

Izdavač: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Za izdavača: Dinka Marinović Jerolimov

Recenzenti: Bojana Čulum
Vjeran Katunarić
Dražen Lalić

Tiskanje knjige sufinanciralo je Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku Republike Hrvatske

© 2017 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
ISBN 978-953-6218-76-9

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000981835.

Urednice
Vlasta Ilišin
Vedrana Spajić Vrkaš

GENERACIJA OSUJEĆENIH
MLADI U HRVATSKOJ NA POČETKU 21. STOLJEĆA

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

UMJESTO PREDGOVORA.....	9
-------------------------	---

Vlasta Ilišin, Vedrana Spajić Vrkaš

UVOD: KONCEPTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	11
1. Mladi u suvremenom društvu.....	11
2. Mladi u Hrvatskoj.....	18
3. Metodologija istraživanja.....	23
Literatura.....	27

Dunja Potočnik

OBITELJSKE OKOLNOSTI MLADIH.....	31
1. Uvod: uloga obitelji u životu mladih.....	31
2. Struktura obitelji u kojima mladi žive.....	35
3. Obrazovni status obitelji.....	46
4. Elementi ekonomskog statusa obitelji.....	51
5. Mladi i roditeljsko „gnijezdo“.....	61
6. Prema zaključku: perpetuiranje obrasca zavisnosti mladih o roditeljskoj obitelji.....	67
Literatura.....	70

Vedrana Spajić Vrkaš, Dunja Potočnik

MLADI I OBRAZOVANJE PRED IZAZOVIMA GLOBALNE KONKURENTNOSTI.....	75
1. Uvod.....	75
2. Pripremljenost mladih za globalnu konkurentnost.....	77
3. Percepcija instrumentalne važnosti obrazovanja.....	93
4. Prerano napuštanje škole – izazov poboljšanju obrazovne strukture mladih.....	105
5. Prijedlozi mjera za osiguranje nastavka školovanja i unaprjeđenje kvalitete obrazovanja.....	109
6. Posebnosti učeničke populacije.....	116
7. Posebnosti studentske populacije.....	124
8. Zaključak.....	131
Literatura.....	138

Dunja Potočnik, Vedrana Spajić Vrkaš

MLADI U HRVATSKOJ: SUDJELOVANJE NA TRŽIŠTU RADA I PROSTORNA MOBILNOST.....	143
1. Uvod.....	143
2. Mladi na hrvatskom tržištu rada: ‘normaliziranje’ prekarnog rada.....	145
3. Kako danas mladi ‘žive od vlastite zemlje’?.....	152

4. Nezaposleni mladi: stalno 'pod povećalom', ali bez učinka.....	156
5. Preferencije mladih u zapošljavanju.....	167
6. Potencijalne migracije mladih.....	177
7. Zaključak: kakva je alternativa 'putu pod noge'?.....	180
Literatura.....	183

Vlasta Ilišin

MLADI I POLITIKA: TRENDOVI (DIS)KONTINUITETA.....	185
1. Uvodna razmatranja.....	185
2. Stranačke preferencije i interes za politiku.....	194
3. Političke vrijednosti i stavovi.....	198
4. Politička participacija: oblici, opseg, ograničenja i mogućnosti.....	211
5. Percepcija društvenih i političkih konzekvenci europske integracije Hrvatske.....	234
6. Zaključna rasprava.....	248
Literatura.....	254

Marko Kovačić, Anja Gvozdanić

POZNAVANJE GENERACIJSKIH PROBLEMA I POTREBA KAO TEMELJ KVALITETNE POLITIKE ZA MLADE U HRVATSKOJ.....	261
1. Uvod.....	261
2. Politike za mlade u kontekstu rješavanja problema mladih.....	261
3. Percepcija problema hrvatskog društva i aktera njihova rješavanja.....	266
4. Percepcija problema mladih te načina i aktera njihova rješavanja.....	272
5. Potreba za osnivanjem centara i savjetovališta za mlade.....	280
6. Poznavanje instrumenata, organizacija i tijela uspostavljenih u interesu mladih.....	286
7. Zaključak.....	289
Literatura.....	290

Vlasta Ilišin

NEKE DIMENZIJE SLOBODNOG VREMENA MLADIH.....	293
1. Uvod.....	293
2. Obrasci provođenja slobodnog vremena.....	298
3. Godišnji odmak od obveza i rutine.....	306
4. Zaključne napomene.....	313
Literatura.....	316

Dejana Bouillet

ZDRAVLJE I RIZIČNA PONAŠANJA SUVREMENE GENERACIJE MLADIH.....	319
1. Uvod.....	319
2. Cilj, hipoteze i metode istraživanja.....	324
3. Rezultati istraživanja.....	326
4. Zaključak.....	341
Literatura.....	344

Vlasta Ilišin, Anja Gvozdanović

VRIJEDNOSTI, (NE)ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM I PERCEPCIJA BUDUĆNOSTI MLADIH.....	347
1. Uvod.....	347
2. Individualne i društvene vrijednosti.....	351
3. (Ne)zadovoljstvo životom i percepcija budućnosti.....	368
4. Zaključni osvrt.....	372
Literatura.....	375

Mirjana Adamović, Ana Maskalan

POGLED IZ RODNE PERSPEKTIVE NA NEKE VRIJEDNOSTI I INTERESE MLADIH.....	379
1. Uvod.....	379
2. Demokratske vrijednosti iz rodne perspektive.....	382
3. Interesi mladih: između privatnog i javnog.....	387
4. Zaključna razmatranja.....	392
Literatura.....	394

ZAKLJUČNA SINTEZA: SOCIOLOŠKI PORTRET MLADIH U SUVREMENOJ HRVATSKOJ.....	399
---	-----

SUMMARY.....	411
--------------	-----

Vjeran Katunarić

UMJESTO POGOVORA.....	425
-----------------------	-----

PRILOG – Upitnik s postocima odgovora.....	433
--	-----

BILJEŠKE O AUTORU I AUTORICAMA.....	467
-------------------------------------	-----

UMJESTO PREDGOVORA

Znanstveno proučavanje mladih jedno je od onih istraživačkih područja koje je pridonijelo smanjenju „bijelih mrlja“ na zamišljenoj sociološkoj mapi Hrvatske, kako je to još 2002. godine napisao jedan od najvećih hrvatskih sociologa, uvaženi profesor i akademik Josip Županov, u predgovoru knjizi *Mladi uoči trećeg milenija*. Njegova konstatacija proizašla je iz činjenice da se sociološka istraživanja mladih u Hrvatskoj, uz povremene uspone, zastoje i padove, provode dulje od pola stoljeća. Posljednji prekid trajao je više od jednog desetljeća zbog izvanrednih okolnosti kao što su Domovinski rat te društvena i politička tranzicija pa do revitalizacije društvenog i znanstvenog interesa za to istraživačko područje dolazi potkraj 1990-ih godina, od kada se ono nastavlja kontinuirano razvijati.

Zasluge za to ne pripadaju samo znanstvenicima koji se bave istraživanjem mladih niti samo domaćim i međunarodnim znanstvenim fondovima i zakladama, nego i državnim tijelima u čijoj je ingerenciji promicanje interesa mladih. Uloga nekih tijela Vlade Republike Hrvatske očitovala se u njihovu aktivnom sudjelovanju u poticanju i financijskom podupiranju znanstvenih istraživanja mladih. Primjer takvog njihova angažmana je i suradnja s Institutom za društvena istraživanja u Zagrebu, koji je prepoznat kao jedan od najvažnijih nacionalnih punktova za znanstveno istraživanje mladih. U realizaciji znanstvenoistraživačkih projekata Instituta, koje je prethodno odobrilo ministarstvo nadležno za znanost, godine 1999. se kao sufinancijer uključio Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, a 2004. godine Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Ministarstvo socijalne politike i mladih je 2013. godine iniciralo i u cijelosti financiralo znanstveno empirijsko istraživanje mladih čiji rezultati čine okosnicu ove knjige, dok je njezino objavljivanje sufinanciralo Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. Sudjelovanje navedenih državnih tijela u provedbi istraživanja mladih primarno je (bilo) motivirano potrebom da se osigura znanstvena podloga za koncipiranje javnih politika za mlade i izradu pripadajućih dokumenata. Takva orijentacija na javne politike utemeljene na znanju nije uobičajena praksa u hrvatskom društvenom i političkom prostoru zbog čega proces kreiranja politike za mlade treba promatrati kao primjer dobre prakse. Dakako, adekvatno koncipiranje ne jamči i djelotvorno provođenje definirane javne politike za mlade jer to, kao što je dobro poznato, ovisi i o drugim važnim segmentima kao što su politička volja nositelja vlasti, stručna i infrastrukturna kapacitiranost nadležnih tijela na svim razinama, raspoloživi nacionalni i lokalni proračuni te mogućnosti i spremnost mladih da aktivno participiraju u rješavanju potreba i problema svoje generacije. Svaka od tih komponenti može u nekom trenutku zakazati i dovesti u pitanje cjelokupnu provedbu politike za mlade,

no ono što ostaje neupitno jest uloga koju znanstveno verificirani podaci i na njima utemeljene spoznaje imaju u oblikovanju svrsishodne javne politike.

Integralni istraživački nalazi iz 2013. godine, koji su prezentirani u ovoj studiji, iste su godine bili predstavljeni zainteresiranoj javnosti u formi preliminarnih rezultata istraživanja, koji su potom korišteni za izradu *Nacionalnog programa za mlade 2014.-2017.* Tijekom protekle četiri godine dogodile su se određene promjene u društvenom okruženju za koje se može pretpostaviti da su utjecale i na promjene u nekim aspektima društvenog položaja, obrazaca ponašanja i svijesti mladih. No, jednako tako može se konstatirati kako su mnogi ustanovljeni pokazatelji i trendovi trajnijega karaktera zbog čega zahtijevaju primjerenu znanstvenoistraživačku pozornost. Stoga ova studija sadrži analitički produbljene i proširene uvide u istraživane fenomene koji su promatrani u svojoj dinamičkoj, odnosno komparativnoj dimenziji. Na taj se način jednoj već ostvarenoj konkretnoj društvenoj koristi pridružuje i znanstvena korist, odnosno obogaćuje se postojeći fundus znanstvenih podataka i spoznaja o mladoj populaciji u suvremenom hrvatskom društvu te osiguravaju znanstveno utemeljeni uvidi koji mogu biti polazište za buduća istraživanja u tom području.

Kako su mladi najdinamičniji i najvitalniji segment populacije i kako se u suvremenom hrvatskom društvu, kao i na globalnoj razini, danas zbivaju fundamentalne i dalekosežne promjene, neupitna je potreba za daljnjim kontinuiranim znanstvenim praćenjem i istraživanjem mladih. U skladu s tim i dosadašnjim dobrim iskustvima, opravdano je i u budućnosti očekivati plodonosnu suradnju zainteresiranih društvenih aktera u provođenju istraživanja usmjerenih na mlade u funkciji ostvarivanja njihove i društvene dobrobiti.

*Vlasta Ilišin
Vedrana Spajić Vrkaš*

Vlasta Ilišin
Vedrana Spajić Vrkaš

UVOD: KONCEPTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1. Mladi u suvremenom društvu

Suvremene generacije mladih, kao i one prije njih, suočavaju se s istim izazovom, a to je njihova optimalna integracija u društvo u kojem žive. Drugim riječima, mladi trebaju ispuniti i društvena očekivanja da odgovorno i učinkovito preuzmu trajne društvene uloge, i vlastita očekivanja kako će živjeti i funkcionirati u danom društvu na način koji će ih (u)činiti uspješnim i zadovoljnim pripadnicima tog društva. U procesu društvene integracije mladi ne bi trebali biti prepušteni sami sebi jer je njihova adekvatna integracija cilj svih suvremenih društava za što ona trebaju osigurati i odgovarajuće uvjete (Furlong, Guidikova, 2001; Cote, Bynner, 2008; Furlong, 2009; Roberts, 2009). Štoviše, trebalo bi kontinuirano stimulirati razvoj postojećih kapaciteta i potencijala mladih jer je njihova “zadaca stvarati povijest, sadašnjost i budućnost, a društvena je obveza opskrbiti mlade dostatnim resursima i osigurati odgovarajuće temelje za izvršenje te zadaće” (Youniss i dr., 2002: 121). Međutim, iskustveno je potvrđeno kako odgovarajući društveni uvjeti za adekvatnu integraciju mladih nisu zajamčeni nego ovise o razvojnim tendencijama u određenom društvu. U skladu s tim ciklički varira i društveni interes za mlade koji je jedan od ključnih impulsa za znanstvena istraživanja te populacije. Rezultati takvih istraživanja pak trebaju omogućiti znanstveno utemeljeno koncipiranje javnih politika za djelotvorno rješavanje problema i potreba mladih.

Mladi su zbog svojih specifičnih značajki jedan od najosjetljivijih seizmografa društvenih gibanja pa je govor o njima uvijek i govor o društvu čiji su integralni dio. Proučavanjem mladih ne dobiva se samo uvid u postojeće procese i odnose u danom društvu, nego i u trendove koji anticipiraju vjerojatna buduća kretanja. U tom su kontekstu mladi prepoznati kao populacijska skupina koja zbog svoje kompleksnosti i dinamičnosti predstavlja izazovnu i trajno aktualnu temu istraživanja. Kako se suvremena društva i mladi u njima ubrzano mijenjaju, tako se umnožavaju izazovi za optimalnu integraciju mladih, a paralelno s tim i potreba za što kvalitetnijim i sveobuhvatnijim znanstvenim uvidima u tu problematiku. Izučavanje mladih povezano je s nizom društvenih područja – kao što su obitelj, obrazovanje, rad i zapošljavanje, politika, kultura, mediji i slično – što iziskuje interdisciplinarni pristup koji,

ovisno o predmetu i problemima istraživanja, može uključivati različita znanstvena polja: sociologiju, psihologiju, pedagogiju, politologiju, ekonomiju, pravo, kriminologiju, medicinu, antropologiju te kulturne i medijske studije (Gabriel, 2013). Specifičnosti omladinske populacije plodno su tlo za pojavu različitih pristupa koji nisu međusobno isključivi, a taj teorijski pluralizam pokazao se produktivnim jer omogućuje opsežnije i dublje razumijevanje značajki i problema mladih. Tako uvid u mnoga istraživanja te populacije koja su provedena u posljednjih sedamdesetak godina pokazuje da je dominantna tema, bila i ostala, tranzicija ili put mladih u odraslost pri čemu se, uz značajke same proučavane populacije, gotovo podjednaka pozornost usmjerava na „barijere ili izazove koji su relevantni za «uspješnu» tranziciju mladih u odrasli život i produktivno građanstvo“ (Gabriel, 2013: 21).

Među različitim teorijskim polazištima primjenjivanim u istraživanjima mladih, ovdje je korisno osvrnuti se na četiri klasične i međusobno u većoj ili manjoj mjeri komplementarne perspektive. Kao najutjecajniji pokazao se prethodno spomenuti teorijski pristup mladima kao segmentu populacije koja se nalazi u prijelaznoj životnoj fazi između djetinjstva i odraslosti. U tom se konceptu polazi od postavke kako je promatrano tranzicijsko životno razdoblje obilježeno više ili manje sinkroniziranim preuzimanjem trajnih društvenih uloga, ponajprije u sferi rada, obitelji i javnog djelovanja, kroz proces socijalnog odrastanja/sazrijevanja i društvenog integriranja. Mladi su pritom prepoznati kao specifična društvena grupa koja je konstituirana na temelju njihova objektivno drugačijeg društvenog položaja u usporedbi s drugim društvenim grupama (osobito starijima) i koja ima distinktivne vrijednosti i obrasce ponašanja. S tim je povezana izgradnja pripadajućeg grupnog identiteta što predstavlja osnovu za intergeneracijske razlike koje u fokus stavljaju i pitanje (dis)kontinuiteta zacrtanog (ili poželjnog) društvenog razvoja (Eisenstadt, 1964; Musgrove, 1965; Parsons, 1965; Coleman, 1974). Uz prethodni koncept dijelom je povezan pristup mladima kao subkulturno prepoznatljivom društvenom segmentu pri čemu se njihovo subkulturno grupiranje promatra kao kolektivni odgovor na vlastiti nezadovoljavajući položaj u društvu i na dominantne kulturne obrasce. Subkulturna grupiranja mladih proizvode različite obrasce koji svjedoče i o intergeneracijskom i o intrageneracijskom diferenciranju. Pritom većina njih predstavlja društveni izazov jer potencijalno vode društvenom diskontinuitetu pri čemu neki subkulturni obrasci ciklički izazivaju i tzv. moralnu paniku (Cohen, 1972; Hall, Jefferson, 1974; Hebdige, 1980; Brake, 1984). Treći pristup promatra mlade kao prepoznatljivije socijalne (i političke) generacije koje se konstituiraju na osnovi zajedničkog sociopovijesnog iskustva, obrazaca ponašanja i svijesti o generacijskoj pripadnosti. Drukčije rečeno, generacije mladih se na individualnoj i grupnoj razini formiraju interakcijom životnog ciklusa kroz koji prolaze, specifičnih generacijskih iskustava i tzv. epohalnih zbivanja. Pritom se na temelju naznačenih formativnih dimenzija unutar pojedinih generacija mogu formirati tzv. generacijske jedinice kao oblik i pokazatelj

intrageneracijske heterogenosti (Mannheim, 1980; Braungart i Braungart, 1989)¹. Četvrti, sociopsihološki pristup, polazi od mladosti kao životnog stadija primarno definiranog psihološkim rastom i razvojem kojim se stječe osobni identitet i integritet (Erikson, 1965). U analizi tog razvojnog procesa naglasak se više stavlja na kognitivnu maturaciju, odnosno na razvoj kompleksnih individualnih sposobnosti za razumijevanje društvenog okruženja i usvajanje mehanizama individualne prilagodbe tom okruženju nego na socijalne determinante i okolnosti.

Uvidi brojnih istraživanja mogu se sažeti u nekoliko općih saznanja koja upućuju na potrebu stalnog proučavanja mladih u sklopu čega će se inovirati pristupi i teme istraživanja te proširivati i produbljivati spoznaje o novim mladim generacijama. U takvom kontekstu osobito je važna spoznaja kako su mladi heterogena društvena skupina koju obilježavaju, s jedne strane, neke zajedničke karakteristike po kojima su prepoznati kao zasebna društvena grupa i, s druge strane, unutarnja socijalna raslojenost koja je sukladna diferenciranosti društva kojem pripadaju. To znači da uz generacijske specifičnosti koje su plod zajedničkog iskustva odrastanja u određenom društvu i epohi, istodobno postoje unutargeneracijske razlike koje su povezane s različitim stupnjem individualne i socijalne zrelosti mladih te njihovim socijalnim porijeklom, tipom socijalizacije, sociokulturnim obilježjima i sličnim. Tako se unutar svake generacije mladih pojavljuju i zajednički i partikularni interesi, vrijednosti i obrasci ponašanja što otežava izvođenje znanstveno utemeljenih generalizacija kao i koncipiranje odgovarajućih javnih politika. No svojevrsan problem metodološke i spoznajne naravi predstavljaju tzv. granice mladosti jer, iako je univerzalno zajedničko obilježje mladih njihova razmjerno niska životna dob, istraživači nisu unisoni u određivanju pripadajućih dobnih kohorti. Suglasje uglavnom postoji oko određivanja donje granice od navršene 15. godine života, ali se gornja granica za pripadnost omladini zaustavlja ili na 25. ili na 30. godini, a ponekad na dobi od 34 godine². Uz takvu neujednačenost definiranja dobnih granica teškoću predstavlja i životna dob kao privremeno obilježje. Na to upozorava H. Bradley (1997) koja je konstatala da je pojedincima dob važan izvor osobnog identiteta, ali istodobno i nepouzdan temelj za stvaranje kolektivnog (grupnog) identiteta jer pojedinci prolaze kroz različita životna razdoblja sa sviješću da je pripadnost mladoj, sredovječnoj ili

¹ Treba napomenuti da se u ovoj studiji pojam generacije ne koristi u značenju spomenutog sociološko-teorijskog konstrukta K. Mannheima nego u uobičajenom smislu kronološkog grupiranja po datumima rođenja. Stoga se u knjizi sintagma mlada generacija koristi kao sinonim za termine mladi naraštaj, mlada populacija, mladi, mladež ili omladina.

² Kada je o Hrvatskoj riječ analize su već pokazale da je sociološki opravdano kao mlade izučavati populaciju od 15. do 29. godine života jer je najstarija dobná kohorta mladih (25 do 29 godina) po svojim socijalnim obilježjima sličnija populaciji mladoj od 25 godina nego onoj starijoj od 30 godina (Ilišin i dr., 2003: 40).

staroj populaciji nužno prolazna. Takva svijest o privremenoj pripadnosti određenoj dobnoj skupini otežava razvoj grupnog identiteta i artikulaciju zajedničkih interesa, problema i potreba. Osim toga, ista autorica ukazuje i na činjenicu da je dob «zanemarena dimenzija nejednakosti» (Bradley, 1997:148) pri čemu je riječ o specifičnom tipu stratifikacije – najmoćnija je srednja dobna skupina, što znači da su i mladi i stari u usporedbi sa sredovječnom populacijom u lošijem položaju.

Upravo usporedba ukupnog društvenog statusa mladih sa statusom starijih općenito ukazuje na marginalan društveni položaj mladih pri čemu se oni u isto vrijeme mogu promatrati i kao društveni resurs i kao društveni problem (Griffin, 1993; Roche, Tucker, 1997; Ilišin, 1999; Schizzerotto, Gasperoni, 2001; Ilišin, Radin, 2007). Shvaćati mlade kao resurs znači promatrati ih kao predstavnike poželjne budućnosti i nositelje dominantnih društvenih vrijednosti koje se prenose s generacije na generaciju, ali i kao potencijalni izvor inovacija. U takvom se kontekstu mlade ne promatra isključivo kao buduću društvenu snagu nego i kao važan društveni resurs sadašnjosti, što znači da njihove potencijale treba aktivirati dok su mladi, bez odlaganja za buduća vremena. Osim toga, i demografske promjene obilježene stalnim smanjivanjem udjela mladih u ukupnoj populaciji razvijenih zemalja sugeriraju da mlade treba tretirati kao sve rjeđi resurs³. Ukratko, mladi su vitalno društveno bogatstvo zbog čega im društvo treba osigurati optimalne razvojne uvjete. S druge strane, pristup mladima kao problemu (odnosno, izvoru problema i/ili skupini koja je u problemima) znači da ih se promatra kao populaciju u osjetljivoj fazi osobnog razvoja koja još nije dovoljno integrirana u dano društvo i koja je stoga prijemljiva za različite oblike devijantnog ponašanja. S takvim gledištem često je povezana negativna javna slika o mladima i nepovjerenje društva spram mlade generacije, a posljedice se ogledaju u marginaliziranom društvenom statusu mladih i paternalističkom odnosu društva prema njima. Koji će pristup prevladati u određenom trenutku, ovisi manje o mladima, a više o dinamici i smjeru društvenih kretanja pri čemu je uočena pravilnost kako se u vremenima društvenog uspona mlade više tretira kao društveni resurs, dok ih se u razdobljima stagnacije i krize više percipira kao problem. S tim u vezi intrigantan je stav H. Girouxa (2009) kako se od 1980-ih godina mlade „kao simbol dugotrajne obveze“ više promatra kao problem, opterećenje, teškoću, eksces ili robu za jednokratnu upotrebu nego kao dobitak i prednost. Takav asimetričan

³ U Europskoj uniji kao jednom od najrazvijenijih dijelova svijeta udio mladih od 15 do 29 godina je 18,7% s tendencijom daljnjeg smanjivanja, iako je već znatno manji od svjetskog prosjeka koji iznosi oko 26% (Eurostat, 2015). Premda Hrvatska ne pripada krugu visokorazvijenih europskih zemalja vrlo im je slična po udjelu mladih u ukupnoj populaciji koji je po Popisu stanovništva iz 2011. godine iznosio 18,6% (794.900 osoba). Pritom je trend starenja hrvatskog stanovništva faktički na djelu od sredine 20. stoljeća: 1953. godine je udio mladih u ukupnoj populaciji bio 27,7%, a svakim narednim popisom stanovništva zabilježeno je smanjenje i apsolutnog i relativnog broja mladih.

odmak od viđenja i tretiranja mladih kao resursa koincidira s ekspanzijom neoliberalne ekonomske paradigme i globalnog tržišnog društva uz razgradnju socijalne države i društva blagostanja⁴. Rezultat tih procesa je potiskivanje mladih „na margine društva, često na način koji sugerira da su oni eksces, koji je u doba neobuzdane pohlepe i razuzdanog individualizma potreban tek kao potrošna roba“ pri čemu su generacije njih ostavljene „s gubitničkim životima, osiromašenim duhom i propalim nadama“ (Giroux, 2009: XIII). To znači kako mladi nisu sve duže u riziku nego postaju rizik s još sumornijom perspektivom nakon izbijanja višegodišnje financijske, gospodarske i socijalne krize 2008. godine⁵.

Neovisno o tome kako društvo promatra i tretira mlade oni su prepoznati kao vrlo ranjiv segment populacije, pri čemu promjene koje se zbivaju u suvremenom svijetu, gotovo uvijek i svuda, prije i više od drugih pogađaju upravo njih. Osnovni razlog tomu je što se mladi nalaze na razdjelnici između zaštićenog svijeta djetinjstva i kompeticijskog svijeta odraslih, koji od njih očekuje odgovarajuću socijalnu integraciju kroz preuzimanje trajnih društvenih uloga, a što je uvijek i svuda zahtjevan i nerijetko tegoban proces. Sve dulje trajanje institucionaliziranoga obrazovanja, nezvjesne mogućnosti zapošljavanja (naročito na sigurnim i dobro plaćenim poslovima), otežano socioekonomsko osamostaljivanje, odlaganje zasnivanja vlastite obitelji i nedostatno uključivanje u procese društvenog (političkog) odlučivanja, značajke su fenomena nazvanog produženom mladošću (Ule, 1988; Griffin, 1993; Cavalli, Galland, 1995; Roche, Tucker, 1997; Brown i dr., 2002). Produžena mladost povezana je s nesinkroniziranim obrascem odrastanja koji se manifestira odgađanjem ulaska mladih u svijet odraslih uz poremećaje u slijedu donošenja važnih odluka i njihova

⁴ Mladi se zapravo pokazuju kao jedna od žrtava dominantno neoliberalnog i primarno tržišno usmjerenog modela razvoja jer „u doba instantnih kredita i brzih profita ljudski život je reduciran na samo još jedan artikl za kupnju i prodaju, a logika kratkotrajnih investicija potkopava dugotrajne investicije u javnu dobrobit, mlade ljude i demokratsku budućnost“ (Giroux, 2009: X).

⁵ Kada je riječ o novijim potencijalno nepovoljnim utjecajima na ukupan društveni status i razvoj mladih za europski kontinent su vrlo važne promjene društvenog i političkog krajo- lika koje su uzrokovane snažnim migrantskim valom s azijskog i afričkog kontinenta nakon tzv. arapskog proljeća i zbog oružanih sukoba u tom dijelu svijeta. Europske zemlje, već načete višegodišnjom financijskom i gospodarskom krizom koja je dodatno urušila socijalnu državu i povećala osjećaj nesigurnosti građana, pokazale su se nespремnima za djelotvorno suočavanje s izbjegličkom krizom. Pritisak velikog broja migranata, koji je kulminirao 2014./2015. godine, ujedno je ukazao i na krhkost liberalno-demokratske tradicije koja se dičila visokom razinom tolerancije te zaštite ljudskih i socijalnih prava, pri čemu se otvorio prostor za osnaživanje autoritarnih i ksenofobnih političkih opcija. Kombinacija gospodarske i izbjegličke krize potvrđuje kako u drugom desetljeću 21. stoljeća Europa nije bila u fazi uspona i blagostanja, a, kao što je već rečeno, takva situacija u pravilu ni mladima ne nudi dovoljno mogućnosti za optimalan razvoj i društvenu integraciju.

ostvarenja, a usporena društvena integracija zadržava mlade u zavisnom položaju prema društvu, odnosno starijima. Takvo „prisilno“ produžavanje mladenačkog statusa potencijalno priječi iskazivanje postojećih inovativnih i kreativnih potencijala mladih te istodobno postaje pogodno tlo za pojavu i perzistiranje različitih problema mladih i s mladima. Stoga nije neočekivano da se mladi zbog takvog životnog iskustva često distanciraju od društva kojeg doživljavaju nedovoljno prijateljskim i uključivim (Furlong, Cartmel, 2007). Tome treba dodati kako odnos mladih prema, za njih nepovoljnoj društvenoj situaciji, nije jednoznačan jer dosadašnji uvidi pokazuju kako oni „reagiraju na različite načine: od relativno neproblematičnog prilagođavanja danom društvu, preko povlačenja u zasebne subkulturne obrasce življenja, do iskazivanja otvorenog bunta i/ili manifestiranja različitih oblika devijantnog ponašanja“ (Ilišin, Radin, 2002: 14). Pritom povijesno iskustvo pokazuje kako najpostojaniju i najbrojniju skupinu čine oni koji se prilagođavaju društvenim zadatostima, čime osiguravaju društveni kontinuitet, ali da se u određenim, relativno rijetkim, sociopovijesnim okolnostima pojavljuju generacije mladih čija pobuna uspijeva prouzročiti tektonske društvene poremećaje koji potom generiraju značajne i dugoročne društvene transformacije.

Nesporno je kako se suvremeno društvo ubrzano mijenja zbog čega postaje rizično mjesto odrastanja s promijenjenim obrascima konstrukcije mladosti kao životne etape prijelaza u odraslost (Wyn, White, 1997; Du Bois-Reymond, 1998; Kipke, 1999; Mortimer, Larson, 2002; Walter, 2006; Furlong, Cartmel, 2007; Wyn, 2011). Dalekosežnim promjenama osobito doprinosi globalizacija praćena sve bržim razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije, povećanim migracijama stanovništva, ekonomskim promjenama i procesom komodifikacije, a što rezultira povećanjem pritiska za modernizacijom i umnožavanjem rizika (Miles, 1998; Larson, 2002; Youniss i drugi, 2002; Ruddick, 2003; Giroux, 2009; Roberts, 2009). Takvi procesi reduciraju i transformiraju dosadašnje oblike socijalne reprodukcije čime pridonose slabljenju tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obraza ponašanja s generacije na generaciju. Pri tome su mladi prisiljeni na sve neizvjesnije i tegobnije traganje za identitetom i individualnim strategijama društvene integracije (Wyn, Dwyer, 1999; Miles, 2000; Ule, 2000; Heat, Walker, 2012).

Kao što su prethodni uvidi sugerirali posljednje desetljeće 20. stoljeća (odnosno kraj drugog milenija) te prva dva desetljeća 21. stoljeća (početak trećeg milenija), dinamično je doba koje donosi nova iskušenja za mlade diljem suvremenog svijeta. Ta globalna kretanja, koja generiraju nesigurnost na svim razinama i budućnost mladih čine sve neizvjesnijom, ujedno vremenski koincidiraju s društvenom i političkom transformacijom bivših socijalističkih zemalja. Stoga se može reći kako se rizici, kojima su mladi izloženi u suvremenom društvu, dodatno proširuju i produbljuju u tranzicijskim društvima – i u usporedbi s mladima iz razvijenih zemalja i u usporedbi s ranijim generacijama mladih u socijalističkim

zemljama. Odrastanje u tom jedinstvenom sociopovijesnom razdoblju obilježeno je dvostrukom tranzicijom: prvo, mladi prolaze kroz univerzalno prijelazno razdoblje iz mladosti u odraslost i drugo, taj se proces zbiva u društvu koje je i samo u procesu transformacije (Ilišin, Radin, 2002; Roberts, 2016). Socijalizacija mladih se odvija u uvjetima kada su procesi, institucije i društvene norme koje su usmjeravale prelazak u svijet odraslih oslabile, nestale, ili se i same temeljito mijenjaju. Pritom je bilo pretpostavljeno kako će generacija mladih iz postsocijalističkih zemalja 1990-ih biti potencijalno najveći „pobjednik tranzicije“ jer tržišna ekonomija i liberalno-demokratski politički sustav načelno otvaraju veći prostor za uspješnu društvenu integraciju i afirmaciju mladih (Roberts, 2016). Dakle, iako se optimistički očekivalo kako bi upravo mladi trebali biti „prirodni dobitnici tranzicije“ (Young People..., 2000: 12) – jer su manje opterećeni socijalističkim naslijeđem i otuda prijemljiviji i bolje osposobljeni za prihvaćanje promjena koje donosi korjenita transformacija društva – analitički uvidi su pokazali kako su mladi u prvoj dekadi nakon pada Berlinskog zida bili više izloženi novim i većim rizicima nego što su im se otvorile nove i bolje perspektive. Suočili su se s novim izazovima obilježenim širenjem siromaštva i produbljivanjem socijalnih razlika, uz istodobno smanjenje državne i društvene potpore za socijalnu reprodukciju i promociju; povećanjem kompeticije i pritiska za stjecanjem što viših razina obrazovanja, uz istodobno smanjivanje obrazovnih šansi mladih iz socijalno depriviranih slojeva; zaoštavanjem konkurencije na tržištu rada, uz trajno visoke stope nezaposlenosti mladih; porastom socijalne nesigurnosti, uključujući i rast stope kriminala i raznih oblika devijantnog ponašanja; smanjenom dostupnošću zdravstvene zaštite, iako je istodobno rasla izloženost raznim oblicima rizičnog ponašanja; devalviranjem nekadašnjih dominantnih društvenih vrijednosti zbog čega je oslabila važnost međugeneracijske transmisije; usporenim instaliranjem i interiorizacijom novih vrijednosti zbog čega su mladi ostali prepušteni individualnoj potrazi za identitetom i integritetom te snalaženju u izboru životnih ciljeva (Wallace, Kovacheva, 1998; Tomusk, 2000; Ule, 2000; Kovacheva, 2001; Roberts, 2003).

No, ukupan društveni status mladih u postsocijalističkim zemljama nije se poboljšao ni u drugom desetljeću tranzicije, a u većini tih zemalja se – zbog krize koja je počela potkraj tog razdoblja – početkom treće tranzicijske dekade u nizu elemenata dodatno pogoršao. O tome svjedoče istraživanja provedena u zemljama jugoistočne Europe čiji se nalazi lapidarno sažimaju u zaključak kako su mladi ostali „zagubljeni“ ili „izgubljeni“ u tranziciji (Mihailović, 2004; Lavrič, 2011; Tomanović i dr., 2012; Ilišin i dr., 2013; Flere i dr., 2014; Hurrelmann, Weichert, 2015; Tomanović, Stanojević, 2015; Žiga i dr., 2015). U promatranim zemljama su ustanovljeni identični trendovi s određenim varijacijama u njihovoj izraženosti: povećan je opseg rizika i nesigurnosti s kojima se mladi suočavaju; produbljene su socijalne nejednakosti i smanjena jednakost šansi u obrazovanju; porasla je neza-

poslenost mladih i njihova izloženost prekarним oblicima rada što petrificira njihovu ovisnost o obiteljskim resursima; produžila se ionako „produžena mladost“ uz dodatno odgađanje socioekonomskog osamostaljivanja i očekivanog preuzimanja trajnih društvenih uloga; povećalo se nepovjerenje mladih u društvene i političke institucije te demokratski sustav uopće; porasla je njihova distanciranost od javnog i društvenog djelovanja. Zbog sazrijevanja u tako nepovoljnim okolnostima današnja generacija mladih može manje nego prijašnje generacije koristiti uobičajene kanale socijalne promocije te druge važne mehanizme za uspješnu društvenu integraciju.

Uvažavajući nalaze ranijih i recentnih istraživanja mladih u tranzicijskim društvima, može se konstatirati kako su ta društva osobito jasno ukazala na opći problem – jer, slični su trendovi prisutni i u najrazvijenijim društvima – a to je da životne šanse mladih nisu primarno individualno stvorene, odnosno kako se individualni životni izbori događaju unutar postojeće društvene strukture i da su limitirani dostupnošću potrebnih resursa (Cote, 2002; Giroux, 2009; Roberts, 2009). Drukčije rečeno, postignuća mladih i njihov budući društveni status dominantno su uvjetovani startnim pozicijama koje su, pak, posljedica postojećih socioekonomskih i sociostrukturnih zadanosti. U takvoj situaciji sve veću važnost dobivaju obiteljski resursi, odnosno socioklasno oblikovane mogućnosti i ograničenja u postizanju životnih ciljeva. Tome treba dodati kako je uvid u strukturne zadanosti, odnosno ukupan društveni kontekst, nužna podloga za analizu i drugih važnih segmenata života mladih, kao što su obrazovanje, slobodno vrijeme, potrošačko ponašanje, vrijednosti, subkulturni obrasci, stilovi života i slično (Wyn, White, 1997; Miles, 1998; Wyn, Dwyer, 1999; Roberts, 2003, 2009; Giroux, 2009; Gabriel, 2013). Svi navedeni uvidi referentan su okvir i za koncipiranje istraživanja mladih u Hrvatskoj uz posvećivanje dodatne pozornosti kontekstu suvremenoga hrvatskoga društva.

2. Mladi u Hrvatskoj

Društveni kontekst u kojem sazrijevaju mladi u Hrvatskoj unazad gotovo tri desetljeća može se označiti kao turbulentan i relativno destimulativan. Prva dekada tranzicije u Hrvatskoj (i ujedno posljednja u 20. stoljeću) bila je izazovnija nego u većini postsocijalističkih zemalja jer je uz sve teškoće, s kojima su se manje ili više (ne)uspješno suočile sve tranzicijske zemlje, Hrvatska prošla rat na vlastitom tlu, a što je ostavilo dugotrajne ekonomske i socijalne posljedice. Osim izravnih i neizravnih ratnih posljedica istodobno su se zbile i promjene koje su proizašle iz uspostave novog društvenog i političkog poretka normativno utemeljenog na liberalno-demokratskim vrijednostima i kapitalističkom načinu proizvodnje. Početkom 1990-ih je među hrvatskim građanima zavladała euforija potaknuta državnim osamostaljenjem,

nacionalnom afirmacijom i ukidanjem totalitarnog političkog sustava, što je u drugi plan potisnulo probleme koji su se javljali od samoga početka tranzicije. Naime, unatoč zadanim normativnim i institucionalno-političkim okvirima, stvarni procesi u Hrvatskoj uglavnom se nisu odvijali u skladu s proklamiranim načelima. Tako je uspostavljena etnički homogena država uz dominaciju koncepta nacionalne integracije i obnove tradicionalnih vrijednosti; deset godina je trajao politički monopol jedne stranke čiji je stil vladanja uključivao elemente autoritarnosti i klijentelizma; javni mediji bili su više u službi vladajuće nomenklature nego građana; ljudska prava i prava nacionalnih manjina često su kršena bez odgovarajućih sankcija (Katurarić, 1995; Lalović, 2000; Kasapović, 2001; Zakošek, 2002). Istodobno, u jeku rata provedeno je podržavljenje društvenog vlasništva, a nakon toga privatizacija po modelu koji je omogućio brojne zloporabe. Pretvorba vlasništva i prestrukturiranje gospodarstva rezultirali su masovnim propadanjem privrednih subjekata i gubitkom radnih mjesta, padom standarda najširih slojeva stanovništva i izrazitim produbljivanjem socijalnih razlika, a sve to se reflektiralo na gubitak socijalne sigurnosti kakvu su poznavale generacije odrasle u socijalizmu. Okončanje rata i iskustvo življenja u novim okolnostima omogućili su da na površinu izbije nezadovoljstvo načinom i dinamikom društvene transformacije, tim prije što su na početku tranzicijskog razdoblja građani imali velika očekivanja u pogledu brzog napretka na individualnoj i društvenoj ravni. Umjesto toga, Hrvatska je svoje komparativne prednosti naslijeđene iz socijalističkog razdoblja razmjerno brzo izgubila i našla se u donjem dijelu ljestvice uspješnosti tranzicijskih zemalja. Prvo desetljeće 21. stoljeća i ujedno druga dekada tranzicije započela je promjenom vlasti, a koncem 2003. zbila se i treća, mirna smjena vlasti, što je označilo ulazak Hrvatske u razdoblje demokratske konsolidacije i intenzivnijih priprema za pridruživanje Europskoj uniji. No, zbivale su se i druge promjene političkog predznaka, kao što su demokratizacija društva, liberalizacija medijskog prostora (uz porast kritičnosti medija) te veća zaštita ljudskih i manjinskih prava⁶. Međutim, neke se negativne tendencije nisu promijenile pa pravosuđe nije postalo efikasnije, a politički akteri i građani nisu dostatno usvojili demokratske standarde u svome djelovanju. Isto tako, nije u dovoljnoj mjeri pokrenut gospodarski razvoj Hrvatske, nisu ispravljene posljedice loše privatizacije, a nastavljeno je zaduživanje i rasprodaja potencijalno vrijednih gospodarskih resursa. Iako je potkraj druge dekade tranzicije bilo i nekih pozitivnih gospodarskih pokazatelja, početkom 2009. godine je postalo jasno da se hrvatsko gospodarstvo nalazi „u

⁶ Trendovi demokratizacije započeli s preuzimanjem vlasti od strane šesteročlane koalicije sa SDP-om na čelu početkom 2000., a u nizu aspekata su ubrzani i jasnije artikulirani nakon što je HDZ ponovo, ali ovoga puta s koalicijskim partnerima, osvojio vlast koncem 2003. godine. Početkom trećeg tranzicijskog desetljeća vlast ponovo preuzima koalicija stranaka u kojoj vodeću poziciju ima SDP, no to je razdoblje unekoliko specifično jer je od samog početka obilježeno gospodarskom krizom te intenzivnijim društvenim i političkim previranjima.

banani“ (kao što je konstatirao tadašnji premijer I. Sanader). Tako je drugo desetljeće 21. stoljeća i treće dekade samostalnog hrvatskog razvoja započelo gospodarskom i društvenom krizom koja je uzrokovana problemima naslijeđenim iz prethodna dva tranzicijska desetljeća, kao i prelijevanjem financijske i ekonomske krize iz razvijenijih dijelova Europe i svijeta. Gospodarska kriza usporila je pa i unazadila ukupan društveni razvoj Hrvatske, a posljedice su se osobito ogledale u propasti manjih i srednjih poduzeća, rastu nezaposlenosti (osobito među mladima) i prekomjernom zaduživanju građana te padu plaća i životnog standarda. U isto vrijeme oživljavaju svjetonazorski i ideološko-politički prijepori s tendencijom osnaživanja nekih tradicionalnih i konzervativnih vrijednosti koje su dijelom pretočene i u konkretna zakonodavna rješenja. Takav početak trećeg desetljeća hrvatske tranzicije i konsolidacije društveni je okvir unutar kojeg je provedeno istraživanje mladih 2013. godine koje je predmet ove studije. Buduća istraživanja će pokazati koliko i u kojem smjeru će promijenjene društvene okolnosti ostaviti traga na populaciji mladih.⁷

Prethodno elaborirane teorijske postavke i osvrt na neke specifičnosti nacionalnog društvenog konteksta predstavljali su okvir za konceptualizaciju empirijskih istraživanja mladih u Hrvatskoj provedenih od kraja 1990-ih godina. Kratki prikaz nalaza tih istraživanja omogućuje osnovni uvid u društveni profil mlade generacije u godinama koje su prethodile ovom istraživanju.

Za početak je zanimljivo usredotočiti se na međugeneracijske razlike za što podlogu osigurava istraživanje mladih iz 2004. godine kada je, kao kontrolna skupina, anketiran i uzorak ispitanika starijih od 30 godina (Ilišin, 2005; Ilišin, Radin, 2007). Sažeto rečeno, istraživački rezultati su pokazali kako su mladi Hrvatske, osim u nekim specifičnim “omladinskim rezervatima” kao što su slobodno vrijeme i subkulturni obrasci ponašanja, bili primjetno slični starijim generacijama. No, istodobno je ustanovljeno da su mladi nešto liberalniji, tolerantniji i fleksibilniji od starijih (iako su se istodobno pokazali nešto konzervativnijima od svojih vršnjaka iz zemalja EU) te da više vjeruju u potencijale vlastite generacije. Na osnovi ostvarenih uvida u međugeneracijske sličnosti i razlike zaključeno je da, unatoč znatnim društvenim i političkim promjenama, u Hrvatskoj nije registriran značajan sukob i/

⁷ Naznake izlaska Hrvatske iz kriznog razdoblja pojavile su se tek krajem 2015. godine – nakon što je do poboljšanja došlo i u relevantnom europskom okruženju – a oporavak određenih gospodarskih parametara nastavljen je 2016. i 2017. godine. Unatoč tome, po nizu pokazatelja gospodarske razvijenosti Hrvatska ostaje na začelju zemalja EU, uključujući i nove članice. Drugi važan moment je i to što je Hrvatska od srpnja 2013. godine postala punopravna članica Europske unije. Pretpostavka je da sve te okolnosti, zajedno s drugima koje ovdje nisu tematizirane, određuju društveni kontekst koji utječe na stavove i obrasce ponašanja građana, posebice mladih. Recentan primjer za to je povećano iseljavanje iz zemlje za koje je logično pretpostaviti kako je dijelom posljedica nezadovoljavajućih socioekonomskih i društvenih prilika u Hrvatskoj, a dijelom olakšanih uvjeta zapošljavanja građana Hrvatske u drugim zemljama Unije.

ili jaz generacija, odnosno da su intergeneracijske razlike ograničenog dosega. Preciznije rečeno, one su najviše bile izražene u onim područjima svakodnevnoga života koja su tradicionalno najpodložnija utjecajima životnog ciklusa (tijeka života), što znači da će oslabiti ili se izgubiti paralelno sa sazrijevanjem i ulaskom mladih u svijet odraslih. Dobiveni rezultati ujedno ukazuju na to da je međugeneracijska transmisija vrijednosti u Hrvatskoj relativno stabilna, što je jedan od indikatora društvenog kontinuiteta. S druge strane, iako su sve generacije zahvaćene promjenama tzv. epohalne naravi koje tendiraju niveliranju partikularnih utjecaja i razlika, promjene sociopovijesne naravi ipak utječu na mijene u obrascima ponašanja mladih u nekim segmentima njihova svakodnevnoga života čime novi obrasci postaju integralna sastavnica ukupnih društvenih promjena.

Kada se koncentriramo isključivo na mladu generaciju u Hrvatskoj u prva dva desetljeća tranzicije (Ilišin, Radin, 2002, 2007; Ilišin, 2005; Spajić Vrkaš, Ilišin, 2005), treba reći da se pokazalo kako su oni u nizu područja svakodnevnoga života dijelili sudbinu svojih vršnjaka iz europskog okruženja, s tim da su, kao i mladi iz drugih tranzicijskih zemalja, bili izloženi različitim rizicima u odnosu na mlade iz razvijenijih zemalja. Tako se i u slučaju hrvatske omladine može konstatirati da je na svim razinama – od životnih strategija i usmjerenja do interpersonalnih odnosa – bio uočljiv proces individualizacije. U ostvarenju životnih ciljeva mladi su se ponajprije uzdali u sebe i obiteljske resurse, što znači da su u ostvarenju obrazovnih, profesionalnih, stambenih, obiteljskih i inih potreba i ambicija više očekivali pomoć roditelja nego društvene zajednice. Proces retraditionalizacije hrvatskog društva, započet 1990-ih godina, pridonio je učvršćivanju tradicionalističke orijentacije dijela mladih, a dodatno se produbila i polarizacija između tradicionalistički i modernistički usmjerene hrvatske mladeži. Opstojnost i jačanje takve polarizacije posljedično je utjecao i na generacijsku i na općenito društvenu dezintegriranost suvremene omladine. Politička kultura mladih u nizu aspekata svjedočila je o približavanju poželjnim demokratskim standardima – posebice u pogledu prihvaćanja temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti i načelne spremnosti na društveni angažman – ali su se njihova društvena moć i socijalni kapital zadržali na niskoj razini. Pritom su mladi bili svjesni svoje društvene i političke marginaliziranosti te identificirali skup akcija i mjera koje bi trebale pridonijeti tome da zadobiju veću društvenu moć i postanu aktivni građani iako istodobno nisu dovoljno koristili kanale socijalne i političke promocije koji su im bili na dispoziciji.

Istraživanje provedeno 2012. godine – dakle, na početku treće dekade tranzicije i četvrte krizne godine (Ilišin i dr., 2013) – s jedne je strane pokazalo kako su se do tada ustanovljeni negativni trendovi dodatno proširili i produbili, a s druge strane kako su nalazi o mladima u Hrvatskoj tendencijski komplementarni rezultatima istraživanja provedenim u drugim tranzicijskim zemljama u istom razdoblju. Za ilustraciju se može navesti nekoliko istraživačkih rezultata: većina mladih je živjela

u kućanstvima čiji prihodi uglavnom nisu bili dostatni za održavanje prethodno postignute kvalitete života, porasla je nezaposlenost mladih te njihovo zapošljavanje na određeno vrijeme i na radnim mjestima koja su ispodprosječno plaćena, dodatno se usporilo stambeno osamostaljivanje i zasnivanje vlastitih obitelji, slobodno vrijeme je obilježeno smanjenjem neposrednih druženja s vršnjacima i čitanja knjiga uz porast korištenja različitih *online* platformi, porasli su oblici rizičnog ponašanja vezani uz konzumaciju alkohola i seksualne aktivnosti, politika je ostala na marginama interesa mladih i poraslo je njihovo nepovjerenje u društvene i političke institucije... Najkraće rečeno, „istraživački rezultati sugeriraju da su mladi i dalje dominantno orijentirani na pragmatičnu prilagodbu zahtjevima okoline u svrhu osobnog prosperiteta uz oslanjanje na individualne i obiteljske resurse a bez opterećivanja velikim društvenim temama i problemima“ (Ilišin i dr., 2013: 141). Polazeći, s jedne strane, od razmjerne dugotrajnosti gospodarske krize koja iscrpljuje akumulirane obiteljske materijalne rezerve i tako vodi osiromašenju mnogih obitelji (i mladih kao njihovih članova), a s druge od već potvrđenih saznanja da budući društveni status mladih uvelike ovisi o startnim pozicijama koje im osiguravaju raspoloživi obiteljski resursi, pretpostavljeno je kako postoji realna opasnost da će današnja generacija mladih u svojoj zreloj dobi živjeti lošije nego što su u toj istoj dobi živjeli njihovi roditelji. Takva pretpostavka izravno dovodi u pitanje kontinuitet razvoja (prisutan od kraja Drugoga svjetskog rata) za kojeg je bilo karakteristično da je svaka generacija mladih živjela bolje od svojih roditelja. Razvojni kontinuitet je stvorio uvjerenje da je stalni napredak neupitan pa je recentno narušavanje linearnog generacijskog napredovanja otvorilo prostor za govor o „generaciji osujećenih“⁸, odnosno o generaciji mladih koja se prvi puta nakon gotovo sedam desetljeća nalazi u situaciji nerealnih očekivanja u pogledu boljega života u budućnosti⁹.

⁸ Sintagmu „generacija osujećenih“ je u travnju 2013. godine prvi put upotrijebila V. Ilišin na promociji studije *Mladi u vremenu krize* prigodom javnog predstavljanja rezultata istraživanja mladih u Hrvatskoj iz 2012. godine (T. Ponoš: „Generacija osujećenih. Prvi puta nakon 1945. past će kvaliteta života mladih“, *Novi list*, 17. 4. 2013., str. 8).

⁹ Takvu tezu potvrđuju i podaci istraživanja Institute for Fiscal Studies iz Londona koje je prezentirano 2016. godine (navedeno prema: G. Grgas: „Današnji mladi prva su generacija koja zarađuje manje od prethodne. Kako to?“, *Jutarnji list*, 1. 10. 2016, str. 22). Usporedba je pokazala kako danas tridesetogodišnji Britanci (rođeni sredinom 1980-ih) zarađuju manje i raspoložu s upola manjom vrijednošću imovine po odraslom članu kućanstva (27.000 funti) nego što je bila vrijednost te imovine (53.000 funti) generacije rođene desetak godina ranije, kada su oni bili u svojim tridesetim godinama. Taj nalaz ujedno pokazuje kako posljedice nepovoljnih socioekonomskih kretanja nisu prisutne samo na lokalnoj (hrvatskoj) razini nego i u razvijenijim dijelovima suvremenoga svijeta. Dakako, ovisno o zatečenim razlikama u općoj društvenoj razvijenosti i sposobnostima bržeg oporavka pojedinih zemalja nepoželjne posljedice za mlade mogu biti teže ili nešto blaže te dugotrajnije ili relativno brzo savladive.

Navedenim istraživačkim uvidima o mladima u Hrvatskoj treba dodati i njihovu, empirijski potvrđenu, heterogenost koja proizlazi iz međusobnih razlika s obzirom na stupanj zrelosti i pripremljenosti za ulazak u svijet rada i svijet odraslih te na socijalno porijeklo i osobna obrazovna postignuća. Dosad ustanovljeno unutargeneracijsko diferenciranje ne ukazuje samo na nehomogenost mladih kad su u pitanju njihovi stavovi, vrijednosti i obrasci ponašanja, nego i na produbljivanje socijalnih razlika s dalekosežnim posljedicama. Nejednak pristup nužnim resursima kao što su obrazovanje, posao i stan uz istodobno jačanje važnosti obiteljskih resursa za bolji životni start mladih u pravilu potiče njihovo nezadovoljstvo postojećim društvenim uvjetima i (ne)mogućnostima te osnažuje svijest o važnosti jednakosti šansi u obrazovanju i zapošljavanju. Zbog svega navedenoga može se konstatirati kako suvremena generacija mladih u Hrvatskoj, kao i u većini zemalja europskog okruženja, sazrijeva u općim društvenim uvjetima koji se znatno razlikuju od onih u kojima su odrastale ranije generacije mladih pri čemu se kao najvažnije postavlja pitanje njihove neizvjesne životne perspektive. Takva promišljanja o mladima i suvremenom društvenom kontekstu, znanstveni su i društveni okviri unutar kojih je 2013. godine istražena generacija mladih u Hrvatskoj.

3. Metodologija istraživanja

Svrha empirijskog istraživanja *Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj*¹⁰ bila je dobivanje znanstvene podloge za izradu Nacionalnog programa za mlade u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2017. godine. *Opći cilj* istraživanja bio je detektirati i analizirati potrebe, probleme i potencijale suvremene generacije mladih u Hrvatskoj.

Sukladno općem cilju istraživanja i njegovoj operacionalizaciji, postavljeni su sljedeći *posebni istraživački ciljevi*:

1. ustanoviti, opisati i analizirati društveni položaj, obrasce ponašanja, vrijednosti i stavove suvremene generacije mladih kao pokazatelja njihovih potreba, problema i potencijala;
2. usporediti recentne s ranijim istraživačkim podacima o mladima kako bi se detektirao i analizirao opseg i smjer eventualnih promjena nastalih u suvremenoj generaciji mladih;
3. ustanoviti, opisati i analizirati povezanost relevantnih socijalnih obilježja mladih s istraživanim fenomenima.

¹⁰ Autorice i voditeljice istraživanja bile su prof. dr. sc. Vlasta Ilišin i prof. dr. sc. Vedrana Spajić Vrkaš, a kao stručni suradnici u realizaciji projekta bili su angažirani Izvor Rukavina, Andrea Šimunović i Dorijan Vahtar. U terenskom prikupljanju podataka sudjelovalo je 76 studenata-anketara: većinom sa Sveučilišta u Zagrebu, a manjim dijelom s ostalih sveučilišta u Hrvatskoj.

Kao *instrument* za prikupljanje podataka korišten je strukturirani upitnik s pitanjima zatvorenog i otvorenog tipa te nominalnim i intervalnim ljestvicama. Pri konstrukciji upitnika u velikoj mjeri su korišteni indikatori koji su primijenjeni i provjereni u ranijim istraživanjima mladih u tranzicijskoj Hrvatskoj (provedenima 1999. i 2004. godine), što u mnogim segmentima omogućuje komparaciju društvenog položaja, obrazaca ponašanja, vrijednosti i stavova, odnosno problema, potreba i potencijala današnje i ranijih generacija mladih. Upitnik je sadržavao i nove indikatore u skladu s nastalim društvenim promjenama i pretpostavljenim novim pojavama u populaciji mladih. Pri tome je naglasak stavljen na područja koja su istaknuta u europskim smjernicama kao i u domaćim dokumentima u kojima je definirana javna politika za mlade:

- obrazovanje, profesionalno osposobljavanje i usavršavanje
- zapošljavanje i poduzetništvo
- zdravlje i zdravstvena zaštita
- socijalna zaštita i uključivanje
- aktivno sudjelovanje mladih u društvu, politička participacija i volonterske aktivnosti
- mladi u europskom i globalnom okruženju
- mladi i kultura.

Svaki upitnik sadržavao je identična pitanja za sve ispitanike i jedan od pet separata za osnovne socioprofesionalne podskupine mladih: učenike, studente, nezaposlene, zaposlene i individualne poljoprivrednike.

Primjena upitnika bila je individualna i odvijala se u domu ispitanika. Svaki je ispitanik odgovarao samostalno, nakon prethodno dobivenih uputa od strane anketara. Popunjavanje upitnika trajalo je prosječno 50 minuta.

Uzorak mladih činilo je 2.000 ispitanika u dobi od 15 do 29 godina iz cijele Hrvatske. Uzorak je konstruiran kao višestapni probabilistički uzorak kako bi se osigurala njegova reprezentativnost za istraživanu populaciju. „U prvom koraku obavljen je odabir 250 lokacija anketiranja sistematskim izborom s liste naselja u Republici Hrvatskoj, svrstanih po županijama i veličini naselja. Vjerojatnost izbora pojedinog naselja kao eventualne lokacije anketiranja bila je proporcionalna broju stanovnika naselja, s mogućnošću da se ponovi izbor istog naselja. Time je postignut zadovoljavajući prostorni raspored i adekvatan odnos urbanog i ruralnog stanovništva“ (Ilišin, Radin, 2007: 21)¹¹. U drugoj etapi su slučajnim izborom izabrane dvije ulice u

¹¹ Uzorak je dizajnirao prof. dr. sc. Ivan Rimac s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U ovom istraživanju (2013. godine) anketiranje je obavljeno u istim naseljima koja su bila obuhvaćena istraživanjem *Mladi i europski integracijski procesi* realiziranom 2004. godine. No za razliku od te godine u novijem istraživanju su lokacije u naseljima, domaćinstva i sami ispitanici izabrani na drugi način.

urbanim i jedna u ruralnim naseljima. Treći korak je bio sustavni izbor domaćinstva sa slučajnim startom pri čemu je anketarima zadan izbor svakog petog domaćinstva. U četvrtoj etapi anketari su unutar domaćinstva anketirali osobu u dobi između 15. i 29. godine života, a ako je u nekom domaćinstvu bilo više osoba zadane dobi, izabrali su onu koja je posljednja imala rođendan (gledano od datuma provođenja ispitivanja). Anketiranje mladih je u konačnici obavljeno u ukupno 175 naselja: 56 gradova (Zagreb, tri makroregionalna centra i 52 ostala grada) i 119 seoskih naselja. Terensko prikupljanje podataka trajalo je od travnja do lipnja 2013. godine.

Naknadnim ponderiranjem izvršena je korekcija realiziranog uzorka mladih zbog disproporcija nastalih u pogledu dobnih kohorti i spola, a što je bila posljedica nejednake dostupnosti svih podskupina mladih dosegom anketara.

U tablici 1 prikazana su sociodemografska obilježja koja daju osnovne informacije o strukturi uzorka mladih. Ta se obilježja u analizama koje slijede ujedno koriste za međusobnu usporedbu različitih podskupina ispitanika.

Dio navedenih obilježja bit će analiziran u sklopu pojedinih dionica studije zbog čega je ovdje dostatno osvrnuti se samo na neke zanimljivosti. Jedna od njih su dobne kohorte čija veličina jasno ukazuje na trend smanjivanja broja mladih u Hrvatskoj jer su oni u najstarijoj dobnoj kohorti za oko 5% više zastupljeni u ukupnom uzorku mladih od onih iz najmlađe dobne kohorte. Tome treba dodati da prosječna dob ispitanika iznosi 22.4 godine te da su ispitivanjem bili obuhvaćeni mladi rođeni između 1984. i 1998. godine. Iz toga slijedi da je preko 60% ispitanika rođeno u samostalnoj Hrvatskoj što znači da je većina ispitanika socijalizirana u novom društvenom i političkom poretku pri čemu je osobito važno da su se u tom novom okruženju svi sistemski obrazovali od prvog razreda osnovne škole na dalje. Po tome se uvelike razlikuju od mladih obuhvaćenih istraživanjima iz 2004. i 1999. godine kada su još uvijek svi bili rođeni u bivšoj Jugoslaviji i socijalističkoj Hrvatskoj (ukupno gledajući, u razdoblju između 1970. i 1989. godine) te bili podijeljeni na starije kohorte mladih čije se obrazovanje potpuno ili u većoj mjeri odvijalo u bivšem sustavu i one najmlađe čije se školovanje odvijalo u novom sustavu. Ukratko, ovo je prvo istraživanje u kojem su svi mladi u dobi od 15 do 29 godina izjednačeni po tome što su obrazovani u istom društvenom i političkom kontekstu.

Socioprofesionalni status ispitanika pokazuje da se preko polovice anketirane mladeži nalazi u procesu obrazovanja, a kada se njima pribroje nezaposleni, proizlazi da gotovo tri četvrtine mladih iz uzorka socioekonomski ovisi o obitelji, prije svega roditeljima. Tome treba dodati da upravo zato što je nešto preko 50% ispitanika još uvijek uključeno u obrazovni proces nisu iznenađujući podaci kako su očevi u prosjeku obrazovaniji od svojih potomaka, pri čemu je logično očekivati kako će se po završetku školovanja mladih situacija promijeniti u njihovu korist.

Tablica 1: Struktura uzorka mladih (%)

Obilježja ispitanika	%
<i>Spol</i>	
Muški	51,1
Ženski	48,9
<i>Dob</i>	
15-19 godina	30,7
20-24 godine	33,0
25-29 godina	36,3
<i>Stalno mjesto boravka</i>	
Selo	39,4
Grad	35,1
Regionalni centar (Osijek, Rijeka, Split)	9,5
Zagreb	16,0
<i>Socioprofesionalni status</i>	
Učenici	25,8
Studenti	28,4
Nezaposleni	19,3
Zaposleni	25,6
Poljoprivrednici	0,9
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	
(Ne)završena osnovna škola	27,8
Trogodišnja srednja škola	12,5
Četverogodišnja srednja škola	42,0
Preddiplomski / diplomski studij i više	17,7
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	
(Ne)završena osnovna škola	8,8
Trogodišnja srednja škola	27,4
Četverogodišnja srednja škola	39,6
VŠS, VSS i više	24,2
<i>Regionalna pripadnost</i>	
Sjeverna Hrvatska	23,4
Središnja Hrvatska	8,1
Istra i Primorje	11,7
Istočna Hrvatska	18,8
Dalmacija	20,2
Grad Zagreb	17,8

Zanimljiv indikator je i rezidencijalni status ili domicil, odnosno stalno mjesto boravka. Iz prikazanih podataka vidljivo je da tri petine ispitanika živi u urbanim sredinama, slično kao i prije 10-15 godina, što ukazuje na to kako je proces urbanizacije u Hrvatskoj znatno usporen nakon što je u drugoj polovini 20. stoljeća završilo razdoblje ubrzane industrijalizacije i urbanizacije. Regionalna pripadnost mladih, kao indikator širih uvjeta socijalizacije, komponirana je grupiranjem županija na sljedeći način: Sjeverna Hrvatska (Zagrebačka, Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Međimurska, Koprivničko-križevačka i Bjelovarsko-bilogorska županija), Središnja Hrvatska (Sisačko-moslavačka, Karlovačka i Ličko-senjska županija), Istra i Primorje (Istarska i Primorsko-goranska županija), Istočna Hrvatska (Virovitičko-podravsko, Požeško-slavonsko, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija) i Dalmacija (Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska županija), dok je Grad Zagreb u toj varijabli promatran kao zasebna regija.

Za unos i obradu podataka korišten je SPSS programski paket koji uključuje univarijatne, bivarijatne i multivarijatne analize. Osim navedenih provedena je i komparativna analiza korištenjem podataka iz dva ranija istraživanja mladih u Hrvatskoj što ih je proveo Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Radi se o istraživačkim projektima *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj iz 1999. godine* (N=1.700 ispitanika) i *Mladi i europski integracijski procesi iz 2004. godine* (N=2.000 ispitanika) u kojima su također anketirani ispitanici u dobi od 15 do 29 godina.

Literatura

- Bradley, H. (1997). *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Brake, M. (1984). *Sociologija mladinske kulture i mladinskih subkultura*. Ljubljana: KRT.
- Braungart, R.; Braungart, M. – eds. (1989). *Research in Political Sociology*. JAI Press.
- Brown, B.; Larson, R.; Saraswathi, T. S. – eds. (2002): *The World's youth: adolescence in eight regions of the globe*. New York: Cambridge University Press.
- Cavalli, A.; Galland, O. (1995): *Youth in Europe*. London: Pinter.
- Cohen, S. (1972): *Moral panics and folk devils*. London: MacGibbon and Kee.
- Coleman, J. S. (1974). *Youth: Transition to Adulthood*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Cote, J. E. (2002): The role of identity capital in the transition to adulthood: the individualization thesis examined. *Journal of Youth Studies*, 5(2): 117-134.
- Cote, J.; Bynner, J. M. (2008): Changes in the transition to adulthood in the UK and Canada: the role of structure and agency in emerging adulthood. *Journal of Youth Studies*, 11(3): 251-268.

- Du Bois-Reymond, M. (1998): 'I don't want to commit myself yet': Young people's life concepts. *Journal of Youth Studies*, 1(1): 63-79.
- Eisenstadt, S. N. (1964): *From Generation to Generation*. New York: Free Press of Glencoe.
- Erikson, E. H. (1965). *The challenge of youth*. New York: Anchor Books.
- Eurostat (2015): <http://www.ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Flere, S.; Klanjšek, R.; Lavrič, M.; Kirbiš, A.; Tavčar Krajnc, M.; Divjak, M.; Boroja, T.; Zagorc, B.; Naterer, A. (2014): Slovenian Youth 2013. *Living in times of disillusionment, risk and precarity*. Maribor/Zagreb: CEPYUS/Friedrich Ebert Stiftung.
- France, A. (2007). *Understanding Youth in Late Modernity*. Maidenhead: McGraw Hill Open University Press.
- Furlong, A. – ed. (2009): *Handbook of Youth and Young Adulthood. New Perspectives and Agendas*. Abington: Routledge.
- Furlong, A.; Cartmel, F. – eds. (2007): *Young People and Social Change. New perspectives*. Berkshire: Open University Press.
- Furlong, A.; Guidikova, I. – eds. (2001): *Transitions of Youth Citizenship in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Gabriel, F. (2013): *Deconstructing Youth. Youth Discourses at the Limits of Sense*. London: Palgrave Macmillan.
- Giroux, H. A. (2009): *Youth in a Suspect Society: Democracy or Disposability?* New York: Palgrave Macmillan.
- Griffin, C. (1993). *Representations of Youth: The Study of the Youth and Adolescence in Britain and America*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, S.; Jefferson, T. – eds. (1976). *Resistance through rituals*. London: Hutchinson University Library.
- Heath, S.; Walker, C. (2012): *Innovations in Youth Research*. London: Palgrave Macmillan.
- Hebdiđ, D. (1980). *Potkultura: značenje stila*. Beograd: Rad.
- Hurrelmann, K.; Weichert, M. – eds. (2015): *Lost in Democratic Transition? Political Challenges and Perspectives for Young People in South East Europe*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung Regional Dialogue SEE.
- Ilišin, V. (1999). *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. – ur. (2005): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Ilišin, V.; Bouillet, D.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (2013): *Mladi u vremenu krize / Youth in the Time of Crisis*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Friedrich Ebert Stiftung.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao*, 40(3): 58-89.
- Ilišin, V.; Radin, F. - ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2007): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Kasapović, M. – ur. (2001): *Hrvatska politika 1990.-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Katunarić, V. (1995): O tranziciji i staroj strukturi društvene moći. *Društvena istraživanja*, 4(16-17): 265-271

- Kipke, M. – ed. (1999): *Risks and opportunities: Synthesis of studies on adolescence*. Washington DC: National Academy Press.
- Kovacheva, S. (2001): Flexibilisation of youth transition in Central and Eastern Europe. *Young*, 9(1): 41-60.
- Lalović, D. (2000): O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990.-1999.). *Politička misao*, 37(1): 188-204.
- Lavrič, M. – ed. (2011): *Youth 2010. The Social Profile of Young People in Slovenia*. Ljubljana / Maribor: Ministry of Education and Sports / Aristej.
- Mannheim, K. (1980): *Eseji o sociologiji kulture*. Zagreb: Stvarnost.
- Mihailović, S. – ur. (2004): *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa.
- Miles, S. (1998): *Consumerism as a way of life*. London: Sage.
- Miles, S. (2000): *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.
- Mortimer, R.; Larson, R. – eds. (2002): *The changing adolescent experience: societal trends and the transition to adulthood*. New York: Cambridge University Press.
- Musgrove, F. (1965): *Youth and the Social Order*. Bloomington&London: Indiana University Press.
- Parsons, T. (1972). Age nad Sex in the Social Structure of the United States, u: Manning, P. K.; Truzzi, M. - eds. (1972): *Youth and Sociology*. New Jersey: Prentice Hall, 136-147.
- Roberts, K. (2003): Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review*, 51(4): 484-499.
- Roberts, K. (2009): *Youth in Transition: Eastern Europe and the West*. London: Palgrave Macmillan.
- Roberts, K. (2016): Youth Cultures and Formation of a New Political Generation in Eastern Europe, u: Schwartz, M.; Winkel, H. (eds): *Eastern European Youth Cultures in a Global Context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 45-63.
- Roche, J.; Tucker, S. – eds. (1997): *Youth in Society: Contemporary Theory, Policy and Practice*. London: Sage Publications.
- Ruddick, S. (2003): The Politics of Aging: Globalization and Restructuring of Youth and Childhood. *Antipode*, 35(2): 335-364.
- Schizzerotto, A.; Gasperoni, G. – eds. (2001): *Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe*. Milano: IARD.
- Spajić Vrkaš, V.; Ilišin, V. (2005): *Youth in Croatia*. Zagreb: Research and Training Centre for Human Rights and Democratic Citizenship, Faculty of Humanities and Social Sciences University of Zagreb.
- Tomanović, S.; Stanojević, D. (2015): *Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung / SeConS.
- Tomanović, S.; Stanojević, D.; Jarić, I.; Mojić, D.; Dragišić Labaš, S.; Ljubičić, M.; Živadinović, I. (2012): *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa / Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Tomusk, V. (2000): Reproduction of the “state nobility” in East Europe: past patterns and new practicies. *British Journal of Sociology and Education*, 21(3): 269-282.
- Ule, M. (1988): *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

- Ule, M.; Renner, T.; Mencin Čeplak, M.; Tivadar, B. (2000): *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino / Šentilj: Založba Aristej.
- Walther, A. (2006): Regimes of Youth Transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young*, 14(2): 119-141.
- Wallace, C.; Kovacheva, S. (1998): *The Construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Chippenham: Rowe.
- Wyn, J. (2011): The sociology of Youth. A reflection on its the field and future directions. *Youth Studies Australia*, 30(3): 34-39.
- Wyn, J.; Dwyer, P. (1999): New directions in research on youth in transition. *Journal of Youth Studies*, 2(1): 5-21.
- Wyn, J.; White, R. (1997): *Rethinking Youth*. London: Sage.
- Young People in Changing Societies (2000): *Regional Monitoring Reports* No. 7. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Zakošek, N. (2002): *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Žiga, J.; Turčilo, L.; Osmić, A.; Bašić, S.; Džananović Miraščija, N.; Kapidžić, D.; Brkić Šmigoc, J. (2015): *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*.

OBITELJSKE OKOLNOSTI MLADIH

1. Uvod: uloga obitelji u životu mladih

Ishodi razvojnog puta pojedinaca do trenutka kada su spremni napustiti roditeljski dom uvelike ovise o karakteristikama obitelji i njenom socioekonomskom statusu. Obitelj je, kao temeljna društvena jedinica, značajna za ispunjavanje psihofizičkih i socijalnih potreba, odnosno polazište u kojem se odigrava formiranje ličnosti (Parish, Nunn, 2001). Središnja važnost obitelji u oblikovanju svakog pojedinca ispunjava se kroz prijenos vrijednosti, stavova, znanja i vještina, a obitelj je i prva točka socijalnog uključivanja, odnosno uključivanja nove osobe u šire društvo. Obitelj je žarišno mjesto u kojem se provodi socijalizacija i utjecaj „značajnih drugih“, a međugeneracijski prijenos uloga zbiva se neposredno kroz socijalizaciju, didaktično učenje, modele uloga, klasično i operacionalno uvjetovanje, ili posredno putem nasljeđivanja statusa. Pritom se vrijednosti perpetuiraju kroz generacije čak i kada se uzmu u obzir razlike u vrijednostima između dobnih kohorti (Glass i dr., 1986), pri čemu treba uzeti u obzir kako vrijednosti ne moraju postati manifestne sve do tridesetih godina života pojedinca, što je obično razdoblje kada se zasnivaju vlastite obitelji (Bucx i dr., 2010; Min i dr., 2012).

Obitelj, kao jedna od temeljnih jedinica društva, ne živi u izolaciji, odnosno podložna je društvenim, ekonomskim i političkim transformacijama, što se u suvremenom društvu manifestira rastom stope razvoda brakova, pluralizacijom obiteljskih oblika i smanjivanjem broja članova obiteljskih zajednica (Šučur, 2011). A. Jurčević Lozančić (2011) ističe kako je moderna obitelj suočena s brojnim poteškoćama: nezaposlenošću, nesigurnom egzistencijom, povećanom stopom razvoda i preopterećenošću poslom. U suvremenim društvima, usporedo sa smanjenjem broja članova u obitelji i broja djece u obitelji, došlo je i do društvenog stavljanja naglaska na višestruke opcije, slobodu i širenje horizonata, tj. poticanja individualnosti. Promjene u strukturi obitelji i ulogama njenih članova u današnje vrijeme sve više podrazumijevaju napuštanje normativnog modela koji muškarcima pridaje ulogu hranitelja, a ženama kućanica i odgajateljica. Pritom se postojeće obiteljske zajednice sve više zasnivaju na ravnopravnom statusu bračnih partnera (u kojima su žene sve manje ekonomski ovisne) te na ljubavi i privrženosti (Roberts i dr., 2009). Glavnu podlogu za napuštanje ranije prevladavajućeg obiteljskog modela osiguravaju rodna ravnopravnost, visoka stopa sudjelovanja žena na tržištu rada i fleksibilni oblici rada

koji omogućuju zapošljavanje na nepuno radno vrijeme. U Hrvatskoj su sva tri elementa ove podloge za restrukturiranje obitelji ostvareni tek djelomično jer još uvijek bilježimo relativno visoku tradicionalnost u stavovima i djelovanju, povlačenje žena iz svijeta rada nakon što zasnuju obitelj, kao i visoku stopu nezaposlenosti i nefleksibilne oblike zapošljavanje. Usprkos tomu, i u Hrvatskoj se uočavaju promjene u strukturi obitelji slične onima kroz koje su prošle zemlje postmoderne, a riječ je o transformaciji obiteljskih struktura putem prirodne depopulacije, demografskog starenja, opadanja broja sklopljenih brakova, povećanja životne dobi prilikom sklapanja braka, kasnijeg rođenja prvog djeteta, sve većeg broja jednoroditeljskih obitelji i opadanja stope fertiliteta (Puljiz, Zrinščak, 2002; Gelo i dr., 2005).

Stopa fertiliteta ne smije se promatrati samostalno, nego u kontekstu međudjelovanja države, tržišta rada i obitelji (Esping-Andersen, 1999), s obzirom na to da mogućnosti koje pojedincima stoje na raspolaganju prilikom usklađivanja obiteljskog i profesionalnog života, u velikoj mjeri određuju kolika će biti stopa fertiliteta. Stope fertiliteta u europskim zemljama značajno variraju, a najviše su, što će biti detaljnije prikazano u analizama koje slijede, u skandinavskim zemljama. U tim zemljama fleksibilna tržišta rada koja omogućavaju rad u nepunom radnom vremenu, uz kvalitetnu institucionalnu skrb o djeci zaposlenih majki te nisku stopu nezaposlenosti, motivirajuće djeluju na žene i parove koji se odlučuju na zasnivanje obitelji. S druge strane, „u pogledu institucionalne skrbi o djeci zaposlenih majki situacija u Hrvatskoj je, uz stambene probleme i nezaposlenost mladih, zamjetno nepovoljnija u odnosu na zemlje s relativno povoljnim fertilitetnim trendovima“ (Akrap, 2011: 4).

Promjene u strukturi suvremenih obitelji često ostavljaju niz psiholoških, socijalnih i ekonomskih posljedica po članove obitelji, pri čemu su djeca i mladi među najpogođenijim članovima. Istraživački nalazi u slučaju razvoda braka najčešće govore o porastu problema u ponašanju i padu obrazovnih postignuća, kao i porastu razine stresa i konflikata kod djece i mladih (Magnuson, Berger, 2009). Stres uslijed raspada bračne ili partnerske zajednice utječe i na fizičko zdravlje u smislu njegova pogoršanja, a navedeni utjecaj proteže se od djetinjstva i adolescencije do odrasle dobi (Bzostek, Beck, 2011). Doohon i McLanahan (2015) također tvrde kako je izloženost stresu u djetinjstvu zbog nestabilne roditeljske zajednice jedan od glavnih uzroka problema u ponašanju i u odrasloj dobi, što uključuje i podizanje vlastite djece izvan stabilne partnerske zajednice. Treba napomenuti i kako navedene promjene nisu zabilježene u osoba koje su podizane od samo jednog roditelja, ali bez snažnih stresora poput raspada obiteljske zajednice.

Osobine obitelji porijekla, poput socioekonomskog statusa roditelja, njihova socijalnog kapitala te obiteljskih i društvenih mreža, značajni su prediktori obrazovnog puta i socijalnog statusa (Erikson, Goldthorpe, 1992; Duncan, Brooks-Gunn, 1997; de Graaf i dr., 2000; Ianelli, 2002; Flere, Lavrič, 2005; Johnston i dr., 2005;

Güveli i dr., 2012; Brown, 2013). Mladi iz obitelji višeg socioekonomskog statusa, u kojima barem jedan roditelj posjeduje visoko obrazovanje, imaju veću vjerojatnost postizanja akademskog obrazovanja od potomaka niže obrazovanih roditelja. Djeca iz viših socioekonomskih slojeva u komparativno su boljem položaju zbog veće mogućnosti korištenja socijalnog kapitala, što je snažno posredovano jezičnim vještinama, stavovima i društvenim vrijednostima koje se također više vrednuju u obrazovnom sustavu (Bourdieu, 1984; Daouli i dr., 2010; Güveli i dr., 2012). Vrlo bitni elementi budućeg socijalnog položaja potomaka leže i u međudjelovanju stupnja obrazovanja roditelja, načina planiranja obitelji i vremena koje roditelji mogu i spremni su uložiti u obrazovni uspjeh svoje djece (Feinstein i dr., 2004; D'Addio, 2007; Nordli, Hansen, 2008, 2011). Razlike u resursima utječu na pojedinca i putem donošenja odluka o nastavku obrazovanja (Boudon, 1974; Erikson, Jonsson, 1996; Breen, Goldthorpe, 1997), pri čemu obitelj porijekla igra ključnu ulogu u oblikovanju školskih rezultata te obrazovanih aspiracija pojedinaca. Ovom je pristupu komplementarna Boudonova (1974) teorija izbjegavanja relativnog rizika (*relative risk aversion*), pomoću koje je ovaj autor dokazao djelovanje *primarnog* i *sekundarnog efekta*¹ na obrazovni uspjeh.

Iako je većina istraživanja na temu međugeneracijske mobilnosti provedena na području Sjedinjenih Američkih Država te zapadne i sjeverne Europe, i u bivšim socijalističkim zemljama ostvareni su istraživački uvidi na ovu temu. Tako su Titma i dr. (2003) te Gerber i Hout (2004) došli do nalaza o padu fluidnosti u postkomunističkoj Rusiji, a niti H. Domansky (1999, 2005), Hertz i dr. (2008), Luijckx i dr. (2002) te Lazić (2011) nisu našli dokaze o povećanoj društvenoj otvorenosti u postsocijalističkim zemljama. Zajednički zaključak tih autora sugerira kako promjene u mobilnosti prije svega slijede iz transformacije strukture zanimanja i ekonomskog napretka, dok su u Istočnoj Europi najvećim dijelom proizlazile iz prostorne mobilnosti praćene ekstenzivnom industrijalizacijom (Domansky, 1999: 464–467). Međutim, u istočnoeuropskom prostoru, što uključuje i Hrvatsku (Burušić i dr., 2010; Matković, 2011; Potočnik, 2011, 2014; Yaish, Andersen, 2012; Hodžić, 2014; Baranović, 2015) ovo se pravilo još uvijek ne može u potpunosti primijeniti. Na ovim je prostorima za izjednačenje pristupa visokom obrazovanju svim socijalnim slojevima potrebna saturacija participacije na najvišoj razini, što se postiže u trenutku kada svi potomci akademski obrazovanih roditelja i sami sudjeluju u visokoškolskom sustavu (Raftery, Hout, 1993; Heath, 2000), što još uvijek nije slučaj.

¹ Primarni efekt govori o tome da djeca iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa u prosjeku postižu slabiji školski uspjeh što ih vrlo često isključuje iz mogućnosti za daljnje više ili visoko školovanje, a time i za bolji plasman na tržištu rada. Sekundarni efekt produbljuje razlike nastale samim pripadanjem obiteljima različitog statusa putem diferenciranja djece na osnovi obiteljskih i društvenih resursa te ambicija, što djecu nižeg statusa izbacuje iz «utakmice» čak i u slučaju njihova dobrog školskog uspjeha.

Financijski resursi obitelji, kao bitan element njihova socioekonomskog statusa, značajno određuju obrazovne ishode i izbore (Metheny, McWhirter, 2013), kao i karijerne izbore i postignuća, a ovi prediktori značajno utječu i na druga područja života pojedinaca, od aktivnosti u kojima sudjeluju u slobodno vrijeme do političkog angažmana i preferencija. Kućanstva se mogu promatrati kao ekonomske jedinice koje proizvode dohodak, distribuiraju ga, štede i ulažu te također nude usluge (Carradore, 2012: 82). Dobro roditeljstvo, čiji su rezultat pozitivni ishodi u psihofizičkom zdravlju, socijalizaciji i obrazovnom uspjehu djece, ovisi o roditeljskim resursima koji uključuju mentalno zdravlje roditelja, strategije roditeljstva i socioekonomski status. Nizak dohodak i financijska nesigurnost reduciraju kvalitetu djetetove fizičke okoline te resursa i usluga koji mu stoje na raspolaganju, a time i smanjuje šanse za dobro roditeljstvo i pozitivne ishode po razvoj djeteta (Magnuson, Berger, 2009). No, treba napomenuti da, iako brojne studije govore u prilog povezanosti dobiti djeteta i financijskog statusa obitelji, navedenu vezu treba uzeti s rezervom i razvoj djeteta promatrati u širem kontekstu koji uključuje kako socijalizacijske strategije roditelja i njihov socijalni kapital, tako i potporu šire okoline u razvoju djeteta i mlade osobe (Duncan, Brooks-Gunn, 1997).

U razvoju pojedinaca do njihova osamostaljivanja možemo prepoznati nekoliko ključnih faza, od kojih stambeno osamostaljivanje često znači i otvaranje potpuno novog životnog razdoblja i slabljenje spona s roditeljskom obitelji. Međutim, zbog ekonomske krize i visoke stope nezaposlenosti već se nekoliko generacija mladih mogu opisati kao „bumerang generacija“, koja se po osamostaljivanju od roditelja vraća u roditeljski dom, bilo zbog ekonomskih poteškoća poput gubitka posla ili nemogućnosti pronalaska istog, ili obeshrabrenja poteškoćama samostalnog života, što se naročito često događa u studentskoj populaciji. Assave i dr. (2007) i Parisi (2008) istražuju povezanost napuštanja roditeljskog doma i ulaska u svijet siromaštva, a njihovi su nalazi poduprijeti i onima S. Ayllón (2015). Aassve i dr. (2007) zaključuju kako su stope siromaštva prije i nakon stambenog osamostaljivanja mladih za Dance i Fince više za čak 15 puta između razdoblja kada su još živjeli s roditeljima i prve godine napuštanja roditeljskog doma. Suprotno tomu, u Španjolskoj i Italiji nema bitne razlike u stopama siromaštva prije i nakon napuštanja roditeljskog doma. Razlika između ovih zemalja leži u dobi napuštanja roditeljskog doma i strategijama koje tomu prethode. Konkretno, u skandinavskim zemljama mladi napuštaju roditeljski dom nedugo nakon stjecanja punoljetnosti te početka studiranja ili pronalaska prvog posla. Za razliku od njih, mladi u mediteranskim zemljama dom napuštaju na pragu tridesetih godina, ili još kasnije, te razdoblje života s roditeljima koriste za stjecanje financijskih dobara koja će im olakšati stambeno osamostaljivanje. Ayllón (2015) zapaža i kako postoji i treći obrazac, zabilježen u Francuskoj, Irskoj, Njemačkoj i Velikoj Britaniji – naime, iako je i u tim zemljama riječ o porastu stope siromaštva mladih nakon napuštanja roditeljskog doma, taj porast je znatno niži nego onaj zabilježen u skandinavskim zemljama.

U ovom su uvodu naznačene promjene koje se događaju u suvremenim obitelji-
ma i životima mladih u obiteljskom kontekstu. Navedene su promjene vrlo duboke
i predstavljaju odmak od tradicionalnih praksi koje su karakterizirale hrvatsko druš-
tvo još prije tridesetak godina. No, „bez obzira na sve promjene koje su se zbile u
strukturi obitelji, ona je u Hrvatskoj još uvijek temeljna reproduktivna jedinica i u
tom pogledu u društvu ima središnje značenje. Jer, činjenica prema kojoj se u braku
u Hrvatskoj rađa više od 90% djece, nedvojbeno stavlja obitelj u središte sadašnjih
i budućih demografskih kretanja“ (Bouillet, 2014: 30). U tom je svjetlu analiza
obiteljskih prilika mladih i njihova odnosa prema obitelji bitna kako bi se ustanovila
dominantna obilježja primarne društvene zajednice kojoj mladi pripadaju, kao i ra-
zina samostalnosti suvremene mlade generacije u Hrvatskoj. Prikaz i analiza obitelj-
skog statusa mladih u ovom će radu biti temeljeni na širokom varijetetu pokazatelja
koje generalno možemo svrstati u dvije skupine:

1. opća socijalna slika mladih, a što uključuje stupanj obrazovanja ispitanika i nji-
hovah roditelja, bračni status ispitanika i njihovih roditelja, broj članova obitelji
mladih i broj vlastite djece;
2. ekonomska podloga socijalnog statusa mladih, što obuhvaća prosječan prihod
po kućanstvu i članu obitelji, stambeni status mladih te radni status roditelja.

Pri razradi gore navedenih elemenata socijalnog statusa mladih također će biti
obavljena komparacija podataka iz istraživanja mladih provedenih u Institutu za
društvena istraživanja 1999. i 2004. Cilj je ustanoviti diskriminatorne elemente u
obiteljskom statusu mladih, za što će biti korišteno sljedećih četrnaest sociodemo-
grafskih obilježja: spol, dob, bračni status roditelja i mladih, broj vlastite djece i
članova kućanstva, socioprofesionalni status ispitanika, obrazovanje ispitanika te
njihovih majki i očeva, radni status majke i oca, prosječan prihod po kućanstvu i
prosječan prihod po članu obitelji. Pritom će biti primijenjena deskriptivna i biva-
rijatna analiza (hi-kvadrat test), a kao statistički značajne tumačit će isključivo one
razlike koje odgovaraju vrijednosti .000.

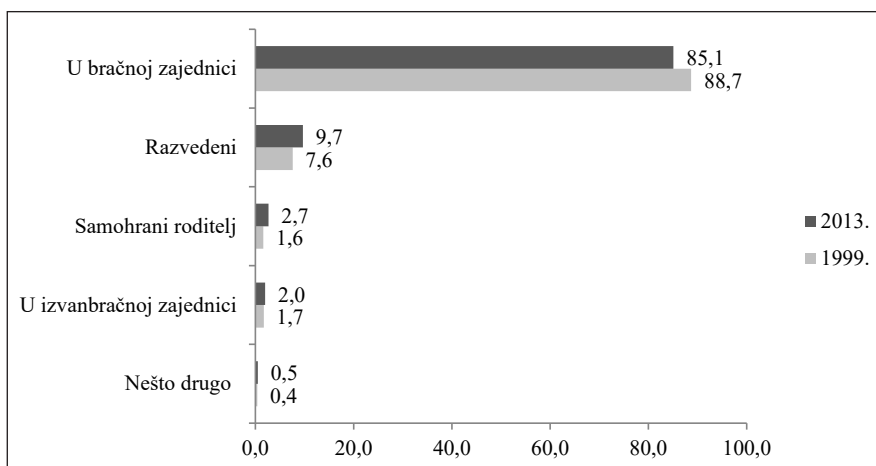
2. Struktura obitelji u kojima mladi žive

Promjene u suvremenom društvu mijenjaju strukturu, funkcije i dinamiku veza
unutar obitelji, što pak povratno utječe na ekonomske i demografske promjene u
društvu. Na razini obitelji ekonomske i društvene nesigurnosti utječu na promjenu
trendova u obrazovnim postignućima, kasniji ulazak na tržište rada, nemogućnost
usklađivanja osobne i profesionalne sfere, kasniji ulazak u brak, povećanu stopu
razvoda i smanjenje stope fertiliteta. Bračni status roditelja i vrsta zajednice u kojoj
mladi odrastaju mogu imati višestruke posljedice na njihovu kvalitetu života način

socijalizacije. Navedeno se ogleda kako u ekonomskom statusu obitelji, tako i u prijenosu stavova i vrijednosti na mlade.

Grafikon 1 pokazuje kako većina mladih u Hrvatskoj živi ili je odrasla u cjelovitim obiteljima, uz jedva primjetan porast udjela razvoda među roditeljima u promatranom razdoblju.

Grafikon 1: Komparativni prikaz oblika zajednice u kojoj žive roditelji ispitanika (%)

Za potrebe analize razlika između mladih u pogledu bračnog statusa roditelja (tablica 1) u jednu skupinu su svrstani razvedeni i samohrani roditelji, a u drugu roditelji koji žive u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici.

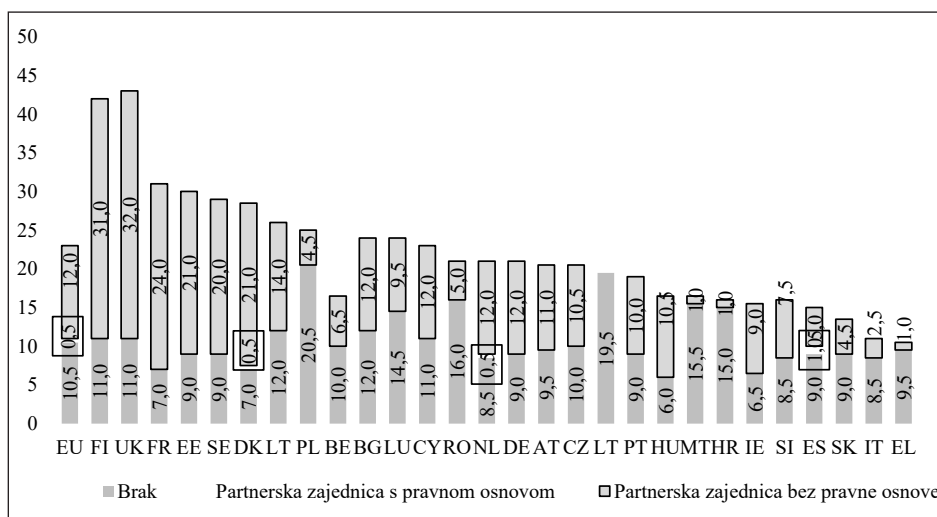
Tablica 1: Bračna zajednica roditelja ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Bračna ili izvanbračna zajednica	Razvedeni ili samohrani roditelji
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 29,98$	
Sjeverna Hrvatska	89,3	10,7
Središnja Hrvatska	88,2	11,8
Istra i Primorje	88,8	11,2
Istočna Hrvatska	86,4	13,6
Dalmacija	92,5	7,5
Grad Zagreb	80,0	20,0
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 15,92$	
Zaposlen	90,3	9,7
Nezaposlen	82,2	17,8
Umirovljen	87,8	12,2
UKUPNO	87,6	12,4

Pronađene razlike statistički su značajne tek u pogledu dva promatrana obilježja – regionalnoj pripadnosti i radnom statusu oca. Tako mladi u Dalmaciji iznadprosječno žive u cjelovitim obiteljima, dok su roditelji mladih u Gradu Zagrebu, više nego iz drugih dijelova Hrvatske, razvedeni ili samohrani. Također, u bračnoj zajednici češće žive zaposleni očevi nego nezaposleni ili umirovljeni, dok je razvedenih ili samohranih najviše među nezaposlenim očevima.

Podaci Eurostata (2013) omogućuju komparativni uvid u bračni status građana EU, a ovdje prenosimo podatke o bračnom ili partnerskom statusu mladih Europljana (grafikon 2). Status mladih u EU vrlo je heterogen kroz različite zemlje, a prva razlika proizlazi iz različitog zakonodavnog okvira, odnosno činjenice da pojedine države omogućavaju sklapanje partnerske zajednice s jednakim pravima koja imaju i bračni partneri. U vrijeme prikupljanja podataka od strane Eurostata tu su mogućnost nudile tek tri europske države – Danska, Nizozemska i Španjolska, a udio mladih koji su stupali u takvu vrstu zajednice nije prelazio 1%.

Grafikon 2: Mladi (15-29) u EU koji žive u braku ili partnerskoj zajednici – 2013. (%)*

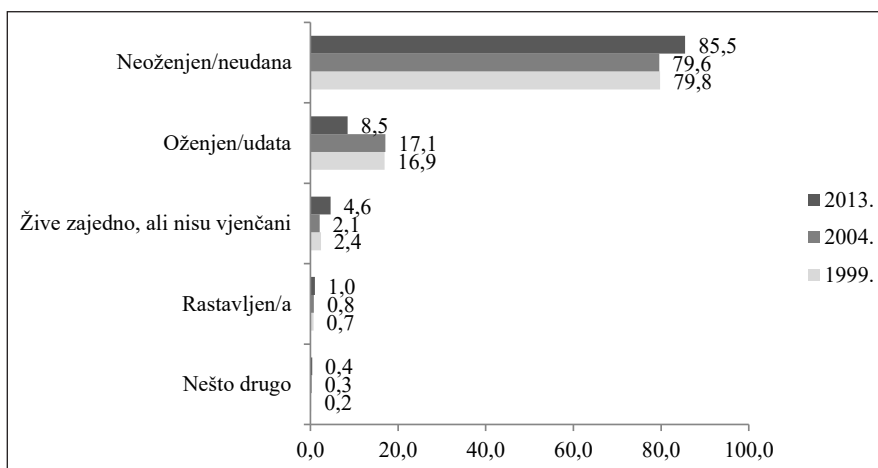

* Izvor: Eurostat

Mladi u Finskoj i Velikoj Britaniji u preko 40% slučajeva žive u nekoj vrsti partnerske zajednice, dok su na suprotnom kraju mladi u Španjolskoj, Sloveniji i Slovačkoj, u kojima tek nešto više od desetine mladih dijeli svoj život s drugom osobom. U većini država partnerska zajednica bez pravne osnove prevladava nad bračnom zajednicom u koju mladi stupaju, pri čemu su unutar obje vrste zajednice prisutne značajne varijacije među državama. Veći broj mladih u braku nego u partnerskoj zajednici nalazimo u Hrvatskoj, Poljskoj, Luksemburgu, Rumunjskoj, Litvi i Malti.

Navedeni podaci se donekle podudaraju s rezultatima našeg istraživanja (grafikon 3). Distribucija odgovora implicira kako se tijekom devet promatranih godina prepolovio broj mladih koji su u braku uz porast broja onih koji se deklariraju kao neoženjeni/neudane. Istraživanje je također ukazalo na blagi porast mladih koji žive u izvanbračnoj zajednici u odnosu na prijašnje razdoblje, dok je broj razvedenih ostao gotovo jednak.

Grafikon 3: Komparativni prikaz bračnog statusa ispitanika (%)

Za razliku od bračnog statusa roditelja, koji ukazuje na relativno homogenu sliku, bračni status ispitanika (tablica 2) posredovan je s čak sedam obilježja ispitanika.

Mladi se međusobno prvenstveno razlikuju po skoro dvostruko većoj pojavnosti braka među mladim ženama nego muškarcima, te u najvećem udjelu mladih u braku u najstarijoj dobnoj skupini. Kada je o socioprofesionalnom statusu ispitanika riječ, zaposleni ispitanici natprosječno su u braku, a iza njih slijede nezaposleni, dok je među studentskom i učeničkom populacijom broj mladih u braku simboličan. Zanimljivo je kako je s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika najveći udio mladih u braku kod onih koji su završili svoje formalno obrazovanje – mladih sa završenom trogodišnjom strukovnom školom - što upućuje na prevlast sinkroniziranih obrazaca odrastanja u kojima pojedinci ulaze u novu životnu fazu tek po zatvaranju prethodne. Stupanj obrazovanja oca, iako uz tek blage varijacije, obrnuto je proporcionalno povezan s brojem mladih u braku. Ovdje je opravdano zaključiti kako je na djelu posredan prijenos socijalnog kapitala i motivirajućeg odnosa očeva prema postizanju viših obrazovnih stupnjeva djece. Naime, roditelji višeg obrazovnog stupnja svoju će djecu poticati na postizanje istog stupnja obrazovanja, dok će istovremeno imati višu vjerojatnost ulaganja vremena i kapitala u njihovo obrazovanje (Erikson, Goldthorpe, 1992; Brown, 2013). Slijedom toga, njihova će djeca zbog duljeg zadr-

žavanja u obrazovnom sustavu imati manju vjerojatnost ulaska u brak prije stjecanja željenog stupnja obrazovanja. Radni status roditelja također diskriminira mlade u pogledu njihova bračnog statusa - najviše je mladih u braku u slučaju umirovljeničkog statusa roditelja. Navedeno možemo objasniti višestrukim utjecajem ovakvog statusa roditelja na bračni status djece. Ne samo da su u prosjeku umirovljeni roditelji nešto stariji i imaju i nešto stariju djecu, nego se vjerojatno više mladih, čiji roditelji imaju na raspolaganju više slobodnog vremena, odlučuje na ulazak u brak jer mogu računati na pomoć roditelja u brizi oko djece, odnosno unuka.

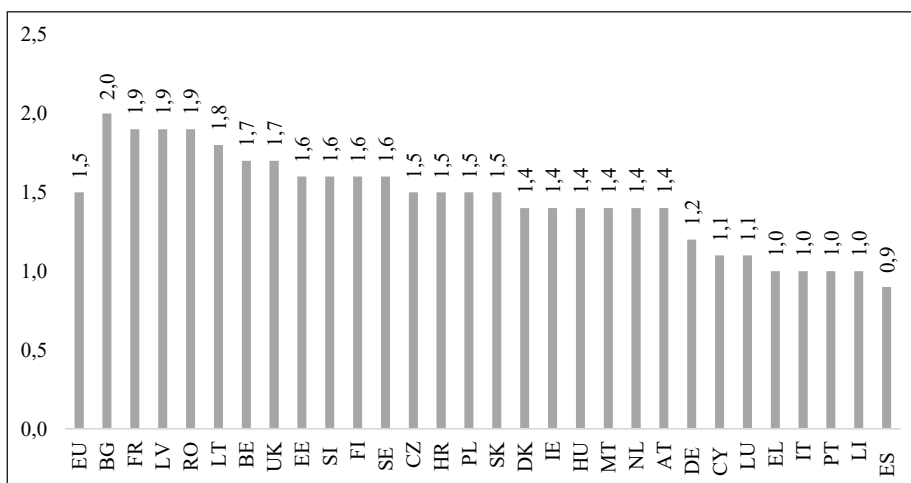
Tablica 2: Bračni status ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Nisu u braku	U formalnom ili neformalnom braku
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 28,50$	
Ženski	82,8	17,2
Muški	90,9	9,1
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 228,40$	
15-19 godina	99,0	1,0
20-24 godine	91,9	8,1
25-29 godina	72,2	27,8
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>	$\chi^2 = 210,40$	
Učenik/ica	99,6	0,4
Student/ica	94,3	5,7
Nezaposlen/a	79,7	20,3
Zaposlen/a	72,8	27,2
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 110,40$	
Nezavršena ili završena OŠ	97,8	2,2
Trogodišnja strukovna škola	72,3	27,7
Četverogodišnja srednja škola	86,6	13,4
VŠS, VSS i više	81,6	18,4
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 19,43$	
Nezavršena ili završena OŠ	78,7	21,9
Trogodišnja strukovna škola	84,7	15,3
Četverogodišnja srednja škola	87,4	12,6
VŠS, VSS i više	90,8	9,2
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 20,17$	
Zaposlena	88,6	11,4
Nezaposlena	86,9	13,1
Umirovljena	76,8	23,2
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 16,74$	
Zaposlen	88,7	11,3
Nezaposlen	87,3	12,7
Umirovljen	80,2	19,8
UKUPNO	86,7	13,3

Većina europskih zemalja bilježi dugogodišnje trendove starenja stanovništva i sve većeg udaljavanja od potencijala za demografsku obnovu, koja klasično podrazumijeva stopu fertiliteta veću od 2. Financijska kriza 2008. godine svoj je vrhunac doživjela u vrijeme kada su mnoge europske države tek počele bilježiti skroman demografski rast (Goldstein i dr., 2009). Ti autori navode kako se ovakvi trendovi uočavaju u Bugarskoj, Češkoj, Estoniji, Latviji, Mađarskoj, Hrvatskoj, Rumunjskoj i Španjolskoj. Sličan, ali ne toliko dramatičan pad stope fertiliteta, zbio se i u skandinavskim državama, dok primjerice Portugal i Italija uopće nisu zabilježili taj pad.

Podaci iz 2014. pokazuju kako je na razini čitave EU (grafikon 4) stopa fertiliteta tek 1,5, koliko iznosi i u Hrvatskoj. Tek Bugarska ima stopu od 2,0, te Francuska, Latvija, Rumunjska, Island i Litva između 1,9 i 1,8. Ostale države imaju znatno niže vrijednosti, a čak devet njih ima stopu fertiliteta između 1,2 i 0,9.

Grafikon 4: Stopa fertiliteta mladih (dob 15-29) u EU - 2014.*

* Izvor: Eurostat [demo_frate]

Demograf G. Lanzieri (2013) je analizirao podatke o demografskim kretanjima u državama članicama EU, pri čemu podaci za Hrvatsku više nego u većini analiziranih zemalja idu u prilog zaključku o lošem položaju nezaposlenih žena i nedovoljno razvijenoj demografskoj politici. Konkretnije, visokoobrazovane žene u dobi od 15-49 godina u prosjeku su u Hrvatskoj imale stopu fertiliteta 1,57, a niže obrazovane 1,31, dok su žene završenog srednjoškolskog obrazovanja imale u prosjeku 1,42 djeteta. Također, zaposlene žene u prosjeku su imale 2,44 djeteta, a nezaposlene 0,67, što je najveća zabilježena razlika u EU.

Naše je istraživanje pokazalo kako tek 9% ispitanika ima djecu: među njima, dvije trećine imaju jedno dijete, četvrtina dvoje, dok manje od desetine ima troje ili četvero djece. No, više od polovice mladih u formalnom ili neformalnom braku ima djecu, dok je roditeljima postao tek neznatan broj mladih izvan partnerske zajednice.

Kao i u slučaju bračnog statusa ispitanika, spol se pokazao značajnim i u zasnivanju obitelji (tablica 3), jer djecu ima dvostruko više mladih žena od muškaraca. Regionalne razlike među mladima pokazale su kako mladi iz Zagreba ispodprosječno, a mladi iz Dalmacije iznadprosječno – i to čak s trostrukom razlikom – imaju vlastitu djecu. Socioprofesionalne razlike mlade diferenciraju na očekivani način – u najvećem omjeru djecu imaju mladi koji su na tržištu rada, a u najmanjem učenic i studenti. S ovime povezano obrazovanje ispitanika proizvelo je razlikovanje koje sugerira kako mladi sa strukovnom školom u prosjeku najčešće imaju djecu, a najmanje, naravno, mladi s osnovnom školom jer pretpostavljamo da se upravo ova skupina u najvećem dijelu još uvijek nalazi na ranim stepenicama obrazovnog sustava.

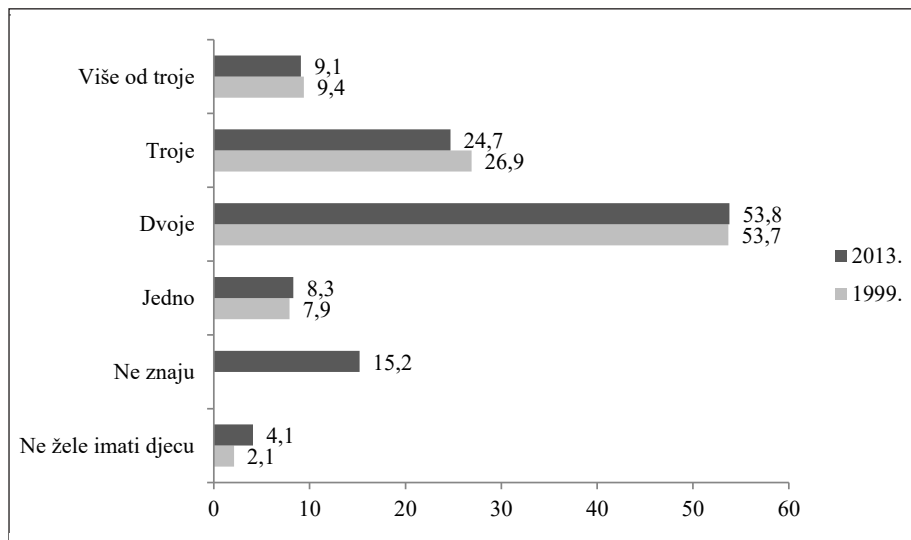
Stupanj obrazovanja majke i oca jednoznačno utječu na zasnivanje vlastite obitelji, pri čemu mladi niže ili strukovno obrazovanih roditelja u prosjeku imaju djecu češće od mladih čiji su roditelji završili četverogodišnju srednju školu ili više i visoko obrazovanje. Navedeno je vezano uz već interpretiranu posrednu vezu veće motiviranosti roditelja i potencijalno viših resursa koji su na raspolaganju za školovanje djece u obiteljima bolje obrazovanih roditelja, a što potom utječe na prolongiranje zasnivanja obitelji kod visokoobrazovanih mladih. Nadalje, radni status roditelja na učestalost vlastite djece u obiteljima mladih utječe u smjeru nešto veće pojavnosti unuka u slučaju umirovljeničkog statusa roditelja, što je sukladno prethodno ustanovljenoj višoj vjerojatnosti bračnog statusa mladih čiji su roditelji umirovljenici.

Kada je o željenom broju djece riječ (grafikon 5), u razdoblju od 14 godina došlo je do tek neznatnih oscilacija u preferencijama mladih. Tijekom ovog razdoblja gotovo zanemariv broj mladih ne želi imati djecu, oko sedmine još nije sigurno u svoje želje, dok stabilna polovica mladih žele dvoje, četvrtina troje i manje od desetine više od troje djece. S obzirom na demografske trendove koji upućuju na depopulaciju, na temelju ovih podataka možemo zaključiti kako u Hrvatskoj u skorije vrijeme neće biti ostvaren rast potreban za demografsku obnovu.

Tablica 3: Djeca u obiteljima mladih s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Nemaju djece	Imaju djece
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 20,12$	
Ženski	87,9	12,1
Muški	93,8	6,2
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 150,04$	
15-19 godina	98,9	1,1
20-24 godine	95,1	4,9
25-29 godina	80,4	19,6
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 24,12$	
Sjeverna Hrvatska	92,1	7,9
Središnja Hrvatska	91,4	8,6
Istra i Primorje	92,7	7,3
Istočna Hrvatska	88,2	11,8
Dalmacija	86,6	13,4
Grad Zagreb	95,8	4,2
<i>Bračni status ispitanika</i>	$\chi^2 = 724,50$	
Nisu u braku	97,9	2,1
U formalnom ili neformalnom braku	47,1	52,9
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>	$\chi^2 = 137,79$	
Učenik/ica	98,6	1,4
Student/ica	97,3	2,7
Nezaposlen/a	83,8	16,2
Zaposlen/a	82,3	17,7
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 67,27$	
Nezavršena ili završena OŠ	97,1	2,9
Trogodišnja strukovna škola	79,2	20,8
Četverogodišnja srednja škola	91,2	8,8
VŠS, VSS i više	89,6	10,4
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 26,38$	
Nezavršena ili završena OŠ	85,4	14,6
Trogodišnja strukovna škola	87,3	12,7
Četverogodišnja srednja škola	91,6	8,4
VŠS, VSS i više	95,4	4,6
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 29,75$	
Nezavršena ili završena OŠ	81,8	18,2
Trogodišnja strukovna škola	88,6	11,4
Četverogodišnja srednja škola	92,1	7,9
VŠS, VSS i više	94,6	5,5
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 17,27$	
Zaposlena	92,9	7,1
Nezaposlena	89,8	10,2
Umirovljena	84,2	15,8
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 10,53$	
Zaposlen	92,4	7,6
Nezaposlen	89,6	10,4
Umirovljen	87,0	13,0
UKUPNO	90,9	9,1

Grafikon 5: Komparativni prikaz željenog broja djece (%)

Mladi su relativno homogeni u pogledu željenog broja djece (tablica 4), s ustanovljenim tek spolnim i regionalnim razlikama. Pritom se mlade žene i muškarci značajnije razlikuju tek po nešto većem broju mladih žena koje žele troje ili više djece te većem broju neodlučnih muškaraca. Podaci sugeriraju kako se nešto značajniji rast stanovništva može očekivati tek u Dalmaciji i Zagrebu jer mladi iz te dvije regije iskazuju natprosječno višu želju za troje ili više djece. Ovi su nalazi dijelom sukladni postojećoj demografskoj slici po kojoj je gustoća naseljenosti Hrvatske², od 1991. - kada je bila najviša unazad 50 godina, i iznosila 84,6% - do 2011. pala na svega 78,1%. Pritom su razlike između regija primjetne, a prvenstveno su strukturno uvjetovane, poput niske stope naseljenosti u Lici i Gorskom kotaru. Također je riječ o razlikama uvjetovanim iseljavanjem stanovništva tijekom Domovinskog rata, što je dovelo do depopulacije nekada gusto naseljenih krajeva Slavonije i Baranje. Posljednji popis stanovništva govori o najgušće naseljenom Zagrebu, Međimurju te Varaždinskoj županiji, dok uz Ličko-senjsku i Sisačko-moslavačka županija bilježi najmanju gustoću stanovnika. Preferirani broj djece od strane mladih govori u prilog daljnjem rastu Zagreba, djelomičnoj obnovi pojedinih krajeva Dalmacije, uz stagniranje ili daljnje smanjivanje broja stanovnika u ostalim krajevima.

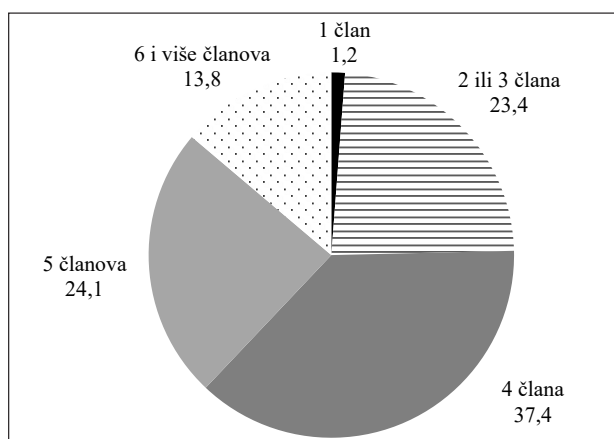
² Izvor: Državni zavod za statistiku.

Tablica 4: Željeni broj djece s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Jedno	Dvoje	Troje i više	Ne znaju
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 23,85$			
Ženski	7,1	48,2	32,7	12,0
Muški	7,4	46,3	26,6	19,7
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 69,17$			
Sjeverna Hrvatska	8,3	51,4	22,4	17,9
Središnja Hrvatska	7,7	55,1	21,2	16,0
Istra i Primorje	3,9	58,3	22,8	14,9
Istočna Hrvatska	8,2	48,3	29,5	13,9
Dalmacija	6,4	39,1	41,9	12,6
Grad Zagreb	8,2	39,1	33,8	18,8
UKUPNO	7,3	47,2	29,6	15,9

Uz ostvareni i željeni broj djece, i broj članova obitelji u kojima ispitanici žive ukazuje na stupanj tradicionalnosti obiteljskih zajednica kojima mladi pripadaju. Detradicionalizacija obiteljske sfere u Hrvatskoj, o kojoj je bilo riječi u uvodu, može se dijelom iščitati iz prevladavanja obitelji s četiri člana (grafikon 6), dok obitelji s pet i više članova ima manje od dvije petine.

Grafikon 6: Broj članova obitelji mladih (uključujući ispitanika) (%)

Isključivanjem samaca iz daljnje analize dobili smo devet prediktora koji statistički značajno razlikuju mlade po pitanju broja članova obitelji (tablica 5). Počevši od dobi ispitanika, možemo zaključiti kako u najmanjim obiteljima najčešće žive mladi iz najstarije dobne kohorte, dok se mladi iz najmlađe kohorte u natprosječnom broju nalaze u obiteljima s 5 ili više članova. Veći broj članova obitelji s najmlađim ispitanicima može se pripisati još uvijek učestaloj tradicionalnoj strukturi kućanstava u Hrvatskoj, odnosno višegeneracijskim kućanstvima te činjenici kako

su se najstariji mladi u određenom broju već odselili iz roditeljskog doma u kojem potom ostaje najmlađa generacija mladih.

Tablica 5: Broj članova obitelji ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja ispitanika	2 ili 3 člana	4 člana	5 članova	6 i više članova
<i>Dob ispitanika</i>	$\chi^2 = 81,24$			
15-19 godina	14,3	36,7	30,4	18,6
20-24 godine	22,5	39,2	24,3	14,0
25-29 godina	32,8	37,9	19,3	10,1
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 54,55$			
Zagreb	31,3	40,3	16,8	11,6
Regionalni centar	26,1	46,7	18,5	8,7
Ostali gradovi	25,2	38,1	24,4	12,2
Selo	18,8	34,4	28,6	18,2
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 65,55$			
Sjeverna Hrvatska	14,2	38,8	30,4	16,6
Središnja Hrvatska	27,0	34,0	23,3	15,7
Istra i Primorje	28,1	43,0	19,7	9,2
Istočna Hrvatska	25,0	33,2	25,0	16,8
Dalmacija	22,8	37,7	26,9	12,6
Grad Zagreb	32,0	40,3	16,4	11,2
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>	$\chi^2 = 63,50$			
Učenik/ica	14,7	37,7	29,4	18,3
Student/ica	22,6	44,3	22,6	10,5
Nezaposlen/a	28,5	31,7	23,7	16,0
Zaposlen/a	30,6	35,9	22,0	11,6
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 68,48$			
Nezavršena ili završena OŠ	14,9	37,5	28,9	18,7
Trogodišnja strukovna škola	29,4	29,8	25,2	15,5
Četverogodišnja srednja škola	23,2	40,5	24,3	12,1
VŠS, VSS i više	33,5	39,7	17,9	8,8
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 47,97$			
Nezavršena ili završena OŠ	28,2	33,8	18,4	19,7
Trogodišnja strukovna škola	20,2	34,6	28,1	17,2
Četverogodišnja srednja škola	22,9	36,0	27,3	13,8
VŠS, VSS i više	27,3	45,6	17,9	9,2
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 46,17$			
Nezavršena ili završena OŠ	26,3	32,9	20,4	20,4
Trogodišnja strukovna škola	20,0	34,2	25,9	19,8
Četverogodišnja SS	23,9	38,4	26,7	10,9
VŠS, VSS i više	27,4	42,9	18,8	10,9
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 58,99$			
Zaposlena	21,5	42,2	24,4	12,0
Nezaposlena	22,0	32,3	25,6	20,1
Umirovljena	39,5	32,4	20,0	8,1
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 25,42$			
Zaposlen	21,0	40,6	24,5	13,9
Nezaposlen	22,0	31,5	25,6	21,0
Umirovljen	29,3	34,6	24,6	11,5
UKUPNO	23,7	37,9	24,4	14,0

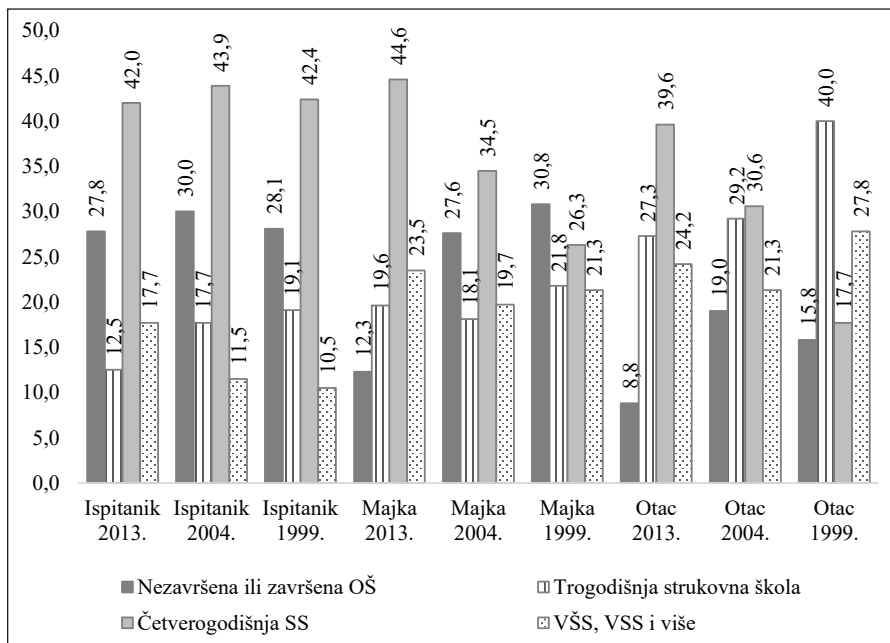
Rezidencijalna pripadnost također relativno jasno diferencira mlade, sa Zagrebom kao mjestom u kojem nalazimo obitelji s najmanje članova, velikim gradovima u kojima većinom prebivaju obitelji prosječne veličine, dok se obitelji s najviše članova u najvećem postotnom udjelu nalaze u ruralnim krajevima. Kada je pak o regijama riječ, i ovdje Zagreb karakterizira natprosječna prisutnost najmanjih i prosječno velikih obitelji, Istru i Primorje obitelji od četiri člana, dok najviše višečlanih obitelji prebiva u Sjevernoj Hrvatskoj.

3. Obrazovni status obitelji

O niskoj socijalnoj prohodnosti Hrvatske, uz istraživanja provedena u našoj zemlji (Burušić i dr., 2010; Matković, 2011; Potočnik, 2011, 2014; Hodžić, 2014; Baranović, 2015), govore i Eurostatovi podaci iz 2014. (*Income, Social Inclusion and Living Conditions*) o obrazovnoj strukturi populacije u dobi od 25-59 godina. Prema ovim podacima u našoj zemlji tek 7% djece niskoobrazovanih roditelja uspijeva završiti fakultet, dok je u EU-u taj prosjek 18%, a u pojedinim zemljama (Irska, Finska i Velika Britanija) taj udio prelazi trećinu građana. Ovi podaci translaterani u indeks vjerojatnosti da će dijete niskoobrazovanih roditelja također biti niskoobrazovano, smješta Hrvatsku (vrijednost indeksa 55) u vrh Europe po nejednakosti, s triput višom vrijednošću od europskog prosjeka i čak deset puta višom od skandinavskog indeksa. Ne manje porazni rezultati vezani su i uz vjerojatnost da će osoba koja je odrasla u teškoj financijskoj situaciji i u odrasloj dobi imati jednake poteškoće: čak 91% ispitanika koji su u Hrvatskoj odrasli u teškoj financijskoj situaciji nisu uspjeli izaći iz kruga siromaštva, po čemu smo, uz Mađarsku i Rumunjsku, na europskom dnu.

Podaci iz istraživanja mladih 2013. pokazuju kako je u promatranom razdoblju došlo do blagih oscilacija u postignutom obrazovnom stupnju mladih i njihovih roditelja (grafikon 7), pri čemu je akademski stupanj obrazovanja mladih doživio najveće promjene i trenutno iznosi 17,7%, što je sukladno podacima zadnjeg Popisa stanovništva koji navodi 18% visokoobrazovanih mladih. Najveća promjena u roditeljskoj generaciji zbila se u brojčanom porastu kategorije roditelja s četverogodišnjom srednjom školom i smanjenju broja niskoobrazovanih majki i očeva. Pretpostavljamo da je do navedene promjene došlo zbog smjene generacije roditelja, odnosno zbog činjenice da su roditelji današnjih mladih rođeni u prosjeku između 1960. i 1980., kada je uzlazni trend u obrazovanju već uhvatio maha. Pritom su majke i očevi u najnovijem razdoblju podjednako distribuirani u slučaju akademskog obrazovanja, dok majke pretežu među niže obrazovanim i u kategoriji završenog četverogodišnjeg srednjoškolskog obrazovanja.

Grafikon 7: Komparativni prikaz stupnja obrazovanja mladih i njihovih roditelja (%)

Stupanj obrazovanja mladih u našem se istraživanju pokazao kao socijalno obilježje koje najviše diferencira mlade. Naime, statistički značajne razlike između mladih ustanovljene su na svih četrnaest promatranih varijabli (tablice 6.1 i 6.2). Najznačajnije spolne razlike dobivene su u pogledu većeg broja visokoobrazovanih mladih žena i dvostruko više mladih muškaraca nego žena koji imaju završenu trogodišnju strukovnu školu. Dobne razlike pojavljuju se u očekivanom smjeru: u najmlađoj dobnoj kohorti najviše je mladih sa završenom osnovnom školom, dok je gotovo dvije petine mladih iz najstarije kohorte steklo akademsko obrazovanje. Mladi koji su već postali roditelji u najvećem broju imaju srednjoškolsko obrazovanje, što odgovara i prosjeku generacije mladih. No, ne treba zanemariti niti profil mladih kada je riječ o nižem obrazovanju: ukupno 4,7% mladih starijih od 19 godine ima završenu samo osnovnu školu, kao i 4,8% onih koji su već u braku, a među niže obrazovanim 9,1% ispitanika ima i vlastitu djecu. Navedeni mladi i njihova djeca izloženi su povećanom riziku perpetuiranja lošeg socioekonomskog položaja, barem ako uzmemo u obzir već citiranu analizu Eurostata (2014) po kojoj 91% Hrvata odraslih u teškom socioekonomskom položaju isti status ima i u odrasloj dobi. Kada je o nižem obrazovanju riječ, treba napomenuti i kako su obitelji s 5 ili više članova u relativno velikom udjelu vezane uz nisko obrazovanje ispitanika, s čime je vjerojatno povezana i prisutnost treće generacije (baka i djedova) u kućanstvima s najmlađom

populacijom. Različito od ove, najniže obrazovne podskupine ispitanika, visokobrazovani ispitanici u nešto većem broju žive u manjim obiteljima s tek 2 ili 3 člana, što sugerira njihove veće mogućnosti za stambeno osamostaljivanje.

Tablica 6.1: Stupanj obrazovanja ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Nezavršena ili završena OŠ	Trogodišnja strukovna škola	Četverogodišnja srednja škola	VŠS, VSS ili više
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 49,20$			
Ženski	28,1	8,1	42,3	21,5
Muški	27,6	16,5	41,6	14,2
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 1587,57$			
15-19 godina	83,5	6,1	10,5	0,0
20-24 godine	1,9	14,0	71,9	12,1
25-29 godina	2,8	16,5	42,6	38,2
<i>Bračni status ispitanika</i>	$\chi^2 = 110,40$			
Nisu u braku	31,1	10,3	42,0	16,6
U formalnom ili neformalnom braku	4,8	26,6	43,7	25,0
<i>Vlastita djeca</i>	$\chi^2 = 67,27$			
Nemaju	29,6	10,9	42,1	17,4
Imaju	9,1	29,1	41,1	20,6
<i>Broj članova kućanstva</i>	$\chi^2 = 68,48$			
2 ili 3 člana	17,8	15,6	41,3	25,3
4 člana	27,5	9,7	44,4	18,4
5 članova	32,9	12,7	41,4	13,0
6 i više članova	37,9	14,0	36,7	11,4
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 56,28$			
Zagreb	19,2	8,4	51,3	21,1
Regionalni centar	27,2	3,8	49,5	19,6
Ostali gradovi	29,1	12,0	39,8	19,1
Selo	30,2	16,9	38,3	14,6
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 96,46$			
Sjeverna Hrvatska	32,8	12,5	37,1	17,5
Središnja Hrvatska	27,4	12,7	42,0	17,8
Istra i Primorje	21,1	9,6	40,8	28,5
Istočna Hrvatska	36,8	17,0	37,0	9,2
Dalmacija	26,3	14,1	43,7	15,9
Grad Zagreb	17,6	7,5	52,9	22,0
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 2142,28$			
Učenik/ca	100,0	0,0	0,0	0,0
Student/ica	0,0	1,1	81,9	17,0
Nezaposlen/a	5,9	29,3	42,3	22,6
Zaposlen/a	1,8	25,2	40,7	32,3
UKUPNO	27,8	12,4	42,1	17,7

Rezidencijalni status još je jednom potvrdio prostornu grupiranost akademski obrazovanih mladih u Gradu Zagrebu i velikim gradovima, a prije uvida u njihovu diferenciranost po stupnju obrazovanja s obzirom na regionalnu pripadnost korisno je konzultirati podatke Popisa stanovništva iz 2011. Ti podaci ukazuju na izuzetno visoku neujednačenost obrazovne strukture različitih hrvatskih regija, pri čemu u regije s najobrazovanim stanovništvom spadaju Istra, Primorje i Grad Zagreb, dok s druge strane u mnogim hrvatskim krajevima visokoobrazovanog stanovništva gotovo da i nema. U krajeve s vrlo skromnim brojem visokoobrazovanih građana ulaze neki dijelovi Ličko-senjske, Šibensko-kninske, Splitsko-dalmatinske, Brodsko-posavske, Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije. Najdrastičnija razlika u postignutom stupnju obrazovanja vidi se u distribuciji osoba s doktoratom, koje najvećim dijelom prebivaju u Gradu Zagrebu, Istri i Primorju te priobalnom dijelu uzduž cijele Hrvatske, uz nekoliko izdvojenih područja na sjeveru i istoku naše zemlje.

Tablica 6.2: Stupanj obrazovanja ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Nezavršena ili završena OS	Trogodišnja strukovna škola	Četverogodišnja SS	VŠS, VSS ili više
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 146,41$			
Nezavršena ili završena OŠ	30,9	25,3	30,5	13,3
Trogodišnja strukovna škola	27,9	23,8	36,3	11,9
Četverogodišnja SS	25,0	9,1	45,1	20,8
VŠS, VSS i više	26,3	2,9	50,4	20,3
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 177,20$			
Nezavršena ili završena OŠ	28,1	26,3	38,3	7,2
Trogodišnja strukovna škola	32,2	22,9	32,4	12,4
Četverogodišnja SS	25,7	8,0	45,5	20,8
VŠS, VSS i više	20,6	3,7	52,3	23,4
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 59,60$			
Zaposlena	30,0	9,7	43,4	16,9
Nezaposlena	27,8	18,0	39,4	14,8
Umirovljena	13,9	12,8	42,2	31,0
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 32,54$			
Zaposlen	27,5	9,1	44,6	18,8
Nezaposlen	31,8	15,7	40,0	12,5
Umirovljen	26,9	18,0	38,6	16,5
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>	$\chi^2 = 68,35$			
Do 3.000	27,4	23,0	41,6	8,0
3.001 do 5.000	31,8	17,5	39,6	11,1
5.001 do 8.000	27,8	15,5	40,3	16,4
8.001 do 10.000	26,9	6,8	44,3	22,0
10.001 do 15.000	21,3	9,9	45,6	23,2
Preko 15.000	21,1	6,6	46,7	25,7
<i>Prosječan prihod po članu obitelji (HRK)</i>	$\chi^2 = 99,53$			
Do 1.000	36,4	17,1	36,0	10,5
1.001-2.000	28,8	15,7	42,3	13,3
2.001-3.000	25,9	9,6	45,3	19,1
3.001-4.000	15,7	11,0	44,8	28,5
Iznad 4.000	15,8	5,1	43,7	35,4
UKUPNO	27,8	12,4	42,1	17,7

Nalazi istraživanja o povezanosti regionalne pripadnosti i stupnja obrazovanja potvrđuju prostornu distribuciju visokoobrazovanih mladih u Istri i Primorju te Gradu Zagrebu, dok Istočna Hrvatska ima čak triput manje visokoobrazovanih od Istre i Primorja i čak dvostruko više niže obrazovanih mladih od Grada Zagreba. Kada je o povezanosti socioprofesionalnog statusa i stupnja obrazovanja ispitanika riječ, nema velikih iznenađenja u kategoriji učenika i studenata. Istraživanje na studentskoj populaciji (Potočnik, 2014) ustanovilo je kako manje od trećine studenata dolazi iz negimnazijskih programa. I dalje je u studentskoj populaciji prisutan tek simboličan broj polaznika sa završenom trogodišnjom srednjom školom, a 17% onih koji studiraju imaju neko prethodno stečeno više obrazovanje što se vjerojatno odnosi na prvostupnike. Podaci o obrazovnoj strukturi dvije kategorije mladih koji se nalaze na tržištu rada (zaposleni i nezaposleni) pokazuje kako u obje dominiraju ispitanici sa završenom četverogodišnjom srednjom školom, kao i to da akademski obrazovani mladi čine tek trećinu zaposlene mladeži, dok više od petine nezaposlenih mladih posjeduje akademsko obrazovanje.

Pretpostavka je kako su roditelji današnje generacije mladih u prosjeku rođeni između 1960. i 1980., pa ne začuđuje podatak kako u ovoj roditeljskoj generaciji još uvijek ima onih sa završenom tek osnovnom školom, u udjelima koji se kreću između trećine očeva ili majki za prva tri obrazovna stupnja ispitanika, te 7% očeva i 13% majki mladih koji imaju akademsko obrazovanje. Kako bismo provjerili u kojoj mjeri nisko obrazovanje roditelja određuje nisko obrazovanje mladih, isključili smo iz analize ispitanike mlađe od 19 godina, odnosno one koji se još uvijek vjerojatno nalaze u obveznom obrazovnom sustavu. Po tako uređenim podacima 33,3% mladih nižeg obrazovanja starijih od 19 godina ima majke ($\chi^2=151,98$) i 10,0% očeve ($\chi^2=169,79$) istog stupnja obrazovanja, dok među visokoobrazovanim ima ispitanika čiji očevi (2,3%) i majke (9,0%) imaju niže obrazovanje. Ovime dolazimo do dva ključna zaključka – kako je, iako malen, dio današnje populacije mladih bez obećavajuće perspektive kada je riječ o pronalasku posla te kako će se, vjerojatno, njihov nepovoljan socijalni položaj provlačiti kao negativan indikator socijalnog statusa i u njihovoj budućnosti. Drugi je zaključak, u skladu s prijašnjim nalazima (Potočnik, 2011, 2014) kako je u Hrvatskoj još uvijek na djelu snažna socijalna reprodukcija temeljem koje najbolje šanse za stjecanje akademskog obrazovanja imaju djeca visokoobrazovanih roditelja.

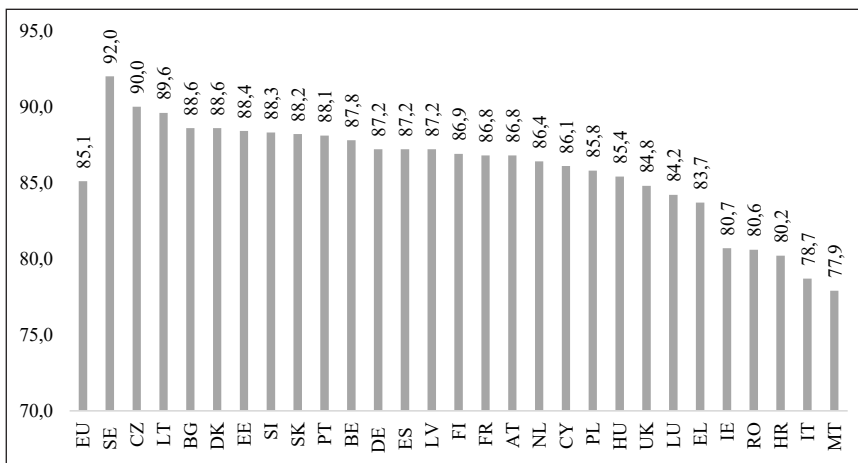
Radni status roditelja jedno je od socijalnih obilježja koje najzornije pokazuje ranjivost današnje generacije mladih. Više od četvrtine majki i trećina očeva najmlađe generacije mladih nezaposleno je, odnosno bez redovitog priljeva sredstava za život. Najveći udio nezaposlenih roditelja odnosi se na majke i očeve mladih sa završenom četverogodišnjom srednjom školom, dok ih je najmanje u skupini akademski

obrazovanih ispitanika. Nadalje, skoro sedmina majki i više od četvrtine očeva ispitanika, koji se još uvijek nalaze u osnovnom ili srednjoškolskom obrazovnom sustavu, umirovljeno je, što vjerojatno znači da se i te obitelji nalaze u nepovoljnoj financijskoj situaciji. Uz radni status roditelja, prihodi po kućanstvu su najznačajniji indikatori ekonomskog statusa mladih koji još i sami ne privređuju. S obzirom na prihode, mladi sa samo osnovnoškolskim obrazovanjem u prosjeku najčešće žive u obiteljima koje imaju na raspolaganju između 5.000 i 10.000 HRK, mladi s trogodišnjom srednjom školom u obiteljima koje raspoložu s 3.000 do 5.000 HRK, dok obitelji dvije najviše obrazovane kategorije na raspolaganju u prosjeku najčešće imaju više od 10.000 HRK. Ovakva se situacija oslikava i na prihode po članu obitelji koji rastu gotovo eksponencijalno s porastom stupnja obrazovanja ispitanika. Time se jasno ocrtava profil obitelji u kojima mladi imaju na raspolaganju viši i socijalni i ekonomski kapital, čime i sami imaju veće mogućnosti postizanja istog ili višeg socijalnog statusa od svojih roditelja. Na drugoj su strani mladi koji rjeđe uživaju privilegije u smislu većeg posvećivanja vlastitom obrazovanju i oslobođenosti briga oko stjecanja financijskih sredstava. Drugim riječima, i ovo istraživanje potvrđuje relativno rigidan sustav socijalne stratifikacije i stabilne obrasce nasljeđivanja statusa u kojima mladi iz obitelji niskog socioekonomskog statusa u prosjeku imaju niže šanse napredovanja na socijalnoj ljestvici.

4. Elementi ekonomskog statusa obitelji

Niski prihodi obitelji i nemogućnost roditelja da pronađu ili zadrže posao ograničavaju ih u pristupu dobrima i uslugama za obitelj, što snižava kvalitetu života čitave obitelji, osobito djece i mladih. Navedene prepreke znatno snižavaju kvalitetu života uže obiteljske okoline te kvalitetu okoline i aktivnosti u kojima članovi obitelji mogu sudjelovati izvan vlastitog doma. Ekonomske poteškoće također mogu povećati razinu stresa kod roditelja i umanjiti njihovu mogućnost pružanja emocionalne potpore djeci, što utječe na kognitivni i socijalni razvoj djece (Duncan, Brooks-Gunn, 1997; Magnuson, Berger, 2009). O tim elementima obiteljskog statusa već je bilo riječi u prethodnim cjelinama, a interpretirani su i neki nalazi vezani uz radni status roditelja. U ovom dijelu detaljnije se analizira radni status roditelja i ekonomski status obitelji, a prvi uvid koji donosimo kontekstualizira podatke o radnom statusu roditeljske generacije pomoću podataka o stopi aktivnosti roditelja (grafikon 8) u procijenjenoj dobi (35-59 godina) u EU u prva dva kvartala 2016.

Grafikon 8: Stopa aktivnosti procijenjene roditeljske generacije (dob 35-59 godina) u Europi – 2016.*

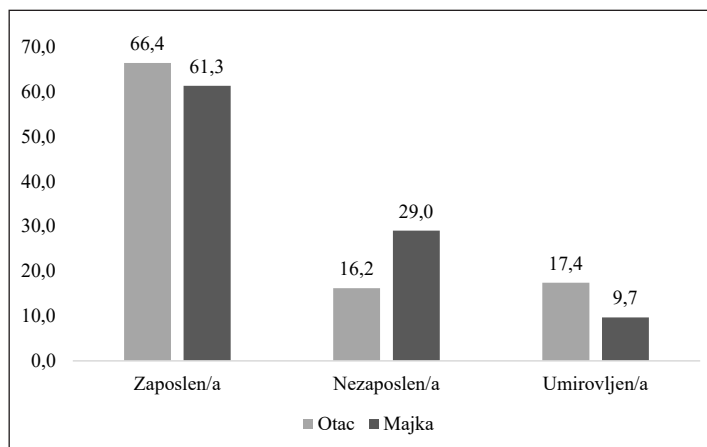

* Izvor: Eurostat [lfsq_argan]

U stopi aktivnosti uočljivo je zaostajanje generacije roditelja mladih u Hrvatskoj za europskim prosjekom za pet postotnih bodova, pri čemu za vodećom Švedskom zaostajemo čak 12%, dok su niže na ljestvici od naših građana samo stanovnici Italije i Malte.

Podaci o stopi aktivnosti iz grafikona 8 korespondiraju s podacima o radnom statusu roditelja u našem istraživanju (grafikon 9).

Grafikon 9: Radni status roditelja (%)

Radni status roditelja, kao potencijalno elementaran pokazatelj ekonomskog statusa obitelji (u slučaju kada je taj radni status ujedno i glavni izvor prihoda u obitelji), pokazuje kako dvije trećine obitelji mladih ima redovne prihode iz rada roditelja, pri čemu je zaposleno nešto više očeva od majki, kao i da je dvostruko više očeva nego majki već umirovljeno. S druge strane, današnja generacija mladih ima oko šestine nezaposlenih očeva i nešto manje od trećine nezaposlenih majki. Upravo je taj dio populacije mladih najviše izložen negativnim utjecajima financijski nestabilne obiteljske situacije, što se može reflektirati ne samo na (ne)mogućnosti svakodnevnog pristupa različitim robama i uslugama, nego i na načine provođenja slobodnog vremena te životnim izborima poput odluka o nastavku školovanja i izboru struke.

Slijedom prethodnih nalaza, radni status roditelja pokazuje se kao ključan indikator socijalnog raslojavanja hrvatskih obitelji (tablica 7), a time i nejednakosti životnih šansi mladih. Očekivano, s porastom dobi ispitanika raste broj umirovljenih majki i očeva, dok su roditelji koji su još uvijek aktivni na tržištu rada podjednako distribuirani u prve dvije dobne kohorte mladih. Regionalna pripadnost ispitanika pokazuje dubinu problema nejednake razvijenosti hrvatskih regija, pri čemu su antipodi Grad Zagreb i Istočna Hrvatska. U prvospomenutom je više od dvije trećine majki i očeva zaposleno, dok je u Istočnoj Hrvatskoj zaposleno oko polovice majki i očeva, a njihova nezaposlenost se u slučaju majki penje na dvije petine, a očeva na jednu petinu. Radni status roditelja je tek nešto bolji u Središnjoj Hrvatskoj, dok su pokazatelji za Istru i Primorje vrlo slični onima za Grad Zagreb.

Povezanost stupnja obrazovanja mladih i radnog statusa roditelja također pokazuje znakovite tendencije, pri čemu su roditelji mladih s (ne)završenom osnovnom ili četverogodišnjom srednjom školom najčešće u statusu zaposlenih osoba, dok su nezaposlenošću roditelja najviše pogođeni ispitanici sa završenom trogodišnjom srednjom školom. Navedeno implicira nepovoljan socioekonomski položaj obitelji u kojima prevladavaju članovi strukovnog obrazovanja, prvenstveno zbog relativno suženih mogućnosti za zaposlenje koje je najčešće vezano usko uz struku, a potom i zbog strukturnih obilježja hrvatskog tržišta rada koje je relativno rigidno. Stupanj obrazovanja roditelja različitog radnog statusa sugerira eksponencijalni rast zaposlenosti roditelja s porastom njihova stupnja obrazovanja, te smanjivanje broja umirovljenih i nezaposlenih roditelja s rastom njihova stupnja obrazovanja. Drugim riječima, zaposleni roditelji su u prosjeku najčešće višeg ili visokog obrazovanja, dok su umirovljeni i nezaposleni roditelji najčešće niže obrazovani.

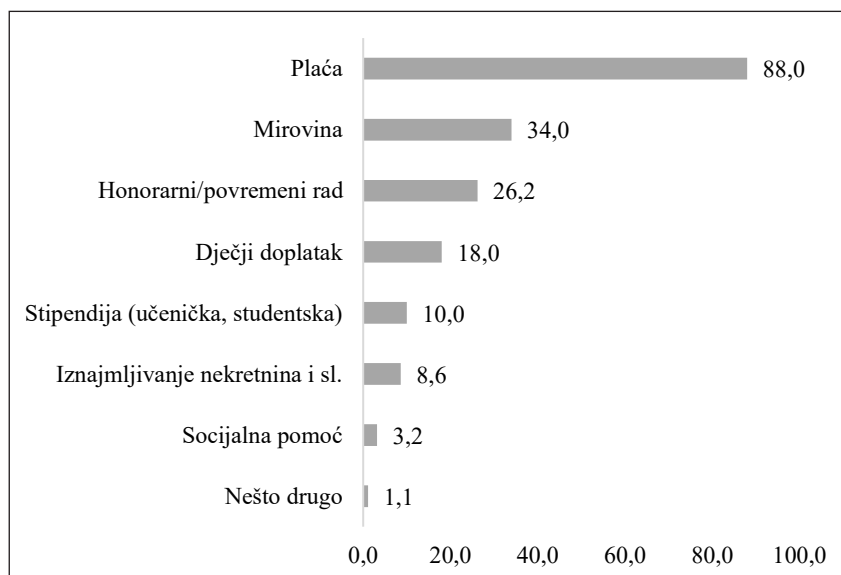
Tablica 7: Radni status roditelja mladih s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Majka			Otac		
	Zaposlena	Nezaposlena	Umirovljena	Zaposlen	Nezaposlen	Umirovljen
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 85,47$			$\chi^2 = 10,55$		
15-19 godina	65,7	30,4	3,8	67,6	17,1	15,3
20-24 godine	64,5	29,2	6,3	69,6	14,6	15,7
25-29 godina	54,6	27,6	17,8	62,6	16,8	20,6
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 75,28$			$\chi^2 = 40,95$		
Sjeverna Hrvatska	63,9	26,7	9,3	69,2	15,5	15,3
Središnja Hrvatska	50,0	38,8	11,2	57,8	23,4	18,8
Istra i Primorje	67,4	21,0	11,6	76,7	9,4	13,9
Istočna Hrvatska	47,2	43,1	9,8	56,5	20,7	22,8
Dalmacija	63,4	28,4	8,2	64,6	16,5	18,9
Grad Zagreb	71,4	18,5	10,1	72,1	13,6	14,2
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 59,60$			$\chi^2 = 32,54$		
Nezavršena ili završena OŠ	66,0	29,2	4,9	65,1	18,6	16,3
Trogodišnja strukovna škola	47,7	42,3	10,0	51,8	22,0	26,1
Četverogodišnja srednja škola	63,0	27,3	9,8	69,3	15,3	15,3
VŠS, VSS i više	58,4	24,5	17,1	72,1	11,8	16,1
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 160,56$			$\chi^2 = 76,38$		
Nezavršena ili završena OŠ	34,6	52,1	13,2	45,5	27,5	27,0
Trogodišnja strukovna škola	51,5	36,5	12,1	61,5	19,8	18,7
Četverogodišnja srednja škola	62,9	27,9	9,2	68,1	14,6	17,3
VŠS, VSS i više	80,2	12,4	7,4	78,0	11,3	10,6
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 47,80$			$\chi^2 = 107,88$		
Nezavršena ili završena OŠ	47,0	43,5	9,5	42,8	33,2	23,9
Trogodišnja strukovna škola	56,4	35,1	8,5	58,7	21,2	20,0
Četverogodišnja srednja škola	62,6	26,7	10,7	67,8	14,8	17,4
VŠS, VSS i više	70,4	20,4	9,1	81,5	7,2	11,3
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>	$\chi^2 = 137,64$			$\chi^2 = 149,72$		
Do 3.000	31,9	56,6	11,5	34,3	36,3	29,4
3.001 do 5.000	45,3	41,4	13,3	48,9	30,3	20,8
5.001 do 8.000	57,2	31,7	11,1	62,6	16,9	20,6
8.001 do 10.000	66,3	25,1	8,7	72,6	11,4	16,1
10.001 do 15.000	74,6	16,1	9,3	78,0	7,5	14,6
Preko 15.000	83,2	12,9	3,9	84,9	3,9	11,2
<i>Prosječan prihod po članu obitelji (HRK)</i>	$\chi^2 = 138,00$			$\chi^2 = 124,40$		
Do 1.000	36,0	54,3	9,7	44,0	32,7	23,4
1.001-2.000	57,3	32,0	10,6	61,0	20,6	18,4
2.001-3.000	67,9	21,3	10,8	74,1	9,1	16,8
3.001-4.000	74,9	16,0	9,1	75,8	4,8	19,4
Iznad 4.000	79,6	13,0	7,4	82,5	5,2	12,3
UKUPNO	61,3	29,0	9,7	66,4	16,2	17,4

Radni status roditelja statistički je značajno povezan i s prosječnim prihodom po kućanstvu i prihodu po članu obitelji, pri čemu u čak 56% kućanstava gdje je nezaposlena majka i 36% kućanstava s nezaposlenim ocem mjesečni prihodi ne prelaze 3.000 HRK. Istovremeno, više od osam desetina kućanstava u najvišoj dohodovnoj kategoriji zauzimaju obitelji sa zaposlenim roditeljima. Obitelji u kojima su majka i/ili otac umirovljeni, prilično su se podjednako rasporedile u prva tri dohodovna razreda (do 8.000 HRK mjesečnih prihoda), dok se u financijski najboljoj poziciji nalazi tek 4% obitelji s umirovljenom majkom i 11% obitelji s umirovljenim ocem.

Prethodno analiziranu nepovoljnu financijsku situaciju dijela hrvatskih kućanstava «spašava» prevalencija višechlanih obitelji, odnosno potencijalno uvećan broj izvora prihoda s povećanjem broja članova obitelji. Kao što je prikazano u grafikonu 10, skoro devet desetina hrvatskih kućanstava izvor svojih prihoda ima u plaći, trećina u mirovini, dok financijske koristi od honorarnog rada ima nešto više od četvrtine, a od dječjeg doplatka nešto manje od petine obitelji. Drugi izvori prihoda, poput stipendija ili iznajmljivanja nekretnina su rjeđi, a 3% obitelji iz našeg istraživanja nalazi se u sustavu socijalne pomoći.

Grafikon 10: Izvori prihoda kućanstava mladih (%)

U tablicama 8.1 i 8.2 prikazani su različiti izvori prihoda kućanstva u kojima mladi žive s obzirom na promatrana obilježja ispitanika.

Tablica 8.1: Izvori prihoda kućanstva s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Plaća	Mirovina	Honorari	Dječji doplatak	Stipendija	Nekretnine
<i>Rezidencijalni status</i>				$\chi^2 = 38,61$		
Zagreb				7,0		
Regionalni centri				14,9		
Ostali gradovi				19,2		
Selo				22,6		
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 31,08$	$\chi^2 = 30,83$		$\chi^2 = 10,17$		$\chi^2 = 33,88$
Sjeverna Hrvatska	89,4	40,6		19,1		5,6
Središnja Hrvatska	87,7	42,6		13,6		7,4
Istra i Primorje	91,4	30,5		12,0		16,7
Istočna Hrvatska	79,8	37,2		34,5		4,9
Dalmacija	90,1	26,8		17,2		9,6
Grad Zagreb	90,7	28,6		6,2		10,5
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 78,10$		$\chi^2 = 51,76$	$\chi^2 = 156,10$	$\chi^2 = 94,58$	
Učenik/ica	85,6		17,6	35,3	11,2	
Student/ica	87,7		34,2	8,4	19,3	
Nezaposlen/a	78,8		32,7	19,6	4,2	
Zaposlen/a	97,5		21,6	10,7	3,3	
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>			$\chi^2 = 43,77$	$\chi^2 = 46,13$	$\chi^2 = 19,54$	
Nezavršena ili završ. OŠ			18,0	34,7	10,7	
Trogodišnja strukovna šk.			20,7	17,9	2,1	
Četverogodišnja sred. šk.			29,3	12,1	10,8	
VŠS, VSS i više			36,0	7,3	12,2	
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 63,57$	$\chi^2 = 20,08$		$\chi^2 = 48,66$		$\chi^2 = 21,29$
Nezavršena ili završ. OŠ	74,3	42,4		27,8		4,2
Trogodišnja struk. škola	84,8	37,4		24,9		6,7
Četverogodišnja sred. šk.	90,3	34,1		16,3		7,9
VŠS, VSS i više	93,5	26,7		10,0		13,4
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 34,10$	$\chi^2 = 19,56$		$\chi^2 = 70,29$		$\chi^2 = 20,10$
Nezavršena ili završ. OŠ	75,6	39,1		31,0		1,8
Trogodišnja struk. škola	87,9	36,4		25,4		8,6
Četverogodišnja sred. šk.	88,8	36,1		15,7		7,6
VŠS, VSS i više	92,4	25,5		8,4		12,5
UKUPNO	88,1	34,0	26,3	18,2	10,0	8,7

Mladi u kućanstvima u kojima je plaća jedan od izvora prihoda, u prosjeku najčešće dolaze iz Istre i Primorja, Grada Zagreba ili Dalmacije, zaposleni su, akademskog obrazovanja, s ocem istog stupnja obrazovanja te zaposlenim roditeljima. S druge su strane, nezaposleni mladi iz Istočne Hrvatske, nižeg obrazovanja čiji otac i sam nije završio srednjoškolsko obrazovanje, a roditelji ovih ispitanika u velikom su dijelu nezaposleni ili u mirovini. Treba primijetiti kako i obitelji mladih koje mjesečno imaju na raspolaganju više od 15.000 HRK, i obitelji u kojima se po članu raspoložuje s više od 3.000 HRK, gotovo u cijelosti imaju izvore prihoda u plaći. Profil mladih čije obitelji imaju izvor prihoda u mirovinama, ponešto je drukčiji od prethodnog i najčešće uključuje mlade iz Sjeverne i Središnje Hrvatske, one čiji su roditelji umirovljenici te imaju (ne)završeno osnovno obrazovanje.

Popis obilježja vezanih uz obitelji mladih koji financijske resurse osiguravaju kroz honorarne poslove, jedan je od najkraćih u ovoj analizi i u prosjeku najviše uključuje studente i nezaposlene mlade, višeg ili visokog obrazovanja čiji je otac i sam nezaposlen. Primatelji stipendija mogu se opisati s još manje karakterističnih obilježja, a vezani su većinom uz studentski status i gotovo podjednako uz sve stupnjeve obrazovanja osim trogodišnjeg strukovnog.

Za razliku od prethodno navedenih, primanje dječjeg doplatka obilježeno je statistički značajnom povezanošću s čak 10 obilježja ispitanika. Slijedom tih obilježja možemo zaključiti kako dječji doplatka najčešće primaju seoske obitelji, i to čak tripud češće od onih iz Zagreba te obitelji iz Istočne Hrvatske gdje nalazimo čak trećinu primatelja doplatka. Dječji doplatka također je najčešće vezan uz niže obrazovanje ispitanika i roditelja, a najrjeđe uz njihovo akademsko obrazovanje, dok su roditelji primatelja dječjeg doplatka najčešće nezaposleni. Kada je o visini obiteljskih i prihoda po članu obitelji riječ, pojavnost primanja dječjeg doplatka obrnuto je proporcionalna s rastom prihoda, kao što je i određeno pravnim okvirom.

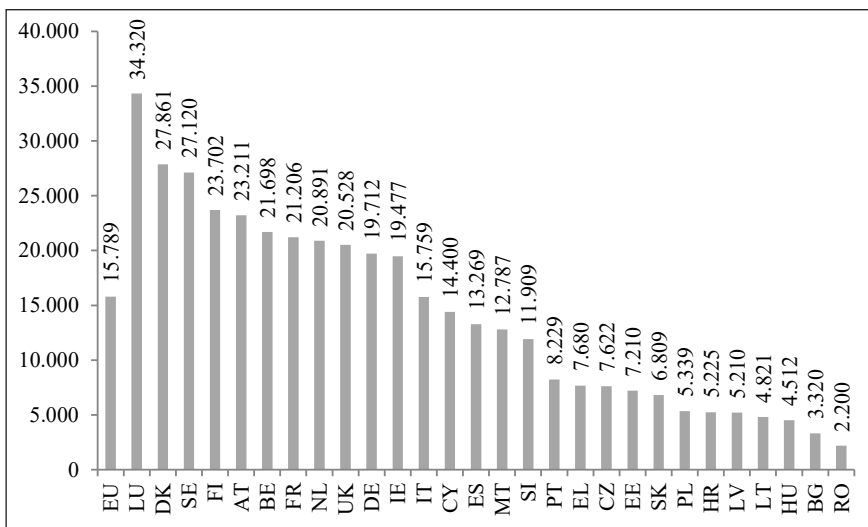
Tablica 8.2: Izvori prihoda kućanstva s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Plaća	Mirovina	Honorari	Dječji doplatka	Stipendija	Nekretnine
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 907,94$	$\chi^2 = 169,55$		$\chi^2 = 21,47$		
Zaposlena	96,5	26,9		15,5		
Nezaposlena	75,6	34,1		24,3		
Umirovljena	72,3	75,1		14,9		
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 213,62$	$\chi^2 = 404,65$	$\chi^2 = 20,58$	$\chi^2 = 33,49$		
Zaposlen	95,9	21,4	24,7	15,2		
Nezaposlen	71,1	28,4	36,9	29,4		
Umirovljen	74,8	79,6	23,7	18,9		
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>	$\chi^2 = 291,70$			$\chi^2 = 81,02$		$\chi^2 = 39,01$
Do 3.000	43,2			33,3		4,2
3.001 do 5.000	79,9			29,9		3,9
5.001 do 8.000	90,1			21,2		5,7
8.001 do 10.000	94,8			14,4		7,7
10.001 do 15.000	95,6			8,9		13,5
Preko 15.000	99,4			5,8		16,7
<i>Prosječan prihod po članu obitelji (HRK)</i>	$\chi^2 = 196,28$			$\chi^2 = 147,25$		$\chi^2 = 33,67$
Do 1.000	63,1			37,8		3,1
1.001-2.000	89,3			24,3		6,6
2.001-3.000	93,9			9,4		8,4
3.001-4.000	97,7			3,4		11,5
Iznad 4.000	97,5			4,9		17,7
UKUPNO	88,1	34,0	26,3	18,2	10,0	8,7

Posljednji izvor prihoda – iznajmljivanje nekretnina – sugerira kako na ovaj kanal pritjecanja financijskih sredstava najčešće mogu računati obitelji iz Istre i Primorja, i to čak tri puta češće od obitelji iz Sjeverne i Istočne Hrvatske. Nadalje, riječ je o obiteljima gdje su majka i otac češće visokoobrazovani, a te obitelji i zauzimaju nešto veći udio u višim razredima mjesečnih primanja.

Nepovoljan financijski položaj hrvatskih građana dolazi do izražaja kada se kompariraju godišnja primanja stanovnika država članica EU (grafikon 11), slijedom čega uočavamo triput manja godišnja primanja u našoj zemlji od europskog prosjeka te gotovo sedam puta manja primanja od vodećeg Luksemburga. Niža godišnja primanja mogu se pronaći jedino u Latviji, Litvi, Mađarskoj, Bugarskoj i Rumunjskoj.

Grafikon 11: Distribucija godišnjeg prihoda po glavi stanovnika u zemljama EU – 2014. (€)*

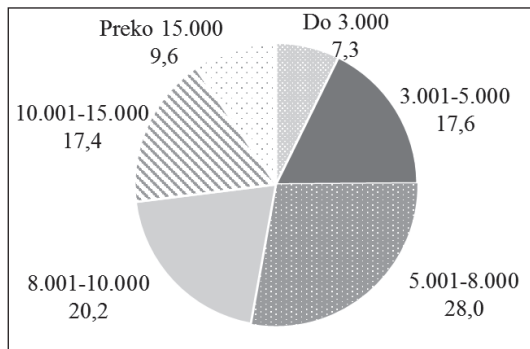
* Izvor: Eurostat [ilc_di04]

Distribucija mjesečnih primanja u hrvatskim kućanstvima i po članu kućanstva (grafikon 12 i 13) pruža nam još bolji uvid u financijsku situaciju hrvatskih građana.

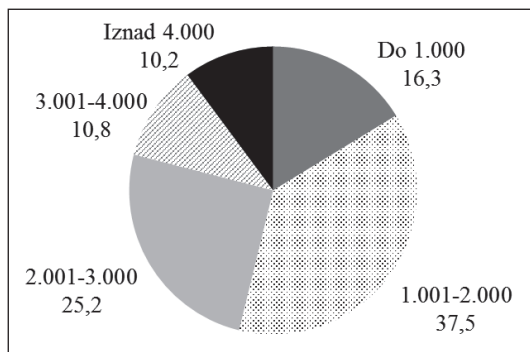
Najveći dio obitelji mladih mjesečno na raspolaganju ima između 5.000 i 8.000 HRK, s time da je ukupna srednja vrijednost obiteljskih prihoda oko 9.400 HRK, što je manje od dvije prosječne mjesečne plaće. Pojedincima na raspolaganju najčešće stoji između 1.000 i 2.000 HRK, a srednja vrijednost iznosi oko 2.200 HRK.

Budući da potrošačka košarica po četveročlanoj obitelji³ iznosi oko 6.670 HRK, a prosječna plaća 5.600 HRK, jasno je kako su navedena prosječna primanja dostatna tek za ispunjavanje osnovnih potreba, dok akumulacija dobara ili organiziranje obiteljskih odmora i putovanja za većinu obitelji mladih ostaje tek želja.

Grafikon 12: Ukupni mjesečni prihodi kućanstva u HRK (%)

Grafikon 13: Mjesečni prihodi po članu kućanstva u HRK (%)

Ekonomska kriza, koja je započela još 2008. godine i trajala daljnjih šest-sedam godina, ostavila je posljedice koje utječu na većinu hrvatskih građana, pri čemu je znatnom broju obitelji onemogućila akumulaciju dobara koja omogućavaju kvalitetan život, odnosno pristup različitim robama, uslugama i sadržajima. Distribucija ukupnih mjesečnih prihoda po kućanstvu i po članu kućanstva s obzirom na socijalna obilježja mladih (tablica 9) ocrta prilično prepoznatljive socijalne profile vezane uz visinu primanja.

³ Izvor: Nezavisni hrvatski sindikati

Tablica 9: Ukupni mjesečni prihodi po kućanstvu i po članu obitelji (u HRK) s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	PRIHODI PO KUĆANSTVU						PRIHODI PO ČLANU KUĆANSTVA				
	Do 3.000	3.001-5.000	5.001-8.000	8.001-10.000	10.001-15.000	Preko 15.000	Do 1.000	1.001-2.000	2.001-3.000	3.001-4.000	Iznad 4.000
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 50,45$						$\chi^2 = 90,38$				
Zagreb	3,6	13,0	23,5	21,5	21,5	17,0	6,9	30,4	28,3	14,2	20,2
Regionalni centar	5,7	12,0	31,0	27,8	12,7	10,8	9,0	37,2	28,8	12,8	12,2
Ostali gradovi	7,1	17,9	28,6	20,1	17,0	9,3	14,3	38,7	25,4	11,7	9,8
Selo	9,5	20,2	28,5	17,8	17,3	6,7	23,7	39,3	22,7	8,2	6,1
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 156,40$						$\chi^2 = 158,32$				
Sjeverna Hrvatska	5,1	18,0	23,4	22,6	20,1	10,8	17,8	36,7	24,5	11,9	9,0
Središnja Hrvatska	8,1	17,1	26,1	21,6	20,7	6,3	13,5	40,5	27,0	8,1	10,8
Istra i Primorje	4,2	7,9	23,3	29,1	22,8	12,7	8,0	25,5	35,6	18,1	12,8
Istočna Hrvatska	13,8	27,3	34,2	12,3	9,0	3,3	29,4	42,6	18,6	6,0	3,3
Dalmacija	7,1	15,6	35,6	19,3	14,7	7,7	14,2	45,4	23,1	8,6	8,6
Grad Zagreb	4,0	14,0	21,7	21,0	22,4	16,9	7,4	30,1	28,3	14,3	19,9
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 132,88$						$\chi^2 = 173,04$				
Učenik/ica	6,6	19,8	29,5	21,9	14,0	8,1	21,7	40,1	25,5	6,6	6,1
Student/ica	6,1	13,5	26,1	23,7	19,4	11,1	11,1	37,0	29,2	11,8	10,9
Nezaposlen/a	14,9	26,9	31,3	14,9	9,3	2,8	28,0	45,3	16,1	6,5	4,0
Zaposlen/a	3,5	12,3	26,4	18,5	24,8	14,6	7,9	30,2	26,9	17,2	17,9
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 68,35$						$\chi^2 = 99,53$				
Nezavršena ili završ. OŠ	7,4	21,2	29,1	20,8	13,8	7,6	22,4	40,7	24,6	6,4	6,0
Trogodišnja struk. škola	12,9	24,3	33,7	10,9	13,4	5,0	21,8	46,0	18,8	9,4	4,0
Četverogodišnja sred. šk.	7,0	16,5	26,3	21,2	18,4	10,5	13,9	37,5	26,9	11,5	10,3
VŠS, VSS i više	3,2	10,9	25,3	24,9	22,1	13,7	9,4	27,5	26,5	17,1	19,5
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 191,48$						$\chi^2 = 175,20$				
Nezavršena ili završ. OŠ	19,5	30,0	28,4	14,7	6,8	0,6	35,6	38,7	18,3	4,2	3,1
Trogodišnja struk. škola	10,1	20,6	30,4	17,3	15,0	6,5	20,0	44,6	18,7	9,2	7,5
Četverogodišnja sred. šk.	5,3	16,5	31,4	21,6	17,4	7,8	13,7	41,0	27,0	10,7	7,6
VŠS, VSS i više	2,5	10,9	19,3	22,6	25,1	19,6	7,4	25,3	30,8	16,1	20,4
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 169,71$						$\chi^2 = 170,04$				
Nezavršena ili završ. OŠ	17,8	35,6	21,5	14,8	8,1	2,2	36,5	38,7	16,8	5,1	2,9
Trogodišnja struk. škola	8,2	19,0	35,0	16,9	15,0	5,9	17,8	46,9	20,2	8,9	6,1
Četverogodišnja sred. šk.	6,0	16,1	30,1	23,1	17,2	7,6	13,7	39,3	29,0	10,1	7,9
VŠS, VSS i više	3,8	12,1	17,8	21,6	24,7	20,0	10,7	22,3	28,6	17,0	21,4
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 137,64$						$\chi^2 = 138,00$				
Zaposlena	3,7	13,0	26,2	22,1	21,6	13,3	9,6	35,3	28,1	13,6	13,4
Nezaposlena	13,8	24,7	30,1	17,4	9,7	4,3	30,2	40,9	18,3	6,0	4,5
Umirovljena	8,2	23,3	30,8	17,6	16,4	3,8	15,7	39,6	27,0	10,1	7,5
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 149,72$						$\chi^2 = 124,40$				
Zaposlen	3,5	13,3	26,9	22,8	20,7	12,8	10,8	35,6	28,5	12,4	12,6
Nezaposlen	14,5	32,5	28,6	14,1	7,8	2,4	32,0	47,8	13,8	3,2	3,2
Umirovljen	10,6	20,1	31,4	18,0	13,8	6,0	20,6	38,3	23,0	11,3	6,7
UKUPNO	7,3	17,6	28,0	20,2	17,4	9,6	16,3	37,6	25,2	10,8	10,2

Tako do 3.000 HRK po kućanstvu, odnosno do 1.000 HRK po članu kućanstva, najčešće imaju stanovnici ruralnih krajeva iz Istočne Hrvatske, i to obitelji u kojima su roditelji niže obrazovani i nezaposleni, a mladi imaju trogodišnju strukovnu školu, a najmanje obitelji iz Zagreba sa zaposlenim akademski obrazovanim mladima i njihovim roditeljima. Profil obitelji koje na raspolaganju imaju od 3.001-5.000 HRK, odnosno od 1.000-2.000 HRK po članu vrlo je sličan prethodno opisanom, s tom razlikom da se u ovom slučaju najveće razlike pronalaze između obitelji iz Istočne Hrvatske, kod kojih je ova razina primanja u prosjeku najčešća, te obitelji iz Istre i Primorja te Zagreba gdje je najrjeđa. U kategoriji mjesečnih primanja od 5.000-8.000 HRK ne nalazimo tako izražene razlike kao u prethodne dvije, a obitelji s ovom razinom primanja možemo nešto češće vezati uz regionalne centre (Osijek, Rijeku i Split), Dalmaciju, nezaposlene mlade sa završenom trogodišnjom srednjom školom, čije majke i očevi imaju srednjoškolsko obrazovanje te su nezaposleni ili umirovljeni. Obitelji s mjesečnim primanjima između 8.001 i 10.000 HRK, odnosno u prosjeku između 2.001 i 3.000 HRK po članu obitelji, u prosjeku nešto češće nalazimo u većim gradovima Istre i Primorja, sa studentima te mladima srednjoškolskog ili akademskog obrazovanja čiji roditelji također imaju isti obrazovni stupanj i zaposleni su.

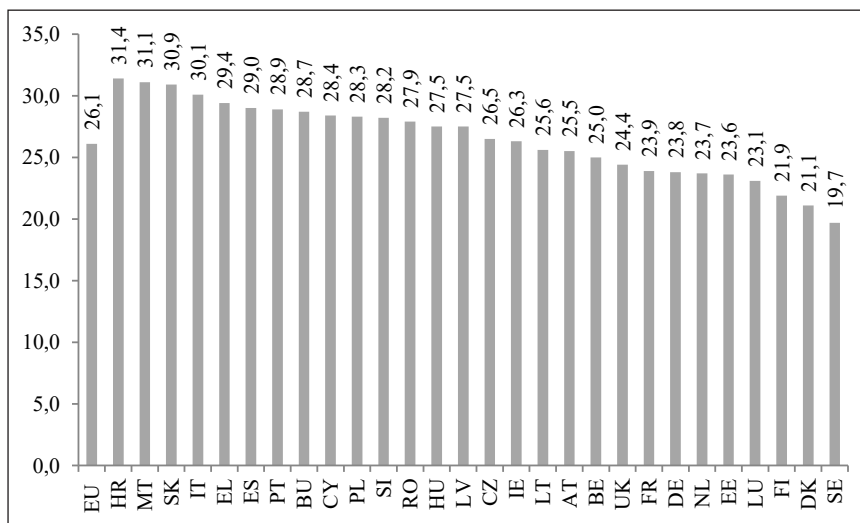
Mjesečni dohodak po članu obitelji koji je nešto iznad minimalne plaće u Hrvatskoj, od 3.001-4.000 HRK, a što bi odgovaralo obiteljskom prihodu od 10.001-15.000 HRK, natprosječno uživaju obitelji iz Zagreba te Istre i Primorja, sa zaposlenim i visokoobrazovanim mladima i njihovim roditeljima. Najviši dohodovni razredi, od 10.001-15.000 po kućanstvu, te s više od 4.000 HRK po članu obitelji, karakteristični su za ispitanike vrlo slične prethodno opisanima, uz razliku da su potonji u prosjeku najviše vezani uz obitelji iz Zagreba. Takvi podaci sugeriraju vrlo «isključivi» profil kojemu nasuprot stoje obitelji iz ruralnih krajeva Istočne Hrvatske gdje mladi imaju trogodišnju strukovnu školu, roditelji niže obrazovanje, pri čemu su članovi tih obitelji najčešće nezaposleni. Radi se o nastavku trenda vrlo izraženih regionalnih razlika koje su zabilježene u prethodna dva popisa stanovništva, a s obzirom da zbog nepovoljne ekonomske situacije u zemlji u skorije vrijeme ne možemo očekivati promjene, riječ je o vrlo sumornoj slici razvoja pojedinih hrvatskih regija.

5. Mladi i roditeljsko „gnijezdo“

Socijalni i ekonomski problemi u europskim društvima, pojačani učincima perzistirajuće ekonomske krize i povećanim migriranjem mladih u potrazi za poslom, često prolongiraju razdoblje stambenog osamostaljivanja. Europski podaci (grafikon

14) pokazuju kako je medijan odlaska iz doma u 2015. godini za djevojke bio 25, a za mladiće 27 godina.

Grafikon 14: Srednja životna dob odlaska iz roditeljskog doma u zemljama EU - 2015.*

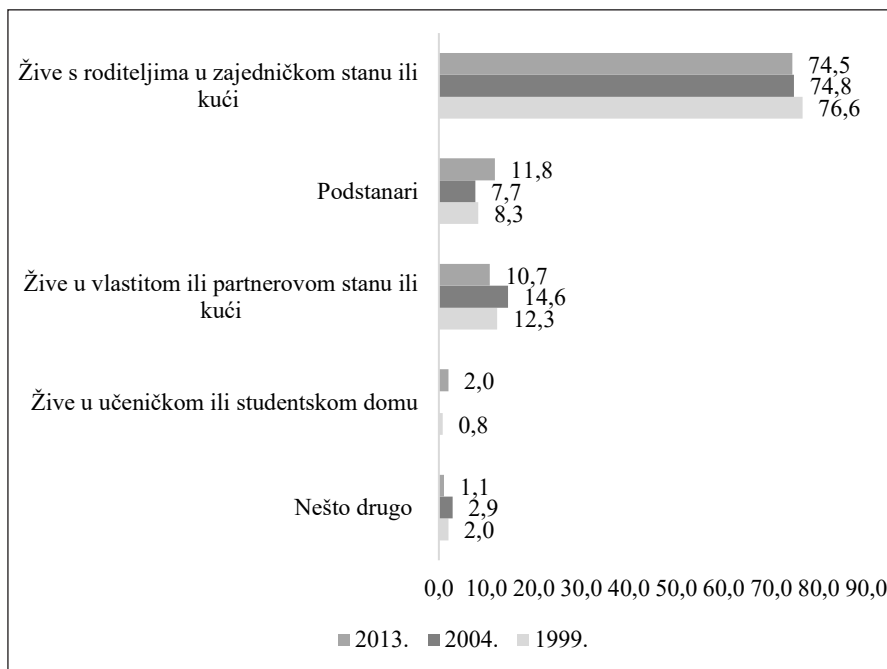

* Izvor: Eurostat [yth_demo_030]

Pritom su mladi iz sjeverne Europe u prosjeku napuštali dom ranije od svojih vršnjaka iz južnih europskih zemalja. U zemlje u kojima mladi relativno dugo ostaju u roditeljskom domu ulaze Hrvatska, Slovačka, Malta i Italija, s prosječnom dobi odlaska iznad 30 godina. Hrvatska je po ovom pokazatelju na neslavnom prvom mjestu, a razlika između mladih u našoj zemlji i zemlji gdje mladi napuštaju dom nedugo nakon što postanu punoljetni – Švedske – punih je 12 godina.

Stambeno osamostaljivanje mladih u Hrvatskoj (grafikon 15) u promatranih četrnaest godina nije doživjelo bitne promjene - riječ je tek o fluktuacijama, uz najveću promjenu od tek 4%, i to u pogledu smanjivanja broja mladih koji žive u vlastitom ili partnerovom stanu ili kući. I nadalje oko tri četvrtine mladih živi s roditeljima, 10% ih živi u prostoru koji je u njihovom ili partnerovom vlasništvu, a oko desetine su podstanari, dok je broj mladih koji žive u učeničkom ili studentskom domu gotovo zanemariv.

Grafikon 15: Komparativni prikaz stambenog statusa ispitanika (%)

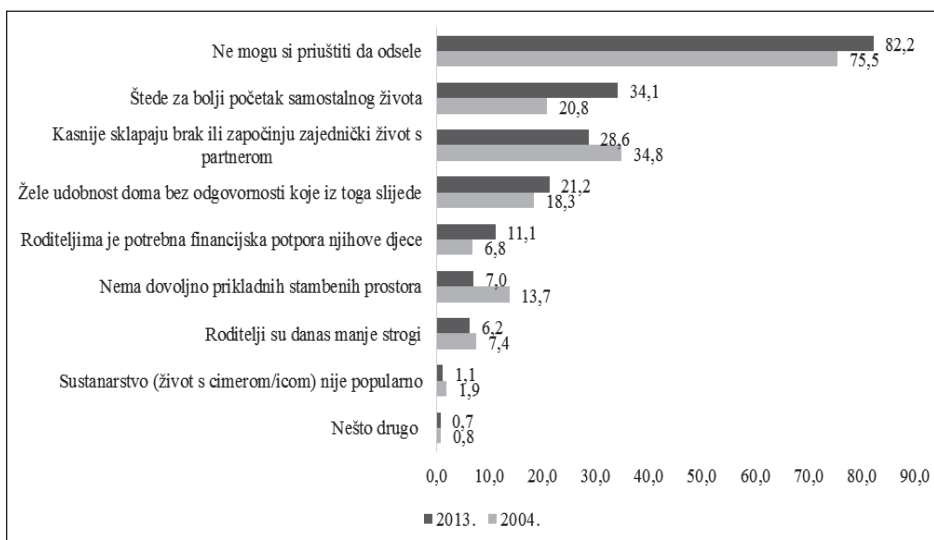
Diferenciranost mladih u pogledu stambenog statusa (tablica 11) pokazuje očekivane tendencije, pa u prosjeku najčešće s roditeljima žive najmlađi ispitanici, u statusu učenika i niže obrazovani, iz ruralnih krajeva, čija je majka još uvijek među radno aktivnim stanovništvom, a prosječan prihod po članu obitelji uglavnom ne prelazi 3.000 HRK mjesečno. Mladi podstanari u prosjeku su stariji od 20 godina, iz velikih gradova koji u nešto većoj mjeri pripadaju Istri i Primorju ili Zagrebu. Ovi mladi još uvijek studiraju, posjeduju svjedodžbu srednje škole ili akademsko obrazovanje, a prosječan prihod po članu obitelji iznad je 4.000 HRK. Za razliku od ove dvije podskupine mladih, mladi koji žive u vlastitom ili partnerovom prostoru, velikim dijelom pripadaju najstarijoj dobnoj kohorti, završili su strukovnu srednju školu ili fakultet, zaposleni su, a njihove majke su češće umirovljene. Ispitanici s vlastitim stambenim prostorom slično mladim podstanarima češće žive u velikim gradovima, i to u Istri i Primorju, Zagrebu i Dalmaciji. Prihodi po članu obitelji u prosjeku su najčešće iznad 4.000 HRK, što je i razumljivo jer je velikim dijelom riječ o mladima koji još nisu zasnovali obitelj, a zaposleni su pa se njihova mjesečna primanja dijele na manji broj ukućana.

Tablica 11: Stambeni status ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Žive s roditeljima	Žive u vlastitom ili partnerovom prostoru	Podstanari
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 234,01$		
15-19 godina	95,7	1,9	2,4
20-24 godine	76,3	7,9	15,7
25-29 godina	61,5	21,3	17,2
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 50,28$		
Zagreb	74,3	10,5	15,1
Regionalni centar	69,2	8,2	22,5
Ostali gradovi	74,4	11,2	14,5
Selo	82,0	11,9	6,1
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 54,77$		
Sjeverna Hrvatska	85,3	8,8	5,9
Središnja Hrvatska	75,9	15,2	8,9
Istra i Primorje	71,1	10,5	18,4
Istočna Hrvatska	81,0	10,6	8,4
Dalmacija	14,1	13,1	16,0
Grad Zagreb	72,1	10,6	17,3
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>	$\chi^2 = 262,73S$		
Učenik/ica	97,4	1,0	1,6
Student/ica	70,2	7,3	22,6
Nezaposlen/a	78,7	16,7	4,6
Zaposlen/a	63,1	19,8	17,1
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 160,63$		
Nezavršena ili završena OŠ	95,2	2,3	2,5
Trogodišnja strukovna škola	71,8	18,5	9,7
Četverogodišnja srednja škola	72,1	11,6	16,3
VŠS, VSS i više	63,8	16,8	19,5
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 23,38$		
Zaposlena	78,3	9,2	12,5
Nezaposlena	77,8	11,1	11,1
Umirovljena	66,5	20,7	12,8
<i>Prosječan prihod po članu obitelji (HRK)</i>	$\chi^2 = 27,88$		
Do 1.000	81,1	8,0	10,8
1.001-2.000	78,1	9,4	12,6
2.001-3.000	79,2	10,7	10,2
3.001-4.000	72,8	12,7	14,5
Iznad 4.000	61,6	18,2	20,1
UKUPNO	76,9	11,1	12,1

U desetogodišnjem razdoblju rang razloga zbog kojih mladi ostaju u roditeljskom domu gotovo je nepromijenjen (grafikon 16), pa je financijska nemogućnost da odsele i nadalje na prvom mjestu. Ohrabrujuće je što u odnosu na 2004. godinu 14% više mladih štedi za samostalan stambeni prostor. Nešto je smanjen broj ispitanika koji smatraju kako je kasnije započinjanje partnerskog života ključan razlog života s roditeljima, kao što je i manje mladih koji smatraju kako nema dovoljno prikladnih stambenih prostora. S druge strane, malo je porastao broj onih koji cijene udobnost doma bez obveza koje slijede iz samostalnog života, a utjecaj ekonomske krize i eventualno lošeg financijskog položaja roditelja ogledava se u porastu broja ispitanika koji smatraju kako je roditeljima potrebna financijska potpora njihove djece.

Grafikon 16: Komparativni prikaz razloga ostanka mladih u roditeljskom domu (%)

Ispitanici su relativno homogeni u svojim mišljenjima o razlozima ostanka mladih u roditeljskom domu (tablica 12), pa tako štednju za samostalan život u prosjeku najčešće navode najmlađi ispitanici koji se još nalaze u sustavu osnovnog ili srednjeg obrazovanja.

Kasnije sklapanje braka ili prolongiranje početka partnerskog života češće navode djevojke od mladića, te akademski obrazovani mladi iz Sjeverne Hrvatske i Istre i Primorja. Financijske razloge ostanka u roditeljskom domu kao ključne češće navode mladi stariji od 20 godina i studenti, odnosno mladi završene srednje škole.

Tablica 12: Razlozi ostanka mladih u roditeljskom domu s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Štede za bolji početak samostalnog života	Kasnije sklapanje braka ili započinjanje zajedničkog života s partnerom	Ne mogu si priuštiti da odsele	Roditelji su danas manje strogi
<i>Spol</i>		$\chi^2 = 14,80$		
Ženski		32,5		
Muški		24,6		
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 16,59$		$\chi^2 = 29,10$	$\chi^2 = 22,51$
15-19 godina	40,7		75,3	10,0
20-24 godine	32,1		84,2	5,2
25-29 godina	30,6		86,1	3,9
<i>Regija</i>		$\chi^2 = 27,96$		
Sjeverna Hrvatska		34,6		
Središnja Hrvatska		29,6		
Istra i Primorje		36,2		
Istočna Hrvatska		22,4		
Dalmacija		23,0		
Grad Zagreb		28,1		
<i>Socioprofesionalni status</i>			$\chi^2 = 27,63$	
Učenik/ica			75,2	
Student/ica			87,1	
Nezaposlen/a			82,2	
Zaposlen/a			84,2	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2 = 23,66$	$\chi^2 = 30,06$	$\chi^2 = 20,26$	$\chi^2 = 22,53$
Nezavršena ili završena OŠ	40,9	22,2	76,3	9,2
Trogodišnja strukovna škola	35,4	27,2	84,8	9,9
Četverogodišnja srednja škola	32,7	29,1	85,3	4,2
VŠS, VSS i više	25,4	39,2	83,9	3,8
UKUPNO	34,0	28,7	82,5	6,2

Razlog koji navodi broj mladih dovoljan za prelazak praga za analizu – manja strogost današnje generacije roditelja – češće ističe najmlađa dobna kohorta, i to mladi koji imaju ili niže ili strukovno obrazovanje. Ovi nalazi zaokružuju analizu stambenog osamostaljenja mladih, i uz prethodno analizirane podatke o modalitetima stanovanja mladih i razlika s obzirom na njihova socijalna obilježja, ukazuju na obrasce visoke stambene zavisnosti mladih. Takvi obrasci, uz prepreke koje pred mlade stavlja ekonomska kriza, naročito s obzirom na visoke stope nezaposlenosti mladih i otežane uvjete za stjecanje vlastitog stambenog prostora, kao i nepovoljne uvjete unajmljivanja životnog prostora, sugeriraju da će Hrvatska i dalje ostati među zemljama u kojima mladi znatno kasnije napuštaju roditeljski dom nego što to u prosjeku čine njihovi europski vršnjaci.

6. Prema zaključku: perpetuiranje obrasca zavisnosti mladih o roditeljskoj obitelji

Obitelj je, uz školu, vršnjačke skupine i masovne medije, mjesto naj snažnije izloženosti socijalizacijskim utjecajima i prijenosa vrijednosti, stavova, znanja i vještina. Socioekonomski status obitelji i resursi s kojima obitelj raspolaže, kao i društvene grupe i mreže u koje su članovi obitelji uključeni, uvelike određuju ishode psihofizičkog, obrazovnog i karijernog razvoja pojedinaca. U istraživanju statusa obitelji mladih u Hrvatskoj, polazišna točka je teza kako je obitelj kao žarišna točka oblikovanja mlade osobe također podložna utjecajima društvenih, ekonomskih i političkih transformacija kroz koje određena zemlja prolazi, što neumitno utječe i na promjenu strukture obitelji. Navedene interakcije određuju u kakvoj će zajednici mlada osoba odrasti, kakvu će zajednicu sama odabrati te kakav će biti socijalni i ekonomski status koji će zauzimati. U istraživanju ovih interakcija fokusirali smo se na dvije komponente sadašnjeg i budućeg socijalnog statusa mladih u Hrvatskoj: 1) opću socijalnu sliku mladih: stupanj obrazovanja mladih i njihovih roditelja, bračni status mladih i njihovih roditelja, broj članova obitelji mladih i broj vlastite djece i 2) ekonomsku podlogu socijalnog statusa mladih: prosječan prihod po kućanstvu i članu obitelji, stambeni status mladih te radni status roditelja. Od odabranih četrnaest nezavisnih varijabli deset se pokazalo visoko značajnijima u diskriminiranju mladih: regionalna i rezidencijalna pripadnost, stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih majki i očeva, socioprofesionalni status ispitanika, radni status majke i oca te prosječan prihod po kućanstvu i članu kućanstva.

Kada je o oblicima zajednice u kojima žive roditelji današnje generacije mladih i samih mladih riječ, prevladava brak, odnosno većina mladih odrasta ili je odrasla u cjelovitim obiteljima, a sami mladi u 8,5% slučajeva žive u braku i manje od 5% u partnerskoj zajednici, dok ih 85% još nisu u (izvan)bračnoj zajednici. Ovakvi obrasci sugeriraju bliskost tradicionalnom modelu jer na razini EU je veći broj mladih u braku nego u partnerskoj zajednici, osim u Hrvatskoj, još samo u Poljskoj, Luksemburgu, Rumunjskoj, Litvi i Malti. Navedeno ne iznenađuje jer, iako su hrvatske obitelji tijekom proteklih nekoliko desetljeća prošle kroz značajne transformacije, još uvijek nije došlo do napuštanja tradicionalnog modela bračne zajednice, što je posljedica relativno visoke tradicionalnosti u stavovima i djelovanju, povlačenja žena iz svijeta rada nakon što zasnuju obitelj te nefleksibilnih oblika zapošljavanja koji vrlo rijetko dopuštaju zapošljavanje u nepunom radnom vremenu.

U skupini mladih koji su već stupili u bračnu zajednicu i imaju djecu najveći je broj onih koji su vjerojatno završili svoje formalno obrazovanje, tj. onih s trogodišnjom strukovnom školom, što implicira sinkronizirani obrazac odrastanja u kojem mladi ulaze u novu životnu fazu tek po zatvaranju prethodne, u ovom slučaju ob-

razovanja. Među značajnijim prediktorima bračnog i roditeljskog statusa ispitanika nalazi se i stupanj obrazovanja roditelja, koji je obrnuto proporcionalan pojavnosti braka i djece u populaciji mladih. Značajan je i radni status roditelja jer više mladih u braku i s vlastitom djecom nalazimo u slučaju umirovljeničkog statusa majke i oca, što tumačimo ne samo prosječno višom dobi tih ispitanika, nego i raspoloživim slobodnim vremenom koje potencijalne bake i djedovi mogu uložiti u pomaganje svojoj djeci i unucima.

U domeni resursa razmatrali smo stupanj obrazovanja mladih i njihovih roditelja te radni status roditelja, a zaključci idu u prilog već potvrđenom trendu niske socijalne prohodnosti, odnosno visoke socijalne reprodukcije zahvaljujući kojoj u Hrvatskoj mladi visokoobrazovanih roditelja i sami imaju visoke šanse steći isti stupanj obrazovanja. Nalazi ovoga istraživanja su posebno zabrinjavajući kada je riječ o mladima starijima od 19 godina čiji roditelji imaju niže obrazovanje, a koji ni sami nisu uspjeli završiti srednju školu - riječ je o trećini mladih starijih od 19 godina koji imaju niže obrazovane majke i desetini onih čiji očevi imaju niže obrazovanje. Pritom je među niže obrazovanim mladima njih oko 5% u braku, a 9% ima i vlastitu djecu. Takvi su podaci u skladu s analizom Eurostata (2014) po kojoj čak 91% Hrvata koji su odrasli u teškom socioekonomskom položaju i u odrasloj dobi zadržavaju isti status. Osim visoke stope socijalne reprodukcije, u Hrvatskoj perzistira i prostorna podjela s obzirom na postignuti obrazovni status jer najveći udio visokoobrazovanih mladih nalazimo u Istri i Primorju te Gradu Zagrebu, dok Istočna Hrvatska ima čak triput manje registriranih visokoobrazovanih od Istre i Primorja i čak dvostruko veći udio niže obrazovanih mladih od Grada Zagreba.

Stupanj obrazovanja roditelja statistički je značajno vezan i uz njihov radni status i obiteljske prihode. Tako u profil obitelji visokog socioekonomskog statusa ulaze visokoobrazovani zaposleni roditelji, s visokoobrazovanom zaposlenom djecom ili djecom studentima. Njihovi mjesečni prihodi prelaze 10.000 HRK, a po članu obitelji imaju na raspolaganju više od 3.000 HRK. Njima nasuprot nalaze se nezaposleni roditelji nižeg stupnja obrazovanja ili završene srednje strukovne škole čija djeca u prosjeku najčešće imaju završenu srednju strukovnu školu i također su nezaposlena, a mjesečno na raspolaganju imaju između 3.000 i 5.000 HRK, odnosno oko 1.000 HRK po članu obitelji. Druga dva obilježja koja značajno determiniraju socioekonomski status obitelji – regionalna i rezidencijalna pripadnost – čine to na način da obitelji najvišeg statusa natprosječno nalazimo u Zagrebu te Istri i Primorju, dok su s druge strane obitelji iz Istočne Slavonije, i to mahom iz ruralnih područja.

Ekonomska kriza, koja je u zadnjih osam godina dodatno osiromašila hrvatske građane - koji ionako komparativno stoje lošije od većine drugih građana EU - umanjila je šanse mladih za stambeno osamostaljivanje. U Hrvatskoj, zemlji u kojoj mladi tradicionalno prolongiraju odlazak iz roditeljskog doma što je dulje moguće, po čemu drže prvo mjesto među svojim europskim vršnjacima, trenutno tri četvr-

tine mladih živi s roditeljima, po desetina je smještena u prostoru koji je njihovo ili partnerovo vlasništvo ili su podstanari, a broj mladih koji žive u učeničkom ili studentskom domu izrazito je nizak. Pritom su razlike između mladih očekivane: najmlađi ispitanici najčešće žive s roditeljima, među podstanarima je najviše studenata, a vlastiti prostor u najvećem broju posjeduju zaposleni ispitanici visokog obrazovanja.

U zaključku ove analize bitno je istaknuti nekoliko elemenata obiteljskih okolnosti, odnosno oblika zajednice u kojima žive mladi i njihovi roditelji te njihova socijalnog i ekonomskog položaja. Riječ je o elementima koji predstavljaju opće mjesto u sociološkim analizama, no to ne umanjuje njihovu važnost. Prvenstveno se radi o nalazu po kojem je brak još uvijek prevladavajući model života u Hrvatskoj s prosječnim brojem djece koji ne omogućuje toliko željeni demografski rast. Sljedeći zaključak vezan je uz jednu od često analiziranih tema u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina – izrazitu socijalnu stratifikaciju koja dio mladih ostavlja sa sniženim šansama za postizanje višeg socioekonomskog položaja od onog njihovih roditelja, a time i sniženom kvalitetom života. U tom je smislu u Hrvatskoj na djelu oštra podjela između mladih čiji su roditelji u prosjeku visokoobrazovani i zaposleni te žive u urbanim centrima Istre i Primorja ili Zagreba, i mladih čiji roditelji najčešće imaju strukovno ili niže obrazovanje, nezaposleni su i žive u ruralnim naseljima Istočne Slavonije. Osim ta dva jasno suprotstavljena socijalna profila u deprivilegirane mlade spadaju i oni s čitavim varijetetom osobina, ovisno o konstelaciji osoba u obitelji porijekla te osobnog stupnja obrazovanja i socioprofesionalnog statusa. Generalno gledano, a u skladu s nalazima prethodno referiranih istraživanja, niti ovdje analizirani rezultati ne pružaju temelje za zaključak kako će se ukupan status obitelji u kojima žive mladi u Hrvatskoj u dogledno vrijeme poboljšati. Navedeno implicira nepovoljne utjecaje relativno lošeg statusa mladih po šire društvo, i to u smislu perzistirajuće niske stope fertiliteta, prolongiranja ulaska u brak i zakašnjelog stambenog osamostaljivanja mladih. Takvi trendovi idu u prilog zaključku kako se sadašnja generacija mladih u Hrvatskoj može opisati pojmom koji se već dulje vrijeme koristi u sociološkoj teoriji – „bumerang generacijom“. Jer, i nadalje ćemo imati značajan udio mladih koji se, bilo zbog obeshrabrenosti poteškoćama samostalnog života, bilo zbog nemogućnosti pronalaska ili zbog gubitka posla, nakon ionako kasnog osamostaljivanja od roditeljskog doma, vraćaju u taj isti dom i postaju dijelom višegeneracijskih obitelji, često opterećenih lošim socioekonomskim perspektivama. Stoga u nedostatku adekvatne institucionalne potpore, a o čemu govori A. Akarp (2011), i nadalje možemo očekivati perpetuiranje sadašnjih obrazaca i nezadovoljavajuće kvalitete obiteljskog života u Hrvatskoj.

Literatura

- Aassve, A.; Iacovou, M.; Mencarini, L. (2006): Youth Poverty and Transition to Adulthood in Europe. *Demographic Research*, 15: 19-50.
- Akrap, A. (2011): Sektor zaposlenosti žena i fertilitet u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 1(111): 3-23.
- Ayllón, S. (2015): Youth Poverty, Employment, and Leaving the Parental Home in Europe. *Review of Income and Wealth*, 61(4): 651-676.
- Baranović, B. – ur. (2015): *Koji srednjoškolfci namjeravaju studirati? Pristup visokom obrazovanju i odabir studija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Boudon, R. (1974): *Education, Opportunity, and Social Inequality, Changing Prospects in Western Societies*. New York: Wiley.
- Bouillet, D. (2014): Neki aspekti obiteljskog života studenata, u: Ilišin, V. (ur): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 29-56.
- Bourdieu, P. (1984): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Breen, R.; Goldthorpe, J. (1997): Explaining Educational Differentials: towards a Formal Rational Action Theory. *Rationality and Society*, 9: 275-305.
- Brown, P. (2013): Education, opportunity and prospects for social mobility. *British Journal of Sociology of Education*, 34(5-6): 678-700.
- Bucx, F.; Raaijmakers, Q.; Van Wel, F. (2010): Life course stage in young adulthood and intergenerational congruence in family attitudes. *Journal of Marriage and Family*, 72: 117-134.
- Burušić, J.; Babarović, T.; Marković, N. (2010): Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovnih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja. *Društvena istraživanja*, 19(4-5): 709-730.
- Bzostek, S.; Beck, A. N. (2011): Familial instability and young children's physical health. *Social Science & Medicine*, 73(2): 282-292.
- Car, S. (2013): Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagogijska istraživanja*, 10(2): 285-294.
- Carradore M. (2012): Economic situation of families and perception of social reality Exploratory analysis of Italian families. *Italian Sociological Review*, 2(2): 82-93.
- D'Addio, A. C. (2007): Intergenerational Transmission of Disadvantage: Mobility or Immobility Across Generations? A Review of the Evidence for OECD countries. *OECD Social, Employment and Migration*. Working Papers, No. 52.
- Daouli, J.; Demoussis, M.; Giannakopoulos, N. (2010): Mothers, fathers and daughters: Intergenerational transmission of education in Greece. *Economic of Education Review*, 29: 83-93.
- de Graaf, N. D.; de Graaf, P. M.; Kraaykamp, G. (2000): Parental Cultural Capital and Educational Attainment in the Netherlands: A refinement of the Cultural Capital Perspective. *Sociology of Education*, 73: 92-111.
- Domanski, H. (1999): Major social transformations and social mobility: the case of transition to and from communism in Eastern Europe. *Social Science Information – Sur Les – Sciences Sociales*, 38(3): 463-491.

- Domanski, H. (2005): The Polish Transformation, Structural Changes and New Tensions. *European Journal of Social Theory*, 8(4): 453–470.
- Dohoon, L.; Sara McLanahan, S. (2015): Family Structure Transitions and Child Development: Instability, Selection, and Population Heterogeneity. *American Sociological Review*, 80(4): 738-763.
- Duncan, G. J.; Brooks-Gunn, J. (1997): *Consequences of growing up poor*. New York: Russell Sage Foundation.
- Erikson, R., Goldthorpe, J. (1992): *The Constant Flux: Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon press.
- Erikson, R.; Jonsson, J. O. – ur. (1996): *Can Education be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder: Westview.
- Esping-Andersen, G. (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Feinstein, L., Duckworth, K.; Sabates, R. (2004): A model of the inter-generational transmission of educational success. *Wider Benefits of Learning Research n.10*. London: Centre for Research on the Wider Benefits of Learning.
- Flere, S.; Lavrič, M. (2005): Social Inequity and Educational Expansion in Slovenia. *Educational Studies*, 31(4): 449-464.
- Gelo, J.; Akrap, A.; Čipin, I. (2005): *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (Bilanca 20. stoljeća)*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Gerber, T. P.; Hout, M. (2004): Tightening Up: Declining Class Mobility during Russia's Market Transition. *American Sociological Review*, 65: 677-703.
- Glass, J.; Bengtson, V. L.; Dunham, C. C. (1986): Attitude similarity in three generation families: Socialization, status inheritance, or reciprocal influence? *American Sociological Review*, 51: 685-698.
- Goldstein, J. R.; Sobotka, T.; Jasilioniene, A. (2009): The end of "lowest-low" fertility? *Population and Development Review*, 35(4): 663-699.
- Goldstein, J.; Kreyenfeld, M.; Jasilioniene, A.; Karaman Örsal, D. (2013): Descriptive Finding Fertility reactions to the 'Great Recession' in Europe: Recent evidence from order-specific data. *Demographic Research*, 29: 85-104.
- Güveli, A.; Luijkx, R.; Ganzeboom, H. B. G. (2012): Patterns of intergenerational mobility of the old and new classes in a post-industrial society: Netherlands 1970-2006. *Social Science Research*, 41: 224-241.
- Heath, A., F. (2000): The political arithmetic tradition in the sociology of education. *Oxford Review of Education*, 26: 313-331.
- Hertz, T.; Jayasundera, T.; Piraino, P.; Selcuk, S.; Smith, N.; Verashchagina, A. (2007): Intergenerational Economic Mobility around the World: The Inheritance of Educational Inequality: International Comparisons and Fifty-Year Trends. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy Advances*, 7(2): 1-46.
- Hodžić, A. (2014): *Konoba u svjetskom kasinu*. Zagreb: Razlog.
- Iannelli, C. (2002): *Parental Education and Young People's Educational and Labour Market Outcomes: A Comparison across Europe*. Working Paper Nr. 45. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung.
- Eurostat (2011): *Income, Social inclusion and Living conditions*. European Commission.

- Johnston, Aaron, D.; Ganzeboom, H. B. G.; Treiman, D. J. (2005): *Mother's and Father's Influences on Educational Status Attainment*. Paper presented at the Conference "Welfare States and Inequalities" of Research Committee 28 on Social Stratification and Social Mobility of the International Sociological Association, Oslo, Norway, May 6-8.
- Jurčević Lozančić, A. (2011): Redefining the Educational Role of the Family. *Croatian Journal of Education*, 13(4): 122-150.
- Lanzieri, G. (2013): *Towards a 'baby recession' in Europe? Differential fertility trends during the economic crisis*. Eurostat. European Commission (<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5585916/KS-SF-13-013-EN.PDF/a812b080-7ede-41a4-97ef-589ee767c581>)
- Lazić, M. (2011): Čekajući kapitalizam. Beograd: Službeni glasnik.
- Luijkx, R.; Róbert, P.; de Graaf, P. M.; Ganzeboom, H. B. G. (2002): Changes in Status Attainment in Hungary between 1910 and 1989: Trendless fluctuation of systemic change?. *European Societies*, 4(1): 107-140.
- Magnuson, K.; Berger, L. (2009): Family structure states and transitions: Associations with children's well-being during middle childhood. *Journal of Marriage and Family*, 71: 575-591.
- Matković, T. (2011): *Obrasci tranzicije iz obrazovnog sustava u svijet rada u Hrvatskoj*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
- Metheny, J.; Hawley McWhirter, E. (2013): Contributions of Social Status and Family Support to College Students' Career Decision Self-Efficacy and Outcome Expectations. *Journal of Career Assessment*, 21(3): 378-394.
- Min, J.; Silverstein, M.; Lendon, J. P. (2012): *Intergenerational transmission of values over the family life course*. *Advances in Life Course Research*, 17(3): 112-120.
- Nordli Hansen, M. (2008): Rational Action Theory and Educational Attainment. Changes in the Impact of Economic Resources. *European Economic Review*, 24(1): 1-17.
- Nordli Hansen, M. (2011): Change in intergenerational inequality: What does evidence on social and economic mobility tell us about trends in openness? *Spring Meeting of the ISA RC28 University of Essex* (<http://www.iser.essex.ac.uk/uploads/paper/document/6/mnhessexman-1>.)
- Parish, T. S.; Nunn, G. D. (2001): The Importance of the Family in Forming Life Values and Personal Values. *The Journal of Psychology*, 122(5): 519-521.
- Parisi, L. (2008): Leaving Home and the Chances of Being Poor: The Case of Young People in Southern European Countries. *Labour*, 22:89-114.
- Potočnik, D. (2011): *Međugeneracijska mobilnost u Hrvatskoj (1984.-2004.): Usporedba socijalističkog i tranzicijskog razdoblja* (doktorska disertacija). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Potočnik, D. (2014): Socijalni status hrvatskih studenata, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: 57-96.
- Puljiz, V.; Zrinščak, S. (2002): Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu. *Revija za socijalnu politiku*, 9(2): 117-139.
- Raftery, A. E.; Hout, M. (1993): Maximally maintained inequality: expansion, reform and opportunity in Irish education 1921-1975. *Sociology of Education*, 66: 41-62.

- Roberts, K.; Pollock, G.; Rustamova, S.; Mammadova, Z.; Tholend, J. (2009): Young Adults' Family and Housing Life-Stage Transitions during Post-Communist Transition in the South Caucasus. *Journal of Youth Studies*, 12(2): 151-166.
- Šućur, Z. (2011): Transformacije hrvatskog društva i njihov utjecaj na razvoj socijalne pedagogije, u: Poldrugač, Z.; Bouillet, D.; Ricijaš, N. (ur.): *Socijalna pedagogija: znanost, profesija i praksa u Hrvatskoj*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, 71-124.
- Titma, M.; Tuma, B.; Roosma, K. N. (2003): Education as a Factor of Intergenerational Mobility in Soviet Society. *European Sociological Review*, 19(3): 281-297.
- Yaish, M.; Andersen, R. (2012): Social Mobility in 20 modern societies: The role of economic and political context. *Social Science Research*, 41: 527-538.

Web izvori:

- Državni zavod za statistiku www.dzs.hr
Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
Nezavisni hrvatski sindikati www.nzs.hr

**Vedrana Spajić Vrkaš
Dunja Potočnik**

MLADI I OBRAZOVANJE PRED IZAZOVIMA GLOBALNE KONKURENTNOSTI

1. Uvod

Promjene u današnjem svijetu dovode se u vezu s četvrtom industrijskom revolucijom za koju se kaže kako nije određena nekim posebnim sklopom novih tehnologija, nego prijelazom na nove sustave oslonjene na infrastrukturu digitalne revolucije. Oni iz temelja mijenjaju način na koji živimo od individualne do globalne razine te produbljuju jaz između onih koji su u stanju kontrolirati funkcioniranje novih sustava i onih koje ti sustavi kontroliraju. Razdjelnicu čine sofisticirana znanja koja su globalno konkurentna i koja, kao takva, čine temelj društvenog i gospodarskog rasta i razvoja. Društva s visokom koncentracijom visokoobrazovanih stručnjaka odgovarajućih profila i kvalitete, prepoznaju se kao društva znanja ili, točnije, kao društva cjeloživotnog učenja (Hargreaves, 2003) u kojima se odgojno-obrazovni sustavi ubrzano i stubokom mijenjaju kako bi prerasli u okoliš za učenje globalno konkurentnih znanja i vještina što većeg broja njihovih građana.

Da je obrazovanje postalo središnja alatka kojom se, osim osiguranja društvene stabilnosti i kulturnog osnaživanja, potiče gospodarski rast i razvoj, zaključak je koji se temelji na čvrstoj empirijskoj podlozi (Brewer, McEwan, 2010; OECD, 2012; Pearsons and The Economist Intelligence Unit, 2012, 2014). Istraživanjima se posljednjih nekoliko desetljeća kontinuirano potvrđuje kako su prosječno vrijeme koji učenici neke zemlje provedu u školi i tržišna produktivnost zaposlenih u toj zemlji statistički povezani. Posljedica toga je da se na proračunska izdvajanja za obrazovanje sve više gleda kao na visoko isplativu investiciju. Povećano investiranje u konkurentna znanja i vještine pojedincima i društvima se višestruko vraća, zbog čega se podjednaka pozornost posvećuje podizanju kvalitete obrazovanja, što podrazumijeva i uvođenje novih modela učenja (Sahlberg, 2006). Iako se čini da se najveći naglasak stavlja na promjene u tercijarnom obrazovanju, za provedbu ideje cjeloživotnog učenja nužno je osigurati kvalitetno obrazovanje vertikalno i transverzalno. To znači ne samo kako se sve razine i oblici formalnog obrazovanja trebaju povezati u jedinstvenu cjelinu nego da se formalno obrazovanje treba povezati s neformalnim i informalnim mogućnostima cjeloživotnog učenja. U skladu s tim se

u sklopu strategije rasta EU *Europa 2020* (European Commission, 2010) investiranje u obrazovanje, izobrazbu i cjeloživotno učenje postavlja kao prioritet s ciljem povećanja zapošljivosti, osobito među mladima, aktivnog građanstva te društvene inkluzije i održivosti.

Iako se u Hrvatskoj gotovo dva desetljeća intenzivno govori o potrebi podizanja kvalitete obrazovanja u kontekstu poticanja društvenoga i gospodarskog razvoja, zbog izostanka stručnoga i političkog konsenzusa s tim u vezi, sustav odgoja i obrazovanja u cjelini još nije stavljen u funkciju cjeloživotnog učenja i stjecanja globalno relevantnih kompetencija hrvatskih građana. Prema Indeksu globalne konkurentnosti za 2015.-16. (World Economic Forum, 2015) Hrvatska je s 4,07 bodova dospjela na 77. mjesto između 140 promatranih zemalja, dok je godinu dana kasnije (World Economic Forum, 2016) imala 4,15 bodova i, između 138 promatranih ekonomija svijeta, zauzela 74. mjesto.¹ U potonjem izvještaju navodi se da je u Hrvatskoj došlo do znatnog poboljšanja u nekoliko faktora, uključujući visoko obrazovanje i stručno usavršavanje, no i da se podbacilo u, između ostaloga, inovativnosti i osnovnom obrazovanju. Kako se u Izvještaju iz 2015.-16. objašnjava, povećanje konkurentnosti ne ovisi samo o uspješnom tržištu, nego o jakim institucijama, uključujući obrazovanje, kojima se osiguravaju uvjeti za brzu adaptaciju, razvoj talenata i visoku razinu inovativnosti.

Otprilike u to vrijeme OECD-ovo međunarodno ispitivanje petnaestgodišnjaka (OECD, 2014) pokazalo je da su hrvatski učenici bili statistički značajno ispod prosjeka OECD zemalja u sve tri komponente ispitivanja koje se drže važnim pretpostavkama cjeloživotnog učenja za konkurentnost - bazičnim matematičkim vještinama (Hrvatska: 471; OECD: 494), čitanju (Hrvatska: 485; OECD: 496) i znanju iz prirodne skupine predmeta (Hrvatska: 491; OECD: 512). Štoviše, Hrvatska je u matematici imala gotovo upola manje visokorangiranih učenika od OECD zemalja (Hrvatska: 7%; OECD: 12,6%) te iznadprosječno više niskorangiranih (Hrvatska 29,9%; OECD: 23%). Također je uočena izrazito velika razlika po spolu među učenicima s niskim postignućem (27,6% učenika i 9,5% učenica). Međutim, valja napomenuti da su 2011. godine hrvatski desetogodišnjaci ostvarili statistički značajno bolje rezultate u ispitivanju iz prirodoslovlja (TIMMS - *Trends in International*

¹ Konkurentnost se određuje kao sklop institucija, politika i faktora koji određuju razinu gospodarske produktivnosti i, posljedično, razinu prosperiteta koju zemlja može postići. Teorijski okvir indeksa čini 114 indikatora razvrstanih u 12 "stupova" koji su objedinjeni u tri kompozitna podindeksa: 1. podindeks temeljnih zahtjeva (osnovnih uvjeta), koji obuhvaća 4 stupa (institucije, infrastruktura, makroekonomsko okruženje te zdravlje i osnovno obrazovanje); 2. podindeks faktora povećanja efikasnosti, koji okuplja 6 stupova, među kojima je na prvom mjestu visoko obrazovanje i stručna izobrazba; 3. podindeks faktora inovativnosti i sofisticiranosti, koji se odnosi na poslovnu sofisticiranost i inovacije.

Mathematics and Science Study), kao i u ispitivanju čitanja (PIRLS - *Progress in International Reading Literacy*).²

Imajući na umu rezultate koji su hrvatski učenici postigli u međunarodnim ispitivanjima znanja u razdoblju koje je prethodilo našem istraživanju i neke od najvažnijih globalnih trendova u reformiranju odgojno-obrazovnih sustava u najrazvijenijim zemljama, kao i naglaske obrazovne politike u EU, u dijelu koji se odnosi na obrazovanje, istraživanjem smo nastojali odgovoriti na četiri pitanja.

1. U kojoj je mjeri hrvatska mladež pripremljena za globalne tržišne izazove s naglaskom na višejezičnost i informatičku pismenost?
2. Koje koristi od obrazovanja mladi vide za pojedinca i društvo?
3. Što dio mladih navodi da prerano napuste obrazovni sustav i time sebe ograniče u stjecanju visokokonkurentnih znanja i vještina?
4. Koje konkretne mjere mladi predlažu za osiguranje nastavka školovanja i podizanje kvalitete obrazovanja u Hrvatskoj?

U okviru teme mladih i obrazovanja dodatno se analiziraju posebnosti hrvatskih učenika i studenata.

U statističkoj obradi podataka koristi se deskriptivna, bivarijatna (hi-kvadrat test, t-test i analiza varijance) te multivarijatna (faktorska) analiza, a kao statistički značajne tumače se razlike na razini $p=.000$. Socijalna obilježja korištena za utvrđivanje statistički značajnih razlika između mladih u pogledu ispitivanih obrazovnih tema su: spol, dob, socioprofesionalni status ispitanika, obrazovanje ispitanika te njihovih majki i očeva, radni status majke i oca, mjesto stanovanja, regionalna pripadnost te prosječan prihod kućanstva.

2. Pripremljenost mladih za globalnu konkurentnost

Iako se pitanje globalne konkurentnosti u pravilu promatra kao tijesno povezano s podizanjem kvalitete obrazovanja, pripremljenost za konkurentnost nije jednoznačno određena. Objašnjavajući što u takvom kontekstu znači kvalitetno obrazovanje za mlade, A. Hargreaves (2003: 3) spominje dubinsko kognitivno učenje, kreativnost, talentiranost, orijentiranost na istraživanje, rad u mrežama i timovima te kontinuirano profesionalno usavršavanje, interes za rješavanje problema i preuzi-

² Izvještaj o postignutim rezultatima iz prirodoslovlja (TIMSS) za 2011. objavio je Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja na: http://dokumenti.ncvvo.hr/TIMSS/Dokumenti/TIMSS_2011_izvjesce.pdf, a izvještaj o postignutim rezultatima iz čitanja (PIRLS) za istu godinu na: http://dokumenti.ncvvo.hr/PIRLS/Dokumenti/PIRLS_2011_izvjesce.pdf.

manje rizika, povjerenje u suradnički proces, sposobnost suočavanja s promjenama i privrženost kontinuiranom razvoju svoje organizacije.

Usporedivo s tim, u izvještajima OECD-a (2013a, 2013b) dosljedno se naglašava da se bazičnim znanjima i vještinama više ne osigurava individualno i društveno blagostanje, ali i da je osim razvoja kognitivnih vještina i sposobnosti visoke razine danas prijeko potrebno razvijati nekognitivne vještine i sposobnosti koje unaprijeđuju društvene interakcije i pridonose komunikaciji među ljudima i skupinama. Na istom se tragu u izvještaju *The Learning Curve* (Pearson and The Economist Intelligence Unit, 2012), koji uključuje i Globalni indeks kognitivnih vještina i obrazovnog postignuća, pod globalnim vještinama za 21. stoljeće misli na vođenje, digitalnu pismenost, komunikaciju, emocionalnu inteligenciju, poduzetništvo, globalno građanstvo, rješavanje problema i timski rad. Zemlje članice EU usuglasile su se oko fokusa na cjeloživotno učenje kojemu su temelj opće i transverzalne kompetencije, a razvijaju se od ulaska u odgojno-obrazovni sustav do kraja života te omogućavaju stjecanje vještina višega reda. *Europski referentni okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje* (European Communities, 2007) navodi osam transverzalnih kompetencija koje pokrivaju široko područje kognitivnih, organizacijskih, intraperсонаlnih i interpersonalnih komponenti³.

2.1. Poznavanje stranih jezika

Sposobnost komuniciranja u različitim okruženjima u svim se relevantnim tekstovima navodi kao jedna od ključnih komponenti visoke konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. *Europski referentni okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje* (European Communities, 2007) u tom smislu govori o jezičnoj kompetenciji koju određuje kao “sposobnost razumijevanja, izražavanja i tumačenja pojmova, osjećaja, činjenica i stavova u pismenoj i usmenoj formi u različitim društvenim i kulturnim okruženjima (obrazovanje, izobrazba, radno mjesto, dom i slobodno vrijeme), u skladu sa željama i potrebama pojedinca”. S obzirom na to da se različita okruženja prepoznaju i po jezičnoj raznolikosti, u dokumentu se promiče ideja višejezičnosti i objašnjava da poznavanje više jezika donosi korist i pojedincu i društvu. Europski građani na taj način mogu bolje iskoristiti ekonomske, obrazovne i kulturne moguć-

³ *Europski referentni okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje* prihvatili su Europski parlament i Europsko vijeće 2006. godine. Puna lista uključuje sljedeće kompetencije: komunikaciju na materinskom jeziku, komunikaciju na stranim jezicima, matematičku kompetenciju te bazičnu kompetenciju u prirodoslovlju i tehnologiji, digitalnu kompetenciju, kompetenciju organiziranja i upravljanja vlastitim učenjem („učiti /kako/ učiti“), društvene i građanske kompetencije, smisao za inicijativu i poduzetnost te kulturnu svijest i izražavanje.

nosti koje nudi povezana Europa, dok je za EU i njezine države-članice višejezičnost model kojim se, s jedne strane, nastoji očuvati lingvističko i kulturno bogatstvo 28 zemalja članica i, s druge strane, potaknuti mobilnost radne snage sa svrhom smanjenja nezaposlenosti i osiguranja gospodarskog rasta i razvoja, a u cilju povećanja zajedničke europske konkurentnosti na globalnom tržištu.

Promicanju višejezičnosti i danas izazov predstavlja izrada odgovarajućeg instrumenta kojim se ta vještina mjeri i vrednuje prema zajedničkim europskim kriterijima. Europsko vijeće je 2001. u tu svrhu preporučilo uporabu *Zajedničkog europskog referentnog okvira za jezike* (Council of Europe, 2001)⁴. Dvije godine kasnije u EU je usvojen Akcijski plan za promicanje učenja jezika i jezične raznolikosti (European Commission, 2003), a 2005. i *Nova okvirna strategija za višejezičnost* (Commission of the European Communities, 2005). Oba dokumenta okrenuta su izgradnji poticajnog europskog okruženja za jezike kako bi se ostvario dugoročni cilj – da svaki europski građanin govori najmanje dva strana jezika. U skladu s tim, dokumenti sadrže mjere za unaprjeđenje kvalitete i proširivanje inicijativa za učenje stranih jezika na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini kao dio cjeloživotnog učenja.

Europska politika poticanja razvoja višejezičnih kompetencija visoko korespondira sa stavovima europskih građana u tom području. Prema istraživanjima Eurobarometra *Euroljani i njihovi jezici* (European Commission, 2012), više od 80% građana EU slaže se s time da bi svaki stanovnik Unije trebao dobro poznavati barem jedan strani jezik, a 72% ih pozitivno gleda na zajedničku europsku politiku poznavanja najmanje dvaju stranih jezika. Nadalje, oko devet od deset Europljana potvrđuje koristi koje imaju od poznavanja stranih jezika jer im višejezičnost olakšava zadovoljavanje sve složenijih zahtjeva radnog mjesta, otvara mogućnosti zapošljavanja u drugoj zemlji i uključivanje u željene studijske programe u inozemstvu, dok putovanja i provođenje praznika izvan zemlje čini ugodnijim.

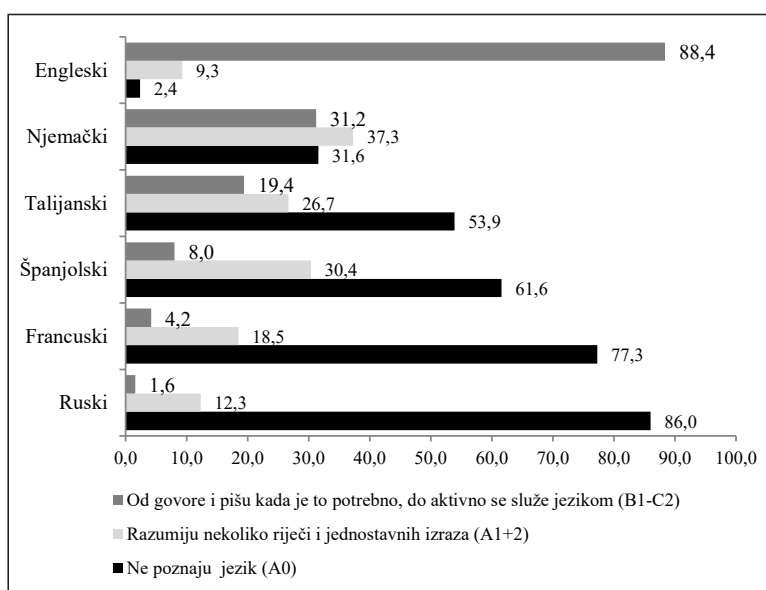
Kako bismo provjerili je li hrvatska mladež jezično pripremljena koristiti mogućnosti koje proizlaze iz otvaranja prema kulturno i jezično raznolikoj Europi i svijetu, u istraživanju smo od ispitanika tražili da procijene svoje poznavanje šest europskih jezika (engleski, francuski, njemački, ruski, španjolski i talijanski), uz mogućnost dopune liste nekim drugim stranim jezikom kojega poznaju. Jezična kompetentnost

⁴ *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR ili CEF)* izradilo je Vijeće Europe u sklopu projekta “Učenje jezika za europsko građanstvo” (*Language Learning for European Citizenship*), koji se provodio između 1989. i 1996. godine, iako se na tome radilo od početka sedamdesetih godina 20. stoljeća. Danas je šest referentnih razina općeprihvaćeno kao europski standard za procjenu jezične pismenosti, uključujući vještine slušanja, govorenja, pisanja na stranom jeziku.

mjerena je pomoću skale od pet stupnjeva koja je konstruirana s osloncem na šest referentnih razina iz *Zajedničkoga europskog referentnog okvira za jezike* (2003)⁵.

Rezultati samoprocjena ispitanika potvrđuju da otprilike devet od deset mladih osoba u Hrvatskoj može donekle ili u potpunosti komunicirati na engleskom jeziku (grafikon 1). Engleski jezik razumije i piše kad im je tema poznata (stupanj B1) nešto više od jedne petine svih ispitanika, dobro govori i piše (stupanj B2) skoro dvije petine, dok je gotovo svaki treći tim jezikom ovladao u potpunosti (stupnjevi C1 i C2).

Grafikon 1: Poznavanje stranih jezika (%)

⁵ Šest referentnih razina svrstano je u tri široke razvojne kategorije. Razina A je najniža i označava bazično ili temeljno poznavanje jezika kod početnika (engl. *basic user*) a obuhvaća pripremni A1 (engl. *breakthrough*) i temeljni stupanj (A2) (engl. *waystage*) stupanj. Razina B označava samostalnog korisnika (engl. *independent user*), a dijeli se na razvojni stupanj B1 (engl. *threshold*) i samostalni stupanj B2 (engl. *vantage*). Najviša je razina iskusnog korisnika C (engl. *proficient user*), koja se također dijeli na dva stupnja: C1 — napredni stupanj (engl. *effective operational proficiency*) i C2 — vrsni stupanj (engl. *mastery*). Drugim riječima, A1 i A2 označavaju elementarnu razinu, B1 i B2 razinu samostalne upotrebe, a C1 i C2 razinu kompetentne upotrebe stranog jezika. Za potrebe ovog istraživanja neke su razine spojene, a uvedena je i nulta razina koja nije uključena u Europski referentni okvir, pa se poznavanje stranih jezika u ovom istraživanju ispitivalo kroz sljedećih pet stupnjeva: A0=ne poznajem jezik; A1+2= razumijem nekoliko riječi i jednostavnih izraza; B1=razumijem i pišem kad mi je tema poznata; B2=dobro govorim i pišem; C1+C2=govorim i pišem bez ikakvih problema.

U pogledu poznavanja njemačkoga jezika mladi, prema njihovim samoprocjenama, stoje lošije: među onima koji taj jezik poznaju u rasponu od stupnja B1 do stupnja C2 nalazi se oko trećine ispitanih, no među njima je većina na razini B1. U istom rasponu talijanski jezik poznaje petina ispitanika, a španjolski na toj razini može koristiti manje od desetine, dok su francuski i ruski jezici na kojima komunicira vrlo mali broj mladih. Također, oko 6% ispitanika nadopunilo je ponuđenu listu, pa se u konačnici pojavilo još 13 jezika koje mladi u Hrvatskoj potpuno ili donekle poznaju (slovenski, latinski, češki, mađarski, japanski, poljski, turski, portugalski, albanski, švedski, esperanto, srpski i slovački).

Od ukupnog broja ispitanih, samo ih oko 3% ne poznaje niti jedan jezik osim materinskoga, 48% ih više-manje komunicira na jednome (od B1 do C2 razine), 32% ih govori dva strana jezika, 9% poznaje tri, dok ih nešto više od 2% donekle ili u potpunosti poznaje između četiri i šest stranih jezika.

Kada podatke o poznavanju stranih jezika na produktivnoj razini (u rasponu od B2 do C2 stupnja) iz 2013. godine usporedimo s podacima iz 2004. godine, kada je korištena kategorija „aktivno se služim“, uočljivo je da je tijekom desetak godina došlo do porasta broja govornika svih tada ispitivanih stranih jezika. Naime, 2004. godine engleskim se aktivno služilo 44%, njemačkim 11%, talijanskim 5%, a francuskim 1% mladih (Ilišin, Mendeš, 2005: 231), što pokazuje da se u promatranom razdoblju broj govornika engleskoga jezika udvostručio, a ostalih promatranih jezika povećao tri do četiri puta. Ti su podaci usporedivi s podacima dvaju novijih europskih istraživanja. Prema rezultatima Prvoga europskog upitnika o jezičnim kompetencijama (European Commission, 2011)⁶, u Hrvatskoj, u kojoj je engleski testiran kao prvi, a njemački kao drugi strani jezik koji se uči u školi, u engleskom je jeziku na B1 i B2 razini bilo oko 40% učenika u čitanju, nešto manje od 60% u slušanju i nešto više od 40% u pisanju, dok je u njemačkom jeziku na toj razini u čitanju i pisanju bilo oko 10%, a u slušanju oko 15% učenika.

Nadalje, prema istraživanju Eurobarometra (European Commission, 2012: 4), oko 54% Europljana komunicira na najmanje jednom stranom jeziku, četvrtina ih poznaje dva, a jedan od deset ih komunicira na tri. Engleski je strani jezik koji se najčešće govori u 19 od 25 ispitanih zemalja. Iza njega su po broju govornika francuski, njemački, španjolski i ruski. Nadalje, od 16 ispitanih zemalja u njih 13 se

⁶ *First European Survey on Language Competences (ESLC)* donosi rezultate ispitivanja razumijevanja govorenoga i pisanog teksta, kao i samoizražavanja u prvome i drugom stranom jeziku (engleski, francuski, njemački, talijanski i španjolski) među učenicima osmoga razreda osnovne škole (ISCED 2) i drugoga razreda srednje škole (ISCED 3). Testiranje je provedeno na oko 53 000 učenika iz 16 odgojno-obrazovnih sustava, uključujući hrvatski, u kojima je strani jezik obavezan ili izborni predmet za sve ili gotovo sve učenike. Testom se mjerilo postignuće od A1 do B2 prema Zajedničkom europskom referentnom okviru (CEFR) Vijeća Europe iz 2001., no uvedena je i razina pred-A1.

engleski najčešće uči u školi kao prvi strani jezik, dok je njemački u školama osam zemalja najčešći drugi strani jezik. U broju poznavatelja stranih jezika između tzv. starih i novih europskih demokracija nema bitne razlike. Među sedam zemalja u kojima je više od 90% ispitanika potvrdilo da poznaje barem jedan strani jezik, kojima se (u rasponu od B1 do C2) približava i Hrvatska, četiri su „stare“ i tri „nove“ demokracije. U nekoliko se zemalja, u odnosu na ranija istraživanja, povećao broj govornika najmanje dvaju stranih jezika, no samo je u osam zemalja, od kojih su polovica „nove“ demokracije, njihov udio većinski: Luxembourg (84%), Nizozemska (77%), Slovenija (67%), Malta (59%), Danska (58%), Latvija (54%), Litva (52%) i Estonija (52%). Na suprotnom je kraju pet europskih zemalja u kojima otprilike tri petine stanovnika ne govori niti jedan strani jezik (Mađarska, Italija, Velika Britanija, Portugal i Irska). Višejezično kompetentni najčešće su mladi između 15. i 24. godine života, studenti, oni koji imaju viši stupanj obrazovanja, zaposleni na upravljačkim funkcijama, osobe koje dnevno koriste internet i oni s višim socioekonomskim statusom.⁷

Naše istraživanje također pokazuje da socioekonomska i demografska obilježja igraju ulogu u poznavanju stranih jezika, ali i da obrazac povezanosti varira ovisno o jeziku (tablica 1).

Najveći broj govornika engleskoga jezika (od B1 do C2 razine) nalazi se među više i visoko obrazovanima, ispitanicima čiji očevi i majke imaju diplomu više škole ili fakulteta za razliku od onih čiji roditelji imaju osnovnu školu, studentima i učenicima nasuprot zaposlenima i nezaposlenima, mladima iz Zagreba i regionalnih centara u odnosu na stanovnike sela te mladima iz Zagrebačke regije i Istre i Primorja u odnosu na žitelje Istočne i Sjeverne Hrvatske. Međutim, za razliku od obrazovanja roditelja, gdje je ustanovljena linearna pozitivna povezanost s poznavanjem engleskoga jezika ispitanika, stupanj obrazovanja samih ispitanika nije se pokazao kao linearni pokazatelj. Naime, među ispitanicima s višom i visokom školom 95% je onih koji procjenjuju kako mogu donekle ili u potpunosti komunicirati na engleskom jeziku, a među onima koji imaju samo završenu osnovnu školu tek ih je nešto manje, konkretno 89%, dok se samo 67% ispitanika s trogodišnjom strukovnom školom može smjestiti u kategorije od B1 do C2. Radni status majke i oca također je povezan sa stupnjem poznavanja engleskog jezika: najbolje ga poznaju mladi čiji su roditelji još uvijek zaposleni, a potom oni čiji su roditelji umirovljeni, dok su njegovi najslabiji poznavatelji mladi čiji su roditelji nezaposleni.

⁷ Ti su podaci usporedivi s podacima Državnog zavoda za statistiku (*Srednje škole i učenički domovi, kraj školske godine 2009./10. i početak školske godine 2010./2011.*, http://www.dzs.hr/hrv_eng/publication/2011/si-1443.pdf) o učenju stranih jezika u školskoj godini 2009.-10.: engleski jezik je tada učilo 87,7% učenika, njemački 39,9%, talijanski 14,4%, francuski 3,9%, a španjolski, ruski, japanski, arapski, nizozemski, mađarski i novogrčki po 1,0% učenika.

Tablica 1: Poznavanje stranih jezika s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Engleski			Njemački			Talijanski			Španjolski		
	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 18,75$			$\chi^2 = 75,60$			$\chi^2 = 180,15$					
Ženski				28,3	36,0	35,7	43,7	30,9	25,4	46,4	41,0	12,6
Muški				34,9	38,3	26,8	63,6	22,2	14,2	76,7	19,8	3,5
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 24,85$											
15-19 godina										69,4	25,4	5,2
20-24 godine										58,7	36,3	8,3
25-29 godina										57,6	37,9	10,4
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 44,13$			$\chi^2 = 63,17$								
Zagreb	1,3	5,7	93,0				53,7	33,6	12,8			
Regionalni centar	1,6	1,6	96,8				37,4	30,2	32,4			
Ostali gradovi	2,6	7,8	89,9				49,5	27,4	23,1			
Selo	3,0	13,9	83,1				62,0	22,2	15,8			
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 33,93$			$\chi^2 = 88,84$			$\chi^2 = 461,73$			$\chi^2 = 64,73$		
Sjeverna Hrvatska	2,2	13,1	84,7	19,4	39,0	41,6	65,2	25,0	9,8	61,0	31,0	8,0
Središnja Hrvatska	3,1	8,6	88,3	42,6	35,2	22,2	74,1	17,1	8,9	72,2	21,5	6,3
Istra i Primorje	1,3	6,0	92,7	33,3	36,9	29,8	15,7	26,2	58,1	45,5	41,4	13,2
Istočna Hrvatska	4,3	11,9	83,8	34,1	34,9	31,0	78,9	18,2	2,9	73,1	23,4	3,5
Dalmacija	2,2	8,5	89,8	44,5	32,2	23,3	35,3	33,4	31,2	60,9	28,0	11,0
Grad Zagreb	1,1	4,8	94,1	23,6	44,3	32,1	51,0	34,9	14,0	56,8	36,1	7,1
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 71,94$			$\chi^2 = 30,75$			$\chi^2 = 64,78$					
Učenik/ica	1,4	7,7	90,9	35,3	32,4	32,4	62,2	20,0	17,7			
Student/ica	1,1	2,7	96,3	23,4	40,4	36,2	41,0	32,7	26,3			
Nezaposlen/a	3,5	15,2	81,4	36,8	35,4	27,8	63,1	23,3	13,6			
Zaposlen/a	3,6	13,4	82,9	33,4	39,3	27,3	53,3	28,6	18,1			
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 115,31$			$\chi^2 = 47,33$			$\chi^2 = 92,33$			$\chi^2 = 87,52$		
Nezavršena ili završena OS	2,2	8,6	89,2	36,2	32,1	31,7	63,8	19,3	16,9	69,7	25,7	4,6
Trogodišnja strukovna škola	6,7	24,7	68,6	43,9	35,7	20,4	70,2	22,3	7,4	78,5	20,1	1,4
Četverogodišnja srednja škola	1,3	7,2	91,4	29,1	40,2	30,7	49,9	30,0	20,1	58,7	31,4	9,9
VŠS, VSS i više	1,2	4,1	94,8	21,5	39,6	39,0	37,3	33,5	29,2	44,7	42,8	12,5

Obilježja ispitanika	Engleski			Njemački			Talijanski			Španjolski		
	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom	Ne poznaju jezik	Razumiju nekoliko riječi i jednostavnih izraza	Služe se jezikom
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 138,40$			$\chi^2 = 35,83$			$\chi^2 = 64,49$			$\chi^2 = 87,52$		
Nezavršena ili završena OS	7,7	22,1	70,2	36,7	37,2	26,1	70,0	19,0	11,0	69,7	25,7	4,6
Trogodišnja strukovna škola	3,2	15,3	81,5	41,3	33,2	25,5	65,8	21,9	12,3	78,5	20,1	1,4
Četverogodišnja srednja škola	1,4	6,2	92,4	31,1	38,0	30,9	49,4	29,3	21,3	58,7	31,4	9,9
VŠS, VSS i više	0,7	3,1	96,2	23,1	38,9	38,0	45,3	29,6	25,2	44,7	42,8	12,5
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 105,62$			$\chi^2 = 43,78$			$\chi^2 = 72,89$			$\chi^2 = 24,92$		
Nezavršena ili završena OS	7,7	1,9	70,2	40,3	34,9	24,8	61,6	26,0	12,3	61,8	69,5	6,2
Trogodišnja strukovna škola	3,6	3,6	83,1	39,1	34,6	26,3	66,9	20,5	12,5	31,9	23,3	7,2
Četverogodišnja SS	1,3	2,9	91,4	32,1	35,9	32,0	51,1	28,4	20,5	6,2	31,2	7,6
VŠS, VSS i više	0,9	0,7	96,1	20,8	43,1	36,1	41,5	30,7	27,8			
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 24,68$											
Zaposlena	1,3	7,9	90,9									
Nezaposlena	4,1	11,2	84,7									
Umirovljena	4,2	12,2	83,6									
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 20,50$			$\chi^2 = 28,93$								
Zaposlen	1,8	7,5	90,8	28,5	37,2	34,3						
Nezaposlen	3,9	14,1	81,9	43,1	35,8	21,2						
Umirovljen	3,0	9,1	87,8	32,6	37,8	29,6						
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>							$\chi^2 = 37,29$					
Do 3.000							57,7	26,0	16,3			
3.001 do 5.000							64,4	20,3	15,3			
5.001 do 8.000							55,4	28,6	16,0			
8.001 do 10.000							49,3	28,3	22,4			
10.001 do 15.000							44,5	31,0	24,5			
Preko 15.000							45,6	24,5	29,9			
UKUPNO	1,2	8,3	90,5	31,4	36,9	31,8	62,3	20,6	17,2			

Najviše poznavatelja njemačkog jezika živi u Sjevernoj Hrvatskoj (dok ih je u Središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji upola manje)⁸, među visoko obrazovanima i učenicima gimnazija (za razliku od ispitanika koji su završili trogodišnju strukovnu školu), kao i među ispitanicima čiji roditelji imaju viši stupanj obrazovanja, pri čemu su njihovi očevi najčešće još u radnom odnosu. Nadalje, svoje poznavanje njemačkog jezika u prosjeku najpovoljnije procjenjuju studenti i učenici u odnosu na zaposlene i nezaposlene, a zanimljivo je kako djevojke statistički značajno više od mladića potvrđuju poznavanje tog stranog jezika.

Zanimljive podskupine čine govornici španjolskoga i talijanskog jezika. Slično kao kod engleskoga, broj poznavatelja ta dva jezika raste s obrazovnim statusom ispitanika, no treba napomenuti kako u slučaju oba jezika mladi završene strukovne škole procjenjuju da te jezike govore slabije od mladih koji se još uvijek nalaze u osnovnoj školi. Visina stupnja obrazovanja roditelja također je proporcionalna stupnju samoprocjene poznavanja ta dva strana jezika, uz ogradu da mladi čiji roditelji imaju strukovno obrazovanje poznaju talijanski i španjolski jezik jednako ili slabije od mladih čiji su roditelji nižeobrazovani. Nadalje, među govornicima španjolskog jezika natprosječno su zastupljeni studenti i nezaposleni u odnosu na učenike, a među govornicima talijanskoga studenti i zaposleni u odnosu na nezaposlene. Međutim, ono što odvaja poznavatelje ta dva jezika od poznavatelja drugih ovdje ispitanih jezika, rodna je i regionalna pripadnost (s izuzetkom njemačkoga u odnosu na regionalnost). Ta dva jezika bismo mogli svrstati u skupinu tzv. ženskih jezika, budući da se djevojke služe talijanskim dva puta više, a španjolskim četiri puta više od mladića. Očekivano, regionalna je pripadnost dominantno obilježje poznavatelja talijanskoga, što je slučaj i kod poznavatelja njemačkoga. Mladi koji poznaju talijanski jezik prvenstveno dolaze iz regionalnih centara Istre i Primorja te Dalmacije, dok ih je, primjerice, u Zagrebu višestruko manje, a njihov je broj u Istočnoj Hrvatskoj zanemariv. Faktor regionalne pripadnosti nalazimo i kod govornika španjolskog jezika. Kod talijanskog je jezika također utvrđena povezanost između dobi i stupnja poznavanja jezika, pri čemu stupanj poznavanja blago raste s dobi. Kod poznavanja talijanskog jezika treba dodati i utjecaj primanja po kućanstvu. Mladi koji žive u kućanstvima s više od 15.000 HRK mjesečnih primanja dvostruko češće govore talijanski jezik od mladih čija obiteljska primanja ne prelaze 3.000 HRK.

Prethodno analizirani podaci navode na zaključak da je poznavanje stranih jezika povezano s nizom društvenih, kulturnih, ekonomskih i individualnih faktora, ali i s teritorijalnom pripadnošću. U vezi s tim R. Ellis (1994) upozorava kako so-

⁸ U 2013. godini su njemački i austrijski turisti zajedno ostvarili 29% od ukupnog broja noćenja u Dalmaciji, pa iznenađuje što u toj regiji među mladima nema barem podjednako govornika njemačkoga kao i u Sjevernoj Hrvatskoj u kojoj je poznavanje tog jezika povijesno uvjetovano.

cioekonomsko podrijetlo učenika samo po sebi nije presudan faktor učenja stranoga jezika, nego su to iskustva, stavovi i motivacija onoga koji uči. Potonje faktore naglašava i R. C. Gardner (1985) koji razlikuje integrativnu od instrumentalne orijentacije u učenju stranih jezika, što je primjenjivo i za druge sadržaje učenja, pa i za obrazovanje u cjelini. Integrativna orijentacija dominira kada smo naprosto zainteresirani za neku skupinu ljudi, njihovu kulturu i jezik, dok je instrumentalna orijentacija karakteristična za one koji učenje stranog jezika vide kao sredstvo za ostvarenje nekog praktičnog cilja. Integrativna je orijentacija povezana s intrinzičnim, a instrumentalna s ekstrinzičnim interesima i ciljevima, zbog čega je opravdano govoriti o intrinzičnoj i ekstrinzičnoj motiviranosti u učenju stranih jezika. Te dvije kategorije interesa „stopljene“ su u mlađoj dobi (Muchnick, Wolfe, 1982), a do njihova razdvajanja dolazi porastom svijesti o instrumentalnoj vrijednosti poznavanja stranih jezika, odnosno kada ljudi počnu uviđati da im višejezičnost osigurava bolju poziciju na tržištu radne snage, veću plaću, kvalitetnije usavršavanje, ili pak ugodniji boravak u drugoj zemlji (Madrid, 1995).

Da su stariji ispitanici više vođeni ekstrinzičnim motivima sasvim je razumljivo s obzirom na to da je u današnje vrijeme višejezična kompetentnost jedna od ključnih pretpostavki za brže nalaženje posla i bolje plaćeno radno mjesto. Međutim, u ovom se istraživanju niti kod jednog jezika dob sama po sebi nije pojavila kao snažan prediktor višejezičnosti. Poznavanje engleskoga najviše je pod utjecajem obrazovnog statusa i podrijetla ispitanika te urbaniziranosti mjesta stanovanja. Stupanj obrazovanja također je važan prediktor poznavanja njemačkoga, talijanskoga i španjolskog jezika, no kod njemačkoga važnu ulogu ima i regionalna pripadnost, kao i kod talijanskoga, dok je za poznavanje španjolskoga važan još i spol. Jedan od zanimljivijih nalaza u ovom dijelu istraživanja je povezanost stupnja obrazovanja i višejezične kompetentnosti. Podaci potvrđuju da je poznavanje većine stranih jezika povezano, između ostaloga, s duljinom školovanja ispitanika i njihovih roditelja. To se osobito odnosi na engleski, francuski i njemački jezik, koji se i najčešće uče u hrvatskim školama. Iako na temelju prikupljenih podataka nije moguće reći koliki je u tome udio nastave stranih jezika, a koliki intrinzično ili ekstrinzično motiviranog samoučenja i privatnih instrukcija, opravdano je pretpostaviti da učenici koji u školi više godina uče jedan ili više stranih jezika njih i bolje poznaju.

U globalizirajućem svijetu poznavanje više stranih jezika bitno pridonosi konkurentnosti pojedinca na tržištu radne snage, zbog čega se u mnogim razvijenim zemljama nastoji osigurati što dulje učenje što većeg broja jezika od najranije dobi. Prema podacima Eurostata za 2012. godinu⁹ o prosječnom broju stranih jezika koji

⁹ *Foreign languages learnt per pupil: secondary education (average)*, dostupno na: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00056&plugin=1>.

se po učeniku uče u višim razredima osnovne škole (ISCED 2)¹⁰ Hrvatska se s 1,5 približava prosjeku od 1,6 stranih jezika koji važi za 28 zemalja-članica Europske unije. Nije nevažno spomenuti da se ispred Hrvatske tada nalazila ne samo većina razvijenih europskih zemalja nego i dio bivših socijalističkih država, kao što su Slovačka, Estonija i Poljska. Kako se te zemlje uspješnije od Hrvatske nose s najnovijom gospodarskom krizom, može se pretpostaviti da tome vjerojatno pridonosi i veća konkurentnost njihove radne snage koja proizlazi iz višejezičnosti.

2.2. Računalna pismenost

Poznavanje stranih jezika, osobito engleskoga, ima veliku instrumentalnu vrijednost kad se promatra u kontekstu korištenja novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Prema istraživanju Eurobarometra (European Commission, 2012), najveća promjena u tom području koja se dogodila u razdoblju od 2005. do 2012. godine upravo je porast broja Europljana koji se redovito služe stranim jezikom u pretraživanju interneta te za gledanje filmova i televizijskih emisija. Za komunikaciju *emailom* i sudjelovanje u društvenim mrežama (Twitter, Facebook itd.), višestruko se češće koristi engleski od bilo kojega drugog jezika.

Vještina korištenja računala temelj je informatičke pismenosti, koja je pak ključna komponenta digitalne kompetencije. Kao što je ranije navedeno, digitalna je kompetencija ušla u *Europski referentni okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje* (European Communities, 2007: 7) zbog, između ostaloga, njezinog transverzalnog potencijala, odnosno primjenjivosti u različitim područjima života i rada. U skladu s tim se digitalna kompetencija određuje kao “sigurno i kritičko korištenje tehnologije informacijskog društva (IST) za rad, slobodno vrijeme i komunikaciju”, što postaje moguće razvojem “temeljnih informacijsko-komunikacijskih vještina: korištenja računala za povrat, pristup, pohranjivanje, proizvodnju, predstavljanje i razmjenu informacija te za komunikaciju i sudjelovanje u suradničkim mrežama putem interneta”.

Digitalna kompetencija, dakle, objedinjuje znanja i vještine traženja i nalaženja informacija putem novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija te znanja i vještine procjenjivanja valjanosti i pouzdanosti tako nađenih informacija. Prvi sklop vještina se odnosi na informatičku ili računalnu, a drugi na informacijsku pismenost (Špiranec, 2003). Biti informatički pismen znači znati biti vješt u tehničkom korištenju (*know-how*) računala, softverskih aplikacija, baza podataka i druge tehnologije, dok je informacijska pismenost širi pojam koji podrazumijeva svijest o potrebi

¹⁰ ISCED je kratica za *International Standard Classification of Education*.

za informacijom, prepoznavanje i pronalaženje odgovarajuće informacije te njezino vrednovanje, organiziranje i učinkovito korištenje. Informatička pismenost je jedan od ključnih preduvjeta za postizanje informacijske pismenosti, no informatički pismena osoba ne mora nužno biti i informacijski pismena, i obrnuto (Jokić i dr., 2016). Računalna pismenost danas je nezaobilazan preduvjet i socijalnog kapitala (Paino, Renzulli, 2012). Oslanjajući se na značenje koje socijalnom kapitalu daju sociološki klasici (Coleman, 1988; Putnam, 2000), računalna pismenost uključuje, s jedne strane, transferabilne vještine koje pojedincu omogućuju da se s lakoćom prilagodi različitim profesionalnim i drugim zahtjevima i, s druge strane, socijalne vještine, koje pojedincu olakšavaju komunikaciju i društveno umrežavanje (Potočnik, 2014).

Komunikacija među pripadnicima današnje generacije mladih sve više se odvija u virtualnom svijetu. Posjedovanje odgovarajućih uređaja među mladima u Hrvatskoj gotovo je univerzalno, zbog čega je to pitanje, koje je bilo uključeno u ranija istraživanja mladih, u ovom istraživanju izostavljeno. Međutim, iako gotovo svi mladi u Hrvatskoj danas imaju pristup internetu, po kvaliteti infrastrukture su u lošijem položaju od svojih europskih vršnjaka. Podaci studije *State of the Internet* (Akamai, 2016) pokazuju da je Hrvatska na 58. mjestu u svijetu po brzini interneta. Sporiji internet u EU od Hrvatske imaju samo Grčka i Cipar, no u Hrvatskoj je internet triput sporiji od vodeće Norveške i Švedske, a dvostruko sporiji od Rumunjske i Bugarske. Štoviše, tek je 5,8% Hrvatske pokriveno najbržim internetom od 15Mbs, za razliku od 48% Norveške i 24% Slovenije. Po brzini spajanja na internet putem mobitela dvostruko smo slabiji od europskog prosjeka i triput slabiji od vodećih europskih zemalja. Nadalje, prema podacima Eurostata za 2015.¹¹, 78% hrvatskih kućanstava ima pristup internetu, što je ispod europskog prosjeka od 82% i znatno niže od, primjerice, Nizozemske u kojoj je 96% kućanstava spojeno na internet. Međutim, kada je riječ o udjelu mladih koji su 2016. svakodnevno pristupali internetu¹², pokazatelji su nešto bolji s obzirom na to da u tome Hrvatska ne odstupa od EU prosjeka. S druge strane, opća dostupnost nije umanjila razlike u načinu korištenja novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Razlike su prisutne u sadržaju, učestalosti i duljini njihova konzumiranja (Brandtzæg, 2010; Van Daursen, Van Dijk, 2014). Na tom smo tragu u ovom dijelu istraživanja fokus stavili na računalnu pismenost i provjerili u koje svrhe hrvatska mladež koristi računalo.

Rezultati istraživanja su očekivani - računalo mladima služi za zadovoljavanje različitih potreba, interesa i/ili ciljeva (grafikon 2). Iako ga mladi najviše koriste za

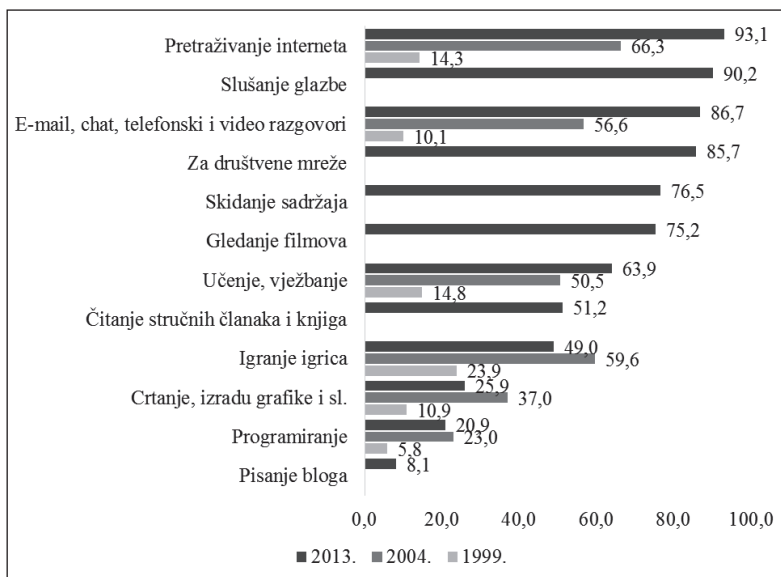
¹¹ Izvor: Eurostat [isoc_ci_cm_h]

¹² Izvor: Eurostat [isoc_ci_ifp_fu]

pretraživanje internetskih stranica i slušanje glazbe te za dopisivanje ili priključivanje društvenim mrežama, više od tri petine ih preko računala uči i vježba, a više od polovice čita stručne članke i knjige.

Sadržaj instrumenta kojim su se podaci o svrhama korištenja kompjutora prikupljali u ovom istraživanju znatno je izmijenjen u odnosu na istraživanja iz 1999. i 2004. godine, pa je usporedba s rezultatima ranijih istraživanja moguća samo u četiri kategorije: pretraživanje interneta, učenje i vježbanje te programiranje i igranje igrica. U odnosu na 1999. godinu, 2013. godine je broj mladih koji „često“ i „vrlo često“ pretražuje internet trostruko porastao, a broj onih koji uče i vježbaju na računalu je gotovo udvostručan, dok je učestalost crtanja, izrade grafika i programiranja blago opala u usporedbi s 2004. godinom. Broj aktivnih igrača je do 2004. porastao na tri petine, no 2013. se vratio na razinu iz 1999. (49%) i dospio na treće mjesto. Iako gotovo svaki drugi ispitanik i danas često sjeda za računalo upravo radi igranja igrica, ova generacija mladih ga znatno više koristi u druge svrhe, osobito za pretraživanje interneta i komunikaciju.

Grafikon 2: Komparativni prikaz svrha korištenja računala (%)

Kad su odgovori o razlozima zašto mladi koriste računalo podvrgnuti faktor-skoj analizi, izlučena su tri relativno neovisne interpretabilne faktorske dimenzije koji objašnjavaju 57,72% ukupne varijance (tablica 2). Rezultati analize varijance ukazuju na znatnu heterogenost ispitanika u pogledu svrha korištenja računala (tablica 3).

Tablica 2: Faktorska struktura svrha korištenja računala

Svrhe korištenja računala	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Slušanje glazbe	.797		
E-mail, chat, telefonski i video razgovori	.717		
Gledanje filmova	.692		
Za društvene mreže	.691		
Pretraživanje interneta	.677		
Skidanje sadržaja	.650		
Programiranje		.782	
Crtanje, izrada grafike i sl.		.733	
Pisanje bloga		.664	
Igranje igrica		.511	-.429
Čitanje stručnih članaka i knjiga	.399		.763
Učenje, vježbanje			.750
% zajedničke varijance	27,14	17,26	13,32

U prvom su faktoru okupljene aktivnosti kojima smo dali zajednički naziv *komunikacija i recepcija kulturnih sadržaja*. Kao što je navedeno, riječ je o dominantnim načinima korištenja računala među mladima, od slušanja glazbe i komunikacije *emailom*, *Skypeom* i društvenim mrežama, do gledanja filmova te pretraživanja i 'skidanja' internetskih sadržaja. Računalo u te svrhe najčešće koriste mladi u dobi od 15 do 19 godina nasuprot onima između 24 i 29 godina, učenici i studenti nasuprot zaposlenima i nezaposlenima te mladi izvan bračne zajednice i bez djece, kao i ispitanici koji imaju viši stupanj obrazovanja i oni čiji su roditelji obrazovaniji, te mladi iz regionalnih centara i manjih gradova za razliku od žitelja sela.

Drugi faktor, nazvan *stvaralačke aktivnosti*, objedinjuje programiranje, crtanje i izradu grafike te pisanje blogova. Riječ je o skupini aktivnosti kojima je sklon manji broj ispitanika. Oni su homogeniji od podskupine koja se prepoznaje u prvom faktoru, a razlikuju se po spolu i obrazovnom statusu. Tako za stvaranje novih sadržaja kompjutor statistički značajno više koriste mladići i, što je zanimljivo, mladi koji imaju završenu osnovnu ili trogodišnju srednju strukovnu školu nasuprot onima s četverogodišnjom srednjom školom te višom školom ili fakultetom.

Tablica 3: Svrhe korištenja računala s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježja ispitanika	Komunikacija i recepcija kulturnih sadržaja	Stvaralačke aktivnosti	Edukacija
<i>Spol</i>		<i>t-omjer = 12,65</i>	<i>t-omjer = 10,71</i>
Ženski		-.29	.27
Muški		.27	-.20
<i>Dob</i>	<i>F-omjer = 33,49</i>		<i>F-omjer = 24,80</i>
15-19 godina	.18		-.23
20-24 godine	.11		.14
25-29 godina	-.24		.14
<i>Regija</i>			<i>F-omjer = 11,75</i>
Sjeverna Hrvatska			.04
Središnja Hrvatska			-.07
Istra i Primorje			.40
Istočna Hrvatska			-.19
Dalmacija			-.01
Grad Zagreb			.15
<i>Rezidencijalni status</i>	<i>F-omjer = 8,41</i>		
Zagreb	.05		
Regionalni centar	.22		
Ostali gradovi	.06		
Selo	-.12		
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>	<i>F-omjer = 24,35</i>		<i>F-omjer = 63,71</i>
Učenik/ica	.19		-.21
Student/ica	.17		.45
Nezaposlen/a	-.09		-.27
Zaposlen/a	-.26		-.05
<i>Bračni status ispitanika</i>	<i>F-omjer = 69,46</i>		
Nisu u braku	.07		
U formalnom ili neformalnom braku	-.47		
<i>Vlastita djeca</i>	<i>F-omjer = 98,39</i>		
Nemaju	.07		
Imaju	-.69		
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	<i>F-omjer = 11,22</i>	<i>F-omjer = 6,33</i>	<i>F-omjer = 109,66</i>
Nezavršena ili završena OŠ	.15	.08	-.25
Trogodišnja strukovna škola	-.29	.13	-.68
Četverogodišnja srednja škola	.05	-.09	.15
VŠS, VSS i više	-.04	-.12	.61
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	<i>F-omjer = 14,57</i>		<i>F-omjer = 17,90</i>
Nezavršena ili završena OŠ	-.32		-.10
Trogodišnja strukovna škola	-.11		-.24
Četverogodišnja srednja škola	.09		.11
VŠS, VSS i više	.12		.22
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	<i>F-omjer = 15,34</i>		<i>F-omjer = 24,28</i>
Nezavršena ili završena OŠ	-.43		-.16
Trogodišnja strukovna škola	-.06		-.21
Četverogodišnja srednja škola	.06		.14
VŠS, VSS i više	.14		.26

Treći faktor, *edukaciju*, konstituiraju čitanje stručnih članaka i knjiga te učenje i vježbanje. Na tom su faktoru mladi sa završenom višom školom ili fakultetom statistički značajno bolje pozicionirani od svih ostalih obrazovnih podskupina, ali i oni sa završenom četverogodišnjom srednjom školom u odnosu na dvije niže obrazovne podskupine, kao i oni čiji roditelji imaju viši stupanj obrazovanja. U ovu podskupinu ulaze i studenti i zaposleni, za razliku od učenika i nezaposlenih, ispitanici koji pripadaju najstarijoj dobnoj kohorti u odnosu na najmlađu, te stanovnici Istre i Primorja i Zagreba nasuprot žiteljima Istočne Hrvatske. Zanimljivo je da za razliku od korištenja kompjutora u svrhu komunikacije i recepcije kulturnih sadržaja (faktor 1), u čemu nema razlike po spolu, i korištenja kompjutora u stvaralačke svrhe (faktor 2), u čemu prednjače mladići, kompjutor u svrhu učenja statistički više koriste djevojke.

Igranje računalnih igrica jedina su aktivnost koju nalazimo u sva tri faktora, iako dominantno određuje drugi faktor koji okuplja stvaralačke aktivnosti. Znači li to da igranje igrica ne mora biti samo sebi svrhom, nego da njima mladi, kojima računalo služi za kreiranje vlastitih ideja, povremeno pribjegavaju kako bi se odmorili ili predahnuli od drugih, „ozbiljnih“ računalnih aktivnosti? Može se pretpostaviti, naime, kako u skupini stvaralačkih aktivnosti (faktor 2), one imaju funkciju rasterećenja od programiranja, crtanja i sličnog, naravno, ako je doista riječ o stvaralačkim aktivnostima. Podatak da su na tom faktoru najzastupljeniji učenici i to najmlađi muški ispitanici koji imaju završenu osnovnu ili srednju trogodišnju strukovnu školu, takvu pretpostavku opravdano dovodi u pitanje, pa bi tu intrigantnu vezu trebalo provjeriti u budućim istraživanjima. S druge pak strane, uključenost igrica u faktor komunikacije i recepcije kulturnih sadržaja, koji uključuje aktivnosti kao što su slušanje glazbe, gledanje filmova i dopisivanje, potvrđuje te aktivnosti kao dokoličarske. Njima su osobito skloni učenici i studenti, ali i oni s najnižim obrazovanjem, koji žive u gradu i kojima su očevi obrazovaniji. Da su igrice u prvom faktoru u funkciji ispunjavanja dokolice, potvrđuje i faktor edukacije. Ispitanici, naime, koji kompjutor prvenstveno koriste za učenje i vježbanje relativno su neskloni igranju računalnih igrica.

Iako smo u ovom istraživanju fokus stavili na informatičku ili računalnu pismenost, odnosno na samo jednu komponentu digitalne pismenosti, može se pretpostaviti kako neki od promatranih oblika korištenja računala, osobito u kategoriji edukacije, upućuju na razvijenost informacijske pismenosti među mladima. Takav zaključak donekle sugeriraju i podaci iz *European Education and Training Monitor* za 2015. godinu (European Commission, 2015b: 5), u kojemu je Hrvatska po razvijenosti transverzalnih vještina, uključujući digitalne vještine, na razini EU prosjeka. Međutim, iz istog izvještaja saznajemo da Hrvatska zaostaje za europskim zemljama po digitalizaciji nastavne prakse. Iskustva zemalja u kojima je to postignuto potvrđuju da se digitalizacijom nastave uspijeva uskladiti razvoj informatičke i informa-

cijske pismenosti. U Hrvatskoj je manje od 10% učenika 2015. godine pohađalo osnovne škole koje su bile digitalno suportivne. U prosjeku je jedan kompjutor koristilo 26 učenika, za razliku od, primjerice, Slovenije u kojoj je taj omjer bio 10 prema 1. Osobito nepovoljno stanje navodi se za srednje strukovne škole, prema ranijem izvještaju European Schoolnet, pri čemu se kaže i da je Hrvatska jedna od rijetkih zemalja Europske unije u kojoj se s razvojem informatičke pismenosti učenika ne započinje na prvoj razini ISCED-a¹³

3. Percepcija instrumentalne važnosti obrazovanja

Podatak da više od tri petine mladih u Hrvatskoj koristi kompjutor za učenje i vježbanje, a više od polovice za čitanje stručnih tekstova, ohrabruje kad se promatra u odnosu na relativno nepovoljnu obrazovnu strukturu hrvatskog stanovništva, ali i u kontekstu zaostajanja u prilagodbi hrvatskoga odgojno-obrazovnog sustava novim društvenim i gospodarskim potrebama. Taj podatak sugerira da je nove informacijsko-komunikacijske tehnologije moguće koristiti za smanjenje obrazovnog deficita, osobito među mladima. Prema izvještaju Eurostata iz 2013. godine, kad je provedeno naše istraživanje, udio populacije od 30. do 34. godine s visokoškolskom diplomom (ISCED 5 i 6)¹⁴ u 28 zemalja članica Europske unije bio je 36,9%. Hrvatska se, s udjelom od 25,6% visokoobrazovanih u toj dobnoj skupini, smjestila znatno ispod europskog prosjeka. Bolju obrazovnu strukturu imala je velika većina i „starih“ i „novih“ europskih demokracija pa su od Hrvatske niže rangirane bile samo Rumunjska i Italija. Tri godine kasnije, 2016. godine, udio visokoobrazovanih u Hrvatskoj je porastao na 29,3%, dok je prosjek za 28 zemalja EU 39,1%, pri čemu najbolje plasirane zemlje bilježe udio iznad 50% visokoobrazovanih.

Eurostat objavljuje godišnje podatke o udjelu visokoobrazovanih kako bi se utvrdilo koliko se pojedine zemlje-članice EU približavaju ciljevima strategije Europa 2020¹⁵ među kojima je jedan od ciljeva do 2020. godine postići udio od najmanje 40% visokoobrazovanih. Taj su cilj 22 europske zemlje dostigle i premašile već 2016. godine pa su sebi postavile ambicioznije ciljeve, među kojima prednjače Luksemburg (66%), Irska (60%) i Francuska (50%). Hrvatska je do 2020. postavila skromniji cilj - od 35%. Iako se u odnosu na 2003., kad je udio bio 17%, do 2016.

¹³ ISCED 1 je oznaka za niže razrede osnovne škole.

¹⁴ Dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_41&plugin=1.

¹⁵ V. hrvatski prijevod „Europa 2020. Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast“ na: http://www.mobilnost.hr/prilozi/05_1300804774_Europa_2020.pdf.

broj visokoobrazovanih gotovo udvostručio, malo je vjerojatno da će se cilj za 2020. uspjeti ostvariti ima li se na umu krajnje nepovoljna gospodarska situacija koja odgojno-obrazovni sektor čini osobito ranjivim.

Potvrda tome je stopa izdvajanja za visoko obrazovanje u Hrvatskoj, koja je jedna od najnižih u Europi. Prema zadnjem izvještaju o provedbi Bolonjske deklaracije (European Commission/EACEA/Eurydice, 2015b) prosječno godišnje izdvajanje za visoko obrazovanje u zemljama EHEA,¹⁶ u odnosu na ukupna javna izdvajanja u 2011. godini, bilo je 2,7%. Stope veće od europskog prosjeka zabilježene su u polovici zemalja članica, uključujući Norvešku (4,8 %), Ukrajinu (4,6 %), Cipar (4,6 %), Dansku (4,2 %) i Švicarsku (4,1 %), dok je u nekoliko zemalja stopa bila niža od 2%. Među njima je bila Hrvatska (1,9 %), a slijedile su je Bugarska (1,8 %), Italija (1,7 %) i Azerbajdžan (1,1 %). Iako je stopa od 1,9% značila povećanje u odnosu na 2005. (1,7%), ona je bila niža u odnosu na 2008. (2,2%). Nedostatno financiranje visokog obrazovanja samo je dio problema s kojima se suočava cjelokupni sustav odgoja i obrazovanja, što je jasan pokazatelj da se u Hrvatskoj na taj sektor, suprotno političkim proklamacijama o razvoju hrvatskog društva kao društva znanja, i dalje ne gleda razvojno nego konzervacijski. Stopa izdvajanja iz državnog proračuna za obrazovanje do nedavno je bila ispod europskog prosjeka. Primjerice, u 2010. godini bila je na razini 4,3% BDP-a dok je prosjek za EU27 bio 5,4%, pri čemu je u velikom broju tranzicijskih zemalja bio iznad 5,5%, a u zemljama kao što su Danska, Island i Švedska između 7,3 i 8,7%.¹⁷ Prema izvještaju o proračunima za 34 obrazovna sustava u 29 europskih zemalja za 2014. godinu (European Commission/EACEA/Eurydice, 2014), dvije trećine zemalja/regija planirale su povećati svoja izdvajanja za obrazovanje za više od 1% u odnosu na 2013. godinu. Istodobno je u sedam zemalja zabilježeno smanjenje za 1% i više, među kojima je bila i Hrvatska (od 5,1% BDP-a u 2013. na 4,7% u 2014.), pa se u izvještaju upozorava na povećanje razlika između europskih zemalja, što je u suprotnosti s ciljevima Europa 2020 u području obrazovanja. Međutim, u izvještaju za 2015. godinu (European Commission/EACEA/Eurydice, 2015a) navodi se da je Hrvatska u odnosu na 2014. planirala povećati izdvajanja iz proračuna za više od 1% i time se približiti europskom prosjeku, koji je u međuvremenu opao. Iako taj podatak ohrabruje, stopa izdvajanja od otprilike 5% i dalje je vrlo niska u odnosu na zadaće koje Hrvatskoj predstoje kako bi obrazovanje učinila ključnim formativnim faktorom konkurentnosti i kvalitetnog života hrvatskih građana. No problem nije samo nedostatan proračun, nego i činjenica da se

¹⁶ European Higher Education Area.

¹⁷ Podaci za zemlje EU za 2010. dostupni su na stranici Eurostat-a (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_figdp&lang=en), dok se podaci za Hrvatsku za istu godinu mogu naći na stranici Svjetske banke (<http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS>).

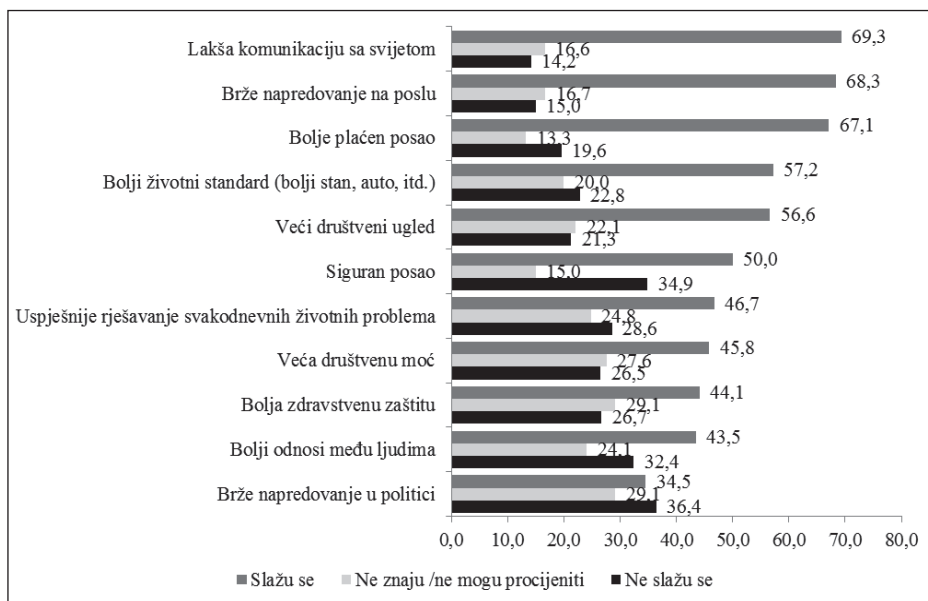
on nije povećavao linearno. U svezi s tim je Europska komisija u izvještaju za 2016. godinu (European Commission, 2016: 2) upozorila da je od 2007. do 2013. proračun za obrazovanje u Hrvatskoj narastao od 4,7% na 5,1% BDP-a, no da je 2014. ponovno pao na razinu iz 2007. godine. Tako se Hrvatska 2014. godine, nakon što je dostigla europski prosjek, ponovno našla ispod njega (EU28 je u 2014. bio 4,9%) bilježeći drugo najveće smanjenje izdvajanja za obrazovanje u EU.

Podfinanciranost i nedosljedno proračunsko izdvajanje za obrazovanje ozbiljno dovodi u pitanje hrvatske razvojne planove, koji su u pravilu oslonjeni na ideju društva i ekonomije znanja. Prihvatanje te ideje u uvjetima globalne konkurentnosti znači, naime, da se na obrazovanje počinje gledati kao na ključnu nacionalnu alatku za razvoj visoko konkurentnih ljudskih resursa. Sastavni dio tih promjena nisu samo političke odluke nego i stav javnosti o ulozi obrazovanja u razvoju pojedinca i društva u cjelini. Najrazvijenije europske zemlje se ne izdvajaju samo po obrazovnoj politici okrenutoj konkurentnosti nacionalnih ljudskih resursa, kao ni po visokom udjelu visokoobrazovane radne snage, nego i po većem interesu građana za cjeloživotno učenje i stjecanje novih znanja i vještina, što za posljedicu ima širenje i unaprjeđenje kvalitete obrazovnih ponuda (Sahlberg, 2012). Obrazovanje, učenje i profesionalna kompetentnost važan su dio nacionalnog identiteta i građanske kulture. Na obrazovanje se gleda kao na sigurnu investiciju u razvoju pojedinca i zajednice, pa javnost od vlasti i političkih elita s pravom očekuje da obrazovanje stave među svoje razvojne prioritete, da donose učinkovite mjere provedbe i da javni novac namijenjen obrazovanju troše racionalno, transparentno i odgovorno.

Obrazovanje je u različitim razdobljima bilo utemeljeno na različitim idejama i vrijednostima te upravljano različitim ciljevima, koji su nerijetko zrcalili sukobe između političkih prioriteta, ali i između političkih elita i građana (Carnoy, 1999; Zajda, 2010; Apple, 2006). Kao što je ranije istaknuto, središnji politički cilj udružene Europe, ali i najrazvijenijeg dijela svijeta (Pearson i The Economist Intelligence Unit, 2014), danas više nije obrazovati, u smislu prosvjećivanja, nego obrazovati u smislu stjecanja bazičnog znanja i transverzalnih vještina koje svakom građaninu osiguravaju temelje za cjeloživotno učenje kako bi se mogao uspješno nositi s privatnim i profesionalnim izazovima života u demokratskom društvu, na globalnom tržištu, u uvjetima sve ograničenijih prirodnih resursa i sve ugroženijeg okoliša. Čini se da je u tome odavno postignut opći konsenzus. Primjerice, u izvještaju J. Le Metaisa (1997) o vrijednostima i ciljevima obrazovanja u 16 zemalja, naglašava se osobni razvoj i priprema za građanstvo, ali i priprema za svijet rada, društveni razvoj i cjeloživotno učenje. U jednom američkom istraživanju iz tog vremena (Labaree, 1997), izdvojena su tri središnja cilja javnog obrazovanja: jednakost građana (obrazovanje mora biti dostupno svima kako bi svatko mogao doprinijeti općem dobru), kompetentnost radne snage (obrazovanje mora biti relevantno za praksu) i socijalna mobilnost (obrazovanje mora voditi usponu pojedinca na društvenoj ljestvici).

S obzirom na to da određivanje obrazovnih prioriteta u demokratskom društvu nije neovisno o stavovima građana, osobito mladih, o potencijalima koje obrazovanje ima za njihovu dobrobit, ovim smo istraživanjem nastojali saznati što mladi misle o koristi(ma) koje pojedinac ima od obrazovanja ili, drugim riječima, koje ekstrinzične vrijednosti povezuju s obrazovanjem. Pitanje je bilo formulirano tako da se od ispitanika tražio stupanj slaganja s nizom tvrdnji o individualnim potrebama, interesima i/ili ciljevima koji se prvenstveno ostvaruju obrazovanjem. Prema distribuciji njihovih odgovora prikazanih u grafikonu 3 najveći broj mladih drži da obrazovanje pojedincu olakšava komunikaciju sa svijetom te osigurava brže napredovanje na poslu i bolje plaćen posao. Za nešto više od polovice ispitanika obrazovanje je preduvjet za izgradnju boljšega životnog standarda i društvenog ugleda. Nešto manje od polovice ih stavlja naglasak na sigurnost posla i društvenu moć, uspješnije rješavanje svakodnevnih životnih problema, uživanje kvalitetnije zdravstvene zaštite i uspostavljanje boljših međuljudskih odnosa, dok je za nešto više od jedne trećine mladih obrazovanje i sredstvo za brže napredovanje u političkoj hijerarhiji.

Grafikon 3: Percepcija koristi koje pojedinac ima od obrazovanja (%)

U odnosu na rezultate istraživanja iz 1999. godine (Baranović, 2002: 207), u kojemu su korištene tri varijable usporedive s varijablama iz ovog istraživanja, zamjetno je smanjen broj mladih koji obrazovanje povezuju s poboljšanjem životnog

standarda, i to gotovo za 30% (s 85,5% u 1999. na 57,2% u 2013.) i većim društvenim ugledom (sa 78,1% u 1999. na 56,6% u 2013.). Do pada je došlo i u shvaćanju obrazovanja kao preduvjeta za uspješnije rješavanje svakodnevnih problema (sa 77,4% u 1999. na 46,7% u 2013.).

Iako je, u odnosu na mladu populaciju iz 1999. godine, sadašnja generacija mladih relativno pesimističnija u pogledu koristi koju pojedinac ima od obrazovanja, bilo bi pogrešno zaključiti da su današnjoj hrvatskoj mladeži obrazovanje kao proces učenja i obrazovanost kao rezultat učenja postali neatraktivni. Riječ je, najvjerojatnije, o tome da su oni u svojim procjenama koristi koju pojedinac ima od obrazovanja postali oprezniji prvenstveno zbog stalnog suočavanja s deprecijacijom obrazovanja u hrvatskom društvu, i kao vrijednosti po sebi i kao ključnog instrumenta za postizanje drugih, životno važnih ciljeva. U takvom je kontekstu nerealno očekivati da će mladi zadržati optimističan stav prema obrazovanju, osobito kad se ima na umu da obrazovni optimizam u Hrvatskoj *de facto* ne podržavaju ni hrvatske političke elite o kojima ovisi hoće li i u kojoj mjeri odgojno-obrazovni sustav pripremati nove generacije kao visokokonkurentnu, niskokonkurentnu ili nekonkurentnu radnu snagu. Stjecanje fakultetskih diploma pod sumnjivim okolnostima, zapošljavanje na upravljačkim i dobro plaćenim poslovima bez primjerenog iskustva i bez diplome, ili pak s diplomom fakulteta na kojima se stječu stručne kompetencije koje ne odgovaraju potrebama takvih radnih mjesta te sve veći broj mladih koji i pored uredno stečene diplome ostaje nezaposlen, silom prilika prihvaća niskoplaćene poslove ili odlazi „trbuhom za kruhom“ u druge zemlje, samo su dio iz niza medijski praćenih političkih, društvenih i gospodarskih afera i fenomena povezanih s obrazovanjem. Njima se šalje jasna poruka mladima o važnosti obrazovanja, ali ne kao instrumenta stjecanja visokokonkurentnih znanja i vještina, nego kao sredstva stjecanja vlasništva nad diplomom, kojom se formalnopravno pokriva klijentelističko kadrovanje. U skladu s tim, valja nam revidirati naš prethodnu tezu o deprecijaciji obrazovanja u Hrvatskoj. Obrazovanje je u hrvatskom društvu na cijeni, no ono što određuje tu cijenu jest svjedodžba ili diploma, a ne učenje kojim se stječu konkurentna znanja i vještine.

Odras je to višedesetljetnog nemara prema učinkovitom uređenju odgojno-obrazovnog sustava, što se, između ostaloga, ogleda u nesređenim zakonima i drugim pravnim propisima, manjku statističkih pokazatelja temeljem kojih se donose racionalni i učinkoviti planovi promjena, seriji najavljenih a neprovedenih kurikularnih i drugih parcijalnih „reformi“, nedostatnom financiranju gotovo svih komponenti sustava, uključujući primjereno stipendiranje i nagrađivanje učenika/studenata i nastavnika, te nepostojanju razvojne kadrovske politike i sustava kontinuiranog usavršavanja nastavnika. Već je navedeno kako je, prema izvještaju o planiranim proračunima za obrazovanje u zemljama članicama EU za 2015. godinu (Europe-

an Commission/EACEA/Eurydice (2015)¹⁸, u Hrvatskoj te godine bilo planirano povećati izdvajanja za obrazovanje za najmanje 1% u odnosu na 2014. godinu, što je i dalje znatno ispod europskog prosjeka. Međutim, izvještaj ne sadrži podatke o alokaciji sredstava unutar sustava niti o učincima proračunskih promjena, odnosno o njihovoj učinkovitosti pa nije jasno treba li se to povećanje smatrati investiranjem u obrazovanje koje je dostatno i učinkovito ili je samo riječ o nastavku konzerviranja postojećeg sustava.

Podatke o percepciji koristi od obrazovanja u odnosu na pojedinca podvrgli smo faktorskoj analizi i analizi varijance. Dobivene su dvije latentne dimenzije s gotovo jednakim udjelom u ukupnoj varijanci od 56,38%, koje smo nazvali *bolja zarada i siguran posao* te *dobar život u zajednici* (tablica 4). Obrada podataka je pokazala da u pogledu percepcije individualnih koristi od obrazovanja mladi nisu homogeni (tablica 5).

Tablica 4: Faktorska struktura percepcije koristi koju pojedinac ima od obrazovanja

Potrebe, interesi i/ili ciljevi	Faktor 1	Faktor 2
Bolje plaćeni posao	.871	
Bolji životni standard (bolji stan, auto, itd.)	.844	
Siguran posao	.802	
Brže napredovanje na poslu	.532	.481
Bolji odnose među ljudima		.756
Uspješnije rješavanje svakodnevnih problema		.724
Lakša komunikacija sa svijetom		.698
Veća društvena moć	.486	.549
Veći društveni ugled	.416	.547
Brže napredovanje u politici		.533
Bolja zdravstvena zaštita	.493	.515
% zajedničke varijance	28,64	27,74

Prvi faktor, *bolja zarada i siguran posao*, sugerira da dio mladih obrazovanju pristupa prvenstveno kao instrumentu ostvarenja materijalnih ciljeva, kao što su bolje plaćeni posao i bolji životni standard u kombinaciji sa sigurnim radnim mjestom.

¹⁸ Pod proračunom se misli na sve tipove javnih izdataka, uključujući privatne škole te potporu učenicima i njihovim obiteljima. Međutim, izvještaj ne sadrži podatke o učincima proračunskih promjena, kvaliteti usluga ili odnosu između planiranih proračuna i ciljeva djelotvornosti vlada. Nadalje, izvještaj se ne bavi pitanjem alokacije sredstava za različite razine niti mehanizmima izdvajanja. Kao što u EU monitoru (European Commission, 2016: 9) stoji, izazov financiranja obrazovanja je u investiranju koje je dostatno i učinkovito.

Istom faktoru pripada i čestica „brže napredovanje na poslu“, koja je neznatno više saturirana u ovome nego u drugom faktoru te još tri čestice (veća društvena moć, veći društveni ugled i bolja zdravstvena zaštita), koje nešto više pripadaju drugom faktoru. Vrlo visoka saturiranost čestica povezanih s tipično materijalnom stranom života, određuje ovu dimenziju kao stabilan individualističko-materijalistički pogled na obrazovanje, u sklopu kojega se obrazovanje povezuje sa sigurnim i dobro plaćenim poslom koji pojedincu jamči visoki životni standard. Takvoj bi orijentaciji pristajao i naziv „dobro poslovno uhljebljenje“, budući da ona nije nužno povezana s potrebom za profesionalnim usavršavanjem. Na tragu M. W. Applea (2006), mogla bi se povezati s pogledom na obrazovanje koji je karakterističan za „novu klasu tehnomenadžera“. Pripadnicima te „klase“ je, prema autoru, najvažnije skupo naplatiti svoje diplome i time osigurati sebi i svojoj obitelji „dobar“ život izvan vidokruga javnosti. Zbog orijentacije na dobar život u privatnosti, uglavnom su nezainteresirani za političku promociju, a zbog istog razloga nisu osobito zaokupljeni ni pitanjem društvene moći ili ugleda. Po prihvaćenosti individualističko-materijalističkog pristupa obrazovanju mladi nisu homogeni, no statistički značajne razlike među njima potvrđene su samo u odnosu na dob te na socioprofesionalni i obrazovni status. Najmlađi ispitanici i učenici nešto su skloniji promatrati obrazovanje kao na instrument osiguranja materijalnog blagostanja, no sklonost povezivanju obrazovanja s materijalnim interesima slabi sa stupnjem obrazovanja. Ispitanici s osnovnom školom više naglašavaju vezu između obrazovanja i materijalnog blagostanja od ispitanika s diplomom više i visoke škole.

Tablica 5: Percepcija koristi koju pojedinac ima od obrazovanja prema obilježjima ispitanika

Obilježja ispitanika	Bolja zarada i siguran posao	Dobar život u zajednici
<i>Dob</i>	<i>F-omjer = 19,97</i>	
15-19 godina	.18	
20-24 godine	.05	
25-29 godina	-.19	
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>	<i>F-omjer = 9,09</i>	
Učenik/ica	.19	
Student/ica	.06	
Nezaposlen/a	-.09	
Zaposlen/a	-.15	
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	<i>F-omjer = 7,55</i>	<i>F-omjer = 6,96</i>
Nezavršena ili završena OŠ	.17	.14
Trogodišnja strukovna škola	.01	-.22
Četverogodišnja srednja škola	-.01	-.02
VŠS, VSS i više	-.19	-.03

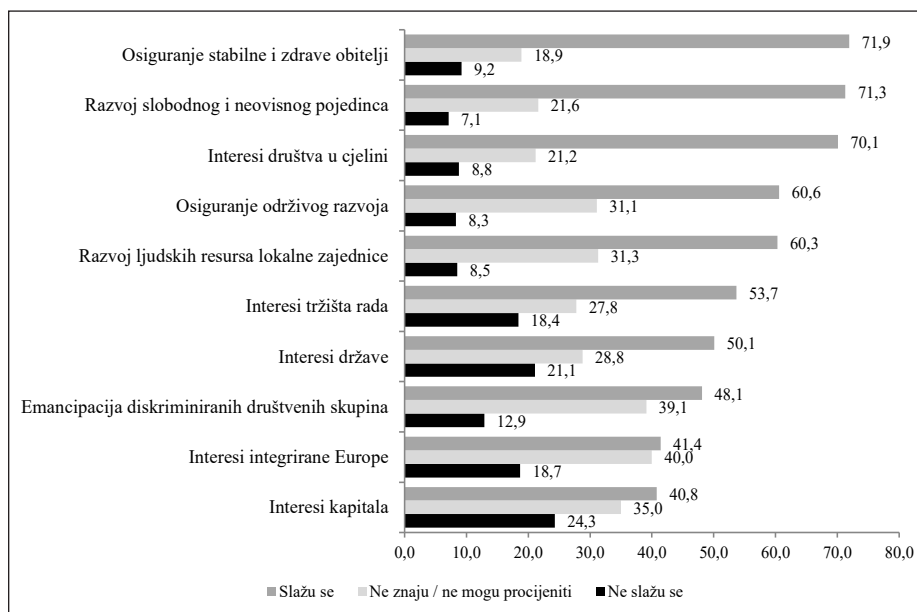
Drugi faktor, *dobar život u zajednici*, označava orijentaciju prema kojoj se obrazovanje stavlja u službu razvoja pojedinca kao društvenog bića. Ovdje su uključene čestice kao što su: bolji odnosi među ljudima, uspješnije rješavanje svakodnevnih problema i lakša komunikacija sa svijetom. Podatak da se u istom faktoru nalaze i relativno jednako saturirane čestice - „veća društvena moć“, „veći društveni ugled“ i „brže napredovanje u politici“, od kojih prve dvije u manjoj mjeri pripadaju i prvom faktoru - sugerira postojanje podskupine mladih koja u obrazovanju prvenstveno vidi sredstvo razvoja društvene i građanske kompetencije povezane s društvenom moći i ugledom pojedinca. Obrazovanje je za njih ključ za ostvarenje boljeg života pojedinca, ali ne kao privatne osobe, što karakterizira prvi faktor, nego kao pripadnika dobro uređenog društva. U skladu s tim skloni smo zaključku da je čestica „brže napredovanje u politici“ u ovom faktoru više povezana sa shvaćanjem obrazovanja kao pretpostavke odgovornijeg bavljenja javnim poslovima, a manje kao alatke političkog karijerizma. Naime, prvi faktor opisuje introvertni pogled na obrazovanje, kojega bismo mogli nazvati i ekskluzivnim. Ono pojedincu osigurava materijalnu moć preko dobro plaćenog i stabilnog posla, uz što ide nezainteresiranost i neosjetljivost na druge i zajednicu. Drugi faktor obilježava pogled na obrazovanje koji je više ekstrovertan, odnosno inkluzivan. Ovdje je fokus na kvaliteti međuljudskih odnosa u sklopu čega se društvena moć i ugled ne vide kao funkcija akumulacije materijalnih dobara, nego razvoja umijeća potrebnih za život u suvremenom (demokratskom, građanskom) društvu (Sinclair, 2004). U sklopu te perspektive povezivanje obrazovanja i napredovanja u politici ne mora nužno biti motivirano ostvarenjem osobnog probitka i, *eo ipso*, biti izraz političkog karijerizma, nego osjećajem građanske odgovornosti za opće i zajedničko dobro. Zanimljivo je da se na tom faktoru mladi diferenciraju samo s obzirom na stupanj obrazovanja, ali u ograničenom broju komponenti koje pripadaju toj varijabli. Povezivanju obrazovanja s dobrim životom u zajednici najmanje su skloni mladi koji su završili trogodišnju strukovnu srednju školu.

Diferenciranost mladih u prihvaćanju te dvije faktorske dimenzije potvrđuje da se u hrvatskom društvu optimizam glede moći obrazovanja u zadovoljavanju i materijalnih i građanskih potreba, interesa i/ili ciljeva pojedinca, prvenstveno susreće među najmlađima, tj. onima koji nemaju dovoljno životnog iskustva i kod kojih je optimističan pogled na obrazovanje od školskog „učenja“, kao i kod ispitanika koji su prerano napustili školu i koji su naknadno razvili iluziju gubitka. Potonji su skloni vjerovati da obrazovanje vodi materijalnom blagostanju za razliku od visokoobrazovane mladeži kojoj se ta veza u našem društvu ne čini osobito čvrstom.

S obzirom na to da se gotovo aksiomatski uzima kako se obrazovanjem ostvaruje i široki sklop društvenih potreba, ciljeva i/ili interesa, osim percepcije individualne koristi od obrazovanja u istraživanju nas je zanimalo mišljenje mladih o tome kojim ili čijim potrebama, interesima i/ili ciljevima treba prvenstveno služiti ta djelatnost.

Pitanje je bilo formulirano na isti način kao i prethodno pa se od ispitanika tražio stupanj slaganja s nizom tvrdnji o različitim društvenim potrebama, interesima i/ili ciljevima koje bi obrazovanje trebalo prvenstveno ostvarivati, uključujući dobrobit pojedinca, obitelji i države (grafikon 4).

Grafikon 4: Percepcija potreba, interesa i/ili ciljeva koji se obrazovanjem trebaju ostvarivati na razini društva (%)

Rezultati sugeriraju da mladi u prosjeku pozitivno ocjenjuju važnost obrazovanja za zadovoljavanje svih ispitivanih potreba, interesa i/ili ciljeva na društvenoj razini, no oni tu djelatnost ponajprije vide kao sustav javnih usluga koji ima društveno opravdanje u mjeri u kojoj potiče razvoj slobodnog i neovisnog pojedinca, a odmah potom i osigurava stabilnu i zdravu obitelj. S ta dva odgovora „slaže se“ i „u potpunosti slaže“ skoro dvije trećine ispitanika. Međutim, za mlade obrazovanje ima gotovo jednako važnu društveno-razvojnu funkciju. Tri petine ih drži kako ta djelatnost prvenstveno treba potaknuti razvoj ljudskih resursa na lokalnoj razini i osigurati održivi razvoj društvene zajednice, dok ih oko polovice središnju funkciju obrazovanja vidi u emancipaciji osoba koje pripadaju diskriminiranim društvenim skupinama. Otprilike isti broj mladih drži da bi obrazovanje trebalo podrediti interesima i/ili ciljevima tržišta rada i države, no ipak su suzdržaniji kad je riječ o interesima integrirane Europe ili pak o neoliberalnim zahtjevima da se obrazovanje stavi isključivo u službu kapitala.

Podatak kako dvije petine mladih ne vidi ništa sporno u tome da se obrazovanje kao djelatnost od općeg društvenog interesa stavi u službu kapitala, zabrinjava. Riječ je solidnoj podršci na koju mogu računati zagovornici liberalizacije i privatizacije obrazovanja u Hrvatskoj, što zbog produljene gospodarske krize i kronično nedostatnog izdvajanja za javno školstvo, predstavlja ozbiljan izazov održanju nacionalnog sustava odgoja i obrazovanja kao javnog dobra jer upravo preko njega država svim svojim građanima jamči zaštitu i uživanje ljudskog prava na obrazovanje, odnosno na stjecanje korisnih znanja i vještina. Ne tako davna polarizacija studenata vezana za pitanje opravdanosti blokade fakulteta zbog olako donesene odluke o uvođenju školarina u visoko obrazovanje (Čulig i dr., 2013), potvrđuje da je svijest o obrazovanju kao neotuđivom pravu pojedinca u Hrvatskoj još nedovoljno razvijena čak i među najobrazovanijim dijelom populacije mladih. Nedovoljna osviještenost u vezi s tim prijetnja je održanju ideje obrazovanja kao javnog dobra i autonomije odgojno-obrazovnih ustanova u eri sveopće marketizacije javnih usluga, na što godinama upozoravaju brojni kritički orijentirani autori (Rikowski, 2003; Hill, 2005; Molnar, 2005; Tomaševski, 2005a, 2005b; Liessmann, 2008; Giroux, 2012, 2014).

Faktorskom analizom odgovora na pitanje o tome kome ili čemu na razini društva obrazovanje treba prvenstveno služiti, dobivene su dvije relativno ujednačene dimenzije koje objašnjavaju 55,4% ukupne varijance (tablica 6). Analiza varijance je pokazala kako se mladi i u pristupu tom pitanju međusobno razlikuju (tablica 7), no ne u velikoj mjeri.

Tablica 6: Faktorska struktura percepcije potreba, interesa i/ili ciljeva koji se obrazovanjem trebaju ostvarivati na razini društva

Potrebe, interesi i/ili ciljevi	Faktor 1	Faktor 2
Interesi kapitala	.864	
Interesi države	.802	
Interesi integrirane Europe	.764	
Interesi tržišta rada	.568	
Razvoj slobodnog i neovisnog pojedinca		.814
Osiguranje stabilne i zdrave obitelji		.689
Razvoj ljudskih resursa lokalne zajednice	.359	.653
Interesi društva u cjelini		.635
Emancipacija diskriminiranih društvenih skupina	.435	.523
Osiguranje održivog razvoja	.475	.500
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>29,14</i>	<i>26,26</i>

U prvom faktoru, *ekonomski i politički interesi*, obrazovanje se stavlja u službu kapitala, države i integrirane Europe te, nešto manje, tržišta rada. Iako vrijednosti F-omjera ne ukazuju na velike razlike između mladih, zanimljivo je da su takvom razmišljanju nešto skloniji mladi sa sela koji žive u Istočnoj i Središnjoj Hrvatskoj u odnosu na one iz Zagreba i regionalnih centara te Istre i Primorja.

Tablica 7: Percepcija potreba, interesa i/ili ciljeva koji se obrazovanjem trebaju ostvarivati na razini društva s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježja ispitanika	Ekonomski i politički interesi	Individualni i društveni interesi
<i>Regija</i>	<i>F-omjer = 6,93</i>	
Sjeverna Hrvatska	.04	
Središnja Hrvatska	.12	
Istra i Primorje	-.18	
Istočna Hrvatska	.16	
Dalmacija	.08	
Grad Zagreb	-.19	
<i>Rezidencijalni status</i>	<i>F-omjer = 10,40</i>	
Zagreb	-.20	
Regionalni centar	-.17	
Ostali gradovi	-.04	
Selo	.13	
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>		<i>F-omjer = 15,50</i>
Učenik/ica		.93
Student/ica		.89
Nezaposlen/a		1.0
Zaposlen/a		1.0
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>		<i>F-omjer = 18,06</i>
Nezavršena ili završena OŠ		-.12
Trogodišnja strukovna škola		-.31
Četverogodišnja srednja škola		.11
VŠS, VSS i više		.20
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>		<i>F-omjer = 6,09</i>
Nezavršena ili završena OŠ		-.04
Trogodišnja strukovna škola		-.11
Četverogodišnja srednja škola		.04
VŠS, VSS i više		.15

Drugi faktor, kojega smo nazvali *individualni i društveni interesi*, definira obrazovanje kao sredstvo razvoja slobodnog i neovisnog pojedinca, uz što se vezuje osiguranje stabilne i zdrave obitelji, ali i razvoj resursa lokalne zajednice i zadovoljavanje općih društvenih interesa te, nešto manje, emancipacija osoba koje pripadaju diskriminiranim skupinama i osiguranje održivog razvoja. Potonje dvije čestice pripadaju i prvom faktoru, što znači da ispitanici, kad je riječ o društvenoj inkluziji i održivom razvoju, tumače zadaće obrazovanja i kao dio ekonomsko-političkih ciljeva, ali i kao dio individualnih i društvenih ciljeva, iako s naglaskom na potonje. Premda se po dobivenim vrijednostima F-omjera mladi znatno ne razlikuju ni na ovom faktoru, indikativno je da u temeljima diferenciranja stoji stupanj njihova obrazovanja. Ispitanici koji drže da obrazovanje treba prvenstveno služiti jačanju neovisnog pojedinca, njegove obitelji i zajednice imaju statistički značajno viši stupanj obrazovanja (više i visoko obrazovanje te četverogodišnja srednja škola). Takvom su shvaćanju iznadprosječno skloni i studenti za razliku od učenika, ali i od zaposlenih i nezaposlenih, te mlade osobe čiji očevi imaju visokoškolsku diplomu za razliku od ispitanika čiji su očevi završili samo osnovnu školu.

Analizom dvaju pitanja o individualnim i društvenim koristima od obrazovanja dobivena su dva para relativno neovisnih faktora koji pojašnjavaju razlike između mladih u shvaćanju zadaća obrazovanja na te dvije razine. Kod oba pitanja identificirane su po dvije podskupine mladih usporedivih obilježja. Na jednoj su strani oni koji zadaće obrazovanja prvenstveno promatraju u sprezi s osiguranjem materijalne strane života i na individualnoj i na društvenoj razini, dok su na drugoj strani oni za koje je obrazovanje prvenstveno sredstvo za osiguranje dobrog života u smislu izgradnje kvalitetnih međuljudskih odnosa promatranih i iz individualne i iz društvene perspektive.

Prethodni nalazi osobito su zanimljivi ima li se na umu da se u Hrvatskoj od početka 1990-ih, kada se odgojno-obrazovni sustav radikalno mijenja kako bi se uskladio s novom društvenom i političkom stvarnošću, rijetko vode rasprave o tome kome ili čemu služi obrazovanje, ali i kome ili čemu bi ono trebalo služiti. To pitanje rijetko postavljaju i inače malobrojni istraživači odgoja i obrazovanja. Cjelovito i kritički orijentirano znanstveno praćenje obrazovnih promjena u Hrvatskoj gotovo da ne postoji, no i tada je fokus na procesu ili rezultatu, a ne na pitanju svrhe zbog koje su te promjene pokrenute. Tako se stječe dojam da se reforme obrazovanja kod nas pokreću bez jasne vizije dugoročnog cilja i više kao odgovor na izravne ili neizravne pritiske interesnih skupina iz zemlje ili pak kao odgovor na pravne ili političke obveze koje Hrvatska ima prema europskim i/ili međunarodnim organizacijama kojih je članica. Potonje se osobito osjetilo od početka 2000-ih kada se Hrvatska počela pripremati za ulazak u EU. U to smo vrijeme sa zaprepaštenjem „otkrili“ da po udjelu visokoobrazovanog stanovništva u ukupnoj populaciji znatno zaostajemo za

razvijenim europskim zemljama. Nekoliko godina nakon pristupanja Bolonjskoj deklaraciji (2001.) naglo se povećao broj studenata, no te promjene nisu bile praćene odgovarajućim infrastrukturnim poboljšanjima. Ograničavanje zapošljavanja i niz drugih propusta, uključujući izdvajanja za visoko obrazovanje ispod razine održivosti, doveli su sektor u ozbiljnu krizu, čime se, dugoročno gledano, ugrozio i demokratski i gospodarski, ali i demografski razvoj i stabilnost zemlje.

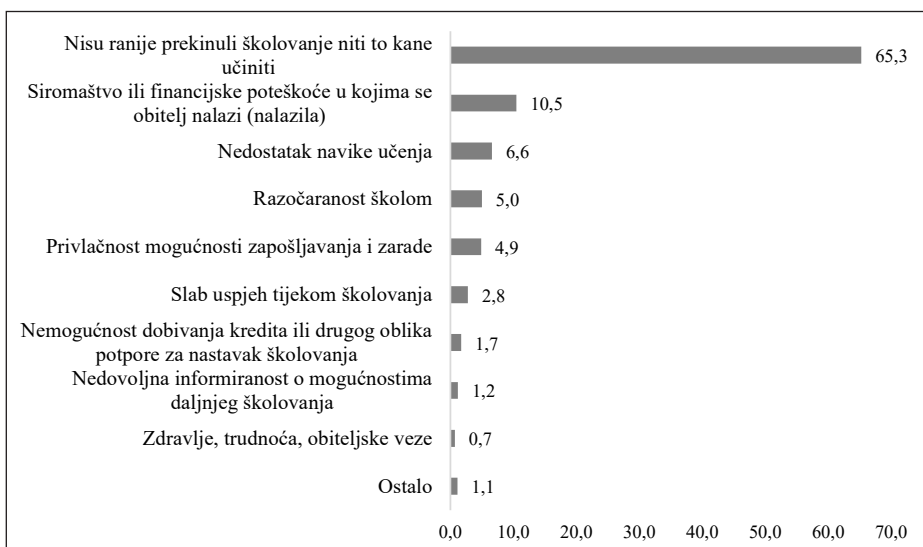
4. Prerano napuštanje škole - izazov poboljšanju obrazovne strukture mladih

Jedan od uzroka niskog udjela visokoobrazovanih u Hrvatskoj trebalo bi tražiti u preranom napuštanju škole razmjerno velikog broja mladih već nakon obveznog obrazovanja, a osobito nakon srednje škole u kojoj ili uopće nisu stekli ili su stekli kvalifikacije koje ih ne čine dovoljno konkurentnima na tržištu radne snage. Hrvatska je jedina članica Europske unije s ispodprosječnim udjelom visokoobrazovanog stanovništva u kojoj pravni propisi, uključujući Ustav, ograničavaju opće i obvezno obrazovanje na samo osam godina školovanja¹⁹. Ona je, što smo prethodno utvrdili u ovom tekstu, i jedna od rijetkih zemalja članica EU u kojoj se za obrazovanje kontinuirano izdvaja znatno manje od EU prosjeka, usprkos prijeko potrebi za jačanjem hrvatskoga društva kao društva znanja, i u kojoj su javna sveučilišta pokušala uvesti školarine na samom početku ekonomske krize, usprkos tome što je kriza najviše pogodila građane i što su roditelji objektivno sve manje bili u mogućnosti investirati u obrazovanje svoje djece.

U vrijeme provođenja ovog istraživanja 35% mladih je ili već bilo izvan obrazovnog sustava ili je imalo namjeru ranije prekinuti školovanje. Na pitanje o razlozima takve odluke (grafikon 5) više od polovice ispitanika je kao razlog navelo siromaštvo, odnosno financijske poteškoće s kojima se susreću njihove obitelji. Preostali dio je izlazak iz odgojno-obrazovnog sustava objasnio neuspjehom i razočaranjem u školu. U potonjoj grupi najviše je onih koji tijekom školovanja nisu stekli naviku učenja i/ili koji su imali loše ocjene (skoro jedna desetina od ukupnog broja ispitanih), dok je udio mladih koji su bili razočarani školom ili su svoje životne prioritete jednostavno promijenili kad im se ukazala prilika za stalno zaposlenje, relativno skroman kad se promatra u hrvatskom kontekstu.

¹⁹ Prema izvještaju Eurydice-a (Facts and Figures) *Compulsory Education in Europe 2013/14*, Hrvatska je jedina zemlja u EU-28 u kojoj je 14. godina života zadnja godina u sustavu obveznog obrazovanja.

Grafikon 5: Razlozi prekida školovanja (%)

S obzirom na to da je za više od polovice mladih u ovoj kategoriji siromaštvo glavni razlog prekida školovanja, zbunjujuće je da ih manje od 2% kao razlog preranog napuštanja škole navodi nemogućnost dobivanja kredita ili nekog drugog oblika potpore za nastavak školovanja. Mirenje s tim sistemskim propustom, koji je u suprotnosti s obvezom demokratske vlasti da osigura pravo na obrazovanje svima pod jednakim uvjetima, navodi na zaključak da mladi koji dolaze iz siromašnijih obitelji ne poznaju dovoljno svoja prava i obveze vlasti u području obrazovanja, zbog čega nesvjesno pridonose fenomenu koji se u kritički teoretičari obrazovanja prepoznaju kao samoispunjavajuće proročanstvo (Willis, 1977; McLaren, 1980; Giroux, 1983; Fordham, Ogbu, 1986; MacLeod, 1987; Ogbu, 1991; McLaren, 1998). Naime, umjesto da od vlasti i javnih institucija traže uspostavu učinkovitih mjera potpore kojima bi kompenzirali financijske poteškoće svojih obitelji i time sebi osigurali nastavak školovanja, oni uzroke preranog napuštanja škole najčešće objašnjavaju ili svojim nedostacima (manjak navike učenja, razočaranost školom i slično) ili nedostacima svojih obitelji (financijske poteškoće i slično). Time aktivno sudjeluju i u svojoj „propasti“ s obzirom na to da podržavaju strategiju okrivljavanja žrtve koja je oblik strukturnog nasilja, a ne individualni nedostatak.

Očekivano, mladi koji su prerano napustili školu ne predstavljaju homogenu podskupinu kad je riječ o uzrocima izlaska iz obrazovnog sustava. Statistički značajne razlike između njih, ali i u odnosu na mlade koji su nastavili školovanje nakon srednjoškolskog obrazovanja, zabilježene su čak na devet obilježja (tablica 8).

Tablica 8: Razlozi prekida školovanja s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Nisu ranije prekinuli školovanje niti to kane učiniti	Financijske poteškoće	Nedostatak navike učenja	Razočaranost školom
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 34,50$			
Ženski	80,2	11,6	4,1	4,1
Muški	69,3	12,6	11,0	7,1
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 33,89$			
15-19 godina	81,9	7,2	6,8	4,1
20-24 godine	74,9	11,9	7,6	5,6
25-29 godina	67,8	16,5	8,3	7,4
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 119,78$			
Učenik/ica	84,3	6,2	5,7	3,8
Student/ica	84,4	7,5	5,1	3,0
Nezaposlen/a	58,5	21,3	10,6	9,6
Zaposlen/a	63,6	17,2	10,6	8,6
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 97,59$			
Nezavršena ili završena OŠ	81,6	7,6	6,8	4,0
Trogodišnja strukovna škola	56,8	23,1	9,5	10,6
Četverogodišnja srednja škola	69,9	12,9	10,3	6,8
VŠS, VSS i više	88,2	9,0	0,3	2,4
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 55,78$			
Nezavršena ili završena OŠ	64,4	25,3	4,6	5,7
Trogodišnja strukovna škola	68,8	16,4	7,9	6,8
Četverogodišnja srednja škola	76,4	9,4	8,3	5,9
VŠS, VSS i više	81,7	7,8	6,5	4,0
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 51,27$			
Nezavršena ili završena OŠ	61,3	23,9	7,7	7,0
Trogodišnja strukovna škola	68,6	16,4	9,5	5,5
Četverogodišnja SS	78,2	10,2	5,8	5,8
VŠS, VSS i više	80,7	6,2	8,1	4,9
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 30,06$			
Zaposlena	77,6	9,1	7,5	5,7
Nezaposlena	72,6	16,6	6,6	4,2
Umirovljena	64,2	15,7	10,1	10,1
<i>Radni status oca</i>	$\chi^2 = 31,48$			
Zaposlen	77,9	9,0	8,0	5,2
Nezaposlen	66,5	20,5	5,9	7,1
Umirovljen	72,2	13,4	7,6	6,9
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>	$\chi^2 = 54,60$			
Do 3.000	60,2	27,6	7,1	5,1
3.001 do 5.000	67,4	16,5	8,5	7,6
5.001 do 8.000	74,5	15,2	6,3	4,0
8.001 do 10.000	78,5	8,4	6,2	6,9
10.001 do 15.000	76,2	7,5	10,0	6,2
Preko 15.000	80,3	4,5	11,4	3,8
UKUPNO	74,9	11,9	7,5	5,7

U podskupinu mladih koji nisu ranije prekinuli školovanje niti to namjeravaju učiniti iznad prosjeka ulaze djevojke, i to za čak 10% više od mladića. Isto je s najmlađim ispitanicima, učenicima osnovne škole i visokoobrazovanim mladima, čiji su roditelji također akademski obrazovani. Obitelji ovih mladih značajno se više nalaze u najvišoj dohodovnoj kategoriji, i to za čak 20% više od mladih čija obiteljska primanja iznose do 3.000 HRK.

Podskupina mladih koji su ranije prekinuli školovanje iz pretežno financijskih razloga znatno se razlikuje od prethodne podskupine. Ona podjednako okuplja i djevojke i mladiće, a najviše se odnosi na najstariju dobnu kohortu, nezaposlene, mlade čije majke imaju strukovno, a očevi osnovnoškolsko obrazovanje pri čemu su još i nezaposleni. U ovoj su podskupini nadzastupljeni mladi koji žive u kućanstvima u kojima ukupna primanja ne prelaze 3.000 HRK. Podatak da broj mladih iz takvih obitelji koji napuštaju školu prije stjecanja tržišno konkurentnih kompetencija višestruko premašuje broj mladih čije obitelji imaju mjesečna primanja iznad 15.000 HRK, krajnje je zabrinjavajući. Taj podatak, naime, jasno potvrđuje obrazovanje kao čimbenika reprodukcije i učvršćivanja nejednakosti u hrvatskom društvu, zbog čega uvođenje sustava dostatne potpore siromašnim učenicima kao dio cjelovitih promjena sustava odgoja i obrazovanja, postaje imperativ.

Nedostatak navike učenja kao razlog prekida školovanja relativno podjednako navode mladi u svim dobnim i dohodovnim kategorijama osim, u potonjem slučaju, dvije najviše, a među njima je dva i pol puta više mladića od djevojaka. Taj razlog nešto češće ističu nezaposleni i zaposleni mladi te ispitanici najnižeg stupnja obrazovanja, čiji su roditelji u prosjeku češće nezaposleni i imaju svjedodžbu trogodišnje ili četverogodišnje srednje škole.

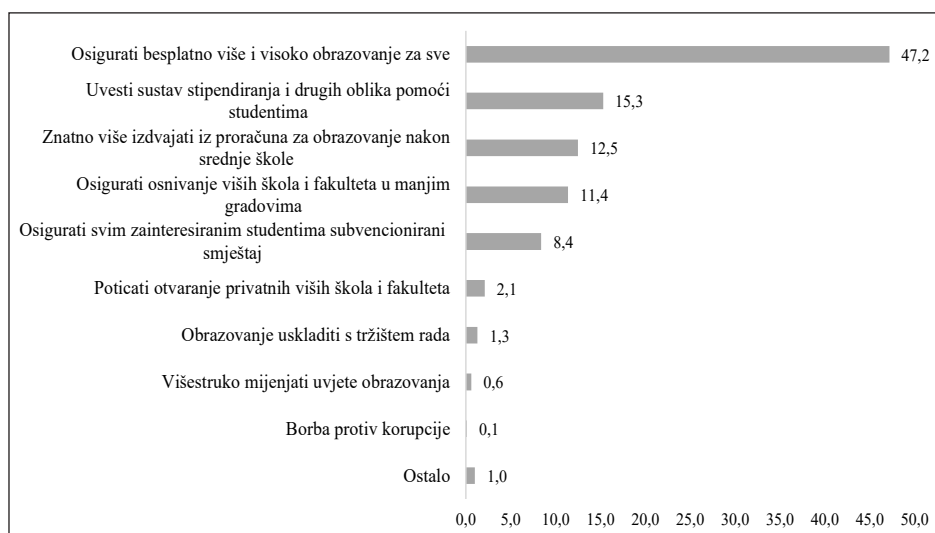
Mladića je više od djevojaka i među onima koji su izgubili ambiciju za stjecanje viših stupnjeva obrazovanja zbog razočaranosti školom. Među njima su češće oni iznad 25. godine života koji su uz to uključeni u tržište rada, a najmanje je onih čiji su roditelji akademski obrazovani. Obiteljska primanja na pokazuju jasan obrazac. Slično je i s radnim statusom roditelja: najmanje je mladih razočaranih školom koji dolaze iz obitelji u kojima su majke nezaposlene, a očevi zaposleni. Majke i očevi današnje generacije mladih u prosjeku imaju srednju školu pa s tim bazičnim znanjima i vještinama mogu pomoći svojoj djeci u učenju više od ranijih generacija roditelja. U skladu s tim, moguće je da nezaposlene majke jednostavno mogu odvojiti više vremena za pomoć svojoj djeci u učenju, zbog čega njihova djeca mogu biti nešto zadovoljnija školom od djece zaposlenih majki. S druge strane, moguće je i da nezaposlenost majke i financijska ograničenja koja za sobom povlači nezaposlenost, dodatno motiviraju djecu za učenje i školski uspjeh, što onda rezultira većim zadovoljstvom školom.

5. Prijedlozi mjera za osiguranje nastavka školovanja i unaprjeđenje kvalitete obrazovanja

Mladi koji prekidaju školovanje bez stjecanja znanja i vještina koje traži visokokonkurentno tržište rada čine, kao što je prethodno naglašeno, posebno ranjivu podskupinu mladih koja je bez kompenzacijskih resursa i kojoj je, stoga, potrebna pomoć društva kako bi se „iščupala“ iz začaranog kruga siromaštva. Učinkovita pomoć podrazumijeva, s jedne strane, donošenje konkretnih mjera fokusiranih na taj dio populacije mladih i, s druge strane, uvođenje sistemskih promjena kojima se općenito podiže kvaliteta obrazovanja. Potonjim se promjenama ne samo potiče mlade da ostanu u sustavu odgoja i obrazovanja do stjecanja kvalifikacija koje će im osigurati zapošljavanje i osamostaljenje, nego i postupno podiže obrazovna struktura stanovništva i zapošljivost mladih, a jedno i drugo su, komparativno gledano, ključni izazovi s kojima se Hrvatska susreće u europskom i globalnom kontekstu. Na tom smo tragu ispitanicima postavili dva povezana pitanja: što bi vlast prvenstveno treba učiniti kako bi što veći broj mladih ostao u sustavu obrazovanja nakon srednje škole te što treba učiniti kako bi se općenito podigla kvaliteta obrazovanja u Hrvatskoj. U prvom pitanju im je bilo ponuđeno šest mjera uz mogućnost nadopune liste, dok je drugo pitanje sadržavalo skale s nizom tvrdnji o potrebnim promjenama.

Na pitanje o zadaćama vlasti u poticanju mladih da nastave školovanje, ispitanici su odgovarali u skladu s njihovim odgovorima o razlozima napuštanja škole (grafikon 6).

Grafikon 6: Percepcija poticajnih mjera za nastavak školovanja nakon srednje škole (%)

Gotovo svi zahtjevi su, izravno ili neizravno, povezani s financiranjem školovanja. Najveći broj ispitanika, njih nešto manje od polovice, traži da se u Hrvatskoj osigura besplatno više i visoko obrazovanje za sve, otprilike sedmina ih zagovara uvođenje sustava odgovarajućeg stipendiranja i drugih oblika pomoći studentima, a nešto manje od toga rješenje vidi u povećanju proračuna za više i visoko obrazovanje. Osim toga, desetina ih traži osnivanje viših škola i fakulteta u manjim gradovima kako bi se smanjili troškovi studentskog života, dok ih nešto manji broj smatra kako bi se svim zainteresiranim studentima trebao osigurati smještaj u domovima ili subvencionirati podstanarstvo.

Budući da je rješavanje problema mladih koji prerano napuštaju školu zbog siromaštva dio akcija koje se i inače poduzimaju u nizu razvijenih zemalja kako bi se poboljšala obrazovna struktura njihova stanovništva, zanimljivo je kako su se ispitanici u najvećem broju opredijelili za jedan prijedlog koji je u današnjim uvjetima, u kojima je stjecanje visokog obrazovanja preduvjet konkurentnosti na tržištu radne snage, i najvažniji. Naime, gotovo polovica ih drži kako hrvatska vlast prvenstveno treba osigurati besplatno više i visoko obrazovanje. To znači ne samo da razumiju važnost obrazovanja u današnjem svijetu, nego i da ne prihvaćaju pretvaranje obrazovanja u privilegiju ovisnu o socioekonomskoj moći pojedinca, čime se velik broj mladih hrvatskih građana osuđuje na zanimanja koja traže niže razine stručne spreme.

Da je pitanje opće dostupnosti obrazovanja za mlade ključno, potvrđuju i drugi odgovori za koje se opredijelilo od sedmine do desetine ispitanika, uključujući uvođenje sustava stipendiranja i drugih oblika potpore studentima te povećanje izdvajanja za tercijarno obrazovanje i njegovu decentralizaciju. Međutim, indikativno je da ih svega 2% misli kako bi veći broj privatnih viših škola i fakulteta povoljno utjecao na broj srednjoškolaca koji nastavljaju obrazovanje na višim razinama te da ih samo jedan od osamdeset misli kako bi u tu svrhu trebalo obrazovanje bolje povezati s tržištem rada i temeljito ga mijenjati u svim njegovim komponentama. Konačno, tek ih nekolicina povezuje podizanje kvalitete obrazovanja s borbom protiv korupcije, što u društvu u kojemu su slučajevi korupcije razmjerno često u žiži javnosti, iznenađuje.

Mladi se, kada je riječ o prijedlogu poticajnih mjera za nastavak školovanja nakon srednje škole, relativno malo razlikuju (tablica 9).

Najmlađi ispitanici nešto više naginju besplatnom višem i visokom obrazovanju, dok stariji češće zagovaraju veća izdvajanja iz proračuna za tercijarno obrazovanje te uvođenje sustava odgovarajućeg stipendiranja i drugih oblika potpore studentima. Kad je riječ o razlikama u odnosu na socioprofesionalni status, zanimljiv je podatak da studenti rjeđe zagovaraju besplatno obrazovanje od učenika i nezaposlenih te da su studenti i zaposleni skloniji stipendiranju od drugih podskupina. Pri tome se pokazalo da se zahtjev za besplatnim obrazovanjem smanjuje, a zahtjev za uvođenjem primjerenijih stipendija povećava sa stupnjem obrazovanja ispitanika. Treba još reći da su besplatnom obrazovanju skloniji žitelji Dalmacije, Zagreba i Sjeverne Hrvatske, dok se mladi iz Istre i Primorja više okreću stipendiranju, a oni iz Istočne

Hrvatske traže veća izdvajanja iz proračuna. Što se razlika po spolu tiče, pokazalo se da mladići češće od djevojaka traže besplatno obrazovanje, ali i decentralizaciju u visokom obrazovanju otvaranjem viših škola i fakulteta u manjim gradovima, dok su djevojke sklonije stvaranju sustava odgovarajućeg stipendiranja i osiguranju smještaja u studentskim domovima svim potrebitim studentima.

Tablica 9: Percepcija poticajnih mjera za nastavak školovanja nakon srednje škole s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Osigurati besplatno visoko obrazovanje za sve	Uvesti sustav stipendiranja i drugih oblika pomoći studentima	Znatno više izdvajati iz proračuna za obrazovanje nakon srednje škole	Osigurati osnivanje viših škola i fakulteta u manjim gradovima	Osigurati svim zainteresiranim studentima subvencionirani smještaj
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 31,55$				
15-19	57,0	12,2	9,8	12,2	8,9
20-24	44,4	18,1	15,4	11,4	10,7
25-29	47,9	18,0	14,4	12,6	7,2
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 37,25$				
Nezavršena ili završena OŠ	56,8	12,1	9,6	12,3	9,2
Trogodišnja strukovna škola	52,6	13,2	12,7	14,9	6,6
Četverogodišnja SS	47,0	17,2	15,1	12,0	8,7
VŠS, VSS i više	43,2	23,2	14,5	10,3	8,7
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 39,60$				
Učenik/ica	57,1	12,1	9,6	12,3	9,0
Student/ica	43,2	20,4	16,2	9,8	10,4
Nezaposlen/a	50,1	14,3	16,3	12,3	6,9
Zaposlen/a	49,2	17,1	11,4	13,7	8,6
UKUPNO	49,8	16,1	13,2	12,0	8,8

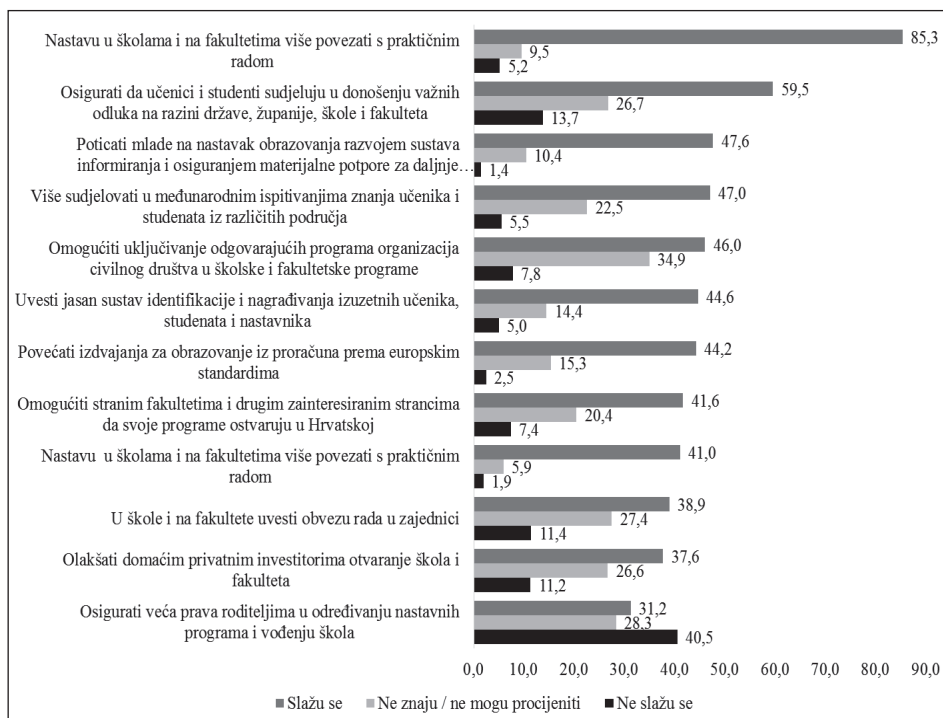
Dostupnost višeg i visokog obrazovanja je, kao što je prethodno naglašeno, u fokusu interesa mladih kad je riječ o poticajnim mjerama za nastavak školovanja. Međutim, ako se priklonimo shvaćanju da razvoj suvremenih društava ovisi o konkurentnosti, konkurentnost o ljudskim potencijalima, a potencijali o odgovarajućoj, a to znači visokokonkurentnoj obrazovanosti stanovništva, onda osiguranje dostupnosti višeg i visokog obrazovanja za sve samo po sebi danas više nije dovoljno. Jednaku pozornost treba posvetiti kvaliteti obrazovanja mjerenoj ishodima ili postignućima pojedinca u obrazovanju. Međutim, na pitanja što određuje kvalitetu obrazovanja i kako se ona promiče, nema jedinstvenog odgovora ni među stručnja-

cima ni među *policy-makerima*, no sve se više prihvaća teza da kvaliteta ovisi o nizu institucionalnih, izvaninstitucionalnih i kontekstualnih čimbenika koji ne moraju djelovati homogeno (Spajić Vrkaš, 2013).

U Hrvatskoj se posljednjih nekoliko godina sve više govori o unaprjeđenju kvalitete obrazovanja, no nije uvijek jasno što se pod tim podrazumijeva, budući da se u stručnom i javnom diskursu osiguranje kvalitete u obrazovanju često objašnjava u terminima kontrole kvalitete. No još je veći problem što se promjene u području obrazovanja, pa tako i one vezane za unaprjeđenje kvalitete tog područja, nerijetko pokreću ishitreno, bez utemeljenja u empirijskim podacima i bez empirijskih provjera čak i tamo gdje već postoji respektabilan fundus znanstvenih spoznaja. Zbog toga se nerijetko stječe dojam da se stalno vrtimo u krugu i da se promjene u obrazovanju periodično najavljuju zbog dnevno političkih interesa, a ne kako bi se i njima osigurala kvaliteta.

Imajući na umu te nedostatke, u ovom smo istraživanju mladima ponudili 12 skala s tvrdnjama o pravcima mogućih promjena radi unaprjeđenja kvalitete obrazovanja na kojima su oni trebali označiti koliko se s pojedinom tvrdnjom slažu ili ne slažu.

Grafikon 7: Percepcija poticajnih mjera za podizanje kvalitete obrazovanja (%)

Prema distribuciji odgovora proizlazi da gotovo devet od deset ispitanika kvalitetno obrazovanje povezuje prvenstveno s pripremom za život i stjecanjem konkurentnih *know-how* kompetencija, što uključuje zahtjev za povezivanjem nastave u školama i fakultetima s praktičnim radom te prilagodbu svih razina i oblika obrazovanja potrebama svakodnevnog života. Iako su te promjene temeljne, one ne moraju biti i učinkovite ako obrazovni ishodi nisu podvrgnuti kontinuiranom vrednovanju, ako svi relevantni akteri obrazovanja ne sudjeluju u odlučivanju, ako se zanemari civilna misija škole i fakulteta i ako se za učenje ne iskoriste svi resursi koji postoje i izvan sustava formalnog obrazovanja. Ohrabrujuće je da su mladi prepoznali važnost svih tih dimenzija za unaprjeđenje kvalitete obrazovanja i da one po učestalosti biranja čine drugu skupinu njihovih prijedloga. Između 55% i 70% ih, naime, predlaže da hrvatski učenici i studenti više sudjeluju u međunarodnim ispitivanjima znanja i procesima odlučivanja od institucionalne i lokalne do državne razine, da rad u zajednici i za zajednicu postane dio redovite nastave te da se programi organizacija civilnog društva više integriraju u formalni sustav obrazovanja. U trećoj se skupini nalaze prijedlozi za unaprjeđenje kvalitete obrazovanja koje podržava oko dvije petine ispitanika, a uključuju poticanje mladih na nastavak školovanja razvojem sustava informiranja o mogućnostima daljnjeg školovanja i osiguranjem materijalne potpore učenicima i studentima, uvođenje sustava identificiranja i nagrađivanja najuspješnijih učenika, studenata i nastavnika te povećanje izdvajanja iz proračuna za obrazovanje prema europskim standardima, ali i otvaranje hrvatskog obrazovnog sustava za programe stranih fakulteta i drugih zainteresiranih subjekata. Posljednju skupinu čine dva prijedloga s kojima se „slaže“ i „u potpunosti slaže“ oko trećine ispitanika. Oni drže kako će se kvaliteta obrazovanja u Hrvatskoj poboljšati ako se domaćim privatnim investitorima olakša otvaranja škola i fakulteta i ako se osigura da roditelji imaju veći utjecaj na određivanje sadržaja nastavnih programa i vođenje škola.

Navedene četiri skupine odgovora svedene su na tri kada su podaci podvrgnuti postupku faktorske analize. Tom su analizom, naime, izlučene tri latentne dimenzije koje objašnjavaju polovicu ukupne varijance (50,34%), što znači da relativno slabo strukturiraju ukupnu varijabilnost odgovora ispitanika na pitanje o načinima unaprjeđenja kvalitete obrazovanja (tablica 10). Rezultati analize varijance su pak pokazali kako se mladi u svojim izborima međusobno znatno razlikuju (tablica 11).

Prvi faktor koji smo nazvali *modernizacija* okupio je čestice koje se odnose na sistemske promjene. Riječ je prvenstveno o povezivanju nastave s praktičnim radom, ali i o poticanju mladih na nastavak školovanja razvojem sustava informiranja i osiguranjem materijalne potpore učenicima i studentima. Dio sustavnog pristupa promjenama su i zahtjevi da se izdvajanja za obrazovanje povećaju u skladu s europskim standardima, da se hrvatski učenici i studenti više uključuju u međunarodna

ispitivanja znanja te da se bolje identificiraju i nagrađuju izvrsni, da se nastavne teme više povezuju sa svakodnevnim životom i da se u škole uvede obveza rada u zajednici. Rezultati analize varijance sugeriraju da je zahtjev za sistemskom modernizacijom kao preduvjetom unaprjeđenja kvalitete obrazovanja prvenstveno povezan s duljim obrazovnim iskustvom. Konkretnije, tome su skloniji ispitanici s višim obrazovanjem, za razliku od ispitanika koji su završili samo srednju ili osnovnu školu, studenti u odnosu na sve ostale podskupine, ali i zaposleni u odnosu na učenike te, očekivano, starija podskupina mladih. Osvremenjivanju sustava statistički su značajno sklonije djevojke, kao i ispitanici obrazovnijih majki i očeva, te mladi iz Istre i Primorja i Dalmacije za razliku od žitelja Istočne Hrvatske.

Tablica 10: Faktorska struktura percepcije poticajnih mjera za podizanje kvalitete obrazovanja

Prijedlozi za unaprjeđenje obrazovanja	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Nastavu u školama i na fakultetima više povezati s praktičnom radom	.734		
Poticati mlade na nastavak obrazovanja razvojem sustava informiranja i osiguranjem materijalne potpore za daljnje školovanje	.680		
Povećati izdvajanja za obrazovanje iz proračuna prema europskim standardima	.546		.509
Više sudjelovati u međunarodnim ispitivanjima znanja učenika i studenata iz različitih područja	.538		
Uvesti jasan sustav identifikacije i nagrađivanja izuzetnih učenika i nastavnika	.525		.450
Nastavne teme u školama i fakultetima više prilagoditi potrebama svakodnevnog života	.524	.393	
U škole i na fakultete uvesti obvezu rada u zajednici	.481	.323	
Osigurati veća prava roditeljima u određivanju nastavnih programa i vođenju škola		.794	
Osigurati da učenici i studenti sudjeluju u donošenju važnih odluka na razini države, županija, škole i fakulteta		.634	
Omogućiti uključivanje odgovarajućih programa organizacija civilnog društva u školske i fakultetske programe		.566	
Omogućiti stranim fakultetima i drugim zainteresiranim strancima da svoje programe ostvaruju u Hrvatskoj			.745
Olakšati domaćim i stranim investitorima otvaranje škola i fakulteta		.308	.741
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>20,99</i>	<i>14,87</i>	<i>14,48</i>

Mladi i obrazovanje pred izazovima globalne konkurentnosti

Tablica 11: Percepcija poticajnih mjera za podizanje kvalitete obrazovanja s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježja ispitanika	Modernizacija	Participacija
<i>Spol</i>	<i>t-omjer = 6,06</i>	
Ženski	.15	
Muški	-.10	
<i>Dob</i>	<i>F-omjer = 14,31</i>	<i>F-omjer = 9,40</i>
15-19 godina	-.18	.15
20-24 godine	.10	-.09
25-29 godina	.08	-.05
<i>Regija</i>		<i>F-omjer = 10,73</i>
Sjeverna Hrvatska		.09
Središnja Hrvatska		-.07
Istra i Primorje		-.12
Istočna Hrvatska		.17
Dalmacija		.03
Grad Zagreb		-.30
<i>Rezidencijalni status</i>		<i>F-omjer = 13,56</i>
Zagreb		-.27
Regionalni centar		-.28
Ostali gradovi		-.01
Selo		.11
<i>Socioprofesionalni status ispitanika</i>	<i>F-omjer = 15,90</i>	<i>F-omjer = 17,23</i>
Učenik/ica	-.18	.13
Student/ica	.22	-.21
Nezaposlen/a	-.06	.19
Zaposlen/a	.02	-.03
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	<i>F-omjer = 28,58</i>	<i>F-omjer = 13,52</i>
Nezavršena ili završena OŠ	-.20	.16
Trogodišnja strukovna škola	-.25	.20
Četverogodišnja srednja škola	.11	-.09
VŠS, VSS i više	.34	-.18
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	<i>F-omjer = 6,03</i>	<i>F-omjer = 11,08</i>
Nezavršena ili završena OŠ	-.11	.22
Trogodišnja strukovna škola	-.09	.09
Četverogodišnja srednja škola	.07	-.05
VŠS, VSS i više	.14	-.18
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>		<i>F-omjer = 10,90</i>
Nezavršena ili završena OŠ		.22
Trogodišnja strukovna škola		.08
Četverogodišnja srednja škola		.02
VŠS, VSS i više		-.20
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>		<i>F-omjer = 5,58</i>
Do 3.000		.21
3.001 do 5.000		.16
5.001 do 8.000		.02
8.001 do 10.000		-.11
10.001 do 15.000		-.13
Preko 15.000		-.19

Drugi faktor, *participacija*, sadrži čestice koje se tiču promjena u upravljanju obrazovanjem na institucionalnoj i sistemskoj razini. Uključeni prijedlozi se odnose na stvaranje uvjeta za sudjelovanje u donošenju odluka svih relevantnih aktera obrazovanja pri čemu je prvenstveno riječ o zahtjevu za osiguranjem većih prava roditeljima u određivanju nastavnih programa i vođenju škole u skladu s međunarodnim standardima prava na obrazovanje. S tim je povezan zahtjev za sudjelovanjem učenika i studenata u odlučivanju o obrazovanju na svim razinama, kao i zahtjev za uključivanjem odgovarajućih organizacija civilnog društva u realizaciju nastave. Stavovi mladih s tim u vezi u skladu su s novijim analitičkim uvidima na osnovi kojih se zagovara inkluzivna participacija u odlučivanju, pa se osobito sudjelovanje roditelja i učenika u odlučivanju dovodi u vezu s unaprjeđenjem kvalitete nastave i osiguranjem relevantnih ishoda učenja (Spajić Vrkaš, 2013). Za razliku od systemske modernizacije koju zagovaraju ispitanici s akademskom razinom obrazovanja, zahtjev za proširenjem participacije u odlučivanju na sve relevantne aktere povezan je s kraćim obrazovnim iskustvom. Tome su statistički značajno manje skloni studenti i ispitanici s višim obrazovanjem u odnosu na ostale socioprofesionalne i obrazovne podskupine. Među onima koji podupiru tu ideju nalaze se mladi ispitanici, te mladi iz Zagreba i regionalnih centara u odnosu na žitelje sela, ispitanici iz Sjeverne i Istočne Hrvatske i Dalmacije za razliku od ispitanika iz Zagreba, te ispitanici čiji roditelji imaju niži stupanj obrazovanja, kao i mladi koji žive u kućanstvima s nižim raspoloživim dohodovnih.

Treći faktor, *privatizacija*, je donekle rezidualne naravi jer okuplja samo dvije čestice. Jedna se odnosi na otvaranje sustava obrazovanja stranim institucijama, odnosno na tzv. uvoz obrazovnih usluga koje se nude na međunarodnom tržištu, dok se drugom više promiče javno-privatno partnerstvo, odnosno otvaranje odgojno-obrazovnog sustava domaćim privatnim investitorima. Iako privatizaciju kao model unaprjeđenja kvalitete obrazovanja svi mladi ne prihvaćaju jednako, vrijednosti F-omjera govore u prilog relativno slaboj diferencijaciji među njima.

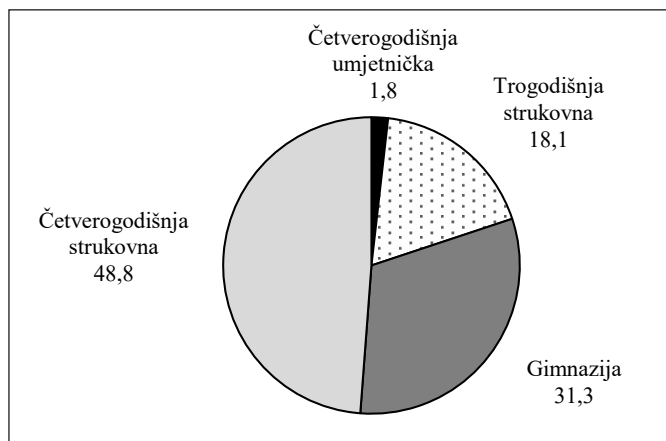
6. Posebnosti učeničke populacije

Diferenciranje među učenicima počinje tijekom njihova osnovnoškolskog obrazovanja, a dolaskom u srednju školu razlike u socijalnom statusu, ali i u znanju, vještinama i aspiracijama postaju izraženije. Izbor srednje škole najčešće određuje i daljnje školovanje. Za razliku od onih koji biraju četverogodišnje srednjoškolske programe, mladi koji ulaze u trogodišnje strukovne škole ranije izlaze iz odgojno-obrazovnog sustava, ranije se zapošljavaju i ranije postaju financijski neovisni o roditeljima. S druge strane, mladi koji se dulje obrazuju izlaze iz sustava s konkurentnijim znanjima i vještinama, što im omogućuje da se zaposle na prestižnijim i bolje

plaćenim poslovima. Na tom smo tragu u ovom dijelu istraživanja nastojali utvrditi neka strukturna obilježja učeničke populacije, uključujući njihovu distribuciju prema vrsti srednje škole koju pohađaju i razlozima odabira škole, kao i njihove planove po završetku srednje škole.

Od 511 učenika koliko ih je sudjelovalo u istraživanju (25,8% u ukupnom uzorku), otprilike je svaki drugi u vrijeme provođenja istraživanja pohađao četverogodišnju srednju školu, trećina ih je bila u gimnaziji, nešto manje od petine pohađalo je trogodišnju srednju strukovnu školu, a tek je nekolicina bila uključena u neki od programa četverogodišnjih umjetničkih škola (grafikon 8).

Grafikon 8: Distribucija učenika prema vrsti srednje škole koju pohađaju (%)

Vrsta škole koju učenici pohađaju varira u odnosu na spol, stupanj obrazovanja oba roditelja i radni status majke (tablica 12).

Spol se pokazao relevantnim faktorom u izboru srednje škole. U trogodišnjim srednjim strukovnim školama dvostruko je više učenika nego učenica, dok je u gimnazijama statistički značajno veći broj učenica. Između obrazovanja roditelja i obrazovanja njihove djece razlike su minimalne: djeca roditelja koji imaju završenu osnovnu ili trogodišnju srednju strukovnu školu, za razliku od onih čiji roditelji posjeduju akademski stupanj obrazovanja, iznadprosječno su zastupljena u trogodišnjim i četverogodišnjim srednjim školama, dok su djeca roditelja sa završenom višom školom ili fakultetom iznadprosječno zastupljena u gimnazijama. Drugim riječima, što roditelji imaju viši stupanj obrazovanja, to je vjerojatnije da će njihova djeca pohađati gimnaziju, djeca roditelja sa završenom osnovnom školom u pravilu će upisati trogodišnju strukovnu školu, dok djeca roditelja koji imaju završenu trogodišnju strukovnu školu će se naći ili u trogodišnjoj ili u četverogodišnjoj srednjoj školi. Ti

podaci potvrđuju već uočene obrasce reprodukcije nejednakosti u obrazovanju²⁰ i traže kritičko preispitivanje provedbe načela prava na obrazovanje u Hrvatskoj.

Tablica 12: Vrsta srednje škole koju učenici pohađaju s obzirom na njihova obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Trogodišnja strukovna škola	Četverogodišnja strukovna škola	Gimnazija
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 17,66$		
Ženski	11,8	50,2	38,0
Muški	24,8	49,6	25,6
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 42,76$		
Nezavršena ili završena OŠ	47,6	45,9	6,6
Trogodišnja strukovna škola	31,6	55,8	12,6
Četverogodišnja srednja škola	9,6	57,9	32,5
VŠS, VSS i više	7,9	29,8	62,3
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 88,28$		
Nezavršena ili završena OŠ	39,5	48,8	11,6
Trogodišnja strukovna škola	29,3	54,4	16,3
Četverogodišnja SS	11,9	53,9	34,2
VŠS, VSS i više	5,4	30,1	64,5
<i>Radni status majke</i>	$\chi^2 = 21,99$		
Zaposlena	16,9	44,5	38,6
Nezaposlena	22,4	58,5	19,0
Umirovljena	21,7	65,2	13,0
UKUPNO	18,4	49,6	32,0

Zanimljiva je i povezanost radnog statusa majke i izbora srednje škole. Trogodišnje strukovne škole u najmanjoj mjeri biraju mladi zaposlenih majki, četverogodišnje srednjoškolske programe u prosjeku najčešće upisuju mladi čije su majke umirovljene, a majke polaznika gimnazija najčešće su zaposlene. Ti nalazi potvrđuju važnost komponente 'sigurnosti' u izboru obrazovanja, osobito aktivne potpore koju roditelji pružaju djeci u njihovim nastojanjima za stjecanjem višeg i visokog obrazovanja. Primjerice, zaposlenost majke predstavlja određeno financijsko jamstvo djetetu tijekom daljnjeg školovanja.

Međutim, izbor škole nije uvijek rezultat slobodnog izbora pojedinca. Osim čimbenika vezanih uz neke osobine ličnosti, uspjeh tijekom osnovne škole, obrazovne i profesionalne aspiracije, te utjecaj roditelja, vršnjačkih skupina i medija, izbor dijelom determinira i udaljenost škole od mjesta stanovanja. Manje od polovice ispitanih učenika (46,2%) pohađalo je školu u mjestu u kojemu žive, polovica ih je svakodnevno putovala do škole, a 3,9% ih je u mjestu školovanja imalo smještaj.

²⁰ Navedena je tema detaljnije obrađena u poglavlju *Obiteljske okolnosti mladih*.

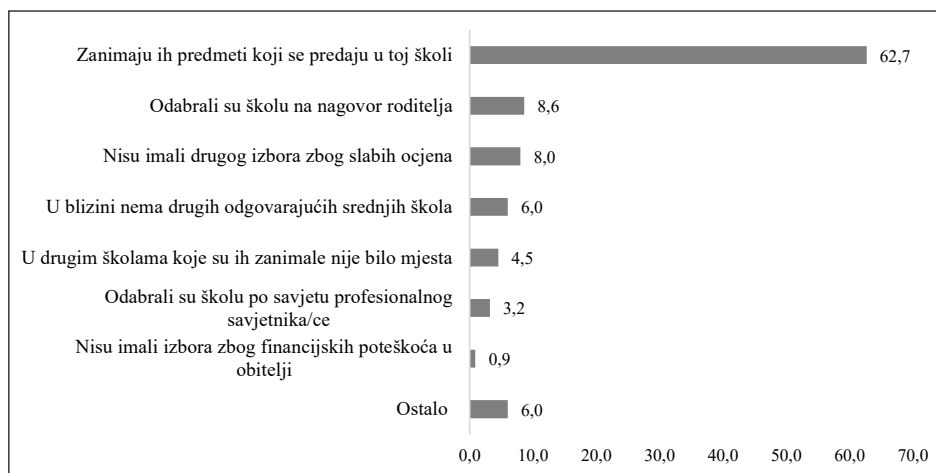
Sasvim očekivano, učenici iz Zagreba, regionalnih centara i manjih gradova iznadprosječno su uživali pogodnosti školovanja u mjestu stanovanja, za razliku od učenika sa sela, koji u izrazito velikom broju putuju do škole (tablica 13). Znakovito je i da je najveći dio mladih koji školu pohađaju u mjestu prebivanja odabrao gimnazijske programe, dok je najviše učenika koji svakodnevno putuju među polaznicima trogodišnjih srednjih škola. Podaci o povezanosti obrazovanja roditelja i putovanja do škole potvrđuju koncentraciju visokoobrazovanih u urbanim centrima. Učenici čiji roditelji imaju više obrazovanje iznadprosječno su zastupljeni među ispitanicima koji se školuju u mjestu stanovanja, za razliku od djece roditelja sa završenom osnovnom školom ili trogodišnjom strukovnom školom koji češće putuju do škole.

Tablica 13: Udaljenost škole od mjesta stanovanja s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Škola je u mjestu prebivanja	Škola je u drugom mjestu u koje učenici svakodnevno putuju
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 193,64$	
Zagreb	80,7	19,3
Regionalni centar	75,5	24,5
Ostali gradovi	71,8	28,2
Selo	11,7	88,3
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 55,99$	
Sjeverna Hrvatska	29,5	70,5
Središnja Hrvatska	42,5	57,5
Istra i Primorje	63,3	36,7
Istočna Hrvatska	43,9	56,1
Dalmacija	55,0	45,0
Grad Zagreb	82,8	17,2
<i>Vrsta škole</i>	$\chi^2 = 24,36$	
Trogodišnja strukovna	34,8	65,2
Četverogodišnja strukovna	43,3	56,7
Gimnazija	63,9	36,1
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 30,60$	
Nezavršena ili završena OŠ	24,6	75,4
Trogodišnja strukovna škola	37,5	62,5
Četverogodišnja srednja škola	49,0	51,0
VŠS, VSS i više	65,3	34,7
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 25,19$	
Nezavršena ili završena OŠ	35,7	64,3
Trogodišnja strukovna škola	34,3	65,7
Četverogodišnja SS	52,6	47,4
VŠS, VSS i više	64,9	35,1
UKUPNO	47,4	52,6

Među najzanimljivijim podacima o učeničkoj populaciji iz ovog istraživanja su oni o razlozima odabira škole koju pohađaju (grafikon 9).

Grafikon 9: Glavni razlog pohađanja odabrane škole (%)

Podatak da gotovo dvije trećine učenika upisuje srednju školu jer ih zanimaju predmeti koji su se u toj školi predaju, ohrabruje. S druge strane, manje od desetine učenika je upisalo određenu srednju školu ili na nagovor roditelja ili zato što zbog loših ocjena nisu imali drugog izbora. Preostale razloge, uključujući ograničenost izbora škole u blizini mjesta stanovanja i ograničenost upisnih kvota, navelo je manje od 5% ispitanika, a tek ih je nekoliko potvrdilo da su u izboru bili ograničeni zbog financijskih poteškoća njihovih obitelji. Ovi nalazi nisu zanimljivi samo zbog znanstvenih razloga, nego i zato što mogu, i morali bi, poslužiti pri oblikovanju obrazovnih i strategija za profesionalno usmjeravanje. Generalno gledano, profesionalno usmjeravanje u Hrvatskoj je tek 'u povojima' jer je još uvijek većini učenika dostupno tek putem centara za profesionalno usmjeravanje u sklopu Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, iako od 2015. godine postoji *Strategija cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja i razvoja karijere u Republici Hrvatskoj 2016.-2020.*

Učenici su se pokazali relativno homogenima u pogledu izbora srednje škole. Statistički značajne razlike između njih utvrđene su samo za tri obilježja (tablica 14).

Kada je riječ o regionalnoj pripadnosti, osobni interes dominira među učenicima iz Istre i Primorja te iz Sjeverne i Srednje Hrvatske, za razliku od učenika iz Zagreba gdje je, u odnosu na druge regije, presudan školski uspjeh, odnosno neuspjeh. Nagovor roditelja u izboru škole statistički je značajno prisutniji u Dalmaciji nego u Istri i Primorju i Sjevernoj Hrvatskoj, dok je donošenje odluke o daljnjem školovanju uvjetovano činjenicom da u blizini nema odgovarajuće škole karakteristično za ispitanike iz Istočne Slavonije.

Tablica 14: Glavni razlog pohađanja odabrane škole s obzirom na obilježja ispitanika (%)

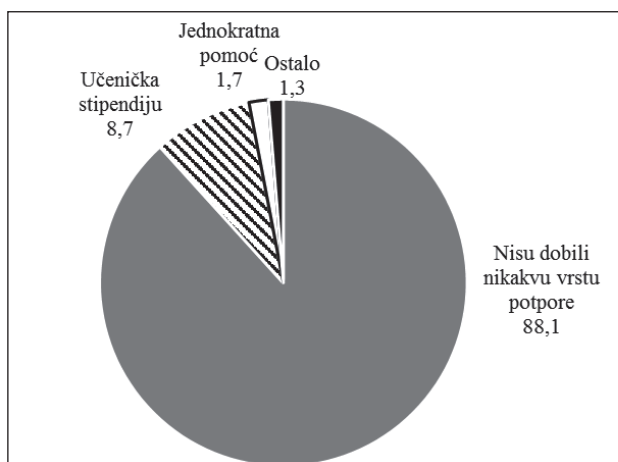
Obilježja ispitanika	Zanimaju ih predmeti koji se predaju u toj školi	Odabrali su školu na nagovor roditelja	U blizini nema drugih odgovarajućih škola	Nisu imali drugog izbora zbog loših ocjena
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 43,46$			
Sjeverna Hrvatska	76,1	6,5	8,0	9,4
Središnja Hrvatska	76,7	9,3	0	14,0
Istra i Primorje	78,0	2,4	2,4	17,1
Istočna Hrvatska	66,4	10,0	12,7	10,9
Dalmacija	67,8	15,6	4,4	12,2
Grad Zagreb	51,1	10,6	2,1	36,2
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 37,95$			
Zagreb	47,8	10,9	2,2	39,1
Regionalni centar	63,4	19,5	0	17,1
Ostali gradovi	72,3	9,0	7,2	11,4
Selo	74,5	7,7	7,7	10,1
<i>Vrsta škole</i>	$\chi^2 = 27,71$			
Trogodišnja strukovna	61,0	6,1	2,4	30,5
Četverogodišnja strukovna	71,3	8,3	7,4	13,0
Gimnazija	72,5	13,4	7,0	7,0
UKUPNO	69,9	9,4	6,6	14,1

Zbunjujući je podatak da je statistički značajno više učenika sa sela odabralo školu koja ih zanima, nego onih iz Zagreba i regionalnih centara, u kojima je pak značajno više učenika kod kojih je odabir škole bio uvjetovan školskim uspjehom. Analiza povezanosti razloga izbora srednje škole i vrste škole koju učenici pohađaju otkriva da je čak trećina učenika trogodišnjih srednjih strukovnih škola bila primorana upisati takve programe zbog slabih ocjena s kojima su došli iz osnovne škole. Zanimljivo je da ih je vrlo mali broj kao razlog upisa naveo nepostojanje drugih odgovarajućih škola u blizini mjesta stanovanja. Jednako je zanimljivo da je svaki četrnaesti gimnazijalac potvrdio kako je tu školu upisao zbog niskih ocjena, kao i da je u toj podskupini učenika bilo najviše onih koji su školu odabrali na nagovor roditelja.

Već nekoliko puta naglašavana važnost financijske komponente u školovanju mladih detaljnije je analizirana u poglavlju *Obiteljske okolnosti mladih*, a jedan od upečatljivih podataka odnosi se na čak četvrtinu učenika koji žive u obiteljima čija mjesečna primanja ne prelaze 5.000 HRK, dok članovi obitelji gotovo dvije trećine

učenika mjesečno po članu obitelji imaju na raspolaganju do 2.000 HRK. Stoga iznenađuje da je tek nešto više od desetine učenika tijekom školovanja primilo neki oblik financijske potpore (grafikon 10). Budući da je uzorak učenika koji su primali financijsku potporu tijekom školovanja vrlo mali, nije bilo moguće izvršiti statističku analizu koja bi ukazivala na diskriminativne elemente u populaciji učenika-pri-matelja potpore.

Grafikon 10: Potpora tijekom školovanja (%)

Posljednji pokazatelj u analizi populacije učenika tiče se njihovih planova nakon završetka srednje škole (grafikon 11).

Grafikon 11: Planovi nakon završetka srednje škole (%)

Indikativno je kako otprilike sedmina učenika još nije razmišljala o tome što će nakon završetka srednje škole. S druge strane, oko tri petine ih je nakon srednje škole planiralo upisati višu školu ili fakultet, pri čemu se većina namjeravala upisati na neku od institucija višeg i visokog obrazovanja u zemlji, dok ih je 6% izrazilo želju za nastavkom obrazovanje na nekom stranom sveučilištu. Istovremeno, oko šestine je namjeravalo nakon srednje škole potražiti stalni posao, a svaki deseti je planirao potražiti privremeni posao dok ne odluči što dalje ili dok osobno ne zaradi za nastavak školovanja.

Planovi o nastavku školovanja ovise o spolu, regionalnoj pripadnosti, vrsti škole koju učenici pohađaju te stupnju obrazovanja majke i oca (tablica 15).

Tablica 15: Planovi nakon završetka srednje škole s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	O tome još nisu razmišljali	Upisati višu školu ili fakultet u Hrvatskoj	Nastaviti školovanje u inozemstvu	Naći privremeni posao dok ne odluče što žele	Naći stalni posao
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 49,02$				
Ženski	9,2	62,2	8,8	7,6	12,2
Muški	19,2	48,6	4,1	5,7	22,4
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 48,88$				
Sjeverna Hrvatska	13,1	59,3	6,9	6,2	14,5
Središnja Hrvatska	22,0	43,9	0	7,3	26,8
Istra i Primorje	5,9	52,9	19,6	7,8	13,7
Istočna Hrvatska	22,6	42,5	2,8	5,7	26,4
Dalmacija	12,0	63,0	7,6	4,3	13,0
Grad Zagreb	10,9	65,5	1,8	9,1	12,7
<i>Vrsta škole</i>	$\chi^2 = 113,34$				
Trogodišnja strukovna	24,7	15,3	3,5	12,9	43,5
Četverogodišnja strukovna	17,6	54,9	4,7	7,3	15,5
Gimnazija	5,7	77,2	8,9	1,9	6,3
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 73,86$				
Nezavršena ili završena OŠ	20,0	28,3	6,7	16,7	28,3
Trogodišnja strukovna škola	18,4	36,8	1,1	11,5	32,2
Četverogodišnja SS	12,4	68,0	4,6	3,6	11,3
VŠS, VSS i više	12,3	62,3	12,3	3,5	9,6
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 64,23$				
Nezavršena ili završena OŠ	15,0	32,5	2,5	17,5	32,5
Trogodišnja strukovna škola	20,6	41,8	2,1	12,1	23,4
Četverogodišnja SS	11,6	63,5	7,7	2,8	14,4
VŠS, VSS i više	12,0	69,6	10,9	2,2	5,4
UKUPNO	14,6	54,9	6,4	6,4	17,7

U kategoriji onih učenika koji još nisu imali određene planove o nastavku školovanja statistički je značajno više bilo mladića nego djevojaka, mladih iz Istočne i Srednje Hrvatske u odnosu na one iz Istre i Primorja i Zagreba, te učenika čiji su roditelji završili trogodišnju strukovnu školu nasuprot ispitanicima čiji roditelji imaju akademski stupanj. U kategoriji pronalaženja stalnog posla također je značajno više učenika nego učenica. U istoj su kategoriji iznadprosječno zastupljeni mladi iz Istočne i Srednje Hrvatske nasuprot onima iz Zagreba i Dalmacije te učenici čiji roditelji imaju niže obrazovanje nasuprot djeci više obrazovanih roditelja. U podskupini učenika koji teže nalaženju privremenog posla dominiraju učenice te mladi čiji roditelji imaju niže stupnjeve obrazovanja. Djevojke dominiraju i u kategoriji nastavka školovanja, a u istoj kategoriji natprosječno su zastupljeni mladi iz Istre i Primorja, Zagreba, Dalmacije i Sjeverne Hrvatske u odnosu na mlade iz Istočne i Središnje Hrvatske, kao i potomci obrazovanih roditelja. Potpuno očekivano, na planove učenika značajno utječe vrsta škole koju pohađaju. Najveći broj učenika koji su pohađali trogodišnje strukovne škole planiralo je pronaći stalni posao, dok ih četvrtina u vezi s tim još nije imala jasne planove. Udio učenika iz trogodišnjih strukovnih škola koji namjeravaju nastaviti školovanje u Hrvatskoj ili u inozemstvu skroman je u odnosu na njihove vršnjake koji pohađaju četverogodišnje programe. Nešto više od polovice učenika četverogodišnjih strukovnih škola planira nastaviti školovanje u Hrvatskoj, o nalaženju stalnog posla razmišlja njih tek sedmina, neodlučnih je još manje, a broj učenika iz četverogodišnjih srednjih škola koji planiraju nastaviti školovanje u inozemstvu tek je neznatno veći od broja njihovih vršnjaka iz trogodišnjih škola. I na kraju, mladi koji pohađaju gimnazije u najvećem broju žele nastaviti školovanje ili u Hrvatskoj ili u inozemstvu, dok ih otprilike osmina ili još nema jasne planove za budućnost ili kani potražiti privremeni ili stalni posao. Ti su podaci usporedivi s rezultatima ranijih istraživanja, a s obzirom na nepovoljnu situaciju na tržištu rada i porast siromaštva u Hrvatskoj, može se očekivati da se oni neće bitno mijenjati ni u skoroj budućnosti.

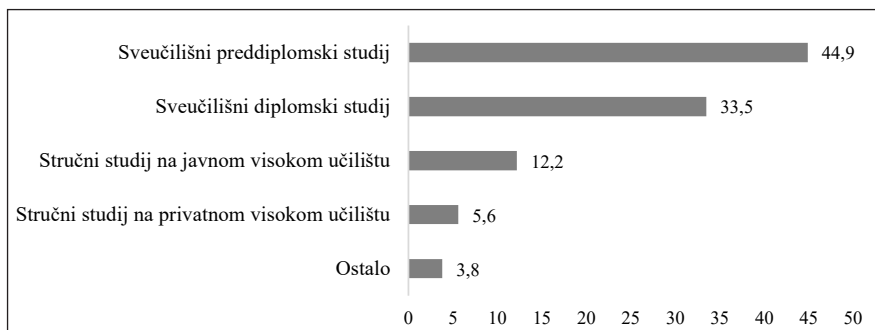
7. Posebnosti studentske populacije

Posljednjih nekoliko godina sve je više podataka o studentskoj populaciji u Hrvatskoj, čemu pridonose i europska istraživanja (Eurostat and Eurostudent, 2009). No znanstvena su istraživanja i dalje malobrojna, pa su studenti u ovom istraživanju izdvojeni kao posebna podskupina mladih. U usporedbi s rezultatima istraživanja hrvatske studentske populacije provedenog 2010. godine (Ilišin, 2014), u novijem je pristupu zamjetno kopnjenje entuzijazma vezanog uz potencijalni položaj studenata u Hrvatskoj. Naime, projekt pod kojim je prethodno istraživanje provedeno nosio je

naslov *Hrvatski studenti u europskom kontekstu: društvena elita u nastajanju*²¹. Nekoliko godina kasnije svjesni smo kako tek rijetki studenti imaju prilike profitirati od najboljeg što Europa nudi Hrvatskoj, i to ponajviše putem programa međunarodne mobilnosti u svrhu daljnjeg obrazovanja ili školovanja, dok su uvjeti za napredovanje u obrazovanju i na tržištu rada u Hrvatskoj dodatno pogoršani. Imajući ovakav kontekst na umu, kreirali smo instrument koji isključivo na studentskoj populaciji ispituje njihov status u obrazovnom sustavu, obrazovne i profesionalne aspiracije te neke elemente za donošenje odluke o odlasku u inozemstvo.

U poduzorku studenata, kojih je u istraživanju bilo 536 (28,4% od ukupnog uzorka), dvije petine ih je pohađalo sveučilišni preddiplomski studij, trećina ih je bila na sveučilišnom diplomskom studiju, osmina na javnom stručnom studiju, a upola manje na stručnom privatnom studiju (grafikon 12).

Grafikon 12: Distribucija studenata prema vrsti studija kojeg pohađaju (%)

Očekujući da se studentska populacija po nekim obilježjima razlikuje s obzirom na vrstu studija kojeg pohađaju, proveli smo statističku analizu kojom je utvrđeno da se studenti razlikuju, ali samo prema dobi, stupnju obrazovanja i studentskom statusu (tablica 16).

Drugim riječima, sveučilišne preddiplomske studije najčešće pohađaju najmlađi ispitanici koji su završili četverogodišnje srednje škole, pri čemu ih polovica studira redovito bez plaćanja školarine, dok ih nešto manje od polovice studira redovito i plaća školarinu. Na sveučilišnom diplomskom studiju najviše je mladih iz najstarije dobne kohorte, koji su prethodno stekli diplomu prvostupnika i koji ne plaćaju studij. Studenti stručnih studija na javnom visokom učilištu nisu u većoj mjeri diferencirani prema dobi, ali jesu po prethodnom obrazovanju jer ih najviše dolazi iz trogodišnjih srednjih strukovnih škola, pri čemu ih najveći broj studira izvanredno, što znači da najviše njih plaća punu školarinu. Posljednja podskupina studenata –

²¹ Istraživanje je realizirao istraživački tim Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu na uzorku od 2.000 studenata sa svih hrvatskih sveučilišta i studijskih usmjerenja.

oni na privatnim učilištima – pokazala se najspecifičnijom. Dobno se gotovo ne razlikuju, među njima nema studenata koji su prethodno završili strukovnu školu, a zbog naravi studija, svi plaćaju školarinu.

Tablica 16: Vrsta studija kojeg studenti pohađaju s obzirom na njihova obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Sveučilišni preddiplomski studij	Sveučilišni diplomski studij	Stručni studij na javnom visokom učilištu	Stručni studij na privatnom učilištu
<i>Dob ispitanika</i>	$\chi^2 = 79,94$			
15-19 godina	76,3	0	15,8	7,9
20-24 godine	53,3	27,2	13,7	5,8
25-29 godina	23,7	61,2	9,2	5,9
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 89,09$			
Trogodišnja strukovna škola	33,3	33,3	33,3	0
Cetverogodišnja srednja škola	54,4	26,7	13,7	5,2
VSS, VSS i više	11,7	75,5	5,3	7,4
<i>Status studenta</i>	$\chi^2 = 86,24$			
Redoviti student bez plaćanja školarine	50,5	41,5	8,0	0
Redoviti student uz plaćanje školarine	45,4	25,7	13,2	15,8
Izvanredni student	34,2	25,3	30,4	10,1
UKUPNO	46,5	35,0	12,8	5,7

Podaci o plaćanju studija pokazuju kako je gotovo tri petine svih ispitanih studenata u vrijeme provedbe istraživanja studiralo redovito uz potporu resornog ministarstva i nije plaćalo školarinu, dok ih je više od četvrtine plaćalo redoviti, a sedmina izvanredni studij. Plaćanje studija povezano je s dobi studenata i vrstom studija (tablica 17). Naime, među studentima koji su redovito studirali uz potporu nadležnog ministarstva natprosječno su bili zastupljeni najmlađi, za razliku od najstarijih studenata koji su znatno brojniji u kategorijama redovitog studija uz plaćanje i izvanrednog studija.

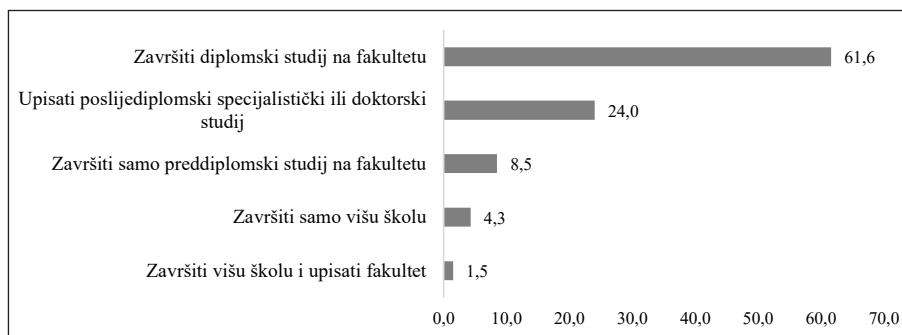
Tablica 17: Studentski status s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Redoviti studij bez plaćanja školarine	Redoviti studij uz plaćanje školarine	Izvanredni studij
<i>Dob ispitanika</i>	$\chi^2 = 25,93$		
15-19 godina	80,0	10,0	10,0
20-24 godine	61,9	27,2	10,8
25-29 godina	45,3	32,1	22,6
<i>Vrsta studija</i>	$\chi^2 = 86,24$		
Sveučilišni preddiplomski	62,9	26,6	10,4
Sveučilišni diplomski	69,4	20,2	10,4
Stručni studij na javnom visokom učilištu	37,1	28,6	34,3
Stručni studij na privatnom učilištu	0	75,0	25,0
UKUPNO	58,7	27,3	14,0

Među onima koji su redovito studirali uz potporu ministarstva natprosječno su zastupljeni najmlađi, za razliku od najstarijih studenata koji su znatno brojniji u kategorijama redovitog studija uz plaćanje i izvanrednog studija. Kad se vrsta studija dovede u odnos s načinom studiranja, pojavljuju se očekivane razlike. Među studentima redovitog studija kojima potporu daje resorno ministarstvo, iznadprosječno se nalaze studenti sveučilišnog diplomskog studija za razliku od polaznika stručnog javnog studija, među studentima redovitog studija uz plaćanje češće su zastupljeni studenti koji pohađaju privatni studij u odnosu na studente sveučilišnog diplomskog studija, dok je među studentima izvanrednog studija više studenata stručnog javnog studija i stručnog privatnog studija nego studenata sveučilišnog preddiplomskog i diplomskog studija.

Studentski je status u velikoj mjeri povezan s daljnjim planovima u obrazovanju. Oko tri petine ispitanika je u vrijeme istraživanja namjeravalo završiti započeti studij, a oko jedne četvrtine ih je bilo uvjerenjeno da će nakon toga uspjeti upisati poslijediplomski specijalistički ili doktorski studij (grafikon 13). Preostali studenti su namjeravali prekinuti školovanje nakon stjecanja diplome više škole ili preddiplomskog studija, a samo ih je nekolicina razmišljala o prelasku iz više škole na fakultet.

Grafikon 13: Planovi studenata u pogledu završetka studija i nastavka obrazovanja (%)

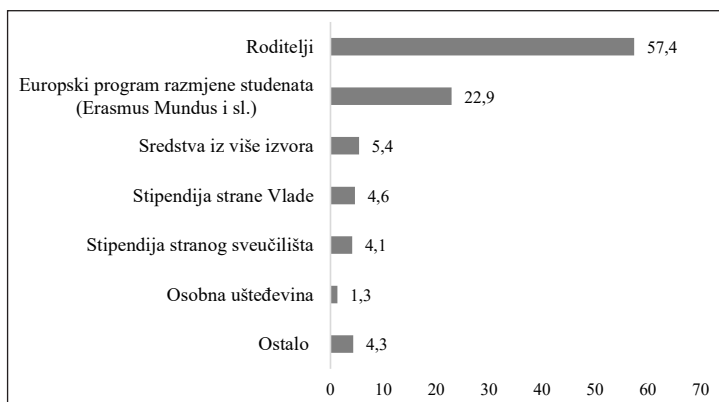
S obzirom na to da se aspiracije većine studenata odnose na završetak diplomskog studija ne iznenađuje kako su izostale statistički značajne razlike u odnosu na studente koji razmišljaju o drugim opcijama. Konkretno, samo vrsta studija donekle diskriminira studente, i to tako da većina studenata stručnih studija na javnom visokom učilištu želi steći diplomu prvostupnika, studenti sveučilišnih diplomskih studija planiraju svoj studij dovesti do kraja, dok je među aspirantima na stjecanje poslijediplomskog stupnja najviše studenata privatnih stručnih studija.

Različite aspiracije studenata vezane su i uz mogućnost studiranja u inozemstvu. Podaci Agencije za mobilnost i programe Europske unije potvrđuju kako sve više hrvatskih studenata koristi te mogućnosti, iako je njihov broj i dalje razmjerno

skroman. Naše istraživanje potvrđuje da mogućnosti programa studentske mobilnosti još nisu zadovoljavajuće iskorišteni. Izrazito velika većina (94,2%) studenata nije imala priliku provesti dio studija na nekoj stranoj visokoškolskoj instituciji. Od malobrojnih „sretnika“ dvije petine je odlazilo na inozemna sveučilišta ili više škole više puta, a tri petine samo jednom. Budući da je uzorak studenata koji su do provođenja ispitivanja boravili neko vrijeme na inozemnoj visokoškolskoj ustanovi bio vrlo malen, nije bilo moguće utvrditi statistički značajne razlike između njih i „ne-mobilnih“ studenata.

Više od polovice „mobilnih“ studenata je odlazak na inozemna sveučilišta ostvario uz potporu obitelji, europske fondove je koristila jedna četvrtina, stipendije stranih vlada, stranih sveučilišta ili sredstva iz više izvora tek svaki dvadeseti, a svaki osamdeseti je za studij u inozemstvu trošio osobnu uštedevinu (grafikon 14). Zbog premalog uzorka, detaljniji profil studenata s inozemnim iskustvom studiranja nije bilo moguće statistički utvrditi.

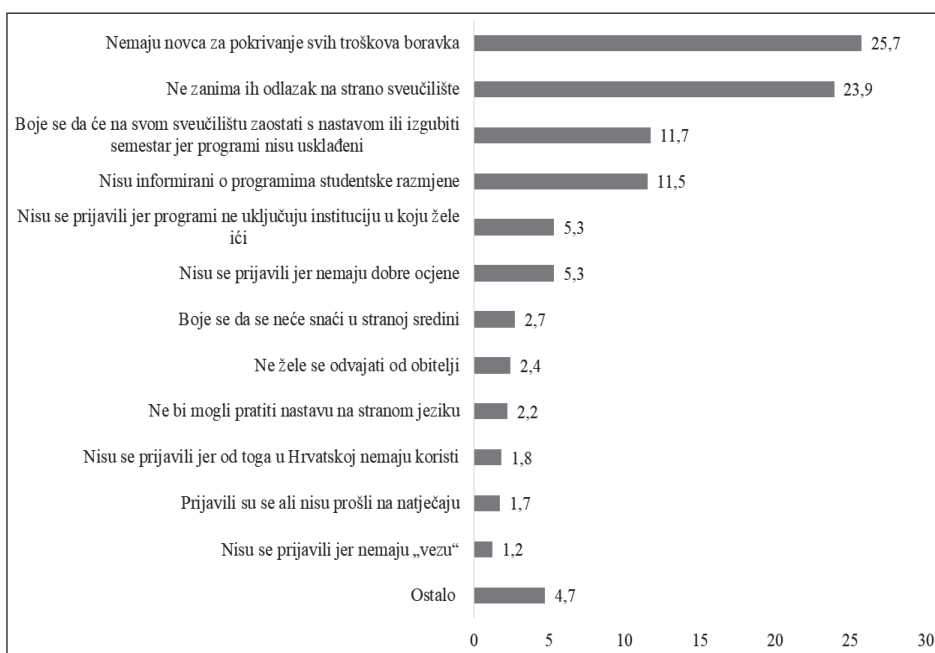
Grafikon 14: Izvori financiranja boravka studenata na inozemnom sveučilištu (%)

Glavni razlozi nekorištenja mogućnosti studiranja u inozemstvu materijalna su oskudica i nezainteresiranost za studiranje u drugoj zemlji (grafikon 15). Preostali razlozi mogu se svrstati u tri kategorije. Prva je kombinacija studentskih aspiracija i sistemskih propusta, a obuhvaća neinformiranost o programima studentske razmjene, strah od zaostajanja s nastavom na matičnom fakultetu zbog neusklađenosti domaćih i stranih programa, uvjerenje da od inozemnih iskustava nema koristi u našoj zemlji i nezadovoljstvo postojećom ponudom inozemnih programa. Odgovore koji spadaju u tu kategoriju dalo je oko 30% studenata od ukupnog broja onih koji nemaju iskustvo studiranja u inozemstvu. Druga kategorija se odnosi na nedostatak uvjeta za mobilnost, bilo da je riječ o objektivnoj ili subjektivnoj procjeni, a obuhvaća odgovore „nisam prošao na natječaju“, „ne mogu pratiti nastavu na stranom

jeziku“, „nemam dobre ocjene“ i „bojim se da se neću snaći u stranoj sredini“. U toj se kategoriji našlo više od desetine ispitanih. Treću kategoriju čini samo jedan odgovor – „ne želim se odvajati od obitelji“, a naveo ga je vrlo mali broj ispitanika. Zbog izrazito malog broja studenata u skoro polovici izvornih kategorija, razlike po sociodemografskim obilježjima na ovo pitanje nisu bile provjeravane.

Grafikon 15: Glavni razlozi zbog kojih studenti ne sudjeluju u programima studentske razmjene s inozemstvom (%)

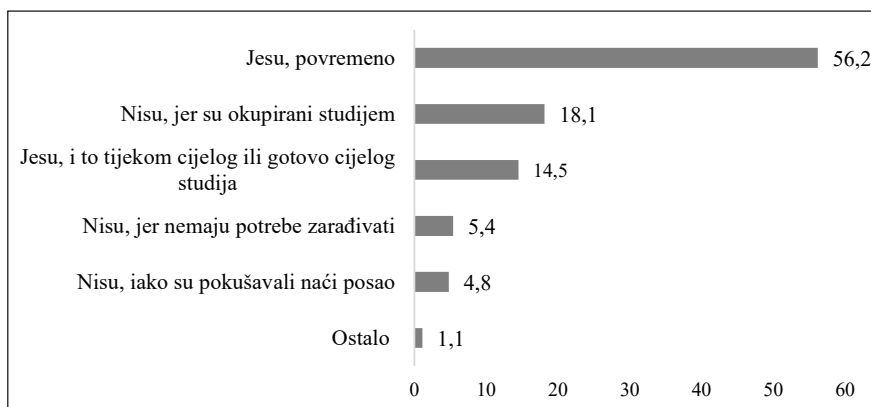
Rekapitulacija distribucije odgovora pokazuje kako samo nešto više od četvrtine studenata želi iskoristiti mogućnosti međunarodne razmjene i dio razdoblja studiranja provesti na nekom stranom sveučilištu, dvije petine ih još nije sigurno želi li steći inozemna studijska iskustva, a nešto više od trećine ih nije zainteresirano za odlazak. Zanimljivo je da je statistički značajna razlika ustanovljena samo s obzirom na dob, pa je tako među onima koji namjeravaju dio svojega studija provesti vani, kao i među neodlučnima, najviše najmlađih, a najmanje najstarijih studenata.

Kako gotovo petina studenata živi u kućanstvima s mjesečnim primanjima do 5.000 HRK i kako ih gotovo polovica za svoje potrebe mjesečno na raspolaganju ima do 2.000 HRK, a nešto više od desetine ih raspolaže s manje od 1.000 HRK²²,

²² Originalni podaci predstavljeni su u poglavlju pod naslovom *Obiteljske okolnosti mladih*.

zanimljivi su podaci o obavljanju različitih plaćenih poslova tijekom studija (grafikon 16).

Grafikon 16: Obavljanje plaćenih poslova tijekom studija (%)

Prikazani podaci potvrđuju da je tijekom studija većina studenata povremeno obavljala neki plaćeni posao, sedmina ih je radila tijekom cijelog studija, a nešto manje od petine ih se zbog preokupiranosti studijskim obvezama nije zapošljavalo.

Između studenata koji su na različite načine obavljali plaćene poslove tijekom studija i onih koji su samo studirali nisu ustanovljene brojne razlike (tablica 18).

Tablica 18: Obavljanje plaćenih poslova tijekom studija s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Jesu, tijekom cijelog ili gotovo cijelog studija	Povremeno	Nisu, jer nemaju potrebe zarađivati	Nisu, jer su okupirani studijem
<i>Status studenta</i>	$\chi^2 = 24,49$			
Redoviti student bez plaćanja školarine	11,5	59,1	4,9	24,5
Redoviti student uz plaćanje školarine	16,5	65,4	7,5	10,5
Izvanredni student	29,7	50,0	6,2	14,1
<i>Vrsta studija</i>	$\chi^2 = 21,36$			
Sveučilišni preddiplomski	8,9	63,4	6,1	21,6
Sveučilišni diplomski	22,4	57,6	2,4	17,6
Stručni studij na javnom visokom učilištu	20,0	52,7	9,1	18,2
Stručni studij na privatnom učilištu	15,4	65,4	15,4	3,8
UKUPNO	15,4	59,7	5,8	19,0

Studenti se po zapošljavanju tijekom studija razlikuju samo s obzirom na studentski status i vrstu studija. Očekivano je kako se najveći broj onih koji nisu plaćali studij zapošljavao povremeno, dok su izvanredni studenti bili najbrojniji među onima koji su radili tijekom čitavog studija. U odnosu na vrstu studija u najvećoj podskupini studenata – onih koji su tijekom studija povremeno radili – iznadprosječno su zastupljeni polaznici privatnih stručnih studija u usporedbi sa studentima javnih stručnih studija, dok je među onima koji su isključivo bili zaokupljeni učenjem bilo znatno više studenata sveučilišnih preddiplomskih studija nego polaznika privatnih stručnih studija.

8. Zaključak

Danas je osposobljavanje mladih za život, znatno više nego ranije, neraskidivo povezano s njihovom pripremom za tržište rada kojega određuju globalni tokovi i visokokonkurentni ljudski kapital za razvoj kojega je ključno obrazovanje. Na tom smo tragu u ovom istraživanju nastojali provjeriti posjeduje li hrvatska mladež neke bazične ili transverzalne vještine koje su pretpostavka za cjeloživotno učenje i stjecanje globalno konkurentnih profesionalnih znanja i vještina te koje stavove ima o obrazovanju kao središnjem instrumentu učenja tih znanja i vještina. U ispitivanju kompetitivnosti fokus je stavljen na poznavanje stranih jezika i informatičku pismenost jer se informacije potrebne u različitim područjima života i rada danas šire digitalnim kanalima na nekom od svjetskih jezika, ponajprije engleskome. U ispitivanju stavova o obrazovanju pozornost je usmjerena na percepciju koristi koje pojedinac ima od te djelatnosti i na društvene potrebe, interese i/ili ciljeve koje se obrazovanjem najprije trebaju ispuniti.

Na temelju samoprocjena mladih o stupnju poznavanja stranih jezika, proizlazi da ih devet od deset može donekle ili u potpunosti komunicirati na engleskome jeziku, njemački u tom rasponu poznaje trećina, talijanski petina, španjolski manje od desetine, a francuski i ruski i manje od toga. Tijekom jednog desetljeća broj mladih koji se aktivno služe engleskim jezikom se udvostručio, dok se u ostalim promatranim jezicima povećao tri do četiri puta. Oko 3% mladih ne poznaje niti jedan strani jezik, skoro polovica je donekle ili u potpunosti ovladala samo jednim, oko trećine ih poznaje dva, otprilike svaki deseti tri, a oko 2% ih navodi između četiri i šest. Ti su nalazi usporedivi s podacima o poznavanju stranih jezika u zemljama članicama EU iz 2011. godine. Ukupno gledano, jezična kompetentnost hrvatske mladeži ne zaostaje za europskim prosjekom, a isto važi i za prosječan broj stranih jezika koji se uče u hrvatskim školama. Iako ti podaci ohrabruju, treba reći da su hrvatski učenici izjednačeni s europskim vršnjacima u komponentama čitanja i slušanja engleskoga

kao prvog stranog jezika koji se uči u školi, no podbacili su u komponenti pisanja. Pokazalo se također da su oni ispod europskog prosjeka u sve tri komponente poznavanja drugoga stranog jezika koji uče u školi.

Da je škola, izravno i neizravno, važan faktor višejezične kompetentnosti mladih empirijski je višekratno potvrđeno. I ovo je istraživanje još jednom pokazalo da je poznavanje engleskoga, francuskoga i njemačkog jezika povezano s duljinom školovanja ispitanika i njihovih roditelja, a poznavanje talijanskoga i španjolskoga jezika sa stupnjem obrazovanja samih ispitanika. Važan faktor poznavanja njemačkoga i talijanskoga jezika je i regionalna pripadnost, a španjolskoga spol, no što se utjecaja regionalne pripadnosti tiče, zanimljivo je kako je poznavanje njemačkoga natprosječno prisutno među mladima u Sjevernoj Hrvatskoj, ali ne i u Dalmaciji, usprkos tome što ona značajan dio svojih prihoda ostvaruje upravo od turista s njemačkoga govornog područja. Najmanje poznavatelja engleskoga i njemačkog jezika nalazi se među mladima koji pripadaju najosjetljivijoj podskupini – onima koji pohađaju trogodišnje srednje strukovne škole i nezaposlenima, a među onima koji ne govore engleski još su i oni koji imaju nezaposlene roditelje. Nepoznavanje stranih jezika, makar i na osnovnoj razini, danas znači biti lišen važne transverzalno-razvojne alatke koja u kontekstu cjeloživotnog učenja ima snažan kompenzacijski potencijal za nedostatno prethodno obrazovanje ili pak za prethodnim obrazovanjem stečene vještine koje na tržištu rada nisu konkurentne. Prvenstveno se to odnosi na korištenje novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, osobito interneta, za učenje i stjecanja novih znanja i vještina, što je postalo nezamislivo bez višejezične kompetencije.

U prilog tome govore i rezultati našeg istraživanja o načinima korištenja računala. Mladi u Hrvatskoj, kao i drugdje u svijetu, koriste računalo za zadovoljavanje različitih potreba, interesa i/ili ciljeva. Oko 90% ih preko računala pretražuje internetske stranice, sluša glazbu i komunicira s drugima, bilo da je riječ o dopisivanju ili priključivanju društvenim mrežama, više od tri petine ih na taj način uči i vježba, više od polovice čita stručne članke i knjige, dok ih oko četvrtine na računalo crta, izrađuje grafike i programira. U usporedbi s ranijim domaćim istraživanjima, pokazalo se da je u razdoblju od deset i više godina udio mladih koji redovito pretražuju internet utrostručen, a udio onih koji računalo koriste za učenje i vježbanje gotovo udvostručen. Istodobno je učestalost crtanja i programiranja blago opala u odnosu na 2004. godinu kao što je u istom razdoblju među mladima opala i učestalost igranja računalnih igrica za 10%.

Čini se da je smanjenje udjela mladih koji igraju igrice posljedica povećanja broja onih koji računalo koriste za učenje i vježbanje. Naime, faktorskom je analizom načina korištenja računala ustanovljeno da se mladi u vezi s tim dijele u tri relativno neovisne podskupine. Jedna objedinjuje aktivnosti *komunikacije i recepcije kulturnih sadržaja*, kao što su slušanje glazbe i komunikacija *emailom*, *Skypeom* i korištenjem

društvenih mreža, gledanje filmova te pretraživanje i 'skidanje' internetskih sadržaja, za drugu su karakteristične *stvaralačke aktivnosti*, poput programiranja, crtanja i izrade grafika te pisanja blogova, dok se treća prepoznaje po korištenju računala za potrebe *edukacije*, što uključuje čitanje stručnih članaka i knjiga te učenje i vježbanje. Stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih roditelja je, uz bračni status, najrelevantniji za objašnjenje učestalog korištenja računala u svrhu komunikacije i recepcije kulturnih sadržaja, dok se za edukaciju, osim studentskog statusa i stupnja obrazovanja, važnim pokazala i regionalna pripadnost. U pogledu korištenja računala za edukativne potrebe, postoji jasna razdjelnica između mladih s višim i visokim obrazovanjem i mladih s trogodišnjom strukovnom školom. S druge strane, mladi sa završenom osnovnom i trogodišnjim strukovnom školom dominiraju među relativno malim brojem onih koji koriste računalo stvaralački – za crtanje i programiranje. I dok se stvaralačko korištenje računala pokazalo kao izrazito „muško“, a korištenje računala za učenje i vježbanje kao izrazito „žensko“, komunikacijsko-receptivnim aktivnostima podjednako su skloni i mladići i djevojke. Igranje računalnih igrica dodatno pojašnjava razlike između mladih u načinu korištenja računala. Ta je aktivnost prisutna u sve tri podskupine, no njoj su osobito skloni oni koji putem računala prvenstveno komuniciraju i pasivno konzumiraju kulturne sadržaje, zbog čega je opravdano računalne aktivnosti te podskupine mladih označiti kao dokoličarenje. S druge strane, funkcija igranja igrica među onima koji računalo primarno koriste za kreiranje novih sadržaja nije sasvim jasna. U toj podskupini prevladavaju mladi sa svjedodžbom osnovne i trogodišnje srednje strukovne škole koji bi igricama mogli pribjegavati kako bi predahnuli od stvaralačkih aktivnosti, ali i kako bi „potrošili“ višak svog slobodnog vremena. Da igrice ipak treba prvenstveno promatrati kao sastavni dio dokoličarskog korištenja računala, potvrđuje podatak da su njima izrazito neskloni mladi koji za računalom provedu najviše vremena radi učenja i vježbanja.

Informatička pismenost hrvatske mladeži na razini je EU prosjeka, no Hrvatska zaostaje za europskim zemljama po uvođenju informatičkog obrazovanja u škole i po digitalizaciji nastave, što je osobito izraženo u srednjim strukovnim školama. Drugim riječima, mladi koji najranije napuštaju sustav odgoja i obrazovanja radi zapošljavanja na sve zahtjevnijem tržištu rada, predstavljaju i najveće gubitnike digitalnog doba. Uprkos opće dostupnosti novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, zbog nepoznavanja jezika komunikacije u digitalnom svijetu, oni objektivno ne mogu koristiti računalo za učenje konkurentnih znanja i vještine, a zbog istog razloga im je ograničena dostupnost tržišta rada čak i onda kad su razvili konkurentne vještine dizajniranja i programiranja na računalu.

Ako odgojno-obrazovni sustav koji se uređuje po načelu općosti i jednakosti pristupa i procesa, ostavlja nezanemariv dio populacije mladih bez znanja i vještina koje su u današnje vrijeme pretpostavka zapošljivosti i ekonomske samostalnosti, nužno se postavlja pitanje tko u Hrvatskoj ima korist od obrazovanja i kome ono

služi. Na tom tragu razmišljanja mladima su postavljena dva pitanja, od kojih se jedno odnosilo na koristi koju obrazovanje donosi pojedincu, a drugo na društvene interese, potrebe i/ili ciljeve koji bi se obrazovanjem trebali prvenstveno ostvariti.

Rezultati potvrđuju da je za mlade obrazovanje važna alatka razvoja pojedinca, pri čemu ih gotovo tri četvrtine drži da ono olakšava komunikaciju sa svijetom te osigurava brže napredovanje na radnom mjestu i bolje plaćen posao. Nešto više od polovice obrazovanje povezuje s povećanjem životnog standarda i društvenog ugleda, nešto manje od polovice sa sigurnim radnim mjestom i društvenom moći, uspješnijim rješavanjem svakodnevnih životnih problema, osiguranjem bolje zdravstvene zaštite i uspostavljanjem boljih odnosa s drugima, dok ih nešto više od trećine vidi obrazovanje i kao ključ za političku promociju. Kad se dio tih podataka usporedi s podacima iz ranijih istraživanja, proizlazi da je u petnaestak godina došlo do zamjetnog smanjenja udjela mladih koji obrazovanje povezuju s poboljšanjem životnog standarda, povećanjem društvenog ugleda i uspješnijim rješavanjem svakodnevnih problema. Je li to znak da su u današnjoj generaciji mladih vjera u moć obrazovanja i obrazovni optimizam oslabili? Kad bi to bilo točno, hrvatska bi mladež bila oštro suprotstavljena svojim vršnjacima iz drugih europskih država koji danas upravo od obrazovanja imaju najveća očekivanja. Iako je moguće da dio mladih u Hrvatskoj, osobito oni koji pripadaju najosjetljivijim podskupinama, za sebe ne vidi korist od obrazovanja, zbog čega su i odustali od daljnjeg školovanja, bilo bi pogrešno zaključiti da je smanjeni optimizam većine odraz razočaranja u obrazovanje. Kod mladih je vrlo vjerojatno više riječ o oprezu u procjenjivanju važnosti koje obrazovanje ima za pojedinca kao posljedice dugogodišnje deprecijacije obrazovanja u hrvatskom društvu. Tomu su osobito pridonijele političke, akademske i druge elite koje kroz brojne afere u ovom području hrvatskim građanima šalju poruku da je obrazovanje na cijeni, no ne zato što se tako uče visokokonkurentna znanja i vještine, nego zato što se tako dolazi do vlasništva nad raznim svjedodžbama i diplomama koje su postale *sine qua non* sveprisutnog klijentelističkog kadrovanja.

Da u tome dio mladih ne vidi ništa sporno, potvrđuju rezultati faktorske analize. „Umjereno optimistična“ većina, naime, ne pripisuje obrazovanju istu ulogu u osiguranju individualne dobrobiti. Dvije latentne faktorske dimenzije otkrivaju da se mladi koji korist od obrazovanja vide u *boljoj zaradi i sigurnom poslu* razlikuju od onih koji obrazovanje povezuju s *dobrim životom u zajednici*. Prvu skupinu određuje stabilan individualističko-materijalistički pogled na obrazovanje, koji je moguće označiti i kao „dobro poslovno uhljebljenje“ s obzirom na to da se u njemu obrazovanje povezuje sa sigurnim i dobro plaćenim poslom, koji omogućuje visok životni standard, no ne nužno i s profesionalnim usavršavanjem. Drugu skupinu označava gotovo jednako stabilan interakcionističko-komunitarni pogled prema kojemu se pojedinac obrazovanjem osposobljava za uspostavljanje kvalitetnijih odnosa s drugima, uspješnije rješavanje svakodnevnih problema i lakšu komunikaciju sa svijetom.

Shvaćanje kako obrazovanje doprinosi društvenoj moći i ugledu, kao i političkom uspjehu, određuje obje navedene orijentacije, no s različitim značenjem. Sadržaj faktora sugerira da su u prvoj latentnoj dimenziji društvena moć i ugled nadgradnja prestižnog radnog mjesta i materijalnog blagostanja, dok je u drugoj to rezultat društvene i građanske kompetentnosti. Za mlade koji pripadaju prvoj podskupini obrazovanje je sredstvo za ostvarenje boljeg života pojedinca kao privatne osobe, dok je za one u drugoj skupini ono sredstvo za ostvarenje boljeg života pojedinca kao društvenog bića. Razlika je prisutna i u povezivanju obrazovanja s političkom promocijom, što također nalazimo u obje podskupine. Naime, dok je u prvoj obrazovanje prvenstveno shvaćeno kao alatka političkog karijerizma, u drugoj je ono pretpostavka za odgovornije bavljenje javnim poslovima. U skladu s tim je moguće zaključiti da prvi faktor opisuje introvertni i ekskluzivni pogled na obrazovanje za kojega je karakteristično povezivanje obrazovanja s materijalnom moći preko dobro plaćenog i stabilnog posla, čime pojedinac sebi osigurava i društvenu moć i ugled, no to ga istovremeno čini nezainteresiranim i neosjetljivim za druge i zajednicu. Drugi faktor pak opisuje ekstrovertan i inkluzivan pogled na obrazovanje u sklopu kojega se fokus stavlja na kvalitetu međuljudskih odnosa, pri čemu društvena moć i ugled nisu shvaćeni kao nešto što proizlazi iz akumulacije materijalnih dobara, nego iz sposobnosti uspostavljanja kvalitetnih međuljudskih odnosa, zbog čega se ni veza obrazovanja i političkog napredovanja ovdje ne bi trebala shvaćati u značenju političkog karijerizma, nego kao izraz građanske odgovornosti pojedinca za dobrobit zajednice. Ključni elementi koji stoje u temeljima navedenih razlika između mladih čine obrazovanje i ekonomska stabilnost. Naime, mladi čija je percepcija individualne koristi od obrazovanja povezana s uspješnijom društvenom interakcijom i komunikacijom, pripadaju podskupini koja ima viši stupanj obrazovanja i koja je materijalno situiranija. Suprotno njima, mladi s nezavršenom ili završenom osnovnom školom skloniji su mišljenju da je obrazovanje put do sigurnog posla i materijalnog blagostanja.

Stavovi mladih o individualnoj koristi od obrazovanja usporedivi su s njihovom percepcijom društvenih potreba, interesa i/ili ciljeva koji se obrazovanjem trebaju prvenstveno ostvarivati. Za njih je obrazovanje javna usluga kojoj je primarna zadaća unaprjeđenje i stabilnost. Konkretnije, značajna većina mladih drži da obrazovanje treba biti u službi razvoja slobodnoga i neovisnog pojedinca, očuvanja stabilne i zdrave obitelji te zadovoljavanja interesa društva u cjelini, uključujući održivi razvoj i razvoj ljudskih resursa lokalne zajednice. Oko polovice ih na prvo mjesto stavlja interese tržišta rada i države, kao i emancipaciju društveno marginaliziranih pojedinaca i skupina, dok ih oko dvije petine drži da obrazovanje treba prvenstveno podrediti interesima integrirane Europe i rastu kapitala. Potonji podatak o dvije petine mladih koji su skloni djelatnost od općeg društvenog interesa staviti u službu kapitala, zabrinjava, jer sugerira da je svijest o obrazovanju kao neotuđivom pravu

pojedince i općem dobru u Hrvatskoj još nedovoljno razvijena, što osnažuje poziciju pojedinih interesnih skupina koje kritiziraju domaće javno školstvo nudeći kao alternativu privatizaciju, a time i marketizaciju sektora obrazovanja u cjelini.

Da dio mladih ne razumije društvenu važnost obrazovanja, potvrđuju i rezultati faktorske analize. Dvije stabilne faktorske dimenzije sugeriraju podjelu među mladima u dvije podskupine. Jedna društvenu funkciju obrazovanja prije svega vidi u služenju interesima kapitala s kojima su, što je zabrinjavajuće, tijesno povezani i interesi države, integrirane Europe i, nešto slabije, tržišta rada. Druga je podskupina okrenuta privatnoj i društvenoj sferi pa društvenu funkciju obrazovanja prvenstveno povezuje s interesima pojedinca, obitelji, lokalne zajednice i društva u cjelini. Zadaće obrazovanja vezane za emancipaciju društveno diskriminiranih skupina i održiv razvoj uključene su u oba faktora, iako većinski pripadaju drugome. To znači da dio mladih stavlja obrazovanje u službu emancipacije diskriminiranih skupina i osiguranja održivog razvoja u sprezi sa zadovoljavanjem interesa kapitala, države i Europe, dok ih dio te dvije zadaće povezuje s drugim zadaćama obrazovanja kojima se osigurava dobrobit pojedinca, obitelji i društvene zajednice i u cjelini i u pojedinim njezinim segmentima. Mladi koji pripadaju prvoj orijentaciji ne samo da gube iz vida važnost očuvanja humanističke svrhe obrazovanja i autonomije odgojno-obrazovnih ustanova, nego su skloni olakom prebacivanju interesa države s dobrobiti pojedinca i društva na dobrobit gospodarskih interesnih skupina povezanih s državom. S druge strane, ni mladima koji su skloniji drugoj orijentaciji veza između obrazovanja i državnih interesa nije sasvim jasna, pa ne treba čuditi da, slobodni od nadzora javnosti zbog njezine nedovoljne osviještenosti, i nositelji obrazovne politike olako zaborave koje i čije interese hrvatski odgojno-obrazovni sustav treba prvenstveno zadovoljiti.

Ta je opaska opravdana u svjetlu podataka o mladima koji prekidaju školovanje prije stjecanja bazičnih vještina bez kojih su tržišno „neupotrebljivi“ i bez kojih im je otežano naknadno stjecanje tržišno relevantnih kvalifikacija. Većina njih kao razlog napuštanja škole navodi siromaštvo svojih obitelji, a tek svaki pedeseti naglasak stavlja na nemogućnost dobivanja kredita ili nekog drugog oblika potpore za nastavak školovanja. Potonje je sistemski propust i on je u suprotnosti s obvezom demokratske vlasti da osigura pravo na obrazovanje svim mladima pod jednakim uvjetima i prema njihovim sposobnostima, ali je u skladu s ustavnim odredbama o obrazovanju koje obveznost u tom području reduciraju na završetak osnovne škole. Ako im to nije poznato, mladi koji dolaze iz siromašnih obitelji ne traže da vlast i javne institucije uspostave učinkovite mjere potpore kojima bi kompenzirali svoje poteškoće, nego prekid školovanja objašnjavaju ili nedostacima svoje obitelji, poput siromaštva, ili svojim osobnim nedostacima, poput nerazvijene navike učenja i demotivanosti za školu. Na taj način oni aktivno pridonose svom samoispunjavajućem proročanstvu, ali i legitimiraju nedemokratski stil upravljanja obrazovanjem,

što neminovno vodi institucionaliziranoj strategiji okrivljavanja žrtve, iako je ovdje riječ o strukturnom nasilju, a ne o individualnom nedostatku. Mladi koji prekidaju školovanje bez visokokonkurentnih znanja i vještina zbog financijskih poteškoća predstavljaju posebno ranjivu podskupinu kojoj je potrebna učinkovita društvena potpora kako bi izišla iz začaranog kruga siromaštva i socioekonomske ovisnosti. Podaci iz našeg istraživanja govore da nju čine najstarija dobna kohorta, nezaposleni, mladi čije majke imaju strukovno, a očevi osnovnoškolsko obrazovanje pri čemu su još i nezaposleni te čija domaćinstva mjesečno preživljavaju s manje od 3.000 HRK. S obzirom na to da je mladih koji dolaze iz ekonomski situiranih obitelji višestruko manje u kategoriji preranog napuštanja škole, opravdano je zaključiti da škola i u demokratskoj Hrvatskoj ostaje značajan čimbenik reprodukcije i učvršćivanja društvene nejednakosti, zbog čega je prijeko potrebno kritički preispitati provedbu prava na obrazovanje u kontekstu društvene potrebe za mladima koji su pripremljeni za visokokonkurentno globalno tržište rada.

Školu kao faktor reprodukcije potkrepljuju i dodatni podaci o podskupini učenika iz ovoga, kao i iz ranijih istraživanja. Mladi čiji roditelji imaju viši stupanj obrazovanja u pravilu završavaju u gimnaziji, a oni čiji roditelji imaju nezavršenu ili završenu osnovnu školu većinom upisuju trogodišnju ili četverogodišnju srednju strukovnu školu, najčešće bez mogućnosti daljnjeg obrazovanja. Štoviše, mnogi od njih do škola još i putuju jer se, za razliku od gimnazija, nalaze izvan mjesta stanovanja. Materijalna oskudica ne zaustavlja samo mlade na nižim razinama obrazovanja, nego sprječava i one koji imaju studentski status da iskoriste mogućnosti studiranja na stranim sveučilištima u sklopu europskih programa studentske razmjene. Rezultati istraživanja podskupine studenata potvrđuju da je više od polovice njih inozemno iskustvo steklo zahvaljujući potpori roditelja, a samo četvrtina uz pomoć europskih fondova. Stoga je razumljivo da studenti koji dio studija žele provesti izvan Hrvatske, a ne mogu, kao najveći razlog navode nedostatne financijske mogućnosti svojih obitelji, čime se pridružuju mladima koji su prekinuli školovanje u legitimiranju neprihvatljivih europskih i domaćih obrazovnih politika.

Uspostavljanjem sustava adekvatne potpore učenicima i studentima, zajedno s podizanjem kvalitete obrazovanja na svim razinama, ne potiče se samo mlade da ostanu u sustavu odgoja i obrazovanja do stjecanja kvalifikacija koje im osiguravaju zapošljavanje i osamostaljenje, nego se smanjuju i regionalne razlike u udjelu visokoobrazovanih te tako podiže obrazovna struktura stanovništva i zapošljivost mladih općenito. Uzete zajedno, te tri komponente predstavljaju ozbiljan izazov s kojima se Hrvatska susreće u europskom i globalnom kontekstu u eri visokokonkurentnog tržišta rada.

Literatura

- Akamai (2016): *Akamai's [State of the Internet] Q3 2016 Report* (<https://www.akamai.com/us/en/multimedia/documents/state-of-the-internet/q3-2016-state-of-the-internet-connectivity-report.pdf>).
- Apple, M. W. (2006): *Educating the Right Way: Markets, Standards, God and Inequality*. New York: Routledge.
- Baranović, B. (2002). Što mladi misle o obrazovanju?, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 203-218.
- Brandtzæg, P. B. (2010): Towards a unified media-user typology (MUT): a meta-analysis and review of the research literature on media-user typologies. *Computers in Human Behavior*, 26(5): 940-956.
- Brewer, D. J.; McEwan, P. J. - eds. (2010): *Economics of Education*. Amsterdam: Elsevier.
- Carnoy, M. (1999): *Globalisation and Education Reform: What Planners Need to Know*. Paris: UNESCO, International Institute for Educational Planning.
- Coleman, J.S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94 (Supplement), 95-120.
- Commission of the European Communities (2005): *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A New Framework Strategy for Multilingualism*. Brussels: Commission of the European Communities, COM(2005) 596 final.
- Council of Europe (2001): *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Strasbourg: Council of Europe.
- Čulig, B.; Klasnić, K.; Jakšić, J.; Lucić, D.; Putar-Novoselec, M. (2013): *Znanje (ni)je roba. Empirijska analiza jednog studentskog prosvjeda*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk / Hrvatsko sociološko društvo.
- Ellis, R. (1994): *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- European Commission (2003): *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 24 July 2003 - Promoting language learning and linguistic diversity: an action plan 2004-2006*, COM(2003) final
- European Commission (2010): *Communication from the Commission: Europe 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. Bruxelles: European Commission, COM 2010(2020).
- European Commission (2011): *First European Survey on Language Competences: Final Report*, http://ec.europa.eu/languages/policy/strategic-framework/documents/language-survey-final-report_en.pdf
- European Commission (2012): *Special Eurobarometer 386: Europeans and Their Languages*.
- European Commission (2015a): *Education and Training Monitor 2015*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2015b): *Education and Training Monitor 2015: Croatia*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2016): *Education and Training Monitor 2016: Croatia*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- European Commission/EACEA/Eurydice (2014): *National Sheets on Education Budgets in Europe 2014. Eurydice Facts and Figures*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission/EACEA/Eurydice (2015a): *National Sheets on Education Budgets in Europe 2015. Eurydice Facts and Figures*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission/EACEA/Eurydice (2015b): *The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/182EN.pdf.
- European Communities (2007): *Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat and Eurostudent (2009): *The Bologna Process in Higher Education in Europe. Key Indicators on the Social Dimension and Mobility*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fiala, R. (2007): Educational ideology and the school curriculum, u: Benavot, A.; Braslavsky, C. (eds.): *School Knowledge in Comparative and Historical Perspective*. Hong Kong: CERC & Springer, 15-34.
- Fordham, S.; Ogbu, J. U. (1986): Black students' school success: Coping with the „burden of 'acting white'“. *The Urban Review*, 18(3): 176-206.
- Gardner, R. C. (1985): *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*. London: Arnold.
- Giroux, H. (1983): *Theory and Resistance in Education: A Pedagogy for the Opposition*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group Incorporated.
- Giroux, H. (2012): Neoliberalism, corporate culture and the promise of higher education: The university as a democratic public sphere. *Harvard Educational Review*, 72(4): 1-31.
- Giroux, H. (2014): *Neoliberalism's War on Higher Education*. Chicago: Haymarket Books.
- Hargreaves, A. (2003): *Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity*. New York: Teachers College Press.
- Hill, D. (2005): Globalisation and its educational discontents: Neoliberalism and its impacts on education workers' rights, pay and conditions. *International Studies in Sociology of Education*, 15: 257-288.
- Ilišin, V. – ur. (2014): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V.; Mendeš, I. (2005): Mladi i Europska unija: percepcija posljedica integracije, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 197-252.
- Jokić, A.; Koljenik, D.; Faletar Tanacković, S.; Badurina, B. (2016): Vještine informacijske i informatičke pismenosti studenata informacijskih znanosti u Osijeku: Pilot istraživanje. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 59(3/4): 63-92.
- Labaree, D. F. (1997): Public goods, private goods: The American struggle over educational goals. *American Educational Research Journal*, 34(1): 39-81.
- Le Métais, J. (1997): *Values and Aims in Curriculum and Assessment Frameworks: International Review of National Curriculum and Assessment Frameworks Project*. London: School Curriculum and Assessment Authority.

- Liessmann, K. P. (2008): *Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- MacLeod (1987): *Ain't No Makin' It: Aspirations and Attainment in a Low-Income Neighborhood*. Boulder: Westview Press.
- Madrid, D. (1995): *Internal and external factors in language teaching. Actas de las II Jornadas de Estudios Ingleses*. Universidad de Jaén, 59-82.
- McLaren, P. (1980). *Cries from the Corridor*. London: Methuen.
- McLaren, P. (1998): *Critical Pedagogy and Predatory Culture: Oppositional Politics in the Postmodern Era*. New York: Routledge.
- Molnar, A. (2005): *School Commercialism: From Democratic Ideal to Market Commodity*. London: RoutledgeFalmer.
- Muchnick, A. G.; Wolfe, D. E. (1982): Attitudes and motivations of American students of Spanish. *The Canadian Modern Language Review*, 88(2): 254-261.
- OECD (2012): *Education at a Glance: OECD Indicators*. OECD Publishing (http://www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf).
- OECD (2014): *PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do. Student Performance in Mathematics, Reading and Science* (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD Publishing (<https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-volume-I.pdf>).
- Ogbu, J. U. (1991): Understanding cultural diversity and learning. *Educational Researcher*, 21(8): 5-14.
- Pearson and The Economist Intelligence Unit (2012): *The Learning Curve – Lessons in Country Performance in Education: 2012 Report*. London: Pearson (<http://thelearningcurve.pearson.com/the-report-2012>).
- Pearson and The Economist Intelligence Unit (2014): *The Learning Curve - Education and Skills for Life: 2014 Report*. London: Pearson (<http://thelearningcurve.pearson.com/reports/the-learning-curve-report-2014>).
- Paino, M.; Renzulli, L. A. (2012): Digital dimension of cultural capital: The (in)visible advantages for students who exhibit computer skills. *Sociology of Education*, 86(2): 124–138.
- Potočnik, D. (2014): Studenti u umreženom društvu, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 377-398.
- Putnam, R. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rikowski, G. (2003): Schools and the GATS enigma. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 1(1) (<http://www.jceps.com/index.php?pageID=article&articleID=8>).
- Sahlberg, P. (2006): Education reform for raising economic competitiveness. *Journal of Educational Change*, 7 (4): 259-287.
- Sinclair, M. (2004): *Learning to Live Together: Building Skills, Values and Attitudes for the Twenty-first Century*. Paris: UNESCO.
- Spajić Vrkaš, V. (2013): Participation, governance and quality education, u: *Governance and Quality Education: General Report from the Prague Forum (24th Session of the Council of Europe Standing Conference of Ministers of Education*, Helsinki, Finland, 26-27 April 2013). Strasbourg: Council of Europe, 32-41.

- Špiranec, S. (2003): Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje. *Edupoint*, 17(3): 4-14. (http://edupoint.carnet.hr/casopis/cimages/edupoint/ep_17_1.pdf).
- Tomaševski, K. (2005a): Globalizing what: Education as a human right or as a trading service? *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 12(1): 1-78.
- Tomaševski, K. (2005b): Has the right to education a future within the United Nations? A behind-the-scene account by Special Rapporteur on the right to education 1998.-2004. *Human Rights Law Review*, 5(2): 205-237.
- Van Daursen, A.; Van Dijk, J. (2014): The digital divide shifts to differences in usage. *New media & society*, 16(3): 507–526.
- Willis, P. (1977): *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. New York: Columbia University Press.
- World Economic Forum (2015). *The Global Competitiveness Report: 2015-16*. Geneve: World Economic Forum.
- World Economic Forum (2016): *The Global Competitiveness Report: 2016.-17*. Geneve: World Economic Forum.
- Zajda, J. – ed. (2010): *Globalization, Ideology and Education Policy Reforms*. Dordrecht: Springer.

Web izvori

Agencija za mobilnost i programe Europske unije www.mobilnost.hr

Državni zavod za statistiku www.dzs.hr

Europe 2020 Strategy http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Hrvatski zavod za zapošljavanje www.hzz.hr

PISA – Programme for International Student Assessment <http://www.oecd.org/pisa/>

Dunja Potočnik
Vedrana Spajić Vrkaš

MLADI U HRVATSKOJ: SUDJELOVANJE NA TRŽIŠTU RADA I PROSTORNA MOBILNOST

1. Uvod

Područja istraživanja mladih kojima se bavimo u ovom dijelu studije obuhvaćaju nekoliko tema koje su nezaobilazne za stjecanje cjelovitijeg uvida u pripremljenost mladih za tržište rada, uključujući profesionalne aspiracije, spremnost na odlazak u inozemstvo i načine korištenja računala i interneta. Tekst se oslanja na podatke iz istraživanja o potrebama, potencijalima i problemima današnje generacije mladih u Hrvatskoj iz 2013. godine, koji su bili empirijska podloga za izradu *Nacionalnoga programa za mlade za razdoblje 2014.-2017.* i druge, srodne razvojno-strategijske dokumente. Još od donošenja prvoga takvog programa u suvremenoj Hrvatskoj, *Nacionalnog programa djelovanja za mlade* (2002), Institut za društvena istraživanja u Zagrebu sustavno prati bitna područja razvoja mladih, osobito njihovu uključenost u društvo i tržište rada. Rezultati istraživanja u proteklom razdoblju, odnosno od istraživanja provedenoga 1999. i donošenja prvoga nacionalnog programa za mlade 2002. do danas, potvrđuju teze domaćih sociologa (Malenica, 2007; Poljanec-Borić, 2007; Burić, 2010; Katunarić, 2011; Sekulić, 2012) o nepovoljnim ishodima tranzicije za hrvatske građane. Malenica (2007: 125), primjerice, drži da je tranzicija dovela do polarizacije hrvatskog društva i produbila njegov asimetričan razvoj, zbog čega je Hrvatska od druge najbogatije socijalističke zemlje postala treća najsiromašnija bivša socijalistička zemlja koja je sada članica EU-a.

Hrvatska je početkom 2017. godine dospjela u sam europski vrh po nezaposlenosti mladih, s relativno velikim brojem onih koji se odlučuju na dugotrajan odlazak u inozemstvo i koji se zapošljavaju kao prekarni radnici. Visoka nezaposlenost mladih postala je trajno obilježje hrvatskoga društva, zbog čega raste rizik da oni umjesto društvenog «resursa» postanu društveni problem koji će dugotrajno i dubinski opteretiti razvoj i rast hrvatskoga društva i gospodarstva. Štoviše, umjesto da ih se stavi u fokus društvenog razvoja, osnaže mjere za poboljšanje njihova položaja i učinkovito potakne njihovo sudjelovanje u društvenoj, ekonomskoj i političkoj sferi, mlade se u Hrvatskoj nerijetko diskriminira i marginalizira. Prema podacima Eurobarometra (2016), 78% mladih iz naše zemlje osjeća se marginalizirano zbog posljedica ekonomske krize i smanjenog pristupa potrebnim resursima, što je znatno

iznad EU prosjeka (57%). Za usporedbu, u Njemačkoj takav osjećaj ima 27% mladih, u Malti 28%, a u Danskoj 31%.

Globalna ekonomska kriza koja je započela 2008., čije se posljedice u Hrvatskoj osjećaju i danas, otežava uspješno ispunjavanje potreba mladih i njihovo uključivanje u društvo. Ako za referentni okvir uzmemo Maslowljevju teoriju potreba¹ (1943), uviđamo kako su time što je mladima otežan pristup tržištu rada, pri čemu obrazovni sustav pati od nedostatka reformi i opterećenosti neodgovarajućim sadržajima, ugrožena sva područja u kojima bi potrebe mladih trebale biti zadovoljene. Ne iznenađuje stoga podatak Državnog zavoda za statistiku kako je samo u 2015. godini Hrvatsku napustilo oko 30.000 stanovnika. Među njima je nedvojbeno veliki broj mladih (o čemu nema sustavnih podataka) što znači da, dugoročno gledano, Hrvatska gubi dragocjene i nezamjenjive resurse, a pojedinim regijama dolazi do depopulacije.

Nemogućnost mladih da svojim radom osiguraju vlastitu egzistenciju i na taj način financijski rasterete svoje ionako osiromašene obitelji (o čemu se u ovoj studiji detaljnije raspravlja u poglavlju o obiteljskim okolnostima mladih), što uključuje njihovo otežano stambeno osamostaljivanje i nedostatak resursa potrebnih za organiziranje slobodnog vremena, ozbiljno ugrožava njihovu dobrobit i njihovu aktivnu ulogu u društvenom, gospodarskom i političkom razvoju Hrvatske. U skladu s prethodno naznačenim problemima mladih, u ovom dijelu studije bavit ćemo se sljedećim temama i podskupinama mladih:

1. poduzorak zaposlenih ispitanika (N = 508): zaposlenje, vrsta ugovora, broj radnih sati tjedno i iznos mjesečne plaće;
2. poduzorak mladih poljoprivrednika (N = 18): veličina poljoprivrednog zemljišta kojim raspolažu, vrsta poljoprivredne i stočarske proizvodnje, razlog bavljenja poljoprivredom, poteškoće s kojima se susreću, planovi u narednih 10 godina;
3. nezaposleni ispitanici (N = 382): duljina nezaposlenosti, prijava na HZZ, broj i mjesto javljanja na natječaj za slobodna radna mjesta, javljanje na natječaj za slobodna radna mjesta u ovisnosti o struci, uvjeti za prihvaćanje posla izvan struke, uvjeti prihvaćanja posla izvan mjesta stanovanja, način uzdržavanja za vrijeme nezaposlenosti;
4. cjelokupni uzorak mladih (N = 2.000):
 - 4.1. preferirani sektor rada, poželjne karakteristike radnog mjesta, kvalitete koje su bitne u pronalaženju dobrog posla;
 - 4.2. spremnost na odlazak u inozemstvo;
 - 4.3. svrha korištenja računala i interneta.

U analizi prethodno navedenih varijabli bit će identificirani diskriminatorski elementi u statusu, ponašanju i stavovima mladih u odnosu na trinaest socijalnih obi-

¹ Fiziološke potrebe, potreba za sigurnošću, potreba za pripadanjem i ljubavlju, potreba za poštovanjem i samopoštovanjem i potreba za samoaktualizacijom čine osnovicu Maslowljeve teorije potreba.

lježja mladih: spol, dob, bračni status roditelja i mladih, broj vlastite djece i članova kućanstva, socioprofesionalni status ispitanika, obrazovanje ispitanika te njihovih majki i očeva, radni status majke i oca, te prosječan prihod kućanstva. U obradi podataka bit će primijenjena deskriptivna, bivarijatna (hi-kvadrat test) i multivarijatna (faktorska) analiza, a tumačit će se samo razlike koje su statistički značajne na razini .000. Dio dobivenih podataka usporedit će se podacima iz prethodno provedenih domaćih istraživanja, prije svega s podacima istraživanja provedenih u IDIZ-u 1999. i 2004. godine, kao i s podacima iz javno dostupnih europskih baza podataka (prvenstveno Eurostata).

2. Mladi na hrvatskom tržištu rada: ‘normaliziranje’ prekarnog rada

Mladi su danas u svijetu sve češće uhvaćeni u krug prekarnih poslova isprekidanih razdobljima nezaposlenosti ili ekonomske neaktivnosti tijekom kojih im se rijetko nude odgovarajući obrazovni sadržaji koji bi im pomogli pri uspješnijem uključivanju na tržište rada. U EU po pitanju statusa zaposlenih mladih postoje velike razlike. Dok je u vodećoj Nizozemskoj zaposleno njih 68%, a u Austriji 62%², Hrvatska se s 35,5% zaposlenih mladih u dobi od 15-29 godina nalazi na četvrtom mjestu od dna ljestvice.

Agenda EU u području zapošljavanja³ od kraja 1990-ih naglašava potrebu za fleksibilizacijom tržišta rada uz poštivanje načela sigurnosti („fleks-sigurnost“). No, u praksi se najčešće promjene svode na fleksibilnost. Brojni istraživači u području društvenih znanosti (Solow, 1998; Freeman, 2005; Kahn, 2010; O’Reilly i dr, 2015) naglašavaju da mladi nemaju koristi od fleksibilizacije tržišta rada ukoliko ona nije povezana sa sigurnošću. Prema istraživanjima Eurofounda (2014) poslovi na određeno vrijeme slabije su plaćeni, rijetko su vezani sa stručnim usavršavanjem i rijetko pokrivaju mirovinsko osiguranje, što doprinosi ekonomskoj marginalizaciji mladih i usporava njihovo osamostaljivanje od roditeljskog doma. Štoviše, zbog rada na poslovima koji traže niže kvalifikacije od onih koje su stečene formalnim obrazovanjem, mladi postupno gube svoja stručna znanja i vještine te postaju demotivirani za cjeloživotno učenje i stručno usavršavanje.

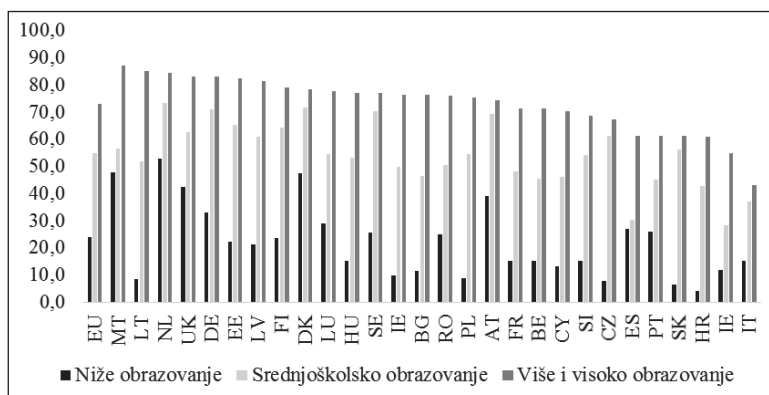
Udio mladih pod navedenim rizicima u Hrvatskoj je izrazito visok, pri čemu valja naglasiti da niske stope zaposlenosti prate sve obrazovne kategorije. Grafikon 1 prikazuje stope zaposlenosti mladih u zemljama članicama EU poredane prema udjelu mladih s visokom stručnom spremom. U usporedbi s velikom većinom drugih zemalja, mladi iz Hrvatske s niskim ili visokim obrazovanjem u izrazito su lošem

² Izvor: Eurostat [yth_empl_010]

³ European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=102>

položaju, dok je položaj mladih sa srednjom školom donekle usporediv s onim njihovih europskih vršnjaka.

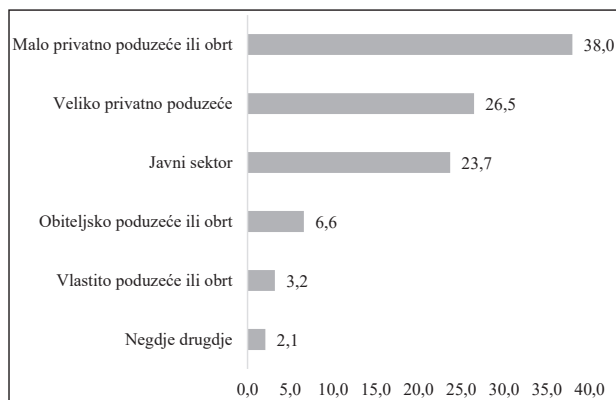
*Grafikon 1: Stope zaposlenosti mladih (15-29) u EU 2015. u odnosu na najviši postignuti stupanj obrazovanja (%)**

* Izvor: Eurostat [yth_empl_010]

Nakon uvida u stope zaposlenosti mladih u odnosu na postignuti stupanj obrazovanja, korisno je pogledati u kojim su sektorima mladi u Hrvatskoj zaposleni (grafikon 2). Od 508 zaposlenih mladih, koliko ih je bilo obuhvaćeno istraživanjem (26% u ukupnom uzorku), najveći udio – njih skoro dvije petine – zaposleno je u malom privatnom poduzeću ili obrtu. Udio zaposlenih u velikom privatnom poduzeću gotovo je izjednačen s udjelom onih koji rade u javnom sektoru, pri čemu je u oba sektora ukupno zaposleno oko polovice svih mladih. Zaposlenost u obiteljskom ili vlastitom poduzeću ili obrtu znatno je rjeđa i odnosi se na manje od desetinu zaposlenih ispitanika.

Grafikon 2: Sektor zaposlenja ispitanika (%)

U odnosu na sektor zaposlenja mladih (tablica 1) tek su se četiri obilježja – od kojih je samo stupanj obrazovanja inherentan mladima – pokazala diskriminirajućima. Razlike u obrazovanju izdvajaju javni sektor, u kojemu su pretežno zaposleni visokoobrazovani mladi, od ostalih sektora u kojima se zapošljavaju niže ili strukovno obrazovani mladi. Te su razlike dijelom uvjetovane formalnim zahtjevima koje se stavlja pred mlade u slučaju zaposlenja u javnom sektoru, a što najčešće uključuje fakultetsku diplomu. Za mlade zaposlene u javnom sektoru može se reći da su «sretnici», jer ih je, u odnosu na vršnjake koji rade u ostalim sektorima, relativno najveći udio zaposlen u struci. Po tome su im najbliži mladi koji rade u obiteljskom poduzeću ili obrtu, dok su radom izvan struke najviše pogođeni oni koji rade u malom privatnom poduzeću ili obrtu. Broj radnih sati tjedno i visina mjesečne plaće također doprinose tome da se mlade koji rade u javnom sektoru percipira kao «privilegirane», jer češće od prosjeka rade do 40 sati tjedno i primaju plaće u najvišim dohodovnim kategorijama. Po broju radnih sati bliski su im mladi zaposleni u obiteljskom ili vlastitom poduzeću ili obrtu, ali ne i po visini plaća. S druge strane, mladi zaposleni u privatnom poduzeću ili obrtu rade iznad prosjeka, pri čemu im plaće najčešće u prosjeku ne prelaze 3.500 HRK.

Tablica 1: Sektor zaposlenja ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja ispitanika	Javni sektor	Veliko privatno poduzeće	Malo poduzeće ili obrt	Obiteljsko ili vlastito poduzeće ili obrt
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 51,19$			
Nezavršena ili završena OŠ	0	40,0	40,0	20,0
Trogodišnja strukovna škola	13,3	31,9	47,8	7,1
Četverogodišnja SS	17,1	28,2	40,9	13,8
VŠS, VSS i više	44,1	21,7	28,9	5,3
<i>Rad u struci</i>	$\chi^2 = 30,91$			
U struci	36,2	23,5	35,2	5,2
Samo dijelom u struci	18,9	33,7	36,8	10,5
Izvan struke	13,5	30,7	48,5	7,4
<i>Broj radnih sati tjedno</i>	$\chi^2 = 30,57$			
Manje od 40 sati	35,3	23,5	27,5	13,7
40 sati	32,4	26,8	34,7	6,1
41-50 sati	14,5	29,6	50,0	5,9
Više od 50 sati	11,9	35,7	47,6	4,8
<i>Iznos mjesečne plaće (HRK)</i>	$\chi^2 = 35,50$			
Do 2.500	31,6	8,7	42,1	7,0
2.501-3.500	11,2	30,2	48,8	9,6
3.501-4.500	25,3	19,8	41,8	5,5
4.501-5.400	40,5	16,7	25,7	5,4
Iznad 5.400	23,3	24,6	27,4	6,8
UKUPNO	25,1	27,1	38,6	9,3

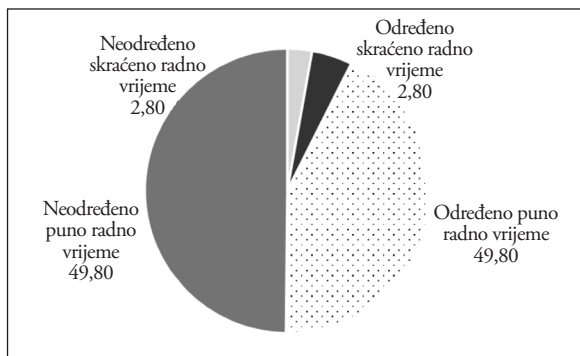
Rad u struci, što je cilj kojemu teži velik udio mladih, ostvaruje samo njih 45%, dok ih 20,2% dijelom radi u svojoj struci, a čak 34,7% ima posao izvan svoje struke. U pogledu njihova profesionalnog statusa (tablica 2), mladi su homogeni. Tek se stupanj obrazovanja pojavio kao izvor statistički značajne razlike između veće pojavnosti rada u struci kod akademski obrazovanih ispitanika. Njihov antipod su mladi nižeg obrazovanja koji većinski rade izvan struke.

Tablica 2: Rad u struci s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika (%)

Stupanj obrazovanja ispitanika	U struci	Samo dijelom u struci	Izvan struke
	$\chi^2 = 51,45$		
Nezavršena ili završena OŠ	20,0	20,0	60,0
Trogodišnja strukovna škola	43,8	12,5	43,8
Četverogodišnja srednja škola	34,1	22,2	43,8
VŠS, VSS i više	63,5	23,3	13,2
UKUPNO	46,4	20,2	33,4

U odnosu na vrstu radnog ugovora (grafikon 3), polovica zaposlenih mladih ima ugovor na neodređeno puno radno vrijeme, a nešto više od dvije petine na određeno puno radno vrijeme, dok ih je tek skroman dio zaposlen na određeno ili na neodređeno skraćeno radno vrijeme. Drugim riječima, polovica zaposlenih mladih su prekarni radnici koji ne uživaju sigurnost radnog mjesta ni primjerenu zaštitu svojih radničkih prava. Uz nepovoljne stambene kredite koje im nude banke u Hrvatskoj, prekarni rad priječi njihovo stambeno osamostaljivanje i zasnivanje obitelji, osobito planiranje djece. Nepovoljne životne okolnosti u kojima se danas nalazi velik broj mladih nisu samo problem budućnosti njih kao pojedinaca nego hrvatskog društva u cjelini. S obzirom na trend širenja prekarnog rada kod nas i u svijetu, može se pretpostaviti kako će se socioekonomsko osamostaljivanje mladih nastaviti usporavati, zbog čega će oni sve kasnije ulaziti u brak i zasnivati obitelj.

Grafikon 3: Vrsta ugovora kojeg su potpisali zaposleni ispitanici (%)

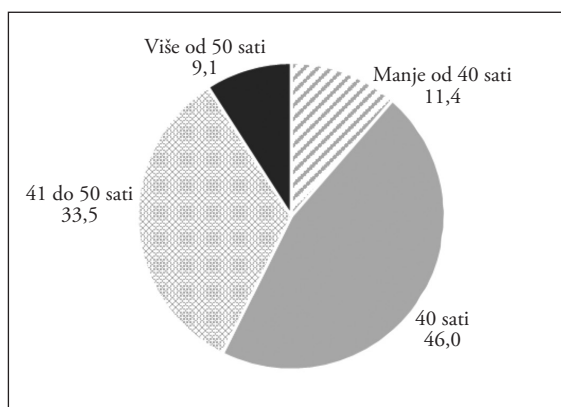
Kada se iz poduzorka zaposlenih izdvoje mladi koji imaju ugovor na određeno i na neodređeno puno radno vrijeme (93%) i kad se te dvije podskupine usporede prema odabranim sociodemografskim obilježjima, uključujući sektor zapošljavanja, samo se dob pokazuje kao dobar prediktor njihova radnog statusa (tablica 3). Potpuno očekivano, broj mladih s ugovorima na određeno puno radno vrijeme opada s dobi, a raste broj onih koji rade na neodređeno vrijeme.

Tablica 3: Vrsta ugovora kojeg su potpisali zaposleni ispitanici s obzirom na njihovu dob (%)

Obilježja ispitanika	Na određeno radno vrijeme	Na neodređeno radno vrijeme
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 19,17$	
15-19	78,9	21,1
20-24	59,4	40,6
25-29	40,8	59,2
UKUPNO	46,5	53,5

Prosječan broj radnih sati tjedno (grafikon 4) u odnosu na koji su se među mladima već pokazale određene razlike (sektor zaposlenja, prikazan u tablici 1), ukazuje na skoro polovicu mladih koji odrađuju prosječan broj radnih sati tjedno, trećinu mladih koji rade iznad prosjeka i to do 50 sati tjedno, dok je broj onih koji rade više od 50 sati i onih koji rade manje od prosjeka oko 10%.

Grafikon 4: Prosječan broj radnih sati tjedno (%)

Na osnovi tako raspoređenog radnog vremena proizlazi da prosječno tjedno radno vrijeme zaposlenih mladih iznosi 42 sata i 45 minuta. Duljina radnog tjedna nije povezana ni s jednom sociodemografskom varijablom osim sa sektorom zaposlenja ispitanika (tablica 4). Potvrđeno je da najkraće rade mladi zaposleni u obiteljskom

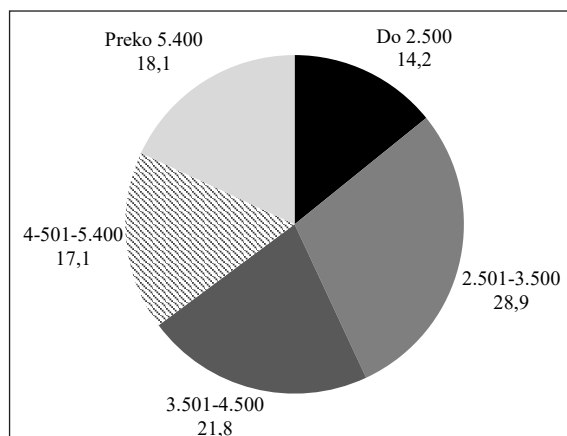
poduzeću ili obrtu, potom oni koji su zaposleni u javnom sektoru, a najdulje oni koji rade u velikim i malim privatnim poduzećima.

Tablica 4: Prosječan broj radnih sati tjedno s obzirom na sektor zaposlenja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Manje od 40 sati	40 sati	41-50 sati	Više od 50 sati
Sektor zaposlenja	$\chi^2 = 30,05$			
Javni sektor	15,8	60,5	19,3	4,4
Veliko privatno poduzeće	9,3	44,2	34,9	11,6
Malo privatno poduzeće ili obrt	7,6	40,2	41,3	10,9
Obiteljsko poduzeće ili obrt	22,6	41,9	29,0	6,5
UKUPNO	11,3	45,9	33,5	9,3

U sklopu analize položaja mladih na tržištu rada zaposlenim ispitanicima postavljeno je i pitanje o iznosu mjesečne plaće koju primaju za svoj rad (grafikon 5). Više od dvije trećine ih prima plaću ispod nacionalnog prosjeka, dok je plaća njih manje od petine na razini nacionalnog minimuma. Jasno je da tako niska primanja ograničavaju mlade u osamostaljivanju⁴ i planiranju svoje budućnosti.

Grafikon 5: Iznos mjesečne plaće u kunama (%)

No mladi po iznosu plaća nisu homogena skupina – statistički značajne razlike među njima dobivene su s obzirom na osam obilježja (tablica 5). Drastična razlika je utvrđena u odnosu na spol: čak je trostruko više mladih žena nego muškaraca u najnižoj dohodovnoj kategoriji, a trend nižih plaća koje primaju mlade žene nastavlja se kroz sve iznose, uz dvostruko više mladih muškaraca nego žena u najvišoj kategoriji prihoda. Najniža primanja mladih u prosjeku imaju dvije mlade kategorije ispitanika

⁴ Za usporedbu: potrošačka košarica po četveročlanjoj obitelji u 2013. iznosila je oko 6.670 kuna (izvor: Nezavisni hrvatski sindikati).

Mladi u Hrvatskoj: sudjelovanje na tržištu rada i prostorna mobilnost

sa srednjim strukovnim obrazovanjem koji žive u Istočnoj Hrvatskoj i koji u nešto većem broju rade u javnom sektoru. Izrazito velike razlike dobivene su i u pogledu prosječnog prihoda po kućanstvu i po članu obitelji: mladi s minimalnim primanjima žive u osiromašenim kućanstvima kojima ne mogu pomoći svojim skromnim plaćama.

Tablica 5: Iznos mjesečne plaće u kunama s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Do 2.500	2.501-3.500	3.501-4.500	4.501-5.400	Preko 5.400
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 25,95$				
Ž	22,4	28,6	17,7	18,8	12,5
M	7,6	28,0	25,8	15,6	23,1
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 31,18$				
15-19	26,7	33,3	20,0	0	20,0
20-24	21,6	41,2	20,6	10,3	6,2
25-29	11,3	24,8	21,9	20,0	21,9
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 50,57$				
Sjeverna Hrvatska	16,2	28,3	23,2	15,2	17,2
Središnja Hrvatska	10,0	22,5	22,5	30,0	15,0
Istra i Primorje	19,0	15,5	25,9	19,0	20,7
Istočna Hrvatska	30,6	46,9	4,1	14,3	4,1
Dalmacija	1,4	34,7	24,2	11,6	23,2
Grad Zagreb	1,7	25,0	25,0	20,0	21,2
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 63,44$				
Nezavršena ili završena OŠ	0	50,0	25,0	0	25,0
Trogodišnja strukovna škola	19,2	34,3	22,2	9,1	15,2
Četverogodišnja SS	12,6	41,9	21,6	12,0	12,0
VŠS, VSS i više	10,9	8,8	24,1	29,2	27,0
<i>Sektor zaposlenja</i>	$\chi^2 = 35,49$				
Javni sektor	17,6	13,7	22,5	29,4	16,7
Veliko privatno poduzeće	8,7	30,2	19,8	16,7	24,6
Malo privatno poduzeće ili obrt	14,8	37,7	23,5	11,7	12,3
Obiteljsko poduzeće ili obrt	13,3	40,0	16,7	13,3	16,7
<i>Rad u struci</i>	$\chi^2 = 42,21$				
U struci	14,8	17,3	23,5	17,3	27,0
Samo dijelom u struci	11,1	32,2	17,8	24,4	14,4
Izvan struke	15,4	41,0	22,4	13,5	7,7
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>	$\chi^2 = 78,90$				
Do 3.000	41,7	33,3	16,7	0	8,3
3.001 do 5.000	29,5	36,4	20,5	11,4	2,3
5.001 do 8.000	14,1	43,4	21,2	12,1	9,1
8.001 do 10.000	16,9	31,0	26,8	15,5	9,9
10.001 do 15.000	9,1	15,2	21,2	27,3	27,3
Preko 15.000	3,3	25,0	15,0	20,0	36,7
<i>Prosječan prihod po članu obitelji (HRK)</i>	$\chi^2 = 82,41$				
Do 1.000	27,5	36,2	18,8	8,7	8,7
1.001-2.000	17,6	42,0	22,7	10,9	6,7
2.001-3.000	11,1	24,7	21,0	29,6	13,6
3.001-4.000	5,1	19,2	17,9	20,5	37,2
Iznad 4.000	3,4	10,3	27,6	20,7	37,9
UKUPNO	14,4	28,3	22,1	17,0	18,2

Općenito se može reći kako su niža primanja u prosjeku vezana uz niži stupanj obrazovanja, osim u slučaju niže obrazovanih mladih koji se u najvišoj dohodovnoj kategoriji nalaze gotovo u jednakom omjeru kao i visokoobrazovani. Nadalje, niža primanja u prosjeku nešto više obilježavaju mlade iz Istočne Hrvatske, a viša njihove vršnjake iz Dalmacije i Zagreba. Kada je riječ o sektoru zaposlenja, najviše su plaće mladih vezane uz velika, a najmanje uz mala privatna poduzeća, dok su mladi u javnim poduzećima u prosjeku na sredini ljestvice. Zanimljivi su rezultati dobiveni u pogledu povezanosti visine plaće i rada u struci: mladi koji rade u struci u većoj mjeri imaju nešto viša primanja, dok su mladi izvan struke 'osuđeni' na niža primanja, što predstavlja dvostruki izvor njihova nezadovoljstva – i rad izvan struke i niska primanja.

U zaključku ovoj cjelini prijeko je potrebno podcrtati da 13% mladih s diplomom više škole ili fakulteta radi za plaću manju od 2.500 kuna, da plaća više od 50% onih koji su završili trogodišnju stručnu ili četverogodišnju srednju školu ne prelazi 3.500 kuna i da isti taj iznos svakog mjeseca primi 33% onih koji na poslu provedu više od 50 sati. Ti su podaci više nego porazni kad se usporede s deklarativnim optimizmom hrvatskih razvojno-strategijskih dokumenata koji se odnose na mlade. Jedno od temeljnih ljudskih prava jest pravo na primjerenu naknadu za obavljeni posao. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u članku 6. obvezuje sve države potpisnice, a time i Hrvatsku, da prizna „pravo na rad što uključuje pravo svakoga na mogućnost da živi od slobodno izabranog ili prihvaćenog rada“, a u članku 7. da prizna „svakome pravo da uživa pravedne i povoljne uvjete rada“, uključujući pravednu plaću i jednaku naknadu za rad iste vrijednosti bez ikakve razlike, osobito između zaposlenih muškaraca i žena. Hrvatska je ugradila ta načela u svoj pravni sustav, no do danas nisu doneseni učinkoviti instrumenti provedbe. Veliki broj mladih je nezaposlen, a još ih više obavlja prekarne poslove ili radi bez adekvatne naknade za obavljeni posao. To znači da im se nameću nepravedni radni uvjeti, čime im se oduzima ne samo pravo na adekvatni životni standard i pravo na brak i obitelj, nego i pravo na osobno dostojanstvo i sigurnost.

3. Kako danas mladi 'žive od vlastite zemlje'?

Sintagme 'rad na zemlji' i 'život od vlastite zemlje' često su romantičarski konotirane i povezane uz eskapističke pobude mladih koji, zasićeni gradom, odlaze u sela i pokreću vlastitu poljoprivrednu proizvodnju. Takvim naracijama osobito naginju masovni mediji nerijetko portretirajući mlade koji su već ostvarili karijeru u svojoj struci, zasnovali obitelj i u nekom trenutku dosegli točku u kojoj su ih materijalna dobra i sadržaji dostupni u urbanoj sredini prestali u potpunosti ispunjavati. No mediji prenose i priče o mladima sa sela koji su zbog potrebe održanja obiteljske tradicije ili pak zbog vlastitih aspiracija i planova, odlučili ostati «na zemlji» i ostvarivati prihod od poljoprivredne ili stočarske proizvodnje. Pozitivni medijski

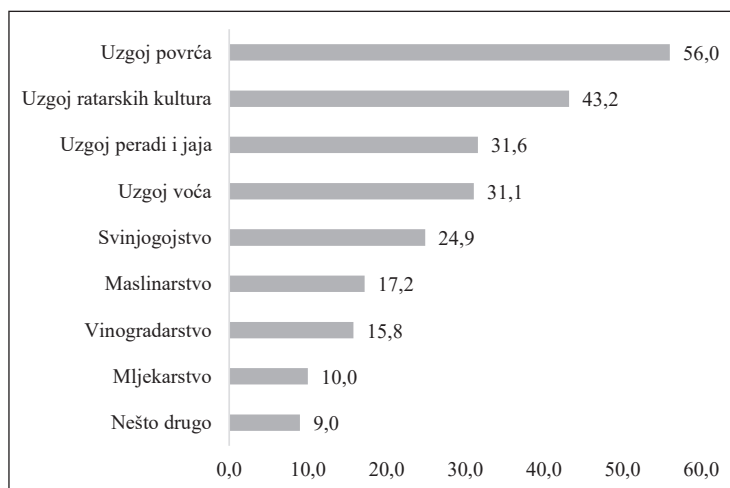
prikazi potonje skupine u pravilu se vezuju uz sredstva europskih fondova, nove načine proizvodnje ili obnovu ranije zapostavljenih poljoprivrednih kultura i uzgoja domaćih životinja, dok se u negativnima najčešće govori o neiskorištenim i/ili zloupotrijebljenim poticajima za razvoj poljoprivrede i stočarstva.

Znanstvena istraživanja hrvatskog sela su se, nakon 1990-ih, rijetko provodila. Izuzetak su cjeloviti prikazi života na selu Štambuk, Rogića i Mišetić (2002) te Seferagić (2002). Što se mladih poljoprivrednika tiče, u tranzicijskom razdoblju oni nisu bili predmet obuhvatnijeg sociološkog istraživanja. Na žalost, ni u ovoj studiji se njima ne bavimo ekstenzivnije, dijelom i zbog toga što su u istraživanju činili malobrojan poduzorak populacije mladih. Istraživanjem je obuhvaćeno samo 18 mladih individualnih poljoprivrednika (manje od 1% ukupnog uzorka), što je u skladu s njihovim udjelom u ukupnoj populaciji mladih. U ovom dijelu analiziramo djelatnosti kojima se bave, razloge zbog kojih su se opredijelili za taj poziv, planove koje imaju za budućnost i prepreke s kojima se susreću u svom radu.

Mladi individualni poljoprivrednici u najvećem broju (43,9%) posjeduju manje od 10 hektara zemljišta, nešto više od jedne trećine (35%) ih ima između 10 i 50 hektara, a 21,1% posjeduje više od 50 hektara zemljišta. Ti podaci potvrđuju da mladi individualni poljoprivrednici u Hrvatskoj posjeduju relativno male površine zemljišta, što otežava njihov rad i čini ga nedovoljno konkurentnim u današnjim tržišnim uvjetima.

Na svojim posjedima najčešće kombiniraju nekoliko različitih djelatnosti (grafikon 6), pri čemu su uzgoj povrća te ratarskih kultura najviše zastupljeni, iza kojih slijede uzgoj peradi i jaja te uzgoj voća i svinjogojstvo.

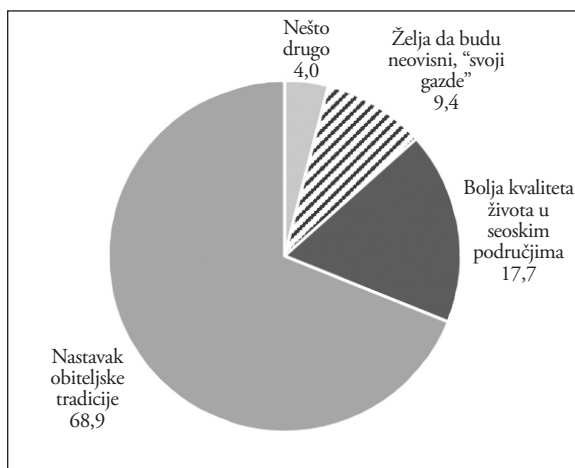
Grafikon 6: Vrsta poljoprivredne i stočarske proizvodnje kojom se bave mladi poljoprivrednici (%)

Maslinarstvo i vinogradarstvo, koje se kod nas već dugo vezuju uz aktivnosti 'za vlastiti užitek' ili za skromno popunjavanje kućnog budžeta, za šestinu mladih poljoprivrednika predstavljaju primarni posao.

Na pitanje o razlozima bavljenja poljoprivredom (grafikon 7) najveći dio ispitanika odgovara očekivano: nastavili su obiteljsku tradiciju. Oko šestine ih je potaknuto uvjerenjem da se na selu živi kvalitetnije, a manje od desetine ih naprosto želi biti „svoj gazda“.

Grafikon 7: Glavni razlog bavljenja poljoprivredom (%)

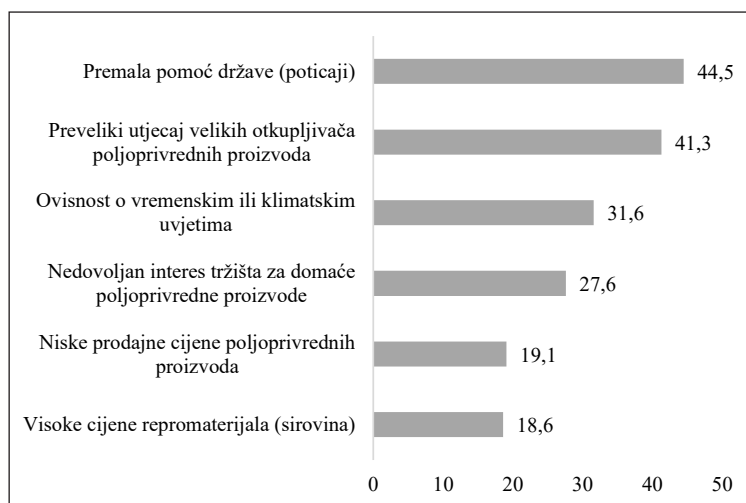

Poteškoće s kojima se mladi individualni poljoprivrednici susreću u svom radu višestruke su i demotivirajuće (grafikon 8). Najveći broj tih ispitanika je potvrdio da su glavni izvori njihovih frustracija premali poticaji i preveliki utjecaj otkupljivača na cijene proizvoda te nepovoljni vremenski i klimatski uvjeti. Oko četvrtine je navelo nedostatak interesa tržišta za domaće proizvode, a dio ih je naglasak stavio na niske prodajne cijene proizvoda i visoke cijene repromaterijala, zbog čega im se bavljenje poljoprivrednom ili stočarskom proizvodnjom ne isplati.

Glede planova za bavljenje poljoprivrednom ili stočarskom proizvodnjom na srednji rok, odnosno u narednih 10 godina, najveći broj (46,3%) mladih individualnih poljoprivrednika se pozitivno izjasnio, 38,1% će se nastaviti baviti tim djelatnostima samo ako ne nađe neki drugi izvor prihoda, dok ih se 15,6% (ili tek dvojica ispitanika) nikako ne namjerava baviti poljoprivrednom ili stočarskom proizvodnjom u budućnosti. S obzirom na to da je broj ispitanika u ovoj podskupini bio mali, na dobivenim podacima nije bilo moguće provesti statističku obradu koja je provedena u slučaju zaposlenih i nezaposlenih ispitanika. Taj bi se nedostatak mogao ukloniti u nekom narednom istraživanju u kojemu bi se podaci prikupljali kvalitativnom

metodologijom, osobito primjenom metoda intervjua i/ili analize slučaja, budući da je takvim postupcima moguće doći do cjelovitijih i dubljih iskustava te malobrojne podskupine mladih, što bi trebalo biti polazište za izradu učinkovitih mjera za unaprjeđenje njihova položaja.

Grafikon 8: Najveće poteškoće s kojima se susreću mladi poljoprivrednici (%)

U ovom kontekstu treba podsjetiti da je Hrvatska već dugi niz godina zemlja koja bilježi visoke stope uvoza poljoprivrednih proizvoda, što je u raskoraku s raspoloživom površinom poljoprivrednog zemljišta. Povećanje broja mladih, kao najproduktivnijeg dijela ukupne populacije, koji se opredjeljuju za poljoprivrednu ili stočarsku proizvodnju, nedvojbeno bi doprinijelo bržem gospodarskom rastu i razvoju Hrvatske. To je osobito izgledno kad se pogledaju podaci Agencije za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, prema kojima najveći dio poljoprivrednih površina u Hrvatskoj još uvijek služi za ispašu ili uzgoj zobi, pšenice i kukuruza. Lista ostalih poljoprivrednih kultura je vrlo ekstenzivna, no broj poljoprivrednih gospodarstava koja su posvećena njihovoj proizvodnji vrlo je skroman i objašnjava zašto Hrvatska, unatoč relativno velikom udjelu obradivog zemljišta, uvozi čak 40% poljoprivrednih proizvoda. U obzir treba uzeti i da je dio tih proizvoda uvezen po dampinškim cijenama, kojima hrvatski proizvođači najčešće ne mogu konkurirati jer bi to za njih značilo snižavanje kvalitete svojih proizvoda. Rezultat svega toga je neravnoteža između ponude i potražnje, koja nikako ne može biti motivirajuća za mlade poljoprivrednike za ostanak na svojoj zemlji, uslijed čega im «život od vlastite zemlje» ostaje tek neostvorena želja.

4. Nezaposleni mladi: stalno ‘pod povećalom’, ali bez učinka

Sadašnje razine nezaposlenosti mladih potrebno je analizirati u kontekstu narašle fleksibilnosti tržišta rada, ekspanzije visokog obrazovanja, povećane mobilnosti mladih i utjecaja njihove dugotrajne nezaposlenosti na depopulacijske trendove. Mladi koji ulaze na tržište rada u pravilu se od strane donositelja odluka na nacionalnoj i međunarodnoj razini označavaju kao populacija pod rizikom. Mladi su suočeni s višim rizikom od nezaposlenosti nego stariji radnici i za njih je vjerojatnije da će učestalo mijenjati nisko plaćene poslove i eventualno sudjelovati u kratkotrajnim programima edukacije (Caliendo, Schmidl, 2016), uz visoku pojavnost prekarnog rada. Prema izračunima Eurofounda (2011) godišnji troškovi nesudjelovanja mladih na tržištu rada penju se do 120 milijardi eura i čine 1% proračuna EU (tada 26 država članica). Niz europskih i nacionalnih mjera potpore zapošljavanju⁵ usmjeren je na smanjenje tih negativnih trendova. Primjenom tih mjera postignuti su određeni rezultati, no promjene su spore i sporadične, što znači da se mladi, iako su stalno ‘pod povećalom’, i dalje nalaze u nezavidnom društvenom položaju.

Određujući troškove nezaposlenosti po mladu osobu i šire društvo, Tomić (2015: 35) razlikuje individualne (niže plaće, slabije šanse za dugogodišnje zapošljavanje, niže mirovine i veću pojavnost siromaštva) i društvene troškove, koji dolaze „[...] u obliku smanjene učinkovitosti ulaganja u obrazovanje i obučavanje, smanjenja porezne osnovice, većih troškova socijalne skrbi, ali i mogućih prosvjeda i socijalnih nemira te tzv. odljeva mozgova u obliku iseljavanja visokokvalificiranih mladih, što smanjuje potencijalni dugoročni ekonomski rast u određenoj zemlji“. Nemogućnost dugoročnog financijskog planiranja i osamostaljenja od roditeljskog doma⁶ utječe na kvalitetu života i tjera mlade u ‘začarani’ krug siromaštva i marginaliziranosti.

U daljnjem tekstu analiziramo stavove nezaposlenih mladih (N = 382) i prakse vezane uz tržište rada. Dio podataka iz 2013. godine uspoređuje se s nalazima istraživanja nezaposlenih mladih iz 1999. godine (N = 334), kada su također bili ispitani i analizirani kao poseban poduzorak mlade populacije (Štimac Radin, 2002).

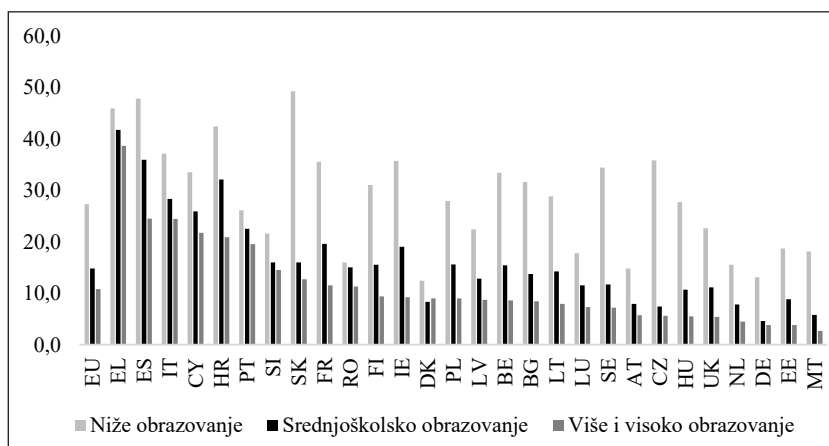
Nezaposlenost mladih u Hrvatskoj trajan je i masovan fenomen. Prema podacima o nezaposlenosti u Europi Hrvatska je, s 30,1% nezaposlenih u dobi od 15 do 29 godina, u samom europskom vrhu, uz Grčku, Španjolsku i Italiju. Najranjivija skupina su tzv. NEET (mladi izvan obrazovnog sustava i tržišta rada), kojih je u

⁵ Radi se o mjerama iz „Garancije za mlade“.

⁶ Prema podacima ovog istraživanja visokih 74,5% mladih još uvijek živi s roditeljima, a mladi u prosjeku odlaze iz roditeljskog doma s 31,4 godinom i po tome su u vrhu Europe, čak 10 godina iza skandinavskih zemalja (izvor: Eurostat [yth_demo_030]). Pritom prema podacima našeg istraživanja čak 82,2% mladih navodi financijske razloge kao glavnu prepreku stambenog osamostaljenja.

Hrvatskoj u dobi od 20-24 godine čak četvrtina. U grafikonu 9 prikazana je stopa nezaposlenosti mladih u zemljama EU u odnosu na najviši postignuti stupanj obrazovanja, pri čemu su zemlje poredane s obzirom na stopu nezaposlenosti visokoobrazovanih mladih. Akademski obrazovani mladi iz Hrvatske, uz svoje vršnjake iz Grčke, Španjolske, Italije i Cipra, imaju najmanje šanse pronaći posao na domaćem tržištu rada. Mladi iz Hrvatske s nižim obrazovanjem na drugom su mjestu (nakon mladih iz Slovačke) po svom lošem statusu na tržištu rada. Sličan položaj imaju mladi iz Hrvatske sa završenom četverogodišnjom srednjom školom, koji su po otežanom nalaženju posla smješteni iza mladih iz Grčke i Španjolske.

Grafikon 9: Nezaposlenost mladih (15-29) u EU s obzirom na najviši postignuti stupanj obrazovanja 2015. (%)*

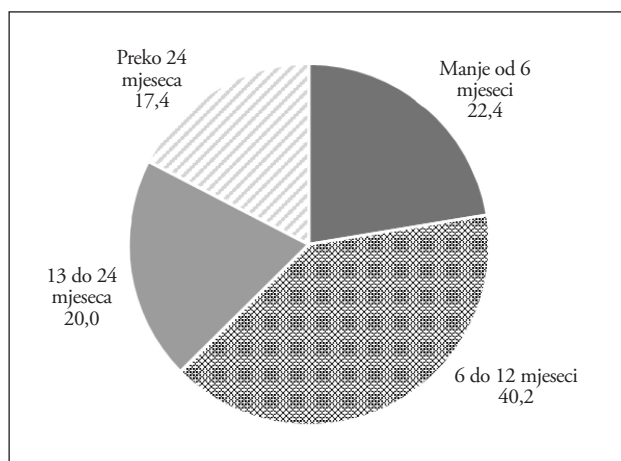
* Izvor: Eurostat [yth_empl_090]

U bazu Hrvatskog zavoda za zapošljavanje prijavilo se čak 80,8% nezaposlenih ispitanika. Najveći broj onih koji su u vrijeme ispitivanja bili nezaposleni – njih dvije petine – čekalo je na posao između 6 mjeseci i godine dana (grafikon 10).

Ukupno čak 37,4% mladih potpada pod kategoriju dugotrajno nezaposlenih osoba, tj. osoba koje na posao čekaju dulje od godine dana. U usporedbi sa svojim europskim vršnjacima u dobi od 15-29 godina po ovom su pitanju mladi iz Hrvatske na trećem mjestu (iza Grčke i Italije), dok je europski prosjek za dugotrajno nezaposlene mlade 5,9%. Švedska, Danska, Austrija, Luksemburg i Njemačka bilježe tek oko 1% mladih s ovakvim poteškoćama⁷.

⁷ Izvor: Eurostat [yth_empl_120]

Grafikon 10: Duljina nezaposlenosti mladih (%)

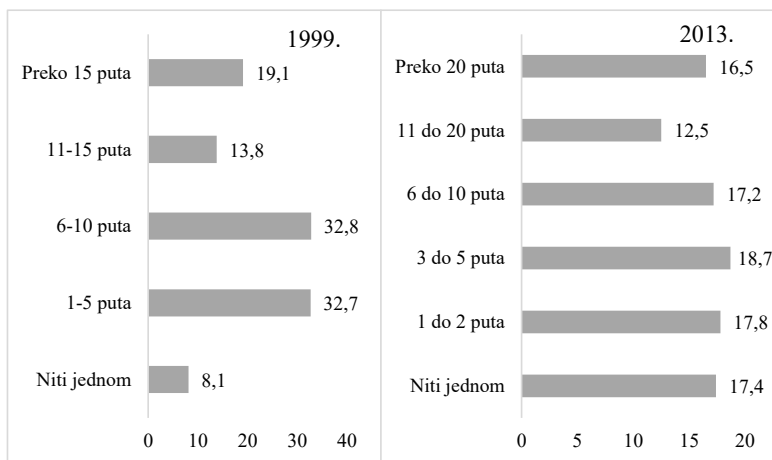
Po duljini razdoblja nezaposlenosti mladi su uglavnom homogeni, a jedina ustanovljena razlika tiče se obrazovnog statusa (tablica 6). Kao što se vidi, na posao najmanje čekaju akademski obrazovani mladi, mladi bez kvalifikacija u prosjeku se zapošljavaju u 6 do 12 mjeseci, dok su pod najvećim rizikom dugotrajne nezaposlenosti mladi sa završenom četverogodišnjom srednjom školom.

Tablica 6: Duljina nezaposlenosti s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika (%)

Stupanj obrazovanja ispitanika	Manje od 6 mjeseci	6 do 12 mjeseci	13 do 24 mjeseci	Preko 24 mjeseci
	$\chi^2 = 33,29$			
Nezavršena ili završena OŠ	8,3	58,3	25,0	8,3
Trogodišnja strukovna škola	24,1	42,2	22,9	10,8
Četverogodišnja srednja šk.	14,0	47,8	18,4	19,9
VŠS, VSS i više	44,6	24,3	21,6	9,5
UKUPNO	23,9	41,0	20,7	14,4

Napori u traženju posla često se mjere brojem javljanja na natječaj za slobodna radna mjesta (grafikoni 11.1. i 11.2). Komparativni prikaz broja javljanja na natječaj za slobodna radna mjesta 1999. i 2013. godine otkriva dvostruki porast broja neaktivnih mladih koji se tijekom razdoblja nezaposlenosti nisu javili niti na jedan natječaj, dvostruko smanjenje broja mladih koji su se na natječaj javljali 6-10 puta i nešto manji broj mladih koji su to bili prisiljeni učiniti više od 10 puta. Ti podaci sugeriraju povećanu neaktivnost mladih pri javljanju na natječaje za posao što je vjerojatno posljedica smanjenog broja poslova koji se nude potencijalnim zaposlenicima te dobi.

Grafikon 11.1. i 11.2.: Prikaz broja javljanja na natječaj za slobodna radna mjesta 1999. i 2013. (%)

Kao i u slučaju duljine nezaposlenosti, i po broju javljanja na natječaj za slobodna radna mjesta (tablica 7) mladi su prilično homogeni. Tek je dob proizvela statistički značajne razlike, i to u smjeru porasta broja javljanja na natječaj s porastom dobi.

Tablica 7: Broj javljanja na natječaj s obzirom na dob ispitanika (%)

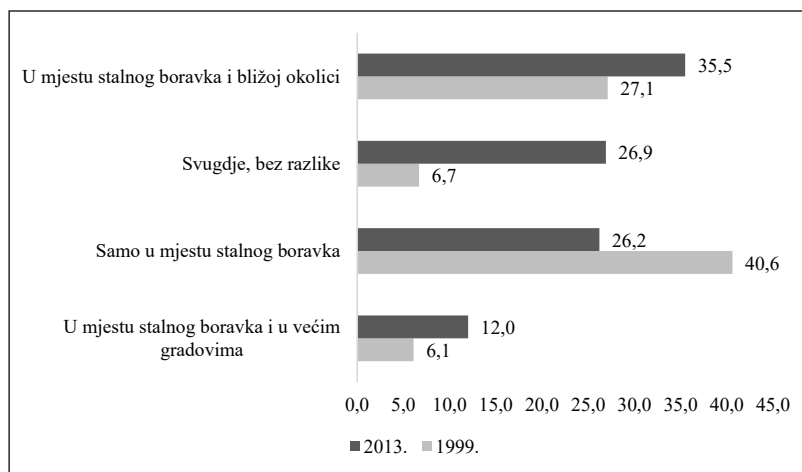
Dob ispitanika	Niti jednom	1-2	3-5	6-10	11-20	Preko 20
	$\chi^2 = 39,13$					
15-19	42,6	21,3	21,3	10,6	2,1	2,1
20-24	18,0	17,3	18,0	19,4	13,7	13,7
25-29	10,3	17,7	18,3	17,1	14,3	22,3
UKUPNO	17,5	18,0	18,6	17,2	12,5	16,3

U okolnostima u kojima je nezaposlenost među mladima masovna i trajna, jedno od ključnih pitanja jest njihova spremnost da prihvate posao izvan mjesta stanovanja i izvan svoje struke. Riječ je prostornoj i profesionalnoj mobilnosti radne snage kojima se potencijalno smanjuje nezaposlenost, osobito kad je to problem jedne ili više struka, kad obilježava jednu ili više društvenih grupa ili pak kad je koncentrirana na određeno područje. S obzirom na to da se te dvije vrste mobilnosti sve više spominju u kontekstu jačanja zajedničkog europskog tržišta radne snage i da postaju sve prihvatljivije upravo mlađim generacijama Europljana, u ovom smo istraživanju nastojali provjeriti je li i pod kojim je uvjetima hrvatska nezaposlena mladež spremna mijenjati i mjesto u kojemu je stambeno situirana preko roditelja i

svoju struku zbog stalnog zaposlenja, a potom te podatke usporediti s podacima iz ranijih istraživanja. Prostornu mobilnost među mladima provjeravali smo pomoću dva pitanja – o tome gdje su se sve već natjecali za posao i pod kojim bi uvjetima prihvatili posao izvan mjesta u kojemu žive. Profesionalnu mobilnost smo također provjeravali s dva pitanja – za koja radna mjesta su se već natjecali i pod kojim bi uvjetima prihvatili posao izvan svoje struke.

U okolnostima visoke nezaposlenosti mladih fleksibilnost tijekom potrage za poslom, pogotovo u smislu prostorne mobilnosti, postaje jedan od ključnih faktora njihove zapošljivosti. Komparativni prikaz mjesta javljanja na natječaj (grafikon 12) prikazuje dvostruki pad udjela mladih koji se pri traženju posla ograničavaju samo na mjesto boravka i veće gradove te skoro jednako značajan pad broja onih koji posao traže samo u mjestu stalnog boravka. Također je zabilježen gotovo četverostruki porast broja mladih koji su u novijem razdoblju posao tražili „svugdje, bez razlike“, dok se broj onih koji su posao tražili u mjestu boravka i bližoj okolini promijenio u nešto manjoj mjeri. Ti podaci sugeriraju povećanu spremnost mladih na prostornu mobilnost, iako se uvjeti u kojima bi oni nakon pronalaska posla mogli uspješno započeti svoj život u novoj okolini i eventualno zasnovati obitelj nisu bitno promijenili. Najveće prepreke osamostaljivanju u mjestu izvan stalnog mjesta boravka i dalje predstavljaju visoke cijene unajmljivanja stambenog prostora kojega si mladi, najčešće zbog niskih plaća, ne mogu priuštiti.

Grafikon 12: Komparativni prikaz mjesta javljanja na natječaj za slobodna radna mjesta (%)

Spremnost mladih na javljanje na natječaj u odnosu na mjesto stalnog boravka slijedi naprijed utvrđen obrazac homogenosti: razlike su ustanovljene tek u podskupini mladih koji u potrazi za poslom nisu spremni na prostornu mobilnost (tablica 8).

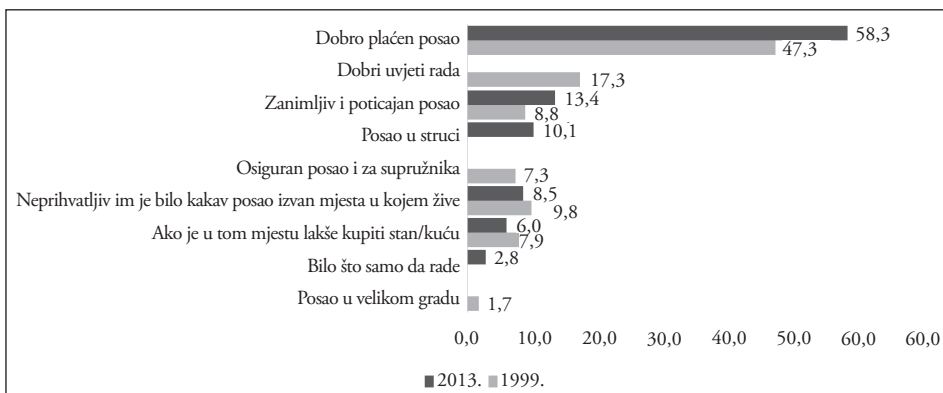
Tablica 8: Javljanja na natječaj samo u mjestu stalnog boravka s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Samo u mjestu stalnog boravka
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 29,50$
Sjeverna Hrvatska	7,9
Središnja Hrvatska	28,6
Istra i Primorje	13,0
Istočna Hrvatska	24,4
Dalmacija	40,5
Grad Zagreb	42,2
<i>Rezidencijalni status</i>	$\chi^2 = 18,77$
Zagreb	47,6
Regionalni centar	34,8
Ostali gradovi	29,6
Selo	16,9
UKUPNO	26,0

Najfleksibilnijima u potrazi za poslom pokazali su se mladi iz Sjeverne Hrvatske, Istre i Primorja te žitelji ruralnih krajeva, dok mlade iz Dalmacije i Zagreba možemo označiti kao nespремne na prostornu mobilnost.

Radi dobivanja cjelovitije slike o spremnosti mladih na traženje posla izvan mjesta stanovanja postavljeno im je pitanje o uvjetima pod kojima bi prihvatili posao u nekom drugom mjestu (grafikon 13). Skoro dvije trećine bi pristalo na selidbu za novim poslom ukoliko bi bili dobro plaćeni, što je porast od preko 10% u odnosu na 1999. godinu. Daleko iza tog uvjeta nalaze se zanimljiv i poticajan posao, posao u struci i rješavanje stambenog pitanja. Najisključivija kategorija mladih, oni kojima je neprihvatljiv bilo kakav posao izvan mjesta u kojemu žive, ostala je gotovo jednaka kao i u prethodnom razdoblju i obuhvaća nešto manje od desetine mladih.

Grafikon 13: Uvjeti prihvaćanja posla izvan mjesta stanovanja ispitanika (%)

Mladi su i što se tiče uvjeta prihvaćanja posla izvan mjesta stanovanja vrlo homogeni (tablica 9), a razlikuju se tek prema postignutom stupnju obrazovanja. Prema našim podacima, dobro plaćeni posao u najvećoj mjeri priželjkuju mladi s nižim stupnjem obrazovanja ili s četverogodišnjom srednjom školom, dok mu najmanje teže visokoobrazovani mladi, koji se, kao što smo vidjeli, u nešto većoj mjeri mogu nadati poslu u struci, uslijed čega im dobro plaćen posao možda nije dostatna kompenzacija. Potvrda tomu su podaci o mladima s visokim obrazovanjem koji u najvećem udjelu priželjkuju „zanimljiv i poticajan posao“ te posao u struci. Ovdje treba podsjetiti kako visokoobrazovani mladi u prosjeku imaju više plaće od mladih s nižim stupnjem obrazovanja. Moguće je i da mladi te razine obrazovanja drugačije shvaćaju „dobro plaćen posao“ i da ono što njihovi vršnjaci sa skromnijim obrazovanjem nazivaju „dobro plaćenim poslom“ njima predstavlja samo redovito primanje.

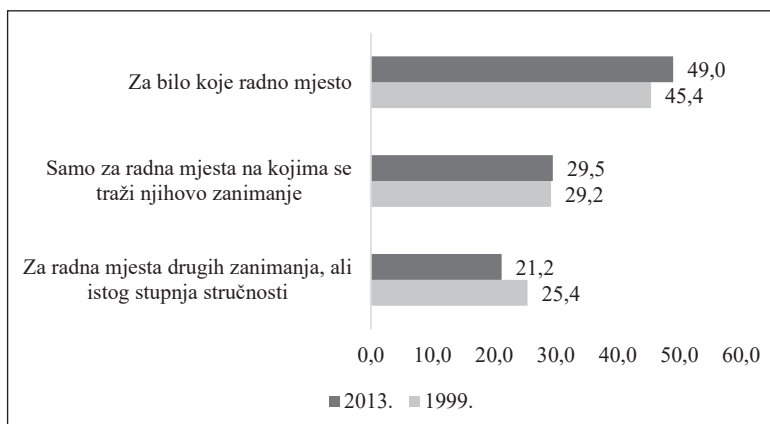
Tablica 9: Uvjeti prihvaćanja posla izvan mjesta stanovanja s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika (%)

Stupanj obrazovanja ispitanika	Dobro plaćen posao	Zanimljiv i poticajan posao	Posao u struci	Ako je u tom mjestu lakše kupiti stan/kuću	Neprihvatljiv im je bilo kakav posao izvan mjesta u kojem žive
	$\chi^2 = 53,48$				
Nezavršena ili završena osnovna škola	70,8	12,5	4,2	8,3	4,2
Trogodišnja strukovna škola	62,7	9,8	5,9	12,7	8,8
Četverogodišnja sr. šk.	70,2	12,8	5,0	2,8	9,2
VŠS, VSS i više	38,5	19,2	28,2	3,8	10,3
UKUPNO	60,9	13,3	10,4	6,4	9,0

Mladi koji u slučaju preseljenja radi posla očekuju lakše stambeno zbrinjavanje pripadaju u podskupine onih s nižim i strukovnim obrazovanjem, a vjerojatno je i da na takvim poslovima očekuju plaće niže od prosjeka. Zadnji izbor koji je postavljen pred mlade – neprihvatljivost ikakvog posla izvan stalnog mjesta boravka – ukazuje na obrnuto proporcionalnu vezu između spremnosti na prostornu mobilnost i razine obrazovanja: na selidbu za poslom najmanje su spremni visoko i srednje obrazovani mladi.

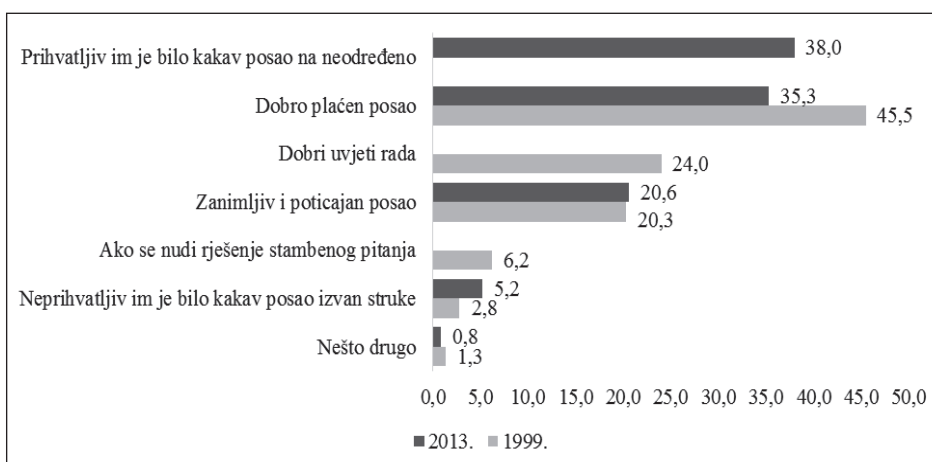
Sljedeća razina analize ponašanja i stavova nezaposlenih mladih pri potrazi za poslom uključila je javljanje na natječaj za posao u ovisnosti o struci, ili spremnost na profesionalnu mobilnost (grafikon 14). Podaci sugeriraju kako je većina nezaposlenih mladih u Hrvatskoj danas spremna prihvatiti posao izvan struke za koju se školovala kako bi se oslobodila bremena nezaposlenosti i socioekonomske ovisnosti, no taj korak ipak ne bi napravila bezuvjetno. Usporedimo li udio tih ispitanika u ovome istraživanju s njihovim udjelom u istraživanju iz 1999., uočljivo je da među nezaposlenim mladima nije došlo do značajnijih promjena u odnosu na poželjnu profesionalnu mobilnost.

Grafikon 14: Komparativni prikaz odnosa prema javljanju na natječaj za slobodna radna mjesta u ovisnosti o struci (%)

Zanimljivo je kako korištena obilježja ispitanika ne utječu na njihove stavove prema prihvaćanju posla izvan struke. Tako visoka homogenost mladih u (ne)prihvaćanju posla izvan struke ne znači da im takav posao nipošto nije prihvatljiv nego da im je prihvatljiv pod određenim uvjetima. Grafikon 15 donosi komparativni prikaz uvjeta prihvaćanja posla izvan struke, pri čemu treba napomenuti kako ta usporedba ima ograničenja, jer instrumenti korišteni u istraživanjima 1999. i 2013. nisu identični.

Grafikon 15: Komparativni prikaz uvjeta za prihvaćanje posla izvan struke (%)

U prvom redu primjećujemo kako mladi, kada je u pitanju posao izvan struke imaju, uvjetno rečeno, niže kriterije nego u slučaju pronalaska posla izvan mjesta stalnog boravka. Skoro dvije trećine mladih povezuje preseljenje radi posla s „dobro plaćenim poslom“, a takvih je u slučaju promjene struke 35,3%, što u odnosu na 1999. predstavlja smanjenje od 10%. No, to se donekle mijenja kad je riječ o „zanimljivom i poticajnom poslu“, kojega mladi kao uvjet preseljenja postavljaju u 13,4% slučajeva, dok u pogledu promjene struke to čini petina uzorka. U usporedbi s 1999., u ovom istraživanju, osim već spomenutog financijskog uvjeta, nije došlo do značajnije promjene u drugim predloženim uvjetima za profesionalnu mobilnost.

Homogenost je karakteristična i za uvjete u kojima bi mladi prihvatili posao izvan struke, pri čemu se stupanj obrazovanja ispitanika (tablica 10) opet pojavljuje kao jedino obilježje koje ima statistički značajan utjecaj u podskupini nezaposlenih mladih. Dobiveni rezultati su indikativni: „dobro plaćeni posao“ kao uvjet u najvećoj mjeri postavljaju nezaposleni ispitanici sa strukovnim obrazovanjem, „zanimljiv i poticajan posao“ u slučaju promjene struke u prosjeku najviše priželjkuju visokoobrazovani, a bilo kakvom poslu na neodređeno, što znači sigurnom poslu, najviše teže niže obrazovani mladi. Ta su razmišljanja sasvim sigurno intrinzično motivirana, pa je za očekivati da zanimljiv i poticajan posao prvenstveno traže nezaposleni mladi koji su u svoje obrazovanje uložili dulji niz godina, da mladi zanatskog obrazovanja u većem dijelu nalaze zadovoljstvo u «pristojnoj plaći», dok mladi bez kvalifikacija, s obzirom na vrlo otežanu zapošljivost, sigurnost zaposlenja postavljaju kao ultimativni cilj.

Tablica 10: Uvjeti prihvaćanja posla izvan struke s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika (%)

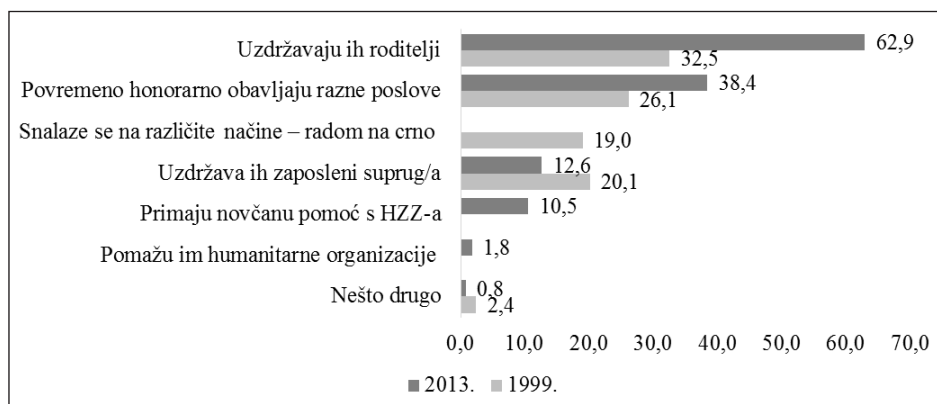
Stupanj obrazovanja ispitanika	Dobro plaćen posao	Zanimljiv i poticajan posao	Prihvatljiv im je bilo kakav posao na neodređeno
	$\chi^2 = 24,78$		
Nezavršena ili završena OŠ	35,0	10,0	55,0
Trogodišnja strukovna škola	42,2	11,8	46,1
Četverogodišnja srednja škola	36,0	20,6	43,4
VŠS, VSS i više	34,7	40,0	25,3
UKUPNO	37,5	21,6	40,8

Potvrđuju li ti podaci da su mladi otvoreni za profesionalnu mobilnost, kao što je prethodno sugerirano, ili je njihova spremnost na promjenu struke posljedica potrebe da razriješe gordijski čvor nametnute im socioekonomske ovisnosti nakon što su obrazovanjem postali spremni za samostalan život? Na žalost, ovim istraživanjem nismo ispitali i njihovu spremnost na prekvalifikaciju, odnosno na povratak u sustav stručne izobrazbe radi stjecanja novih znanja i vještina, što čini bitan dio profesionalne mobilnosti, čime bi se trebalo detaljnije pozabaviti u nekom novom istraživanju pro-

fesionalne mobilnosti mladih. Bez tih podataka, skloniji smo vjerovati da je otvorenost mladih za promjenu struke više posljedica nužnosti rješavanja životnih problema koje sa sobom nosi nezaposlenost nego njihove stvarne profesionalne fleksibilnosti.

Za većinu nezaposlenih mladih ključni životni problem je financijska nesigurnost, koja najčešće implicira neregulirani, odnosno honorarni rad, ili oslanjanje na pomoć obitelji. Podaci iz istraživanja (grafikon 16) idu u prilog takvom shvaćanju. Dvije trećine mladih oslanja se na pomoć roditelja, što je dvostruko povećanje broja obitelji koje su prisiljene financijski pomagati odraslu djecu u odnosu na istraživanje iz 1999. U istom je razdoblju, iako u manjoj mjeri, porastao i broj nezaposlenih ispitanika koji povremeno obavljaju honorarne poslove, a oko desetine njih ostvaruje financijsku pomoć preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje temeljem prethodnog zaposlenja. No, i ovdje je riječ o usporedbama ograničenog dosega jer su instrumenti korišteni u navedena dva istraživanja različiti.

Grafikon 16: Komparativni prikaz načina uzdržavanja za vrijeme nezaposlenosti (%)

Za razliku od pokazatelja mobilnosti, načini uzdržavanja za vrijeme nezaposlenosti variraju s obzirom na šest obilježja ispitanika (tablica 11). Prva ponuđena opcija – uzdržavanje od strane roditelja – u nešto većem broju obilježava najmlađe ispitanike koji još nisu u braku i koji još nisu zasnovali vlastitu obitelj. No, zabrinjavajuće je da 23% nezaposlenih mladih koji su u braku i jednako toliko onih koji imaju vlastitu djecu ovisi o financijskoj pomoći roditelja. To potvrđuje zatvorenost kruga siromaštva među obiteljima s odraslom nezaposlenom djecom, što je naročito pogubno za mlade žene koje imaju djecu, budući da one na hrvatskom tržištu rada teže pronalaze posao. Uzdržavanje od strane zaposlenog supružnika kod mladih nezaposlenih žena četiri je puta češće nego kod mladih muškaraca, a preko polovice se mladih koji su u radno aktivnoj dobi i u bračnoj zajednici nalazi u toj situaciji. Uočene regionalne razlike u načinima uzdržavanja za vrijeme nezaposlenosti nemaju jasan obrazac. Naime, relativno najveći udio nezaposlenih mladih koji povremeno

obavljaju honorarne poslove nalazimo u Središnjoj Hrvatskoj te Istri i Primorju, dok je u Dalmaciji takvih nešto više od četvrtine. Zanimljiv podatak je da i Zagreb, usprkos boljoj ponudi na tržištu rada, zaostaje po broju mladih nezaposlenih koji honorarno rade od dvije prvoispomenute regije za više od 10%.

Tablica 11: Načini uzdržavanja za vrijeme nezaposlenosti s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Uzdržavaju ih roditelji	Uzdržava ih zaposleni suprug/a	Povremeno honorarno obavljaju razne poslove	Primaju novčanu pomoć s HZZ-a
<i>Spol</i>		$\chi^2 = 25,08$		
Ž		22,0		
M		4,6		
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 26,04$		$\chi^2 = 19,16$	
15-19	80,8		15,7	
20-24	72,5		34,8	
25-29	49,7		48,3	
<i>Bračni status ispitanika</i>	$\chi^2 = 63,11$	$\chi^2 = 176,71$		
Nisu u braku	72,8	1,0		
U formalnom ili neformalnom braku	23,0	58,1		
<i>Vlastita djeca</i>	$\chi^2 = 47,75$			
Imaju	23,3			
Nemaju	70,4			
<i>Regija</i>			$\chi^2 = 27,36$	
Sjeverna Hrvatska			41,0	
Središnja Hrvatska			52,4	
Istra i Primorje			50,0	
Istočna Hrvatska			35,2	
Dalmacija			28,8	
Grad Zagreb			44,7	
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>				$\chi^2 = 27,36$
Do 3.000				15,9
3.001 do 5.000				8,8
5.001 do 8.000				10,3
8.001 do 10.000				2,2
10.001 do 15.000				9,7
Preko 15.000				62,5
UKUPNO	62,8	12,6	38,3	10,8

Posljednja opcija – novčana pomoć HZZ-a – karakteristična je za nezaposlene mlade čije obitelji u prosjeku ulaze u najviši financijski razred. Taj podatak otvara više pitanja nego što nudi odgovora, jer iznos novčane pomoći nije toliko velik da može znatnije pridonijeti kućnom budžetu. Za pretpostaviti je kako mladi koji dolaze

iz financijski stabilnijih obitelji lakše pronalaze i zadržavaju posao dovoljno dugo da mogu ostvariti pravo na pomoć HZZ-a. Potvrda tomu je i nalaz iz poglavlja o obiteljskim okolnostima mladih o povezanosti financijskog položaja obitelji i statusa zaposlenosti mladih, što ide u prilog tezi o snažnom socijalnom raslojavanju u Hrvatskoj. Naime, čak i kad ostvare prava temeljem prethodne zaposlenosti, među mladima postoje znatne razlike u položaju na što snažno utječe njihovo obiteljsko podrijetlo.

5. Preferencije mladih u zapošljavanju

I prije ekonomske krize 2008. godine hrvatsko je tržište rada bilo nestabilno. Radnici su često bili žrtve samovoljnih poslodavaca koji su kršili njihova radnička prava i zanemarivali svoje financijske obaveze prema njima. U tom je kontekstu stvoreno javno mišljenje kojemu je podlegao dio mladih, ponajprije studenti (Potočnik, 2014), a prema kojem zaposlenje u javnom sektoru jamči sigurnost, osobito glede isplate plaća. Međutim, rezultati našeg istraživanja (grafikon 17) sugeriraju da je među mladima došlo do promjene u preferenciji sektora rada. Skoro dvije petine ih je poduzetnički orijentirano, pri čemu žele pokrenuti vlastitu proizvodnju, otvoriti restoran ili imati svoju trgovinu. Najmanje im je poželjan rad u velikom privatnom poduzeću, dok su prema zapošljavanju u malom privatnom poduzeću ili obrtu nešto otvoreniji. Potonje su preferencije u raskoraku sa stvarnošću, budući da značajno više mladih radi u velikom nego u malom poduzeću ili obrtu. Konačno, ovim je istraživanjem identificirana i manja skupina ispitanika (5%) koji najradije ne bi nikada radili.

Grafikon 17: Preferirani sektor rada (%)

Za razliku od stvarnoga, preferirani sektor zaposlenja (tablica 12) otkriva vrlo heterogenu sliku mladih, uz čak devet obilježja koja diskriminiraju ispitanike po pitanju njihovih radnih aspiracija. Javni sektor u prosjeku više preferiraju djevojke te studenti i nezaposleni, a njima se pridružuju mladi koji žive u kućanstvima čija se primanja, kao i plaće zaposlenih mladih, nalaze u najnižim dohodovnim kategorijama. Riječ je najčešće o visokoobrazovanim mladima čiji roditelji imaju strukovno ili niže obrazovanje i koji su u nešto većem broju nezaposleni ili umirovljeni. Većina mladih koji za svoje zaposlenje preferiraju javni sektor u njemu već i radi. Suprotno njima, javnom su sektoru najmanje skloni mladi zaposleni u obiteljskim ili velikim poduzećima.

Zaposlenju u velikom privatnom poduzeću gotovo jednako teže i ženski i muški ispitanici, koji još studiraju ili su već stekli akademsko obrazovanje, a od već zaposlenih mladih ovaj sektor preferiraju ispitanici zaposleni u obiteljskim ili velikim privatnim poduzećima. Njihovi su roditelji u prosjeku najčešće visokoobrazovani i zaposleni, žive u kućanstvima koji su u višim dohodovnim kategorijama, a ispitanici koji već rade i preferiraju ovaj sektor zaposlenja u prosjeku zarađuju plaće više od prosjeka.

Malo privatno poduzeće kao poželjnu opciju odabiru ispitanice koje još studiraju ili pohađaju srednju školu, čiji su roditelji nešto češće od prosjeka više ili visokoobrazovani i još uvijek zaposleni, a žive u kućanstvima koja ostvaruju viša primanja, iako sami mladi koji su već zaposleni zarađuju niže plaće. Od već zaposlenih mladih koji žele raditi u malom privatnom poduzeću najveći udio otpada na one koji su već ostvarili takvo zaposlenje, a najmanje mu inkliniraju ispitanici zaposleni u obiteljskim poduzećima ili u javnom sektoru.

Poduzetnički potencijal među mladima češće je vezan uz mladiće te uz mlade koji već jesu na tržištu rada (zaposlene ili nezaposlene), koji većim dijelom, jednako kao i njihovi roditelji, imaju završeno trogodišnje srednjoškolsko obrazovanje, dok su njihove majke nešto češće nezaposlene, a očevi umirovljeni. Mladi iz podskupine zaposlenih u prosjeku najčešće rade upravo u obiteljskim poduzećima ili obrtima pri čemu primaju plaće koje se nalaze u sredini ljestvice, dok kućanstva u kojima žive spadaju u nižu dohodovnu kategoriju.

Zbog rasta ugostiteljskog sektora u Hrvatskoj, ovim smo istraživanjem nastojali utvrditi i sklonost mladih toj opciji. Profil mladih zainteresiranih za ugostiteljstvo uključuje mladiće koji su u većoj mjeri učenici ili već zaposleni i koji imaju strukovno obrazovanje kao i njihovi roditelji. Ukoliko već rade, ispitanici iz te podskupine pretežno dolaze iz obiteljskih ili velikih privatnih poduzeća, u kojima ostvaruju dohodak u višim kategorijama, a njihova kućanstva također financijski stoje nešto bolje od prosjeka.

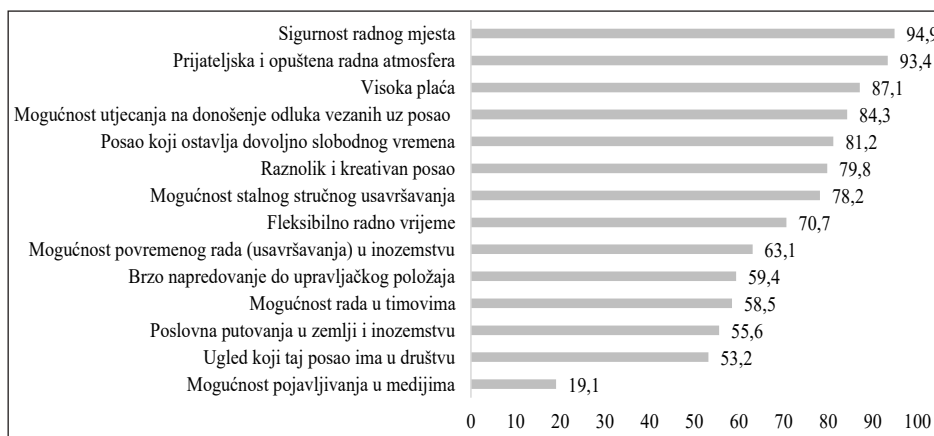
Tablica 12: Preferirani sektor rada s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Javni sektor	Vlastiti obrt ili proizvodni pogon	Mala privatna firma	Vlastiti kafić ili restoran	Veliki privatni koncern	Najradije ne bi nikada radili
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 96,59$					
Ž	41,5	15,0	19,8	10,1	9,3	4,2
M	23,7	29,0	16,6	14,5	9,6	6,6
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 66,91$					
Učenik/ca	31,1	21,5	18,5	14,7	8,1	6,2
Student/ica	34,7	16,6	22,6	6,8	14,4	5,0
Nezaposlen/a	5,5	27,8	14,5	11,2	6,2	4,7
Zaposlen/a	29,1	24,6	16,3	16,5	7,8	5,7
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 89,30$					
Nezavršena ili završena OŠ	30,2	21,3	18,1	15,8	8,3	6,3
Trogodišnja strukovna škola	24,2	36,3	13,0	20,9	2,3	3,3
Četverogodišnja SS	32,9	20,8	20,2	10,1	10,6	5,4
VŠS, VSS i više	39,9	16,3	17,9	7,0	13,4	5,4
<i>Stupanj obrazovanja majke</i>	$\chi^2 = 56,28$					
Nezavršena ili završena OŠ	33,7	28,4	16,3	11,1	6,7	3,8
Trogodišnja strukovna škola	35,9	24,6	14,4	14,4	6,9	3,9
Četverogodišnja SS	33,8	22,1	17,0	12,8	8,4	5,9
VŠS, VSS i više	26,0	17,1	25,2	9,7	14,6	7,4
<i>Stupanj obrazovanja oca</i>	$\chi^2 = 70,09$					
Nezavršena ili završena OŠ	39,5	21,1	17,7	14,3	5,4	2,0
Trogodišnja strukovna škola	32,8	27,3	12,4	16,3	5,8	5,4
Četverogodišnja SS	33,4	20,9	19,8	10,6	8,8	6,5
VŠS, VSS i više	28,3	17,9	23,2	9,4	15,5	5,6
<i>Sektor zaposlenja</i>	$\chi^2 = 62,61$					
Javni sektor	55,1	15,9	12,1	10,3	2,8	3,7
Veliko privatno poduzeće	18,2	33,1	15,7	14,9	12,4	5,8
Malo privatno poduzeće ili obrt	21,3	25,0	19,5	21,3	7,3	5,5
Obiteljsko poduzeće ili obrt	17,1	41,5	12,2	14,6	12,2	2,4
<i>Mjesečna plaća (HRK)</i>	$\chi^2 = 51,58$					
Do 2.500	46,7	15,0	21,7	11,7	1,7	3,3
2.501-3.500	22,9	24,6	16,9	19,5	8,5	7,6
3.501-4.500	29,9	31,0	13,8	17,2	5,7	2,3
4.501-5.400	31,8	34,8	13,6	12,1	4,5	3,0
Preko 5.400	12,7	21,1	16,9	19,7	22,5	7,0
<i>Prosječan prihod po kućanstvu (HRK)</i>	$\chi^2 = 72,32$					
Do 3.000	16,1	17,6	16,7	9,8	4,9	4,9
3.001 do 5.000	33,1	30,3	15,1	11,6	6,8	3,2
5.001 do 8.000	34,6	20,7	18,0	12,8	8,4	5,4
8.001 do 10.000	33,8	24,6	17,4	8,2	9,2	5,8
10.001 do 15.000	28,2	17,5	20,6	13,9	15,1	4,8
Preko 15.000	19,3	13,6	22,1	18,6	17,9	8,6
<i>Prosječan prihod po članu obitelji (HRK)</i>	$\chi^2 = 58,21$					
Do 1.000	39,3	22,7	15,5	11,5	6,6	4,5
1.001-2.000	31,2	24,6	19,4	10,6	8,3	6,0
2.001-3.000	30,3	16,1	21,6	15,1	13,3	3,7
3.001-4.000	25,6	18,6	16,9	12,8	18,6	7,6
Iznad 4.000	18,6	18,6	25,4	18,6	15,3	3,4
UKUPNO	32,5	22,1	18,2	12,3	9,5	5,4

Brojčano najmanja kategorija ispitanika koja je i najintragantnija, obuhvaća mlade koji najradije nikada ne bi radili, među kojima je najviše mladića, koji još pohađaju školu ili su već zaposleni. Njihove majke većinom imaju visoko, a očevi četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje, zaposleni su, a kućanstva u kojima žive ostvaruju visoka primanja, iako sami mladi u nešto većem udjelu zarađuju plaće ili niže ili više od prosjeka. Mladi skloni ugostiteljstvu ne razlikuju se drastično s obzirom na trenutni sektor zaposlenja, no ipak su toj opciji relativno skloniji mladi iz javnog sektora ili oni iz obiteljskih poduzeća ili obrta.

Kad je riječ o poželjnim karakteristikama radnog mjesta (grafikon 18), na vrhu preferencija mladih nalazi se sigurnost posla te prijateljska i opuštena radna atmosfera. Te su kvalitete označili kao „mnogo“ i „vrlo mnogo“ važne gotovo svi ispitanici. Velika ih većina priželjkuje i visoku plaću, mogućnost utjecaja na donošenje odluka kada se one odnose na njihov posao, radno mjesto koje im ostavlja dovoljno slobodnog vremena za privatni život te posao koji je raznolik i kreativan, na kojemu postoji mogućnost stalnog stručnog usavršavanja i koji je povezan s fleksibilnim radnim vremenom. Oko tri petine ispitanika preferira posao koji se dijelom obavlja u inozemstvu, koji nudi brzo napredovanje do upravljačkog položaja i u kojemu se radi timski. Radno mjesto koje je povezano s putovanjima u inozemstvo i koje ima ugled u društvu važno je otprilike polovici ispitanika, a posao koji će im omogućiti pojavljivanje u medijima preferira svaki peti ispitanik.

Grafikon 18: Poželjne karakteristike radnog mjesta (%)

Stavljanje sigurnosti posla ispred svih drugih karakteristika radnog mjesta dobro ocrta stanje u kojemu se mladi nalaze. Izrazito visoka stopa nezaposlenosti koja godinama raste zajedno s porastom zapošljavanja na određeno vrijeme ostavlja mlade bez alternative – sigurnost postaje idealno obilježje radnog mjesta zbog čega sve

drugo postaje manje važno, uključujući ugled koji posao ima u društvu ili, osobito, je li posao medijski atraktivan. Pored toga, mladi priželjkuju rad u prijateljskoj i opuštеноj atmosferi. Drugim riječima, iako se sigurnost nalazi na prvom mjestu, mladima nije svejedno hoće li osmosatno, a sve češće i dulje radno vrijeme, provoditi u napetoj ili prijateljskoj atmosferi. Osjetljivi su i na visinu plaće i na mogućnost odlučivanja, što ne iznenađuje ima li se na umu da žive u društvu paradoksa. S jedne strane, usmjerava ih se gotovo isključivo na materijalna dobra, a oni istovremeno ne mogu doći do posla ili plaće koja je primjerena njihovim kvalifikacijama i sposobnostima. S druge strane, od njih se traži kreativnost i odgovornost na poslu, a istovremeno ih se na različite načine sprječava da sudjeluju u donošenju poslovnih odluka o kojima ovisi njihova radna učinkovitost.

Kad su odgovori na pitanje o poželjnim karakteristikama radnog mjesta podvrgnuti faktorskoj analizi, dobivene su tri relativno zadovoljavajuće faktorske dimenzije koje određuju 50,57% ukupne varijance (tablica 13).

Tablica 13: Faktorska struktura poželjnih karakteristika radnog mjesta

Obilježja radnog mjesta	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Mogućnost stalnog usavršavanja	.710		
Mogućnost povremenog rada (usavršavanja) u inozemstvu	.669	.478	
Mogućnost utjecanja na donošenje odluka koje se odnose na Vaš posao	.653		
Poslovna putovanja u zemlji i inozemstvu	.594	.518	
Raznolik i kreativan posao	.590		
Prijateljska i opuštena radna atmosfera	.524		.442
Mogućnost rada u timovima	.470		
Mogućnost pojavljivanja u medijima		.772	
Ugled koji taj posao ima u društvu		.657	.311
Brzo napredovanje do upravljačkog položaja		.585	.366
Posao koji ostavlja dovoljno slobodnog vremena			.696
Visoka plaća		.347	.653
Sigurnost radnog mjesta			.560
Fleksibilno radno vrijeme			.558
% zajedničke varijance	19,45	16,05	15,06

Prvu dimenziju smo nazvali *profesionalna afirmacija*, jer je okupila sva obilježja koja su inherentna dinamičnom i razvojnom poimanju radnog mjesta, što je sve više u skladu sa zahtjevima tržišta rada. Riječ je prvenstveno o mogućnosti stalnog stručnog usavršavanja čemu se pridružuje mogućnost povremenog rada u inozemstvu i sudjelovanja u odlučivanju, kao i mogućnosti poslovnih putovanja, kreativnog

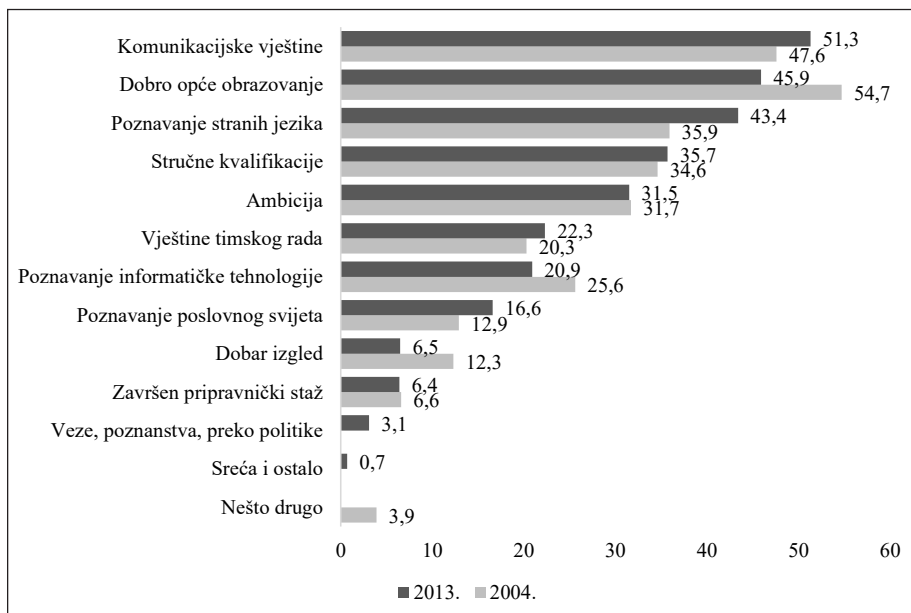
posla i rada u stručnim timovima. Analizom varijance ovog faktora utvrđene su razlike među mladima u nekoliko socijalnih obilježja, od kojih najveći utjecaj imaju postignuto obrazovanje i socioprofesionalni status. Takvo radno mjesto koje će im omogućiti profesionalnu samoaktualizaciju, statistički značajno više priželjkuju visokoobrazovani ispitanici za razliku od svih niže obrazovanih podskupina (osnovna, trogodišnja stručna i četverogodišnja srednja škola) (F-omjer=16,77), studenti nasuprot ostalim trima socioprofesionalnim podskupinama (F-omjer=12,75), stariji ispitanici u odnosu na ispitanike iz najmlađe podskupine (F-omjer=7,25) te mladi koji imaju visokoobrazovane očeve (F-omjer=6,32) i majke (F-omjer=10,72) za razliku od onih čiji su očevi i majke završili trogodišnju stručnu školu. Ovom su obrascu također više skloni mladi izvan braka (F-omjer=12,72), ispitanici iz Istre i Primorja i Zagreba nasuprot onima iz Središnje Hrvatske (F-omjer=4,80), stanovnici regionalnih centara za razliku od stanovnika sela (F-omjer=4,26), a interesantno je i da su ta obilježja važnija ženama nego muškarcima (t-omjer=4,47).

U drugom su se faktoru našla obilježja radnog mjesta koja elitističke profesionalne aspiracije povezuju s karijerizmom. Riječ je o poslovima koji su medijski atraktivni i društveno visoko cijenjeni i koji pojedincu omogućuju brzo napredovanje do upravljačkog položaja, pa smo taj faktor nazvali *profesionalni prestiž*. Prvenstveno je povezan s dobi, pri čemu preferencija prestižnih poslova opada što su ispitanici stariji (F-omjer=32,77). Zanimljivo je da su prestižni poslovi atraktivni ispitanicima sa završenom osnovnom školom koji za njih realno nemaju uvjete i da se po tome statistički značajno razlikuju od preostale tri obrazovne podskupine (F-omjer=15,76). Takvim poslovima natprosječno teže učenici za razliku od preostale tri socioprofesionalne podskupine (F-omjer=16,42) te stanovnici Istočne Slavonije nasuprot stanovnicima Sjeverne i Središnje Hrvatske, Istre i Primorja te Zagreba (F-omjer=6,94), a atraktivniji su i muškarcima (t-omjer=5,21).

Treći faktor objedinjuje karakteristike lagodnog, ali dobro plaćenog i sigurnog radnog mjesta koje pojedincu treba osigurati dovoljno slobodnog vremena za zadovoljavanje privatnih potreba i interesa, pa smo ga nazvali *profesionalni komfor*. Takvu vrstu poslova statistički značajno više preferiraju najmlađi ispitanici (F-omjer=10,73) s osnovnom školom za razliku od onih koji su završili četverogodišnju srednju školu i više (F-omjer=7,27), učenici u odnosu na studente (F-omjer=6,88), kao i žitelji Sjeverne i Istočne Hrvatske te Dalmacije nasuprot stanovnicima Zagreba (F-omjer=5,85).

Uz poželjne karakteristike radnog mjesta, ispitana je percepcija osobnih kvaliteta potrebnih za pronalaženje dobrog posla (grafikon 19). Ispitanici su odgovarali tako da su od ponuđenih 12 kvaliteta mogli zaokružiti najviše tri, a potom među odabranim kvalitetama označiti onu koju smatraju najvažnijom.

Grafikon 19: Komparativni prikaz osobnih kvaliteta bitnih za pronalaženje dobrog posla (%)

Vezano uz poželjne karakteristike radnog mjesta, zanimljivo je dodati kako je iste godine (2013.) CEDEFOP proveo istraživanje o tome koje vještine europski poslodavci cijene kod svojih zaposlenika. Njihov je instrument uključivao znatno više opcija od našega, no neke su usporedbe moguće. Dok gotovo 90% europskih poslodavaca na prvo mjesto stavlja timski rad, te vještine ističe tek nešto više od petine naših ispitanika. Isto tako, dok 75% europskih poslodavaca drži kako su komunikacijske vještine bitne u zapošljavanju, njihovo mišljenje dijeli 51,3% mladih u Hrvatskoj. No, dok samo 30% europskih poslodavaca visoko vrednuje znanje stranih jezika, važnost te kompetencije potvrdilo je više od dvije petine mladih u Hrvatskoj.

Rang-lista najvažnijih kvaliteta za nalaženje dobrog posla, sa stručnim kvalifikacijama, komunikacijskim vještinama, dobrim općim obrazovanjem i ambicijom na vrhu, potvrđuje kako su mladi prilično svjesni selektivnih zahtjeva suvremenog tržišta. Ti su podaci, kao i promjene u odnosu na 2004. godine, ohrabrujući. Usprkos ili upravo zbog dugotrajne gospodarske krize u kojoj se Hrvatska nalazi, kvalitete koje jamče nalaženje dobrog posla mladi sve više povezuju s inherentno profesionalnim obilježjima. Dokaz tomu je i podatak da ih je 2013. godine upola manje držalo kako je dobar izgled ključ do dobrog posla u odnosu na 2004. godinu. Ako doista

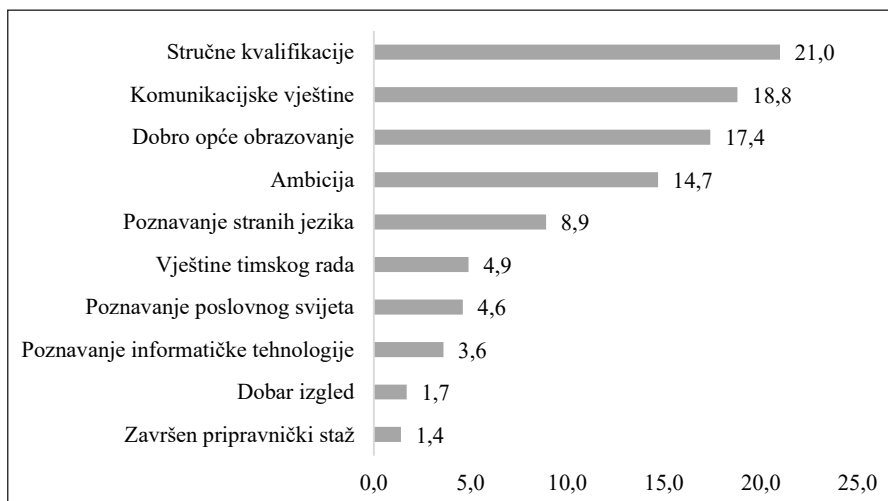
u Hrvatskoj dolazi do promjena u tom pravcu, onda bi se i blagi porast u kategoriji „poznavanje poslovnog svijeta“ mogao tumačiti kao bolja informiranost o tome ‘tko je tko’ u tom svijetu kako bi se znalo kome i na koji način demonstrirati svoje kompetencije. Neproblematičnim se čini i blagi pad važnosti poznavanja informatičke tehnologije u odnosu na 2004. godinu. Informatička je pismenost danas uvjet koji se postavlja za gotovo svaki posao, a za današnju generaciju mladih to više nije osobito konkurentna kompetencija, budući da ih velika većina posjeduje barem bazična računalna znanja koja im olakšavaju učenje specifičnih računalnih vještina kad su im one potrebne za kvalitetno obavljanje određenog posla.

Međutim, zabrinjavajući je trend smanjenog pridavanja važnosti općem obrazovanju jer je upravo opće obrazovanje danas prepoznato kao generator transverzalnih kompetencija koje pridonose kognitivnoj otvorenosti i fleksibilnosti kao ključnoj pretpostavci učenja u uvjetima promjenjivog tržišta rada. U razvijenim se zemljama, osobito u zemljama Europske unije, već dugo traži veće prožimanje stručne izobrazbe i općeobrazovnih sadržaja, zbog čega je sintagma „obrazovanje i izobrazba“ postala uobičajena u njihovim normativnim dokumentima kako bi se razvoj stručnih kompetencija kroz sustav odgoja i obrazovanja što bolje uskladio s tržišnim promjenama.

Povećanje broja mladih koji drže da je poznavanje stranih jezika najvažnije za nalaženje dobrog posla, u skladu je s novim zahtjevima tržišta rada. Mladi koji govore strane jezike, osobito one koji su prihvaćeni kao *lingua franca* europskoga i globalnog tržišta, danas doista imaju veće šanse za nalaženje dobrog posla i u materijalnom i u profesionalno-razvojnom značenju te riječi, a time i za potpunije zadovoljavanje svojih osobnih interesa. Međutim, poznavanje stranih jezika samo po sebi nije dovoljno za dolazak do dobrog posla. Takvi poslovi najčešće pretpostavljaju posjedovanje visoko konkurentnih stručnih znanja i vještina za čiju je demonstraciju na otvorenom tržištu potrebno, s jedne strane, dobro poznavanje jednoga ili više stranih jezika i, s druge strane, niz socijalnih i interpersonalnih vještina, uključujući ovdje praćene komunikacijske vještine, kao i vještine timskog rada i korištenja novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Zanimljivo je kako se kumulativan zbroj odgovora za svaku ponuđenu vještinu u velikoj mjeri razlikuje od ranga najvažnije vještine (grafikon 20). Mladi za uspješan pronalazak posla najviše vrednuju stručne kvalifikacije, komunikacijske vještine, dobro opće obrazovanje i ambiciju, dok strani jezici dolaze tek na peto mjesto, a vještina timskog rada, koju europski poslodavci smatraju najpoželjnijom vještinom potencijalnih zaposlenika, kod hrvatskih mladih ne prelazi niti prag od 5%.

Grafikon 20: Potrebne kvalitete za pronalaženje dobrog posla (%)

Prema izboru najvažnijih kvaliteta za uspješan pronalazak posla (tablica 14), mladi su diferencirani u odnosu na pet obilježja. Iznenađujuće je kako važnost dobrog općeg obrazovanja opada s porastom dobi i stupnja obrazovanja: čini se kako mladi sa sazrijevanjem i većim brojem godina provedenih u obrazovnom sustavu gube uvjerenje u važnost obrazovanja, što je vrlo demoralizirajući podatak. No moguće je da samim time što su već stekli to obrazovanje veću važnost počinju pridavati nekim drugim karakteristikama, a nije neočekivano da su njihovi stavovi dijelom pod utjecajem sve izraženijih javnih rasprava o potrebi osposobljenosti za konkretne poslove, što automatski potiskuje važnost općeg obrazovanja u drugi plan.

Dobro opće obrazovanje najviše cijene mladi u Sjevernoj i Istočnoj Hrvatskoj, a najmanje u Istri i Primorju te Zagrebu. Naglasak na to više stavljaju i mladi nižeg ekonomskog statusa u odnosu na mlade čije obitelji ulaze u najviše dohodovne razrede. Također, takvo obrazovanje drže važnim nezaposleni mladi i učenici u većem broju nego zaposleni ili studenti. Istodobno, stručne kvalifikacije natprosječno ističu najstariji ispitanici, koji su ili studenti ili su već stekli akademsko obrazovanje, oni koji pripadaju u najviše dohodovne razrede te žive u Zagrebu i Središnjoj Hrvatskoj. Ovi podaci o različitim profilima mladih koji ističu prednosti dobrog općeg obrazovanja i stručnih kvalifikacija za pronalaženje dobrog posla impliciraju kako ispitanici važnost dobrog općeg obrazovanja uglavnom ne povezuju s važnošću stjecanja stručnih kvalifikacija.

Tablica 14: Najvažnije kvalitete za pronalaženje dobrog posla s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Dobro opće obrazovanje	Stručne kvalifikacije	Komunikacijske vještine	Ambicija	Poznavanje stranih jezika
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 98,10$				
15-19	32,7	15,5	21,6	13,3	16,9
20-24	16,7	29,2	22,8	21,9	9,4
25-29	15,9	32,9	25,4	18,4	7,3
<i>Regija</i>	$\chi^2 = 53,24$				
Sjeverna Hrvatska	25,1	22,3	25,1	15,3	12,2
Središnja Hrvatska	20,0	28,2	25,5	17,3	9,1
Istra i Primorje	16,5	26,5	21,2	25,9	10,0
Istočna Hrvatska	29,7	22,3	19,9	12,5	15,6
Dalmacija	20,5	29,9	20,1	19,3	10,2
Grad Zagreb	14,2	29,5	28,3	20,9	7,1
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 93,83$				
Učenik/ca	32,0	16,7	20,4	12,4	18,5
Student/ica	16,7	33,6	22,1	19,1	8,6
Nezaposlen/a	21,1	22,3	26,4	21,1	9,1
Zaposlen/a	16,3	29,9	26,2	20,6	7,0
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 107,59$				
Nezavršena ili završena osnovna škola	31,8	16,2	21,5	12,9	17,7
Trogodišnja strukovna škola	20,3	16,5	31,6	23,4	8,2
Četverogodišnja sr. šk.	19,6	30,5	21,3	19,6	9,0
VŠS, VSS i više	10,9	37,7	25,5	18,4	7,5
<i>Prosječan prihod po članu obitelji (HRK)</i>	$\chi^2 = 50,49$				
Do 1.000	31,0	19,0	22,7	15,0	12,3
1.001-2.000	21,1	27,6	23,1	16,9	11,2
2.001-3.000	13,1	25,0	26,1	23,3	12,5
3.001-4.000	12,4	33,9	22,3	22,3	9,1
Iznad 4.000	14,3	40,8	22,4	12,2	10,2
UKUPNO	21,6	26,1	23,3	17,9	11,1

Pridavanje važnosti komunikacijskim vještinama donekle je suprotno nalazima o profilu mladih koji visoko vrednuju dobro opće obrazovanje. Naglasak na to, naime, više stavljaju mladi u najstarijoj kohorti, oni koji se već nalaze na tržištu rada, koji imaju strukovno obrazovanje i koji žive u Zagrebu. Ambiciju kao najvažniju kvalitetu za pronalaženje dobrog posla nešto više od ostalih ističu mladi u dobi od 20-24 godine, nastanjeni u Istri i Primorju, strukovnog obrazovanja i srednjeg dohodovnog razreda, dok joj najnižu vrijednost pridaju učenici, mladi iz Sjeverne Hrvatske te ispitanici čije obitelji pripadaju najvišim dohodovnim razredima. Zna-

nje stranih jezika u velikoj mjeri slijedi obrazac kakav se pokazao kod vrednovanja dobrog općeg obrazovanja: natprosječno ga ističu najmlađi ispitanici koji su još uvijek u statusu učenika i žitelji Istočne Hrvatske čije obitelji pripadaju u najniže dohodovne razrede.

6. Potencijalne migracije mladih

Idealistički prikazi europskih migracijskih tokova kojima su skloni pobornici širenja administrativnih granica Europe, puni su 'ružičastih' scenarija migracija u smjeru Istok-Zapad. Prvenstveno je riječ o naglašavanju potrebe demografski starih zemalja za mladom radnom snagom, a potom i potrebe za popunjavanjem niže kvalificiranih radnih mjesta za koja među njihovim stanovništvom više nema dovoljno interesa. Ti migracijski tokovi bi trebali dovesti do dinamičnog tržišta rada na kojem će zemlje Zapada profitirati od privlačenja nove, potencijalno talentirane i mlade radne snage, dok će zemlje Istoka imati koristi od bolje plaćenih poslova iz kojih će emigranti dio dohotka moći odvajati i slati u zemlje porijekla (Favell, 2008). Hrvatska je tradicionalno emigracijska zemlja, a zaoštavanjem ekonomske krize međunarodna mobilnost njezine mladeži postala je gotovo svakodnevna tema. Posljednji emigracijski val, od 2006.-2016., odnio je 164.073 stanovnika⁸. Pritom je na djelu bio gotovo eksponencijalni rast broja iseljenih stanovnika Hrvatske: od 7.962 u 2006., preko 12.699 u 2011., do 36.436 u 2016. godini.

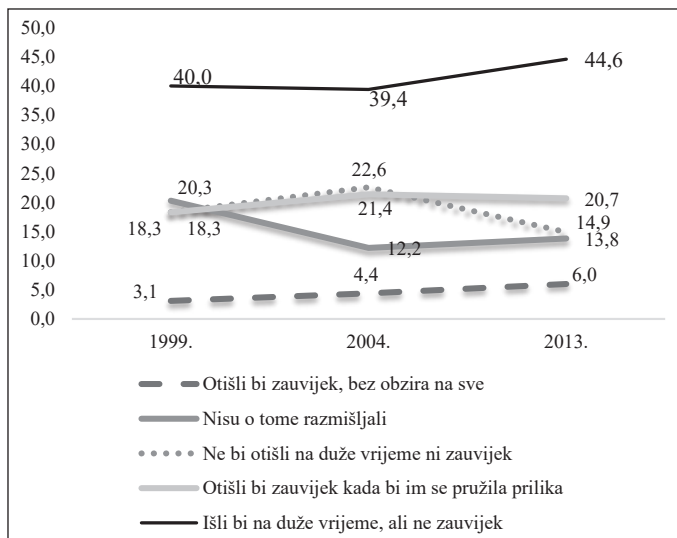
Mladi iz zemlje rođenja najčešće iseljavaju u potrazi za boljim obrazovnim programima i većim šansama za zaposlenje. Podaci Eurobarometra o mladima u Europi (2016) govore o 32% mladih Europljana koji žele studirati, usavršavati se ili raditi u drugoj europskoj državi. Najveći broj s takvim aspiracijama dolazi iz Švedske (57%), Cipra (55%), Finske (53%), Estonije (52%) i Malte (51%), dok su mladi Hrvatske pri dnu ljestvice jer o preseljenju u drugu zemlju u svrhu obrazovanja ili zapošljavanja razmišlja tek njih 32%.

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu od 1999. godine prikuplja podatke o aspiracijama mladih za odlazak u inozemstvo. Grafikon 21 prikazuje podatke iz tri vala istraživanja. Od pet ovdje navedenih opcija za međunarodnu mobilnost i njeno trajanje, mediji najčešće izvještavaju o jednoj - onoj koja se tiče ispitanika koji bi se «pakirali» i „otišli zauvijek, bez obzira na sve“. Mladi skloni toj opciji brojčano su najmanja podskupina koja je tijekom 14 godina tek blago porasla. Značajnije promjene nisu zabilježene ni u najkritičnijoj i ne tako malobrojnoj podskupini mladih koji bi „otišli zauvijek kada bi im se pružila prilika“. Petina ispitanika ima

⁸ Državni zavod za statistiku (2017). Priopćenje: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2017. 7.1.2.

takve aspiracije, a u slučaju da im se doista i pruži takva prilika, Hrvatska bi se našla pred ozbiljnim problemom odljeva mladih čime bi dodatno bila ugrožena njezina demografska struktura. Za razliku od njih, podskupina mladih koji ne bi otišli ni „na duže vrijeme ni zauvijek“ bila je najbrojnija 2004., nakon čega je njihov udio opao na svega 15%.

Grafikon 21: Komparativni prikaz spremnosti mladih na odlazak u inozemstvo (%)

Udio mladih koji nisu razmišljali o odlasku u inozemstvo smanjen je u odnosu na 1999. godinu, kada je iznosio petinu, na otprilike sedminu ispitanika. Posljednja, i najmnogobrojnija podskupina mladih – oni koji bi u inozemstvo otišli na dulje vrijeme, ali ne zauvijek – kroz promatrano je razdoblje ostala relativno stabilna s udjelom od dvije petine ispitanika. Ta kategorija mladih nosi najviše potencijala za razvoj Hrvatske jer se može očekivati kako bi boravkom u inozemstvu stekli znanja, vještine i financijski kapital, čime bi mogli poboljšati uvjete života i svojih obitelji i šire zajednice i cijeloga društva.

Profil mladih sklonih ponuđenim opcijama za međunarodnu emigraciju je u skladu s očekivanjima oblikovan s obzirom na dob, socioprofesionalni status, stupanj obrazovanja ispitanika te bračni status i vlastitu djecu (tablica 15). Riječ o obilježjima koja su inherentna samom pojedincu i može se očekivati kako će upravo ona imati najznačajniji utjecaj prilikom donošenja dalekosežnih odluka, poput odlaska u inozemstvo.

Prva podskupina ispitanika, oni koji do sada nisu razmišljali o odlasku u inozemstvo, okuplja najmlađu i niže obrazovanu kohortu mladih u statusu učenika, za

kojima slijede mladi sa strukovnim obrazovanjem. Ispitanici iz te podskupine gotovo se jednako nalaze u braku i izvan njega te u nešto većem broju već imaju djecu. Za mlade u podskupini koja nikako ne bi otišla u inozemstvo može se pretpostaviti da imaju ispunjen privatni i profesionalni život, pa im je emigracija manje privlačna opcija. Naime, takav je odgovor bio najčešći među najstarijim, visokoobrazovanim i već zaposlenim ispitanicima, koji već imaju vlastite obitelji.

Tablica 15: Spremnost na odlazak u inozemstvo s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja ispitanika	Nisu o tome razmišljali	Ne bi otišli na duže vrijeme ni zauvijek	Išli bi na duže vrijeme, ali ne zauvijek	Otišli bi zauvijek kada bi im se pružila odgovarajuća prilika	Otišli bi zauvijek, bez obzira na sve
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 52,37$				
15-19	20,4	11,0	46,3	18,0	4,3
20-24	11,3	13,4	47,2	21,8	6,3
25-29	13,4	20,5	39,1	20,8	6,3
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 43,71$				
Učenik/ca	20,5	11,6	45,4	18,1	4,3
Student/ica	10,4	16,6	47,9	20,2	4,8
Nezaposlen/a	13,5	13,5	40,7	23,5	8,7
Zaposlen/a	15,3	18,1	40,6	20,0	5,9
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika</i>	$\chi^2 = 44,95$				
Nezavršena ili završena osnovna škola	20,0	12,0	45,3	17,7	5,0
Trogodišnja strukovna škola	16,9	12,0	46,7	19,8	4,5
Četverogodišnja sr. šk.	13,1	14,8	44,3	22,0	5,9
VŠS, VSS i više	9,2	23,1	40,2	21,4	6,1
UKUPNO	14,9	15,1	44,0	20,3	5,7

Mladi skloni odlasku u inozemstvo na duže vrijeme, ali ne zauvijek, većinski pripadaju dvjema mlađim kohortama, tj. s onima koji su još uvijek u odgojno-obrazovnom sustavu, zbog čega u ovoj podskupini ima najmanje visokoobrazovanih ispitanika, kao i onih koji su u braku i koji imaju djecu. U podskupini mladih koji bi otišli u inozemstvo zauvijek kada bi im se pružila odgovarajuća prilika najmanje je učenika, odnosno najmlađih ispitanika, a najviše nezaposlenih. Broj onih koji bi iz Hrvatske „otišli zauvijek, bez obzira na sve“ relativno je malen u svim podskupinama (između 4,3% i 6,3%), osim nezaposlenih (8,7%).

7. Zaključak: kakva je alternativa 'putu pod noge'?

Podaci Eurostata ukazuju na dramatično visoke stope nezaposlenosti mladih u našoj zemlji. Zbog toga kao i zbog niza drugih indikatora Hrvatska je dospjela na poziciju treće najsiromašnije bivše socijalističke zemlje koja je članica Europske unije nakon što je bila druga najuspješnija socijalistička zemlja. Za mlade to urušavanje znači mnoge prepreke i izazove u svakodnevnom životu, posebice poteškoće prijelaza na samostalan život. Nemogućnost zapošljavanja gorući je problem mladih u Hrvatskoj, posebice onih s kvalifikacijama za radnička zanimanja. Ima li se na umu da nezaposlenost postaje razmjerno trajno obilježje hrvatskog društva, mladi bi uskoro, umjesto potencijalnog društvenog resursa, mogli postati društveni problem s dugoročnim posljedicama po razvoj i stabilnost hrvatskog društva.

Tri četvrtine zaposlenih mladih radi u privatnom sektoru, manje od polovice ih je zaposleno u struci za koju su se školovali, a polovica nema siguran i trajan posao. Štoviše, prosječno tjedno rade 3 sata dulje od zakonom propisane norme, za što u prosjeku dobivaju plaću koja je za 20% niža od prosječne plaće u zemlji. Takve nepovoljne okolnosti usporavaju njihovo socioekonomsko osamostaljivanje, sklapanje braka i planiranje potomstva. S obzirom na to da će se trend širenja prekarnog rada u današnjoj i budućim generacijama mladih vjerojatno nastaviti, njihovi će planovi biti ozbiljno dovedeni u pitanje ako se uskoro ne donesu učinkovite mjere za poboljšanje njihova položaja. Slično je i s mladim individualnim poljoprivrednicima koji, zbog malih površina kojima raspolažu i, općenito, nepovoljnih uvjeta u kojima rade (niske prodajne cijene njihovih proizvoda, visoke cijene repromaterijala, niski državni poticaji i zasićenost tržišta stranim poljoprivrednim proizvodima), naprosto nisu konkurentni, pa ne čudi da ih se polovica želi baviti nekim drugim poslom. Stečeno visoko obrazovanje jedino je obilježje koje mladima donekle osigurava zapošljavanje u struci. Međutim, to ovisi o sektoru u kojemu rade. U tom je slučaju, kao i u pogledu duljine radnog tjedna, najpovoljniji javni sektor, posebice u usporedbi s većim ili manjim privatnim firmama. Uz to, među prekarnim radnicima prevladavaju mlađi ispitanici i žene, koje pak tjedno rade manje sati od muškaraca.

Gledajući općenito, odnos mladih prema zapošljavanju ponajprije determinira njihov socioprofesionalni status, obrazovanje i dob, a potom regionalna pripadnost, mjesto stanovanja, obrazovanje roditelja i spol. Učenici, najmlađi ispitanici, kao i mladi s osnovnom školom su, primjerice, znatno skloniji pridati veću važnost dobrom općem obrazovanju i poznavanju stranih jezika kao preduvjetima za nalaženje dobrog posla od zaposlenih i studenata, starijih ispitanika i onih koji su visokoobrazovani. Drugačiji odnosi ustanovljeni su u pogledu važnosti stručnih kvalifikacija jer njih više naglašavaju visokoobrazovani u usporedbi s mladima koji su završili srednju školu, studenti za razliku od učenika te stariji ispitanici. Poželjnost određenog sektora zapošljavanja pak snažno dijeli mlade s obzirom na sva socijalna obi-

lježja, a osobito kada je riječ o spolu, obrazovnom i socioprofesionalnom statusu, obrazovanju roditelja i regionalnoj pripadnosti. Primjerice, zapošljavanju u javnoj službi izrazito su sklone žene, visokoobrazovani mladi, ispitanici čiji roditelji imaju niži obrazovni status, studenti i nezaposleni, žitelji Sjeverne i Središnje Hrvatske te stanovnici regionalnih centara. Rad u velikim privatnim firmama natprosječno priželjkuju visokoobrazovani i studenti te stanovnici Istre i Primorja i Zagreba. Studente, mlade sa završenom četverogodišnjom srednjom školom te stanovnike Sjeverne Hrvatske i Zagreba privlači i rad u malim firmama. Za razliku od njih, muškarci, niže obrazovani i zaposleni ispitanici, učenici, Zagrepčani te stanovnici Središnje i Istočne Hrvatske i Dalmacije radije bi pokrenuli nešto 'svoje', bilo da je riječ o poljoprivrednoj proizvodnji, obrtu, trgovini ili kafiću.

Uspjeh u hrvatskom društvu mladi i danas više povezuju s 'dobrim vezama' i snalažljivošću nego sa sposobnošću pojedinca, pa iznenađuje da najvažnijim kvalitetama za nalaženje dobrog posla smatraju komunikacijske vještine, stručne kvalifikacije, poznavanje stranih jezika i dobro opće obrazovanje. Ovaj se raskorak dijelom može objasniti time da mladi veze i poznanstva smatraju važnima za ukupni društveni uspjeh, a kada je riječ o dobrom poslu očito su svjesni kako moraju imati odgovarajuća znanja i vještine da bi se na tom poslu i zadržali. Drugim riječima, mladi su, bez obzira na njihovu demotivirajuću percepciju hrvatskog društva, ipak svjesni važnosti funkcionalnih kriterija u zapošljavanju, u sklopu kojih su, primjerice, dobar izgled, kao i poznavanje poslovnog svijeta, samo 'dodana vrijednost' njihovim profesionalnim znanjima i kompetencijama. Kada razmišljaju o tome što im je važno u sadašnjem ili budućem poslu, gotovo se svi opredjeljuju za sigurnost radnog mjesta, što je u skladu sa situacijom u kojoj se nalaze kao i s globalnim i lokalnim promjenama usmjerenim na fleksibilizaciju rada i radničkih prava. Većina ih prednost daje i visokoj plaći, mogućnosti utjecaja na donošenje odluka koje se odnose na njihov posao i slobodnom vremenu koje im stoji na raspolaganju, ali još više prijateljskoj i opuštenoj radnoj atmosferi. Ti su zahtjevi razumljivi kad se zna da mladi u prosjeku rade dulje od norme za što dobivaju manju plaću od prosječne, a pri tome još ni ne sudjeluju u odlučivanju o poslovnim stvarima koje ih se tiču. S obzirom da sigurnost posla stavljaju na prvo mjesto i da se ta sigurnost kod nas tradicionalno povezuje s poslovima u javnom sektoru, iznenađuje podatak da ih se manje od trećine želi zaposliti u tom sektoru. Umjesto toga, oni se okreću privatnom poduzetništvu, bilo da priželjkuju otvaranje vlastite firme, trgovine ili kafića, bilo zapošljavanje u drugim privatnim poduzećima.

Podaci koji se tiču podskupine nezaposlenih mladih potvrđuju da nemogućnost dolaska do posla utječe na njihovu spremnost za profesionalnu i teritorijalnu mobilnost. Na jednoj je strani izrazito mali broj nezaposlenih koji ne bi prihvatili posao izvan svoje struke ili mjesta stanovanja ni pod kojim uvjetima, a na drugoj je nezanemariv broj onih koji u traženju posla više ne postavljaju nikakve uvjete. Između njih je većina koja bi prihvatila drugi posao ili se preselila u drugo mjesto,

no prvenstveno ako je taj posao dobro plaćen, iako je taj zahtjev posljednjih godina u opadanju. Spremnost na prostornu mobilnost varira ovisno o regionalnoj pripadnosti i mjestu stanovanja, dok je spremnost na profesionalnu mobilnost povezana s obrazovnim statusom nezaposlenih. Logično, stanovnici većih urbanih centara, sela, ali i Dalmacije, u većem broju traže posao u mjestu stanovanja ili bližoj okolini, za razliku od mladih iz Istočne i Središnje Hrvatske koji bi za poslom išli bilo kamo. Slično tome, mladi s nižim obrazovnim statusom spremniji su prihvatiti posao u bilo kojoj struci, za razliku od visokoobrazovanih ispitanika koji su se u najvećem broju prijavljivali na poslove na kojima su se tražile njihove kvalifikacije.

Članstvom Hrvatske u EU, mladima se otvaraju mogućnosti zapošljavanja i u nekim od zemalja s najnižom stopom nezaposlenosti. Međutim, usprkos nepovoljnim okolnostima u kojima žive, najmanji broj nezaposlenih mladih želi otići iz Hrvatske zauvijek, „bez obzira na sve“. Zanimljivo je da je njihov udio u ukupnoj populaciji mladih u 14 promatranih godina tek skromno porastao. Blage oscilacije nalazimo u podskupini mladih koji bi „otišli zauvijek kada bi im se pružila odgovarajuća prilika“, koju je 2013. činila sedmina ispitanika. Najviše mladih, njih oko dvije petine, u čemu nema promjena kroz promatrano razdoblje, želi otići u inozemstvo „na dulje vrijeme, ali ne zauvijek“. Profil onih sklonijih odlasku u inozemstvo uključuje nižu dob, niži stupanj obrazovanja te nevezanost brakom.

Samoaktualizacija mladih u Hrvatskoj u posljednja skoro tri desetljeća, osim uključivanja u željene vršnjačke grupe, stjecanja preferiranog obrazovanja i uspješnog zaposlenja, sve je više povezana s odlaskom u inozemstvo. Njihov uspjeh u suočavanju s izazovima odlaska ovisi o njihovim osobinama ličnosti, statusu i potpori obitelji te šire zajednice, a slijedom rezultata našeg istraživanja možemo reći kako za mlade u Hrvatskoj mnoga obilježja društva i države umjesto motivirajućih predstavljaju inhibirajuće čimbenike koji ih ograničavaju na putu do realizacije obiteljskih i profesionalnih aspiracija. Osnovni elementi samoaktualizacije u okruženju koje je obilježeno socijalnom reprodukcijom i rastućom stratifikacijom, snižavanjem životnog standarda sve većeg dijela stanovništva te neučinkovitim zakonodavnom, izvršnom i sudskom vlasti, uz periodične političke nestabilnosti, predstavljaju izazove s kojima se mladi suočavaju na svakodnevnoj razini. Posljedično, odlazak u inozemstvo postaje sve privlačnija opcija ne samo na individualnoj razini, nego i iz rakursa razvoja društva. Stjecanje znanja i vještina te eventualno financijske dobiti u inozemstvu moglo bi pomoći ne samo vlastitom situiranju mladih, nego i prosperitetu hrvatskog društva i gospodarstva. Pred mladima se nalazi težak izbor: ostati u okolini koja znatnim dijelom na podržava ili ne pruža dovoljno povoljnih uvjeta za njihov osobni rast ili razvoj, ili «dati put pod noge». Stoga za naredno istraživanje ostaje vidjeti hoće li današnja mlada generacija u Hrvatskoj prepoznati potencijale koje bi mogla donijeti promjena perspektive i selidba u inozemstvo, ili će ostati plivati «protiv struje».

Literatura

- Bourdieu, P. (1998): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Massachusets Harvard University Press.
- Burić, I. (2010): *Nacija zaduženih: od komunističkog pakla do potrošačkog kapitalizma*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Caliendo, M.; Schmidl, R. (2016): Youth unemployment and active labor market policies in Europe. *IZA Journal of Labor Policy*, 5(1): 1-30.
- CEDEFOP (2013): *Piloting a European employer survey on skill needs: Illustrative findings*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Coleman, J. S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94: 95-120.
- Državni zavod za statistiku (2017). Priopćenje: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2017. 7.1.2.
- Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži (2002): *Nacionalni program djelovanja za mlade*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Eurofound (2014): *Young people and temporary employment in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <http://eurofound.europa.eu/observatories/emcc/comparative-information/young-people-and-temporary-employment-in-europe>
- European Union (2007): *Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tp_s00056&plugin=1
- European Parliament (2016): *European Youth in 2016: Special Eurobarometer of the European Parliament European Youth in 2016*. European Parliament.
- Favell, A. (2008): The New Face of East–West Migration in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(5): 701-716.
- Freeman, R. B. (2005): *Labour market institutions without blinders: The debate over flexibility and labour market performance (NBER, Working Paper No. 11286)*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research <http://www.nber.org/papers/w11286.pdf>
- Generalna skupština Ujedinjenih naroda (1966): *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*. <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BIIntCovEcSocCulRights.pdf>
- Ha, B.; McInerney, C.; Tobin, S.; Torres, R. (2010): *Discussion paper: Youth employment in crisis*. International Labour Office.
- Ilišin, V. – ur. (2014): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Kahn, L. M. (2010): Employment protection reforms, employment and the incidence of temporary jobs in Europe: 1996-2001. *Labour Economics*, 17: 1-15.
- Katunarić, V. (2011): Od egalitarnog sindroma do izvrsnosti: O načinima legitimiranja društvenih nejednakosti. *Politička misao*, (48)3: 11-34.
- Malenica, Z. (2007): *Ogledi o hrvatskom društvu: prilog sociologiji hrvatskog društva*. Zagreb: Golden Marketing / Tehnička knjiga.

- Maslow, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation, *Psychological Review*, 50: 370-96.
- Ministarstvo socijalne politike i mladih (2014): *Nacionalni program za mlade za razdoblje 2014.-2017.* Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.
- Potočnik, D. (2014): Profesionalne aspiracije i svijet rada u očima hrvatskih studenata, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata.* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 133-172.
- Putnam, R. D. (2008): *Kuglati sam.* Novi Sad: Mediterran publishing.
- O'Reilly, J.; Eichhorst, W.; Gábos, A.; Hadjivassiliou, K.; Lain, D.; Leschke, J.; McGuinness, S.; Mýtna Kureková, L.; Nazio, T.; Ortlieb, R.; Russell, H.; Villa, P. (2015): Five Characteristics of Youth Unemployment in Europe: Flexibility, Education, Migration, Family Legacies, and EU Policy. *Sage Open*, January-March: 1-19.
- Poljanec-Borić, S. (2007): Od paradoksalne modernizacije do samoupravne postmodernizacije: rasprava o suvremenom razvoju hrvatskog društva. *Društvena istraživanja*, 3(89): 359-378.
- Seferagić, D. – ur. (2002): *Selo: izbor ili usud.* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Sekulić, D. (2012): Društveni okvir i vrijednosni sustav. *Revija za sociologiju*, (42)3: 231-275.
- Solow, R. M. (1998): What is labour market flexibility? What is it good for? Keynes Lecture in Economics. *Proceedings of the British Academy*, 97: 189-211.
- Štambuk, M.; Rogić, I.; Mišetić, A. (2002): *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo.* Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Štimac Radin, H. (2002): Crna boja posla, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija.* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 259-268.
- Tomić, I. (2015): Zaposlenost i nezaposlenost u Hrvatskoj – stanje, trendovi i okruženje, u: Vidović, D. (ur.): *ZAPOSLIMO HRVATSKU! Strateške smjernice za rast zaposlenosti.* Zagreb: Hrvatska gospodarska komora, 21-43.

Web izvori:

- Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju <http://www.apprrr.hr/statistika-2015-1743.aspx>
- Državni zavod za statistiku www.dzs.hr
- European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=102>
- Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Garancija za mlade <http://www.gzm.hr/>
- Nezavisni hrvatski sindikati www.nzs.hr

MLADI I POLITIKA: TRENDОВI (DIS)KONTINUITETA

1. Uvodna razmatranja

Koliko god politika bila neomiljena među građanima, a osobito mladima, ona je sveprisutna i na različite načine utječe na život pojedinaca, društvenih grupa i zajednica. Takva važnost politike je razumljiva ako se polazi od toga da ju izvorno određuje racionalno djelovanje u svrhu optimalnog uređenja društvene zajednice putem odlučivanja o zajedničkim poslovima. U demokratskom društvu građani u izbornom procesu svoju moć odlučivanja delegiraju na političke aktore i institucije vlasti čiji su stabilnost i legitimitet povezani s njihovom responzivnošću, efikasnošću i vjerodostojnošću. Otuđenost građana od politike u pravilu znači i isključenost iz procesa odlučivanja uz istodobno sužavanje mogućnosti legitimnog posredovanja partikularnih interesa u političku sferu. Razumijevanje odnosa građana prema politici zahtijeva uvid u njihovu političku kulturu koja je shvaćena kao „spoznajna, afektivna i evaluacijska orijentacija prema političkom sistemu općenito, njegovim ulaznim i izlaznim aspektima i pojedincu kao političkom akteru“ (Almond, Verba, 2000: 22). Tako shvaćena politička kultura obuhvaća, između ostalog, dimenzije političkih vrijednosti, institucija i participacije, a kakav će se tip te kulture razviti ovisi o njezinoj (ne)usklađenosti sa strukturom političkog sustava. Pritom treba imati na umu da politička kultura nije ni statična ni univerzalna što znači kako se s promjenom sociopovijesnih okolnosti ona u nekim dimenzijama mijenja, kao i da specifičnosti svakog pojedinog društva i političkog sustava utječu na njezino oblikovanje (Esser, De Vreese, 2007; Inglehart, Welzel, 2007; DeBardeleben, Pammett, 2009; Sloam, 2012).

Istraživanja odnosa građana i politike provedena u razvijenim demokracijama posljednjih desetljeća ukazuju na pojavu različito imenovanih fenomena - kao što su politička zasićenost, pasivnost, alijenacija, apatija, deziluzioniranost, skepticizam, cinizam i/ili kritičnost građana – a kojima je zajedničko udaljšavanje građana od politike i to ponajprije one institucionalne (Marsh i dr., 2077; Norris, 2011; Furlong, Cartmel, 2012; Amna, Ekman, 2013; Garcia-Albacete, 2014; Lawless, Fox, 2015; Bessant i dr., 2016; Cammaerts i dr., 2016; Grasso, 2016). Preciznije rećeno, istraživaćki nalazi o političkoj participaciji u institucionalnoj (formalnoj, tradicionalnoj, konvencionalnoj) politici pokazali su kako posljednjih desetljeća opada participacija

svih građana, a unutar takvog trenda posebno je uočljiva slabija participacija mladih, kako u usporedbi sa starijima tako i u usporedbi s ranijim generacijama mladih (Norris, 2003; Forbrig, 2005; Henn i dr., 2005; Fahmy, 2006; Stocker, 2006; Furlong, Cartmel, 2012; Quintelier, 2007; DeBardeleben, Pammatt, 2009; Marien i dr., 2010; Sloam, 2012; Henn, Foard, 2012; Garcia-Albacete, 2014; Grasso, 2016). Glavni pokazatelji silaznog trenda političke participacije građana – uključujući i mladih – u suvremenim demokratskim sustavima ponajprije su dugotrajno smanjivanje njihova izlaska na izbore i učlanjivanja u političke stranke, a što je često popraćeno rastom nepovjerenja u političke institucije (Inglehart, Catterberg, 2002; Kimberlee, 2002; Cross, Young, 2004, 2008; Gallagher, Marsh, 2004; Pedersen i dr., 2004; Edwards, 2007; Esser, De Vreese, 2007; Wass, 2007; Davies i dr., 2009; Kestilä-Kekkonen, 2009; Riley i dr., 2010; Persson, 2012; Furlong, Cartmel, 2012; Bessant i dr., 2016). Kada je riječ samo o mladima dodatno je identificirana njihova manja zainteresiranost za politiku, niže razine političkog znanja, rjeđa stranačka identifikacija te nerijetko manje povjerenje u političke institucije i aktere (Flanagan, Gallay, 2005; Forbrig, 2005; Henn i dr., 2007; Sloam, 2007; Dalton, 2011; Garcia-Albacete, 2014; Henn, Foard, 2014; Lawless, Fox, 2015). Ustanovljene tendencije potiču zabrinutost za opstojnost reprezentativne demokracije čime se aktualizira tvrdnja G. Almonda i S. Verbe (2000: 365) da „ukoliko politička kultura ne može podržati politički sustav, mršave su šanse za uspjeh tog sustava“. Uz to što se naglašava kako „neprekinuti kolaps političke participacije“ ugrožava legitimitet političkog poretka postavlja se i pitanje hoće li „demokratski brod nastaviti ploviti ako ga veliki dio mlade generacije napušta u oluji političke krize“ (Cammaerts i dr., 2016: 2). Time se u žižu istraživačkog interesa stavljaju mladi kao društvena skupina koja je nedostavno uključena u političke procese i institucije, dok istodobno o njima uvelike ovisi budućnost demokratskog sustava. Pritom je „važno da mlade ne promatramo kao singularni entitet: oni su diverzificirani i fragmentirani kao i odrasli, oni imaju suprotstavljene političke interese i također iskazuju različite percepcije kako najbolje utjecati na politički sistem“ (Cammaerts i dr., 2016: 198). Drugim riječima, mladi nisu politički monolitna grupa u kojoj svi članovi osjećaju i žele isto i imaju konvergentne interese jer unutar te populacije postoje „varijeteti kompleksnih identiteta: psihosocijalnih, političko-ekonomskih i obrazovnih“ (Cammaerts i dr., 2016: 2).

Uvažavajući heterogenost mladih kao društvene grupe, ostaju neupitni istraživački nalazi o distanciranosti mlade generacije od institucionalne politike. To se prepoznaje kao posljedica širokih i dubokih društvenih transformacija koje se reflektiraju kroz promjene u sferi politike i u procesu socijalizacije mladih te kao reakcija na način funkcioniranja političkih institucija i aktera, osobito u pogledu njihove rezonivnosti za interese i potrebe mladih. Tako neki autori smatraju da su promjene u odnosu mladih prema politici u razvijenim demokratskim društvima posljednjih desetljeća u velikoj mjeri generirane rastom postmaterijalističkih vrijed-

nosnih orijentacija (Inglehart, Welzel, 2007; Helve, 2016) i izgradnjom sve diferenciranih životnih stilova i identiteta, uključujući i političkog (Rossi, 2009; Sloam, 2012, 2013). Te promjene prate i transformacije obrazaca socijalizacije mladih, za što je karakteristično opadanje utjecaja tradicionalnih institucija kao socijalizacijskih agensa¹ (Younnis, Levine, 2009; Flanagan i dr., 2012; Furlong, Cartmel, 2012; Benedicto, 2013; Grasso, 2016). Udaljavanju mladih od institucionalne politike pridonosi i njihova percepcija kako politički akteri nisu dovoljno senzibilizirani niti fokusirani na rješavanje specifičnih generacijskih problema (Forbrig, 2005; Henn i dr., 2005; Marsh i dr., 2007; O'Donoghue, Strobel, 2007; Farthing, 2010; Sloam, 2012; Garcia-Albacete, 2014; Bastedo, 2015; Cammaerts i dr., 2016).

Nizak angažman mladih u formalnoj politici potaknuo je istraživanja neformalnih oblika političkog aktivizma koji su inicijalno promatrani kao svojevrsni supstitut ili kompenzacija za institucionalni politički angažman. Istraživanja su pokazala kako mladi uglavnom preferiraju izvaninstitucionalne političke aktivnosti (kao što su demonstracije, bojkoti i potpisivanje peticija), odnosno one usmjerene na konkretnu svrhu (*cause oriented*) (Norris, 2003; Quéniart, 2008; Garcia-Albacete, 2014; Grasso, 2016) pri čemu su dominantno usredotočeni na sadašnjost jer su rukovođeni ciljem da se što prije ostvare neposredni rezultati (Harris i dr., 2010). Spomenutim izvaninstitucionalnim političkim aktivnostima pridružuje se i uključenost mladih u volonterski i humanitaran rad te u organizacije civilnog društva koje su primarno zaokupljene rješavanjem partikularnih društvenih problema (Norris, 2003; Younnis, Levine, 2009; Flanagan, Levine, 2010; Grasso, 2016). Takav spektar društvenog angažmana s političkim prizvukom u novije doba obogaćen je aktivnostima na društvenim mrežama i portalima koji su optimistički dočekani kao platforma za proširenje političkog angažmana mladih (Benet, 2008; Quintelier, Vissers, 2008; Farthing, 2010; Garcia-Albacete, 2014; Collin, 2015; Bessant i dr., 2016; Cammaerts i dr., 2016). Pritom je znakovito da su analize participacije mladih u alternativnim oblicima političkog djelovanja pokazale kako se u takvim akcijama smanjuju dobne i rodne razlike – inače, vrlo prisutne u tradicionalnoj političkoj participaciji – ali da opstaju ili čak postaju izraženije obrazovne i socioekonomske uvjetovane nejednakosti koje također obilježavaju i participaciju u institucionalnoj politici (Marien i dr., 2010; Sander, Putnam, 2010; Sloam, 2013; Lorenzini, 2015;

¹ Kakav je proces političke socijalizacije vrlo je važno pitanje jer “teorija prvenstva političke socijalizacije kaže da se temeljne političke lojalnosti oblikuju u mladosti” pa iskustva u odrasloj dobi češće modificiraju nego što mijenjaju “svjetonazor modeliran u mladosti” (Hague i dr., 2001: 104). No moguće je da se stečena uvjerenja uvelike promijene tijekom života o čemu svjedoče „inicijalno omladinski lideri“ koji su stasali u okrilju novih političkih generacija koje su mijenjale politike svoje zemlje i bile aktivne nekoliko dekada. Ti su aktivisti nakon stjecanja moći često poduzimali akcije koje su bile „u protuslovlju s njihovim mladenačkim idealima“ (Roberts, 2015: 950).

Grasso, 2016). Istodobno, uočene su i ograničenosti *online* participacije koja također ne može zadovoljavajuće nadomjestiti tradicionalne oblike pri čemu se primjećuje da i „*online* participacija reproducira profile onih koji su aktivni i *offline*“ (Garcia-Albacete, 2014: 237) te kako “internetski zasnovan politički angažman uključuje inherentnu opasnost jačanja i sukobljavanja netolerantnih javnih mišljenja što neki nazivaju balkanizacijom *online* okoliša“ (Cammaerts i dr., 2016: 165). Stoga u ovom kontekstu treba apostrofirati kako nejednak pristup formalnoj politici uz marginalizaciju kritičkih i radikalnih glasova mladih može voditi „kreiranju oblika zakržljalog pluralizma“ (Cammaerts i dr., 2016: 104), odnosno onemogućiti neke skupine mladih da u politički prostor plasiraju nove ideje i prakse.

No, uz to što uključenost mladih u netradicionalne oblike političke participacije nerijetko predstavlja svojevrsnu alternativu za angažman u konvencionalnoj politici, takav angažman se često javlja i kao prijelazna etapa ka većoj institucionalnoj političkoj participaciji. To znači kako aktivnosti u raznim građanskim inicijativama i udrugama za dio mladih funkcioniraju kao poligon za stjecanje znanja i vještina potrebnih za kompetentnu participaciju u tradicionalnim političkim institucijama i procesima. Istraživački rezultati tako pokazuju da participacija u nekim inicijativama i organizacijama civilnog društva povećava zainteresiranost mladih za tradicionalnu politiku i spremnost na sudjelovanje u institucionalnoj politici te povećava vjerojatnost za kasniji politički angažman u njoj (Flanagan, Gally, 2005; Fahmy, 2006; Esser, De Vresse, 2007; Quintelier, 2008; Youniss, Levine, 2009; Marzana i dr., 2012; Garcia-Albacete, 2014). U isto vrijeme na veću participaciju mladih i u novim i u tradicionalnim oblicima političkog djelovanja utječu različiti faktori: opće i osobito građansko obrazovanje (Esser, De Vreese, 2007; Lopes i dr., 2009; Flanagan, Levine, 2010; Persson, 2012), socijalizacija u obiteljima u kojima su roditelji obrazovaniji i politički aktivniji (Esser, De Vreese, 2007; Quéniart, 2008; Cross, Young, 2008; Lopes i dr., 2009; Ahmad, 2015) te socioekonomska razvijenost i demokratska tradicija društva u kojemu žive (Esser, De Vreese, 2007; Sloam, 2012). Štoviše, participacija mladih u različitim građanskim inicijativama i akcijama navode neke istraživače da zakluče kako „ne postoji kriza demokratske participacije među mladima u Europi“ jer “suprotno onome što se ponekad lamentira, mladi nisu ‘žrtve’ i ‘problematici’ nego prije različiti i generalno kritični „u europskim demokracijama“ (Cammaerts i dr., 2016: 198). Takva razmišljanja komplementarna su nekim drugim saznanjima o političkom angažmanu mladih u suvremenim demokratskim društvima čiji rezultati ukazuju na to da je dihotomna podjela na neangažiranu i angažiranu omladinu – ovisno o tome promatraju li se tradicionalni i/ili novi oblici političkog angažmana – limitirana u mogućnostima da valjano objasni odnos mladih prema politici danas (Farthing, 2010). U takvom kontekstu znatno adekvatnijim čine se pristupi koji polaze od pretpostavke o pluralizaciji oblika političke participacije suvremene generacije mladih (Hustinx i dr., 2012; Amna,

Ekman, 2013; Benedicto, 2013; Garcia-Albacete, 2014). Tako L. Hustinx i suradnici (2012: 95) konstatiraju kako mladi “šire svoj građanski repertoar kombinirajući tradicionalne i nove oblike na kompleksnije načine” pri čemu preispituju i kombiniraju značenja političkog, prolazeći “bez zapreka između različitih političkih svjetova, koristeći dostupna sredstva” (Benedicto, 2013: 726). Sukladno tome, konstatira se kako “institucionalni i neinstitucionalni oblici političke akcije nisu nužno suprotstavljeni kanali političke involviranosti nego su zapravo rastuće komplementarni” (Garcia-Albacete, 2014: 218).

Kada je riječ o omladinskom društvenom i političkom angažmanu u bivšim socijalističkim zemljama situacija nije ništa bolja nego u etabliranim demokracijama iako je potreba za građanskim angažmanom u tranzicijskim zemljama još veća, jer ti mladi žive u društvima s naslijeđenim demokratskim deficitima za čiju je kvalitetnu demokratsku tranziciju i konsolidaciju nužna participacija svih građana. No, kako pokazuje K. Roberts (2016), generacija mladih s kraja 1980-ih u tadašnjim socijalističkim zemljama nije imala značajnu ulogu u rušenju totalitarnog sustava niti se afirmirala kao nositelj liberalno-demokratskih vrijednosti. U tom povijesnom prevratu predvodničku ulogu imala je tzv. generacija šezdesetasmaša², praktički generacija roditelja onih koji su uoči pada „željezne zavjese“ pripadali mladom naraštaju. Štoviše, istraživanja su registrirala kolaps omladinskog angažmana u bivšim socijalističkim zemljama, za što se, uz razloge kojima se objašnjava dezangažman mladih u razvijenim demokracijama, pronalaze i novi. Tako se konstatira kako je otežana politička socijalizacija jer stariji ne mogu prenijeti svoje vrijednosti i iskustva iz bivšeg poretka te da su mladi suviše opterećeni trkom za postignućima u novom kapitalističkom okruženju, pa naprosto nemaju vremena za bavljenje politikom iako načelno prihvaćaju novi politički sustav (Tymowski, 1994; Ule, Miheljak, 1995; Kirbiš, Flere, 2011; Hurrelmann, Weichert, 2015). Odnos mladih prema politici u tzv. novim demokracijama u osnovi se ne razlikuje od onog u etabliranim demokracijama premda je uočeno kako su građanske inicijative manje popularne u „novim“ nego „starim“ demokracijama (Cammaerts i dr., 2016). Navedeni uvidi važe i za

² Iako se takva teza kosi s tvrdnjom M. Brakea (1984: 95) kako su „djeca cvijeća ocvala i izumrla u pustinji nezaposlenosti i gospodarske krize” čini se da je demokratski impuls omladinskog revolta iz 1960-tih dobrim djelom preživio, bar u bivšem socijalističkom dijelu Europe. Za ilustraciju mogu poslužiti istraživački nalazi V. Santrića (1989) koji je usporedio političke stavove mladih u Hrvatskoj iz 1969. i 1987. godine. Ustanovio je kako je u promatranom razdoblju naraslo opće nezadovoljstvo mladih društvenim i političkim poretkom, a istodobno se smanjila njihova spremnost na politički angažman, osobito institucionalni. Dobivene rezultate autor je sažeto opisao kao „vrijeme suprotstavljanja nasuprot vremenu odustajanja“ (Santrić, 1989: 151). Drugim riječima, mlada generacija u Hrvatskoj 1987. godine – dakle, uoči propasti socijalističkog sustava kojim su bili nezadovoljni i u vremenu kada su se javno već pojavljivale alternativne ideje – nije se iskazala kao „subjekt društvene promjene“.

politički angažman mladih u Hrvatskoj jer uz nižu participaciju u formalnoj politici u odnosu na generacije mladih u socijalističkom razdoblju, manje su uključeni u nekonvencionalne oblike političkog angažmana u usporedbi s vršnjacima u razvijenim demokratskim društvima (Ilišin, 2002, 2005). Evidentne su i razlike na međugeneracijskom planu jer mladi manje od starijih iskazuju interes za politiku i spremnost za izlazak na izbore, njihova je stranačka vezanost primjetno niža i rjeđe su članovi političkih stranaka (Ilišin, 1999, 2005; Ilišin i dr., 2013). No, ustanovljene su i druge međugeneracijske razlike jer mladi, između ostalog, manje od starijih prihvaćaju vrijednosti demokratskog poretka i demokratska pravila, izražavaju manje povjerenja u političke institucije, manje vjeruju u mobilizacijsku snagu i tradicionalnih političkih organizacija i civilnog sektora, pokazuju se manje socijalno osjetljivima iako su istodobno tolerantniji prema nekim društvenim skupinama i pojavama, više vjeruju u snagu vlastite generacije da pokrene pozitivne promjene i iskazuju veću spremnost za uključivanje u razne građanske inicijative i akcije (Ilišin, 2005: 130).

Neovisno je li riječ o etabliranim ili novim demokracijama treba naglasiti kako su istraživanja političke participacije, stavova i vrijednosti mladih višestruko važna. Najkraće rečeno, takva istraživanja omogućuju dobivanje znanstvenog uvida u opseg i oblike sudjelovanja mladih u društvenom i političkom životu te procese njihove političke socijalizacije i društvene integracije, a sve to zajedno ujedno predstavlja podlogu za njihovo adekvatno političko djelovanje kada u svojoj zrelijoj dobi počnu preuzimati rukovodeće pozicije u društvu. Pritom treba podsjetiti kako se formiranje odnosa mladih prema politici objašnjava utjecajima životnog ciklusa, specifičnih generacijskih obilježja i određenih sociopovijesnih (epohalnih) događaja (Braungart & Braungart, 1989; De Graaf, 1999; Norris, 2003; Garcia-Albacete, 2014; Grasso, 2016). Odnos mladih prema politici se iz rakursa teorije životnih ciklusa promatra kao produkt životnog iskustva oblikovanog promjenama individualnih okolnosti. Kako se te okolnosti mijenjaju, mijenja se i političko ponašanje pojedinaca, u pravilu na način da raste zainteresiranost za politiku i spremnost na neke oblike političkog angažmana. Pritom oni pojedinci koji su bili politički aktivni u mlađoj životnoj dobi, u pravilu nastavljaju s takvim angažmanom i u svojim zrelijim godinama, a pridružuju im se i neki od onih koji u mladosti nisu bili politički aktivni ni zainteresirani. Iz toga slijedi kako je efekt životnog ciklusa trajan i istosmjern jer počiva na uvijek prisutnim nejednakostima u životnom iskustvu mladih i starijih pri čemu se paralelno s procesom maturacije intenzivira i proces integracije pojedinaca i grupa u određeno društvo što uključuje i rast političkog angažmana. Pritom je uočljiva pravilnost da je političko učenje najveće u mladenačko doba, a politička participacija u srednjoj i starijoj životnoj dobi (Hague i dr., 2001). Utjecaj generacijske pripadnosti kao rezultata promijenjenih društvenih uvjeta socijalizacije svakog pojedinog naraštaja mladih prepoznaje se u pojavi specifičnih vrijednosti i obrazaca ponašanja koji dijelom opstaju i u zreloj dobi. Na taj način uspostavlja se posebnost određene ge-

neracije spram prethodnih i budućih generacija, a trajnost nekih usvojenih obrazaca političkog ponašanja može u većoj ili manjoj mjeri biti dovedena u pitanje utjecajem životnog ciklusa i epohalnih zbivanja. Efekti sociopovijesnih okolnosti relevantni su za sve dobne kohorte što upućuje na tendenciju niveliranja nekih međugeneracijskih razlika. Međutim, iskustvo življenja u određenoj epohi obilježenoj važnim povijesnim i društvenim događajima trajnije i dublje utječe na one koji se nalaze u formativnom životnom razdoblju – dakle, na mlade – a tragovi tog utjecaja mogu se zadržati tijekom cijeloga života.

Recentna komparativna istraživanja političke participacije mladih – u kojima su uspoređivani mladi i stariji, različite generacije mladih te mladi iz različitih zemalja – polučila su rezultate koji dijelom potvrđuju već ustanovljene tendencije, a dijelom zahtijevaju preispitivanje nekih ranijih znanstvenih uvida. Usporedbe političke participacije mladih i starijih iz različitih zemalja potvrdile su da unatoč nekim sličnim trendovima postoje i određene razlike koje su plod specifičnih uvjeta, kolektivnih iskustava i povijesnog naslijeđa u pojedinim zemljama (Garcia-Albacete, 2014; Roberts, 2015; Cammaerts, 2016; Grasso, 2016). Također je potvrđeno kako je politička participacija mladih u institucionalnoj politici stalno i svuda niža nego participacija starijih, ali se istodobno pokazalo da su međugeneracijske razlike u pogledu neinstitucionalne participacije minorne. Konkretnije rečeno, mladi jesu aktivniji u neformalnim nego formalnim oblicima političkog angažmana, ali njihova neformalna aktivnost nije veća od takve aktivnosti starijih (Furlong, Cartmel, 2012; Garcia-Albacete, 2014). Pritom je zaključeno da unatoč ostvarenim društvenim transformacijama trajno najveći utjecaj na političku participaciju mladih ima životni ciklus na osnovi čega se konstatira da u pogledu participacije mladih „postoji mnogo kontinuiteta i relativno malo promjena“ (Garcia-Albacete, 2014: 241). Unekoliko različito mišljenje zastupaju B. Cammaerts i suradnici (2016: 198) koji drže da je tendencija niže participacije mladih u institucionalnoj politici, i to posebice u izborima, „generacijski efekt prije nego dobni“ s objašnjenjem kako „razlog tomu nije ‘dosadna politika’, nego je prije povezano s njihovim izvornim apetitom za izbornom demokracijom koja nije kompatibilna s političkom ponudom koja ih potpuno zadovoljava“. Neovisno o tome je li riječ o dobnom ili generacijskom efektu treba znati kako je usporedba podataka o političkoj participaciji mladih 1970-ih i 2000-ih godina potvrdila da je participacija suvremene generacije mladih niža od generacije mladih prije tri do četiri desetljeća (Garcia-Albacete, 2014; Grasso, 2016). S jedne strane, razlozi se prepoznaju u iznadprosječnom političkom aktivizmu tzv. *baby-boom* generacije koja je na političku scenu stupila 1960-ih i na njoj je prisutna do danas zbog čega je svaka naredna generacija ostajala ispod razine političke angažiranosti te generacije i u konvencionalnoj i u nekonvencionalnoj politici (Grasso, 2016). S druge strane, znatno promijenjeni uvjeti tranzicije u odraslost koja je obilježena sve duljim trajanjem i povećanom nesigurnošću usmjeravaju mlade više prema in-

dividualnim nego kolektivnim solucijama rješavanja problema (Furlong, Cartmel, 2012; Garcia-Albacete, 2014; Cammaerts i dr., 2016; Grasso, 2016). Istraživački rezultati također su sugerirali da neformalni politički angažman nije i ne može biti panaceja za rješavanje problema (ne)funkcioniranja demokratskog političkog sustava. Naime, premda su protestne aktivnosti i socijalni pokreti važni za uspostavu demokratskog dijaloga i razvoj demokracije, oni ne mogu preuzeti bitne funkcije demokratskog političkog sustava. Ta mogućnost postaje tim upitnija jer se može očekivati kako će u budućnosti i nekonvencionalni politički angažman početi opadati paralelno s odlaskom pripadnika aktivističke *baby-boom* generacije s društvene scene (Grasso, 2016). Osim toga, širenje novih oblika političkog angažmana ograničenog je dosega jer, iako pridonose aktiviranju nekih skupina koje su u formalnoj politici marginalizirane (npr. mladi i žene), istodobno se pokazuju kao poligon za regrutiranje participanata viših stupnjeva obrazovanja i višeg socijalnog porijekla. Ti aktivisti tendiraju promoviranju političkih agendi koje nisu reprezentativne za mnoge druge pripadnike društva zbog čega pomak od konvencionalne prema nekonvencionalnoj politici može čak „pogoršati političke nejednakosti u društvu“ (Grasso, 2016: 196). Međutim, kako su posljednje godine obilježene rastućim socijalnim nejednakostima, realna je opasnost da veliki broj mladih i nadalje ostane isključen iz bilo kakvog oblika političkog angažmana.

Deficitarna politička participacija mladih u suvremenim društvima stalan je nalaz većine istraživanja, a to se tretira kao problem jer se njihov politički angažman smatra nužnim preduvjetom za osnaživanje građanstva i demokratski razvoj suvremenih društava. Takav razvoj uključuje izgradnju inkluzivnih i prosperitetnih društava u kojima svi građani trebaju imati informacije, mišljenja, pravo, prostor i mogućnosti za aktivno sudjelovanje u procesima donošenja odluka i aktivnostima koje pridonose izgradnji boljeg društva (*Revised...*, 2003). Stoga politička participacija mladih nije samo „pitanje stupnja participacije ili čekanja da nezainteresirana omladina odraste i pridruži se demokratskoj paradi“, nego je „najdublje pitanje održivosti reprezentativnog demokratskog modela“ kao i pitanje kako će mladi iskazati „pristanak, afirmaciju i odvajanje ako osjećaju da su tradicionalni načini iskazivanja prihvaćanja i odbijanja neefikasni i neadekvatni“, a u konačnici i pitanje „da li nam je kao političkim zajednicama prihvatljivo isključiti generaciju ili dio generacije građana iz demokratskog života“ (Cammaerts i dr., 2016: 2). Uključivanje mladih u političke procese tim je važnije jer „dobna segregacija dvostruko košta“ (O’Donoghue, Strobel, 2007: 481): s jedne strane, limitiranje interakcije među mladima i starijima uskraćuje potonjima energiju, kreativnosti i strast kojima mladi mogu osnažiti javni život, a s druge strane, mladima uskraćuje pristup odgovornostima i neposrednom učenju od iskusnijih starijih. No, ako i nije dvojbena nužnost osnaživanja mladih kao političkog subjekta, ostaje upitno što može potaknuti suvremenu generaciju mladih na veći i efikasniji politički angažman. Na osnovi analize tzv. omladinskih

mobilizacija posljednjih desetljeća (uključujući zbivanja u bivšim socijalističkim zemljama i tzv. arapskom proljeću te pokretima otpora neoliberalizmu) K. Roberts (2015: 963) je zaključio da unatoč tome što postoje neki nužni preduvjeti (kao što je internet) „do sada nije bilo globalnih omladinskih pokreta“ i da je upitno hoće li na temeljima recentnih mobilizacija stasati neke nove političke generacije koje će inaugurirati „nove načine prakticiranja politike“. M. Grasso (2016: 207) također zaziva potrebu pojave „nove, politizirane aktivističke generacije“ koja će spasiti „zdravlje demokracije u razvijenim demokratskim društvima“ pri čemu drži da će „samo vrijeme pokazati hoće li sadašnji kontekst produbljujuće globalne nejednakosti zbog posljedica financijske krize iz 2008. dovesti do pojave ‘protestne generacije‘“. Sudeći po zapažanjima K. Roberta (2015: 951), snaga tog okidača zasad je dvojbeni jer se „recesija potaknuta financijskim slomom 2008-2009. pokazuje dodatnim momentom koji proširuje ogorčenost prema svekolikim političkim klasama u zapadnim društvima, zajedno s mrzovoljnom rezignacijom i dezangažmanom prije nego revoltom“.

U skladu s elaboriranim polazištima o odnosu mladih prema politici opći cilj ovoga istraživanja je ustanoviti distribuciju, strukturiranost i promjene političkih vrijednosti, stavova i participacije mladih u Hrvatskoj. Pritom se polazi od dvije osnovne hipoteze: 1) politička kultura mladih i promjene koje su se u pogledu ispitivanih dimenzija dogodile tijekom promatranog razdoblja uvjetovane su zbivanjima na društvenom i političkom planu u Hrvatskoj i širem okruženju; 2) političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih variraju s obzirom na njihova socijalna obilježja. Uvid u dinamiku navedenih dimenzija političke kulture mladih zasniva se na njihovu longitudinalnom praćenju što omogućuje otkrivanje promjena koje su se u tom pogledu događale tijekom tranzicijskog i konsolidacijskog razdoblja u Hrvatskoj. U tu se svrhu uspoređuju podaci ovoga istraživanja te u nekim slučajevima istraživanja mladih iz 2012. godine.³ s podacima iz istraživanja provedenih 1999. i 2004. godine. Pretpostavljeni utjecaji socijalnih obilježja mladih na njihove političke vrijednosti, stavove i participaciju analiziraju se korištenjem osam socijalnih obilježja, a to su: spol, dob, rezidencijalni status, regionalna pripadnost, stupanj obrazovanja ispitanika i oca, religijska samoidentifikacija te stranačka preferencija mladih. Interpretiraju se one razlike i povezanosti (dobivene primjenom hi-kvadrat i t-testa te analizom varijance) koje su značajne na razini .000.

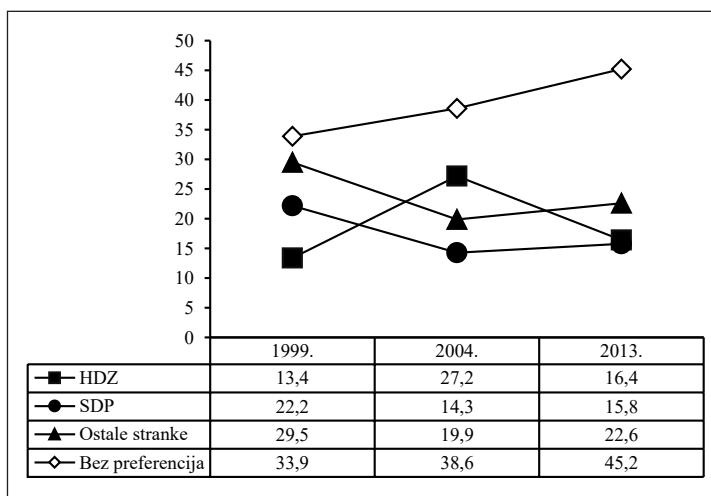
³ Riječ je o istraživanju *Perceptions and attitudes of young people in Croatia towards a changing reality* što su ga 2012. godine proveli Institut za društvena istraživanja i Friedrich Ebert Stiftung na uzorku od 1.500 mladih iz cijele Hrvatske.

2. Stranačke preferencije i interes za politiku

Analizu odnosa mladih prema politici uputno je započeti pokazateljima njihove stranačke identifikacije i zainteresiranosti za politiku jer se time dobiva elementarni uvid u političnost mladih. Osim toga, stranačka preferencija se u daljnjoj analizi koristi i kao tzv. nezavisna varijabla kojom se nastoje ustanoviti eventualne statistički značajne razlike između pristaša različitih političkih stranaka.

Stranačke preferencije indikator su ne samo političkih orijentacija, nego i angažiranosti, informiranosti i zainteresiranosti građana, što važi i za mlade. Prije prezentiranja podataka svakako treba podsjetiti da su izborni ciklusi u Hrvatskoj nakon 1990. godine, kao i kontinuirana istraživanja javnog mnijenja, pokazali da je broj pristaša političkih stranaka podložan stalnim promjenama. To znači kako istraživački podaci, prikupljeni ne samo prije nekoliko godina nego i prije nekoliko mjeseci, mogu biti zastarjeli, ali nisu irelevantni jer u ovakvim istraživanjima nije cilj ustanoviti rejting političkih stranaka, nego socijalni profil njihovih simpatizera. U anketiranju provedenom 2013. godine ispitanici su naveli ukupno 16 različitih političkih stranaka od kojih su samo dvije prešle „izborni prag“ od 5% zbog čega su u grafikonu 1 za sva tri vala istraživanja zasebno prikazani podaci o broju pristaša dvije najveće političke stranke, agregirani podaci za ostale stranke te udio mladih bez stranačke identifikacije.

Grafikon 1: Komparativni prikaz stranačkih preferencija (%)

Promjene u potpori mladih dvjema najvećim strankama zbivale su se uglavnom u očekivanim smjerovima, odnosno tendencijski u skladu s rezultatima parlamentarnih izbora koji su održani u određenom razdoblju. No među prikazanim podaci-

ma najvažniji je trend kontinuiranog rasta broja mladih koji ne podržavaju nijednu političku stranku,⁴ što može biti indikator rasta nepovjerenja u stranke kao političke aktere i nezadovoljstva funkcioniranjem višestranačkog sustava te posljedičnog slabljenja interesa za politiku.

Analiza socijalnog profila pristaša promatranih političkih stranaka i onih koji nemaju stranačku preferenciju⁵ pokazuje neke očekivane i neke neočekivane trendove (tablica 1).

Tablica 1: Stranačka identifikacija s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	HDZ	SDP	Bez preferencija
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=21,34$		
Učenici	23,9	21,4	54,7
Studenti	17,5	25,9	56,5
Nezaposleni	20,6	19,9	59,5
Zaposleni	22,8	14,2	63,0
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=33,41$		
OŠ i manje	28,9	12,6	58,5
KV/VKV	27,6	17,0	55,4
Četverogodišnja sred. škola	18,2	23,4	58,4
VSS, VSS i više	14,7	24,0	61,3
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=21,76$		
OŠ i manje	25,4	22,0	52,6
Ind./zanatska škola	23,6	12,5	63,9
Četverogodišnja sred. škola	20,7	22,1	57,2
VSS, VSS i više	14,0	22,4	63,6
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=59,48$		
Sjeverna Hrvatska	18,0	27,0	55,0
Središnja Hrvatska	19,3	16,9	63,8
Istra i Primorje	10,2	28,9	60,9
Istočna Hrvatska	29,8	13,5	56,7
Dalmacija	28,0	16,2	55,8
Zagreb	15,7	21,1	63,2
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	$\chi^2=83,36$		
Religiozni	28,7	18,9	52,4
Neodlučni	15,3	18,7	66,0
Nereligiozni	6,1	27,4	66,5
UKUPNO	21,5	20,6	57,9

⁴ Po toj su tendenciji mladi u Hrvatskoj vrlo slični svojim vršnjacima u Velikoj Britaniji kojih čak cca 60% nisu stranački vezani (Henn, Foard, 2012: 52). Pritom je indikativno da se mladi Britanci po svojoj raširenoj otuđenosti od institucionalne politike ističu među mladima iz drugih etabliranih demokracija (Grasso, 2016).

⁵ Za tu analizu ne koristi se kategorija pristaša drugih političkih stranaka – koja je u distribuciji odgovora u grafikonu 1 prikazana isključivo u informativne svrhe - jer su njome obuhvaćene ideološko-programski raznorodne stranke. Kako treba pretpostaviti da se i simpatizeri tih političkih stranaka međusobno razlikuju po više ili manje socijalnih obilježja, metodološki je nekorektno pokušati identificirati socijalni profil agregiranih pristaša „drugih stranaka“.

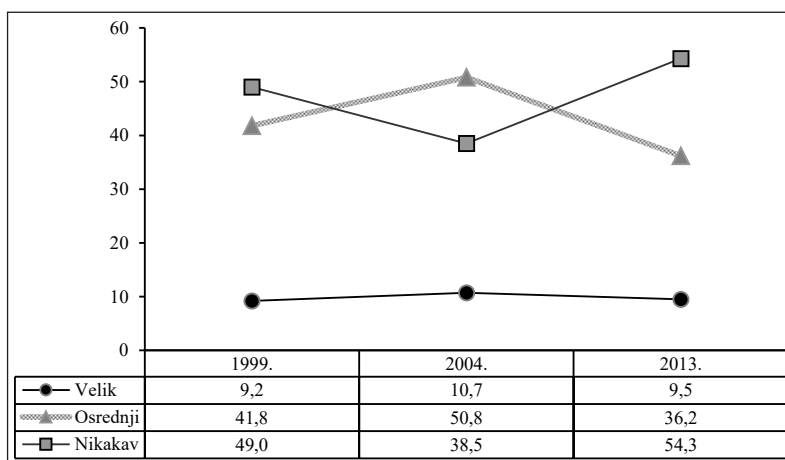
Konkretnije rečeno, socijalni profili pristaša dvije promatrane stranke su u suglasju s ranije već ustanovljenima, dok su obilježja stranački neopredijeljenih ispitanika svojevrsno iznenađenje. Kao što se vidi, pristaše HDZ-a se natprosječno regrutiraju iz redova učenika i zaposlenih, mladih s nižim razinama obrazovanja čiji su očevi također niže obrazovani, stanovnika Dalmacije i Istočne Hrvatske te religiozne mladeži. Istodobno, HDZ najmanju potporu ima među studentima, visokoobrazovanim mladima čiji su očevi također akademski obrazovani, stanovnicima Zagreba, Istre i Primorja te nereligioznim ispitanicima. Uglavnom suprotnog profila su pristaše SDP-a među kojima su natprosječno zastupljeni studenti, mladi čiji su očevi završili četverogodišnju školu ili fakultet, žitelji Sjeverne Hrvatske te Istre i Primorja i nereligiozni ispitanici. SDP najnižu potporu uživa među zaposlenim mladima koji su završili školu za neko radničko zanimanje i porijeklom su od očeva prosječno nižeg obrazovanja kao i stanovnicima Dalmacije te Središnje i Istočne Hrvatske. Međutim, prilično je iznenađujuće kako su u skupini ispitanika bez stranačke identifikacije natprosječno zastupljeni zaposleni (za razliku od učenika), potomci visokoobrazovanih očeva (suprotno djeci očeva s radničkim kvalifikacijama), mladi s fakultetskim i trogodišnjim strukovnim obrazovanjem (za razliku od mladih sa završenom osnovnom školom), stanovnici Zagreba i Središnje Hrvatske te nereligiozni ispitanici (nasuprot religioznima). Navedene značajke su neočekivane jer je većina istraživanja u nas i u svijetu pokazivala da socijalno kompetentnija omladina ima izgrađenije političke stavove uključujući i stranačka opredjeljenja. Ovdje dobiven nalaz da mladi višeg socijalnog porijekla – koji inače tendiraju lijevom političkom spektru - u većoj mjeri ne podržavaju nijednu političku stranku može se tumačiti kao indikator njihova nezadovoljstva postojećom političkom ponudom što je plodno tlo za pojavu političkog cinizma i skepticizma te izbornu apstinenciju i gubljenja interesa za politiku.

Komparativni podaci u grafikonu 2 pokazuju da je interes mladih za politiku u posljednjih desetak godina doista smanjen. U Hrvatskoj se s mladima dogodilo isto što i s njihovim vršnjacima u drugim tranzicijskim zemljama: nakon uspostave višestranačkog i demokratskog političkog sustava, zanimanje za politiku je postalo još manje⁶, a iskustvo življenja u novom poretku tu nezainteresiranost je dodatno učvrstilo. Pritom se u Hrvatskoj 2013. dogodilo da većinu mladih politika uopće ne zanima što se može tumačiti kao indikator nezadovoljstva funkcioniranjem politič-

⁶ Podaci iz istraživanja mladih u Hrvatskoj provedenom 1986. godine pokazali su da je veliki interes za politiku iskazivalo 16% ispitanika, a nikakav 24% (Ilišin, 1988: 122) što znači da je oko tri četvrtine njih u većem ili manjem stupnju politika zanimala iako su živjeli u jednostranačkom sustavu s monopolom vlasti jedne političke stranke. Tendencijski iste promjene dogodile su se i u drugim postsocijalističkim zemljama, primjerice u Sloveniji (Flere i dr., 2014) i Srbiji (Tomanović, Stanojević, 2015), s tim da su mladi Srbije za politiku nešto više zainteresirani od svojih vršnjaka u Hrvatskoj i Sloveniji. Hrvatska omladina je i znatno manje zainteresirana za politiku u usporedbi s mladima koji žive u etabliranim demokracijama gdje se udio više ili manje zainteresiranih kreće oko 60%, a potpuno nezainteresiranih između 12 i 20% (Amna, Ekman, 2012; Henn, Foard, 2012).

kog sustava. Kako istodobno blago raste broj mladih koji deklariraju veliki interes za politiku, moglo bi se pretpostaviti kako taj trend sugerira produbljivanje jaza između onih koje politika uvelike zaokuplja i onih kojima je to područje društvenog života nezanimljivo i vjerojatno odbojno.

Grafikon 2: Komparativni prikaz interesa za politiku (%)

Iz podataka prezentiranih u tablici 2 vidljivo je koje podskupine mladih iskazuju veći interes za politiku.

Tablica 2: Interes za politiku s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Veliki	Osrednji	Nikakav
<i>Dob</i>	$\chi^2=23,29$		
15 – 19 godina	5,5	34,5	60,0
20 – 24 godina	12,6	36,7	50,7
25 – 29 godina	9,8	37,3	52,9
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=34,59$		
Učenici	5,4	32,3	62,3
Studenti	13,1	40,6	46,3
Nezaposleni	9,3	35,2	55,6
Zaposleni	9,6	35,7	54,7
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=34,82$		
OŠ i manje	5,0	32,8	62,1
Ind./zanatska škola	9,1	32,1	58,8
Četverogodišnja sred. škola	11,2	37,3	51,5
VŠS, VSS i više	12,0	42,0	46,1
<i>Stranačka preferencija</i>	$\chi^2=28,73$		
HDZ	10,7	39,3	50,0
SDP	13,4	38,9	47,8
Bez preferencije	6,5	32,4	61,1
UKUPNO	9,4	36,2	54,4

Ustanovljeni trendovi su očekivani, odnosno u suglasju s dosadašnjim istraživačkim nalazima. Konkretnije govoreći, što su mladi bliži zrelim godinama i obrazovaniji, raste i njihov interes za politiku. Osim toga, veći interes iskazuju studenti (nasuprot učenicima) i pristaše SDP-a (za razliku od mladih bez stranačkih preferencija). Na osnovi tih nalaza može se ustvrditi da interes za politiku raste sa socijalnim kompetencijama mladih te da povezanost nezainteresiranosti za politiku s neopredjeljivanjem za neku od političkih stranaka vjerojatno ukazuje i na nezadovoljstvo i na slabiju informiranost tih skupina mladih.

3. Političke vrijednosti i stavovi

Važna dimenzija političke kulture mladih jesu njihove političke vrijednosti i stavovi koje promatramo kao indikatore opće podrške političkom sustavu, a ujedno i kao polazište za razumijevanje političke participacije mladih. Ovdje se analizira prihvaćanje ustavnih vrijednosti, povjerenje u društvene i političke institucije, percepcija političkih prioriteta, zadovoljstvo demokracijom u Hrvatskoj i percepcija optimalnog oblika vladavine.

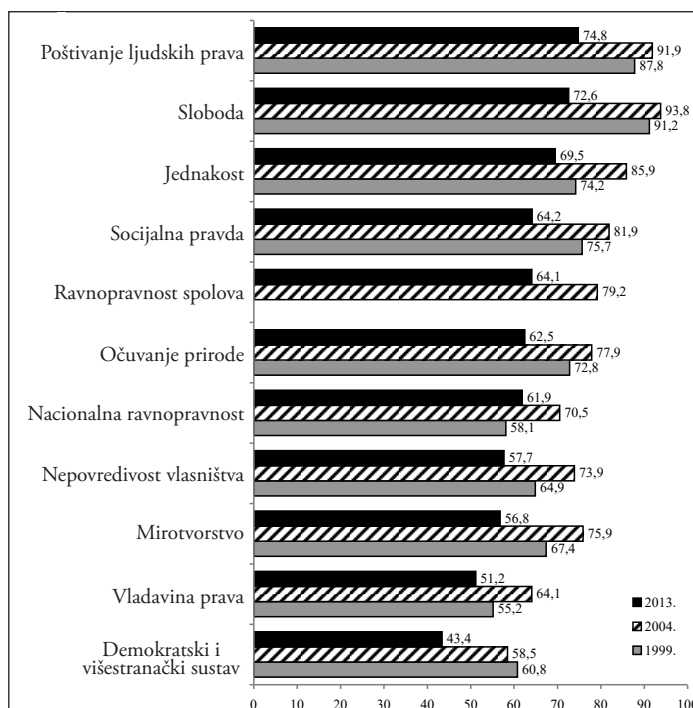
Demokratski sustavi utemeljeni su na liberalno-demokratskim vrijednostima koje su 1990. godine ugrađene i u Ustav Republike Hrvatske (članak 3) kao najviše vrednote ustavnog poretka. U grafikonu 3 prikazani su komparativni podaci samo na najvišem stupnju prihvaćanja zato što se radi o temeljnim konstitucijskim načelima u prihvaćanju kojih se očekuje visoki društveni konsenzus bez relativizacije i prijevora⁷. Pritom je rang prihvaćanja konstruiran na osnovi rezultata istraživanja iz 2013. godine.

Iz prikazanih podataka uočljivo je nekoliko trendova. Prvo, ustavne su vrijednosti vrlo visoko prihvaćene, što svjedoči o znatnom suglasju mladih građana i hrvatskih ustavotvoraca kada su u pitanju temeljne liberalno-demokratske vrijednosti. Drugi je trend osciliranje u najvišem stupnju prihvaćanja, pri čemu je ta prihvaćenost najniža u najnovije doba, tj. u vrijeme kada je prikupljeno najdulje iskustvo življenja u nominalno demokratskom sustavu i kada je Hrvatska zahvaćena više-godišnjom društvenom krizom. U tom je kontekstu indikativno da je vrijednost

⁷ Prilikom provođenja ankete ispitanicima nije rečeno da se radi o ustavnim vrijednostima i pitanje je formulirano na sljedeći način: „Koliko su vam važne navedene vrijednosti društvenog i političkog poretka?“ Ponuđena im je intervalna ljestvica s četiri stupnja (vrlo i uglavnom važno te uglavnom i potpuno nevažno) u kojoj je bilo navedeno 10, odnosno 11 vrijednosti (nakon izmjena i dopuna Ustava RH 2001. godine). Sve su te vrijednosti izrazito većinski prihvaćene kada se zbroje odgovori „uglavnom“ i „potpuno“ tako da 2013. godine tek između 4% (poštivanje ljudskih prava) i 19% (demokratski i višestranački sustav) mladih smatra da ispitane ustavne vrijednosti uglavnom ili potpuno nisu važne.

poštivanja ljudskih prava po prvi puta izbila na prvo mjesto što sugerira da u najnovije doba mladi u većoj mjeri drže da su ta prava ugrožena, ili bar da je njihovo poštivanje u opasnosti.

Grafikon 3: Komparativni prikaz prihvaćanja ustavnih vrijednosti (%)

Treći važan trend je da jedino važnost demokratskog i višestranačkog sustava linearno opada tijekom 14 godina, pri čemu 2013. godine ta vrijednost više nije većinski prihvaćena kao vrlo važna. Trend opadanja važnosti demokratskog i višestranačkog sustava, uz njegovu trajnu poziciju na začelju ljestvice ustavnih vrijednosti, upućuje na to da mladi ne shvaćaju u potpunosti važnost političkog pluralizma u izgradnji demokratskog političkog sustava.

Faktorska analiza ustavnih vrijednosti je proizvela dva faktora (ukupne varijance 63,84%) prikazana u tablici 3, a analiza varijance je pokazala kako su mladi prilično suglasni u prihvaćanju ustavnih vrijednosti (tablica 4).

Tablica 3: Faktorska struktura ustavnih vrijednosti

Ustavne vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2
Jednakost	.857	
Sloboda	.798	
Poštivanje ljudskih prava	.770	.335
Nacionalna ravnopravnost	.721	.311
Socijalna pravda	.702	.432
Mirotvorstvo	.659	.398
Demokratski i višestranački sustav		.847
Vladavina prava		.818
Očuvanje prirode	.451	.581
Nepovredivost vlasništva	.469	.581
Ravnopravnost spolova	.461	.510
% zajedničke varijance	37,56	26,28

Faktor 1: temeljne liberalno-demokratske vrijednosti; faktor 2: vrijednosti demokratskog poretka

Tablica 4: Razlike u prihvaćanju ustavnih vrijednosti

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2
<i>Spol</i>	<i>t-omjer=8,18</i>	
Žene	.189	
Muškarci	.069	
<i>Dob</i>		<i>F-omjer=18,22</i>
15 – 19 godina		-.199
20 – 24 godine		.036
25 – 29 godina		.128
<i>Socioprofesionalni status</i>		<i>F-omjer=8,02</i>
Učenici		-.182
Studenti		.109
Nezaposleni		.017
Zaposleni		.040
<i>Obrazovanje oca</i>		<i>F-omjer=6,20</i>
OŠ i manje		-.161
KV/VKV		-.114
Četverogodišnja srednja škola		.043
VŠS, VSS i više		.114
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=0,54</i>	<i>F-omjer=19,48</i>
OŠ i manje	-.082	-.171
Ind./zanatska škola	-.109	-.275
Četverogodišnja srednja škola	.010	.076
VŠS, VSS i više	.196	.238

Temeljne liberalno-demokratske vrijednosti naziv je prvog faktora u kojem su okupljene vrijednosti koje predstavljaju temeljna načela. Njih i koje u većoj mjeri

prihvaćaju žene i visokoobrazovani ispitanici, za razliku od onih sa završenom trogodišnjom strukovnom školom. *Vrijednosti demokratskog poretka* je druga latentna dimenzija koju čine vrijednosti specifične za demokratski poredak, a u ovom slučaju ustanovljeno je nešto više nesuglasja među mladima. Rezultati pokazuju da te vrijednosti natprosječno ističu studenti i ispitanici s akademskim obrazovanjem. Pri tome prihvaćanje tih ustavnih vrijednosti raste s dobi ispitanika i stupnjem obrazovanja njihovih očeva, dok su na drugom polu najmlađi ispitanici, učenici te mladi nižeg obrazovanja s identično obrazovanim očevima. Dobiveni nalazi ukazuju na utjecaj socijalnih kompetencija mladih, osobito kada su u pitanju vrijednosti koje predstavljaju podlogu za adekvatno funkcioniranje demokratskog sustava.

Odgovornost za promicanje liberalno-demokratskih vrijednosti neosporno se može pripisati političkim i društvenim institucijama, iako ne samo njima. Međutim, njihova moć i ukupno funkcioniranje ostvaruju utjecaj koji je teško usporediv s drugim društvenim akterima. Rezultati ispitivanja (ne)povjerenja u različite društvene i političke institucije pokazuju se poraznima, posebice u komparativnoj perspektivi (tablica 5).

Tablica 5: Komparativni prikaz (ne)povjerenja u društvene i političke institucije (%)

Institucije	2004.		2013.	
	Potpuno ili uglavnom vjeruju	Potpuno ili uglavnom ne vjeruju	Potpuno ili uglavnom vjeruju	Potpuno ili uglavnom ne vjeruju
Vojska	40,4	24,5	33,4	27,6
Vjerske institucije / Crkve	53,6	23,0	33,4	42,5
Predsjednik Republike	41,4	24,7	30,8	40,3
Policija	31,0	31,8	30,6	41,4
Organizacije civilnog društva	34,4	25,7	24,6	35,1
Radio* / Internet portali	44,9*	14,3*	21,7	42,9
Javne službe	19,7	30,3	18,9	41,0
Tisak	30,0	24,1	17,6	50,7
Televizija	45,5	14,8	15,0	53,7
Sindikati	27,6	28,3	14,2	48,5
Lokalne vlasti	–	–	13,6	60,4
Pravosuđe	22,5	38,8	13,2	59,4
Velike tvrtke	19,2	36,9	11,7	48,9
Vlada RH	20,8	38,3	7,2	74,0
Hrvatski sabor	21,7	37,4	6,8	74,8
Političke stranke	9,3	56,9	5,0	74,8

Gledajući rang-ljestvicu povjerenja 2013. godine, najbolje su plasirane – no samo s trećinom iskazanog povjerenja – represivne institucije (vojska i policija), vjerske institucije i predsjednik Republike. Istodobno, na začelju ljestvice su isti politički akteri koji su kontinuirano na začelju ljestvice povjerenja. Znakovito je kako nijedna institucija više ne uživa većinsko povjerenje mladih, a čak sedam bilježi većinsko nepovjerenje: političke stranke, Vlada RH i Hrvatski sabor te lokalne vlasti, pravosuđe, televizija i tisak. Iz usporedbe ukupnih podataka u proteklih desetak godina prvo se uočava primjetan pad, ionako ne baš velikog, povjerenja u sve promatrane hrvatske institucije (osim policije i javnih službi) te znatan porast nepovjerenja u sve njih. Gledajući pojedinačno, najveći pad ranga dogodio se televiziji, koja je s drugog mjesta na ljestvici povjerenja pala na deveto mjesto. Istodobni pad povjerenja i rast nepovjerenja pokazuje da su na vjerodostojnosti najviše izgubili televizija, Vlada i Sabor, sindikat, tisak i vjerske institucije. U kontekstu svih tih promjena treba upozoriti kako vjerojatno nije slučajno da mladi najmanje prihvaćaju demokratski i višestranački sustav kao ustavnu vrijednost uz istodobno iskazivanje izrazitog nepovjerenja prema najvišim tijelima predstavničke i izvršne vlasti te političkim strankama. Štoviše, povjerenje prema tim političkim institucijama je tako mizerno, a dominacija nepovjerenja tako izrazita, da se može govoriti o raširenoj averziji prema njima.⁸ Na osnovi ukupnih rezultata može se konstatirati kako se rast nepovjerenja zbiva difuzno na širokoj fronti koju ponajviše čine odgovorni politički akteri i masovni mediji, a zatim zaštitnici radničkih prava i ljudskih duša. Drugim riječima, ustanovljeni pad povjerenja sugerira da se mladi ne uzdaju ni u političke ni u medijske, ni u sindikalne, ni u vjerske organizacije, odnosno da su sve one zakazale u odgovorima na izazove koje je pred njih postavila višegodišnja ekonomska i društvena kriza.

Faktorskom analizom ekstrahirana su tri faktora (ukupne varijance 65,33%) zanimljivog sadržaja (tablica 6), a u tablici 7 su prikazani rezultati analize varijance.

⁸ Povjerenje mladih u političke institucije nije impresivno visoko ni u zemljama s neospornom demokratskom tradicijom. Primjerice, u SAD-u tek petina mladih iskazuje povjerenje u vladu i parlament (Lawless, Fox; 2015: 12), dok u Velikoj Britaniji istraživački podaci pokazuju kako na ljestvici povjerenja od 10 stupnjeva parlament dobiva 3.7, političke stranke 3.3, a političari 3.1 (Furlong, Cartmel, 2012: 25), odnosno 8% mladih Britanaca vjeruje, a 57% ne vjeruje političkim strankama pri čemu ih 81% ima negativnu sliku političkih stranaka i političara (Henn, Foard, 2012: 62). Loš *image* političara raširen je i među mladima u Hrvatskoj što su potvrdili rezultati istraživanja hrvatskih studenata iz 2010. godine. Tada je ustanovljeno da od 85 do 60% studenata političarima zamjera odustajanje od predizbornih obećanja, isključivu zainteresiranost za glasove birača, gubitak dodira s građanima nakon izbora, koncentraciju na osobne i stranačke interese uz zanemarivanje javnih interesa i slično (Ilišin, 2014). Takav stav spram političara ustanovljen je i među mladima u Velikoj Britaniji (Henn i dr., 2005), a i u SAD-u je percepcija političara podjednako loša gdje 23% mladih lokalne političare smatra moralnima i poštenima, dok se u slučaju članova Kongresa takva percepcija srozava na samo 8% (Lawless, Fox, 2015: 61).

Tablica 6: Faktorska struktura povjerenja u društvene i političke institucije

Institucije	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Vlada RH	.901		
Hrvatski sabor	.885		
Pravosuđe	.754		.374
Lokalne vlasti	.658		.374
Predsjednik Republike	.595		.400
Političke stranke	.577	.448	
Tisak, novine		.863	
Internet portali		.850	
Televizija		.809	
Sindikati		.585	.375
Organizacije civilnog društva		.477	.376
Vojska			.811
Policija	.333		.718
Vjerska institucija			.693
Javne službe		.470	.556
Velike tvrtke		.455	.515
% zajedničke varijance	23,86	22,38	19,04

Faktor 1: povjerenje u institucije vlasti; faktor 2: povjerenje u medijski i civilni sektor; faktor 3: povjerenje u institucije zaštite

Povjerenje u institucije vlasti je logičan naziv prvog faktora kojeg konstituira institucije - nositeljce vlasti u Hrvatskoj. Tim institucijama natprosječno vjeruju studenti i mladi s akademskim obrazovanjem, stanovnici Zagreba i Istre i Primorja te pristaše SDP-a⁹, dok ispodprosječno povjerenje iskazuju nezaposleni sa završenom trogodišnjom strukovnom školom, žitelji Dalmacije i ispitanici bez stranačkih preferencija. *Povjerenje u medijski i civilni sektor* također je sadržajno jasna latentna dimenzija (faktor 2), a kada je riječ o povjerenju u uključene institucije, ponovo se mladi bez stranačke identifikacije i stanovnici Dalmacije izdvajaju kao oni koji iskazuju najmanje povjerenja, dok najviše povjerenja iskazuju žitelji Sjeverne Hrvatske i simpatizeri SDP-a. *Povjerenje u institucije zaštite* je djelomice arbitraran naziv trećeg faktora u kojem su najbolje saturirane represivne institucije, ali su im pridružene i vjerske institucije, organizacije zadužene za servisiranje potreba građana te velike tvrtke kao važne gospodarski i potencijalno društveno moćni subjekti. Te institucije

⁹ Zanimljivo je da simpatizeri SDP-a iskazuju više povjerenja u institucije vlasti neovisno o tome tko u trenutku ispitivanja obnaša vlast u Republici Hrvatskoj. O tome svjedoči podatak da su pristaše SDP-a i 2004. godine, kada je na vlasti bio HDZ s koalicijskim partnerima, odskakali po natprosječnom povjerenju u institucije vlasti (Ilišin, 2005: 85) kao i 2013. godine kada je vlast obnašao SDP s koalicijskim partnerima. Otvoreno je pitanje je li relativno stabilno povjerenje u političke institucije proizlazi iz obilježja simpatizera SDP-a koja ih čine socijalno kompetentnijima i ujedno, kako istraživanja pokazuju, manje distanciranima od institucionalne politike ili je riječ o ideološko-političkoj orijentaciji iz koje proizlazi veće pouzdanje u moć i odgovornost državnih institucija i njihovih instrumenata u kreiranju i provođenju odgovarajućih javnih politika.

najviše povjerenja uživaju među stanovnicima Sjeverne Hrvatske, ženama, religioznim ispitanicima¹⁰ i pristašama HDZ-a, a najmanje među stanovnicima regionalnih urbanih centara, Zagreba i Istre i Primorja, muškarcima, nereligioznim ispitanicima i onima bez stranačkih preferencija. Gledajući prikazane nalaze integralno, najuočljivije je dosljedno nezadovoljstvo mladih koji se nisu opredijelili ni za jednu stranku na osnovi čega se može pretpostaviti kako je izostanak njihove stranačke identifikacije dobrim dijelom uvjetovan općim nezadovoljstvom funkcioniranjem svih važnih društvenih i političkih institucija u Hrvatskoj.

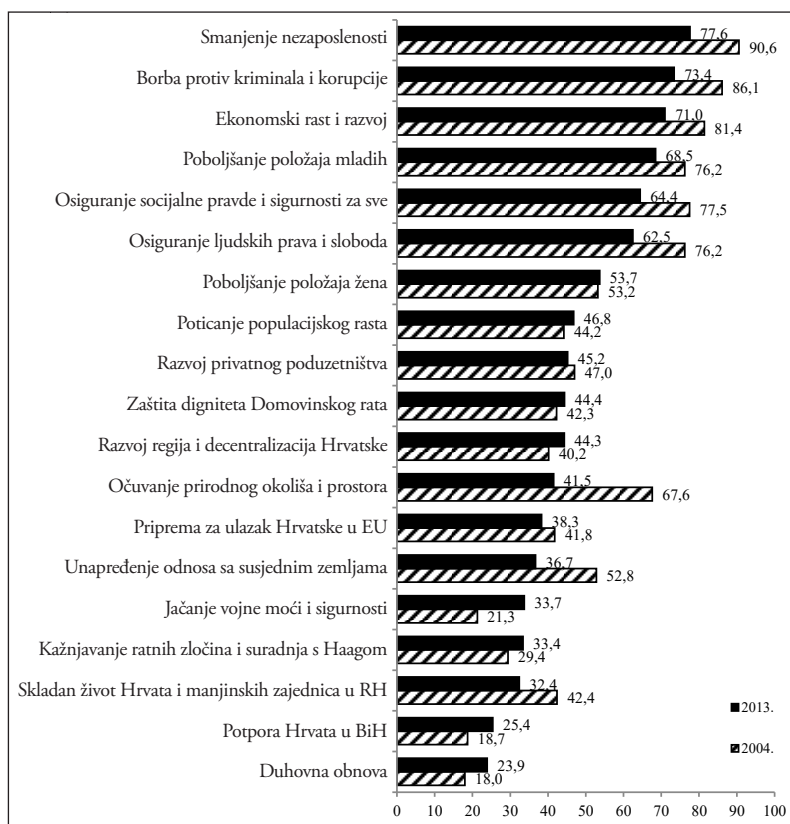
Tablica 7: Razlike u povjerenju u političke i društvene institucije

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Spol</i>			<i>t-omjer=-4,80</i>
Žene			.113
Muškarci			-.107
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=6,57</i>		
Učenici	-.054		
Studenti	.153		
Nezaposleni	-.113		
Zaposleni	-.038		
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=13,36</i>		
OŠ i manje	-.050		
Ind./zanatska škola	-.332		
Četverogodišnja sred. škola	.067		
VŠS, VSS i više	.163		
<i>Mjesto stanovanja</i>			<i>F-omjer=6,29</i>
Selo			-.073
Grad			-.171
Regionalni centar			-.047
Zagreb			.117
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=5,70</i>	<i>F-omjer=5,22</i>	<i>F-omjer=6,48</i>
Sjeverna Hrvatska	.054	.154	.124
Središnja Hrvatska	-.030	-.021	.082
Istra i Primorje	.116	-.043	-.267
Istočna Hrvatska	-.088	.077	.086
Dalmacija	-.177	-.175	.010
Zagreb	.161	-.047	-.125
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	<i>F-omjer=</i>	<i>F-omjer=</i>	<i>F-omjer=130,55</i>
Religiozni			.277
Neodlučni			-.238
Nereligiozni			-.548
<i>Stranačka preferencija</i>	<i>F-omjer=41,01</i>	<i>F-omjer=6,66</i>	<i>F-omjer=17,37</i>
HDZ	.042	.031	.265
SDP	.450	.126	.028
Bez preferencije	-.147	-.104	-.116

⁹ Veće povjerenje religioznih ispitanika u ovom je slučaju očekivano jer faktor uključuje vjerske institucije. Međutim, intrigantno je kako je broj mladih koji vjeruju vjerskim institucijama upola manji od broja onih koji se deklariraju kao religiozni, a vjerojatno je da taj disbalans ne dovodi toliko u pitanje njihova religijska uvjerenja, koliko ulogu vjerskih organizacija u aktualnim društvenim okolnostima i svakodnevnom životu mladih.

Ono što građani primarno očekuju od tijela vlasti, pa i onda kada povjerenje u njih nije impresivno, jest njihovo adekvatno djelovanje na rješavanju problema s kojima se suvremeno hrvatsko društvo suočava, posebice onih koji perzistiraju desetljećima. Na osnovi uvida u probleme nositelji vlasti određuju i prioritete svoga djelovanja, koji mogu ali i ne moraju biti u suglasju s percepcijom građana. U ovom je istraživanju mladima ponuđena lista političkih ciljeva na koje bi se hrvatska vlast trebala usmjeriti, a rezultati prije svega govore o političkim vrijednostima mladih, a posredno i o njihovoj percepciji društvenih problema. U ispitivanju je korištena četverostupanjska ljestvica (od stupnja „nimalo“ do „puno“) i u grafikonu 4 se komparativno za 2004. i 2012. godinu prezentira distribucija odgovora na najvišem stupnju.

Grafikon 4: Komparativni prikaz percepcije političkih prioriteta (%)

Vrh ljestvice političkih prioriteta zauzimaju većinom oni socioekonomske naravi, a što je i u skladu s najznačajnijim problemima hrvatskoga društva. Njima se pridružuju i ciljevi usmjereni na bolje uređenje društva uključujući unapređenje ravnopravnosti te ljudskih prava i sloboda. Preciznije rečeno, od 19 ponuđenih ci-

ljeva njih sedam ističe većina mladih a to su: smanjenje nezaposlenosti, borba protiv kriminala i korupcije, ekonomski rast i razvoj, poboljšanje položaja mladih i žena te osiguranje socijalne pravde i ljudskih prava i sloboda. Osrednje su istaknuti prioriteti koji se tiču različitih područja društvenog života – od poticanja populacijskog rasta do razvoja skladnih međunacionalnih odnosa u zemlji – dok su na začelju ljestvice potpora Hrvatima u BiH i duhovna obnova.

Primjenom faktorske analize promatrani politički prioriteti su se grupirali u tri faktora prvoga reda (ukupne varijance 56,78%) koji su prikazani u tablici 8, a analiza varijance polučila je zanimljive rezultate (tablica 9)¹¹.

Tablica 8: Faktorska struktura političkih prioriteta

Prioriteti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Osiguranje socijalne pravde i sigurnosti za sve	.781		.302
Smanjenje nezaposlenosti	.766		
Borba protiv kriminala i korupcije	.764		
Ekonomski rast i razvoj	.761		
Osiguranje ljudskih prava i sloboda	.735		.304
Poboljšanje položaja mladih	.697		
Poboljšanje položaja žena	.577		
Očuvanje prirodnog okoliša i prostora	.464	.436	
Duhovna obnova		.723	
Jačanje vojne moći i sigurnosti države		.723	
Potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini		.721	
Kažnjavanje ratnih zločina i suradnja s Haagom		.581	
Poticanje populacijskog rasta	.393	.499	
Zaštita digniteta Domovinskog rata	.368	.462	.347
Priprema za ulazak Hrvatske u Europsku uniju			.811
Skladan život Hrvata i manjinskih zajednica u Hrvatskoj		.427	.665
Razvoj privatnog poduzetništva	.389		.607
Razvoj regija i decentralizacija Hrvatske	.416		.571
Unapređenje odnosa sa susjednim zemljama		.417	565
<i>% zajednička varijance</i>	<i>25,02</i>	<i>16,58</i>	<i>15,18</i>

Faktor 1: društvena jednakost, pravda i razvoj; faktor 2: tradicionalne i nacionalne vrijednosti; faktor 3: integracija, suradnja i decentralizacija.

¹¹ U istraživanju mladih iz 2012. godine nisu ispitivane religijska samoidentifikacija i stranačke preferencije zbog čega se u ovoj analizi ta dva obilježja nisu mogla koristiti za otkrivanje eventualnih statistički značajnih razlika između mladih.

Tablica 9: Razlike u percepciji političkih prioriteta

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 3
<i>Dob</i>	<i>F-omjer=28,11</i>	<i>F-omjer=9,91</i>
15 – 17 godina	-.300	-.178
18 – 22 godine	.144	.044
23 – 27 godina	.094	.098
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=25,43</i>	<i>F-omjer=</i>
Učenici	-.309	
Studenti	.304	
Nezaposleni	-.109	
Zaposleni	.108	
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer=22,30</i>	<i>F-omjer=14,22</i>
OŠ i manje	-.445	-.729
KV/VKV	-.320	-.035
Četverogodišnja sred. škola	.087	.068
VŠS, VSS i više	.206	.019
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=27,67</i>	<i>F-omjer=18,21</i>
OŠ i manje	-.340	-.110
Ind./zanatska škola	-.151	-.352
Četverogodišnja sred. škola	.181	.141
VŠS, VSS i više	.198	.149
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F-omjer=8,63</i>	<i>F-omjer=11,67</i>
Selo	.054	.020
Grad	.014	.148
Regionalni centar	.164	-.023
Zagreb	.263	-.302
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=22,42</i>	<i>F-omjer=9,46</i>
Sjeverna Hrvatska	.254	.114
Središnja Hrvatska	-.509	.109
Istra i Primorje	.021	.190
Istočna Hrvatska	.022	.106
Dalmacija	-.316	-.142
Zagreb	.263	-.309

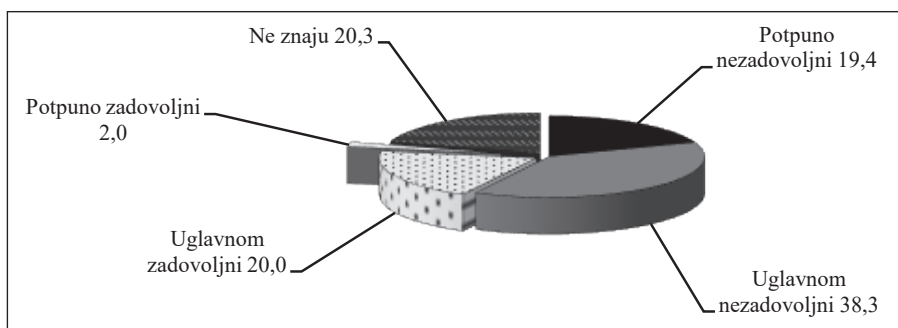
Prvi dobiveni faktor nazvan je *društvena jednakost, pravda i razvoj* jer okuplja političke ciljeve usmjerene na poboljšanje ekonomske situacije, održivi razvoj, ljudska prava i smanjenje diskriminacije. U zastupanju te latentne dimenzije mladi su primjetno diferencirani. Na jednoj strani su oni koji natprosječno ističu uključene političke ciljeve, a to su ispitanici u dobi od 18 do 22 godine, studenti i zaposleni, visokoobrazovani ispitanici čiji očevi su sličnog obrazovanja te stanovnici najurbani-

ziranih sredina i Sjeverne Hrvatske. S druge su strane najmlađi ispitanici, učenici i nezaposleni prosječno nižeg obrazovanja što važi i za njihove očeve te žitelji Središnje Hrvatske i Dalmacije. Ovdje je uočljiva podjela između socijalno kompetentnije i socijalno deprivirane mladeži pri čemu upravo oni koji su objektivno u povoljnijoj situaciji ujedno više zagovaraju potrebu ekonomskog razvoja i širenja prostora slobode.

Drugi faktor je imenovan kao *tradicionalne i nacionalne vrijednosti* jer ga konstituiraju politički ciljevi orijentirani na osnaživanje nacije i države, a zanimljivo je da te prioritete svi mladi podjednako zastupaju. Drugim riječima, tradicionalne i nacionalne vrijednosti nisu dominantne, ali su u određenoj mjeri kapilarno raširene u svim podskupinama mladih. Treći faktor je nazvan *integracija, suradnja i decentralizacija* jer ga čine politički prioriteti usmjereni na europsku integraciju, dobre međunacionalne i susjedske odnose te razvoj poduzetništva i regija. Te ciljeve osobito podržavaju mladi viših stupnjeva obrazovanja koji žive u manjim gradovima te gotovo u svim dijelovima Hrvatske, osim Dalmacije i Zagreba. Potonjoj skupini ispitanika, kao onima koji ispodprosječno zastupaju ovaj faktor, pridružuju se najmlađi ispitanici najnižih stupnjeva obrazovanja čiji su očevi također niže obrazovani.

Rezultati ispitivanja prihvaćanja ustavnih vrijednosti i (ne)povjerenja u političke institucije u nekim su segmentima ukazali na relativizaciju važnosti demokratskih institucija. Može se pretpostaviti da se to vjerojatno odražava i na stavove prema demokraciji, a podaci o (ne)zadovoljstvu mladih stanjem demokracije u Hrvatskoj prikazani u grafikonu 5 djelomice potvrđuju takvu hipotezu. Naime, gotovo tri petine mladih nije zadovoljno stanjem demokracije u Hrvatskoj, nasuprot petini zadovoljnih i još tolikom broju onih koji se ne mogu odlučiti. Postavlja se pitanje zašto je većina mladih nezadovoljna demokracijom u Hrvatskoj, a odgovor nije jednostavan. Činjenica je da mladi, unatoč slaboj zainteresiranosti za politiku, ne mogu pobjeći od uloge barem usputnog promatrača društvenih i političkih zbivanja, a ono što vide i čuju očito u njima izaziva nezadovoljstvo. U korijenima toga nezadovoljstva zacijelo se nalazi kritika zbog neodgovarajućeg funkcioniranja političkih institucija i aktera što je najčešće povezano s procjenom njihove niske kompetentnosti, efikasnosti i vjerodostojnosti. Štoviše, nakon uvida u tendenciju značajnog gubitka povjerenja u sve promatrane društvene i političke institucije, očekivano je da mladi demokraciju u Hrvatskoj vide kao deficitarnu. Uz to se nameće i pitanje kako mladi zamišljaju demokraciju i koliko su spremni promatrati je kao ring međusobno suprotstavljenih interesa u kojemu se akteri moraju boriti po strogo utvrđenim pravilima, ali ne moraju zastupati iste stavove i interese. Naime, ranija su istraživanja u Hrvatskoj već pokazala da su i građani i mladi uglavnom skloni harmoničnom viđenju politike pri čemu pokazuju osrednje razumijevanje sukoba i demokratskih pravila (Ilišin, 2005), a jedan od rezultata toga može biti razočaranje stvarnim demokratskim procesima i odnosima.

Grafikon 5: (Ne)zadovoljstvo demokracijom u Hrvatskoj (%)

(Ne)zadovoljstvo demokracijom među mladima varira s obzirom na dob, socioprofesionalni status, stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva te religijsku samoidentifikaciju i stranačke preferencije (tablica 10).

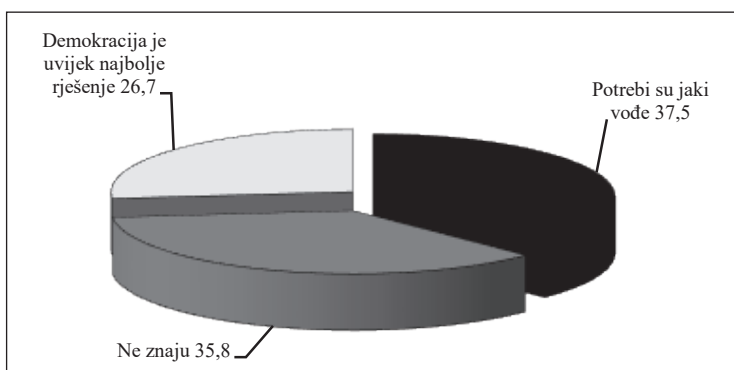
Tablica 10: (Ne)zadovoljstvo demokracijom u Hrvatskoj s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Potpuno ili uglavnom zadovoljni	Potpuno ili uglavnom nezadovoljni	Ne znaju
<i>Dob</i>	$\chi^2=46,73$		
15 – 19 godina	23,5	47,7	28,3
20 – 24 godine	21,1	61,3	17,6
25 – 29 godina	21,4	62,7	15,9
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=54,14$		
Učenici	23,5	47,5	29,0
Studenti	24,3	63,0	12,7
Nezaposleni	17,9	59,7	22,4
Zaposleni	20,8	60,7	18,5
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=29,57$		
OŠ i manje	20,8	51,8	27,4
KV/VKV	20,2	53,7	26,1
Četverogodišnja sred. škola	22,3	58,7	19,0
VŠS, VSS i više	23,8	62,6	13,6
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=54,39$		
OŠ i manje	22,9	47,9	29,1
Ind./zanatska škola	16,9	58,8	24,3
Četverogodišnja sred. škola	21,8	62,2	16,0
VŠS, VSS i više	25,7	60,4	13,9
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	$\chi^2=31,23$		
Religiozni	24,4	54,3	21,3
Neodlučni	24,6	55,0	20,4
Nereligiozni	14,4	69,3	16,3
<i>Stranačka preferencija</i>	$\chi^2=52,72$		
HDZ	22,8	48,9	28,3
SDP	24,2	46,5	29,3
Bez preferencije	22,6	62,9	14,5
UKUPNO	22,0	57,7	20,3

Preciznije, nezadovoljstvo demokracijom raste sa životnom dobi ispitanika i stupnjem obrazovanja njih i njihovih očeva, pri čemu su najmanje zadovoljni studenti te nereligiozni i ispitanici bez stranačke preferencije. Iz ovih je trendova razvidno kako socijalne kompetencije uvelike utječu na izgradnju kritičkog stava prema funkcioniranju demokratskog sustava u Hrvatskoj.

Da se zbivaju neke neželjene promjene, pokazuju podaci o (ne)razumijevanju funkcioniranja demokracije, odnosno distribucija odgovora ispitanika na pitanje koje je rješenje najbolje kada demokracija teško funkcionira (grafikon 6).

Grafikon 6: Najbolja rješenja kada demokracija teško funkcionira (%)

Podaci pokazuju kako tek nešto više od četvrtine mladih smatra kako je demokracija uvijek najbolje rješenje nasuprot gotovo dvije petine onih koji drže kako su potrebni jaki vođe, dok ih preko trećine nema stava. To su svakako zabrinjavajuće tendencije, jer u suvremenim pluralističkim društvima, premreženim različitim interesima i političkim akterima, demokracija u pravilu zahtijeva puno truda pri iznalaženju prihvatljivih rješenja. Kada se ove nalaze poveže s nezadovoljstvom stanjem demokracije u Hrvatskoj, može se spekulirati kako to nezadovoljstvo nezanemariv broj mladih gura prema prihvaćanju autoritarnog, tj. nedemokratskog oblika vladavine.

Stavovi mladih o najboljim rješenjima kada demokratski sustav funkcionira s teškoćama nisu potpuno jedinstveni (tablica 11). Analiza je pokazala da učenici najčešće ne znaju koji bi oblik vladavine bio bolji, studenti češće drže da je demokracija uvijek najbolje rješenje, a nezaposleni i zaposleni više plediraju za jake vođe. Što su više obrazovani, mladi imaju izgrađeniji stav, no intrigantno je kako se u većem opredjeljenju za jake vođe onima s trogodišnjim strukovnim obrazovanjem pridružuju i mladi sa završenim fakultetom koji se istodobno ističu i po nešto većem opredjeljenju za demokratsko rješenje. Kada je riječ o obrazovanju oca, utjecaj je očekivan: što je to obrazovanje više, ispitanici su rjeđe u skupini onih bez stava i češće zagovaraju demokratska rješenja. Na koncu, pristaše HDZ-a nešto više opti-

raju za jake vođe, simpatizeri SDP-a za demokratska rješenja, a mladi bez stranačke identifikacije najčešće nemaju stava i najmanje podržavaju jake vođe. Među navedenim nalazima najveće je iznenađenje opredjeljenje visokoobrazovane mladeži za jake vođe i može se tek spekulirati kako oni vođama više pripisuju karakteristike odlučnih i kompetentnih lidera s vizijom što im osigurava prije autoritet nego autoritarni način vladanja kao suprotnost demokratskom.

Tablica 11: (Ne)razumijevanje demokracije s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Potrebni su jaki vođe	Demokracija je uvijek najbolje rješenje	Ne znaju
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=31,64$		
Učenci	31,3	27,0	41,7
Studenti	37,5	32,4	30,1
Nezaposleni	42,2	21,5	36,3
Zaposleni	40,9	23,4	35,7
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=30,09$		
OŠ i manje	42,8	16,8	40,4
KV/VKV	35,3	23,9	40,8
Četverogodišnja sred. škola	38,5	26,2	35,2
VŠS, VSS i više	36,4	34,3	29,3
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=45,91$		
OŠ i manje	31,5	26,7	41,8
Ind./zanatska škola	41,6	15,6	42,8
Četverogodišnja sred. škola	36,5	29,1	34,4
VŠS, VSS i više	45,2	29,7	25,1
<i>Stranačka preferencija</i>	$\chi^2=19,68$		
HDZ	40,9	25,8	33,3
SDP	38,5	33,2	28,3
Bez preferencije	35,6	24,0	40,4
UKUPNO	37,5	26,7	35,8

Drugim riječima, moguće je da nisu jasno razgraničili autoritativnost od autoritarnosti. No vjerojatno je da je njihovo razmišljanje potencirano kriznim okolnostima koje zahtijevaju hitne i učinkovite političke odluke, što je socijalno najkompetentniju mladež „zavelo“ da zamišljenog sposobnog i karizmatičnog vođu pretpostave „jalovoj“ demokratskoj raspravi i odlučivanju (a u čemu sudjeluju bezlični i pragmatični politički činovnici, bar po sudu brojnih medija i dijela javnog mnijenja).

4. Politička participacija: oblici, opseg, ograničenja i mogućnosti

Analizu odnosa mladih prema politici nastavljamo uvidom u njihovu političku participaciju koja obuhvaća veći broj pokazatelja: spremnost na građanski angažman, članstvo u različitim organizacijama i motivaciju za članstvo, procjenu osobnog utjecaja na donošenje odluka, percepciju aktera i mjera za poticanje političkog

angažmana mladih, prednosti i nedostatke dobivanja aktivnog prava glasa sa 16 godina te percepciju razloga nedovoljne političke angažiranosti mladih.

Podaci o osobnoj spremnosti na sudjelovanje u građanskim inicijativama i akcijama s ciljem rješavanja problema u hrvatskom društvu pokazali su kako su mladi većinski spremni sudjelovati u tek nekoliko aktivnosti. Rezultati su prikazani u tablici 12 pri čemu su na četverostupanjskoj ljestvici zbrojeni odgovori „u potpunosti“ i „uglavnom spremni“.

Tablica 12: Komparativni prikaz spremnosti na osobno sudjelovanje u građanskim aktivnostima (%)

Građanske aktivnosti	2004.	2013.
Glasanje na izborima	84,6	68,6
Potpisivanje peticija	68,0	65,9
Davanje novčanih priloga humanitarnim akcijama	–	63,8
Organiziranje humanitarnih akcija i prikupljanje novčanih sredstava za rješavanje određenih problema	44,9	59,2
Pokretanje građanske inicijative na društvenim mrežama	–	45,5
Uključivanje u rad organizacija civilnog društva	42,5	43,4
Sudjelovanje u uličnim prosvjedima	–	41,8
Izrada letaka	34,0	39,3
Organiziranje građanske akcije	34,5	35,3
Organiziranje štrajka	20,7	29,4
Pokretanje građanske inicijative ili osnivanje organizacije civilnog društva	25,4	28,9
Kontaktiranje međunarodnih organizacija	32,3	28,3
Pisanje medijima	29,5	28,1
Uključivanje u rad političkih stranaka	21,4	26,0
Sudjelovanje u TV emisijama	26,0	25,2
Osobno kontaktiranje političara	20,7	24,6
Davanje novčanih priloga političkim strankama	6,8	9,3

Rang-ljestvica aktivnosti pokazuje kako je većina ispitanika uglavnom i potpuno spremna glasati na izborima, potpisivati peticije, organizirati humanitarne akcije za prikupljanje novčanih sredstava radi rješavanja nekog problema kao i davati novčane priloge u takvim akcijama. Zanimljivo je kako je broj onih koji su spremni pokrenuti inicijativu na društvenim mrežama i onih koji su spremni na ulične prosvjede gotovo podjednak pa bi se moglo spekulirati da dobro organizirano *online* povezivanje može biti uvod u fizičko okupljanje u obliku uličnih manifestacija ili protesta. Oko trećine ispitanika spremno je na različite oblike građanskih akcija, a četvrtina za priključivanje političkim strankama (i tek manje od desetine za davanje novčanih priloga tim akterima) i kontaktiranje međunarodnih organizacija, medija i političara. Iz usporedbe podataka prikupljenih 2004. i 2013. godine vidljivo je da su mladi postali znatno više senzibilizirani za razne potrebe pojedinaca i skupina koje se ne mogu riješiti „redovnim“ putem. Isto tako, primjetno se smanjila spremnost na glasanje što može voditi izbornoj apstinenciji, a ponešto je opala i spremnost za kontaktiranje međunarodnih organizacija. S druge strane, porasla je spremnost

na organiziranje štrajka te za uključivanje u rad političkih stranaka i kontaktiranje političara. Sažeto se može reći da je spremnost na neformalni politički angažman prilično raširena među mladima i da je u blagom porastu, dok trendovi spremnosti na institucionalni politički angažman nisu tako jednoznačni jer spremnost na neke aktivnosti raste, a za druge opada.

Faktorska analiza spremnosti osobnog sudjelovanja u različitim aktivnostima proizvela je četiri faktora (ukupne varijance 64,03%) u kojima su grupirane srodne aktivnosti (tablica 13). Istodobno, analiza varijance pokazuje da se mladi međusobno osrednje razlikuju u pogledu spremnosti na osobni građanski i politički angažman (tablica 14).

Tablica 13: Faktorska struktura spremnosti na osobno sudjelovanje u građanskim aktivnostima

Građanske aktivnosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Organiziranje štrajka	.816			
Organiziranje građanske akcije	.769			
Sudjelovanje u uličnim prosvjedima	.731			
Pokretanje građanske inicijative ili osnivanje organizacije civilnog društva	.655	.422		
Kontaktiranje međunarodnih organizacija	.619	.365		
Izrada letaka	.591			.301
Sudjelovanje u TV emisijama	.559	.508		
Pokretanje građanske inicijative na društvenim mrežama	.522		.429	
Pisanje medijima	.509	.454		.307
Uključivanje u rad političkih stranaka		.754		.348
Davanje novčanih priloga političkim strankama		.738		
Osobno kontaktiranje političara		.706		.375
Uključivanje u rad organizacija civilnog društva	.324	.499	.317	.353
Davanje novčanog priloga u humanitarnim akcijama			.842	
Organiziranje humanitarne akcije, prikupljanje novčanih sredstava za rješavanje nekog problema i slično			.739	
Glasanje na izborima				.782
Potpisivanje peticije				.714
% zajedničke varijance	25,34	17,05	10,85	10,79

Faktor 1: građanski angažman; faktor 2: politički angažman; faktor 3: humanitarni angažman; faktor 4: izborni angažman

Tablica 14: Razlike u spremnosti na osobno sudjelovanje u građanskim aktivnostima

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
<i>Spol</i>			<i>t-omjer=-7,95</i>	
Žene			.183	
Muškarci			-.179	
<i>Dob</i>				<i>F-omjer=59,47</i>
15 – 19 godina				-.370
20 – 24 godine				.145
25 – 29 godina				.173
<i>Socioprofesionalni status</i>				<i>F-omjer=47,55</i>
Učenici				-.412
Studenti				.298
Nezaposleni				-.017
Zaposleni				.080
<i>Obrazovanje oca</i>				<i>F-omjer=13,60</i>
OŠ i manje				-.209
KV/VKV				-.165
Četverogodišnja sred. škola				.052
VŠS, VSS i više				.202
<i>Obrazovanje ispitanika</i>				<i>F-omjer=67,48</i>
OŠ i manje				-.419
Ind./zanatska škola				-.223
Četverogodišnja sred. škola				.152
VŠS, VSS i više				.434
<i>Mjesto stanovanja</i>			<i>F-omjer=11,78</i>	
Selo			.066	
Grad			-.007	
Regionalni centar			.192	
Zagreb			-.290	
<i>Regionalna pripadnost</i>			<i>F-omjer=8,18</i>	<i>F-omjer=</i>
Sjeverna Hrvatska			-.023	-.020
Središnja Hrvatska			-.136	-.014
Istra i Primorje			.117	.229
Istočna Hrvatska			.168	-.176
Dalmacija			.083	-.060
Zagreb			-.253	.143
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	<i>F-omjer=11,32</i>	<i>F-omjer=11,95</i>	<i>F-omjer=34,89</i>	
Religiozni	-.077	.080	.147	
Neodlučni	.018	-.035	-.137	
Nereligiozni	.196	-.200	-.302	
<i>Stranačka preferencija</i>		<i>F-omjer=23,66</i>		<i>F-omjer=16,30</i>
HDZ		.278		.039
SDP		.082		.226
Bez preferencije		-.149		-.146

Građanski angažman je prvi faktor koji okuplja različite akcije iz spektra izvaninstitucionalnog političkog djelovanja na što su očito podjednako (ne)spremni svi mladi. Pokazuje se tek to kako su više od ostalih na građanski angažman spremni mladi koji nisu religiozni. Suprotan trend je zabilježen u pogledu drugog faktora

nazvanog *politički angažman* čiju konfiguraciju čini priključivanje političkim strankama i kontaktiranje političara, ali i spremnost na uključivanje u rad organizacija civilnog društva što potvrđuje teze o komplementarnosti nekih oblika formalnog i neformalnog političkog angažmana. Na takav angažman su mladi to spremniji što su religiozniji, a religioznim ispitanicima pridružuju se i pristaše HDZ-a (nasuprot mladima bez stranačke preferencije). *Humanitarni angažman* je treća latentna dimenzija koju čine aktivnosti jasno fokusirane na humanitarno djelovanje povezano s građanskim inicijativama. Na te su aktivnosti najviše spremni stanovnici Istre i Primorja i Istočne Hrvatske te regionalnih urbanih centara, a najmanje Zagrepčani i žitelji Središnje Hrvatske. Uz to, žene su spremnije od muškaraca sudjelovati u raznim humanitarnim akcijama, a takva spremnost raste i s religioznošću mladih. Najmanje konzistentan je četvrti faktor imena *izborni angažman* jer ga primarno konstituiraju spremnost na glasanje na izborima i na potpisivanje peticija, ali i nekoliko slabije saturiranih aktivnosti institucionalnoga i neinstitucionalnoga tipa. To je ujedno faktor u čijem je zastupanju registrirano najviše međusobnog diferenciranja mladih. Konkretnije, analiza pokazuje kako spremnost na izbornu participaciju i potpisivanje peticija raste s dobi i obrazovanjem ispitanika te njihovih očeva pri čemu su na takav angažman spremniji studenti od učenika, stanovnici Zagreba i Istre i Primorja od žitelja Istočne Hrvatske, kao i žene od muškaraca. Navedene razlike očekivano sugeriraju kako spremnost i na izlazak na izbore i na potpisivanje peticija kao oblika iskazivanja volje građana raste s porastom socijalnih kompetencija mladih.

Prethodno navedenim uvidima dijelom su komplementarni podaci o članstvu mladih u različitim organizacijama i skupinama (tablica 15).¹²

Tablica 15: Komparativni prikaz učlanjenosti mladih u različite organizacije i skupine (%)

Organizacija ili skupina	1999.	2004.	2013.
Sportski klub ili skupina	19,9	15,8	23,4
Politička stranka	6,8	5,3	10,7
Volonterska udruga	–	–	10,6
Kulturna ili umjetnička skupina	13,4	6,5	9,2
Udruga mladih	7,5	4,7	7,4
Vjerska udruga	–	–	5,6
Humanitarna udruga	–	–	4,6
Sindikata	9,1	4,1	2,6
Organizacija za zaštitu ljudskih prava	3,2	0,6	2,3
Organizacija za zaštitu okoliša	5,2	2,4	1,9
Mirotvorna organizacija	2,9	0,6	1,5
Neka druga organizacija	4,8	2,3	1,5
Udruga za zaštitu radničkih prava	–	–	1,1
Nisu članovi nijedne organizacije ili skupine	–	66,7	46,9

¹² Zbroj odgovora prelazi 100% jer se radi o pitanju s višestrukim odgovorima što znači kako su ispitanici trebali zaokružiti svaku organizaciju čiji su članovi. Iz podataka je vidljivo da je većina mladih učlanjena samo u jednu organizaciju.

Očekivano je da najviše mladih djeluje u nekom sportskom klubu ili skupini, a pomalo iznenađuje da iza toga slijedi učlanjenost u političke stranke. Mladima su privlačne i volonterske udruge, a nešto manje kulturno-umjetničke skupine i udruge mladih. Zanimljivo je da ne baš brojno članstvo u humanitarnim udrugama odudara od prethodno ustanovljene znatne spremnosti da se sudjeluje u različitim akcijama humanitarnoga tipa. Sindikat i organizacije civilnog društva proizašle iz novih socijalnih pokreta nastalih prije nekoliko desetljeća okupljaju vrlo mali broj mladih. No najzanimljivije su promjene koje su nastale u proteklih 15-ak godina. Ono što se osobito ističe jest opći porast participacije mladih jer je sada svaki drugi ispitanik učlanjen u neku organizaciju, udrugu ili skupinu. Očito je, dakle, kako i među mladima u Hrvatskoj raste participacija i u političkim i u građanskim organizacijama što je indikator pojave tzv. građanskih sveždera (Hustinx i dr., 2012), tj. onih koji kombiniraju različite oblike angažmana. Unutar takvog rasta participacije uočava se porast popularnosti sportskih udruga i osobito političkih stranaka u koje je recentno učlanjeno dvostruko više mladih nego prije jednog desetljeća¹³. Potonji je podatak vrlo intrigantan u kontekstu općeg pada političke zainteresiranosti mladih, odnosno njihovog distanciranja od politike, a osobito u svjetlu dominantnog nepovjerenja mladih u političke stranke. Štoviše, kuriozitet je da mladih članova političkih stranaka ima dvostruko više od broja onih koji iskazuju povjerenje u te političke aktere¹⁴ što logično dovodi u pitanje

¹³ Podatak da je gotovo 11% mladih u Hrvatskoj učlanjeno u neku političku stranku govori o razmjerno visokoj participaciji po čemu su slični mladima u Srbiji kojih je 12% učlanjeno u neku stranku (Tomanović, Stanojević, 2015: 97). Da je ovdje riječ o natprosječnoj participaciji pokazuju komparativni podaci za 10 najrazvijenijih europskih zemalja gdje se učlanjenost mladih u stranke kreće od 1% u Francuskoj do 6% u Švedskoj (Grasso, 2016: 82). Ista autorica ujedno pokazuje kako su u svim promatranim zemljama stariji češće članovi političkih stranaka od mladih jer se njihova participacija kreće od 3% (Španjolska) do 11% (Švedska). Tendencijski istovjetne razlike registrirane su i u Hrvatskoj jer je 2004. godine ustanovljeno da je cca 9% starijih bilo učlanjeno u političke stranke (Ilišin, 2005: 119), a istosmjerne međugeneracijske razlike bile su prisutne tijekom cijelog tranzicijskog razdoblja. Pritom su vrlo zanimljive oscilacije učlanjenosti u političke stranke: 1990. godine čak je 30% starijih i 24% mladih navelo da su članovi neke političke stranke, 1992. taj je odnos bio 17% : 10%, a 1995. godine 10% : 5% (Ilišin, 1999: 204). Potonji podaci pokazuju kako je fasciniranost mogućnostima izbora između različitih političkih opcija neposredno nakon uvođenja višestranačja vrlo brzo splasnula (iako je ostala na razini iznad europskog prosjeka), a to je u suglasju i s kasnijim stalnim smanjivanjem izlaska hrvatskih građana na izbore.

¹⁴ Desetak godina ranije cca 9% mladih je vjerovalo političkim strankama, a gotovo upola manje ih je bilo učlanjeno u stranke (Ilišin, 2005: 84), a „kopernikanski obrat“ je prvi put ustanovljen u istraživanju hrvatskih studenata 2010. godine kada je njihovo povjerenje u političke stranke bilo ispod 4%, a učlanjenost 11% (Ilišin, 2014). Na osnovi toga može se pretpostaviti da je među mladima (a vjerojatno i među ostalim građanima) početak trenda velike erozije institucionalnog povjerenja i primjetnog rasta priključivanja političkim strankama vremenski koincidirao s početkom gospodarske krize u Hrvatskoj.

njihovu motivaciju za stranački angažman¹⁵. S druge strane, uočljiv je značajan pad priključivanja kulturno-umjetničkim skupinama i ekološkim organizacijama (iako potreba za očuvanjem okoliša u međuvremenu nije postala manja).

Za daljnju analizu odabrane su organizacije u koje je učlanjeno najmanje 5% mladih i rezultati pokazuju kako se ispitanici međusobno uglavnom sporadično razlikuju u izboru organizacija u koje su učlanjeni (tablica 16).

Za početak treba naglasiti da su žene nešto rjeđe članice bilo koje organizacije ili skupine – što znači da u pogledu društvene i političke participacije još uvijek opstaju rodne razlike u korist muškaraca premda bi se moglo spekulirati kako je ovdje ustanovljenoj razlici najviše pridonio rodni disbalans u afinitetu za sport – kao i oni ispitanici koji nisu stranački vezani (za razliku od pristaša HDZ-a). Žene su također znatno manje članice sportskih klubova i rodna pripadnost je jedino obilježje koje diferencira mlade u pogledu uključenosti u organizirane sportske aktivnosti. I u slučaju odabira volonterskih udruga mladi su vrlo homogeni jer se jedina razlika javlja s obzirom na socioprofesionalni status pri čemu su studenti oni koji preferiraju takve organizacije. Studentima su više nego drugima privlačne i udruge mladih, kao i ispitanicima sa završenom četverogodišnjom srednjom školom. U vjerske udruge više od ostalih uključeni su najmlađi ispitanici, odnosno učenici sa završenom osnovnom školom, žene, religiozna mladež i simpatizeri HDZ-a. Od primjetne homogenosti mladih u pogledu opredjeljenja za razne udruge i skupine, odstupaju članovi političkih stranaka koji su primjetno profilirani. Pokazuje se tako da članstvo u strankama raste s dobi ispitanika te da su članovi stranaka češće nezaposleni i zaposleni sa završenom trogodišnjom strukovnom školom ili fakultetom. Njima se pridružuju stanovnici Središnje i Istočne Hrvatske (nasuprot žiteljima Zagreba) kao i ruralnih područja te pristaše HDZ-a. Potonji podaci pokazuju kako se, što je

¹⁵ Javna je tajna da je u Hrvatskoj prisutan veliki utjecaj političkih stranaka na distribuciju poslova u javnom sektoru što je jedno od obilježja partitokracije (Bruter, Harrison, 2009). Pretpostavka je da takva moć stranaka u vrijeme društvene krize dodatno raste što je plodno tlo za širenje i učvršćivanje klijentelističkog obrasca ponašanja. U takvoj situaciji političke stranke više nisu samo instrumenti stjecanja specifičnih materijalnih benefita i/ili „odskočna daska“ za one koji žele ostvariti respektabilnu karijeru političara (a nerijetko i menadžera ili poduzetnika), nego postaju nezaobilazne u procesu dobivanja različitih poslova u javnom sektoru, a nerijetko i u privatnim poduzećima čiji su vlasnici „umreženi“ s političkom elitom. U Hrvatskoj je to osobito djelatno u lokalnim sredinama, u kojima neke stranke neprekidno obnašaju vlast od početka tranzicije ili u više mandata, što pogoduje uspostavljanju čvrste i efikasne klijentelističke mreže odnosa. To osigurava opstanak određene političke opcije na vlasti, ali i povećava broj i apetite klijentelističkih skupina unutar elektorata. U takvom je kontekstu logično pretpostaviti kako je društvena kriza pogodovala rastu poželjnosti individualnog priključivanja političkim strankama, pri čemu – za razliku od socijalističkog razdoblja, kada je članstvo u Savezu komunista primarno bilo uvjet za dobivanje neke rukovodeće pozicije – danas stranke često arbitriraju pri dobivanju bilo kakvog radnog mjesta.

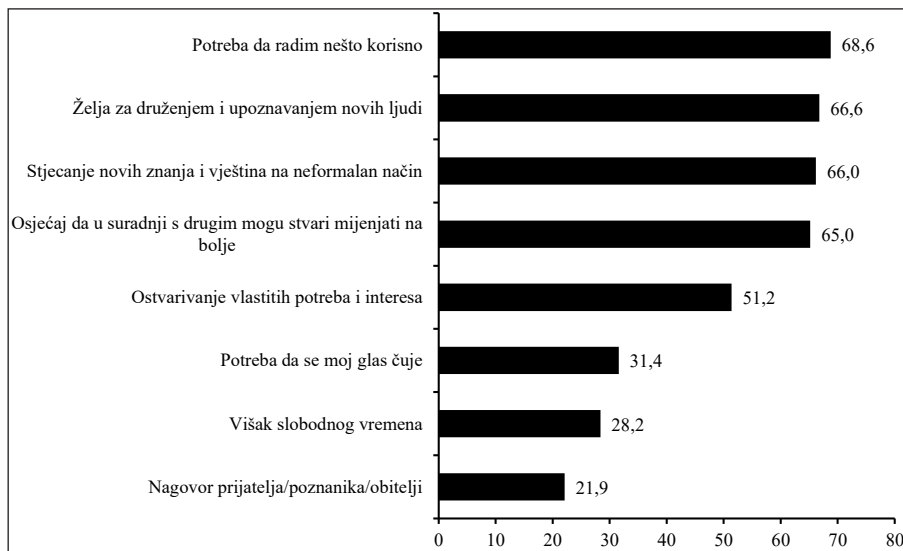
i očekivano, mladi za aktiviranje u političkim strankama odlučuju nakon završetka školovanja i kad steknu veću zrelost, ali zanimljivo je i da im je politički angažman atraktivniji ako žive u manje urbaniziranim sredinama. Uz to, natprosječna zastupljenost simpatizera HDZ-a neizravno potvrđuje da ta politička stranka i među mladima ima najbrojnije članstvo.

Tablica 16: Članstvo u organizacijama i skupinama s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Sportska udruga	Politička stranka	Volonterska organizacija	Udruga mladih	Vjerska organizacija	Nisu članovi
<i>Spol</i>	$\chi^2=109,55$				$\chi^2=10,57$	$\chi^2=52,4$
Žene	33,1				7,4	52,4
Muškarci	13,1				4,0	41,9
<i>Dob</i>		$\chi^2=46,83$			$\chi^2=18,43$	
15 – 19 godina		3,5			8,9	
20 – 24 godine		13,3			3,7	
25 – 29 godina		14,1			4,6	
<i>Socioprofesionalni status</i>		$\chi^2=41,82$	$\chi^2=23,99$	$\chi^2=19,54$	$\chi^2=19,18$	
Učenici		3,4	8,9	4,7	9,5	
Studenti		10,9	15,9	11,3	4,6	
Nezaposleni		14,7	9,4	5,5	5,0	
Zaposleni		14,1	7,5	7,1	3,6	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>		$\chi^2=33,80$		$\chi^2=17,99$	$\chi^2=15,45$	
OŠ i manje		4,1		4,5	8,9	
Ind./zanatska škola		13,1		4,1	4,5	
Četverogodišnja sred. škola		11,8		9,8	4,8	
VŠS, VSS i više		14,8		7,3	3,5	
<i>Mjesto stanovanja</i>		$\chi^2=24,88$				
Selo		14,6				
Grad		8,6				
Regionalni centar		10,6				
Zagreb		5,4				
<i>Regionalna pripadnost</i>		$\chi^2=30,84$				
Sjeverna Hrvatska		9,9				
Središnja Hrvatska		15,4				
Istra i Primorje		10,8				
Istočna Hrvatska		16,4				
Dalmacija		9,0				
Zagreb		4,8				
<i>Religijska samoidentifikacija</i>					$\chi^2=50,23$	
Religiozni					8,6	
Neodlučni					1,6	
Nereligiozni					0,7	
<i>Stranačka preferencija</i>		$\chi^2=74,89$			$\chi^2=23,84$	$\chi^2=17,17$
HDZ		20,1			11,0	39,9
SDP		12,6			3,5	47,4
Bez preferencije		4,4			4,2	53,1
UKUPNO	23,4	10,6	10,5	7,4	5,6	46,9

Prethodne nalaze bi bar djelomice trebali rasvijetliti odgovori na pitanje što je mlade motiviralo da se uključe u promatrane organizacije, udruge ili skupine. Inicijalna motivacija za pridruživanje političkim strankama, ali i mnogim drugim organizacijama, može biti altruistička, svrhovita i kolektivna u cilju ostvarivanja interesa društva u cjelini, ili materijalna i selektivna u cilju ostvarivanja partikularnih koristi (Bruter, Harrison, 2009). Isti autori su na osnovi istraživačkih rezultata konstruirali trihotomni model razloga pridruživanja mladih političkim strankama što može biti i šire primjenjivo. Tako su identificirali moralno usmjerene članove (ujedno i najbrojnije) koji su inspirirani ideološkim i altruističkim motivima; manje brojne profesionalno usmjerene članove koje pokreću materijalistički, profesionalni ili instrumentalni motivi; te (najmalobrojnije) socijalno usmjerene članove motivirane potrebom za integracijom u grupu i mogućnostima upoznavanja zanimljivih ljudi te stjecanja prijatelja. Slični konkretni motivi mogu se prepoznati i kod hrvatske omladine 2013. godine, a distribucija odgovora na stupnjevima „mnogo“ i „vrlo mnogo“ prikazana je u grafikonu 7.

Grafikon 7: Osobna motivacija za članstvo u organizacijama i skupinama (%)

S obzirom na to da su ispitivani motivi za uključivanje u rad bilo koje od promatranih organizacija, ne iznenađuje da među mladima prevladavaju altruistički motivi koji su usmjereni na djelovanje za opću korist i javno dobro isprepleteni sa socijalnim motivima koji svjedoče o njihovoj potrebi za proširenjem socijalnih kontakata i vještina. Pritom podatak kako je “najčišći” instrumentalni motiv – ostvarivanje osobnih potreba i interesa – izabrala polovica mladih sugerira da orijentacija

na osobnu korist nije rezervirana samo za članove političkih stranaka, odnosno da instrumentalno usmjerenje nije strano ni dijelu onih koji se priključuju različitim organizacijama civilnog društva. Podatak kako je samo trećina mladih motivirana potrebom da plasira neke svoje stavove u javni prostor, posredno potvrđuje da ih je manjina učlanjena u organizacije čija je ambicija sudjelovanje u procesu društvenog odlučivanja, a moguće je i da se mladi učlanjuju u one organizacije koje ionako već zastupaju ono do čega je njima stalo. Zanimljivo je da više od četvrtine ispitanika bira različite organizacije jer imaju dovoljno neiskorištenog slobodnog vremena, kao i to da očitno nisu previše povodljivi i konformistični s obzirom na to da ih je tek petina spremna popustiti pred nagovorima bliskih osoba.

Navedeni motivi su se faktorskom analizom grupirali u dva faktora (ukupne varijance 56,85%), prikazana u tablici 17.

Tablica 17: Faktorska struktura motivacije za članstvo u organizacijama i skupinama

Osobna motivacija	Faktor 1	Faktor 2
Osjećaj da u suradnji s drugima mogu stvari mijenjati na bolje	.852	
Potreba da radi nešto što je korisno	.842	
Stjecanje novih znanja i vještina na neformalan način	804	
Želja za druženjem i upoznavanjem novih ljudi	.690	
Potreba da se moj glas čuje	.606	
Ostvarivanje svojih potreba i interesa	.394	.319
Višak slobodnog vremena		.790
Nagovor prijatelja/poznanika/obitelji		.789
% zajedničke varijance	38,66	18,19

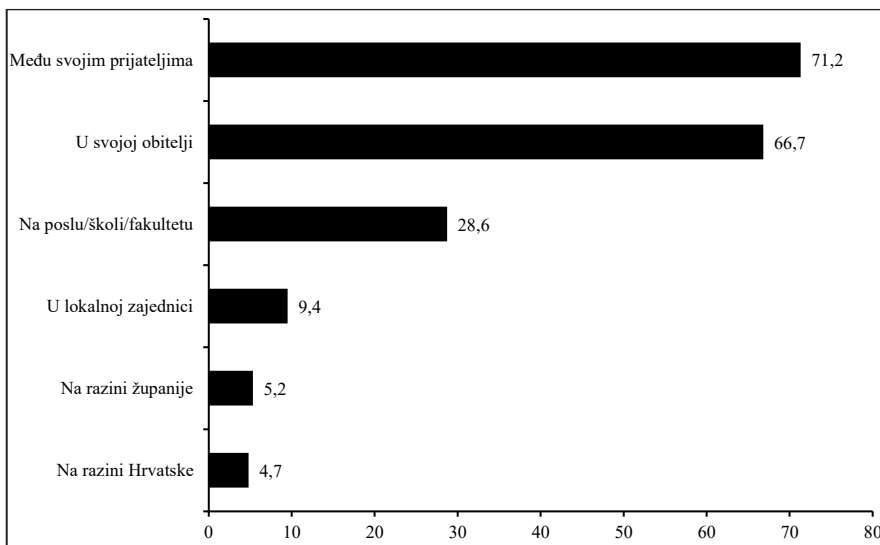
Faktor 1: *višestruka motivacija*; faktor 2: *pasivno priključivanje*

Prvi faktor je nazvan *višestruka motivacija* jer sadrži mješavinu altruističke, instrumentalne i socijalne motivacije. Stoga ne čudi da izostaju očekivana diferenciranja pa se jedino studenti više od ostalih socioprofesionalnih skupina (F -omjer=6,30) prepoznaju u tom skupu različitih motivacija. *Pasivno priključivanje* je naziv drugog faktora jer ga čine dva razloga koja zapravo ništa ne govore o motivaciji te skupine mladih. Analiza varijance pokazala je da se i u ovom slučaju mladi međusobno gotovo ne razlikuju pa jedino muškarci nešto više od žena (t -omjer=3,87) izjavljuju da ih je na priključivanje odabranoj organizaciji potaknuo višak slobodnog vremena i/ili nagovaranje drugih ljudi.

Prethodni su podaci pokazali da mladima nije osobito stalo do toga da se njihov glas čuje, odnosno da ostvare određeni utjecaj u svojoj okolini i šire. Stoga je zani-

mljivo pogledati kako percipiraju osobni utjecaj na različitim razinama. Distribucija odgovora na stupnjevima „mnogo“ i „vrlo mnogo“ prikazana je u grafikonu 8.¹⁶

Grafikon 8: Procjena osobnog utjecaja na donošenje odluka na različitim razinama (%)

Potpuno je očekivana procjena većine mladih kako najviše utjecaja na donošenje odluka ostvaruju u krugu prijatelja i obitelji, znatno rjeđe u radnoj ili obrazovnoj sredini, a minimalno u lokalnoj zajednici, županiji ili državi. Drugim riječima, mladi se osjećaju kao respektabilan subjekt u interpersonalnim odnosima, sporadično involviranim u odlučivanje o obrazovnom ili radnom procesu, a izrazito marginaliziranim u procesu političkog odlučivanja od lokalne do nacionalne razine. To zacijelo dodatno jača tendenciju distanciranja većine mladih od institucionalne politike i od osobnog političkog angažmana premda bi, bar načelno, moglo biti poticajan razlog za veće osobno aktiviranje.

¹⁶ Percepcija osobnog utjecaja ispitivana je i 2004. godine, ali podaci nisu u cijelosti usporedivi jer su korišteni djelomično različiti opisi stupnjeva. No sadržajno identičan je bio najniži stupanj koji govori o izostanku bilo kakvog utjecaja pa usporedba podataka iz 2004. (Ilišin, 2007: 68) i 2013. godine pokazuje da je osjećaj osobne neefikasnosti porastao na svim promatranim razinama. Najviše se to dogodilo u slučaju utjecaja u lokalnoj zajednici za koji je 2004. godine 27% mladih procjenjivalo da je nikakav, a 2013. broj takvih je porastao na 59%, za razinu državne politike taj porast je bio sa 60% na 85%, a za razinu radnog mjesta/ obrazovne ustanove s 13% na 35%. Prezentirani podaci neosporno su indikator urušavanja osjećaja političke efikasnosti u današnjoj generaciji mladih i vjerojatno je da to dodatno utječe na njihovo distanciranje od politike.

Razlike između pojedinih podskupina mladih u pogledu procjene osobnog utjecaja na donošenje odluka na različitim razinama nisu brojne ni neočekivane (tablica 18).

Tablica 18: Procjena osobnog utjecaja na donošenje odluka na različitim razinama s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Među prijateljima	U obitelji	Na poslu/školi
<i>Spol</i>		$\chi^2=16,20$	
Žene		71,1	
Muškarci		62,5	
<i>Dob</i>		$\chi^2=39,2$	$\chi^2=18,89$
15 – 19 godina			33,9
20 – 24 godine			22,8
25 – 29 godina			29,1
<i>Socioprofesionalni status</i>		$\chi^2=29,21$	$\chi^2=37,53$
Učenici		57,6	34,3
Studenti		71,1	21,8
Nezaposleni		65,8	22,4
Zaposleni		71,5	34,9
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=18,64$		
OŠ i manje	62,5		
KV/VKV	66,8		
Četverogodišnja sred. škola	72,5		
VŠS, VSS i više	76,8		
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=39,52$	$\chi^2=36,89$	
OŠ i manje	70,8	58,0	
Ind./zanatska škola	54,7	62,9	
Četverogodišnja sred. škola	74,5	69,3	
VŠS, VSS i više	75,8	76,4	
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=28,65$		
Sjeverna Hrvatska	68,0		
Središnja Hrvatska	60,9		
Istra i Primorje	82,7		
Istočna Hrvatska	73,2		
Dalmacija	73,4		
Zagreb	68,2		
UKUPNO	71,2	66,7	28,6

Prvo treba reći da su mladi unisoni u stavu da je njihov politički utjecaj na svim razinama minoran, tj. percepcija tog utjecaja ne varira ma kakva bila socijalna obilježja ispitanika. S druge strane, mladi se prilično razlikuju u pogledu percepcije

vlastitog utjecaja u obitelji. Očekivano, svoj utjecaj u obitelji mladi smatraju to većim što su stariji i obrazovaniji te ako su studenti ili zaposleni (za razliku od učenika) i ženskog spola. Dakle, što su zreliji i kompetentniji, mladi postaju ravnopravniji u obiteljskim odnosima. No intrigantne su rodne razlike i čini se da je obiteljski život tako organiziran da je veći dio tereta svakodnevnog odlučivanja (primjerice, raspored obveza članova obitelji, jelovnik, nabavka nužnih potrepština, izbor odjeće ukućana i slično) rezerviran za žene, dok se malobrojnije odluke strateškog tipa ili ravnomjerno dijele ili su više adresirane na muškarce. Zanimljivo je da doživljaj većeg utjecaja među prijateljima raste s porastom stupnja obrazovanja oca što sugerira da bolji socijalizacijski uvjeti u obitelji pridonose rastu samosvijesti mladih i u njihovim prijateljskim relacijama. Osim toga, svoj utjecaj u prijateljskim krugovima većim smatraju mladi iz Istre i Primorja i oni koji su završili četverogodišnju srednju školu ili fakultet, dok su na suprotnom polu žitelji Središnje Hrvatske i ispitanici sa završenom trogodišnjom strukovnom školom. Na koncu, svoj utjecaj u obrazovnoj ili radnoj sredini većim percipiraju najmlađi ispitanici koji su učenici ili zaposleni, dok su njima nasuprot mladi u dobi od 20-24 godine, i to studenti i nezaposleni. S obzirom na objektivne okolnosti, procjena nezaposlenih je očekivana, no čini se da je studentska zainteresiranost za odlučivanje na akademskim ustanovama veća od stvarnih mogućnosti koje im stoje na raspolaganju, a da učenici pomalo pate od manjka (samo)kritičnosti.

Uvodno je elaborirano, kao i što su neki prethodni podaci pokazali, kako su mladi distancirani od politike što podrazumijeva i njihov deficitaran politički angažman. Mogući razlozi zašto mladi nedovoljno participiraju u političkim procesima i institucijama vidljivi su iz prikazanih mišljenja s kojima se mladi uglavnom ili potpuno slažu (tablica 19).

Tablica 19: Komparativni prikaz percepcije razloga političke neaktivnosti mladih (%)

Tvrđenje	1999.	2013.
Mladi smatraju da je politika nepoštena i zato ne žele sudjelovati u tome.	75,6	80,4
Mladima je politika dosadna i mnogo više ih zanimaju druge stvari.	74,8	79,4
Mladi smatraju da se politički akteri ne bave problemima koje mladi smatraju važnima i da njihova aktivnost to ne bi promijenila.	68,0	72,8
Mladi su zaokupljeni egzistencijalnim problemima i nemaju vremena za politiku.	78,8	70,0
Mladi se žele baviti politikom, ali im stariji ne poklanjaju dovoljno povjerenja.	68,1	62,8
Mladi se osjećaju nedovoljno iskusnima i osposobljenima za bavljenje politikom.	48,0	57,0
Mladi smatraju da je potpuno prirodno da se samo stariji bave politikom.	35,9	43,1

Iz većine prihvaćenih tvrdnji može se iščitati svjesno odustajanje mladih od bavljenja politikom. U korijenu tog odustajanja moguće je prepoznati implicitnu kritiku postojeće političke prakse, kao i racionalizaciju vlastite političke marginaliziranosti. Zapravo, 2013. godine većina mladih prihvaća sva ponuđena objašnjenja osim onoga kako je prirodno da se samo stariji trebaju baviti politikom. Promjene koje su se zbile od 1999. godine upućuju na to da se današnja generacija mladih osjeća politički inferiornijom nego mladi prije petnaestak godina te da su nešto spremniji adresirati „krivnju“ na sebe i svoje vršnjake. U skladu s takvom samokritičnošću je i porast pristajanja na paternalističko viđenje vlastite generacije kao nedorasle političkim poslovima. Štoviše, istodobno je opalo slaganje s „izgovorima“ kako su mladi previše zaokupljeni osiguranjem egzistencijalnih uvjeta i kako im stariji ne poklanjaju potrebno povjerenje.

Razlozi političke neaktivnosti mladih su se faktorskom analizom grupirali u tri faktora (ukupne varijance 63,84%) i prikazani su u tablici 20, dok je iz tablice 21 vidljivo kako su mladi prilično homogeni u viđenju analiziranih mišljenja.

Tablica 20: Faktorska struktura razloga političke neaktivnosti mladih

Tvrdnje	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Mladi smatraju da je politika nepoštena i zato ne žele sudjelovati u tome.	.800		
Mladi su zaokupljeni egzistencijalnim problemima i nemaju vremena za politiku.	.753		
Mladima je politika dosadna i mnogo više ih zanimaju druge stvari.	.592	.521	
Mladi smatraju da je potpuno prirodno da se samo stariji bave politikom.		.806	
Mladi se osjećaju nedovoljno iskusnima i osposobljenima za bavljenje politikom.		.775	
Mladi se žele baviti politikom, ali stariji im ne poklanjaju dovoljno povjerenja.			.890
Mladi smatraju da se politički akteri ne bave problemima koje mladi smatraju važnima i da njihova aktivnost to ne bi promijenila		.321	.531
% zajedničke varijance	23,74	23,34	16,76

Faktor 1: politička distanciranost i nezainteresiranost; faktor 2: politička nekompetentnost; faktor 3: politička marginalizacija

Tablica 21: Razlike u percepciji razloga političke neaktivnosti mladih

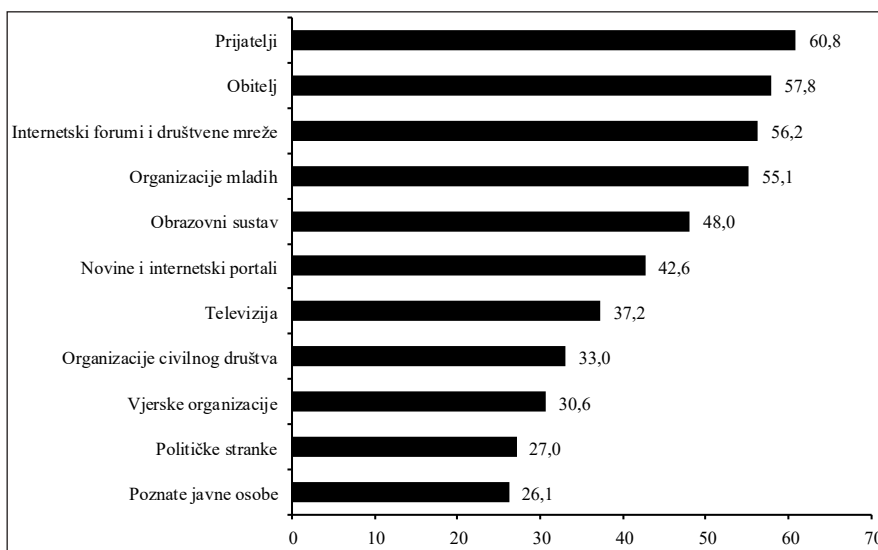
Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Spol</i>	<i>t-omjer=-5,22</i>		
Žene	.125		
Muškarci	-.111		
<i>Dob</i>		<i>F-omjer=7,55</i>	<i>F-omjer=13,23</i>
15 – 19 godina		.127	-.151
20 – 24 godine		-.024	.000
25 – 29 godina		-.084	.133
<i>Socioprofesionalni status</i>			<i>F-omjer=7,95</i>
Učenci			-.148
Studenti			-.040
Nezaposleni			.074
Zaposleni			.139
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=5,00</i>	<i>F-omjer=5,18</i>	
Sjeverna Hrvatska	.007	-.118	
Središnja Hrvatska	-.181	-.074	
Istra i Primorje	.028	-.014	
Istočna Hrvatska	.085	.209	
Dalmacija	.126	.046	
Zagreb	-.175	-.069	
<i>Stranačka preferencija</i>		<i>F-omjer=14,67</i>	
HDZ		.226	
SDP		.061	
Bez preferencije		-.110	

Politička distanciranost i nezainteresiranost je prvi faktor koji je nedvojbeno (samo)kritički intoniran jer predstavlja kombinaciju negativnog doživljaja politike (bilo kao nepoštene, bilo kao dosadne) i opravdanja da mladi zapravo zbog rješavanja važnih osobnih problema nemaju vremena za javni rad. Te razloge natprosječno ističu žene i stanovnici Dalmacije, nasuprot žiteljima Središnje Hrvatske i Zagreba. *Politička nekompetentnost* je druga latentna dimenzija koja, sažeto rečeno, predstavlja slaganje s paternalističkim odnosom prema mladima u politici. Taj faktor najviše zastupaju najmlađi ispitanici, stanovnici Istočne Hrvatske (za razliku od žitelja Sjeverne Hrvatske) i pristaše HDZ-a (nasuprot ispitanicima koji nisu stranački vezani). *Političke barijere* je naziv trećeg faktora jer ga konstituiraju tvrdnje koje jasno upućuju na obeshrabrivanje mladih da se politički aktiviraju – bilo zbog iskazivanja nepovjerenja prema njima, bilo zbog ignoriranja njihovih problema od strane onih koji određuju političku agendu. Indikativno je kako prosudba mladih da su destimirani za aktivnije sudjelovanje u društvu raste paralelno s njihovom životnom dobi, a sukladno tome određene barijere najviše prepoznaju zaposleni nasuprot učenicima. Ustanovljeni trendovi upozoravaju kako upravo ulazak u svijet odraslih

– kada mladima načelno postaju dostupne uloge i odgovornosti odraslih pri čemu raste i njihova spremnost za društveni angažman – kod njih potencira osjećaj postojanja nepovjerenja i nezainteresiranosti društva (tj. starijih) prema mladoj generaciji i njezinim problemima.

Neupitno deficitaran društveni i politički angažman mladih potencira pitanja tko ih i na koji način može potaknuti na veći društveni aktivizam. U grafikonu 9 prikazana je distribucija odgovora ispitanika 2013. godine¹⁷ o tome tko mlade može potaknuti na aktivnije sudjelovanje u društvu pri čemu su agregirani stupnjevi „mnogo“ i „vrlo mnogo“.

Grafikon 9: Akteri koji mogu najviše potaknuti mlade na aktivno sudjelovanje u društvu (%)

Prema sudu mladih, akteri koji ih najviše mogu potaknuti na aktivno sudjelovanje u društvu su prije svega prijatelji i obitelj, a zatim internetski forumi i društvene mreže te organizacije mladih, dok najmanju mobilizacijsku moć pripisuju političkim strankama i poznatim javnim osobama. Iz toga proizlazi da mlade znatno više

¹⁷ Pitanje o akterima koji mogu animirati mlade na društveni i politički angažman postavljeno je i u istraživanju 2004. godine, ali s različitim načinom mjerenja. Dobiveni su uglavnom slični rezultati: potencijalno najveći utjecaj pripisan je također obitelji i prijateljima, a potom obrazovnom sustavu, televiziji i organizacijama mladih, dok su tiskani mediji i internetski forumi bili na dnu ljestvice. U istom istraživanju stariji su se listom opredijelili za obitelj, prijatelje i obrazovni sustav uvelike ignorirajući ostale moguće poticajne aktere (Ilišin, 2005: 129).

mogu motivirati neformalne skupine nego različite organizacije što je u zanimljivoj kontradikciji s ranijim nalazom da su obitelj i prijatelji najmanje “zaslužni” za učlanjivanje mladih u različite organizacije. Istodobno se u ovom kontekstu razmjerno visok motivacijski potencijal udruga mladih pokazuje znatno većim nego što su te udruge uspjele privući mlade, što može značiti da mladi ipak prepoznaju da organizacije mladih postoje radi artikulacije i promicanja interesa mladih. No zato su političke stranke – kojima je jedna od važnih zadaća upravo politička mobilizacija i socijalizacija – među mladima uvelike zakazale, a što još jednom potvrđuje nizak ugled tih političkih aktera u mladoj populaciji.

Akteri poticanja aktivnog sudjelovanja mladih u društvu faktorskom su se analizom grupirali u tri faktora (ukupne varijance 63,21%), koji jasno pokazuju različite tipove aktera (tablica 22).

Tablica 22: Faktorska struktura aktera koji mogu potaknuti mlade na aktivno sudjelovanje

Akteri poticanja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Novine, tisak, internetski portali	.865		
Televizija	.864		
Internetski forumi i društvene mreže	.720		
Poznate javne osobe	.717		
Organizacije civilnog društva		.761	
Organizacije mladih		.750	
Vjerske organizacije		.711	
Političke stranke		.638	
Obrazovni sustav		.533	.367
Obitelj			.875
Prijatelji			.858
% zajedničke varijance	24,84	22,39	15,98

Faktor 1: *medijski akteri*; faktor 2: *institucionalni akteri*; faktor 3: *privatni akteri*

Prvi i drugi faktor, nazvani *medijski akteri* i *institucionalni akteri*, jasno pokazuju unutaraju sadržajnu konzistentnost, a iako su međusobno različiti (osim što oba uključuju javne aktere), analiza varijance je pokazala da između mladih nema statistički značajnih razlika u odabiru tih latentnih dimenzija. Treći faktor, imenovan kao *privatni akteri*, također je sadržajno vrlo konzistentan, no u ovom slučaju ispitanici nisu homogeni. Tako mobilizacijsku snagu prijatelja i obitelji natprosječno ističu ispitanici sa završenom osnovnom školom (F-omjer=6,88) i učenici nasuprot studentima (F-omjer=6,78) pri čemu percepcija utjecaja privatnih aktera na poticanje aktivizma mladih opada s dobi (F-omjer=16,51) i religioznošću ispitanika (F-omjer=13,51). Očito je da su mladi podložniji nagovaranju okoline što su manje zreli, pa je utoliko njihov aktivizam djelomice upitan dok ne bude plod promišljene osobne odluke.

Za poticanje mladih na aktivno sudjelovanje u društvu u cilju ostvarivanja njihovih interesa moguće su različite mjere i akcije. U grafikonu 10 prikazana je distribucija odgovora iz 2013. godine (na stupnjevima „mnogo“ i „vrlo mnogo“) o mjerama i akcijama koje mogu potaknuti mlade na aktivno sudjelovanje u društvu u cilju ostvarivanja njihovih interesa.¹⁸

Grafikon 10: Mjere i akcije poticanja mladih za aktivno sudjelovanje u društvu radi ostvarivanja njihovih interesa (%)

¹⁸ Mjere i akcije koje mogu potaknuti društveni angažman mladih također su ispitane i 2004. godine pri čemu nije korištena intervalna ljestvica, nego su ispitanici odgovarali s „da“ ili „ne“ za svaku mjeru. Tada je dobivena vrlo slična rang-ljestvica s tim da je svih 11 mjera potencijalno učinkovitima smatrala većina mladih (od 88% u slučaju obraćanja mladima i uzimanja u obzir njihova mišljenja do 54% u pogledu individualnog uključivanja u političke stranke), a stariji su sve te mjere zagovarali još gorljivije (Ilišin, 2005: 126). Premda istraživački rezultati iz 2004. i 2013. godine nisu potpuno usporedivi, ipak se može konstatirati kako je među mladima primjetno splasnulo uvjerenje da predložene mjere i akcije mogu potaknuti njihovu generaciju na veći društveni angažman. Uz promatrane mjere 2004. je još predloženo i smanjenje dobi potrebne za glasanje na izborima što je podržalo 15% mladih i 13% starijih. Dodatno je ispitana i tvrdnja kako nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla što je podržalo 19% mladih i 17% starijih, a to jasno pokazuje da svi građani smatraju da je politički angažman mladih potreban.

Većina ispitanika poticajnama drži obraćanje mladima i uzimanje u obzir njihova mišljenja prije donošenja odluka koje ih se tiču, a potom osnivanje klubova za mlade, poticanje dobrovoljnog (volonterskog) rada, provođenje posebnih informativnih kampanja za mlade, uvođenje građanskog obrazovanja i zakonsko uvođenje obvezne zastupljenosti mladih (tzv. kvota) u tijelima vlasti na svim razinama.¹⁹ Tradicionalni politički angažman – što kroz samostalne stranke mladih, što kroz individualnu uključenost u postojeće političke stranke ili podmlatke tih stranaka – mladi drže potencijalno manje učinkovitim, a slično misle i o individualnoj uključenosti u organizacije civilnog društva. Očito je da mladi preferiraju ona rješenja i akcije koje pridonose povećanju njihovih kompetencija i koje su ciljano usmjerene na njihovu generaciju. Svakako je intrigantno da osobito žele da se u procesu odlučivanja uvažava njihovo mišljenje i da zastupljenost u tijelima vlasti vide kao nužan instrument posredovanja generacijskih interesa, iako su istodobno sve manje zainteresirani za političke poslove te sve manje spremni participirati u izbornom odlučivanju.

Ponudene mjere i akcije za poticanje mladih na aktivno sudjelovanje u društvu faktorskom analizom su se svrstale u dva faktora (ukupne varijance 56,84%), sadržajno jasno profilirana (tablica 23).

Tablica 23: Faktorska struktura mjera poticanja mladih na aktivno sudjelovanje u društvu

Načini poticanja mladih	Faktor 1	Faktor 2
Individualna uključenost u postojeće političke stranke	.849	
Podmladci u postojećim političkim strankama (stranačke mladeži)	.775	
Individualna uključenost u organizacije civilnog društva	.760	
Samostalne političke stranke mladih	.701	
Uključenost u različite interesne udruge mladih	.552	.456
Zakonsko uvođenje obvezne zastupljenosti (tzv. kvote) mladih u tijelima vlasti na svim razinama	.517	.382
Obraćanje mladima i uzimanje u obzir njihovog mišljenja prije donošenja odluka		.759
Osnivanje klubova za mlade		.755
Uvođenje kampanje informiranja za mlade	.317	.701
Poticanje dobrovoljnog rada (volonterstva)		.689
Uvođenje obveznih obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji	.375	.579
% zajedničke varijance	29,86	26,98

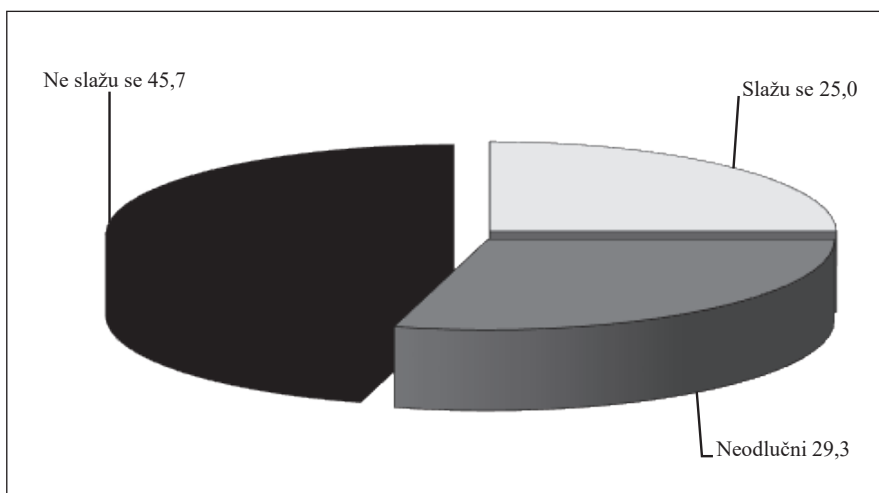
Faktor 1: poticanje institucionalnog političkog angažmana; faktor 2: poticanje generacijskog angažmana

¹⁹ Jamstvo da će biti zastupljeni u tijelima vlasti mladima je važno što potvrđuju i neki drugi podaci prikupljeni u istraživanju iz 2004. godine. Naime, tada je 69% mladih ispitanika smatralo kako je potrebno zakonski osigurati zastupljenost mladih u Hrvatskom saboru i 74% kako njihova generacija nije dovoljno zastupljena u političkom životu zemlje, a identično mišljenje su iskazali i stariji (Ilišin, 2005: 116). Takva percepcija ne čudi jer je izrazita podzastupljenost mladih u tijelima vlasti dobro poznata činjenica: u lokalnim tijelima vlasti bilo ih je do 6%, a u Saboru najviše do 2% (Ilišin, 2006: 31). Marginalizacija mladih u tijelima vlasti je prisutna i u drugim zemljama pa tako, primjerice, gotovo u polovici zemalja (među kojima je i SAD) mladi do 30. godine života nisu uopće zastupljeni u nacionalnim parlamentima, a u ostalim zemljama ta se zastupljenost kreće od 0,2% (Francuska) do 10-12% (Švedska, Ekvador, Finska i Norveška) (IPU, 2014: 11). Navedeni podaci uklapaju se u već dobro poznatu činjenicu da u tijelima vlasti u reprezentativnoj demokraciji dominiraju političari srednje životne dobi (Hague i dr., 2001).

Prvi faktor, imenovan kao *poticanje institucionalnog političkog* angažmana, većinom okuplja mjere koje potiču mlade da se uključe i djeluju kroz postojeće političke organizacije za što je već poznato da ne polučuje željene efekte. Pritom je analiza varijance pokazala kako se mladi međusobno ne razlikuju po tome koliko taj način vlastitog aktiviranja drže djelotvornim. Drugi faktor je zanimljiv jer sadrži mjere koje su dominantno usmjerene na ciljano obraćanje mladima uz nastojanje da se povećaju njihove kompetencije i informiranost. I u ovom su se slučaju ispitanici pokazali vrlo homogenima jer jedino žene češće od muškaraca (t -omjer=-7,21) ističu mobilizacijski potencijal akcija izravno orijentiranih na mlade i zadovoljavanje nekih njihovih interesa.

Tendencija niže političke participacije mladih i njezino stalno snižavanje u europskim i svjetskim okvirima potaknula je i razmišljanja što se može učiniti da se taj trend zaustavi, pa i okrene u suprotnom smjeru. Prema sudu B. Cammaerts i suradnika (2015: 82) konkretna institucionalna rješenja koja bi mogla povećati institucionalnu političku participaciju mladih su uvođenje e-glasanja, kreiranje reprezentativnih tijela mladih na lokalnoj, nacionalnoj i europskoj razini koja bi birali sami mladi te spuštanje dobne granice za dobivanje prava glasa na 16 godina. Iako se o tome diskutira već dulje vrijeme, snižavanje dobi za ostvarivanje prava glasa – u pravilu aktivnog, i to uglavnom na lokalnim razinama – rijetka je pojava koja se do sada pokazala uspješnom u pogledu povećanja participacije mladih na nekim lokalnim izborima i referendumskom izjašnjavanju (Cammaerts i dr., 2015: 199). Što ispitanici u Hrvatskoj 2013. godine misle o mogućnosti da mladi s navršениh 16 godina dobiju aktivno pravo glasa u lokalnim izborima prikazano je u grafikonu 11.

Grafikon 11: (Ne)slaganje s dobivanjem aktivnog prava glasa sa 16 godina (%)

Očito je kako samo četvrtina mladih u većoj ili manjoj mjeri podržava prijedlog dobivanja aktivnog prava glasa sa 16 godina, a to je ipak porast u usporedbi s 2004. godinom kada je takvih bilo 15%. Moguće je pretpostaviti da je u 29% neodlučnih bar dio onih koji bi nakon odgovarajućih kampanja podržali takav prijedlog, no ukupni podaci sugeriraju da danas većina mladih ne bi podržala taj prijedlog. Vjerojatno je kako bi se u tome pridružila i većina građana koji već imaju pravo glasa što znači da bi takav zakonski prijedlog u sadašnjem trenutku u Hrvatskoj bio preuranjen, bar do tada dok se takva praksa ne promovira unutar Europske unije.

U stavu prema eventualnom ranijem dobivanju prava glasa mladi se međusobno razlikuju u očekivanom smjeru (tablica 24).

Tablica 24: (Ne)slaganje s dobivanjem aktivnog prava glasa sa 16 godina s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Slážu se	Ne znaju	Ne slážu se
<i>Dob</i>	$\chi^2=62,91$		
15 – 19 godina	35,7	29,8	34,5
20 – 24 godine	21,4	28,5	50,2
25 – 29 godina	19,4	29,7	50,9
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=79,53$		
Učenci	38,5	30,2	31,2
Studenti	20,4	28,0	51,6
Nezaposleni	21,3	30,1	48,7
Zaposleni	20,0	28,7	51,4
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=83,04$		
OŠ i manje	37,3	31,0	31,7
Ind./zanatska škola	21,8	29,3	49,0
Četverogodišnja sred. škola	21,4	29,9	48,7
VŠS, VSS i više	18,3	23,5	58,1
UKUPNO	25,0	29,3	45,7

Konkretno, najveću podršku spuštanju dobne granice za dobivanje aktivnog prava glasa daju učenici, dok to najviše odbijaju studenti i zaposleni. U skladu s tim, potpora ranijem dobivanju prava glasa opada usporedo s rastom životne dobi i stupnja obrazovanja ispitanika. Podjela je jasna: oni koji većinom još nemaju pravo glasa žele ga dobiti – premda manje od dvije petine njih – a oni koji su to pravo ostvarili većinom ne žele da adolescenti postanu građani s pravom glasa ni na lokalnoj razini. Je li razlog tomu mišljenje da su šesnaestogodišnjaci u pravilu nezreli – kakvi su vjerojatno, po vlastitu sudu, bili i oni koji su sada u kasnim dvadesetim godinama života – ili zrelija mladež smatra da je današnji naraštaj adolescenata osobito nezreo i nespreman za odgovorno odlučivanje, ostaje otvoreno pitanje.

Razlozi nepodržavanja spuštanja dobne granice za dobivanje aktivnog prava glasa u lokalnim sredinama vidljivi su iz podataka u tablici 25.

Tablica 25: Percepcija prednosti i nedostataka dobivanja aktivnog prava glasa sa 16 godina (%)

Tvrdnje	Slazu se	Ne mogu procijeniti	Ne slazu se
S uvođenjem ranijeg prava glasa škole bi morale pripremiti mlade za ostvarivanje svojih prava i dužnosti.	53,0	21,9	25,1
Ranije dobivanje prava glasa nije opravdano jer mladi nisu dovoljno politički obrazovani i informirani da bi znali koga birati.	43,7	24,6	31,8
Ranije dobivanje prava glasa osiguralo bi da nositelji vlasti više uvažavaju interese, potrebe i probleme mladih.	37,0	31,7	31,3
Ranije pravo glasa je nepotrebno jer mladi u Hrvatskoj ionako ništa ne mogu promijeniti.	32,8	27,2	40,0
Ranije dobivanje prava glasa nije potrebno jer mlade ne treba opterećivati politikom.	31,9	31,1	37,0
Ranije pravo glasa nije pametno uvesti jer su mladi skloniji ekstremnijim političkim stavovima.	29,2	32,1	38,6
Ranije dobivanje prava glasa pridonijelo bi razvoju demokracije u Hrvatskoj.	28,1	31,4	40,4
Ranije pravo glasa je potrebno jer današnje generacije mladih žele sudjelovati na izborima.	20,2	23,8	56,0

Jedina dva stava u pogledu kojih postoji većinsko opredjeljenje mladih jest mišljenje da bi ih škole trebale pripremiti za ostvarivanje građanskih prava i dužnosti te da mladi ne žele sudjelovati na izborima. Sa stavom da škole trebaju pripremiti mlade kao birače, sukladan je i drugi visoko prihvaćen stav – da mladi naprosto nisu dovoljno politički obrazovani i informirani. Povežu li se ti stavovi s onima o razlozima političke neaktivnosti mladih, dobiva se još jedna potvrda da se mladi ne osjećaju dovoljno kompetentnima za sudjelovanje u političkom odlučivanju. Ipak, gotovo dvije petine mladih nada se da bi dobivanje ranijeg prava glasa ponukalo nositelje vlasti da više vode računa o potrebama njihove generacije. S druge strane, više se mladih ne slaže nego što ih se slaže s mišljenjima kako je ranije pravo glasa nepotrebno jer mladi ionako ništa ne mogu promijeniti, da mlade ne treba opterećivati politikom, da je širenje prava glasa opasno jer su mladi skloniji ekstremnim političkim stavovima te da bi to pridonijelo razvoju demokracije u Hrvatskoj. Ukratko, mišljenja mladih o potencijalnim koristima i problemima koje bi proizvelo dobivanje aktivnog prava glasa sa 16 godina nisu jasno profilirana, iako indiciraju nepristajanje na isključivanje mladih iz političkog života s argumentacijom da ih politika ne zanima ili da su skloni ekstremizmu. Istodobno, mladi ne vide kako bi njihovo ranije građansko aktiviranje pridonijelo efikasnijem rješavanju generacijskih problema kao ni razvoju demokracije u Hrvatskoj.

Razmišljanja o prednostima i manjkavostima dobivanja aktivnog prava glasa sa 16 godina grupirala su se u dva faktora (ukupne varijance 64,69%) koja su vrlo jasno profilirana (tablica 26) i u čijem se zastupanju ispitanici relativno malo razlikuju (tablica 27).

Tablica 26: Faktorska struktura mišljenja o prednostima i nedostacima ranijeg dobivanja aktivnog prava glasa

Tvrdnje	Faktor 1	Faktor 2
Ranije dobivanje prava glasa mladih pridonijelo bi razvoju demokracije u Hrvatskoj.	.880	
Ranije pravo glasa je potrebno je jer današnje generacije mladih žele sudjelovati na izborima.	.823	
Ranije dobivanje prava glasa osiguralo bi da nositelji vlasti više uvažavaju interese, potrebe i probleme mladih.	.806	
S uvođenjem ranijeg prava glasa škole bi morale pripremiti mlade za ostvarivanje svojih građanskih prava i dužnosti.	.747	
Ranije pravo glasa nije pametno uvoditi jer su mladi skloniji ekstremnim političkim stavovima.		.797
Ranije dobivanje prava glasa nije opravdano jer mladi nisu dovoljno politički obrazovani i informirani da bi znali koga birati.		.796
Ranije dobivanje prava glasa je nepotrebno jer mladi u Hrvatskoj ionako ništa ne mogu promijeniti.		.756
Ranije dobivanje prava glasa je nepotrebno jer mlade ne treba opterećivati politikom.		.740
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>33,53</i>	<i>31,16</i>

Faktor 1: *poticanje političke participacije i utjecaja mladih*; faktor 2: *nekompetentnost i nemotiviranost mladih*

Tablica 26: Razlike u percepciji prednosti i nedostataka ranijeg dobivanja aktivnog prava glasa

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2
<i>Spol</i>	<i>t-omjer=-3,81</i>	<i>t-omjer=-3,65</i>
Žene	.089	.084
Muškarci	-.085	-.082
<i>Dob</i>	<i>F-omjer=19,63</i>	
15 – 19 godina	.212	
20 – 24 godine	-.074	
25 – 29 godina	-.111	
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=17,11</i>	
Učenici	.276	
Studenti	-.084	
Nezaposleni	-.053	
Zaposleni	-.127	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=17,20</i>	
OŠ i manje	.264	
Ind./zanatska škola	-.110	
Četverogodišnja sred. škola	-.084	
VŠS, VSS i više	-.132	
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	<i>F-omjer=7,95</i>	
Religiozni	.066	
Neodlučni	-.029	
Nereligiozni	-.160	
<i>Sranačka preferencija</i>		<i>F-omjer=25,30</i>
HDZ		-.005
SDP		.104
Bez preferencije		-.021

Prvi faktor nazvan je *poticanje političke participacije i utjecaja mladih* jer okuplja nedvojbeno afirmativne stavove u smislu kako bi ranije dobivanje prava glasa pridonijelo povećanju političke participacije i efikasnosti mladih, pa i demokratizaciji cijeloga društva. Analiza varijance pokazuje da tu latentnu dimenziju najviše prihvaćaju učenici sa završenom osnovnom školom te žene, a najmanje zaposleni sa završenom trogodišnjom strukovnom školom i fakultetom kao i nereligiozni ispitanici, dok isticanje pozitivnih argumenata opada s rastom životne dobi ispitanika. *Nekompetentnost i nemotiviranost mladih* ime je drugoga faktora kojeg konstituiraju stavovi čiji sadržaj jasno upućuje na doživljaj mladih kao politički nekompetentnih koji su ionako bez moći da išta promijene zbog čega je i bolje da ih se ne opterećuje političkim poslovima. S takvim se stavovima najviše slažu žene i pristaše SDP-a. Ukratko, dobiti od spuštanja dobne granice za dobivanje ograničenoga biračkog prava mladi, koji su to pravo već ostvarili, uglavnom ne vide i stoga ga ni ne podržavaju.

5. Percepcija društvenih i političkih konzekvenci europske integracije Hrvatske

Sastavni dio odnosa mladih Hrvatske spram politike jest odnos prema Europskoj uniji i integraciji Hrvatske u tu asocijaciju. Taj odnos bio je važan u procesu pripreme zemlje za ulazak u EU, a postaje još važniji nakon što je Hrvatska postala integralni dio Unije. Naime, Hrvatska je ulaskom u EU prihvatila vrijednosti i ciljeve definirane u Ustavu Europe, a to su: ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokracija, jednakost, vladavina prava i poštovanje ljudskih prava te pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca. Iz navedenih vrijednosti proizlaze i ciljevi EU-a, kao što su očuvanje mira i dobiti građana, održivi razvoj, unapređivanje znanstvenog i tehnološkog napretka, promocija pravde i socijalne zaštite, rodne jednakosti, međugeneracijske solidarnosti i zaštite dječjih prava, uz smanjivanje socijalne isključenosti i diskriminacije te stimuliranje ekonomske, društvene i teritorijalne kohezije i solidarnost među članicama EU-a, a u skladu s tim jamči se sloboda kretanja ljudi, dobara, usluga i kapitala. (A Constitution for Europe, 2004: 8).

Tijekom šest desetljeća procesa europskih integracija analize su se usmjeravale kako na propitivanje utjecaja zemalja-članica na EU, tako i na proces europeizacije, odnosno ostvarivanje utjecaja EU-a na stabilnost i promjene u pojedinim zemljama. Paralelno s razvojem EU-a rastao je i utjecaj te asocijacije, odnosno njezinih institucija i odluka, na ekonomski razvoj i politički poredak u pojedinim zemljama. Utjecaj EU-a na zemlje-članice na ekonomskom planu ostvaruje se kroz tržišnu regulaciju (što uključuje i ujednačavanje postojećih nacionalnih standarda s europskim nor-

mama), makroekonomsku stabilizaciju i redistribuciju zajedničkih sredstava (Duch, Taylor, 1997; Gabel, Whitten, 1997). No, EU osim direktnih ostvaruje i indirektno utjecaje koji jačaju paralelno s proširenjem i produbljenjem procesa europske integracije (Gabel, 1998; Hix, Goetz, 2000; Davies, 2003; Grubiša, 2005). Ti se utjecaji mogu prepoznati i na institucionalnoj razini i u obrascima političkog funkcioniranja i ponašanja, pri čemu mogu stimulirati određene promjene ili osnažiti već postojeće procese koji su u skladu sa zahtjevima EU-a. Štoviše, proces europske integracije indirektno može utjecati i na nacionalne izborne procese i političke stranke, i na izbor opcija u javnim politikama, i na strukturu interesne reprezentacije i posredovanja. Istodobno, širenje i razvoj EU i njezinih institucija omogućuje akterima nacionalne politike da uđu u širu političku arenu u kojoj će ostvariti važne informacijske prednosti koje im mogu koristiti u političkom djelovanju na domaćem planu. Potonja konstatacija sugerira da su "političke elite bolje osposobljene da koriste razinu Europske unije za ostvarivanje vlastite prednosti, nego obični članovi stranaka ili masovni elektorat" (Hix, Goetz, 2000: 14). U tom kontekstu korisno je podsjetiti kako je projekt europskog ujedinjenja osmislila politička elita te da integracijske procese trajno vode politički lideri koji ujedno neposredno sudjeluju u raspravama i donošenju odluka. Stoga je njihova informiranost znatno bolja, ali i odgovornost veća ako građani njihovih zemalja nisu dostatno upoznati s relevantnim zbivanjima na razini EU-a. Evidentno je da problem tog tipa postoji jer redovito provedena istraživanja u EU ustrajno ukazuju na „nedovoljno poznavanje (...) integracijskog procesa, njegovih institucija, aktera i vrijednosti“ što daje „dovoljno elemenata za konstataciju da jedan od akutnih problema i nedostataka Europske unije nije samo već naširoko konstatirani 'demokratski deficit', već i svojevrsni obrazovni deficit. Taj obrazovni deficit obuhvaća deficit znanja, ali i puke informiranosti o onome što se događa, uslijed čega europska javnost na mnoge pojave unutar Europske unije reagira predrasudama i stereotipima“ (Grubiša, 2005: 35). Informiranost i znanje građana zemalja-članica su važni jer utječu na to kako oni doživljavaju EU, a o građanima, u krajnjoj liniji, ovisi tempo i kvaliteta razvoja europske integracije, pri čemu oni izravno osjećaju i posljedice odluka koje donosi politička elita. Stoga se u većini tih istraživanja odnosa građana prema EU polazi od utilitarne hipoteze koja sugerira da pojedinci i grupe u državama članicama vrednuju Uniju iz rakursa svojih stvarnih ili pretpostavljenih konkretnih interesa (Gabel, Whitten, 1997; Hix, Goetz, 2000; Grubiša, 2005; Ziebertz, Kay, 2009). Pritom rezultati tih istraživanja ukazuju na varijacije stavova građana u funkciji vremena i od zemlje do zemlje. To znači kako je odnos građana prema EU izrazito dinamičan i promjenjiv jer je dominantno pod utjecajem specifičnih ekonomskih, političkih, društvenih i kulturnih okolnosti, kako na domaćem planu, tako i na razini EU-a. Preciznije rečeno, stavovi građana prema EU i procesu integracije u svakoj pojedinoj zemlji-članici ovise o međusobnoj dinamici triju elemenata: 1) ekonomskim, društvenim i političkim zbivanjima u

određenoj zemlji; 2) ekonomskim, društvenim i političkim zbivanjima u Europskoj uniji; 3) odnosima određene zemlje s EU-om i/ili nekim njezinim članicama.

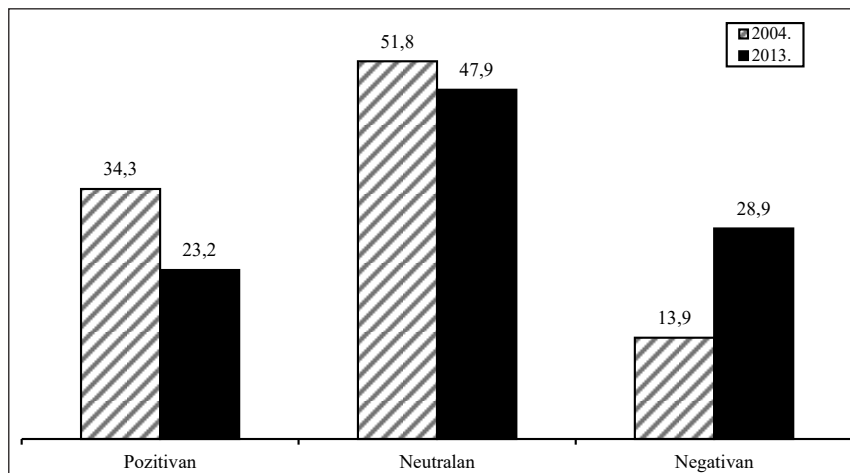
Osim nalaza kako se stavovi građana o EU mijenjaju pod utjecajem internih i eksternih faktora te kako je recepcija EU-a različita u različitim zemljama, a što ovisi o specifičnostima svake pojedine zemlje, ustanovljeni su i drugi trendovi. Tako se pokazalo da različite društvene i interesne grupe u zemljama članicama imaju različita očekivanja od europske integracije; da je podrška europskoj integraciji dominantno pod utjecajem ekonomske komponente, odnosno odlučujući je odnos nacionalnih i ekonomskih uvjeta naspram mjerljivih beneficija koje se očekuju; da građani iz zemalja i regija, za koje se smatra da imaju komparativne prednosti, ujedno očekuju veće koristi i iskazuju snažniju potporu EU. Osim tih socioekonomskih elemenata, na pozitivan stav spram EU također utječu politički i kulturni faktori, odnosno percepcija potrebe za demokratizacijom određenih država i društava, postojanje većeg socijalnog kapitala, posebice u dimenziji povjerenja (pri čemu se povjerenje u domaće institucije prelijeva i na razinu Unije), veća otvorenost prema drugim kulturama i narodima (zajedno s pozitivnim stavovima spram imigranata) te porast kulturne svijesti o europskom identitetu (Eichenberg, Dalton, 1993; Gabel, 1998; Green, 1999; Hix, Goetz, 2000; Davies, 2003). U tom je kontekstu već uočeno kako postoje razlike između građana „starih“ i „novih“ članica Europske unije u smjeru veće kritičnosti prema EU mladih iz „novih“ članica čija su očekivanja od te asocijacije, pa otuda i razočaranja, bila veća (Ziebertz, Kay, 2009). No, treba pretpostaviti - a društvena i politička zbivanja u vremenu krize od 2008. godine pojačana problemima koje sobom nosi tzv. migrantski val su to i pokazala - kako se pod teretom promijenjenih okolnosti i u „starim“ i u „novim“ članicama stavovi građana uvelike mijenjaju na način da se u većoj ili manjoj mjeri udaljavaju od europskih ideala i proklamiranih vrijednosti.

Kada je riječ o Hrvatskoj kao najnovijoj članici, usponi i padovi tijekom više od desetljetnog pregovaračkog procesa u odnosima s EU-om izravno su utjecali na oscilacije u podršci pridruživanju Hrvatske toj zajednici zemalja, kao što se mijenjala i percepcija potencijalnih gubitaka i dobitaka na nacionalnoj, grupnoj i individualnoj razini nakon ulaska Hrvatske u EU (Baranović, 2002; Ilišin, Mendeš, 2005; Skoko, 2006; Blanuša, 2011; Blanuša, Šiber, 2011). U tom kontekstu posebno je važna potpora koju procesu europske integracije daju mladi kao i promjene koje nastaju u tom pogledu. Promjene u stavovima mladih su važne jer o njima uvelike ovisi budućnost projekta ujedinjene Europe i Hrvatske u takvoj Europi, a ispitivanje mlade populacije kao jednog od najosjetljivijeg seizmografa društvenih zbivanja može upozoriti na moguće tektonske poremećaje u promatranim području. Hrvatska je 1. srpnja 2013. godine postala punopravna članica EU-a, a kako je ovo istraživanje provedeno dva-tri mjeseca prije tog povijesnog datuma, ispitivanje je, kao i u ranijim istraživanjima s čijim se rezultatima uspoređuju recentni podaci, bilo

koncentrirano na stavove mladih o toj asocijaciji i percepciji eventualnih promjena koje će nastati nakon priključenja Hrvatske EU.

Za početak je indikativan uvid u opći stav mladih prema EU jer rezultati pokazuju kako se u proteklih desetak godina, obilježenih tegobnim procesom pregovaranja, slika Unije u očima mladih pogoršala (grafikon 12).

Grafikon 12: Komparativni prikaz općeg stava prema EU (%)

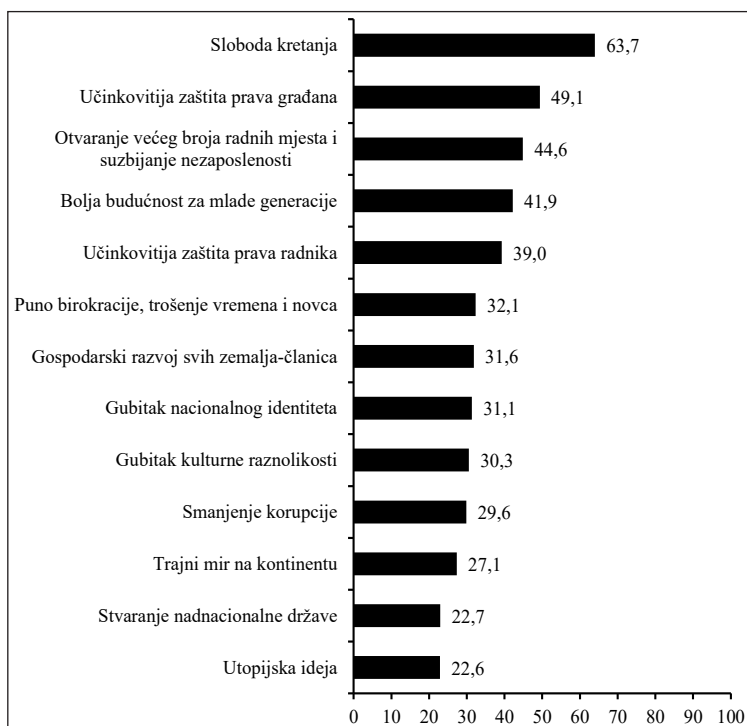
Poražavajući je podatak kako je manje od četvrtine mladih uoči formalnog ulaska Hrvatske u EU imalo pozitivan doživljaj te asocijacije pri čemu su nešto brojniji oni koji imaju negativnu sliku. Štoviše, pritom se tijekom desetak godina broj mladih koji imaju negativnu sliku o EU udvostručio, a broj onih s pozitivnim stavom smanjio za trećinu.²⁰ Moguće je pretpostaviti da su takvi trendovi pokazatelj razočaranja zbog dugotrajnog i tegobnog procesa pregovora za ulazak Hrvatske u EU, a što

²⁰ Unatoč relativno sivoj slici EU-a u očima mladih, oni ipak imaju malo više povjerenja u institucije EU nego u političke institucije u Hrvatskoj jer ih je 2012. godine cca 21% izjavilo da vjeruju, a 28% da ne vjeruju europskim institucijama (Ilišin i dr., 2013: 132) što je ipak više nego iskazano povjerenje u hrvatske institucije vlasti na nacionalnoj razini. Percepcija prednosti EU-a ustanovljena je i u istraživanju studenata 2010. godine gdje je usporedba njihova viđenja EU-a i Hrvatske pokazala kako smatraju da je Unija više demokratska i posvećena poštivanju ljudskih prava, razvijenije ekonomije koja omogućuje dobre uvjete za život te da vodi bolju skrb o siromašnim građanima (Ilišin, 2014: 275). Konkretnije, ispitivane karakteristike Hrvatskoj su pripisane u rasponu od 23% (demokratska) do 4% (razvijena ekonomija i dobra skrb o siromašnima), a Uniji od 59% (razvijena ekonomija) do 22% (dobra skrb o siromašnima). Istodobno, neslaganje da Hrvatsku i EU krasi ponuđene karakteristike u slučaju Hrvatske kreće se od 34% (demokratska) do 74% (dobra skrb o siromašnima), a u pogledu EU-a od 10% (razvijena ekonomija) do 36% (dobra skrb o siromašnima).

je bilo suprotno početnim željama i očekivanjima građana Hrvatske. U obje godine ispitivanja najviše mladih zapravo nije imalo stava, što može odražavati njihovu neinformiranost, kao i zbunjenost zbog nekih zbivanja u europskim zemljama i samoj Uniji. U takvom „mlakom“ stavu prema EU mladi u Hrvatskoj su vrlo ujednačeni, a jedina statistički značajna razlika registrirana je s obzirom na socioprofesionalni status ispitanika ($\chi^2=28,75$): studenti imaju natprosječno pozitivnu, a nezaposleni natprosječno negativnu sliku o Uniji.

Opći doživljaj mladih kada je riječ o EU svakako treba biti dopunjen drugim podacima koji su konkretnije naravi i kao takvi mogu pomoći boljem razumijevanju odnosa mladih Hrvatske prema EU. Prvi od tih podataka tiču se procjene značenja EU i prikazani su u grafikonu 13 kao zbroj odgovora „slažem se“ i „potpuno se slažem“ na ljestvici od pet stupnjeva.

Grafikon 13: Percepcija značenja Europske unije (%)

Samo jedno značenje Europske unije percipira većina mladih, a to je sloboda kretanja. Međutim, logično je pretpostaviti da - kada bi se istraživanje provelo danas, u 2017. godini, nakon iskustva pojačanih kontrola i zatvaranja granica zbog tzv. migrantske krize i straha od terorističkih akcija - vjerojatno ni to značenje ne

bi istakla većina mladih. Slijede očekivanja da EU znači učinkovitiju zaštitu prava građana, otvaranje većeg broja radnih mjesta i suzbijanje nezaposlenosti te bolju budućnost za mlade generacije. S druge strane, najmanje potpore uživaju mišljenja da EU zapravo predstavlja utopijsku ideju te da vodi stvaranju nadnacionalne države, a znakovito je da tek više od četvrtine mladih smatra da EU znači smanjenje korupcije i trajni mir na kontinentu. Kada je riječ o potonjim podacima, dodatno se pokazalo kako se trećina mladih ne slaže s tim da Europska unija jamči trajni mir na kontinentu kao što ne osigurava ni smanjenje korupcije što jasno upućuje na gubitak vjere u jedan od glavnih argumenata za postojanje ujedinjene Europe kao i u njezinu sposobnost da suzbije koruptivna ponašanja u vlastitim redovima čime gubi snagu uzora zemljama koje se tek pripremaju za ulazak u EU i kojima se uvelike pripisuje razgranatost takvog ponašanja. S tim je povezan i podatak da se cca 30% mladih ne slaže s tim da EU predstavlja utopijsku ideju dok ih 48% nema određeno mišljenje o tome, a na osnovi takve distribucije odgovora može se konstatirati kako je zapravo manjina mladih uvjereni u to da je europsko ujedinjenje realna opcija. No, unatoč vlastitoj mutnoj slici EU-a i krizi koja traje u većini njezinih članica, hrvatska mladež ipak bolje socioekonomske šanse i na generacijskom planu i za zemlje-članice vidi u okviru te asocijacije. Također je vidljivo da mladi više ističu poželjna nego nepoželjna značenja Europske unije što potencira pitanje zašto slika EU-a u njihovim očima nije bolja.

Faktorskom analizom ekstrahirana su dva vrlo prepoznatljiva faktora (ukupne varijance 61,02%) koja govore o značenjima EU-a (tablica 28), dok je analiza varijance pokazala gotovo posvemašnju homogenost mladih.

Tablica 28: Faktorska struktura značenja Europske unije

Značenja EU	Faktor 1	Faktor 3
Učinkovitija zaštita ljudskih prava	.840	
Učinkovitija zaštita prava radnika	.838	
Otvaranje većeg broja radnih mjesta i suzbijanje nezaposlenosti	.807	
Gospodarski razvoj svih zemalja-članica	.801	
Bolja budućnost za mlade generacije	.800	
Smanjenje korupcije	.794	
Trajni mir na kontinentu	.750	
Sloboda kretanja	.688	
Stvaranje nadnacionalne države	.623	
Gubitak kulturne raznolikosti		.859
Gubitak nacionalnog identiteta		.853
Utopijska ideja		.708
Puno birokracije, trošenje vremena i novca		.659
% zajedničke varijance	42,11	18,91

Faktor 1: razvojne mogućnosti EU-a; faktor 2: ograničavajuća značenja EU-a

U prvom faktoru grupirana su značenja kojima se može pripisati pozitivan predznak – osim stvaranja nadnacionalne države, čemu i inače teži vrlo malo europskih građana – jer većinom znače postojanje uvjeta za ekonomski i društveni razvoj pa je stoga i nazvan *razvojne mogućnosti EU-a*. Takvo značenje Uniji natprosječno pripisuju ispitanici iz Sjeverne Hrvatske, za razliku od onih iz Dalmacije (F-omjer=4,80) te pristaše SDP-a nasuprot mladima bez stranačke preferencije. Drugi faktor okuplja moguće pojave koje su uvelike nepoželjne i stoga je nazvan *ograničavajuća značenja EU-a*. Mladi se međusobno statistički značajno ne razlikuju u zastupanju ove latentne dimenzije što znači da sve podskupine mladih podjednako percipiraju navedene negativne efekte.

Analizirana značenja EU dobrim su dijelom komplementarna očekivanjima pozitivnih i negativnih posljedica od ulaska Hrvatske u EU što je ispitano u istraživanjima iz 2004. i 2012. godine. Nade i strahovi mladih te trend promjena prikazani su tablicama 29 i 30 gdje su odgovori „uglavnom“ i „potpuno se slažem“ iz četvero-stupanske ljestvice svrstani u zajedničku kategoriju.

Tablica 29: Komparativni prikaz percepcije pozitivnih posljedica ulaska Hrvatske u EU (%)

Očekivane pozitivne posljedice	1999.	2004.	2012.
Veće mogućnosti za putovanja i sklapanja prijateljstava	79,5	83,7	86,0
Bolje i kvalitetnije obrazovanje	84,5	83,5	81,1
Bolje upoznavanje kultura i religija drugih naroda	65,2	76,2	80,5
Bolje mogućnosti zapošljavanja	87,8	80,5	78,1
Kvalitetniji i brži gospodarski razvoj	96,0	82,2	77,4
Brža demokratizacija društva	89,8	77,2	73,4
Bolja zaštita ljudskih i manjinskih prava	89,8	79,5	72,0
Viši životni standard ljudi	91,5	77,5	70,0
Bolja vojna zaštita Hrvatske	67,5	66,2	69,2

Tablica 30: Komparativni prikaz percepcije negativnih posljedica ulaska Hrvatske u EU (%)

Očekivane negativne posljedice	1999.	2004.	2012.
Čini Hrvatsku ovisnom o razvijenim europskim zemljama (kulturno, politički, gospodarski itd.)	37,9	66,4	67,3
Povećava mogućnost gospodarske eksploatacije Hrvatske	36,9	39,8	64,7
Ekonomskim standardima i mjerama ograničava gospodarski razvoj Hrvatske	25,3	48,2	60,1
Narušava suverenitet hrvatske države	18,5	34,8	53,0
Ugrožava nacionalni identitet hrvatskog naroda	20,5	38,4	52,4

Promatrajući samo rezultate istraživanja iz 2012. godine, uočljivo je kako većina mladih očekuje sve navedene i pozitivne i negativne posljedice. To je izuzetno zanimljivo jer ukazuje na ambivalentan odnos mladih spram integracije Hrvatske u EU. Polazeći od utilitarne hipoteze, može se komentirati kako ipak nešto više mladih očekuje pozitivne nego negativne posljedice, ali da su negativna očekivanja dovoljno prisutna da zacijelo djeluju na pogoršanje slike EU-a u očima mladih. Kako dijapazon pozitivnih i negativnih očekivanja obuhvaća ekonomske, političke i kulturne dimenzije, ne iznenađuje kako mladi – suočeni s višegodišnjom krizom u Hrvatskoj i europskom okruženju – očekuju najmanje koristi i osjećaju najviše strahova zbog ekonomskih posljedica, a što potvrđuju i druga slična istraživanja (Blanuša, Šiber, 2011).

U sklopu ispitivanja odnosa prema procesu europske integracije Hrvatske, međutim, najzanimljivija je dinamika očekivanih pozitivnih i negativnih posljedica nakon ulaska Hrvatske u EU. Integralno promatrani podaci u tablicama 29 i 30 zorno pokazuju silazni trend očekivanja pozitivnih posljedica i uzlazni trend očekivanja negativnih posljedica integracije. Preciznije rečeno, malo su porasla očekivanja pozitivnih kulturnih efekata (putovanja, sklapanje prijateljstava i upoznavanje drugih kultura i naroda) i bolje vojne zaštite, dok je iščekivanje svih ostalih pozitivnih posljedica opalo. Istodobno, manjinsko očekivanje negativnih posljedica ustanovljeno 1999. godine ustrajno je raslo da bi 2012. godine većina mladih iskazala očekivanja kako će se dogoditi sve navedene negativne posljedice – štoviše, bojazni su u promatranom razdoblju porasle dva do tri puta²¹. Indikativno je da, iako je 2004. godine Hrvatska dobila status zemlje kandidata, to nije utjecalo na jačanje pozitivnih očekivanja, ali jest na širenje strahova. Takav se trend nastavio i tijekom cijelog pregovaračkog procesa što upućuje na to kako su godinu dana prije formaliziranja hrvatskog članstva u EU, mladi bili preplavljeni proturječnim očekivanjima. Ukratko rečeno, proces gubitka velikih očekivanja odvijao se sinkronizirano pri čemu su bojazni rastle znatno više nego što su pozitivna očekivanja opadala. Stoga je konačni saldo ipak ostao u korist očekivanja pozitivnih posljedica integracije, s gorkim dodatkom naraslih strahova. Postavlja se pitanje: jesu li se ustanovljene mijene zbivale pod utjecajem objektivnog ili jednostranog informiranja? To nipošto nije nevažno ako se složimo s tim da iskazani strahovi mogu biti paralizirajući – što generira odbojnost spram pretpostavljenog nositelja ugroze – umjesto mobilizirajući za što je jedan od uvjeta da promišljanja o Hrvatskoj u EU trebaju biti utemeljena na kvalitetnom informiranju i educiranju raznih društvenih skupina (Blanuša, 2011: 44).

²¹ Zanimljivo je da su 2012. godine mladi u svojim očekivanjima čak nadmašili rezultate starijih iz 2004. godine koji su tada u nešto manjoj mjeri od mladih očekivali pozitivne (79-62%), a u većoj negativne posljedice integracije (70-40%) (Ilišin, Mendeš, 2005: 209). S velikom vjerojatnošću može se pretpostaviti da je u međuvremenu europesimizam porastao među svim građanima Hrvatske.

Dva prethodno razmatrana seta varijabli podvrgnuta su faktorskoj analizi kojom su izlučena dva faktora prvoga reda (tablica 31) ukupne varijance 70,86%. Analiza varijance i t-test pokazali su da se mladi međusobno vrlo malo razlikuju u viđenju mogućih posljedica europske integracije Hrvatske.

Tablica 31: Faktorska struktura percepcije poželjnih i nepoželjnih posljedica ulaska Hrvatske u EU

Posljedice ulaska Hrvatske u EU	Faktor 1.	Faktor 2.
Bolje mogućnosti zapošljavanja	.845	
Bolje i kvalitetnije obrazovanje	.841	
Kvalitetniji i brži gospodarski razvoj	.833	
Bolja zaštita ljudskih i manjinskih prava	.831	
Brža demokratizacija društva	.821	
Viši životni standard ljudi	.819	
Bolje upoznavanje kultura i religija drugih naroda	.802	
Bolja vojna zaštita Hrvatske	.782	
Veće mogućnosti za putovanja i sklapanja prijateljstava	.772	
Ekonomskim mjerama i standardima ograničava gospodarski razvoj Hrvatske		.874
Čini Hrvatsku ovisnom o razvijenim europskim zemljama		.860
Povećava mogućnost gospodarske eksploatacije Hrvatske		.829
Ugrožava nacionalni identitet hrvatskog naroda		.820
Narušava suverenitet Hrvatske države		.812
% zajednička varijance	43,95	23,91

Faktor 1: *eurooptimizam*; faktor 2: *europesimizam*

Eurooptimizam je naziv prvoga faktora jer okuplja sva ponuđena pozitivna očekivanja od ulaska Hrvatske u EU pri čemu su najviše saturirana ona ekonomske naravi. Eurooptimizam među mladima varira samo s obzirom na njihov rezidencijalni status (F-omjer=6,20) i Regionalnu pripadnost (F-omjer=5,43). Stanovnici Zagreba su ti koji znatno manje od drugih očekuju pozitivne posljedice, a na suprotnoj strani su mladi žitelji Istočne i Središnje Hrvatske. Drugi faktor je imenovan kao *europesimizam* jer ga listom konstituiraju negativna očekivanja, a u njemu su također najviše saturirane ekonomske bojazni. Kao i u slučaju eurooptimizma i europesimizam oscilira na osnovi regionalne pripadnosti (F-omjer=12,07) i domicila (F-omjer=7,04): bojazni natprosječno izražavaju mladi iz Zagreba i Iste i Primorja, a ispodprosječno ispitanici iz Istočne i Sjeverne Hrvatske. U pogledu iskazanog eurooptimizma i europesimizma jasna je razdjelnica između mladih iz razvijenijih i nerazvijenih sredina pri čemu su oni koji žive u relativno boljim uvjetima primjetno skeptičniji u očekivanju dobrobiti od integracije Hrvatske u EU.

Prethodne nalaze dopunjavaju podaci o percepciji potencijalnih dobitnika i gubitnika nakon uključanja Hrvatske u EU (tablica 32).

Tablica 32: Komparativni prikaz percepcije potencijalnih dobitnika i gubitnika integracije Hrvatske u EU (%)*

Društvene skupine	2004.		2013.	
	Bolji položaj	Lošiji položaj	Bolji položaj	Lošiji položaj
Oni koji govore strane jezike	75,4	0,9	75,4	2,6
Stručnjaci	78,0	1,9	63,5	3,9
Velike tvrtke	62,0	7,8	57,8	7,0
Političari	38,0	17,2	57,1	11,1
Menadžeri	64,9	4,5	49,9	5,5
Mladi ljudi	67,8	3,4	44,7	9,9
Poduzetnici	48,8	7,8	38,8	13,3
Neki dijelovi Hrvatske više nego drugi	35,3	10,3	32,1	15,0
Pripadnici različitih manjina	40,8	5,4	31,8	11,4
Nezaposleni	46,4	14,2	27,9	24,0
Javni službenici	28,7	7,4	23,7	13,8
Nastavnici	32,2	5,3	22,6	13,3
Stanovnici Zagreba	32,9	6,8	22,3	23,2
Radnici	33,6	15,9	22,2	23,2
Poljoprivrednici	28,0	30,8	19,0	36,5
Svi građani Hrvatske	32,4	9,2	17,5	22,7
Umirovljenici	28,0	12,8	13,2	22,4

* Ostatak do 100% čini odgovor „ni bolje ni lošije“.

Gledajući samo podatke iz 2013. godine, pokazuje se da za većinu promatranih društvenih skupina najveći broj mladih ne očekuje ni poboljšanja ni pogoršanja pri čemu istodobno drže kako će se većini društvenih skupina položaj ipak više poboljšati nego pogoršati. To osobito važi za skupine koje su percipirane kao sigurni dobitnici integracije, a to su: građani koji govore strane jezike, stručnjaci, velike tvrtke, političari i menadžeri. Kao gubitnici, tj. oni čiji će se položaj u većoj mjeri pogoršati nego poboljšati, izdvajaju se umirovljenici, poljoprivrednici, radnici i svi građani Hrvatske pri čemu su poljoprivrednici u oba vala istraživanja percipirani više kao gubitnici nego dobitnici europske integracije Hrvatske. Takva slika gubitnika u očima mladih može se povezati s gospodarskom i društvenom krizom u Hrvatskoj i Europi, koja doprinosi tome da i inače ranjive skupine postaju još ranjivije. Usporedba s podacima iz 2004. godine²² pokazuje nekoliko znakovitih promjena. Prvo, tijekom

²² Te godine su mladi i stariji imali vrlo slično viđenje potencijalnih dobitnika i gubitnika europske integracije Hrvatske pri čemu odaskaču podaci kako je više starijih (77%) smatralo kako će mladi profitirati od ulaska Hrvatske u EU te da će poljoprivrednici dospjeti u još lošiji položaj (39%) (Ilišin, Mendeš, 2005: 227).

desetak godina gotovo za sve ispitivane skupine mladi u manjem broju procjenjuju kako će biti u boljem položaju nakon ulaska Hrvatske u EU. Od takvog trenda odstupaju samo oni koji govore strane jezike koji su ostali na istoj razini te političari za koje 2012. godine upola više mladih smatra kako će im se položaj poboljšati. Drugo, porastao je broj mladih koji za gotovo sve skupine procjenjuju da će im se položaj pogoršati iz čega se izdvajaju jedino velike tvrtke i političari za koje se čak smanjio broj ispitanika koji ih doživljavaju kao potencijalne gubitnike integracije. Treće, došlo je do promjena u rangovima, pa su osobito političari, a zatim javni službenici, napredovali na listi potencijalnih dobitnika, dok se istodobno primjetno smanjio rejting mladih, nezaposlenih i radnika. Štoviše, u percepciji ispitanika i mladi i nezaposleni izgubili su čak oko 20% potpore kao potencijalni dobitnici integracije. Svi ovi trendovi uvelike mogu objasniti i tendenciju porasta negativnog i smanjenja pozitivnog stava mladih Hrvatske prema EU.

Faktorskom analizom dobivena su tri prepoznatljiva faktora (ukupne varijance 54,21%) koji su prikazani u tablici 33, a analiza varijance upućuje na osrednju diferenciranost mladih u tom pogledu (tablica 34).

Tablica 33: Faktorska struktura percipiranih dobitnika europske integracije Hrvatske

Društvene skupine	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Nastavnici	.746		
Radnici	.741		
Umirovljenici	.736		
Nezaposleni	.708		
Poljoprivrednici	.688		
Javni službenici	.657		
Svi građani Hrvatske	.574	.535	
Poduzetnici	.519		.419
Pripadnici manjina (nacionalnih, vjerskih, kulturnih, spolnih itd.)	.437		
Mladi ljudi	.400	.670	
Oni koji govore strane jezike		.624	.307
Neki dijelovi Hrvatske više nego drugi		.611	
Stanovnici Zagreba	.420	.587	
Stručnjaci		.585	
Političari			.713
Menadžeri			.647
Velike tvrtke		.345	.621
% zajedničke varijance	26,61	15,85	11,75

Faktor 1: radno i socijalno zavisne skupine; faktor 2: propulzivne skupine; faktor 3: elite moći

Tablica 34: Razlike u percepciji dobitnika europske integracije Hrvatske

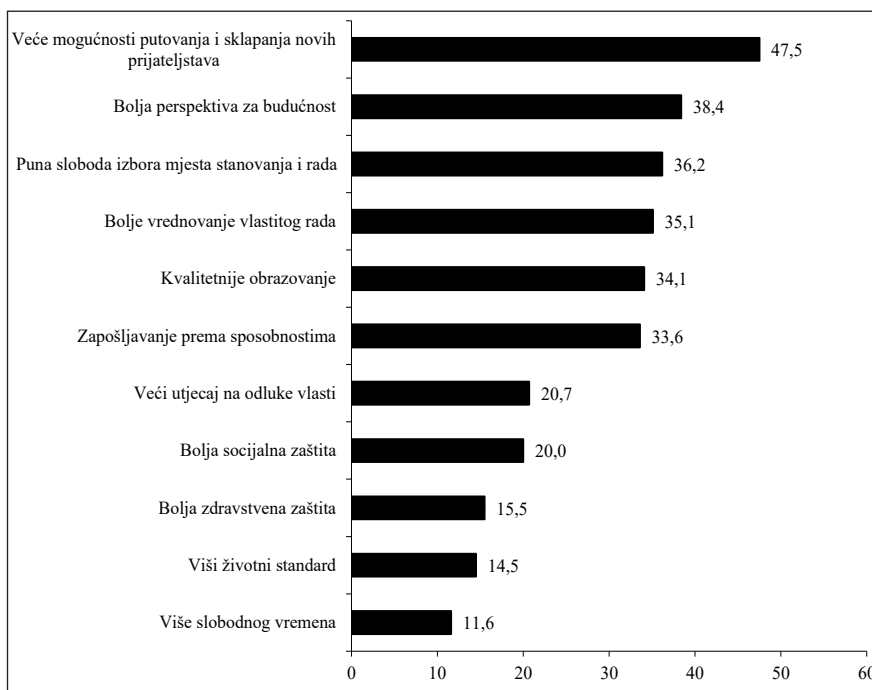
Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2
<i>Dob</i>	<i>F-omjer=13,62</i>	
15 – 19 godina	.174	
20 – 24 godine	-.040	
25 – 29 godina	-.109	
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=6,31</i>	<i>F-omjer=11,22</i>
Učenici	.162	.064
Studenti	-.054	.161
Nezaposleni	.003	-.092
Zaposleni	-.093	-.166
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=8,50</i>	<i>F-omjer=13,56</i>
OŠ i manje	.157	.052
Ind./zanatska škola	.070	-.354
Četverogodišnja sred. škola	-.057	.006
VŠS, VSS i više	-.159	.162
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=5,06</i>	
Sjeverna Hrvatska	.135	
Središnja Hrvatska	.016	
Istra i Primorje	-.081	
Istočna Hrvatska	.026	
Dalmacija	-.192	
Zagreb	.057	
<i>Stranačka preferencija</i>	<i>F-omjer=10,96</i>	<i>F-omjer=16,24</i>
HDZ	.118	.004
SDP	.201	.252
Bez preferencije	-.077	-.121

Radno i socijalno zavisne skupine je naziv prve latentne dimenzije s obzirom na društvene skupine koje uključuje, pri čemu treba primijetiti da sve zajedno predstavljaju većinu hrvatskog stanovništva. Te skupine kao potencijalne dobitnike europske integracije Hrvatske ponajprije ističu učenici i stanovnici Sjeverne Hrvatske, nasuprot žiteljima Dalmacije te osobito pristaše SDP-a i donekle HDZ-a. Pritom percepcija radno i socijalno zavisnih skupina kao dobitnika integracije opada s dobi i stupnjem obrazovanja ispitanika. Drugi faktor imenovan je kao *propulzivne skupine* jer okuplja skupine s određenim kompetencijama i/ili komparativnim prednostima što ih čini sigurnijim potencijalnim dobitnicima. Te skupine natprosječno ističu studenti (za razliku od zaposlenih sa završenom trogodišnjom strukovnom školom) i akademski obrazovani ispitanici te simpatizeri SDP-a kojima su opozit ispitanici bez stranačke identifikacije. Treći faktor nazvan je *elite moći* jer su u njemu grupirane skupine koje su nositelji ekonomske, upravljačke i političke moći. Analiza varijance

je pokazala kako sve podskupine mladih elite moći podjednako doživljavaju kao potencijalne dobitnike europske integracije Hrvatske. Gledajući prethodne nalaze integralno, može se reći kako se oni mladi čije su osobne kompetencije niže u većoj mjeri nadaju da će svima biti bolje, dok se oni čije su kompetencije više, pouzdaju u poboljšanje položaja onih kategorija hrvatskog stanovništva koje raspolažu primjenjivim znanjima.

Prethodno prikazani nalazi o odnosu mladih prema EU pokazali su kako je njihov euroentuzijazam tijekom pregovaračkog procesa slabio iako su se utilitarna očekivanja održala na razmjerno visokoj razini. Međutim, ta razina ozbiljno se spušta kada je riječ o percepciji eventualnih osobnih koristi od ulaska Hrvatske u EU. To je vidljivo iz grafikona 14 gdje su prikazani rezultati istraživanja iz 2013. godine koji predstavljaju agregirane odgovore „mnogo“ i „vrlo mnogo“ na peterostupanj-skoj ljestvici.

Grafikon 14: Percepcija osobnih koristi od ulaska Hrvatske u Europsku uniju (%)

Indikativno je da nijednu osobnu korist ne navodi većina mladih, dok ih istodobno 52% smatra da im se životni standard neće poboljšati. Tome treba dodati kako od 25% (putovanja i sklapanja prijateljstava) do 42% mladih (bolja socijalna zaštita) ne može procijeniti eventualne osobne koristi, a od 28% (putovanja i sklapanja prijatelj-

stava) do 48% (bolja zdravstvena zaštita) njih očekuje nikakve ili male osobne koristi. Kao što se vidi iz grafičkog prikaza, najbliže većinskom očekivanju osobne koristi su veće mogućnosti putovanja i sklapanja prijateljstava, dok se oko trećine mladih nada boljoj perspektivi za budućnost, punoj slobodi izbora mjesta stanovanja i rada, boljem vrednovanju svojega rada, kvalitetnijem obrazovanju i zapošljavanju prema sposobnostima. To su ujedno i poboljšanja na osobnom planu – s izuzetkom kvalitetnijeg obrazovanja – za koja više mladih očekuje kako će se dogoditi nego što ima onih koji drže da u tim područjima neće doći do željenih promjena. Istodobno, vrlo malo mladih smatra da će im ulazak Hrvatske u EU poboljšati socijalnu i zdravstvenu zaštitu, omogućiti viši životni standard i više slobodnog vremena ili osigurati veći utjecaj na odluke vlasti. Gledajući prethodne podatke integralno, pokazuje se kako mladi najviše očekuju određene kulturne benefite povezane s mobilnošću, osrednje se nadaju poboljšanju ekonomskih prilika na osobnom planu, dok se najmanje nadaju poboljšanju opće kvalitete života koju treba jamčiti socijalna država. Stejeće se dojam da su mladi svjesni kako su javna dobra i interesi potisnuti u drugi plan, no ostaje otvoreno pitanje koliko su pomireni s takvim tendencijama, i do kada. Može se tek spekulirati da očekivanja vezana uz poboljšanja na individualnom planu – prije svega u pogledu zapošljavanja i vrednovanja vlastitog rada – doprinose tome da se mladi lakše privikavaju na opći pad opsega i kvalitete javnih usluga i dobara jer se nadaju da će osobnim nastojanjima uspjeti prevladati nezadovoljavajuće društvene uvjete. Sve u svemu, očekivanja osobnih koristi od europske integracije Hrvatske među mladima su razmjerno skromna i ne ukazuju na osobit optimizam.²³

Zanimljivo je da je faktorska analiza proizvela samo jedan faktor (ukupne varijance 64,62%), kojeg se jedino može nazvati *osobne koristi* jer uključuje sve potencijalne osobne koristi. Isticanje svih tih osobnih koristi povezano je s dobi (F-omjer=18,74) i obrazovanjem ispitanika (F-omjer=11,81) te njihovim socioprofesijskim statusom (F-omjer=19,98). Konkretno, najviše osobnih koristi očekuju učenici sa završenom osnovnom školom u dobi od 15-19 godina, dok su na suprotnoj strani zaposleni sa završenom trogodišnjom strukovnom školom i u dobi od 25-29 godina. Ukratko se može komentirati kako sa sazrijevanjem mladih opada njihov entuzijazam u pogledu mogućih osobnih koristi od europske integracije Hrvatske, posebice ako su razmjerno nižih kvalifikacija i ako su se uspjeli zaposliti.

²³ 2004. godine ispitanicima je postavljeno pitanje očekuju li neke osobne koristi (bez konkretizacije) od hrvatskog članstva u EU i pokazalo se da takve koristi očekuje 28% mladih i 23% starijih a ne očekuje ponovo 28% mladih i čak 43% starijih, dok se ostali ispitanici nisu mogli odlučiti (Ilišin, Mendeš, 2005: 236). Navedeni podaci sugeriraju da ni u vremenu kada je eurooptimizam bio rašireniji, mladi uglavnom nisu mogli identificirati osobne koristi koje bi mogle proizaći iz europske integracije Hrvatske što, između ostalog, ukazuje na izostanak ciljanog obraćanja mladima kao potencijalnim dobitnicima integracije čime je propuštene prilika njihova pridobivanja kao snažnijeg zagovornika europskog ujedinjenja.

6. Zaključna rasprava

Ostvareni istraživački uvid u različite dimenzije odnosa mladih prema politici omogućuje ocrtavanje političkog profila mladih, dinamike u procesu njegova uobličavanja te implikacija ustanovljenih tendencija. Sudeći po visokom većinskom prihvaćanju ustavnih vrijednosti – a posebice poštivanja prava čovjeka, slobode i jednakosti – mladi su zadovoljavajuće usvojili temeljna liberalno-demokratska načela. No istodobno je uočljivo da potpora tim načelima kontinuirano, iako blago, opada. Rezultat toga je da u najnovijem istraživanju jedna ustavna vrijednost više ne uživa najvišu većinsku potporu mladih, a to je demokratski i višestranački sustav što je i inače, uz vladavinu prava, kontinuirano najslabije prihvaćeno načelo. Taj nalaz je zanimljiv u svjetlu činjenice kako su hrvatski građani u vrijeme provođenja ovog istraživanja tek nešto kraće od četvrt stoljeća uživali u političkom pluralizmu – nakon iskustva življenja u totalitarnom političkom sustavu obilježenom nemogućnošću izbora između različitih političkih opcija – zbog čega bi se očekivalo da ta vrijednost bude više prihvaćena. Kako to nije slučaj, može se konstatirati da su mladi uvelike razočarani funkcioniranjem političkih institucija i aktera. Na takvu pretpostavku upućuje i nalaz kako je gotovo tri petine mladih nezadovoljno stanjem demokracije u Hrvatskoj. To je nezadovoljstvo ujedno poljuljalo opću potporu mladih demokratskom sustavu za kojeg optira tek četvrtina njih, dok ih najviše (gotovo dvije petine) drži da je najbolje rješenje jak vođa što svakako dovodi u pitanje smisao političkog pluralizma i demokratskog nadmetanja.

Nalazi o percepciji političkih prioriteta također govore o političkim vrijednostima mladih pri čemu su istodobno i odraz njihova doživljaja društvene realnosti. Na vrhu ljestvice političkih prioriteta smješteni su oni socioekonomske naravi kao što su smanjivanje nezaposlenosti, borba protiv kriminala i korupcije te ekonomski rast i razvoj, a na začelju duhovna obnova i potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Iako najslabije plasirani, potonji politički ciljevi su u očima mladih tijekom desetak godina postali važniji, slično kao i jačanje vojne moći i sigurnosti države. Suprotna tendencija, tj. slabljenje potpore mladih zabilježena je u pogledu očuvanja prirodnog okoliša i unapređenja odnosa sa susjednim zemljama. Takvo širenje osjećaja ugroze od potencijalnih vanjskih neprijatelja uz istovremeno slabljenje senzibiliteta za evidentne ekološke probleme, može se promatrati kao indikator osnaživanja tradicionalnih i konzervativnih te slabljenja postmodernističkih političkih vrijednosti među mladima.

Među nalazima o odnosu mladih prema politici posebice se izdvajaju pokazatelji (ne)povjerenja u društvene i političke institucije, i to iz nekoliko razloga. Prvo je vidljivo to da je institucionalno povjerenje na izrazito niskoj razini – kreće se od najviše trećine (u slučaju vojske, vjerskih institucija, predsjednika Republike i policije) do 7-5% (Vlada, Hrvatski sabor i političke stranke). Drugi važan pokazatelj je kako je

između 2004. i 2013. godine došlo do primjetnog pada povjerenja u sve promatrane institucije, i to drastično u slučaju Sabora, Vlade i televizije (zasad se zaustavljajući na tri puta nižoj razini), uz istodoban snažno jačanje nepovjerenja koje je naraslo na većinsko za gotovo polovicu ispitivanih institucija. Zahvaljujući takvim tendencijama, učvrstila se pozicija političkih institucija kao onih koje uživaju minimalno povjerenje mladih što zacijelo svjedoči o procesu delegitimiranja vlasti.

Interes mladih za politiku je slab: većina njih deklarira kako uopće nije zainteresirana za politiku, a svaki drugi ispitanik ne podržava nijednu političku stranku pri čemu je uočljiv trend disperziranja stranačkih preferencija uz posljedično slabljenje potpore najvećim političkim strankama. Unatoč tome, ustanovljena je tendencija rasta društvene i političke participacije mladih jer ih je većina učlanjena u neku organizaciju. U takvom kontekstu osobito je intrigantan trend znatnog rasta broja mladih u političkim strankama – dok je sredinom 2000-ih svaki dvadeseti mladi ispitanik bio učlanjen u neku stranku, 2013. godine to je već bio svaki deseti – iako se istodobno prepолоvio broj mladih koji iskazuju povjerenje u političke stranke. Štoviše, 2013. godine broj mladih članova političkih stranaka dvostruko je veći od broja onih koji vjeruju strankama. Tako velik raskorak neosporno dovodi u pitanje motivaciju većeg dijela mladog stranačkog članstva da se pridruže odabranoj političkoj opciji. Iako podaci o motivaciji članova različitih organizacija da im se pridruže govore o mješavini altruističkih, socijalnih i utilitarističkih motiva, moguće je pretpostaviti da, kada su u pitanju stranke, utilitarni motivi postaju važniji nego u slučaju drugih promatranih organizacija. Naime, kada se enormni porast učlanjivanja mladih u političke stranke smjesti u kontekst derogiranja povjerenja u te političke aktere, moglo bi se krajnje optimistički zaključiti kako se u stranke uključuju kako bi ih “popravili iznutra” i tako ih učinili vjerodostojnijima i efikasnijima. No, uzimajući u obzir dosadašnja iskustva i kretanja u hrvatskom društvu posljednjih desetljeća, uvjerljivijim se čini hipotetski zaključak da je nezanemariv broj mladih politički angažman prvenstveno prepoznao kao instrument egzistencijalnog zbrinjavanja, odnosno kao dostupan kanal socijalne promocije.

Iako puko članstvo u političkoj stranci automatski ne jamči i veći angažman, to može biti jedan od putova koji vode većem aktivizmu i društvenom utjecaju. To osobito može biti važno za mlade koji svoj politički utjecaj u javnom odlučivanju na svim razinama – za razliku od percipiranog velikog utjecaja u privatnoj sferi, tj. u obiteljskom i prijateljskom krugu – doživljavaju minornim. Ipak, promatrajući podatke o spremnosti mladih na društveni i politički angažman pokazuje se da su više spremni participirati u različitim oblicima izvaninstitucionalnog nego institucionalnog angažmana. Konkretnije rečeno, većina mladih izjavljuje da su spremni izaći na izbore (u što se bar dijelom može posumnjati kada se zna da je izborna apstinencija u Hrvatskoj u svakom sljedećem izbornom ciklusu veća od prethodnog) te potpisati peticije i sudjelovati u humanitarnim akcijama, a oko dvije petine ih tvrdi kako su

spremni sudjelovati u građanskim inicijativama na društvenim mrežama, u radu organizacija civilnog društva i na uličnim prosvjedima.

Mladi su svjesni nezadovoljavajuće generacijske društvene i političke participacije, a razloge za takvo stanje podjednako adresiraju na društvo (starije i političke aktere kao njihove eksponente) i na svoje vršnjake kao politički nezainteresirane, nekompetentne i skeptične. Kao aktere koji bi ih mogli potaknuti na veći angažman mladi ističu prijatelje i obitelj te internetske forume, društvene mreže i organizacije mladih, dok motivacijsku snagu najmanje pripisuju političkim strankama i javnim osobama. Drugim riječima, tradicionalni autoriteti uzmiču pred novim tehnologijama i njima primjerenim oblicima političkog animiranja. No kada je riječ o mjerama i akcijama za poticanje aktivizma mladih, ispitanici navode veći broj mjera koje zahtijevaju institucionalne nositelje i njihov senzibilitet prema interesima i potrebama mladih. Ispitanici preferiraju ciljne akcije: uzimanje u obzir mišljenja mladih pri donošenju odgovarajućih odluka, osnivanje klubova mladih, provođenje ciljanih kampanja za mlade, uvođenje zajamčenih kvota zastupljenosti mladih u tijelima vlasti na svim razinama i provođenje građanskog obrazovanja u školama. To se obrazovanje pokazuje važnim i prilikom artikuliranja stavova mladih o dobivanju aktivnog prava glasa sa 16 godina na lokalnim izborima. Naime, samo se četvrtina mladih slaže s tim da se spusti dobna granica za dobivanje biračkog prava, a gotovo svaki drugi ispitanik je protiv toga. Većina pritom smatra da bi škole prethodno trebale pripremiti mlade za ostvarivanje njihovih prava i dužnosti jer nisu dovoljno politički informirani i obrazovani, a s druge strane drže da današnje generacije mladih ne žele sudjelovati na izborima te da ranije dobivanje prava glasa ne bi pridonijelo razvoju demokracije u Hrvatskoj.

Od osamostaljenja Hrvatske jedan od najvažnijih političkih ciljeva bio je integracija zemlje u Europsku uniju. Taj prioritet bio je stalno aktualan od početka 2000-ih, kada je započeo proces pridruživanja, a nakon ulaska Hrvatske u EU ostaje trajno aktualno preispitivanje zbivanja u Hrvatskoj i EU te njihova međusobnog odnosa. Logična je pretpostavka da će budućnost biti dinamična, kao što je dinamika obilježila i dosadašnji odnos hrvatskih građana prema procesu priključivanja Uniji. Kada je riječ o mladima, na osnovi ukupnih rezultata se može konstatirati kako je njihov odnos prema EU u osnovi pozitivan, iako obilježen manjkom optimizma i opterećen relativno snažnim bojaznima. Konkretno rečeno, gotovo polovica mladih ima neutralnu sliku o Uniji, no broj onih s negativnom slikom se tijekom desetak godina udvostručio, a broj onih s pozitivnom slikom smanjio s trećine na petinu. Tendencijski istovjetne promjene dogodile su se i pogledu očekivanja poželjnih i nepoželjnih ekonomskih, političkih i kulturnih posljedica integracije Hrvatske u EU. Naime, podaci pokazuju da većina mladih očekuje i pozitivne i negativne posljedice pri čemu pozitivne u nešto većoj mjeri. No kontinuirano su rasla negativna, a opadala pozitivna očekivanja što se stopilo u jedinstveni silazni trend, odnosno slabljenje

proeuropske orijentacije. Tome se pridružilo i smanjivanje očekivanja dobiti za sve promatrane društvene skupine (osim političara) pri čemu mladi kao potencijalne dobitnike integracije prepoznaju poznavatelje stranih jezika, stručnjake, velike tvrtke, političare i menadžere. Znakovito je kako je u promatranom razdoblju snažno oslabilo (s dvije trećine na manje od polovice) viđenje mladih kao potencijalnih dobitnika integracije. Otuda je razumljivo kako od europske integracije Hrvatske nijednu osobnu korist ne očekuje većina mladih pri čemu se najviše nadaju mogućnostima putovanja i boljoj perspektivi za budućnost, a najmanje boljoj zdravstvenoj zaštiti, višem životnom standardu i povećanju slobodnog vremena. Ukratko, eurooptimizam i euroentuzijizam su vidno splasnuli, ali su i nadalje izraženiji od euroskepticizma. Jedan od razloga tomu vjerojatno leži i u percepciji značenja EU gdje je ustanovljeno kako s obzirom na to većina mladih ističe slobodu kretanja i učinkovitiju zaštitu ljudskih prava, a zatim otvaranje više radnih mjesta i bolju budućnost za mlade. Zanimljivo je da istodobno najmanji broj mladih smatra kako Europska unija znači utopijsku ideju i stvaranje nacionalne države, ali i trajni mir na kontinentu i smanjenje korupcije. Drugim riječima, čini se da u očima mladih EU gubi neka značenja koja bi trebala biti privlačan i kohezivni element za zemlje-članice, osobito nove.

Mladi u svom odnosu prema politici nisu homogeni jer su rezultati istraživanja pokazali kako se u ispitivanim aspektima odnosa prema politici međusobno umjereno razlikuju. Od korištenih socijalnih obilježja mlade međusobno najviše diferenciraju socioprofesionalni status i stupanj obrazovanja ispitanika te stranačka identifikacija, osrednje dob, spol te regionalna i religiozna pripadnost, a sporadično socijalno porijeklo promatrano posredstvom stupnja obrazovanja oca i rezidencijalnog statusa.

Socioprofesionalni status i obrazovanje su obilježja koja u svim tematskim dionicama ovoga istraživanja imaju najvišu diskriminacijsku snagu pa nije iznenađenje da se to događa i u području politike. Socioprofesionalni status je specifično obilježje jer u sebi inkorporira različite stupnjeve zrelosti i razine obrazovanja te posredno i uvjete socijalizacije, a djelomice predstavlja i anticipaciju budućeg, trajnijeg, društvenog statusa pojedinca. Postignuti stupanj obrazovanja također je u znatnoj mjeri povezan s dobi ispitanika i uvjetima socijalizacije. Gledajući socioprofesionalni status i stupanj obrazovanja zajedno, uočljivo je da se na jednoj strani prepoznaje skupina sociokulturno kompetentnije mladeži koju čine studenti te visokoobrazovani i često ispitanici sa završenom četverogodišnjom srednjom školom, a na suprotnoj strani učenici i nezaposleni sa završenom osnovnom ili trogodišnjom strukovnom školom. Primjereno temi ove dionice istraživanja, veliku diskriminacijsku moć imaju i stranačka opredjeljenja mladih. Analiza na osnovi socijalnih obilježja je pokazala kako se pristaše dvije promatrane političke stranke (HDZ i SDP) međusobno jasno razlikuju, kao što se od te dvije skupine razlikuju i mladi bez stranačke identifikacije. Koliko se na temelju toga može govoriti o znatnim ideološkim i svjetonazorskim

razlikama, otvoreno je pitanje, tim prije jer se hrvatskim političkim strankama (kao i mnogima u svijetu) često upućuje prigovor kako se i na ideološko-programskoj ravni i na razini definiranja i provođenja javnih politika, osobito u kriznim razdobljima, međusobno nedostavno razlikuju. Ako se potonje primjedbe o velikoj konvergenciji programa i politika postojećih političkih stranaka povežu s ustanovljenom diferenciranošću simpatizera promatranih stranaka, moglo bi se pretpostaviti kako su pristaše pojedinih političkih stranaka profiliranije od samih stranaka. Ako je takva hipoteza prihvatljiva, dalje bi se moglo pretpostaviti da vrlo kritički stavovi mladih prema strankama barem dijelom proizlaze i iz iznevjerenih očekivanja, odnosno razočaranja potencijalnih i postojećih stranačkih pristaša (pa i članova) koncipiranjem i vođenjem stranačkih politika.

Osrednji utjecaj dobi ukazuje na to da je odnos mladih prema politici u ograničenoj mjeri determiniran njihovom zrelošću – dakako, u smjeru veće kritičnosti, izgrađenosti stavova i participacije onih koji se približavaju trećem desetljeću života – zbog čega se može pretpostaviti da bar dio ispitanika reflektira političke vrijednosti i stavove svojih roditelja. Utjecaj spolne pripadnosti ukazuje na priličnu važnost uvjeta rodne socijalizacije, kako u krugu obitelji, tako i različitih agensa iz šire okoline koji pridonose perpetuiranju rodnih razlika i u sferi politike. No rodne razlike su najzanimljivije bilo zato što su nedosljedne, bilo zato što su neke od njih uglavnom minimalne. To pokazuje kako patrijarhalna matrica koja žene smješta izvan sfere političkoga, odnosno javnoga, ipak postupno gubi na snazi. Utjecaj regionalne pripadnosti potvrđuje već poznate nalaze o postojanju prepoznatljivih regionalnih razlika u Hrvatskoj: od socioekonomskih preko kulturnih do političkih. Religijska samoidentifikacija također primjetno diferencira mlade u domeni politike, a u usporedbi s prethodnim obilježjima radi se o takvom koje primarno govori o svjetonazorskim razlikama. Štoviše, u hrvatskim se okolnostima već pokazalo (u istraživanjima i političkom životu) kako religijska pripadnost igra značajnu ulogu u procesu formiranja političkih stavova i (ne)podržavanju određenih političkih opcija.

Najslabiji utjecaj stupnja obrazovanja oca i rezidencijalnog statusa upućuje na trend blagog niveliranja razlika koje proizlaze iz različitog socijalnog porijekla. Stejeće se dojam da, kada su u pitanju političke vrijednosti, stavovi i participacija socijalizacija u obiteljima višeg ili nižeg materijalnog standarda i kulturnog kapitala kao i u ruralnim ili urbanim sredinama, nema više onako vidljive efekte kao što je to bilo prije nekoliko desetljeća kada su veze između političkih uvjerenja pojedinih socijalnih skupina i političkih reprezentanata bile snažnije i prepoznatljivije. Iako politički pluralizam u Hrvatskoj funkcionira tek četvrt stoljeća, čini se da su globalni utjecaji rastakanja tradicionalnih političkih struktura i veza djelatni u na domaćoj političkoj sceni.

Gledano sa stajališta demokratske i građanske političke kulture, nalazi istraživanja odnosa mladih prema politici unekoliko su proturječni. S jedne strane može

se reći da su u nizu aspekata mladi na razini potrebnih demokratskih standarda, a s druge su strane prisutne tendencije koje upozoravaju na postojanje zabrinjavajućih demokratskih deficita. U tom je kontekstu osobito indikativno da se s protokom vremena demokratski potencijali mladih kontinuirano smanjuju. O tome svjedoči blago opadanje prihvaćanja temeljnih liberalno-demokratskih načela te velik pad povjerenja u sve društvene i političke institucije, kao i osnaživanje nekih tradicionalnih vrijednosti i nedemokratskih stavova. Paradoksalno je da istodobno raste participacija i u organizacijama civilnog društva i osobito u političkim strankama. Premda se participacija u civilnim i političkim organizacijama načelno promatra kao poželjan trend u izgradnji građanske političke kulture, u ovom je slučaju povećana participacija kontaminirana rastom nepovjerenja u iste te institucije. Takve kontradiktorne tendencije osobito dvojbenom čine motivaciju mladih za angažman u političkim strankama, a kako je jedan od najčešćih prigovora strankama da funkcioniraju na klijentelistički način, logično je posumnjati kako dio stranačkog članstva iz redova mladih te organizacije primarno koristi kao instrument za realizaciju osobnih interesa. Ako je to točno, opravdano je da se javlja i zgražanje i zabrinutost, ali manje zbog političkog ponašanja mladih a više zbog poruka koje im društvo svakodnevno odašilje. Jer, kao promatrači svijeta oko sebe, mladi su iz zbivanja u društvu i politici dešifrirali iskoristivost i postojanost klijentelističkog modela i, u nedostatku bolje odskočne daske, priklonili se dostupnim načinima socijalne promocije bez suvišnog moraliziranja.

Sistematizirani istraživački uvidi pokazuju kako se u odnosu današnje generacije mladih prema politici mogu prepoznati i trendovi kontinuiteta i trendovi diskontinuiteta. U takvom se kontekstu pokazuje kako registrirane promjene tendencijski vode slabljenju demokratskih potencijala mladih pa je logično pretpostaviti da su najodgovorniji agensi za njihovu političku socijalizaciju u manjoj ili većoj mjeri zakazali. Otuda se može ustvrditi kako konsolidacijsko razdoblje, obilježeno višegodišnjom gospodarskom krizom, nije pogodovalo demokratizaciji hrvatskog društva. Štoviše, jačali su procesi koji povećavaju socijalnu nesigurnost i produbljuju političke polarizacije, a zarana su splasnule i nade da će Europska unija donijeti spas posrnutom gospodarstvu i građanima željnim boljeg života. U takvom stimulativnom društvenom okruženju mladi su postupno postajali još više politički distancirani pa i cinični. U uvjetima otežanog pristupa društvenim resursima dio njih rješenje je potražio u pragmatičnom pristupu društvu i politici primarno se vodeći zadovoljenjem osobnih interesa. Tome se pridružuje gospodarska i društvena kriza kao plodno tlo za generiranje društvenog fragmentiranja i dominaciju partikularnih interesa. U takvim je okolnostima na dnevnom redu individualno snalaženje u nesklonim vremenima, a mladi nisu jedini koji su se dosjetili kako je lukrativnije trud za osobni prosperitet pretpostaviti radu za opće dobro. Problem je u tome što su mladi u pravilu prethodnici širenja novih trendova u različitim sferama života

pa tako i u prakticiranju društvenog i političkog angažmana, što će bar dijelom opstati i kada neki od njih u budućnosti zaposjednu upravljačke pozicije. To otvara pitanje hrvatske demokratske budućnosti, jer nije nepoznato kako u srazu javnog i privatnog interesa pobjeđuje potonji, osobito kada ga protežiraju nositelji moći. Ostaje nada da će dolazeće generacije mladih sazrijevati u okruženju u kojem će više prostora dobiti demokratski akteri i procesi, uključujući i odgovarajuće institucionalizirano obrazovanje koje će omogućiti stjecanje znanja i vještina potrebnih za izgradnju demokratske svijesti i obrazaca političkog ponašanja.

Literatura

- A Constitution for Europe. Presentation to Citizens (2004). http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm
- Adnanes, M. (2004): Exit and/or Vice? Youth and Post-Communist Citizenship in Bulgaria. *Political Psychology*, 25(5): 795-815.
- Ahmed, S. (2015): Role of Socioeconomic Status and Political Participation in Construction of Apathy Among Youth. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 25(8): 801-809.
- Almond, G. A.; Verba, S. (2000): *Civilna kultura*. Zagreb: Politička kultura.
- Amna, E.; Ekman, J. (2013): Standby citizens: diverse faces of political passivity. *European Political Science Review* 6(2): 261-281.
- Baranović, B. (2002): Mladi u Hrvatskoj – između nacionalnog identiteta i europske integracije, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 125-154.
- Bastedo, H. (2015): Not 'one of us': understanding how non-engaged youth feel about politics and political leadership. *Journal of Youth Studies*, 18(5): 649-665.
- Benedicto, J. (2013): The political cultures of young people: an uncertain and unstable combinatorial logic. *Journal of Youth Studies* 16(6): 712-729.
- Benet, W. (2008): Changing citizenship in the digital age. *Civic life online: learning how digital media can engage youth*: 1-24.
- Bessant, J.; Farthing, R.; Watts, R. (2016): Co-designing a civics curriculum: young people, democratic deficit and political renewal in the EU. *Journal of Curriculum Studies* 48(2): 271-289.
- Blanuša, N. (2011): Euroskepticizam u Hrvatskoj, u: Šiber, I. (ur.): *Hrvatska i Europa. Strahovi i nade*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 11-46.
- Blanuša, N.; Šiber, I. (2011): Nade i strahovi mladih prema Europskoj Uniji, u: Šiber, I. (ur.): *Hrvatska i Europa. Strahovi i nade*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 86-119.
- Brake, M. (1984): *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*. Ljubljana: KRT.
- Braungart, R.; Braungart, M. (1989): Political Generations, u: Braungart, R.; Braungart, M. (eds): *Research in Political Sociology*. New York: JAI Press, 281-319.
- Cammaerts, B.; Bruter, M.; Banaji, S.; Harrison, S.; Anstead, N. (2016): *Youth Participation in Democratic Life. Stories of Hope and Disillusion*. London: Palgrave Macmillan.

- Collin, P. (2015): *Young Citizens and Political Participation in a Digital Society. Addressing the Democratic Disconnect*. London: Palgrave Macmillan.
- Cross, W.; Young, L. (2004): The Contours of Political Party Membership in Canada. *Party Politics* 10(4): 427-444.
- Cross, W.; Young, L. (2008): Factors Influencing the Decision of the Young, Politically Engaged to Join a Political Party: An investigation of the Canadian Case. *Party Politics* 14(3): 345-369.
- Dalton, R. J. (2011): *Engaging Youth in Politics. Debating Democracy's Future*. New York & Amsterdam: International Debate Education Association.
- Davies, P. (2003): Widening Participation and the European Union: direct action - indirect policy? *European Journal of Education* 38(1): 99-116.
- Davies, I.; Flanagan, B.; Hogarth, S.; Mountford, P.; Philpott, J. (2009): Asking questions about participation. *Education, Citizenship and Social Justice* 4(1): 25-39.
- DeBardleben, J.; Pammatt, J. H. (2009): *Activating the Citizen. Dilemmas of Participation in Europe and Canada*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- De Graaf, N. D. (1999): Event history data and making a history out of cross-sectional data - How answer to question "Why cohorts differ"? *Quality & Quantity* 33(3): 261-276.
- Duch, R.; Taylor, M. (1997): Economics and the vulnerability of the Pan-European Institutions. *Political Behavior* 19(1): 65-80.
- Edwards, K. (2007): From Deficit to Disenfranchisement: Reframing Youth Electoral Participation. *Journal of Youth Studies*, 10(5): 539-555.
- Eichenberg, R. C.; Dalton, R. J. (1993): Europeans and the European Community: The Dynamics of Political Support for European Integration. *International Organization* 47(4): 507-534.
- Esser, F.; De Vreese, C. H. (2007): Comparing Young Voters' Political Engagement in the United States and Europe. *American Behavioral Scientist* 50(9): 1195-1213.
- Fahmy, E. (2006): *Young Citizens. Young People's Involvement in Politics And Decision Making*. Aldershot: Ashgate.
- Farthing, R. (2010): The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in politics. *Journal of Youth Studies* 13(2): 181-195.
- Flanagan, C. A.; Finlay, A.; Gallay, L.; Kim, T. (2012): Political incorporation and the protracted transition to adulthood: The need of new institutional inventions. *Parliamentary Affairs* 65(1): 29-46.
- Flanagan, C. A.; Gallay, L. (2005): Social Participation and Social Trust in Adolescence: the Importance of Heterogeneous Encounters, u: Omoto, A. M. - ed: *Processes of Community Change and Social Action*. Mahwah: Laurence Erlbaum, .
- Flanagan, C. A.; Levine, P. (2010): Civic engagement and the transition to adulthood. *Future of Children* 20(1): 159-179.
- Forbrig, J. - ed (2005): *Revisiting Youth Political Participation. Challenges for Research and Democratic Practice in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.
- Furlong, A.; Cartmel, F. (2012): Social Change and political engagement Among Young People: Generation and 2009/2010 British Election Survey. *Parliamentary Affairs*, 65(1): 13-28.

- Gabel, M. (1998): Public Support for European Integration: An European Test of Five Theories. *Journal of Politics*, 60(2): 333-354.
- Gabel, M.; Whitten, G. D. (1997): Economic Conditions, Economic Perceptions and Public Support for European integration. *Political Behavior*, 19(1): 81-96.
- Gallagher, M.; Marsh, M. (2004): Party Membership in Ireland: The Members of Fine Gael. *Party Politics* 10(4): 407-426.
- Garcia-Albacete, G. (2014): *Young People's Political Participation in Western Europe. Continuity or Generational Change?* London: Palgrave Macmillan.
- Grasso, M. T. (2016): *Generations, Political Participation and Social Change in Western Europe*. London: Routledge.
- Green, D. M. (1999): *Who are "The Europeans"? European Political Identity in the Context of the Post-war Integration Project*. Mimeo: University of Wisconsin.
- Grubiša, D. (2005): Politička aksiologija Europske unije: ciljevi i vrijednosti europske integracije, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 33-63.
- Hague, R.; Harrop, M.; Breslin, S. (2001): *Komparativna politika i vladavina*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Harris, A.; Win, J.; Younes, S. (2010): Beyond apathetic or activist youth. 'Ordinary' young people and contemporary forms of participation. *Young* 18(1): 9-32.
- Helve, H. (2016): Re-thinking youth and citizenship. Value groups and citizenship types of young Finns. *Italian Journal of Sociology and Education*, 7(1): 32-66.
- Henn, M.; Foard, N. (2012): Young people, Political Participation and Trust in Britain. *Parliamentary Affairs*, 65(1): 47-67.
- Henn, M.; Foard, N. (2014): Social differentiation in young people's political participation: the impact of social and educational factors on youth political engagement in Britain. *Journal of Youth Studies*, 17(3): 360-380.
- Henn, M.; Weinstein, M.; Forrest, S. (2005): Uninterested Youth? Young People's Attitudes towards Party Politics in Britain. *Political Studies* 53(4): 556-578.
- Henn, M.; Weinstein, M.; Hodgkinson, S. (2007): Social Capital and Political Participation: Understanding the Dynamics of Young People's Political Disengagement in Contemporary Britain. *Social Policy & Society*, 6(4): 467-479.
- Hix, S.; Goetz, K. H. (2000): Introduction: European Integration and National Political Systems. *West European Politics*, 23(4): 1-26.
- Hurrelmann, K.; Weichert, M. – eds. (2015): *Lost in Democratic Transition? Political Challenges and Perspectives for Young People in South East Europe*. Berlin, Maribor, Skopje: Friedrich Ebert Stiftung.
- Hustinx, L.; Meijs, L.; Handy, F.; Cnaan, R. (2012): Monitorial Citizens or Civic Omnivores? Repertoires of Civic Participation Among University Students. *Youth & Society* 44(1): 95-117.
- Ilišin, V. (1988): Interesi i slobodno vrijeme, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: CDD SSOH / Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 119-131.
- Ilišin, V. (1999): *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. (2002): Mladi i politika, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 155-202.

- Ilišin, V. (2005): Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 65-139.
- Ilišin, V. (2006): *Mladi u lokalnoj vlasti u Hrvatskoj / Youth in Croatian local government*. Zagreb: DIM.
- Ilišin, V. (2007): Društveni status, problemi i budućnost mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 39-83.
- Ilišin, V. (2014): Studenti i politika: pragmatizam bez iluzija, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 221-290.
- Ilišin, V.; Bouillet, D.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (2013): *Mladi u vremenu krize / Youth in the Time of Crisis*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja / Friedrich Ebert Stiftung.
- Ilišin, V.; Mendeš, I. (2005): Mladi i Europska unija: percepcija posljedica integracije, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 197-252.
- Inglehart, R.; Catterberg, G. (2002): Trends in Political Action: The Developmental Trend and the Post-Honeymoon Decline. *International Journal of Comparative Sociology* 43(3-5): 300-316.
- Inglehart, R.; Welzel, C. (2007): *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- Inter-Parliamentary Union (2014): *Youth participation in national parliaments*. Geneva: IPU.
- Kestilä-Kekkonen, E. (2009): Anti-party sentiment among young adults: Evidence from fourteen West European countries. *Young* 17(2): 145-165.
- Kirbiš, A.; Flere, S. (2011): Participation, u: Lavrič, M. (ed): *Youth 2010. The social profile of young people in Slovenia*. Ljubljana / Maribor: Ministry of Education and Sport, Office for Youth / Arestej, 187-259.
- Kimberlee, R. (2002): Why Don't Young People Vote at General Elections? *Journal of Youth Studies* 5(2): 85-97.
- Lawless, J. L.; Fox, R. L. (2015): *Running from Office. Why Young Americans Are Turned OFF to Politics?* New York: Oxford University Press.
- Lopes, J.; Benton, T.; Cleaver, E. (2009): Young people's intended civic and political participation: does education matter?. *Journal of Youth Studies* 12(1): 1-20.
- Lorenzini, J. (2015): Subjective Well-Being and Political Participation: A Comparison of Unemployed and Employed Youth. *Journal of Happiness Studies*, 18(5): 649-665.
- Marien, S.; Hooghe, M.; Quintelier, E. (2010): Inequalities in Non-institutionalised Forms of Political Participation: A Multi-level Analysis of 25 countries. *Political Studies* 58: 187-213.
- Marsh, D.; O'Toole, T.; Jones, S. (2007): *Young People and Politics in the UK: Apathy or Alienation?*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Marzana, D.; Marta, E.; Pozzi, M. (2012): Social action in young adults: Voluntary and political engagement. *Journal of Adolescence* 35: 497-507.
- Norris, P. (2003): *Young People & Political Activism: From the politics of loyalties to the politics of choice?*. Strasbourg: Council of Europe.
- Norris, P. (2011): *Democratic Deficit. Critical Citizens Revisited*. New York: Cambridge University Press.

- O'Donoghue, J. L.; Strobel, K. R. (2007): Directivity and Freedom: Adult Support of Activism Among Urban Youth. *American Behavioral Scientist* 51(3): 465-485.
- Pedersen, K.; Bille, L.; Buch, R.; Elklit, J.; Hansen, B.; Nielsen, H. J. (2004): Sleeping or Active Partners? Danish Party Members at the Turn of the Millennium. *Party Politics* 10(3): 367-384.
- Persson, M. (2012): Social network position mediates the effect of education on active political party membership. *Party Politics* 18(1): 1-25.
- Quéniart, A. (2008): The Form and Meaning of Young People's Involvement in Community and Political Work. *Youth & Society* 40(2): 203-223.
- Quintelier, E. (2007): Differences in Political Participation between Young and Old People. *Contemporary Politics* 13(2): 165-180.
- Quintelier, E. (2008): Who is Politically Active: The Athlete, the Scout Member or the Environmental Activist?: Young People, Voluntary Engagement and Political Participation. *Acta Sociologica* 51(4): 355-370.
- Quintelier, E.; Vissers, S. (2008): The Effect of Internet Use on Political Participation. *Social Science Computer Review* 26(4): 411-427.
- Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life* (2003). Strasbourg: Council of Europe.
- Riley, S.; More, Y.; Griffin, C. (2010): The 'pleasure citizen'. Analyzing partying as a form of social and political participation. *Young* 18(1): 33-54.
- Roberts, K. (2015): Youth mobilizations and political generations: young activists in political change movements during and since the twentieth century. *Journal of Youth Studies*, 18(8): 950-966.
- Roberts, K. (2016): Youth Cultures and Formation of a New Political Generation in Eastern Europe, u: Schwartz, M.; Winkel, H. (eds): *Eastern European Youth Cultures in a Global Context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 45-63
- Rossi, F. M. (2009): Youth Political Participation: Is This the End of Generational Cleavage? *International Sociology* 24(4): 467-497.
- Sander, T. H.; Putnam, R. D. (2010): Still Bowling Alone?: The Post-9/11 Split. *Journal of Democracy* 21(1): 9-16.
- Santrić, V. (1989): *Vrijeme odustajanja. Prilog razumijevanju omladinskog javnog mnijenja*. Zagreb: CDD SSOH.
- Skoko, B. (2006): Percepcija EU u hrvatskoj javnosti. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 3: 349-368.
- Sloam, J. (2007): Rebooting democracy: Youth participation in politics in the UK. *Parliamentary Affairs* 60(4): 548-567.
- Sloam, J. (2012): New Voice, Less Equal: The Civic and Political Engagement of Young People in the United States and Europe. *Comparative Political Studies* 20(10): 1-26.
- Sloam, J. (2013). 'Voice and Equality': Young People's Politics in the European Union. *West European Politics*, 36(4): 836-858.
- Stocker, G. (2006): Explaining Political Disenchantment, Finding Pathways to Democratic Renewal. *The Political Quarterly* 77(2): 184-194.
- Stolle, D.; Hooghe, M. (2011). Shifting Inequalities Patterns of Exclusion and Inclusion in Emerging Forms of Political Participation. *European Societies*, 13(1): 119-142.

- Tymovski, A. W. (1994): Youth activism in the East European transformation. *Communist and Post-Communist Studies*, 27: 115-124.
- Tomanović, S.; Stanojević, D. (2015): *Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung / SeConS Grupa za razvojnu inicijativu.
- Ule, M.; Miheljak, V. (1995): *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: Ministarstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.
- Ustav Republike Hrvatske (2001). *Narodne novine*, br. 41.
- Wass, H. (2007): Generations and Socialization into Electoral Participation in Finland. *Scandinavian Political Studies* 30(1): 1-19.
- Youniss, J.; Levine, P. (2009): *Engaging young people in civic life*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Ziebertz, H. G.; Kay, W. K. (2009): A key to the future: the attitudes and values of adolescent Europeans. *Globalisation, Societies and Education*, 7(2): 151-165.

Marko Kovačić
Anja Gvozdanić

POZNAVANJE GENERACIJSKIH PROBLEMA I POTREBA KAO TEMELJ KVALITETNE POLITIKE ZA MLADE U HRVATSKOJ

1. Uvod

U suvremenim demokracijama su kriteriji responzivnosti i adekvatnosti javne politike nužni uvjeti kvalitetne demokracije. Svaka država kojoj je u cilju uravnotežen društveni i ekonomski razvoj u obzir treba uzeti jesu li odluke dizajnirane tako da predstavljaju optimalna rješenja za konkretne probleme građana. Drugim riječima, nužna je suradnja i dijalog između donositelja odluka i društva kako bi se maksimalno iskoristili potencijali društvenih skupina, ali i na najbolji način riješili problemi s kojima se građani susreću. Upravo iz tog razloga za analizu javnih politika valja uzeti u obzir dvije dimenzije. Prva dimenzija se odnosi na prepoznate probleme, tj. potrebe građana. Druga dimenzija tiče se društveno-ekonomskih potencijala države. Ovo poglavlje usmjereno je na prvu dimenziju, pri čemu su u fokusu mladi i njihova percepcija društvenih problema, ali i onih koji opterećuju specifično mladu populaciju. Također, analizom su obuhvaćene i potrebe mladih što ukupno predstavlja pokušaj i nastojanje da se buduće politike usmjerene rješavanju problema i potreba mladih temelje na znanstvenim podacima. Ova analiza se sastoji od tri dijela. U prvom dijelu problemi i potrebe mladih smješteni su u kontekst suvremenoga hrvatskoga društva i javnih politika. Drugi dio sadrži nalaze empirijskog istraživanja o problemima društva i samih mladih, akterima rješavanja tih problema te potrebama mladih u lokalnim zajednicama. U trećem dijelu, empirijska analiza povezuje se s društveno-političkim kontekstom te se ujedno predlažu potencijalna rješenja za ustanovljene probleme i potrebe mladih ljudi u Hrvatskoj.

2. Politike za mlade u kontekstu rješavanja problema mladih

Uloga države u osiguravanju održivosti, progresa i dobrobiti društva, kao i reguliranju određenih ponašanja njenih građana jedna je od češće obrađivanih tema političke znanosti. Brojni su politolozi, pravnici, sociolozi i istraživači drugih srodnih disciplina pisali o varijacijama doseg državnog intervencionizma u društvene procese te

evaluirali stupnjeve toga dosega s obzirom na strukturu, razvoj i dinamiku društvene promjene. Posljedično, debata o pomirenju dviju krajnosti kontinuuma sloboda-sigurnost ostaje zasigurno jedno od ključnih pitanja društvenih znanosti. Odgovor na pitanje kolika bi trebala biti uloga države ovisi o školi političkog mišljenja kojoj se zagovornik pojedine ideje priklanja, no načelno je prihvaćeno da suvremena država¹, osim građanskih i političkih prava, treba svojim građanima omogućiti zadovoljavanje temeljnih životnih potreba (Marshall, 1950). Nezaobilazno ime u tekstovima o tipologiji suvremenih socijalnih država je svakako Gosta Esping-Andersen koji je 1990. u svom utjecajnom djelu *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, na temelju kriterija dekomodifikacije, socijalne stratifikacije te odnosa javnog i privatnog, predložio tipologiju socijalnih država. On tako tvrdi da se suvremene države mogu podijeliti u tri idealtipske kategorije: liberalni tip države gdje se glavnina socijalnog sektora bazira na tržišnim principima. Esping-Andersen u ovu kategoriju ubraja Sjedinjene Američke Države, Kanadu i Australiju. Drugi tip socijalne države je konzervativan tip kojem je fokus na principu osiguranja zaposlenosti te se beneficije za pojedince računaju u skladu s njihovim prihodima. Takav sustav pronalazimo u Austriji, Njemačkoj, Italiji i Francuskoj. Socijaldemokratski tip države koji je karakterističan za skandinavske zemlje univerzalističke je prirode gdje država uvelike sudjeluje u osiguravanju socijalnih prava strogo kontrolirajući uplitanje tržišta u socijalne usluge s ciljem osiguravanja blagostanja svojim građanima kroz državne programe.

Esping-Andersonova tipologija zasigurno nije bez kritika, no njegova kategorizacija država po tipu socijalnih usluga koje države pružaju, glasno je odjeknula u krugovima istraživača društvenih pitanja. Njegova teorija utjecala je i na teoretičare iz područja javnih politika koji su pokušali objasniti različite tipove javnih politika ovisno o socijalnom sustavu kojeg država baštini. Govoreći o tipovima javnih politika, važan je doprinos utjecajnog politologa Theodorea Lowija (1970: 315) koji je javne politike podijelio u tri kategorije, ovisno o prisili koju država ima i/ili koristi. Taj autor javne politike definira kao „osmišljenu prisilu – očitovanja kojima se pokušava iznijeti svrhe, sredstva, subjekte i objekte prisile“, odnosno tvrdi kako se ovisno o vrsti državne prisile mogu razlikovati socijalni aranžmani koji su utemeljeni u sociopovijesnom kontekstu pojedine društvene zajednice. Lowi tako razlikuje distributivne, redistributivne, regulacijske i konstitutivne javne politike. Premda je riječ o „izrazito kritiziranoj i osporavanoj, no i o višestruko prerađivanoj teoriji javnih politika“, kako piše A. Petek (2014: 362), ona je postala apsolutno nezaobilazna u svim daljnjim pokušajima klasifikacije i konceptualizacije javnih politika. Lowi javne politike procjenjuje u odnosu na dvije dimenzije – troškovima i koristima konkretne javne politike (tablica 1).

¹ Za prikaz evolucije države od „države zaštitnice“ do evolucijski više etape „socijalne države“ te povezanosti s razvojem socijalnih prava građana, vidjeti u Puljiz (1997).

Tablica 1: Prikaz Lowijeve tipologije javnih politika*

		TROŠKOVI (instrumenti)	
		Usko koncentrirani (regulativa i informacije)	Široko rasprostranjeni (javni novac i usluge)
KORISTI (ciljevi)	Usko koncentrirane (privatna dobra / interesi)	REGULATIVNE POLITIKE	DISTRIBUTIVNE POLITIKE
	Široko raspodijeljene (javna dobra i interesi)	KONSTITUTIVNE POLITIKE	REDISTRIBUTIVNE POLITIKE

*Prilagođeno prema: Petek (2014: 366)

Lowi tako tvrdi da su *konstitutivne* javne politike operacionalizacija osnovne uloge države – osiguranje ustavnog poretka i garancija ljudskih prava. *Distributivne* politike karakterizira opsežna podjela troškova te ograničena raspodjela koristi, dok su kod *regulativnih* politika troškovi nešto niži, ali su i koristi ograničene na specifični dio društva. Primjer distributivne politike je agrarna politika EU gdje se velika sredstva iz EU proračuna izdvajaju za relativno malu društvenu skupinu (farmere), a primjer regulativne politike svo ono upravljanje „tržištem putem uređivanja poslovanja i tržišnog ponašanja” (Petek, Petković, 2004: 141). Široka rasprostranjenost troškova, ali i velik opseg raspodjele javnih dobara i interesa, karakteristike su *redistributivnih* politika. Konkretnije, redistributivne politike usmjerene su na očuvanje i/ili proizvodnju zajedničkih dobara i zadovoljavanje javnih interesa koncentrirajući se na ekonomsku i socijalnu sigurnost građana. Kategoriji redistributivnih politika pripadaju i socijalne politike pa samim time i politika za mlade. Upravo takve politike imaju za cilj riješiti postojeće probleme društvenih skupina kako bi se postigla njihova društvena jednakost.

Prije nego što se pozabavimo konceptualizacijom politika za mlade kao jedne specifične vrste socijalnih politika, potrebno je definirati pojam *javne politike*. U brojnim politološkim tekstovima polazna definicija javnih politika je ona Thomasa Dyea, koji je ustvrdio da su javne politike sve ono što vlada odluči ili ne odluči učiniti (1972). Ova državocentrična konceptualizacija javnih politika pretpostavlja kako je upravo vlada, kao glavni nositelj izvršne vlasti, esencijalni faktor u procesu donošenja političkih i društvenih odluka koje za cilj imaju rješavanje određenog *policy* problema. Njegovu konceptualizaciju (kao i ranije prikazanu Lowijevu tipologiju javnih politika) brojni su politolozi obarali, ali su joj se i vraćali, pokušavajući je nadopuniti elementima relevantnim za objašnjavanje društveno-političke realnosti kroz vremensku dimenziju. Tako je plejada znanstvenika (Cahn, 1995; Howlett i Ramesh, 1995; Casey, 1998; Brugha, Varvasovszky, 2000; Kooiman, 2003; Hill, 2005; Kustec-Lipicer 2006; Petek, 2012b) raspravljala o važnosti neformalnih ili

izvaninstitucionalnih aktera pri konceptualizaciji javnih politika. Naime, promjena procesa donošenja javnih politika iz vertikalnog u horizontalni način gdje šira zainteresirana javnost dobiva pristup sukreiranju javnih politika (tzv. *javno upravljanje*) jedno je od temeljnih područja kojima se bavi suvremeno proučavanje javnih politika. Upravo ono dokida apsolutni monopol države u procesima kreiranja javnih politika, transformirajući ulogu države u „kormilatoricu, a ne veslačicu“ (Osborne, Gaebler, 1992), odnosno redefinira javne politike kao političku djelatnost rješavanja kolektivnih društvenih problema od strane zainteresiranih aktera koji imaju određeni stupanj „ekspertize, vlasti i poretka“ (Colebatch, 2004).

Različite su vrste javnih politika. A. Petek (2012a: 39) sažela je i prilagodila kategorije javnih politika hrvatskom kontekstu na sljedeći način: *klasični državni resori* (politika zaštita ljudskih prava, vanjska politika, obrambena politika, kaznena politika, migracijska politika itd.), *ekonomske politike* (porezna, industrijska, investicijska, regionalna politika, politika zapošljavanja i dr.), *socijalne politike* (zdravstvena, mirovinska, obrazovna, stambena politika, politika za mlade, za obitelj itd.), *posebne sektorske politike* (poljoprivredna, energetska, medijska, znanstvena) te *ostale politike* (kulturna, sportska, religijska i sl.). Za potrebe ovoga rada, posebno nam je zanimljiva socijalna politika ili konkretno, podvrsta socijalne politike – politika za mlade. Ovaj tip politike karakterizira brojnost aktera, eklektičnost problema koje obuhvaćaju te želja za osiguravanjem što kvalitetnijeg života građana. Politiku za mlade tako možemo definirati kao skup mjera kojima se stvara poticajno okruženje za društveni, ekonomski, politički i drugi razvoj mladih s ciljem njihove aktivne participacije, kako u društveno-političkom životu, tako i na tržištu rada. Kao što pokazuje M. Kovačić (2015: 277), suvremena politika za mlade koju slijedi i Republika Hrvatska, stipulirana je u “Strategiji za mlade EU“ koja je na snazi za razdoblje od 2010. do 2018. godine. U njoj je navedeno osam područja djelovanja u sklopu politika za mlade: participacija, volontiranje, socijalna inkluzija, edukacija i treninzi, zdravlje, kultura i kreativnost, zapošljavanje i poduzetništvo mladih te mladi i svijet. Budući da je politika za mlade tematski raznorodna pri čemu su mladi društveno heterogena skupina, od velike je važnosti pronaći modus kojim bi politika za mlade ispunila kriterije temeljem kojih se procjenjuje kvaliteta javnih politika: *efektivnost* (u kojoj je mjeri ostvaren cilj), *efikasnost* (odnos troškova i koristi), *koherentnost* (unutarnja logička povezanost ciljeva i instrumenata), *adekvatnost* (mjera u kojoj izabrana alternativa rješava problem) i *jednakost* (kakva je distribucija koristi i troškova između skupina) (Grdešić, 1995). Drugim riječima, izazov kvalitete i opravdanosti odabira konkretnog pristupa rješavanju problema s kojima se suočava svaka javna politika, u politikama za mlade dodatno je potenciran upravo zbog heterogenosti ciljne skupine i dimenzija koje čine tu politiku. Sve to sugerira kako je za dizajn kvalitetnih politika za mlade nužan strukturirani pristup procjene potreba utemeljen na relevantnim suvremenim metodološkim postulatima.

Politika zasnovana na dokazima (*evidence-based public policy*) jedan je od suvremenih trendova u javnim politikama. Ovaj pristup jednako je uvažavan u akademskim krugovima kao i u stvarnim procesima kreiranja suvremenih demokratskih javnih politika, a zasniva se na ideji da javne politike ne bi trebale počivati na dogmi, nego na znanju “što funkcionira i zašto” (Kovačić, 2017). Sutcliffe i Court (2013: iii) objasnili su da proces kreiranja javnih politika zasnovanih na dokazima nema za cilj nužno utjecati na ishode, nego informirati donositelje odluka o kontekstu i potencijalnim ishodima različitih javnih politika. S time se slažu i Petak i Petek (2009: 61-62) koji smatraju da je u Hrvatskoj pristup kreiranju javnih politika temeljen na dokazima nužan uvjet kreiranja boljih javnih politika koje će biti provedljivije te koje će u konačnici građanima donijeti bolji obuhvat socijalnih i drugih usluga za koje je država zadužena. Politika za mlade, kao što je već rečeno, obuhvaća mlade, društveno nemonolitnu skupinu čije podskupine imaju različita socijalna obilježja, stilove života, aspiracije... Kako bi se mjere politike za mlade kreirale tako da na optimalan način rješavaju probleme specifične za te društvene podskupine, važno je prethodno identificirati, analizirati i interpretirati njihove potrebe i probleme.

Generalno, kada se govori o problemima mladih (npr. nezaposlenost ili osiguranje vlastitog životnog prostora), istraživanja su pokazala da je uzrok tih problema više strukturalne nego individualne prirode (Cote, 2002; Wallace, 2002; Roberts, 2003; Ilišin, 2007). Osim ovih nalaza, literatura sugerira da se mladi diferenciraju i s obzirom na obrazovne šanse (Roberts, 2003; Ilišin, 2007). Tako je “obrazovanje postalo resurs koji svim skupinama mladih nije jednako dostupan, i to upravo u vrijeme kada je zapošljavanje bez kvalifikacija gotovo nemoguće jer se u razvijenim društvima drastično smanjuje potreba za poslovima dostupnim nekvalificiranoj radnoj snazi” (Ilišin, 2007: 40). Upravo nejednaka distribucija u pristupu obrazovanju, kao i socijalni položaj i podrijetlo – ukratko, strukturalni uvjeti – uzrokuju diferencijaciju mladih u socioprofesionalnom statusu, a posljedično i nejednaku distribuciju društvene i ekonomske moći. Fenomen povezan sa smanjenom ekonomskom moći je nemogućnost mladih da se osamostale od roditeljskog doma. Istraživanja pokazuju kako je fenomen “produžene mladosti” kontekstualno obojen te je karakterističan za mediteranski pojas (Buhl, Lanz, 2007; Guliano, 2007), pri čemu ni Hrvatska ne odstupa od tog trenda (Ilišin, Radin, 2007). Upravo zbog fenomena produžene mladosti odgođeno je preuzimanje trajnih društvenih uloga mladih, što se neminovno nepovoljno odražava na preuzimanje participativne uloge građana čime se smanjuje i vjerojatnost da će njihov glas biti uzet u obzir u procesima donošenja relevantnih odluka za zajednicu u kojoj žive². Iz navedenih razloga nužan je strukturirani istraživački pristup problemima mladih.

² Nerijetki su tekstovi u kojima su autori jasno demonstrirali marginalni položaj mladih budući da nemaju jednaku količinu društvene niti političke moći u društvu (Bradley, 1997; Ilišin, Radin, 2007).

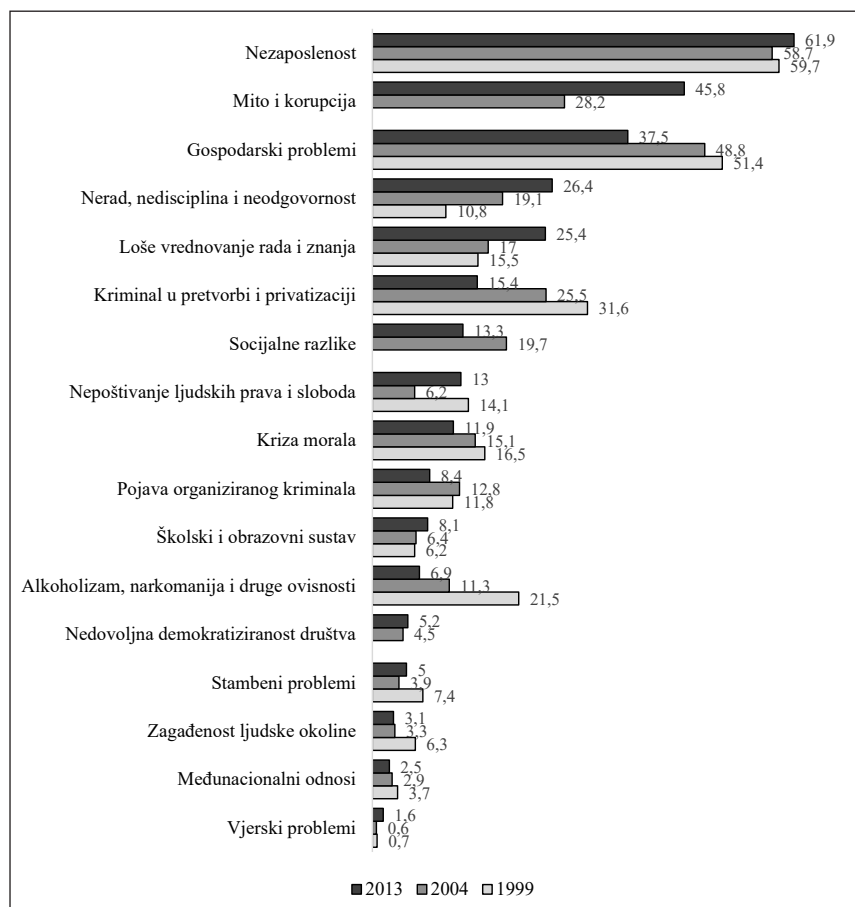
U nastavku poglavlja prikazani su i interpretirani istraživački podaci o potreba-
ma i problemima mladih čija analiza predstavlja adekvatnu podlogu za donošenje
kvalitetnih odluka u kontekstu politika za mlade.

3. Percepcija problema hrvatskog društva i aktera njihova rješavanja

Problemi mladih nerijetko su odraz ne samo objektivnih poteškoća koje se po-
javljaju u društvu u cjelini, nego i subjektivnih procjena prisutnosti različitih tipova
problema na društvenoj razini. Društveni se problemi mogu definirati kao „dezin-
tegrativne pojave koje dolaze do izražaja u ponašanju velikoga broja ljudi, koje u
(znatnom dijelu) javnosti izazivaju zabrinutost (...)“ (Lalić i Mustapić, 2007: 137)
te koji u velikoj mjeri uvjetuju kvalitetu života mladih ljudi. U tom smislu, vrijedno
je dobiti uvid u najvažnije probleme hrvatskoga društva kako ih vide mladi ljudi kao
i u dinamiku te percepcije od kraja 1990-ih do 2013. godine. Percepciju društvenih
problema mladih te mišljenje o glavnim akterima njihova rješavanja, ispitivali smo
pomoću četiri pitanja na koja su ispitanici odgovarali tako da su označili najviše tri
odgovora, a potom su od ta tri odgovora izdvojili jedan koji su držali najvažnijim.
Tri pitanja odnosila su se na preferirane institucionalizirane oblike društvene skrbi
za mlade, a jednim se pitanjem provjeravalo njihovo poznavanje instrumenata, or-
ganizacija i tijela koji rade za njihovu dobrobit na razini Hrvatske, Europe i svijeta.
Također, ispitivane su i razlike po sociodemografskim obilježjima mladih (spol, dob,
regija, rezidencijalni status, stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva te socio-
profesionalni status) s obzirom na ponuđene odgovore na razini značajnosti $p < 0.001$.

Započet ćemo s najvažnijim društvenim problemima u očima mladih (grafikon
1). Kao najvažniji društveni problem, više od tri petine mladih prepoznaju neza-
poslenost. Štoviše, ovaj gorući socioekonomski izazov hrvatskoga društva u tom je
statusu kontinuirano kroz cijelo tranzicijsko razdoblje (Ilišin, 2005; Mustapić, Ka-
rajić, 2013). S obzirom na to da nezaposlenost slijede mito i korupcija (nešto manje
od polovice anketiranih) te gospodarski problemi (gotovo dvije petine ispitanika),
može se reći da su prva tri najvažnija problema zapravo sadržana u nepovoljnim
ekonomskim prilikama s kojima se hrvatsko društvo susreće – kako sa strukturalnog
aspekta (nezaposlenost, gospodarski problemi) tako i onog sociokulturnog (mito i
korupcija). Četvrtina ispitanika smatra da su nerad, nedisciplina i neodgovornost
važni društveni problemi, a isto toliko ispitanika naglasak stavlja na neadekvatno
vrednovanje znanja i rada. Stoga je vidljivo da je podjednako prisutan kritički odnos
mladih prema nedovoljno angažiranom i savjesnom radu pojedinaca, ali i prema
neadekvatnom sustavu vrednovanja individualnih postignuća. Kriminal u pretvorbi
i privatizaciji označio je svaki šesti ispitanik, a nešto rjeđe socijalne razlike kao i ne-
poštivanje ljudskih prava i sloboda.

Grafikon 1: Komparativni prikaz percepcije najvažnijih problema hrvatskoga društva (%)

Oko desetine ispitanika kao problem označava krizu morala, nešto manje od desetine školski i obrazovni sustav, a potom slijede alkoholizam i druge ovisnosti koje ističe svaki četrnaesti ispitanik. Na dno ljestvice društvenih problema mladi smještaju stambene probleme (svaki dvadeseti anketirani), a još rjeđe ekološke probleme, međunacionalne odnose i vjerske probleme. Kada je riječ o dinamici percepcije društvenih problema od 2004. do 2013. godine, valja prepoznati njezin kontinuitet u tri najvažnija društvena problema (nezaposlenost, mito i korupcija³ te gospodarski problemi). Nezaposlenost i gospodarski problemi su također percipirani najvažnijima i 1999. godine, međutim tada u istraživanje nije bila uključena varijabla mita

³ Čestica „mito i korupcija“ nije uključena u istraživanje iz 1999. godine.

i korupcije pa se u tom, najranijem, istraživanju na trećem mjestu našao kriminal u pretvorbi i privatizaciji s trećinom podrške. Potonji je problem od kraja 1990-ih godina do danas obilježen silaznom putanjom u hijerarhiji percipiranih društvenih problema od strane mladih. Premda gospodarske teškoće i 2013. godine opstaju na visokom mjestu na ljestvici gorućih društvenih problema, intenzitet percepcije vremenom je oslabio s obzirom na to da je i 1999. i 2004. godine oko polovice ispitanika označilo ovaj problem, dok je 2013. godine to učinilo njih za desetak posto manje. Zanimljiva je tendencija sve slabijeg prepoznavanja socijalnih razlika kao važnog problema, no moguće je da mladi ovaj fenomen povezuju s problemima nezaposlenosti, korupcije i ukupnih gospodarskih izazova koji se nalaze na vrhu hijerarhije percipiranih društvenih problema. Negativnu dinamiku dijeli i kriza morala te alkoholizam i druge ovisnosti među mladima. Važnost mita i korupcije, s druge strane od 2004. do 2013. godine doživjelo je znatan porast u očima mladih (s 28,3% na 45,8%), a ujedno sve veću važnost mladi pridaju problemima nerada, nediscipline i neodgovornosti, ali i lošem vrednovanju znanja i rada.

U idućim odjeljcima i tablici 2 prikazujemo povezanost sociodemografskih varijabli s varijablama percepcije najvažnijih problema u hrvatskom društvu. Pritom, rezultati se opisno prikazuju za sve čestice osim za čestice „pojava organiziranog kriminala“, „školski i obrazovni sustav“, „alkoholizam, narkomanija i druge ovisnosti“, „nedovoljna demokratiziranost društva“, „stambeni problemi“, „zagađenost ljudske okoline“, „međunacionalni odnosi“ i „vjerski problemi“, koje je odabrao nedovoljan broj ispitanika čime nisu podobne za daljnje statističke obrade.

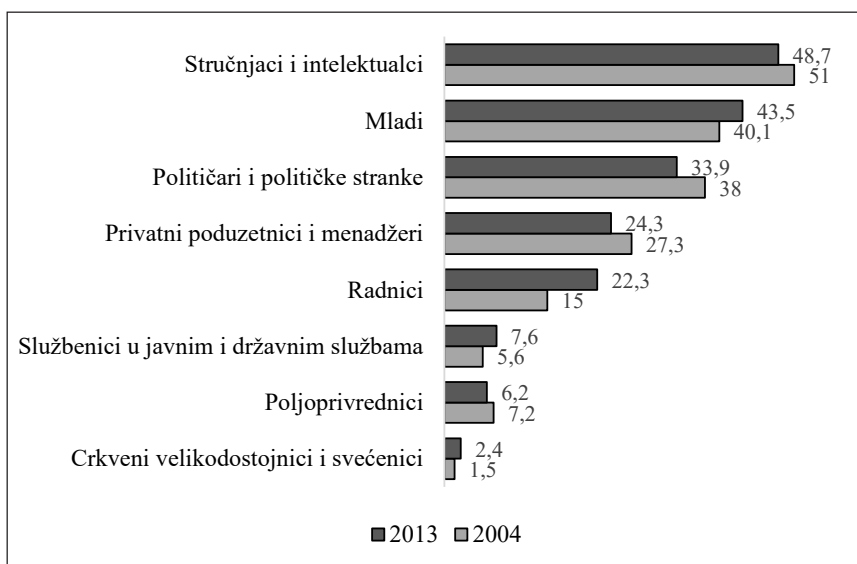
Za nezaposlenost kao najvažniji problem hrvatskoga društva češće se odlučuju ispitanici očeva sa završenom osnovnom i trogodišnjom stručnom školom, a ispodprosječno ispitanici čiji su očevi visokoobrazovani. Tome su skloni i mladi iz Sjeverne i Istočne Hrvatske za razliku od onih iz Zagreba, Središnje Hrvatske te Istre i Primorja. Nerad, nedisciplinu i neodgovornost iznadprosječno ističu ispitanici kojima su očevi obrazovaniji te studenti u odnosu na nezaposlene. Stupanj obrazovanja značajno je povezan sa stanovištem da je loše vrednovanje rada i znanja glavni problem hrvatskoga društva pa su tako tome iznadprosječno skloni obrazovaniji ispitanici u odnosu na one s osnovnom ili trogodišnjom stručnom školom, potom žene u odnosu na muškarce, mladi iz Istre i Primorja i Zagrebačke regije u odnosu na Istočnu i Sjevernu Hrvatsku, studenti u odnosu na učenike i nezaposlene, mladi čiji su očevi obrazovaniji, a linearno raste i s dobi ispitanika. Kriminal u pretvorbi i privatizaciji natprosječno navode muškarci, a socijalne razlike iznadprosječno zamjećuju učenici za razliku od nezaposlenih. Ispitanici se po sociodemografskim obilježjima ne razlikuju s obzirom na percepciju gospodarskih problema, mita i korupcije, krize morala te nepoštivanja ljudskih prava i sloboda kao najvažnijih društvenih problema.

Tablica 2: Percepcija problema hrvatskoga društva s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Nezaposlenost	Nerad, nedisciplina i neodgovornost	Loše vrednovanje rada i znanja	Kriminal u pretvorbi i privatizaciji	Socijalne razlike
<i>Dob</i>			$\chi^2=19,00$		
15-19 godina			19,4		
20-24 godine			26,3		
25-29 godina			29,8		
<i>Regija</i>	$\chi^2=22,04$		$\chi^2=20,59$		
Sjeverna Hrvatska	68,5		22,9		
Središnja Hrvatska	56,5		24,5		
Istra i Primorje	57,1		34,6		
Istočna Hrvatska	66,1		21,4		
Dalmacija	61,0		23,0		
Grad Zagreb	55,4		30,2		
<i>Spol</i>			$\chi^2=27,67$	$\chi^2=23,47$	
Muški			20,4	19,4	
Ženski			30,7	11,5	
<i>Socioprofesionalni status</i>		$\chi^2=21,55$	$\chi^2=19,66$		$\chi^2=17,59$
Učenik/ca		24,4	20,3		18,1
Student/ica		33,6	31,1		11,7
Nezaposlen/a		22,5	21,9		9,0
Zaposlen/a		23,3	26,6		13,4
<i>Obrazovni status</i>			$\chi^2=56,93$		
(Ne)završena osnovna škola			20,5		
Trogodišnja srednja škola			15,7		
Četverogodišnja srednja škola			25,1		
VŠS, VSS i više			39,9		
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=25,49$	$\chi^2=24,25$			
(Ne)završena osnovna škola	70,6	21,6			
Trogodišnja srednja škola	64,7	21,1			
Četverogodišnja srednja škola	62,9	26,2			
VŠS, VSS i više	52,3	35,0			
UKUPNO	61,9	26,5	25,4	15,6	13,3

U grafikonu 2 prikazana su mišljenja mladih o tome koji društveni akteri najviše mogu pridonijeti prevladavanju kriznih kretanja u hrvatskom društvu.

Grafikon 2: Komparativni prikaz percepcije aktera koji mogu najviše učiniti da Hrvatska iziđe iz krize (%)

Gotovo polovica ispitanika najveću ulogu u prevladavanju krize pridaje stručnjacima i intelektualcima, potom samim mladima, a onda trećina njih političarima i političkim strankama. Četvrtina mladih vidi privatne poduzetnike i menadžere kao one koji imaju ključ za rješavanje problema, dok nešto više od petine takvima smatraju radnike. Znatno manje ispitanika (ispod 10%) smatra službenike, poljoprivrednike te kler kao one koji bi mogli značajno doprinijeti nadilaženju izazova s kojima se hrvatsko društvo susreće. Percipirani predvodnici u rješavanju društvene krize od 2004. do 2013. godine nisu se promijenili – drugim riječima, ni u jednoj kategoriji nije došlo do značajnih promjena u dvije vremenske točke mjerenja. Pritom, zanimljivo je da mladi sve više prepoznaju radnike kao važne društvene aktere te je njihov značaj u tom smislu 2013. godine gotovo podjednak onom poduzetnika i menadžera.

Distribucija pozitivnih očekivanja spram različitih grupa aktera nejednaka je s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika (tablica 3). Valja napomenuti da varijable; službenici, poljoprivrednici i predstavnici klera nisu ostvarili dovoljan broj ispitanika za pouzdane statističke obrade pa su izostavljeni iz ove analize.

Tablica 3: Percepcija aktera koji mogu najviše učiniti da Hrvatska iziđe iz krize s obzirom na obilježja ispitanika (%).

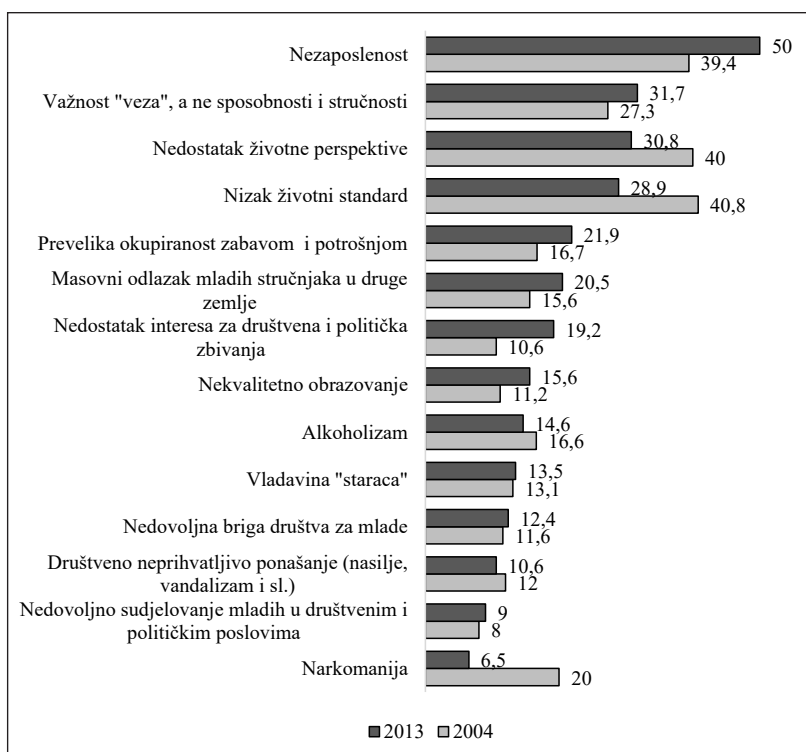
Obilježja mladih	Stručnjaci i intelektualci	Mladi	Političari i političke stranke	Radnici
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=33,03$	$\chi^2=24,33$		$\chi^2=16,26$
Učenik/ca	43,2	49,7		19,3
Student/ica	58,8	46,1		18,8
Nezaposlen/a	43,9	43,2		25,5
Zaposlen/a	46,7	35,1		27,3
<i>Obrazovni status</i>	$\chi^2=57,20$		$\chi^2=22,47$	$\chi^2=29,98$
(Ne)završena osn. škola	42,2		43,1	18,4
Trogodišnja srednja škola	32,0		32,0	34,9
Četverogodišnja sr. škola	53,0		29,7	21,5
VŠS, VSS i više	60,1		35,3	19,5
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=52,96$			
(Ne)završena osn. škola	34,9			
Trogodišnja srednja škola	40,1			
Četverogodišnja sr. škola	51,2			
VŠS, VSS i više	29,3			
UKUPNO	48,7	43,5	33,9	22,3

U odnosu prema stručnjacima i intelektualcima, ispitanici su značajno podijeljeni i to prema obrazovnom i socioprofesionalnom statusu. Ispitanici s diplomom više i visoke škole i oni sa završenom četverogodišnjom srednjom školom tome su iznadprosječno naklonjeni za razliku od dvije podskupine niže obrazovanih ispitanika, a na isti način ispitanici s očevima višeg stupnja obrazovanja imaju veća očekivanja od ove skupine aktera. U ovu skupinu aktera znatno veće povjerenje polažu studenti u odnosu na ostale socioprofesionalne skupine. Kao važni akteri izlaska iz krize mladi u znatnom udjelu prepoznaju same sebe, no među sobom se u zastupanju tog uvjerenja razlikuju jedino s obzirom na socioprofesionalni status. Tako je ovaj stav iznadprosječno zastupljen među učenicima i studentima. Podskupina koja je završila trogodišnju stručnu školu ima iznadprosječno pozitivan stav prema ulozi radnika u poboljšanju stanja u Hrvatskoj za razliku od visokoobrazovanih ispitanika, ali i onih sa završenom osnovnom školom. Radnike također znatno češće spominju zaposleni i nezaposleni za razliku od učenika i studenata. Ulogu političara i političkih stranaka natprosječno naglašavaju mladi s osnovnom školom za razliku od ispitanika koji imaju četverogodišnju srednju školu.

4. Percepcija problema mladih te načina i aktera njihova rješavanja

Kada je riječ o percepciji najvažnijih problema koji opterećuju mlade, može se reći da su oni podudarni s onima koje mladi prepoznaju na društvenoj razini (grafikon 3).

Grafikon 3: Komparativni prikaz percepcije najvećih problema mladih u hrvatskom društvu (%)

Konkretno, prva tri najvažnija problema odnose se na nepovoljnu socioekonomsku situaciju – nezaposlenost, važnost „veza“ pri napredovanju i nedostatak životne perspektive. Potom, nešto manje od trećine problematičnim vidi nizak životni standard, a oko petine preveliku okupiranost zabavom i potrošačkim stilom života, a isto toliko egzodus mladih u inozemstvo u potrazi za boljim prilikama. Na sredinu ljestvice problema mladih ispitanici smještaju nedostatak interesa za društvena i politička zbivanja, potom nekvalitetno obrazovanje, alkoholizam te vladavinu „staraca“. Na dnu ljestvice generacijskih problema ispitanicima je nedovoljna briga društva za mlade ljude, društveno neprihvatljivo ponašanje, nedovoljno društveno

i političko sudjelovanje mladih te narkomanija. Od 2004. do 2013. godine došlo je do stanovitih promjena pa tako mladi kao generacijske probleme značajno više prepoznaju nezaposlenost, ali i nedostatak interesa za društvenopolitička pitanja. Negativan trend primjetan je u slučaju nedostatka životne perspektive i niskog životnog standarda, premda su oba fenomena i dalje u vrhu hijerarhije percipiranih problema mladih. Narkomanija je pak doživjela najveći pad pa je u 2013. godine na zadnjem mjestu sa 6,5% ispitanika dok ju je 2004. čak petina smatrala važnim generacijskim problemom.

Razlike između ispitanika u percepciji najvećih problema s kojima se suočavaju mladi po odabranim sociodemografskim obilježjima relativno su brojne (tablica 4). Pritom varijable s manje od 10% odgovora nisu uključene u daljnje statističke obrade zbog nedovoljnog broja ispitanika po pojedinim kategorijama.

Dva su generacijska problema u čijem isticanju su mladi homogeni: nekvalitetno obrazovanje i nedovoljna briga društva o mladima.

Percepcija nezaposlenosti kao gorućeg problema mladih u Hrvatskoj značajno je povezana sa socioprofesionalnim statusom, obrazovanjem ispitanika, obrazovanjem očeva te dobi. Tako zaposleni i nezaposleni značajno više prepoznaju ovaj problem nasuprot učenicima i studenatima, mladi s višim obrazovanjem u odnosu na one s osnovnom školom, zatim mladi čiji očevi imaju niže stupnjeve obrazovanja za razliku od ispitanika čiji su očevi visokoobrazovani.

Važnost „veza“ umjesto sposobnosti i stručnosti, kategorija je koja je značajno povezana sa socioprofesionalnim statusom, obrazovanjem i dobi. Pritom, skoro polovica sa završenom srednjom školom prepoznaje ovaj ozbiljan društveni izazov nasuprot petini mladih s osnovnom školom ili četvrtine onih sa završenom trogodišnjom stručnom školom i fakultetom. Potonja distribucija preslikava se na nejednaku distribuciju ovog odgovora s obzirom na socioprofesionalni status – naime, nezaposleni i studenti značajno više prepoznaju ovaj problem od ostalih podgrupa. Također, na ovaj problem značajno su osjetljiviji najstariji za razliku od najmlađih.

Slične razlike prisutne su i u slučaju kategorije „nedostatak životne perspektive“. Naime, to mišljenje iznadprosječno dijele obrazovaniji ispitanici čiji su roditelji obrazovaniji, mladi u dvije starije podskupine za razliku od najmlađih, studenti i zaposleni nasuprot učenicima, stanovnici Istre i Primorja te Dalmacije, nasuprot Sjevernoj, Istočnoj i Središnjoj Hrvatskoj te stanovnici regionalnih centara u odnosu na one koji žive na selu.

Nizak životni standard iznadprosječno brine ispitanike sa završenom trogodišnjom stručnom školom nasuprot visokoobrazovanim, kao i one čiji je otac niže obrazovan. Nadalje, to kao veliki problem mladih iznadprosječno spominju nezaposleni i zaposleni za razliku od učenika i studenata, stanovnici Dalmacije i Istočne Hrvatske nasuprot stanovnicima Zagreba, Istre i Primorja i Središnje Hrvatske te ispitanici u dobi od 25-29 godina za razliku od najmlađe podskupine.

Tablica 4: Percepcija problema mladih s obzirom na obilježja ispitanika (%).

Obilježja mladih	Neza- poslenost	Važnost „veza“	Nedostatak životne perspektive	Nizak životni standard	Prevelika okupiranost zabavom	Masovni odlazak mladih	Nedostatak interesa za polit. zbiljanja	Alkoholizam	Vladavina „starača“
<i>Dob</i>	$\chi^2=13,77$	$\chi^2=71,57$	$\chi^2=37,19$	$\chi^2=17,39$	$\chi^2=55,55$			$\chi^2=78,19$	
15-19	44,8	19,0	22,0	24,5	32,2			25,2	
20-24	49,5	33,7	37,7	26,8	19,4			9,8	
25-29	55,0	40,4	33,2	34,3	15,9			10,1	
<i>Regija</i>			$\chi^2=29,99$	$\chi^2=22,89$			$\chi^2=24,18$	$\chi^2=22,23$	$\chi^2=22,29$
Sjeverna Hrvatska	23,9		23,9	28,6			20,3	16,7	14,5
Središnja Hrvatska	25,3		25,3	23,6			19,4	18,0	18,4
Istra i Primorje	38,4		38,4	23,7			28,0	7,3	14,2
Istročna Hrv.	27,7		27,7	32,1			16,7	18,8	8,3
Dalmacija	36,7		36,7	36,2			13,2	13,9	10,6
Grad Zagreb	34,1		34,1	23,4			21,4	11,0	18,4
<i>Spol</i>								$\chi^2=21,74$	
Zenski								18,1	
Muški								10,7	
<i>Socioprofionalni status</i>	$\chi^2=24,63$	$\chi^2=51,26$	$\chi^2=31,39$	$\chi^2=26,03$		$\chi^2=17,84$	$\chi^2=24,70$	$\chi^2=63,28$	
Učenič/ica	42,8	19,4	22,0	25,6		22,1	20,9	23,8	
Student/ica	47,0	38,7	37,4	22,7		24,0	25,1	6,9	
Nezaposlen/a	56,5	35,1	29,4	35,1		13,1	14,2	16,2	
Zaposlen/a	55,2	24,0	33,0	33,7		20,2	15,3	23,2	
<i>Rezidencijalni status</i>			$\chi^2=18,86$		$\chi^2=39,17$			$\chi^2=21,89$	
Grad Zagreb			32,3		32,0			10,8	
OS, RI, ST			40,6		18,5			8,0	
Ostali gradovi			32,9		19,9			13,4	
Selo			25,9		18,0			18,8	
<i>Obrazovni status</i>	$\chi^2=15,73$	$\chi^2=75,39$	$\chi^2=42,08$	$\chi^2=27,36$	$\chi^2=44,37$		$\chi^2=22,12$	$\chi^2=86,93$	
(Ne)završena osn. škola	42,7	19,4	19,5	25,7	33,9		20,5	24,9	
Trogodišnja srednja šk.	54,2	24,7	24,8	41,5	18,9		9,1	23,6	
Četverogodišnja srednja škola	49,0	49,9	34,2	28,7	20,5		21,7	10,5	
VŠS, VSS i više	56,2	26,8	38,4	23,5	15,1		20,1	5,5	
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=20,39$		$\chi^2=30,85$	$\chi^2=26,86$		$\chi^2=17,60$	$\chi^2=20,13$	$\chi^2=55,30$	
(Ne)završena osn. škola	58,2		21,6	28,7		10,0	15,2	30,4	
Trogodišnja srednja šk.	52,9		25,5	35,4		19,2	13,9	17,0	
Četverogodišnja srednja škola	51,0		31,0	30,1		21,2	21,2	11,9	
VŠS, VSS i više	41,4		39,7	20,6		24,8	24,1	8,7	
UKUPNO	50,0	31,7	30,8	28,9	21,9	20,5	19,2	14,6	13,5

Stavu da je okupiranost zabavom i potrošnjom gorući problem mladih u Hrvatskoj, iznadprosječno su skloni najmlađi ispitanici za razliku od najstarijih, mladi sa završenom osnovnom i trogodišnjom stručnom školom nasuprot visokoobrazovanoj mladeži te učenici u usporedbi sa studentima i zaposlenima.

Masovni odlazak mladih stručnjaka u druge zemlje kao važan generacijski problem u Hrvatskoj iznadprosječno navode studenti i učenici za razliku od nezaposlenih te ispitanici čiji su očevi visokoobrazovani nasuprot mladima čiji očevi imaju završenu osnovnu školu.

Nedostatak interesa za društvena i politička zbivanja značajno je povezan s regionalnom pripadnošću, socioprofesionalnim statusom, stupnjem obrazovanja i stupnjem obrazovanja očeva. Manjak interesa za društvenopolitička pitanja i zbivanja natprosječno češće spominju ispitanici s područja Istre i Primorja u odnosu na stanovnike Istočne Hrvatske i Dalmacije, studenti nasuprot nezaposlenima i zaposlenima, oni čiji su očevi visokoobrazovani za razliku od onih čiji su očevi s osnovnom i trogodišnjom stručnom školom, ali i visokoobrazovani ispitanici u odnosu na one s trogodišnjom stručnom školom.

Percepcija alkoholizma kao gorućeg problema hrvatske mladeži jedina je varijabla koja je značajno povezana sa svim sociodemografskim obilježjima. Pritom, posebno se ističe snažna povezanost sa stupnjem obrazovanja, dobi i socioprofesionalnim statusom ispitanika. Ispitanici nižeg obrazovanja (osnovna ili trogodišnja stručna škola) su tri do četiri puta češće navodili alkoholizam u usporedbi s ispitanicima više razine obrazovanja (četverogodišnja srednja škola i više). Alkoholizam je navelo i dvostruko više ispitanika u dvije mlađe dobne skupine u odnosu na najstariju te izrazito više učenika i nezaposlenih u odnosu na studente i zaposlene. Problem alkoholizma značajno više navode mladi čiji očevi imaju niže obrazovanje od onih s visokoobrazovanim očevima i očevima koji su završili četverogodišnju srednju školu. Nadalje, natprosječno ga kao problem navode muškarci, stanovnici Istočne, Središnje i Sjeverne Hrvatske za razliku od Istre i Primorja i Zagrebačke regije te stanovnici sela za razliku od mladih iz regionalnih centara i Grada Zagreba.

Prepoznavanje problema vladavine „staraca“ povezano je s regionalnom pripadnošću. Tako ispitanici Središnje Hrvatske i Zagreba značajno češće navode ovaj problem za razliku od onih iz Istočne Hrvatske i Dalmacije.

Nakon ustanovljene distribucije važnosti generacijskih problema, poželjno je dobiti uvid u mjere koje bi mogle biti djelotvorne za njihovo rješavanje (tablica 5).

Iz distribucije odgovora vidljivo je da je glavna mjera za rješavanje problema mladih vezana za obrazovnu politiku i politiku zapošljavanja. Naime, nešto manje od tri četvrtine mladih smatra da bi rješavanju generacijskih problema pridonijelo osiguravanje jednakih šansi u području obrazovanja i zapošljavanja. Druga mjera po važnosti – koju ističe svaki drugi ispitanik - također je vezana za ta područja pri

čemu je naglasak na reformi obrazovnog sustava, odnosno njegovom osuvremenjivanju i usklađivanju sa suvremenim životnim potrebama mladih.

Tablica 5: Komparativni prikaz mjera za djelotvornije rješavanje problema mladih (%)

Rang	Mjere	2004.	2013.
1.	Osigurati jednake šanse u obrazovanju i zapošljavanju za sve	61,6	70,8
2.	Srednje i visoko obrazovanje prilagoditi novim životnim potrebama	38,5	50,7
3.	Osigurati sudjelovanje mladih u procesu odlučivanja na svim razinama	46,7	39,3
4.	Osigurati bolje korištenje fondova za projekte mladih u različitim sektorima (2004. je mjera glasila „osnovati posebne fondove za inicijative mladih u različitim sektorima)	22,1	38,4
5.	Osnovati posebno ministarstvo ili Vladin ured za mlade	17,7	19,3
6./7.	Uvesti stroge kazne za dilere droge i ograničiti prodaju alkohola	46,6	18,8
6./7.	Osigurati punu provedbu nacionalne strategije za mlade (2004. je mjera glasila “izraditi nacionalnu strategiju za promicanje dobrobiti mladih“)	22,5	18,8
8.	Zakonom ograničiti i nadzirati sastajališta mladih (disco klubove i sl.)	10,3	8,7
9.	Nešto drugo	0,6	1

Potom, dvije petine mladih smatra da je potrebno osigurati preduvjete za participaciju i odlučivanje u društvenim i političkim procesima na svim razinama, a isto toliko smatra da bi valjalo učinkovitije koristiti fondove usmjerene za projekte mladih. Petina smatra da bi rješavanju problema pridonijelo osnivanje posebnih institucija s djelatnostima u području interesa, potreba i problema mladih. Nešto manje od petine, rješenje vidi u penalizaciji dilera droge i prodaje alkohola, a isto toliko ispitanika smatra da je ključ rješavanja problema puna provedba nacionalne strategije za mlade. Najmanje ispitanika (svaki jedanaesti) odlučilo se za ograničenje i nadzor okupljališta mladih. U odnosu na 2004. godinu, u 2013. godini za prve dvije mjere vezane za obrazovanje i zapošljavanje te za osiguravanje boljeg korištenja fondova za projekte mladih, odlučilo se znatno više ispitanika, dok je mjera vezana za sudjelovanje mladih u procesu odlučivanja doživjela stanoviti pad s 47% u 2004. na 39% u 2013. godini. Penalizacija dilera i prodaje alkohola kao mjera sve je slabije prepoznata pa ju je tako u 2004. godini gotovo svaki drugi ispitanik smatrao rješenjem, dok je devet godina kasnije takvog stanovišta više nego upola manje njih.

Kada je riječ o povezanosti zastupanja navedenih mjera sa sociodemografskim varijablama, valja reći da je ona donekle prisutna (tablica 6). Pritom su u navođenju potrebe za prilagođavanjem srednjeg i visokog obrazovanja novim životnim potrebama, osiguranjem sudjelovanja mladih u procesu odlučivanja na svim razinama, kao

i one za osnivanjem posebnog ministarstva ili Vladinog ureda za mlade, ispitanici homogeni s obzirom na to da nisu uočene razlike po promatranim sociodemografskim obilježjima.

Tablica 6: Mjere za rješavanje problema mladih s obzirom na obilježja ispitanika (%)

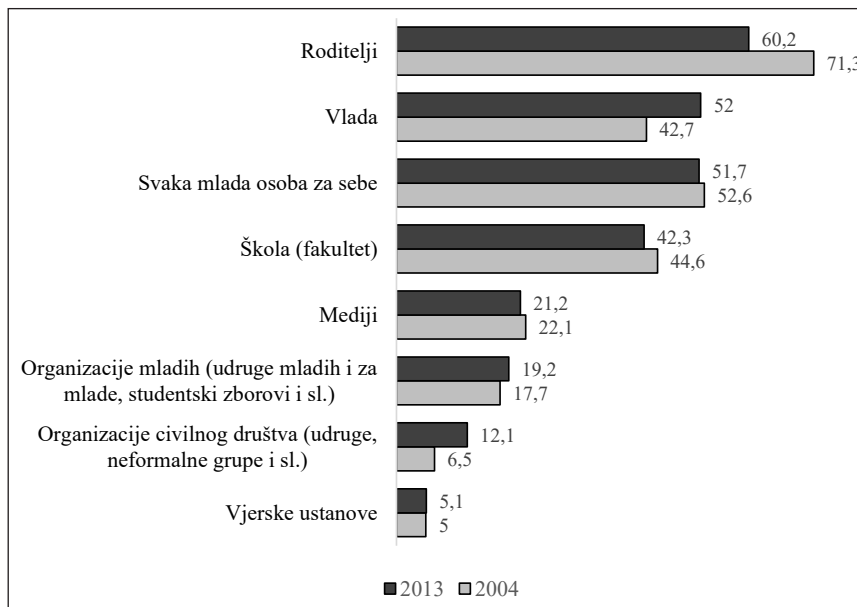
Obilježja mladih	Osigurati jednake šanse u obrazovanju i zapošljavanju za sve	Osigurati bolje korištenje fondova	Uvesti stroge kazne za dilere droge i ograničiti prodaju alkohola	Osigurati punu provedbu nacionalne strategije za mlade
<i>Dob</i>			$\chi^2=35,04$	$\chi^2=19,90$
15-19			26,7	13,7
20-24			15,1	18,7
25-29			15,7	23,3
<i>Regija</i>		$\chi^2=19,92$		
Sjeverna Hrvatska		35,0		
Središnja Hrvatska		35,4		
Istra i Primorje		48,1		
Istočna Hrv.		37,4		
Dalmacija		34,0		
Grad Zagreb		43,8		
<i>Spol</i>	$\chi^2=11,59$			$\chi^2=15,79$
Muški	67,3			22,2
Ženski	74,3			15,2
<i>Socioprofesionalni status</i>		$\chi^2=24,29$	$\chi^2=43,33$	$\chi^2=23,35$
Učenik/ca		33,7	25,3	12,2
Student/ica		45,7	11,1	23,6
Nezaposlen/a		32,1	23,6	18,9
Zaposlen/a		39,8	16,9	20,0
<i>Obrazovni status</i>		$\chi^2=23,85$	$\chi^2=78,38$	$\chi^2=23,19$
(Ne)završena osn. škola		31,2	27,8	12,7
Trogodišnja srednja šk.		31,0	31,6	15,3
Četverogodišnja sr. šk.		39,8	13,9	19,9
VŠS, VSS i više		46,0	11,0	25,7
<i>Obrazovanje oca</i>		$\chi^2=18,46$	$\chi^2=24,56$	
(Ne)završena osn. škola		25,1	29,4	
Trogodišnja srednja škola		36,5	21,9	
Četverogodišnja sr. škola		38,2	17,6	
VŠS, VSS i više		43,5	13,6	
UKUPNO	70,8	38,4	18,8	18,8

Zahtjev za osiguranjem jednakih šansi u obrazovanju i zapošljavanju s gotovo svim sociodemografskim varijablama nije značajno povezan što znači da su ispitanici i u ovom slučaju uglavnom homogeni – osim kada je riječ o spolu. Naime, žene se ovom zahtjevu statistički značajno češće priklanjaju od muškaraca. Osiguranje pune provedbe nacionalne strategije za mlade kao djelotvorno rješenje iznadprosječno navodi najobrazovanija podskupina ispitanika u odnosu na dvije podskupine nižeg obrazovnog statusa, studenti nasuprot učenicima, najstariji za razliku od najmlađih te muškarci. Potrebu za osiguranjem boljeg korištenja fondova za projekte mladih u različitim sektorima češće navode studenti nasuprot nezaposlenima i učenicima, mladi sa završenom višom školom ili fakultetom u usporedbi s onima sa završenom osnovom ili trogodišnjom stručnom školom, stanovnici Istre i Primorja te Zagrebačke regije u odnosu na stanovnike Dalmacije te Sjeverne i Središnje Hrvatske, kao i ispitanici čiji su očevi stekli visoko obrazovanje nasuprot mladima čiji su očevi završili osnovnu školu. Uvođenje strogih kazni za dilere droge i ograničenje prodaje alkohola izrazito zastupaju mladi nižeg stupnja obrazovanja (osnovna i trogodišnja stručna škola) u usporedbi s ispitanicima sa završenom četverogodišnjom srednjom školom i više, učenici i nezaposleni nasuprot studentima i zaposlenima, najmlađi za razliku od dvije starije dobne podskupine te ispitanici čiji su očevi završili niže škole (osnovnu i trogodišnju stručnu) u odnosu na one visokoobrazovanih očeva.

Vidljivo je, dakle, da mladi na različite načine pristupaju mogućim rješenjima pri čemu se, ovisno o socijalnim i drugim obilježjima, oblikuje njihov stav o prioritarnim načinima djelovanja koji bi, konzekventno, doprinijeli unapređenju kvalitete života mladih. Načini djelotvornog rješavanja problema mladih za sobom povlače pitanje aktera koji bi trebali preuzeti najveću odgovornost za njihovo ostvarenje i implementaciju. U grafikonu 4 prikazana je hijerarhija aktera koji bi, sa stanovišta mladih, trebali upregnuti svoje resurse u cilju rješavanja postojećih prepreka s kojima se mladi učestalo susreću.

U prvom redu, tri petine ispitanika adresira roditelje kao najodgovornije za rješavanje problema mladih, a svaki drugi ispitanik smatra da tu odgovornost treba preuzeti Vlada, ali i svaka mlada osoba za sebe. Dvije petine ispitanika tu ulogu dodjeljuje obrazovnom sustavu, petina medijima, isto toliko organizacijama mladih, a svaki deseti organizacijama civilnog društva. Najmanji udio (svaki dvadeseti ispitanik) smatra vjerske ustanove odgovornima za rješavanje problema mladih. Kada je riječ o dinamici ove percepcije, od 2004. do 2013. godine obilježava ju stabilnost, osim u slučaju tri aktera – roditelja, Vlade i civilnog društva. Iako je civilno društvo kao akter i dalje na začelju ljestvice, dvostruko više ispitanika u 2013. godini ga adresira vezano za pitanja problema mladih nego 2004. godine. Također, zabilježen je porast očekivanja od Vlade, a istovremeno dolazi do pada percepcije odgovornosti roditelja za nadilaženje generacijskih prepreka.

Grafikon 4: Komparativni prikaz percepcije najodgovornijih aktera u rješavanju problema mladih (%)

Može se reći da je kod mladih sve prisutnija tendencija oslanjanja na formalne institucije, posebno kada je riječ o Vladi. Taj trend upućuje na postupno političko opismenjavanje i usvajanje političke kulture karakteristične za građane u demokratskom društvu, pri čemu se misli na razumijevanje i očekivanje ispunjavanja uloge koje vladajuće političke strukture imaju u pogledu osiguravanja strukturalnih i društvenih preduvjeta za provođenje adekvatne javne politike.

Razlike među mladima po sociodemografskim obilježjima prisutne su u određivanju većine društvenih aktera najodgovornijih za rješavanje njihovih problema, osim u slučaju isticanja samoodgovornosti mladih i odgovornosti organizacija civilnog društva (tablica 7).

Roditelje kao najvažnije aktere u rješavanju problema mladih češće navode ispitanici u dobi od 15-19 godina u odnosu na one u dobi od 20-24 godine, mladi sa završenom osnovnom i trogodišnjom stručnom školom za razliku od onih koji su završili četverogodišnju srednju školu i više, učenici i zaposleni za razliku od studenata i nezaposlenih te muškarci. Ulogu Vlade u osiguranju dobrobiti mladih u većoj mjeri naglašava najstarija dobna podskupina u odnosu na najmlađu kao i visokobrazovani ispitanici za razliku od onih sa završenom osnovnom školom.

Tablica 7: Percepcija važnosti aktera za rješavanje problema mladih s obzirom na obilježja ispitanika (%).

Obilježja mladih	Roditelji	Vlada	Škola	Mediji	Organizacije mladih
<i>Dob</i>	$\chi^2=25,55$	$\chi^2=17,71$	$\chi^2=19,21$		
15-19	67,7	45,8	49,6		
20-24	53,7	51,6	40,2		
25-29	60,0	57,4	38,2		
<i>Spol</i>	$\chi^2=13,58$				$\chi^2=9,59$
Muški	64,3				16,6
Ženski	56,1				22,1
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=22,24$		$\chi^2=15,69$		
Učenik/ca	65,9		49,0		
Student/ica	53,5		43,0		
Nezaposlen/a	57,0		37,9		
Zaposlen/a	64,0		38,5		
<i>Rezidencijalni status</i>				$\chi^2=16,70$	
Grad Zagreb				29,4	
OS, RI, ST				16,7	
Ostali gradovi				20,7	
Selo				19,4	
<i>Obrazovni status</i>	$\chi^2=30,70$	$\chi^2=19,44$			
(Ne)završena osn. škola	70,7	42,6			
Trogodišnja srednja škola	65,3	54,5			
Četverogodišnja srednja škola	56,3	53,1			
VŠS, VSS i više	54,9	57,8			
UKUPNO	60,2	52,0	42,3	21,2	19,2

Odgovornost i ulogu škole ili fakulteta značajno češće navodi najmlađa podskupina ispitanika za razliku od najstarije, kao i učenici u odnosu na nezaposlene i zaposlene. Zatim, naglasak na ulogu medija značajno je zastupljen kod mladih iz Zagreba za razliku od stanovnika regionalnih centara. Udruge mladih i za mlade, studentskim zborovima i sličnim organizacijama sklonije su žene.

5. Potreba za osnivanjem centara i savjetovališta za mlade

Iako su mladi često u potrazi i potrebi za različitim oblicima zabave kao i mjestima na kojima se u tu svrhu mogu okupljati, njihovi interesi nisu ograničeni samo na tu životnu domenu. Štoviše, mladi ljudi iskazuju potrebu za osnivanjem centara u kojima bi se mogli informirati, učiti ili pak sudjelovati u različitim edukativnim

aktivnostima. To dokazuje podatak da većina, gotovo tri četvrtine ispitanika, smatra da bi svako veće mjesto u Hrvatskoj trebalo imati višenamjenski centar za mlade. Pritom valja uzeti u obzir da četvrtina ispitanika ne zna je li takvo što potrebno svakom većem mjestu, a samo 4% izražava otpor prema takvoj ideji. Analiza je pokazala kako su za takve centre iznadprosječno zainteresirane žene, najstariji ispitanici u odnosu na najmlađe te visokoobrazovani za razliku od ispitanika sa završenom osnovnom školom.

Što se sadržaja rada takvih centara tiče, za svaku od 12 ponuđenih aktivnosti većina ispitanika je potvrdila da su „mnogo“ i „vrlo mnogo“ potrebne (tablica 8).

Tablica 8: Rang-ljestvica percepcije potrebnih aktivnosti centara za mlade (%)

Rang	Aktivnosti centara za mlade	Mnogo i vrlo mnogo
1.	Usluge informiranja u području obrazovanja, zapošljavanja, mobilnosti i slično	76,6
2.	Različita savjetovaništa za mlade	74,0
3.	Smještaj za mlade	67,9
4.	Računalne/internet radionice	67,6
5.	Tribine o aktualnim temama/problemima društva i mladih	65,6
6.	Društvene igre (šah, kartanje i slično)	64,1
7.	Video i filmske radionice	63,7
8.	Umjetničke radionice (likovne, glazbene, dramske)	63,0
9.	Tehničke radionice	62,6
10.	Ambulanta za mlade	61,3
11.	Mediji za mlade (TV, radio i slično)	59,0
12.	Književne večeri	54,2

Najveći broj ispitanika se opredijelio za centre koji bi mladima pružali informacije u području obrazovanja, zapošljavanja, mobilnosti i sličnog te usluge savjetovanja. Mladi su zainteresirani i za osnivanje centara koji bi nudili smještaj i u kojima bi se održavale različite radionice, osobito računalne, te tribine o aktualnim temama i društvene igre. Iako je književne večeri kao sadržaj centara biralo više od polovice ispitanika, u odnosu na učestalost navođenja drugih kategorija, za to mladi, na žalost, pokazuju najmanji interes.

Kako bismo saznali koje vrste sadržaja multifunkcionalnih centara mladi preferiraju primijenjena je faktorska analiza. Izdvojena su tri faktora koja u ukupnoj varijanci sudjeluju sa 69,89% (tablica 9), dok je analiza varijance ukazala na umjerenu diferenciranost mladih (tablica 10).

Tablica 9: Faktorska struktura preferiranih aktivnosti multifunkcionalnih centara za mlade

Aktivnosti	Kreativno- edukativni sadržaji	Savjetodavno- informativni sadržaji	Infrastruktura za usluge mladima
Računalne/internet radionice	.765		.310
Tehničke radionice	.764		
Video i filmske radionice	.706	.332	
Umjetničke radionice (likovne, glazbene, dramske)	.676	.516	
Društvene igre (šah, kartanje i sl.)	.555	.451	
Različita savjetovališta za mlade		.811	.344
Tribine o aktualnim temama/problemima društva i mladih		.808	
Usluge informiranja u području obrazovanja, zapošljavanja, mobilnosti i sl.		.717	.375
Književne večeri	.540	.634	
Smještaj za mlade			.821
Ambulanta za mlade			.792
Mediji za mlade (TV, radio i sl.)	.378		.666
% zajedničke varijance	51,81	9,55	8,52

Prvi faktor naziva *kreativno-edukativni sadržaji*, ujedno najveće varijance, obuhvaća sadržaje vezane za usvajanje različitih znanja i vještina kroz radionice širokog spektra od tehničkog do umjetničkog karaktera, ali i organizaciju okupljanja povodom društvenih igara poput šaha ili kartanja. Ovaj faktor značajno je povezan sa spolom, obrazovnim statusom ispitanika i njihovih očeva. Tako su kreativno-edukativnim savjetovalištim sklonije žene, ispitanici čiji očevi imaju završenu četverogodišnju srednju školu i više naspram ispitanika čiji očevi imaju završenu trogodišnju stručnu školu te visokoobrazovani mladi u odnosu na one koji su završili osnovnu ili trogodišnju stručnu školu.

Tablica 10: Preferiranje vrsta sadržaja multifunkcionalnih centara s obzirom na obilježja ispitanika.

Obilježja mladih	Kreativno-edukativni sadržaji	Savjetodavno-informativni sadržaji
<i>Dob</i>		F-omjer=14,73
15-19 godina		-.178
20-24 godine		.043
25-29 godina		.114
<i>Regija</i>		F-omjer=9,19
Sjeverna Hrvatska		-.003
Središnja Hrvatska		-.139
Istra i Primorje		.302
Istočna Hrv.		-.231
Dalmacija		.045
Grad Zagreb		.058
<i>Spol</i>	t-omjer=-10,06	
Muški	-.215	
Ženski	.234	
<i>Socioprofesionalni status</i>		F-omjer=10,43
Učenik/ca		-.164
Student/ica		.178
Nezaposlen/a		-.036
Zaposlen/a		-.003
<i>Rezidencijalni status</i>		F-omjer=7,08
Grad Zagreb		.042
OS, RI, ST		.160
Ostali gradovi		.075
Selo		-.128
<i>Obrazovni status</i>	F-omjer=5,21	F-omjer=16,28
(Ne)završena osnovna škola	-.109	-.191
Trogodišnja srednja škola	-.122	-.233
Četverogodišnja srednja škola	.043	.072
VŠS, VSS i više	.127	.213
<i>Obrazovanje oca</i>	F-omjer=5,55	F-omjer=8,58
(Ne)završena osnovna škola	-.138	-.189
Trogodišnja srednja škola	-.114	-.089
Četverogodišnja srednja škola	.073	.032
VŠS, VSS i više	.006	.183

Drugi faktor, *savjetodavno-informativni sadržaji*, obuhvaća usluge savjetovanja i informiranja u područjima koja su mladima važna, uključujući tribine o aktualnim društvenim temama kojima su pripojene književne večeri. Statistički značajne razlike u tom faktoru nalazimo u odnosu na spol u korist žena, u odnosu na dob u korist najstarije podskupine ispitanika, prema mjestu stanovanja u korist urbanih sredina za razliku od sela i prema regionalnoj pripadnosti u korist stanovnika Istre i Primorja, Zagrebačke regije i Dalmacije nasuprot žiteljima Sjeverne, Središnje i Istočne Hrvatske. Nadalje, na tu skupinu sadržaja statistički značajno su više orijentirani studenti u odnosu na ostale tri socioprofesionalne podskupine, ispitanici čiji su očevi visokoobrazovani naspram ispitanika čiji očevi imaju završenu četverogodišnju ili trogodišnju srednju školu te ispitanici koji imaju niže stupnjeve obrazovanja od ispitanika s četverogodišnjom srednjom školom i više.

U trećem se faktoru, koji sadrži najmanje zajedničke varijance i u tom smislu najmanje doprinosi tumačenju ove strukture, nalaze aktivnosti koje su zapravo raznorodne s obzirom na to da obuhvaćaju smještaj i ambulantu te medije za mlade. Međutim, sve tri varijable odnose se na neku vrstu infrastrukture za osiguravanje nekog tipa usluge mladima, bilo to smještaj, ambulanta ili mediji. Statistički značajne razlike kod ovoga faktora nisu nađene u odnosu ni na jedno promatrano socio-demografsko obilježje.

U tablici 11 prikazani su podaci o preferiranim tipovima savjetovališta za mlade.

Tablica 11: Rang-ljestvica tipova savjetovališta za mlade koja treba osnovati (%)

Rang	Tip savjetovališta	Važno i izrazito važno
1.	Savjetovalište za mlade-žrtve nasilja	81,4
2.	Savjetovalište za samozapošljavanje i poduzetništvo mladih	78,3
3.	Savjetovalište za suzbijanje ovisnosti među mladima	76,6
4.	Savjetovalište za poticanje kreativnosti mladih	76,3
5.	Savjetovalište za učenje mirnog (nenasilnog) rješavanja sukoba među mladima	74,5
6.	Savjetovalište za profesionalnu orijentaciju i usavršavanje	73,7
7.	Savjetovalište za mentalno zdravlje (psihološku pomoć) mladih	72,5
8.	Savjetovalište za seksualne probleme mladih	71,9
9.	Bračno savjetovalište za mlade	60,9

Interesantno je da je za osam od devet ponuđenih tipova savjetovališta za mlade više od 70% ispitanika potvrdilo da im je „važno“ i „izrazito važno“. Postojanje savjetovališta za mlade žrtve nasilja i savjetovališta za samozapošljavanje i poduzetništvo je ocijenjeno kao najviše preferirano za oko četiri petine ispitanika. Nešto manje od toga su tražena savjetovališta za suzbijanje ovisnosti i poticanje kreativnosti za

učenje nenasilnog ponašanja i profesionalnu orijentaciju te savjetovališta za mentalno zdravlje, a potom za seksualne probleme mladih. Najmanje je traženo bračno savjetovalište za mlade, no i to je dobilo tri petine pozitivnih odgovora ispitanika.

Faktorskom analizom svih odgovora na pitanje o potrebi osnivanja određenog tipa savjetovališta dobili smo jedinstveni faktor koji sudjeluje s 59,73% u ukupnoj varijanci. Na vrhu tog faktora nalaze se visoko saturirana tri savjetovališta: za mlade - žrtve nasilja, za suzbijanje ovisnosti i za nenasilje, a na dnu - savjetovalište za profesionalnu orijentaciju. Međutim, i potonji tip ima visoku saturaciju pa se sa sigurnošću može zaključiti da su svi predloženi tipovi savjetovališta mladima otprilike podjednako važni. Rezultati analize varijance prikazani su u tablici 12.

Tablica 12: Percepcija važnosti savjetovališta za mlade s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježja mladih	Faktor važnosti savjetovališta
<i>Dob</i>	F-omjer=19,02
15-19 godina	-.202
20-24 godine	.051
25-29 godina	.127
<i>Spol</i>	t-omjer=-10,44
Muški	-.224
Ženski	.239
<i>Socioprofionalni status</i>	F-omjer=10,64
Učenik/ca	-.209
Student/ica	.083
Nezaposlen/a	.118
Zaposlen/a	.043
<i>Obrazovni status</i>	F-omjer=7,40
(Ne)završena osn. škola	-.165
Trogodišnja srednja škola	-.062
Četverogodišnja sr. škola	.010
VŠS, VSS i više	.178

Savjetovališta za mlade su, bez obzira na tip, važnija ženama, a interes za njih raste s dobi. Nadalje, po naglašenoj potrebi za savjetovalištima studenti, zaposleni i nezaposleni statistički se značajno razlikuju od učenika koje ta tema manje okupira, kao i visokoobrazovani ispitanici i oni sa završenom četverogodišnjom srednjom školom u odnosu na mlade koji imaju osnovnoškolsko obrazovanje.

6. Poznavanje instrumenata, organizacija i tijela uspostavljenih u interesu mladih

Upućenost i poznavanje instrumenata, tijela i organizacija koji su osnovani s ciljem učinkovitije zaštite i promicanja interesa i potreba mladih na razini Hrvatske, Europe i svijeta svakako su imperativ za mlade ljude koji svoje društvene pa i političke interese žele realizirati. U tom smislu, postavili smo pitanje ispitanicima znaju li za postojanje nekih od najvažnijih instanci na nacionalnoj, europskoj i svjetskoj razini. Lista je sadržavala osam hrvatskih, dva europska i jedan svjetski naslov. Među hrvatskim naslovima, na nacionalnoj razini odabran je jedan instrument (Nacionalni program za mlade), dva savjetodavna tijela (Savjet za mlade Vlade RH i Nacionalno vijeće učenika RH) i dvije nacionalne organizacije civilnog društva (Mreža mladih Hrvatske i Hrvatska mreža volonterskih centara). Sukladno tome, na lokalnoj je razini ispitivano poznavanje odgovarajućeg županijskog programa za mlade, kao i općinskog, gradskog i/ili županijskog savjeta mladih i županijskog vijeća učenika. Na europskoj se razini provjeravalo poznavanje Odjela za mlade Vijeća Europe i Europskog parlamenta mladih, a na svjetskoj poznavanje Svjetskog saveza mladih (grafikon 5).

Grafikon 5: Poznavanje hrvatskih, europskih i međunarodnih instrumenata, organizacija i tijela mladih (%)

Općenito se može reći kako ispitanici većinom nisu upoznati s relevantnim instrumentima i tijelima koja se bave temama od interesa za mlade. Svaki drugi ispitanik zna za postojanje Nacionalnog programa za mlade, međutim, nešto više od petine čulo je za Županijski program za mlade. Naime, donošenje potonjeg programa obveza je koja proizlazi iz Nacionalnog programa za mlade, pri čemu uspješnost provedbe Nacionalnog programa u konačnici ovisi o mjeri u kojoj su s njegovim ciljevima i mjerama upoznati mladi na lokalnoj/županijskoj razini, kako bi na toj razini mogli neposrednije sudjelovati u njegovoj provedbi u skladu s lokalnim potrebama.

Poznavanje nacionalnih i lokalnih predstavničkih tijela mladih varira pa je tako za Nacionalno vijeće učenika čulo dvije petine ispitanika, za županijska vijeća učenika i lokalne savjete mladih oko trećine, a za Savjet za mlade na nacionalnoj razini zna četvrtina ispitanika. Potonji rezultat nije ohrabrujući jer je to međuresorno tijelo izuzetno važno s obzirom na to da, između ostaloga, sudjeluje u izradi politike za mlade i prati njezinu provedbu.

Iako je informiranost o postojanju domaćih, europskih i međunarodnih nevladinih organizacija uspostavljenih od strane mladih za mlade, znatno bolja od poznavanja formalnih institucija osnovanih u interesu mladih, ni to nije sasvim zadovoljavajuće. Može se pretpostaviti da je stvarno poznavanje djelokruga i aktivnosti pojedinih tijela i organizacija među mladima u stvarnosti znatno slabije. S obzirom na to da je njihova „vidljivost“ među mladima ključna pretpostavka njihove učinkovitosti, ali i učinkovitosti svake mlade osobe u obrani svojih prava i interesa, prijeko je potrebno da njihova „baza“ upozna njihove ciljeve, programe i učinke tih programa.

Značajne razlike između ispitanika prema sociodemografskim obilježjima na ispitivanim varijablama nisu brojne međutim, valja ih navesti (tablica 13). Pritom, u informiranosti o postojanju Županijskog vijeća učenika, Savjeta za mlade Vlade Republike Hrvatske, Nacionalnog programa za mlade, Mreže mladih Hrvatske, Odjela za mlade Vijeća Europe i Svjetskog saveza mladih nisu ustanovljene statistički značajne razlike ni po jednom od korištenih sociodemografskih obilježja.

Poznavanje općinskih, gradskih i županijskih savjeta za mlade povezano je s regionalnom pripadnošću: o tim su tijelima najviše informirani ispitanici iz Istre i Primorja, a najmanje stanovnici Zagreba. Za županijski program za mlade u značajno većoj mjeri čuli su ispitanici iz Istočne i Sjeverne Hrvatske od stanovnika Zagreba. Slaba upoznatost mladih Zagrepčana sa županijskim programom vjerojatno je povezana s činjenicom da na razini Zagreba postoji gradski a ne županijski program. Tome u prilog govori i nalaz da su za ovaj tip programa natprosječno čuli ispitanici sa sela za razliku od stanovnika Zagreba i regionalnih centara. Najmlađi ispitanici pokazuju se informiraniji o Nacionalnom vijeću učenika Republike Hrvatske od starijih.

Tablica 13: Poznavanje hrvatskih, europskih i međunarodnih instrumenata, organizacija i tijela mladih s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Hrvatska mreža volonterskih centara	Europski parlament mladih	Nacionalno vijeće učenika	Savjeti mladih (općinski, gradski, županijski)	Županijski program za mlade
<i>Dob</i>	$\chi^2=14,76$		$\chi^2=25,83$		
15-19 godina	41,6		44,3		
20-24 godine	50,0		41,3		
25-29 godina	51,6		31,4		
<i>Regija</i>				$\chi^2=41,07$	$\chi^2=22,13$
Sjev. Hrvatska				36,4	24,6
Sred. Hrvatska				34,6	21,6
Istra i Primorje				45,7	18,5
Istoč. Hrvatska				36,1	28,2
Dalmacija				31,0	21,1
Grad Zagreb				21,8	15,0
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=18,51$	$\chi^2=25,72$			
Učenik/ca	39,7	38,1			
Student/ica	51,9	53,4			
Nezaposlen/a	50,7	43,7			
Zaposlen/a	49,0	44,7			
<i>Rezidencijalni status</i>					$\chi^2=24,70$
Grad Zagreb					14,0
OS, RI, ST					14,4
Ostali gradovi					23,9
Selo					25,4
<i>Obrazovni status</i>	$\chi^2=19,42$	$\chi^2=19,50$			
(Ne)završena osnovna škola	41,6	39,9			
Trogodišnja srednja škola	49,3	40,6			
Četverogodišnja srednja škola	46,3	46,1			
VŠS, VSS i više	57,3	54,8			
UKUPNO	48,0	45,3	38,5	33,6	21,9

No situacija je obrnuta u slučaju Hrvatske mreže volonterskih centara za koju su natprosječno više čuli najstariji ispitanici, studenti i nezaposleni od učenika te visokoobrazovani ispitanici u odnosu na mlade sa završenom višom školom. Svjesnost o postojanju Europskog parlamenta mladih značajno je povezana sa socioprofesionalnim statusom i stupnjem obrazovanja. Pritom, studenti su značajno informiraniji od učenika, kao i visokoobrazovani ispitanici od onih sa završenom osnovnom ili trogodišnjom stručnom školom.

7. Zaključak

Očigledna heterogenost mladih kao društvene skupine podrazumijeva i pluralnost njihovih interesa, ponašanja, ali i problema i potreba koje imaju. U ovom su istraživanju analizirani problemi i potrebe koji su najprisutniji i koje su mladi u najvećoj mjeri prepoznali. U prvom redu, mladi vide nezaposlenost kao najveće opterećenje kako društva tako i svoje generacije. Pritom smatraju da odgovornost za rješavanje društvenih problema općenito trebaju preuzeti stručnjaci i intelektualci, dok rješavanje problema mladih adresiraju ponajprije na roditelje. U okviru mjera za djelotvorno rješavanje problema mladih, ispitanici na prvo mjesto stavljaju potrebu za osiguranjem jednakih šansi u obrazovanju i zapošljavanju. Na to se logično nadovezuje i potreba mladih za osnivanjem centara čije bi aktivnosti bile usmjerene na informiranje u području obrazovanja, zapošljavanja i mobilnosti. S druge strane, iako su svi tipovi savjetovališta za mlade ocijenjeni kao vrlo potrebni, osobito se ističe potreba za savjetovalištem za žrtve nasilja. S obzirom na to da se u rješavanju različitih problema s kojima se suočavaju mladi mogu osloniti na instrumente, tijela i organizacije koji su uspostavljeni s ciljem učinkovitije zaštite i promicanja interesa i potreba mladih na razini Hrvatske, Europe i svijeta, zabrinjava njihova slaba informiranost o postojanju takvih oblika pomoći. Iako je uočen značajan broj onih koji su čuli za Nacionalni program za mlade, još uvijek polovica mladih nema nikakvih saznanja o postojanju tog dokumenta, a još ih manje išta zna o takvim programima na županijskoj razini. Mladi se u pristupu i razmišljanjima o ovim temama međusobno razlikuju i to prema različitim socijalnim obilježjima. Pritom, u najvećoj mjeri značajne razlike među mladima proizlaze iz pripadnosti različitim socioprofesionalnim podskupinama, a potom iz različitih razina obrazovanja i dobi. Razlike između mladih u najmanjoj su mjeri detektirane s obzirom na rezidencijalni status, spol, regionalnu pripadnost i stupanj očevog obrazovanja. U kontekstu dobivenih rezultata treba istaknuti kako studenti u odnosu na ostale socioprofesionalne skupine češće prepoznaju nerad i neodgovornost kao društveni problem, ali i loše vrednovanje znanja i rada društvene pa i profesionalne sredine. Također, skloniji su percipirati stručnjake i intelektualce kao one koji bi mogli uspješno riješiti društvene probleme. Kada je riječ o problemima mladih, tada u prosjeku različite aspekte tih problema češće naglašavaju studenti, a donekle i nezaposleni pri čemu potonji češće prepoznaju nezaposlenost i nizak životni standard kao generacijske probleme. Nezaposleni mladi također izražavaju veću potrebu za osnivanjem savjetovališta različitih vrsta. Upravo raznolikost ovih segmenta s jedne strane, a želje da se mladima omogući poticajno okruženje za kvalitetan razvoj, ostvarivanje u društvu i politici te pozicioniranje na tržištu rada s druge strane, pred državu postavljaju imperativ istraživanja problema i potreba mladih. Tako javne politike utemeljene na empirijskim dokazima imaju puno veću vjerojatnost da će biti pravednije, adekvatnije, efek-

tivnije i efikasnije čime će svakako pridonijeti ostvarivanju uloge države – brizi za različite društvene skupine. Strukturirani pristup politikama za mlade, kao što smo vidjeli u analizi, nužan je za osiguravanje zadovoljavanja potreba mladih, uzimajući u obzir posebnost zajednice, ali i različitost podskupina mladih.

S obzirom na ustavno uređenje Hrvatske kao socijalne države, vrlo je jasno da je država ta koja je dužna (i) mladima omogućiti zadovoljavanje njihovih potreba i pomoći im u rješavanju problema. Rezultati prezentirani u ovom poglavlju daju jasnu sliku u kojem smjeru treba ići. Povećanjem izdvajanja za informiranje mladih, osnivanje višenamjenskih centara za mlade, kao i smanjivanje nezaposlenosti te poboljšanje životnog standarda trebali bi biti glavni orijentiri pri planiranju politika za mlade. Redistributivnim pristupom u planiranju politika za mlade koji bi za cilj imao kompenzaciju deprivilegiranosti mladih u kontekstu posjedovanja društvene i političke moći, država se može i mora strateški opredijeliti za njihovo rješavanje, uzimajući u obzir potrebe i interese mladih, a sve s ciljem poticanja snažnih, odgovornih, kompetentnih, aktivnih i zapošljivih osoba. Osim toga, nužno je osigurati i zaštititi participativnost mladih u donošenju odluka koje ih se tiču. Participativan način donošenja politika za mlade koji u svojoj srži sadrži inkluzivnost zainteresiranih i relevantnih aktera nije samo puka preporuka Europske komisije i Vijeća Europe, nego i jasna orijentacija države prema kreiranju suvremenih i respozivnih javnih politika.

Literatura

- Bradley, H. (1997): *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Brugha, R.; Varvasovszky, Z. (2000): Stakeholder analysis: a review. *Health policy and planning*, 15(3), 239-246.
- Buhl, H. M.; Lanz, M. (2007): Emerging adulthood in Europe common traits and variability across five European countries. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 439-443.
- Cahn, M. A. (1995): The players: Institutional and noninstitutional actors in the policy process. *Public policy: The essential readings*, 201-211.
- Casey, J. (1998): *Non-Government Organizations as Policy Actors: The Case of Immigration Policies in Spain* (Doktorska disertacija), Universitat Autònoma de Barcelona.
- Colebatch, H. (2004): *Policy*. Zagreb: Politička kultura.
- Cote, J. E. (2002): The role of identity capital in the transition to adulthood: the individualization thesis examined. *Journal of Youth Studies* 5(2): 117-134.
- Dye, Th. R. (1987): Policy analysis. What governments do, why they do it, and what difference it makes, u: Dye, Th. R.(ur): *Understanding Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall, 1-18.
- Esping-Anderson, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.

- Giuliano, P. (2007): Living arrangements in western europe: Does cultural origin matter?. *Journal of the European Economic Association*, 5(5), 927-952.
- Grdešić, I. (1995): *Političko odlučivanje*. Zagreb: Alinea
- Hill, M. (2005): *The Public Policy Process*. Essex: Pearson Education Limited Hogwood, B. W.; Gunn, L. (1984): *Policy analysis for the real world*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Howlett, M.; Ramesh, M.; Perl, A. (1995): *Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems* (Vol. 163). Toronto: Oxford University Press.
- Ilišin, V. (2005): Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 65-139.
- Ilišin, V. (2007): Društveni status, problemi i budućnost mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 39-83.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2007): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Koiman, J. (1998): Social-political governance, u: J. Koiman (ur.): *Modern Governance*. London: Sage, 1-9.
- Kovačić, M. (2015): Politika za mlade u Hrvatskoj – anatomija jedne javne politike, u: Ilišin, V.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (ur.): *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 269-299.
- Kustec Lipicer, S. (2006): Tipologiziranje policy igrača u Europskoj Uniji: dileme i perspektive. *Politička misao*, 43(4): 25-46.
- Lalić, D.; Mustapić, M. (2007): Istraživanja društvenih problema: bijele mrlje na sociološkoj mapi Hrvatske. *Revija za sociologiju*, 38 (3-4): 133-149.
- Lowi, T. J. (1970): Decision making vs. policymaking: Toward an antidote for technocracy. *Public Administration Review*, 30(3), 314-325.
- Marshall, T. H. (1950): *Citizenship and social class* (Vol. 11, pp. 28-29). Cambridge.
- Mustapić, M.; Karajić, N. (2013): Studenti i društveni problemi: imaju li preferencije političkih stranaka što s tim? *Revija za sociologiju*, 43(2): 107-131.
- Petek, A. (2012a): Što su hrvatske javne politike? *Političke analize*, 3(11): 37-45.
- Petek, A. (2012b): *Transformacija politike prema osobama s invaliditetom: primjena policy mreža*. (Doktorska disertacija). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Petek, A. (2014): Vrste javnih politika Theodora Lowija: specifičnosti stvaranja socijalnih politika. *Revija za socijalnu politiku*, 21(3), 361-376.
- Petek, A.; Petković, K. (2014): *Pojmovnik javnih politika*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Puljiz, V. (1997): Determinante razvoja socijalne politike. *Revija za socijalnu politiku*, 4(2), 111-121.
- Roberts, K. (2003): Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review* 51(4): 484-499.
- Sutcliffe, S.; Court, J. (2013): Evidence based policy making: What is it? How does it work? What relevance for developing countries? *Overseas Development Institute*, London.
- Wallace, C. (2002): Household strategies: their conceptual relevance and analytic scope in social research. *Sociology* 36(3): 275-292.

NEKE DIMENZIJE SLOBODNOG VREMENA MLADIH

1. Uvod

Slobodno vrijeme je jedan od onih društvenih fenomena koji je osobito važan upravo u relaciji spram mladih, a što proizlazi i iz značajki slobodnoga vremena i iz značajki mladih. Pritom je i mladima i slobodnom vremenu zajednička izrazita dinamika što ponajprije uključuje znatnu podložnost različitim utjecajima koji dolaze iz društvene okoline.

Teorijski pristupi i empirijska istraživanja slobodnoga vremena (dokolice) mijenjali su se sukladno socioekonomskim, tehnološkim i kulturnim promjenama u suvremenom društvu. Naime, iako je slobodno vrijeme u određenom obliku bilo poznato već u antičkom svijetu (Haworth, Veal, 2004; Rojek i dr., 2006) – u staroj Grčkoj kao vrijeme u kojem privilegirani slojevi kultiviraju duh i tijelo, a u starom Rimu ili kao vrijeme za gozbe s pratećim zabavnim sadržajima za privilegirane ili kao vrijeme za cirkuske igre i blagdane u kojima sudjeluje i puk – kao i u svim kasnijim epohama, također u različitim pojavnim oblicima za različite društvene slojeve, u suvremenom smislu taj fenomen nastaje u okrilju industrijskog društva u drugoj polovici 19. stoljeća. Tadašnji epohalni tehnološki napredak i prateći proces industrijalizacije rezultirali su, između ostalog, povećanjem općeg materijalnog blagostanja te omasovljenjem obrazovanja i zaposlenosti uz uspostavljanje točnog razgraničenja radnog od neradnog vremena, pri čemu je radno vrijeme postupno skraćivano od početnih 16 do prosječnih 8 sati dnevno (Martinić, 1977). To su uvjeti koji su omogućili pojavu slobodnog vremena kao zasebne sfere svakodnevnoga života pri čemu je ono postalo vrijeme oslobođeno od nužnosti društveno obaveznog rada, a unutar njega nastavile su se zbivati transformacije uvjetovane promjenama u drugim društvenim područjima.

U sociologiji slobodnog vremena dominira pristup koji to vrijeme promatra kao rezidualnu kategoriju, odnosno kao vrijeme koje pojedincu preostaje nakon obavljanja društveno obaveznog rada. Pritom je pravo «slobodno vrijeme ono koje označava dokolica koju karakterizira prepuštanje aktivnostima po vlastitu izboru bez tzv. poluslobodnih aktivnosti kao što su različite društvene i obiteljske obveze» (Dumazedier, 1967). Iz navedenoga slijedi da je za shvaćanje slobodnog vremena bitno razumijevanje odnosa suvremenog čovjeka prema radu kao neslobodnoj djelatnosti

kojom se posredno zadovoljavaju različite potrebe. Otuda radno vrijeme nije vrijeme slobode, pa se slobodno vrijeme oblikuje kao suprotnost radnom vremenu i prostor za samodjelatnost i neposredno zadovoljavanje postojećih potreba (Polić i Polić, 2009). U takvom se poimanju slobodnog vremena postavlja temeljno pitanje slobode – preciznije, «slobode za što» i «slobode od čega» (Rojek, 2010: 1). Ta je sloboda uvijek kondicionalna jer je “kapacitet da se raspolaže ne-radnim vremenom ekonomski uvjetovan i kulturno kodiran”. Drugim riječima – iako je dokolica združena s voluntarizmom koji podrazumijeva “slobodu, izbor i samoodređenje kao primarne značajke slobodnog vremena” (Rojek, 2010: 4) – što će netko raditi u svom slobodnom vremenu ovisi o više različitih faktora, među kojima važnu ulogu imaju značajke društveno obveznog rada.

Povezanost rada i dokolice pretpostavlja da karakter rada u znatnoj mjeri određuje ponašanje pojedinca u njegovu slobodnom vremenu, kao što i način korištenja tog vremena može utjecati na sam rad (Božović, 1979; Haworth, Veal, 2004). S. Parker (1985) izravno povezuje stupanj kreativnosti i zadovoljstva radom s načinom provođenja slobodnog vremena. On prepoznaje tri obrasca provođenja slobodnog vremena: obrazac proširenja (kada se rad koji je kreativan i ispunjavajući širi i na dokolicu) te obrasce neutralnosti i suprotnosti, u kojima su rad i dokolica jasno razgraničeni, s naglaskom na dokolici kao vremenu u kojem se kompenziraju nezadovoljavajući aspekti profesionalnog rada. S druge strane, J. Dumazedier (1974) i R. Florida (2002) primat daju slobodnom vremenu polazeći od toga da u suvremenom društvu ljudi – dakako, oni koji imaju više obrazovanje i bolje su plaćeni za svoj rad – biraju poslove i mjesta stanovanja vodeći računa o dostupnosti resursa za poželjan način provođenja vlastite dokolice.

Preispitivanje odnosa rada i dokolice reflektira znanstvena razmišljanja o tom fenomenu koja su nastala prije više od pola stoljeća. Riječ je o dobu uspona tzv. države blagostanja kada znatno raste materijalno blagostanje i potrošnja, a slobodno vrijeme zadobiva veliku važnost u podizanju kvalitete života suvremenog čovjeka. Stavljanje slobodnog vremena u fokus znanstvenog interesa proizašlo je iz uvida kako se upravo u tom segmentu svakodnevnoga života odvija veliki dio rastuće potrošnje, a s čim je povezan i razvoj industrije slobodnog vremena (Clarke, Critcher, 1985; Miles, 1998; Roberts, 2004; Rojek, 2005). Tada se udomaćuje i teza o suvremenom društvu kao društvu dokolice, što je popraćeno optimističkim očekivanjima da će slobodno vrijeme rasti nudeći sve brojnije mogućnosti za sve veći broj ljudi (Rojek i dr., 2006; Rojek, 2010).

No, neoliberalni zaokret 1970-ih i promjene nastale u okrilju postindustrijskog društva pojačane gospodarskim krizama uvjetovale su preispitivanje fenomena slobodnog vremena – od njegova poimanja preko kvantitete do kvalitete. S jedne strane, pojava informatičke tehnologije omogućila je «rad na daljinu» i izvan uobičajenih poslovnih prostora, a što granicu između radnog i neradnog vremena čini

nejasnom i zahtijeva reorganizaciju svakodnevnoga života (Rojek, 2010). Tome se u posljednje vrijeme pridružuje rast tzv. samozapošljavanja koje nerijetko podrazumijeva obavljanje profesionalne djelatnosti u vlastitu domu čime se ne poništava samo tradicionalna prostorna odvojenost mjesta rada i privatnosti (obiteljskog) doma, nego i funkcionalno razgraničenje u obavljanju različitih uloga i obveza (profesionalne, obiteljske i druge). S druge strane, nesigurnost radnih mjesta, zahtjevi izgradnje karijere i stalni rast konzumerizma pridonijeli su proširenju radnog nauštrb neradnog vremena. Time se postupno odustaje od ideala “društva sa što više dokolice” i uspostavlja društvo s manjkom slobodnog vremena i dominacijom potrošačke kulture vođene geslom “radi i troši” (Haworth, Veal, 2004; Rojek, 2005, 2010). Recentne promjene ujedno pokazuju da je disbalans između radnog i slobodnog vremena trajno prisutan te da prostori slobode osvojeni u određenim sociopovijesnim uvjetima lako mogu biti izgubljeni kada se ekonomske, kulturne i ine okolnosti promijene. S treće strane, očekuje se da opći porast obrazovanosti stanovništva i dostupnosti različitih mjesta i sadržaja dokolice (do kojih je došlo zahvaljujući upravo društvu blagostanja), posebice posredstvom masovnih medija¹ i novih tehnologija, pridonese sve sadržajnijem i raznovrsnijem provođenju slobodnog vremena (Harris, 2005). U tom je kontekstu riječ o kvaliteti slobodnog vremena što je povezano s njegovim funkcijama koje je J. Dumazedier (1974) sažeo na tri osnovne: odmor i rekuperacija, zabava i razonoda te kultiviranje i razvoj личности. Potonja funkcija dokolice je u središtu promišljanja C. Rojeka (2010: 189), koji nakon dugogodišnjeg znanstvenog bavljenja slobodnim vremenom zaključuje: “Dokolica nije potrošačka aktivnost, u krajnjoj liniji gonjena kapitalističkim ciljem neprestane akumulacije. Nije ni aktivnost dizajnirana za odvrćanje od briga i neugodnosti rada jer to samo osnažuje dominaciju radne etike koja osuđuje dokolicu na dopunsku, kompenzacijsku funkciju. Dokolica je škola života.” Upravo zato istraživanja slobodnog vremena trebaju pomoći “otkrivanju kako forme i prakse dokolice povećavaju pohranu kapaciteta i repertoara postignuća nužnih za postizanje kompetencije, relevantnosti i kredibiliteta”, što je, pak, važno zato što u “društvima zasnovanim na organiziranoj nejednakosti, gdje većina posjeduje moć rada kao jedinu, ili primarnu stavku u ekonomskim sredstvima, kompetencija, relevantnost i kredibilitet predstavljaju trojstvo za potpunu društvenu integraciju i značajnu participaciju u građanskoj kulturi” (Rojek, 2010: 188).

¹ Masovni mediji su najmoćniji transferi tzv. masovne kulture čiji proizvodi i sadržaji dominantno okupiraju slobodno vrijeme suvremenog čovjeka. Kako bi konzekvence te kulture na kvalitetu dokolice bile lakše pojmljive treba podsjetiti kako se masovna kultura shvaća kao “kultura stvorena prema masovnim normama industrijske proizvodnje, širena tehničkim sredstvima masovne difuzije (po jednom čudnom anglo-latinskom neologizmu: *mass-media*) i obraća se društvenoj masi, tj. jednom divovskom aglomeratu jedinki, skupljenih nezavisno od unutrašnjih struktura društva (klase, porodice itd.)” (Moren, 1979: 12).

Premda se slobodno vrijeme prije svega promatra u relaciji spram društveno obveznog rada, način njegova provođenja povezan je i s nizom drugih faktora. Na to upozorava pluralistički pristup slobodnom vremenu (Harris, 2005; Rojek, 2005; Roberts, 2006; Roberts, 2006; Rojek i dr., 2006; Shildrick, MacDonald, 2006), koji u analizi tog fenomena primarno razmatra utjecaj socioklasne pripadnosti, obrazovanja, rezidencijalnog statusa, spola, dobi, bračnog statusa... Pluralistički pristup slobodnom vremenu ujedno ukazuje na manjkavost teze o društvu dokolice, za koju je karakteristično izjednačavanje dokolice s konzumerizmom uz zanemarivanje društvene nejednakosti u pristupu postojećim resursima (Rojek, 2010). Otuda pluralistički pristup slobodnom vremenu pokazuje da je slobodan izbor aktivnosti u dokolici uvjetovan prethodnim socijalizacijskim utjecajima i postojećim situacijskim okolnostima. Drugim riječima, način provođenja slobodnog vremena rezultat je interakcije subjektivnih i objektivnih činitelja.

Naznačena teorijska promišljanja pokazuju kako se pred slobodno vrijeme postavljaju raznorodni zahtjevi, pri čemu su oni još značajniji kada je riječ o mladoj populaciji. U tom kontekstu, slobodno vrijeme se promatra kao poligon pogodan za poželjne i dugotrajne socijalizacijske učinke jer se učenje zbiva na neformalan način (spontano) u odgovarajućim prostorima i u skladu s interesima mladih (Lefebvre, 1991; Zeijl i dr., 2002; Feinstein i dr., 2006; Watts, Caldwell, 2008; Piggott, 2010; Wilson i dr., 2010; McDonald i dr., 2011; Gammon, Elkington, 2015; Manchester, Pett, 2015). Koliko su zahtjevi za kultivirajućom i duhovno obogaćujućom dokolicom teško ostvarivi, pokazuju rezultati istraživanja koji listom upozoravaju da je slobodno vrijeme mladih – kao i ostalih populacijskih skupina – uglavnom ispunjeno aktivnostima čija je primarna funkcija zabava i razonoda koje su, pak, pod snažnim utjecajem konzumerizma, što je potvrđeno i detektiranjem promjena koje su se dogodile u tranzicijskim zemljama (Miles, 1998, 2000; Roberts, Fagan, 1999; Zeijl i dr., 2002; Roberts i dr., 2005; Northcote, 2006; Petrović, Zotović, 2010; Videnović i dr., 2010).

Slobodno vrijeme hrvatske mladeži slično je dokolici mladih u europskom okruženju, što uključuje i to da oni u gotovo svim aktivnostima participiraju više od starijih (Ilišin, 2007). U tom kontekstu osobito su izražene razlike u sudjelovanju u aktivnostima koje se odvijaju izvan doma, pri čemu je u populaciji mladih – i to ne samo u Hrvatskoj – ustanovljeno da s približavanjem 30. godini života takva participacija počinje opadati (Ilišin, 2002, 2007; Roberts i dr., 2005). Većina je mladih u svom slobodnom vremenu trajno, odnosno već desetljećima, zaokupljena zabavnim i relaksirajućim aktivnostima (druženja i izlasci, praćenje odabranih medijskih sadržaja), iako među njima egzistiraju razlike s obzirom na različita socijalna obilježja (Ilišin, 1988, 2002, 2006, 2007, 2014; Ilišin i dr. 2013). Pritom je zanimljivo da bi i u okolnostima koje bi podrazumijevale raspolaganje s više slobodnog vremena, novca i ponuđenih sadržaja, provođenje tog vremena ostalo gotovo iden-

tično strukturirano, jer bi gotovo u svim postojećim aktivnostima mladi željeli još više sudjelovati (Ilišin, 2006). Drugim riječima, aspiracije u pogledu provođenja slobodnog vremena kreću se unutar postojećeg obzora što provocira dilemu jesu li mladi u suvremenoj Hrvatskoj zadovoljni ili nezadovoljni načinom provođenja svog slobodnog vremena. Premda bi se optimistički moglo pretpostaviti kako oni od tog segmenta svakodnevnoga života očekuju više i bolje od onoga što im je na dispoziciji² dosadašnji istraživački nalazi ukazuju na to kako potencijali slobodnoga vremena nisu dovoljno iskorišteni zbog čega se ta domena svakodnevnoga života prepoznaje i kao „zanemarena škola života“ (Ilišin, 2014).

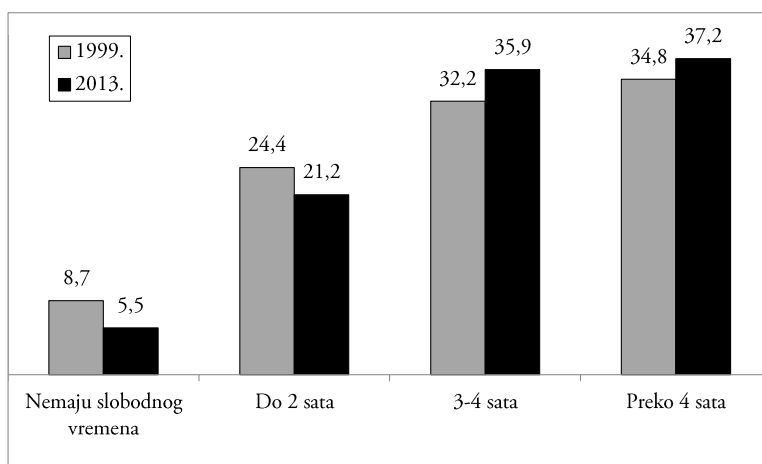
U skladu s naznačenim znanstvenim uvidima, u ovom smo se istraživanju koncentrirali na ispitivanje nekoliko dimenzija slobodnoga vremena mladih: dnevno raspoloživo slobodno vrijeme, aktivnosti u slobodnom vremenu, odlazak na godišnji odmor te razlozi putovanja u zemlji i inozemstvu. Cilj istraživanja je ustanoviti distribuciju, hijerarhiju i strukturiranost promatranih fenomena te promjene koje su u tom pogledu nastale u populaciji mladih unazad 10 do 15 godina. U tu se svrhu kompariraju odgovarajući nalazi iz istraživanja mladih provedenih 1999. i 2004. godine. Unutar uzorka mladih iz 2013. godine za utvrđivanje i analizu eventualnih razlika koristi se devet odabranih sociodemografskih, sociostrukturnih i sociokulturnih obilježja: dob, spol, socioprofesionalni status, stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, rezidencijalni status, regionalna pripadnost, religijska samoidentifikacija i bračni status. Uz ta obilježja se u analizi načina provođenja slobodnog vremena kao tzv. nezavisna varijabla koristi se dnevno raspoloživo slobodno vrijeme jer se pretpostavlja da može značajno utjecati na aktivnosti mladih u njihovoj dokolicu. Pritom se primjenjuje deskriptivna, bivarijatne (χ^2 test, t-test, analiza varijance) i multivarijatna analiza (faktorska analiza), a tumače se samo one razlike koje su značajne na razini .000.

² Takva se pretpostavka zasniva na podacima prikupljenim 2006. godine u istraživanju 1500 mladih iz Zagrebačke županije pri čemu treba naglasiti kako je komparativna analiza pokazala da se ti mladi vrlo malo razlikuju od svojih vršnjaka iz ostalih dijelova Hrvatske. Tim istraživanjem je ustanovljeno kako je samo 31% mladih zadovoljno vlastitim slobodnim vremenom, dok se ostali žale na nedostatak tog vremena (22%), adekvatnih prostora okupljanja (18%), novca (14%) ili svih tih elemenata zajedno (15%) (Ilišin, 2006: 313). No istodobno se pokazalo kako oko 69% mladih iz cijele Hrvatske izražava zadovoljstvo mogućnostima zabave i razonode (Bouillet, 2007: 244), što je dominantna komponenta dokolice. Imajući na umu citirane nalaze moguće je pretpostaviti da kada mladi razmišljaju o svom slobodnom vremenu uočavaju da u njemu ima malo toga što nije tek zabava i razonoda te da žele i neke druge sadržaje, ali moguće je i da im postojeće mogućnosti zabave i razonode naprosto nisu dostatne ili dovoljno atraktivne.

2. Obrasci provođenja slobodnog vremena

U analizi slobodnog vremena važno početno pitanje jest: s koliko uopće slobodnog vremena mladi u Hrvatskoj raspolažu? U grafikonu 1 prikazani su usporedni podaci za 1999. i 2013. godinu.

Grafikon 1: Komparativni prikaz dnevno raspoloživog slobodnog vremena mladih (%)

2013. godine gotovo tri četvrtine mladih raspolaže s 3 i više sati slobodnog vremena dnevno, što je nešto više u usporedbi s ranijim razdobljem. Otuda bi se moglo očekivati da mladi imaju podjednako vremena za obavljanje raznih aktivnosti u slobodnom vremenu kao što je imala mlada generacija prije petnaestak godina. Pritom činjenica da više od trećine ispitanika dnevno ima 4 i više sati slobodnog vremena aktualizira pitanje sadržaja kojim ga popunjavaju.

No, ne raspolažu svi mladi istom količinom slobodnog vremena. Štoviše, u pogledu toga koliko slobodnog vremena imaju, ispitanici se međusobno znatno razlikuju s obzirom na promatrana obilježja (tablica 1).

Ustanovljene razlike pokazuju da s najviše slobodnog vremena raspolažu nezaposleni, stanovnici Istočne Hrvatske i muškarci koji nisu u braku, dok najmanje slobodnog vremena imaju zaposleni, žene, stanovnici Dalmacije i Istre i Primorja te mladi koji žive u (izvan)bračnoj zajednici. Pritom količina raspoloživog slobodnog vremena opada s porastom dobi, stupnja obrazovanja i religioznošću mladih – drugim riječima, što su ispitanici stariji, obrazovaniji i religiozniji imaju manje slobodnog vremena. Nalazi tako jasno ukazuju na to da s preuzimanjem nekih profesionalnih i obiteljskih obveza – što se više zbiva u zrelijoj mladenačkoj dobi – počinje redukcija količine slobodnog vremena. U tom je kontekstu paradigmatičan utjecaj

bračnog statusa kao situacijske okolnosti koja primjetno smanjuje broj sati u kojima se mladi mogu posvetiti aktivnostima po vlastitu izboru³.

Tablica 1: Raspoloživo dnevno slobodno vrijeme s obzirom na obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Do 2 sata	3-4 sata	Više od 4 sata
<i>Spol</i>	$\chi^2=36,73$		
Žene	32,3	36,3	31,4
Muškarci	21,8	35,2	43,0
<i>Dob</i>	$\chi^2=50,45$		
15 – 19 godina	19,5	39,7	40,8
20 – 24 godine	23,5	38,4	38,1
25 – 29 godina	36,0	30,5	33,5
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=163,58$		
Učenci	19,7	40,6	39,7
Studenti	24,5	42,9	32,6
Nezaposleni	20,2	21,1	58,7
Zaposleni	41,4	34,3	24,3
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=36,10$		
OŠ i manje	19,7	38,7	41,6
Ind./zanatska škola	26,1	31,9	42,0
Četverogodišnja sred. škola	27,0	37,7	35,3
VŠS, VSS i više	37,2	29,9	32,9
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=44,85$		
Sjeverna Hrvatska	29,7	34,0	36,3
Središnja Hrvatska	30,2	30,9	38,9
Istra i Primorje	30,4	38,3	31,3
Istočna Hrvatska	16,9	33,1	50,0
Dalmacija	30,2	38,5	31,3
Zagreb	26,5	38,7	34,8
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	$\chi^2=43,23$		
Religiozni	30,3	38,2	31,5
Neodlučni	23,7	33,0	43,3
Nereligiozni	20,3	31,8	47,9
<i>Bračni status</i>	$\chi^2=74,20$		
Neoženjeni/neudane	23,6	36,9	39,5
Oženjeni/udane	49,0	29,1	21,9
UKUPNO	26,9	35,9	37,2

No indikativno je kako mlade žene imaju manje slobodnog vremena i postavlja se pitanje je li razlog tomu opstojnost patrijarhalnih podjela uloga u obitelji koja i

³ Takav utjecaj bračnog statusa zacijelo proizlazi iz činjenice da 53% ispitanika koji žive u (izvan)bračnoj zajednici imaju djecu. Brak i roditeljstvo su ujedno značajno povezani s dobi mladih s obzirom na to da je od svih onih koji su u braku njih 77% starije od 25 godina, a istoj (najstarijoj) dobnoj kohorti pripada i 79% onih koji su postali roditelji.

mladim ženama adresira više obveza u kućanstvu ili one sudjeluju u više (polu)obveznih aktivnosti (uključujući i profesionalne) od svojih vršnjaka. Također su zanimljive i regionalne razlike pa bi se moglo spekulirati kako mladi iz priobalnih krajeva Hrvatske imaju više mogućnosti za obavljanje nekih utilitarnih aktivnosti od onih iz Istočne Hrvatske u kojoj gospodarske aktivnosti već godinama zamiru pa mladima prisilno preostaje više slobodnog vremena.

Usporedni podaci u tablici 2 ukazuju na stabilnost u strukturi provođenja slobodnog vremena mladih, pri čemu se uočavaju i neke znakovite promjene. U ispitivanju je korištena trostupanjska ljestvica, a u tablici 2 je prikazana distribucija odgovora na stupnju „često“.

Tablica 2: Komparativni prikaz sudjelovanja mladih u aktivnostima slobodnog vremena (%)

Aktivnosti u slobodnom vremenu	1999.	2004.	2013.
Druženje s prijateljima	76,5	83,1	75,7
Izlasci u kafiće	58,1	64,0	55,1
Igranje računalnih igara* / Provođenje vremena za računalom	18,7*	24,0*	53,5
Gledanje televizije	70,9	80,9	53,2
Slušanje rock i slične glazbe	55,3	51,1	44,2
Obavljanje kućnih i obiteljskih poslova	48,0	48,4	41,4
Druženje s rodbinom	–	58,0	40,7
Slušanje radija	65,2	64,4	38,1
Bavljenje hobbijem	–	33,6	36,1
Odlasci na tulumе	31,0	36,7	35,1
Spavanje ili izležavanje	26,8	34,1	34,9
Odlasci u kupovinu	–	50,7	32,4
Čitanje dnevnih/tjednih novina	46,0	47,2	30,4
Odlasci na izlete i šetnje	22,0	29,9	28,9
Izlasci u disco-klubove i slično	33,5	37,5	28,4
Aktivno bavljenje sportom	16,2	20,7	25,3
Slušanje narodne glazbe	18,2	25,1	22,9
Čitanje knjiga (beletristike)	29,0	30,2	21,7
Odlasci u crkvu (mise, predavanja i sl.)	22,2	21,7	17,3
Odlasci u kino	21,1	21,8	16,3
Odlasci na sportske događaje	15,2	20,7	15,6
Odlasci na koncerte	14,9	18,7	15,2
Bavljenje honorarnim poslom	–	10,2	10,4
Igranje igara na sreću	8,2	18,6	10,3
Slušanje klasične glazbe	11,1	11,0	8,2
Bavljenje humanitarnim i volonterskim radom	2,9	3,3	7,8
Odlasci u kazalište	7,3	7,3	6,2
Odlasci na umjetničke izložbe	5,8	5,7	5,5
Odlasci na javne tribine	3,2	4,2	4,1
Bavljenje političkim aktivnostima	1,6	2,0	4,1

Većina mladih često sudjeluje u samo četiri aktivnosti pa se tako može reći da okosnicu njihova slobodnog vremena čini druženje s prijateljima – ponajviše u kafićima – te sjedenje pred kompjuterom i televizorom. Slično je bilo i ranijih desetljeća, s tim da je na mjesto tadašnjeg većinskog slušanja radija i rock glazbe kao i odlaska u kupovinu stupio kompjuter s internetom kao novim medijskim sadržajima. U većini ostalih aktivnosti mladi najviše sudjeluju ponekad, i pomoću njih se najbolje mogu identificirati razlike u stilovima života raznih podskupina mladih. No, homogenizaciji mladih u načinu provođenja slobodnog vremena pridonosi i trajno većinsko nesudjelovanje u aktivnostima poput bavljenja političkim, volonterskim (humanitarnim) i honorarnim radom te rijetki odlasci u kazalište, na umjetničke izložbe i javne tribine kao i slušanje klasične glazbe i igranje igara na sreću. Pokazuje se da je “tipično” slobodno vrijeme mladih popunjeno druženjima i medijskim sadržajima te uglavnom ispražnjeno od javnog djelovanja i sadržaja tzv. elitne kulture.

Premda je rang-ljestvica učestalog obavljanja promatranih aktivnosti u slobodnom vremenu mladih u velikoj mjeri slična onima od prije 10-15 godina, dogodile su se i neke indikativne promjene. Najuočljivije je to da je, unatoč činjenici da mladi u recentnom razdoblju raspoložu s nešto više slobodnog vremena, opala participacija u većini promatranih aktivnosti. Pritom se osobito prorijedilo gledanje televizije, slušanje radija, čitanje tiska, odlasci u kupovinu i druženje s rodbinom. Te promjene potvrđuju trend potiskivanja “starih” medija od strane novih (pa kada je u pitanju i kupovina), ali ujedno vjerojatno ukazuju na krizom uvjetovano smanjenje kupovne moći mladih kao i na slabljenje tradicionalnih obiteljskih veza. Ipak, unutar dominantno prisutnog smanjivanja frekventnijeg sudjelovanja mladih u ispitivanim aktivnostima slobodnog vremena pojavljuju se i neke u kojima je participacija mladih porasla. Riječ je o aktivnom bavljenju sportom te bavljenju nekim hobijem, volonterskim i političkim radom. To pokazuje da je među mladima blago porasla potreba za javnim angažmanom – koji ipak ostaje ispod razine formalne participacije u političkim strankama i udrugama – kao i za manje pasivnim i nešto kreativnijim načinom provođenja slobodnog vremena. Otuda se čini da je porasla i motivacija mladih za više rada na vlastitu tijelu i bar nekim aspektima duha – iako su neki druge dimenzije duhovnoga i intelektualnog razvoja podjednako, ili još više, periferne nego ranije. Treću skupinu čine postojeane aktivnosti u slobodnom vremenu kao što su spavanje i izležavanje, bavljenje honorarnim poslovima te odlasci na izlete i šetnje, umjetničke izložbe i javne tribine jer u njima mladi 2013. sudjeluju koliko i ranijih godina. U tom je kontekstu najintrigantniji izostanak iskustveno očekivanog porasta bavljenja honorarnim poslovima i može se pretpostaviti da je to rezultat dvojakog, međusobno poništavajućeg, utjecaja gospodarske krize. Naime, zbog te je krize opao standard građana Hrvatske što povećava potrebu za honorarnim radnim angažmanom, ali potaknuta je i propast gospodarskih subjekata što sužava mogućnosti pronalaska dodatnih izvora zarade.

Trideset promatranih aktivnosti faktorskom su analizom grupirane u osam faktora (ukupne varijance 54,10%), odnosno obrazaca provođenja slobodnog vremena (tablica 3) čije je zastupanje provjereno postupkom analize varijance (tablica 4).

Tablica 3: Faktorska struktura aktivnosti u slobodnom vremenu

Aktivnosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6	Faktor 7	Faktor 8
Odlasci u kazalište	.702							
Odlasci na umjetničke izložbe	.594		.437					
Slušanje klasične glazbe	.569							
Odlasci na koncerte	.547	.395						
Čitanje knjiga	.530							
Slušanje rock-glazbe	.521						-.407	
Odlasci u kino	.513							
Odlasci na tulumе		.798						
Izlasci u disco-klub		.754						
Izlasci u kafiće		.693						
Druženje s prijateljima		.468						
Bavljenje političkim aktivnostima			.744					
Bavljenje humanitarnim i volonterskim radom			.607					
Odlasci na javne tribine			.600					
Bavljenje honorarnim radom			.563					
Obavljanje kućnih i obiteljskih poslova				.744				
Odlasci u kupovinu				.731				
Odlasci na izlete i šetnje	.379			.452				
Aktivno bavljenje sportom					.820			
Odlasci na sportske priredbe					.696			
Bavljenje hobbijem				.380	.607			
Spavanje i izležavanje						.709		
Provođenje vremena za računalom						.685		
Slušanje narodne glazbe							.667	
Odlasci u crkvu							.655	
Druženje s rodbinom				.413			.444	
Čitanje dnevnih/tjednih novina								.619
Slušanje radija								.604
Gledanje TV-a i videa						.456		.474
Sudjelovanje u igrama na sreću			.319					.422
% zajedničke varijance	9,63	8,22	7,36	6,95	6,02	5,41	5,34	5,17

Faktor 1: elitno-kulturni obrazac; faktor 2: urbani obrazac; faktor 3: aktivistički obrazac; faktor 4: obiteljski obrazac; faktor 5: sportski obrazac; faktor 6: pasivni obrazac; faktor 7: ruralni obrazac; faktor 8: medijski obrazac

Tablica 4: Razlike u obrascima provođenja slobodnog vremena

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6	Faktor 7	Faktor 8
<i>Spol</i>	<i>t-omjer=</i> -8,85			<i>t-omjer=</i> -16,01	<i>t-omjer=</i> 16,68			
Žene	.207			.361	-.375			
Muškarci	-.198			-.338	.350			
<i>Dob</i>		<i>F-omjer=</i> 18,99	<i>F-omjer=</i> 8,03	<i>F-omjer=</i> 11,37	<i>F-omjer=</i> 9,54	<i>F-omjer=</i> 31,11	<i>F-omjer=</i> 65,42	<i>F-omjer=</i> 32,03
15 – 19 godina		.092	-.137	-.151	.152	.235	.385	-.237
20 – 24 godine		.122	.087	.013	-.088	.012	-.125	-.021
25 – 29 godina		-.187	.034	.119	-.042	-.209	-.211	.213
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=</i> 25,63	<i>F-omjer=</i> 5,53	<i>F-omjer=</i> 11,11	<i>F-omjer=</i> 6,46	<i>F-omjer=</i> 8,34	<i>F-omjer=</i> 19,32	<i>F-omjer=</i> 42,58	<i>F-omjer=</i> 29,65
Učenici	-.058	.056	-.214	-.155	.193	.251	.357	-.246
Studenti	.287	.110	.117	.005	-.066	.004	-.310	-.136
Nezaposleni	-.276	-.075	.106	.122	-.097	-.015	.109	.118
Zaposleni	-.046	-.116	.003	.072	-.056	-.234	-.091	.295
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer=</i> 33,43						<i>F-omjer=</i> 42,20	
OŠ i manje	-.411						.434	
KV/VKV	-.248						.228	
Četverogodišnja sred. škola	.125						-.046	
VŠS, VSS i više	.250						-.375	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=</i> 35,42		<i>F-omjer=</i> 9,40	<i>F-omjer=</i> 8,70	<i>F-omjer=</i> 8,33	<i>F-omjer=</i> 17,09	<i>F-omjer=</i> 50,8	<i>F-omjer=</i> 14,82
OŠ i manje	-.081		-.202	-.147	.181	.250	.363	-.233
Ind./znanstvska škola	-.522		.095	-.056	-.114	-.130	.260	.244
Četverogodišnja sred. škola	.061		.072	.012	-.080	-.025	-.173	.046
VŠS, VSS i više	.326		.057	.207	-.031	-.209	-.329	.069
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F-omjer=</i> 13,67	<i>F-omjer=</i> 6,21					<i>F-omjer=</i> 24,98	
Selo	-.176	-.014					.239	
Grad	.058	-.068					-.116	
Regionalni centar	.131	.290					-.269	
Zagreb	.205	-.010					-.174	
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=</i> 15,69						<i>F-omjer=</i> 17,54	<i>F-omjer=</i> 6,47
Sjeverna Hrvatska	-.003						.047	.070
Središnja Hrvatska	-.219						-.097	-.090
Istra i Primorje	.176						-.387	-.153
Istočna Hrvatska	-.314						.266	-.130
Dalmacija	.050						.149	.213
Zagreb	.280						-.221	-.049
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	<i>F-omjer=</i> 17,93	<i>F-omjer=</i> 8,60		<i>F-omjer=</i> 25,57			<i>F-omjer=</i> 186,61	<i>F-omjer=</i> 45,34
Religiozni	-.065	-.080		.132			.309	.141
Neodlučni	-.099	.117		-.172			-.200	.016
Nereligiozni	.261	.115		-.227			-.691	-.402
<i>Bračni status</i>		<i>t-omjer=</i> 8,39		<i>t-omjer=</i> -6,34	<i>t-omjer=</i> 5,58	<i>t-omjer=</i> 4,86		<i>t-omjer=</i> -5,78
Neoženjeni/neudane		.072		-.057	.050	.041		-.050
Oženjeni/udane		-.498		.377	-.343	-.293		.324
<i>Dnevno slobodno vrijeme</i>		<i>F-omjer=</i> 31,82			<i>F-omjer=</i> 8,92	<i>F-omjer=</i> 53,03		
Do 2 sata		-.296			-.152	-.356		
3-4 sata		.035			.020	.017		
Više od 4 sata		.165			.097	.238		

Elitno-kulturni obrazac uključuje sadržaje koji se tradicionalno smještaju u kontekst elitne kulture, ali i neke koji su se tijekom vremena iz produkata masovne kulture prometnuli u respektabilne umjetničke forme (poput filma i rock glazbe). Na osnovi distribucije odgovora može se reći kako ovaj obrazac nije znatno raširen među mladima iako bi sa stajališta kultiviranja dokolice to bilo poželjno. Pritom su mladi u zastupanju toga faktora vrlo diferencirani i to u očekivanom smjeru. Konkretno, sadržajima elitne kulture natprosječno su sklone žene iz Zagreba, Istre i Primorja i regionalnih urbanih centara, studenti, akademski obrazovani ispitanici porijeklom iz obitelji u kojima je otac također fakultetski obrazovan te oni koji nisu religiozni. Istodobno, u elitno-kulturnim aktivnostima znatno manje od prosjeka participiraju muškarci sa sela iz Istočne i Središnje Hrvatske, nezaposleni sa završenom trogodišnjom strukovnom školom te oni čiji su očevi niže obrazovani. Ustanovljene linije podjele jasno ukazuju na presudan utjecaj socijalizacijskih faktora koji uključuju kulturni kapital obitelji, kompetencije stečene osobnim obrazovanjem i mogućnosti što ih nude razvijene i visokourbanizirane sredine. Svakako je intrigantno da su mlade žene unazad petnaestak godina više orijentirane na sadržaje elitne kulture nego muškarci (Ilišin, 2002, 2007) i vjerojatno nije slučajno da taj trend koincidira s dinamikom rasta rodni razlika u obrazovnim postignućima u korist ženske populacije (Ilišin i dr., 2003: 64).

Urbani obrazac provođenja slobodnog vremena okuplja aktivnosti koje podrazumijevaju druženja s vršnjacima na tulumima, klubovima i kafićima. Sudeći po distribuciji odgovora, vjerojatno je kako ovaj faktor zastupa znatno veći broj ispitanika nego u prethodnom slučaju pri čemu su i nešto homogeniji. Naime, taj obrazac natprosječno zastupaju mladi iz regionalnih urbanih centara i studenti (nasuprot zaposlenima), a participacija u tim aktivnostima opada s porastom životne dobi ispitanika i njihovim stupanjem u brak. Uz to, religiozni ispitanici ispodprosječno zastupaju ovaj obrazac provođenja slobodnog vremena, dok njegovo zastupanje raste paralelno s porastom dnevno raspoloživog slobodnog vremena. Ustanovljene tendencije jasno pokazuju kako s preuzimanjem većih profesionalnih i obiteljskih obveza mladi nužno reduciraju izlaske na mjesta koja ne nude mnogo više od neobaveznih druženja.

Aktivistički obrazac konstituiraju aktivnosti koje uključuju politički, volonterski, humanitarni i honorarni rad te odlaske na javne tribine. Donekle začudno, pojavljuju se tu i umjetničke izložbe, a u nešto slabijoj mjeri i sudjelovanje u igrama na sreću (što, kao i honorarni rad, može biti motivirano potrebom za dostupnim izvorima zarade, posebice u slučaju nezaposlenih i muškaraca). U tom se obrascu najviše prepoznaju studenti i nezaposleni, dok ispodprosječno participiraju učenici, odnosno najmlađi ispitanici sa završenom osnovnom školom. Očito je da glavnu ulogu u većem opredjeljivanju za različite oblike aktivizma igraju situacijske okolnosti i stupanj maturacije mladih.

Obiteljski obrazac primarno uključuje bavljenje kućnim i obiteljskim poslovima te odlaske u kupovinu i šetnje ili izlete, a razmjerno visoko je saturirano i druženje s rodbinom te bavljenje hobbijem. Riječ je o aktivnostima koje su usmjerene na zadovoljavanje potreba kućanstva te uže i šire obitelji u što se dobro uklapaju hobiji, osobito ako su utilitarnije naravi. U tim aktivnostima natprosječno sudjeluju žene, nezaposleni (za razliku od učenika), religiozni i ispitanici koji žive u (izvan)bračnoj zajednici, a prihvaćanje tog obrasca raste s porastom dobi i stupnjem obrazovanja ispitanika. I u ovom obrascu provođenja slobodnog vremena značajni utjecaj imaju situacijske okolnosti i sazrijevanje mladih. Međutim, važna je i rodna komponenta koja upućuje na opstojnost tradicionalno veće orijentacije žena na različite aspekte obiteljskog života, dok je utjecaj života u braku gotovo pa samorazumljiv s obzirom na drukčiju organizaciju svakodnevnoga života i promjenu prioriteta, posebice u slučaju braka povezanog s roditeljstvom.

Sportski obrazac je vrlo koherentna latentna dimenzija jer ju konstituiraju praćenje sportskih događaja „uživo“ te aktivno bavljenje sportom i nekim hobbijem (koji je vjerojatno u velikoj mjeri povezan s rekreativnim sportom). Potpuno je očekivano da je taj obrazac natprosječno povezan s muškarcima, a zatim učenicima sa završenom osnovnom školom iz najmlađe dobne kohorte. Na suprotnom su polu, dakako žene, nezaposleni te ispitanici koji su u braku i dnevno raspolažu s najviše dva sata slobodnog vremena. Očito je da unatoč smanjivanju nekih rodničkih razlika sport i nadalje ostaje prvenstveno muška zanimacija, no zanimljivo je kako nezaposlena mladež svoje slobodno vrijeme vrlo malo troši na sportske aktivnosti. Čini se kako su hobiji kojima se ta mladež posvećuje drukčije vrste, najvjerojatnije takve koja osigurava određene lukrativne efekte. Zanimljivo je kako bračni život restriktivno djeluje i na bavljenje sportskim aktivnostima unatoč zdravstvenim i socijalnim koristima kojima te aktivnosti rezultiraju. Istodobno, razumljivo je kako se oni koji i inače nemaju puno slobodnog vremena rijetko mogu prepustiti zadovoljstvu sportske rekreacije.

Pasivni obrazac također je sadržajno jasna latentna dimenzija s obzirom na to da obuhvaća spavanje i izležavanje te provođenje vremena za računalom čemu se pridružuje i gledanje televizije. I ovdje se na osnovi distribucije odgovora može pretpostaviti kako je taj obrazac provođenja slobodnog vremena uvelike raširen među mladima, a u skladu s tim su i međusobne razlike malobrojne. U tom se faktoru najviše prepoznaju učenici (za razliku od zaposlenih), kao i oni koji su završili osnovnu školu nasuprot ispitanicima sa završenom trogodišnjom strukovnom školom i fakultetom. Uz to, prihvaćanje tog obrasca opada s porastom životne dobi ispitanika, a raste s porastom dnevno raspoloživog slobodnog vremena. Potpuno očekivano, ispitanici koji su u braku ispodprosječno inkliniraju pasivnom obrascu provođenja svoje dokolice. Ponovo je riječ o razlikama koje proizlaze iz različitih situacijskih okolnosti – naprosto, oni mladi koji imaju više radnih i obiteljskih obveza rjeđe si mogu priuštiti „prazan hod“ u svojoj svakodnevnici.

Ruralni obrazac inkorporira afinitet prema narodnoj glazbi (i istodobno animozitet prema rocku) te frekventnije odlaske u crkvu i druženje s rodbinom. Značajke mladih koji zastupaju ovaj način provođenja slobodnog vremena gotovo su u cijelosti suprotne onima koji prihvaćaju elitno-kulturni obrazac, i jednako su brojne. Tako prihvaćanje ruralnog obrasca opada s porastom dobi i stupnja obrazovanja ispitanika kao i njihovih očeva te s urbaniziranošću mjesta stanovanja, dok raste s religioznošću mladih. Taj obrazac, uz najmlađe i najniže obrazovane ispitanike sa sela, natprosječno zastupaju još žitelji Istočne Hrvatske i Dalmacije, nasuprot stanovnicima Istre i Primorja i Zagreba, te učenici i nezaposleni, za razliku od studenata. Navedena diferenciranja jasno ukazuju na ukorijenjenost ovog obrasca u ruralnom miljeu čemu se pridružuju obilježja koja upućuju na niže sociokulturne kompetencije mladih.

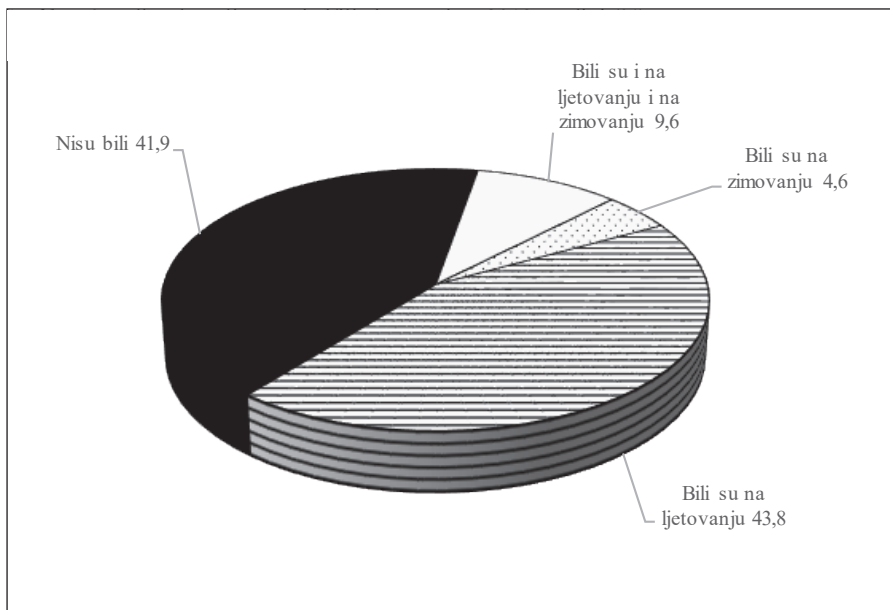
Medijski obrazac je faktor u koji zorno svjedoči o naglašenoj orijentaciji na medije: tiskane, audio i vizualne, a s tim je povezano i češće sudjelovanje u igrama na sreću. Sudeći po distribuciji odgovora, u tim aktivnostima participira solidan broj ispitanika koji su prilično međusobno diferencirani. Tako ova latentnu dimenziju natprosječno zastupaju više prihvaćaju zaposleni i nezaposleni (za razliku od studenata i osobito učenika) te oni koji žive u Dalmaciji (nasuprot stanovnicima Istre i Primorja te Istočne Hrvatske), mladi za završenom trogodišnjom strukovnom školom (suprotno onima sa završenom osnovnom školom) i ispitanici koji su u braku. Osim toga, češće praćenje medija raste s dobi i religioznošću ispitanika. Ustanovljeni trendovi ukazuju kako su tradicionalnim masovnim medijima više skloni oni mladi koji su znatno prorijedili svoje izlaske na različita događanja izvan vlastitoga doma pri čemu očito s preuzimanjem nekih trajnih društvenih uloga raste i potreba za informiranošću o društvenim i političkim zbivanjima. Međutim, unutar takvoga konteksta nisu objašnjive regionalne razlike i valja pretpostaviti da one reflektiraju neke specifičnosti koje su izvan dosega ove analize.

3. Godišnji odmak od obveza i rutine

Osim aktivnosti slobodnog vremena koje se uglavnom obavljaju dnevnim, tjednim ili mjesečnim ritmom, za izučavanje tog područja života mladih važan je uvid u njihovo provođenje godišnjih odmora kao i mobilnost koja nije uvjetovana isključivo obrazovnim i profesionalnim obvezama. Riječ je o aktivnostima koje se u pravilu odvijaju jednom do dva puta godišnje, a ponekad i učestalije te predstavljaju i nužan odmor od uobičajenih obveza i mogućnost izlaska iz svakodnevne rutine zadane prostorima u kojima se kreću.

Podaci prikazani u grafikonu 2 pokazuju kako 2012. godine malo više od dvije petine mladih nije nikamo išlo na godišnji odmor.

Grafikon 2: Odlazak na ljetovanje i/ili zimovanje u 2012. godini (%)

S druge strane, preko dvije petine ispitanika je išlo na ljetovanje, manje nego svaki dvadeseti na zimovanje (najvjerojatnije na skijanje), a gotovo svaki deseti i na ljetovanje i na zimovanje. Ovi podaci potvrđuju dobro poznatu iskustvenu činjenicu, a to je da su ljudi prvenstveno orijentirani na ljetni odmor i provod, i to na nekoj morskoj destinaciji. No dobiveni podaci nisu baš ohrabrujući jer saznanje kako je preko dvije petine ispitanika 2012. godine svoj godišnji odmor provelo u mjestu gdje stalno žive i vjerojatno okruženi ljudima s kojima su i inače u stalnom kontaktu, sugeriraju kako je znatan broj mladih zakinut u potrebi da izađu iz uobičajene kolotečine te da „napune baterije“ novim i drukčijim doživljajima. Takvih je 1999. godine bilo cca 38% (Ilišin, 2002: 292) i usporedba podataka zapravo pokazuje kako recentne mogućnosti mladih za putovanjem i odmorom nisu bolje (štoviše, nešto su ograničenije) nego u godinama kada se Hrvatska tek počela oporavljati od ratnih razaranja i prometnih ograničenja. Stoga valja pretpostaviti kako je aktualna situacija posljedica višegodišnje gospodarske krize koja je negativno utjecala na kvalitetu života velikog broja građana, uključujući i mladih.

Odlazak mladih na godišnji odmor u 2012. godini povezan je s nekoliko očekivanih socijalnih obilježja (tablica 5).

Tablica 5: Odlazak na ljetovanje i/ili zimovanje u 2012. godini s obzirom na obilježja ispitanika (%)

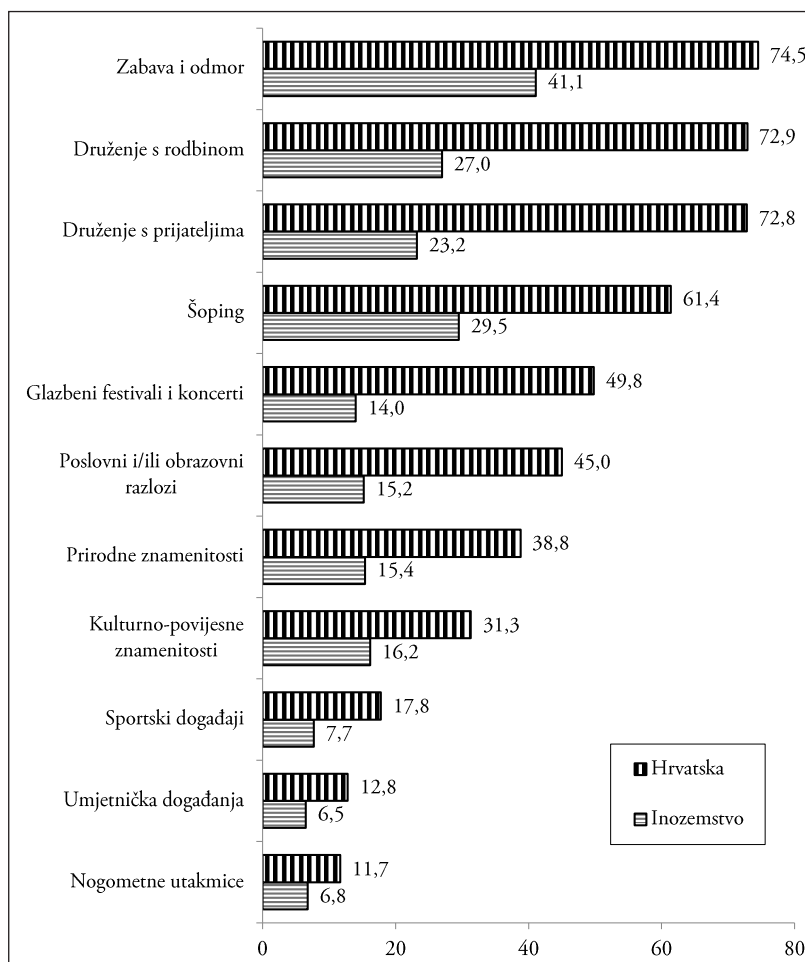
Obilježja mladih	Ni ljetovanje ni zimovanje	Ljetovanje ili zimovanje	I ljetovanje i zimovanje
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=27,76$		
Učenici	38,9	50,0	11,1
Studenti	37,4	51,2	11,4
Nezaposleni	52,5	41,9	5,6
Zaposleni	42,4	48,6	9,1
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=58,85$		
OŠ i manje	56,0	37,5	6,5
KV/VKV	48,6	44,5	6,8
Četverogodišnja sred. škola	39,2	52,4	8,4
VŠS, VSS i više	32,7	51,4	15,9
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=25,29$		
OŠ i manje	39,6	49,7	10,7
Ind./zanatska škola	53,2	41,4	5,5
Četverogodišnja sred. škola	42,3	47,8	9,9
VŠS, VSS i više	36,0	53,2	10,8
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=41,16$		
Selo	46,3	47,3	6,4
Grad	41,5	47,5	11,0
Regionalni centar	46,8	42,6	10,5
Zagreb	28,5	57,3	14,2
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=132,36$		
Sjeverna Hrvatska	33,8	56,9	9,3
Središnja Hrvatska	30,9	63,0	6,1
Istra i Primorje	52,6	39,2	8,2
Istočna Hrvatska	47,6	47,0	5,4
Dalmacija	57,3	30,3	12,5
Zagreb	27,5	58,4	14,2
UKUPNO	41,9	48,4	9,7

Analiza je, naime, pokazala kako je korištenje godišnjeg odmora u 2012. godini izvan stalnog mjesta boravka ovisilo o regionalnoj pripadnosti, domicilu, stupnju obrazovanja oca i ispitanika te socioprofesionalnom statusu mladih. Tako su na godišnji odmor natprosječno išli Zagrepčani, a ispodprosječno mladi iz Istre i Primorja i Dalmacije te Istočne Hrvatske kao i oni sa sela. Manje od ostalih podskupina mladih godišnji odmor izvan mjesta boravka mogli su si priuštiti nezaposleni ispitanici i oni koji su završili trogodišnju strukovnu školu, dok učestalost odlaska mladih na godišnji odmor raste sa stupnjem obrazovanja oca. Očito je da je riječ o onoj sastavnici slobodnoga vremena koja je izrazito socioekonomski uvjetovana. U tom su kontekstu intrigantne regionalne razlike jer s jedne strane rezultati mladih iz Istočne Slavonije potvrđuju loše socioekonomske prilike u toj regiji, dok manji odlazak na ljetovanje ispitanika iz Dalmacije i Istre i Primorja jasno upućuje na

prednosti življenja u priobalnim krajevima. No pritom je zanimljivo kako je među mladim žiteljima Dalmacije, slično kao i među Zagrepčanima, natprosječno prisutno i ljetovanje i zimovanje što vjerojatno govori o tome da su među tim ispitanicima relativno popularni odlasci na skijaške destinacije.

Dosadašnji istraživački nalazi o interesima mladih pokazali su kako je veliko zanimanje za putovanja kod većine njih trajno prisutno (Ilišin, 2007: 193). Potreba za mobilnošću uvelike je povezana sa zabavom i mogućnostima upoznavanja novih ljudi i kultura, posebice kada je riječ o putovanjima izvan domovine. Podaci u grafikonu 3 pokazuju iz kojih su razloga mladi u godini koja je prethodila vremenu provođenja ankete putovali po Hrvatskoj i inozemstvu (od jednom godišnje do jednom mjesečno).

Grafikon 3: Razlozi putovanja u protekloj godini unutar i izvan Hrvatske (%)

Potpuno u skladu s financijskim (ne)mogućnostima, mladi su više putovali unutar Hrvatske nego po inozemstvu i to zbog svih ispitivanih razloga. Pritom ih je većina putovala radi zabave i razonode, druženja s rodbinom i prijateljima te šopinga. Iz potonjih je razloga u druga mjesta u Hrvatskoj putovalo od tri četvrtine do tri petine mladih, oko polovice ih je putovalo radi festivala i koncerata, gotovo dvije petine zbog profesionalnih i obrazovnih razloga, a trećina zbog prirodnih i kulturno-povijesnih znamenitosti. Vrlo je slična rang-ljestvica razloga putovanja mladih u inozemstvo pri čemu je učestalost tih putovanja bila u dvostrukoj ili trostrukoj mjeri manja. Iako najveću pozornost medija i šire javnosti izazivaju zbivanja povezana sa sportskim nadmetanjima (poglavito nogometnim) i njihovom publikom, ti su razlozi za putovanja – što po Hrvatskoj, što izvan nje – najmanje prisutni (dobrim dijelom i zato što je riječ o događajima čiji promatrači nisu ravnomjerno rodno zastupljeni, tj. većina mladih žena ne pokazuje interes za sportske događaje, pa zbog sportskih događaja putuju uglavnom muškarci). Ukratko se može reći da je mobilnost mladih najviše motivirana zabavom i druženjima, a potom stjecanjem novih znanja, koja obuhvaćaju i obrazovno-profesionalne sadržaje i opću kulturu. Izvan toga, izdvajaju se konzumeristička motivacija kao vrlo raširena te manjinska orijentacija na neposredno praćenje sportskih događaja.

Faktorskom analizom razloga putovanja u zemlji dobivena su tri faktora (ukupne varijance 62,24%) prepoznatljive konfiguracije (tablica 6), a vrlo slična situacija je i u pogledu faktora razloga putovanja u inozemstvo (tablica 7), pri čemu je ukupna varijanca 64,92%. Analizom varijance dobivene su i vrlo slične diferencijacije mladih (tablica 8).

Tablica 6: Faktorska struktura razloga putovanja u Hrvatskoj

Razlozi putovanja u zemlji	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Kulturno-povijesne znamenitosti	.844		
Prirodne znamenitosti	.772		
Umjetničke izložbe i događanja	.755		
Glazbeni festivali i koncerti	.599		
Poslovni i/ili obrazovni motivi	.523		
Puka zabava i odmor	.468	.451	
Druženja s prijateljima iz tog grada ili mjesta		.860	
Druženja s rodbinom iz tog grada ili mjesta		.840	
Šoping		.689	
Nogometne utakmice			.887
Neki drugi sportski događaji			.868
% zajedničke varijance	25,93	21,19	15,12

Faktor 1: kulturni i edukativni razlozi; faktor 2: druženja i šoping; faktor 3: sportski razlozi

Tablica 7: Faktorska struktura razloga putovanja u inozemstvo

Razlozi putovanja u inozemstvo	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Kulturno-povijesne znamenitosti	.849		
Prirodne znamenitosti	.804		
Poslovni i/ili obrazovni motivi	.662		
Puka zabava i odmor	.536	.485	
Glazbeni festivali i koncerti	.465		.421
Druženja s rodbinom iz tog grada ili mjesta		.874	
Druženja s prijateljima iz tog grada ili mjesta		.867	
Šoping	.375	.608	
Nogometne utakmice			.823
Neki drugi sportski događaji			.806
Umjetničke izložbe i događanja	.549		.556
% zajedničke varijance	25,67	21,26	17,99

Faktor 1: kulturni i edukativni razlozi; faktor 2: druženja i šoping; faktor 3: sportski razlozi

Kulturni i edukativni razlozi okuplja razloge putovanja unutar Hrvatske koji upućuju na potrebu za stjecanjem novih znanja i iskustava uz pridruženu zabavu i odmor. Mladi su u pogledu zastupanja ove latentne dimenzije prilično diferencirani. Tako su ti razlozi putovanja češće prisutni među studentima (nasuprot nezaposlenima) te stanovnicima Istre i Primorja, za razliku od žitelja Istočne Hrvatske i Dalmacije. Nadalje, važnost zadovoljavanja kulturnih i obrazovnih potreba raste s porastom stupnja obrazovanja oca te nereligioznošću ispitanika. Očekivano je kako se u ovom faktoru najmanje prepoznaju mladi sa završenom trogodišnjom strukovnom školom pa i oni sa završenom osnovnom školom, a najviše mladi s akademskim stupnjem obrazovanja. Nesumnjivo je da glavnu ulogu u preferiranju određenih destinacija zbog njihovih kulturnih i sličnih sadržaja imaju materijalni standard i kulturni kapital obitelji uz obrazovna postignuća samih ispitanika. *Druženja i šoping* (čemu se ponovo pridružuje zabava i odmor) su natprosječno razlog putovanja unutar Hrvatske za mlade žene i stanovnike sela iz Istočne i Središnje Hrvatske te religiozne ispitanike, a ispodprosječno za žitelje Zagreba i regionalnih urbanih centara kao i mlade koji nisu religiozni. Preferiranje ovih razloga putovanja očito su uvelike situacijski uvjetovani, odnosno (ne)mogućnostima koje nudi stalno prebivalište.

Tablica 8: Razlike u razlozima putovanja u Hrvatskoj i inozemstvu

Obilježja mladih	Razlozi tuzemnih putovanja			Razlozi inozemnih putovanja	
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 1	Faktor 3
<i>Spol</i>		<i>t-omjer=-3,94</i>	<i>t-omjer=13,45</i>		<i>t-omjer=6,93</i>
Žene		.091	-.300		-.160
Muškarci		-.089	.286		.151
<i>Dob</i>			<i>F-omjer=11,63</i>		<i>F-omjer=6,64</i>
15 – 19 godina			.163		.120
20 – 24 godine			-.030		-.023
25 – 29 godina			-.102		-.079
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=13,20</i>			<i>F-omjer=11,24</i>	
Učenici	-.084			-.074	
Studenti	.181			.174	
Nezaposleni	-.213			-.190	
Zaposleni	.040			.019	
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer=16,02</i>			<i>F-omjer=16,27</i>	
OŠ i manje	-.306			-.246	
KV/VKV	-.136			-.144	
Četverogodišnja sred. škola	.029			.001	
VŠS, VSS i više	.382			.245	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=31,91</i>		<i>F-omjer=9,06</i>	<i>F-omjer=12,53</i>	
OŠ i manje	-.104		.131	-.087	
Ind./zanatska škola	-.393		.108	-.270	
Četverogodišnja sred. škola	.005		-.026	.040	
VŠS, VSS i više	.382		-.209	.206	
<i>Mjesto stanovanja</i>		<i>F-omjer=20,45</i>	<i>F-omjer=9,46</i>		
Selo		.174	.039		
Grad		.022	.095		
Regionalni centar		-.192	-.122		
Zagreb		-.314	-.245		
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=11,30</i>	<i>F-omjer=11,60</i>	<i>F-omjer=5,63</i>	<i>F-omjer=8,94</i>	<i>F-omjer=5,25</i>
Sjeverna Hrvatska	.078	.088	.071	-.013	-.014
Središnja Hrvatska	.082	.110	.047	-.085	-.063
Istra i Primorje	.313	-.006	-.168	.356	-.210
Istočna Hrvatska	-.262	.183	.075	-.128	-.014
Dalmacija	-.100	-.019	.098	-.117	.193
Zagreb	.047	-.339	-.197	.091	-.047
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	<i>F-omjer=16,69</i>	<i>F-omjer=20,11</i>		<i>F-omjer=13,07</i>	
Religiozni	-.100	.112		-.086	
Neodlučni	.046	-.087		.058	
Nereligiozni	.227	-.236		.198	
<i>Bračni status</i>			<i>t-omjer=3,83</i>		
Neoženjeni/neudane			.032		
Oženjeni/udane			-.197		

Sportski razlozi je vrlo kompaktna latentna dimenzija u čijem su zastupanju mladi najviše diferencirani. Sportski razlozi to su manji razlog tuzemnih putovanja što su ispitanici stariji i obrazovaniji te što je mjesto u kojem žive urbaniziranije, tj. veće. Dakako, sportski razlozi putovanja osobito su važni za muškarce, a najmanje su poticajni stanovnicima Zagreba i Istre i Primorja kao i ispitanicima koji žive u (izvan)bračnoj zajednici. Sportski događaji kao motiv putovanja očito su situacijski uvjetovani te osobito privlačni vrlo mladoj muškoj populaciji. Također je razumljivo da mladi koji žive u Zagrebu i regionalnim centrima manje putuju zbog praćenja sportskih događaja (poglavito nogometnih utakmica) naprosto jer veći prvoligaški klubovi sjedište imaju u većim gradovima zbog čega se i dobar dio utakmica odvija na domaćem terenu što prorjeđuje potrebu za navijačkim putovanjima.

U slučaju putovanja u inozemstvo faktorskom su analizom izlučene latentne dimenzije sadržajno uvelike slične onima u slučaju tuzemnih putovanja. *Kulturni i edukativni razlozi* ovdje djelomice uključuju i šoping što je razumljivo jer je ponuda u inozemstvu često drukčija nego u domaćim trgovinama. Putovanja u inozemstvo iz kulturnih i obrazovnih razloga to su češća što su očevi ispitanika obrazovaniji a sami ispitanici manje religiozni. Ti su razlozi važniji studentima nego nezaposlenima, mladima sa završenim fakultetom nasuprot onima za završenom trogodišnjom strukovnom školom te onima koji žive u Istri Primorju, za razliku od stanovnika Dalmacije i Istočne Hrvatske. Što se *druženja i šopinga* kao razloga inozemnih putovanja tiče, ispitana mladež je potpuno homogena, tj. svi podjednako putuju iz tih razloga. *Sportski razlozi* u slučaju putovanja u inozemstvo uz dominantno praćenje nogometnih utakmica i drugih sportskih susreta uključuju još i posjete umjetničkim izložbama i događanjima te glazbenim festivalima i koncertima. Svakako je intrigantno kako oni ispitanici koji u inozemstvo putuju primarno zbog sportskih događaja ipak koriste priliku da ta putovanja obogate još nekim sadržajima koji im se nude u stranim gradovima i zemljama. U prihvaćanju tog faktora mladi se razmjerno sporadično razlikuju. Konkretno, sportski i ostali uključeni događaji češći su motiv putovanja u inozemstvo za najmlađe muškarce i stanovnike Dalmacije nego za žitelje Istre i Primorja. Zaključno se može ponoviti da razlozi putovanja i u zemlji i u inozemstvu uvelike ovise o socijalnim uvjetima i potrebama formiranim obiteljskom i školskom socijalizacijom mladih.

4. Zaključne napomene

Slobodno vrijeme je važan segment svakodnevnog života, osobito mladih koji raspoložu s više tog vremena od starije populacije pri čemu su više izloženi i različitim socijalizacijskim utjecajima. Upravo zato se očekuje da potencijale slobodnoga vremena mladi više nego druge društvene skupine optimalno iskoriste za vlastiti rast i razvoj.

Ovo je istraživanje pokazalo kako je slobodno vrijeme današnje mlade generacije zadržalo konture dokolice ranijih naraštaja mladih što znači da su trajno i primarno zaokupljeni aktivnostima koje omogućuju zabavu i razonodu, a znatno manje sadržajima koji pridonose kultiviranju slobodnoga vremena. Tako je još jednom ustanovljeno kako su najraširenije, tj. većinski prakticirane aktivnosti u slobodnom vremenu mladih druženja, izlasci u kafiće, korištenje računala i gledanje televizije, dok tek otprilike svaki dvadeseti ispitanik često odlazi na kazališne predstave umjetničke izložbe i javne tribine te troši vrijeme na političke aktivnosti. Ostale aktivnosti su osrednje zastupljene i svjedoče o raznorodnosti interesa mladih u njihovu slobodnom vremenu.

U pogledu promatranih aktivnosti u slobodnom vremenu, unazad petnaestak godina u populaciji mladih se zbililo malo promjena. Konkretnije rečeno, hijerarhija i strukturiranje aktivnosti slobodnog vremena ostalo je razmjerno stabilno, ali su se dogodile stanovite promjene u intenzitetu participacije u aktivnostima dokolice tako da se među mladima smanjilo sudjelovanje u većini ispitivanih aktivnosti, a samo u nekim rijetkim slučajevima participacija se povećala. Tendencija opadanja sudjelovanja mladih u nizu aktivnosti upućuje na to da je među njima došlo do određene preorijentacije u prioritetima – na što ukazuje enorman rast vremena posvećenog mogućnostima novih tehnologija – paralelno sa svojevrsnom pasivizacijom upravo u onoj domeni svakodnevnoga života koja ima velikih potencijala za kultiviranje i podizanje kvalitete života. Je li to odgovor na društvenu krizu, plaćanje danka za prilagođavanje zahtjevima novoga doba ili je riječ o prolaznom trendu, otvorena su pitanja, ali ostaje dojam kako današnji mladi svojevrijem ili uslijed nepovoljnih okolnosti provode sadržajno siromašniji slobodno vrijeme

Aktivnosti unutar slobodnog vremena mladih strukturirane su u osam prepoznatljivih obrazaca – urbani, ruralni, elitno-kulturni, medijski, obiteljski, sportski, aktivistički i pasivni – u čijem su prihvaćanju ustanovljene znakovite razlike. Najviše se diferenciranja pokazalo u prihvaćanju elitno-kulturnog i ruralnog obrasca kao svojevrsnih antipoda dok je, s druge strane, najmanje razlika ustanovljeno u pogledu zastupanja aktivističkog obrasca. Socioprofesionalni status i stupanj obrazovanja a zatim dob i regionalna pripadnost su socijalna obilježja koja u najvećoj mjeri diferenciraju mlade u prihvaćanju ili odbijanju postojećih obrazaca provođenja slobodnog vremena. Nešto slabiji ali dostatno relevantan utjecaj ostvaruju sva ostala korištena socijalna obilježja mladih: spol, stupanj obrazovanja oca, domicil, religijska samoidentifikacija i bračni status, dok sporadičan utjecaj ima dnevno raspoloživo slobodno vrijeme. Gruba rekapitulacija ustanovljenih razlika upućuje na to da svestraniju i aktivniju dokolicu imaju mladi stariji od 20 godina, žene, studenti, ispitanici sa završenim visokim obrazovanjem čiji su očevi identično obrazovani, mladi koji žive u visokourbaniziranim sredinama i razvijenijim regijama te oni koji nisu religiozni i ne žive u (izvan)bračnoj zajednici. Ovi su nalazi uglavnom očekivani. Primjerice, odrastanje u obiteljima višeg socijalnog kapitala kao i viša osobna obrazovna posti-

gnuća stimuliraju sudjelovanje u nizu aktivnosti, a istovjetan utjecaj imaju i širi socijalizacijski uvjeti koje osigurava urbanizirana i socioekonomski razvijena sredina. Također nije iznenađenje kako život u braku – što implicira više obiteljskih obveza, posebice ako je u tu situaciju uključeno i roditeljstvo - uvelike reducira mogućnosti mladih da se prepuste različitim aktivnostima po vlastitu izboru. S druge strane, manje je očekivano da je dokolica djevojaka nešto svestranija i bogatija nego što je to slučaj s njihovim vršnjacima te da više slobodnog vremena kojim mladi raspoložu ne jamči da će njihova dokolica biti više ispunjena različitim aktivnostima.

Za participaciju u analiziranim aktivnostima slobodnoga vremena gotovo tri četvrtine mladih raspoložu s tri i više sati dnevno. Istodobno, manje od tri petine ispitanika je u 2012. godini išlo nekamo na godišnji odmor izvan stalnog mjesta boravka. Od 1999. godine zbile su se vrlo male promjene: raspoloživo slobodno vrijeme je poraslo za nekoliko postotaka, a odlazak na godišnji odmor podjednako se smanjio. I dok se nešto rjeđe odlazak na godišnje odmore može pripisati nepovoljnom utjecaju gospodarske krize – o čemu svjedoče i nalazi kako su na odmor rjeđe išli mladi nižeg socijalnog porijekla i obrazovanja koji žive u ruralnim naseljima i manje razvijenim regijama - intrigantno je da unatoč tome što je raspoloživo slobodno vrijeme praktički ostalo istoga opsega participacija mladih u nizu aktivnosti dokolice bilježi pad.

Jedna od nesvakodnevnih aktivnosti koje su poglavito vezane uz slobodno vrijeme jesu putovanja za koja su mladi inače vrlo zainteresirani. Motivi putovanja mogu biti različiti kao što i destinacije mogu biti u zemlji i inozemstvu. Prema rezultatima ovoga istraživanja mladi su u godini koja je prethodila ispitivanju i unutar Hrvatske i izvan nje ponajprije putovali zbog zabave i razonode, druženja s prijateljima i rodbinom te šopinga, a najrjeđe radi prisustvovanja nogometnim utakmicama i drugim sportskim događajima. Bez obzira je li riječ o domovini ili inozemstvu razlozi putovanja grupirali su se u tri skupine: kulturni i edukativni, druženja i šoping te sportski razlozi. Za razliku od obrazaca provođenja slobodnog vremena, mlade u pogledu njihovih razloga putovanja dominantno diferencira regionalna pripadnost kako zbog razlika u razvijenosti hrvatskih regija, tako i zbog njihovih zemljopisnih specifičnosti, ponajprije jesu li smještene u priobalju ili na kontinentu. Primjetno diferenciranje posljedica je različitog stupnja obrazovanja ispitanika i njihova spola što su obilježja koja utječu na razvoj različitih afiniteta, odnosno motiva putovanja.

Na osnovi svih navedenih rezultata, ukratko se može konstatirati kako promatrane dimenzije slobodnoga vremena mladih ovise o situacijskim okolnostima i socijalizacijskim utjecajima. No neovisno o različitim afinitetima pojedinih podskupina mladih većina ih je primarno orijentirana na aktivnosti koje omogućuju zabavu i razonodu, dok su intelektualno i kulturno zahtjevniji sadržaji uglavnom na margini njihova interesa. Takva orijentacija nije novost – štoviše, po tome su uvelike slični generacijama mladih unazad nekoliko desetljeća. Međutim, kao i ranije i danas eg-

zistiraju mladi koji uz legitimnu potrebu za zabavom i opuštanjem osjećaju potrebu i za kultiviranjem i obogaćivanjem vlastite svakodnevice.

Literatura

- Bouillet, D. (2007): (Ne)zadovoljstvo životom i obrasci komunikacije mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 237-266.
- Božović, R. (1979): *Iskušanja slobodnog vremena*. Beograd: Mladost.
- Bruyn, H. E.; Cillessen, A. (2008): Leisure Activity Preference and Perceived Popularity in Early Adolescence. *Journal of Leisure Research*, 40(3): 442-457.
- Clarke, J.; Critcher, C. (1985): *The Devil Makes Work: Leisure in Capitalist Britain*. London: Macmillan.
- Dumazedier, J. (1967): *Towards A Society of Leisure*. New York: Free Press.
- Dumazedier, J. (1974): *Sociology of Leisure*. Amsterdam: Elsevier.
- Feinstein, L.; Bynner, J.; Duckworth, K. (2006): Young People's Leisure Contexts and their Relation to Adult Outcomes. *Journal of Youth Studies*, 9(3): 305-327.
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class*. New York: Bantam.
- Gammon, S.; Elkington, S. – eds (2015): *Landscapes and Leisure. Space, Place and Identities*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Harris, D. (2005): *Key Concepts in Leisure Studies*. London: Sage Publications Ltd.
- Haworth, J. T.; Veal, A. J. - eds (2004). *Work and Leisure*. New York: Routledge.
- Ilišin, V. (1988): Interesi i slobodno vrijeme, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: RKSSOH / IDIS, 119-131.
- Ilišin, V. (2002). Interesi i slobodno vrijeme mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 269-302.
- Ilišin, V. (2006). Slobodno vrijeme i kultura mladih, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi između želja i mogućnosti. Položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja / Zagrebačka županija, 299-330.
- Ilišin, V. (2007). Slobodno vrijeme i interesi mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 179-201.
- Ilišin, V. (2014). Zanemarena škola života: slobodno vrijeme i interesi studenata, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 343-375.
- Ilišin, V.; Bouillet, D.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (2013): *Mladi u vremenu krize / Youth in the Time of Crisis*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja / Frierdrich Ebert Stiftung.
- Ilišin, V., Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003). Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao*, 40(3): 58-89.
- Lefebvre, H. (1991): *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Manchester, H.; Pett, E. (2015): Teenage Kicks: Exploring cultural value from a youth perspective. *Cultural Trends*, 24(3): 223-231.

- Martinić, T. (1977): *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo*. Zagreb: Informator.
- McDonald, P.; Pim, B.; Bailey, J.; Price, R. (2011): Young People's aspirations for education, work, family and leisure. *Work, Employment & Society*, 25(1): 68-84.
- Miles, S. (1998): *Consumerism as a way of life*. London: Sage.
- Miles, S. (2000): *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.
- Moren, E. (1979): *Duh vremena (I)*. Beograd: BIGZ.
- Northcote, J. (2006): Nightclubbing nad the Search for Identity: Macking the Transition from Childhood to Adulthood in an Urban Milieu. *Journal of Youth Studies* 9(1): 1-16.
- Parker, S. (1985): *Leisure and Work*. London: George Allen.
- Petrović, J.; Zotović, M. (2010): Isti ili drugačiji: slobodno vreme mladih u Vojvodini i svestu. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 73-88.
- Piggot, D. (2010): Listening to young people in leisure research: the critical application of grounded theory. *Leisure Studies*, 29(4): 415-433.
- Polić, M.; Polić, R. (2009): Vrijeme, slobodno od čega i za što. *Filozofska istraživanja*, 29(2): 255-270.
- Roberts, K. (2006): *Leisure in Contemporary Society*. Oxfordshire: CABI Publishing.
- Roberts, K.; Fagan, C. (1999): Young people and their leisure in former communist countries: Four theses examined. *Leisure studies*, 13(1): 33-48.
- Roberts, K.; Povall, S.; Tholen, J. (2005): Farewell to the Inteligentsia: Political Transformation and Changing Forms of Leisure Consumption in the Former Communist Countries of Eastern Europe. *Leisure Studies*, 24(2): 115-135.
- Rojek, C. (2005): *Leisure Theory. Principles and Practices*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rojek, C. (2010): *The Labour of Leisure. The Culture of Free Time*. London: Sage.
- Rojek, C.; Shaw, S. M.; Veal, A. J. - eds (2006): *A Handbook of Leisure Studies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Shildrick, T.; MacDonald, R. (2006): In Defence of Subculture: Young People, Leisure and Social Divisions. *Journal of Youth Studies*, 9(2): 125-140.
- Videnović, M.; Pešić, J.; Plut, D. (2010): Young People's Leisure Time: Gender Differences. *Psihologija*, 43(2): 199-214.
- Watts, C. E.; Caldwell, L. L. (2008): Self-Determination and Free Time Activity Participation as Predictors of Initiative. *Journal of Leisure Research*, 40(1): 156-181.
- Wilson, D. M.; Gottfredson, D. C.; Cross, A. B.; Rorie, M.; Connell, M. (2010): Youth Development in After-School Leisure Activities. *The Journal of Early Adolescence*, 30(5): 668-690.
- Zeijl, E.; Du Bois-Reymond, M. (2002): Young Adolescents' Leisure Patterns. *Society and Leisure*, 24(2): 379-402.

Dejana Bouillet

ZDRAVLJE I RIZIČNA PONAŠANJA SUVREMENE GENERACIJE MLADIH

1. Uvod

Opće je poznato da je mladost životno razdoblje snažno obilježeno tranzicijom iz djetinjstva u svijet odraslih koja se odvija u obliku složenih bioloških i psihosocijalnih promjena. Te su promjene popraćene brojnim mogućnostima i izazovima koje mlade vode k odgovornosti i zahtjevnijim društvenim ulogama. Temeljem svojih istraživanja, Arnett (2010) ističe pet distinktivnih odlika nadolaženja odraslosti opisujući mladost kao razdoblje istraživanja identiteta, nestabilnosti (uzrokovane brojnim izborima u različitim životnim područjima), fokusiranosti na sebe, osjećaja razmeđe između djetinjstva i odraslosti te istraživanja različitih mogućnosti zbog osjećaja većeg stupnja neovisnosti u odnosu na raniju dob. Na tom tranzicijskom putu mladi donose brojne odluke koje imaju dalekosežne posljedice na njihovu odraslu dob, a kvaliteta izbora na kojima se te odluke temelje uvjetovana je, među ostalim, i društvenim okolnostima u kojima se odvijaju. Mogućnost donošenja informiranih odluka, odrastanje u sigurnom okruženju - lišenog nasilja i konflikata, s dostupnim i primjerenim resursima podrške - neki su od činitelja koji olakšavaju kvalitetno odrastanje. Golden i suradnici (2014) dobrobit mladih povezuju s njihovim aktivnim sudjelovanjem u društvu, ekonomskim mogućnostima, obrazovanjem, zdravljem, dostupnošću informacija i suvremene tehnologije te sigurnim i zaštićenim okruženjem. I istraživanja potvrđuju da su osobni izbori ograničeni te znatno uvjetovani čimbenicima okoline, među kojima su osobito značajni odrasli koji okružuju mlade te obilježja obrazovnih i ukupnih društvenih sustava u kojima mladi participiraju i razvijaju se (te Riele, 2004). Istodobno, suvremene teorije tranzicije iz mladosti u odraslost¹ upućuju na zaključak da je za pozitivan razvoj mladih značajno sudjelovanje u uzajamno poticajnim odnosima s drugim osobama, druš-

¹ Kako navodi Lacković-Grgin (2014), u objašnjavanju optimalnog razvoja najveći doprinos daju tri relativno nova teorijska pristupa koji razvoj objašnjavaju u terminima ravnoteže između dobitaka i gubitaka tijekom životnog vijeka. To su: dvoprocesni model asimilativnog i akomodativnog suočavanja, meta-model razvojne regulacije i motivacijska teorija cjeloživotnog razvoja.

tvenim grupama i institucijama u svom okruženju, koji ih ohrabruju u razvoju vještina i sposobnosti važnih za buduće djelotvorno i uspješno zadovoljavanje osobnih i društvenih potreba (Walker, 2015). Istraživanja također potvrđuju da je zdravlje mladih povezano s brojnim socijalnim obilježjima, osobito obiteljskim prihodima i društvenom podrškom (Woodgate, Leach, 2010).

Ovaj je rad koncentriran na analizu iskazanog zdravstvenog statusa i tipičnih obrazaca ponašanja mladih s obzirom na njihovu povezanost s različitim sociodemografskim obilježjima, a cilj je bolje razumijevanje društvene uvjetovanosti usmjerenosti mladih na odabir određenih obrazaca ponašanja i subjektivni osjećaj zdravlja. Pri tome je posebna pozornost posvećena procjenama nekih pokazatelja zdravstvenog statusa i rizičnih ponašanja koja mogu imati nepovoljan utjecaj na dobrobit i budućnost mladih te u većoj ili manjoj mjeri oslabljuju mogućnosti njihovog uspješnog odrastanja.

Suvremena istraživanja subjektivne dobrobiti potvrđuju da postoji međuovisnost sociodemografskog statusa i procjene zdravlja sa socijalnim funkcioniranjem osoba. Tako se sa socijalnim funkcioniranjem povezuje obrazovanje, socioprofesionalni status i dob osoba, dok utjecaj spola na zdravlje i kumuliranje rizičnih čimbenika nije jednoznačno utvrđen (Tucak, Nekić, 2006). Potreba mladih za seksualnim istraživanjem, iskušavanje različitih oblika seksualnih odnosa, fragmentarno znanje, iluzija o neranjivosti uz istovremeni nedostatak komunikacijskih vještina, snažan pritisak vršnjaka i njihovih normi te hedonizam kao važan dio životnog identiteta mladih (Dabo i dr., 2008), predstavljaju dimenzije zdravlja mladih koje su snažno povezane s rizičnim ponašanjima (npr. seksualni odnos pod utjecajem alkohola ili drugih sredstava ovisnosti, učestalo mijenjanje partnera, seksualni odnosi bez primjerene zaštite i slično).

Rizičnim je ponašanjima moguće pristupiti s dva međusobno kontradiktorna stajališta. Zinn (2015) razlikuje pristupe koji ukazuju na dobrovoljnost upuštanja u rizike, pri čemu su oni važni za socijalni identitet osoba koje ih biraju, svjesno se izlažući suočavanju s raznorodnim opasnostima i uspješno ih prevladavajući te pristupe koji su usmjereni na negativne aspekte rizičnih ponašanja, ističući njihov nepovoljan utjecaj na razvoj same osobe koja se rizično ponaša, ali i na njezinu okolinu. Obje su krajnosti u realnim društvenim uvjetima zbog svoje isključivosti neodržive, osobito kad se uzme u obzir socijalna uvjetovanost svakog, pa i rizičnog ponašanja jer je poznato da upravo društvo postavlja okvire u kojima određeni izbori pojedinaca postaju vjerojatniji. Thaler i Sunstein (2008) te izbore objašnjavaju tzv. liberterskim paternalizmom koji osobe potiče na donošenje odluka (poput, primjerice, pušenja, kockanja, pijenja alkohola, upuštanja u rizična seksualna ponašanja) koje možda ne bi donijeli da pravovremeno imaju sve informacije

i da su posve neovisni o društvenim utjecajima. Prema tome, određene društvene okolnosti (poput javnih politika, dominantnog sustava vrijednosti i dostupnosti određenih izazova ili pak sustava podrške) podupiru specifične obrasce ponašanja nudeći objašnjenja njihove racionalnosti i opravdanosti. Gummerum i suradnici (2014) također upućuju na potrebu istraživanja uzajamnog odnosa individualnih i društvenih okolnosti koje pridonose sklonosti upuštanju u rizična ponašanja ističući da je očekivana dobit bolji prediktor izbora rizičnog ponašanja od same procjene rizičnosti. Na to se nadovezuju Copeland i suradnici (2009) koji zaključuju da je mogućnost sudjelovanja u rizičnim situacijama i aktivnostima veća kod osoba koje procjenjuju da su potencijalne dobiti veće od potencijalnih rizika određenog ponašanja. U tim prosudbama značajnu ulogu ima i fenomen tzv. pretjeranog optimizma koji dovodi do percipirane (ne)ranjivosti i/ili (ne)rizičnosti pa znatno umanjuje motivaciju pojedinaca za poduzimanje mjera opreza ili promjenu ponašanja (Adebayo i dr., 2010). *Pretjerani optimizam* znatno povećava izloženost riziku i involviranost u rizična ponašanja jer je optimizam veći, a percipirani osjećaj izloženosti riziku manji, zbog čega ljudi imaju veći osjećaj kontrole nad nekom situacijom, aktivnošću ili ponašanjem. U pravilu su optimističniji oni pojedinci koji s određenim ponašanjem imaju manje negativnog iskustva, bilo da se radi o osobnom, bilo da se radi o iskustvu poznanika. Primjerice, kao najjači prediktor rizičnog seksualnog ponašanja ističe se iskustvo u prvim seksualnim odnosima, pri čemu se mladi koji su prva seksualna iskustva procijenili manje rizičnima, u kasnijoj dobi pet puta češće od ostalih upuštaju u rizične seksualne odnose (Brodbeck i dr., 2010).

Istraživanja sklonosti mladih u Velikoj Britaniji rizičnim ponašanju ukazuju na sporu, ali stabilnu tendenciju opadanja broja mladih koji prakticiraju rizična ponašanja, kao što su konzumiranje alkohola i ilegalnih droga, sudjelovanje u kriminalnim radnjama, pokušaji samoubojstva i maloljetničke trudnoće (*Trends in risk behaviours and negative outcomes amongst children and young people*, 2014). Unatoč manjem udjelu mladih rizičnog ponašanja, oni su i dalje kao generacija, u usporedbi s djecom i odraslima, u rizična ponašanja znatno više involvirani i sve su izloženiji negativnim učincima takvih izbora. Na sličnom su tragu i podaci prikupljeni istraživanjem *Europskog centra za praćenje droga i ovisnosti o drogama* (ESPAD, 2015), prema kojima je na uzorku mladih u dobi od 15 do 16 godina iz 25 europskih država u dvadesetogodišnjem razdoblju (od 1995. do 2015. godine) došlo do pada broja mladih koji konzumiraju duhan i alkohol, a porastao je broj konzumenata ilegalnih droga i percipirana dostupnost ilegalnih droga (tablica 1).

Tablica 1: Odabrani indikatori ovisnosti mladih u 25 europskih država u dvije vremenske točke (%)

Indikatori	1995.	2015.
Dugotrajno konzumiranje duhana	67	47
Trenutno konzumiranje alkohola (u posljednjih 30 dana)	56	47
Opijanje (više od 4 pića najmanje jednom u posljednjih 30 dana)	36	35
Percipirana dostupnost kanabisa	22	32
Trenutno konzumiranje duhana (u posljednjih 30 dana)	32	22
Dugoročno konzumiranje ilegalnih droga	11	18
Dugoročno konzumiranje kanabisa	11	17
Dnevno konzumiranje duhana	20	13
Dugoročno konzumiranje sredstava za smirenje, bez preporuke liječnika	8	6
Rano konzumiranje duhana (do 13. godine života)	10	4
Rano konzumiranje kanabisa (do 13. godine života)	2	3

Izvor: ESPAD, 2015.

Uz porast konzumiranja ilegalnih droga, sve je izraženija pojava multipliciranih rizičnih ponašanja mladih koja su povezana sa širokim spektrom nepovoljnih životnih okolnosti i ishoda, kao što su loša akademska postignuća, prerano napuštanje školovanja, izloženost različitim oblicima nasilja i sklonost psihičkim bolestima i/ili problemima (Alamian, Paradis, 2009). Radi se o tzv. visoko rizičnoj skupini mladih koji su znatno izloženiji psihičkim bolestima, ovisnosti o različitim supstancama, siromaštvu i drugim nepovoljnim okolnostima koje ugrožavaju njihov razvoj i dugoročnu dobrobit. S obzirom na niz nepovoljnih učinaka takvih ponašanja na samu mladu osobu, ali i društvo u cjelini, važno je da kreatori društvenih uvjeta prate trendove u izloženosti, oblicima i sadržajima rizičnih ponašanja mladih i s time u vezi poduzimaju odgovarajuće mjere aktivne prevencije nepovoljnih razvojnih ishoda. Primjerice, prema izvješću OECD-a (2016), mladi koji napuštaju školu sa 16 godina sa slabo razvijenim socijalnim i akademskim vještinama, suočeni su s brojnim teškoćama u pronalaženju zaposlenja koje ne uspijevaju nadvladati ni u razvijenim ekonomijama, gdje je takvim okolnostima obuhvaćeno 15% osoba u dobi od 15 do 29 godina. Radi se o mladima koji ne sudjeluju u obrazovanju, zaposlenju ili nekoj vrsti treninga, među kojima čak dvije trećine ni ne pokušava naći posao. Rezultati različitih pedagoških, socioloških i javno zdravstvenih istraživanja (Sokač, 2014) pokazuju da djeca i mladi koji već u ranoj životnoj dobi konzumiraju alkohol, droge, opijate i duhan, koji bježe ili napuštaju školu, nasilni su prema sebi i drugim osobama, skloni skitnji, ranom stupanju u intimne seksualne odnose i slično, predstavljaju populaciju izloženu mnogim rizicima kao i posljedicama za vlastito zdravlje, postignuća i ukupni razvoj.

Za generaciju mladih osobito je značajno nekoliko skupina rizičnih ponašanja jer imaju izrazito nepovoljan utjecaj na društvo i uzrokuju veliki broj smrtnih slučajeva. To su: nasilnička ponašanja (uključujući samoozljeđivanje i sklonost samoubojstvima), konzumiranje ilegalnih i legalnih droga (uključujući alkohol) i upuštanje u rizične spolne odnose (de Guzman, Bosch, 2007). Ti autori upozoravaju da je većina ponašanja mladih koja vode samoozljeđivanju vezana uz vožnju i vozačke navike jer se u njihovu istraživanju provedenom na reprezentativnom uzorku mladih SAD-a, 30% njih izjasnilo da rijetko ili nikada ne vezuju sigurnosni pojas, 36% da se najmanje jednom vozilo s vozačem u alkoholiziranom stanju, a 10% je priznalo da vozi u pijanom stanju. Među ispitanicima je 43% mladih koji redovito konzumiraju alkohol, a 26% skloni su opijanju. Među mladima SAD-a je rašireno i rizično seksualno ponašanje, pri čemu tek 63% redovito u intimnom odnosu koristi odgovarajuću zaštitu (kondom). Povremeno pušenje duhana karakterizira 23% mladih SAD-a, dok marihuanu konzumira njih 22% (pri čemu je s takvim ponašanjem prije 13. godine života započelo 13% ispitanika). Sintetičke droge i kokain povremeno koristi oko 3% mladih Amerikanaca. Više od trećine ispitanika (36%) je u jednogodišnjem razdoblju sudjelovalo u fizičkoj tučnjavi, a gotovo svaka peta mlada osoba (19%) sa sobom nosi oružje. Samoubojstvo je u istraživanom razdoblju planiralo 13% mladih, a svaka četvrta mlada osoba nastoji izgubiti kilograme upuštanjem u nezdrave i štetne dijetne režime.

O rasprostranjenosti rizičnih ponašanja vezanih uz ovisnost u Hrvatskoj i Europi govore podaci već spominjanog istraživanja *Europskog centra za praćenje droga i ovisnosti o drogama* (ESPAD, 2015), a prikazani su u tablici 2.

Iz podataka prikazanih u tablici 2 proizlazi da se hrvatski petnaesto i šesnaestogodišnjaci u odnosu na europske vršnjake ističu po većoj sklonosti različitim oblicima rizičnog ponašanja što se nedvojbeno odražava i na njihov zdravstveni status. U odnosu na druge analizirane europske zemlje, hrvatski ispitanici zauzimaju prvo mjesto u konzumiranju inhalanata, drugo u konzumiranju duhana i novih droga, po opijanju su na petom mjestu, a na sedmom su mjestu u pogledu konzumiranja alkohola (ESPAD, 2015). S obzirom na rizična seksualna ponašanja mladih, Štulhofer i suradnici (2006) upozoravaju na ozbiljnost problema neredovite uporabe kondoma među seksualno aktivnom populacijom mladih, a novija istraživanja ukazuju na stabilnost udjela mladih sklonih rizičnim seksualnim ponašanjima. Primjerice, udjeli mladih koje obilježava ranija seksualna inicijacija te onih koji navode veći broj seksualnih partnera/partnerica su u razdoblju od 1998. i 2008. godine ostali nepromijenjeni (Landripet i dr., 2010). No, noviji podaci o rizičnim ponašanjima suvremene generacije mladih, u dobi od 15 do 29 godina, nisu poznati, a njima se bavi istraživanje čiji se rezultati analiziraju u nastavku ovoga rada.

Tablica 2: Usporedba Hrvatske i prosječnih vrijednosti za 35 ESPAD država prema odabranim indikatorima - stanje 2015. godine (%)

Indikatori	HRVATSKA	ESPAD
Konzumiranje alkohola najmanje jednom u životu	92	80
Percipirana dostupnost alkohola ²	87	78
Percipirana dostupnost cigareta	72	61
Rano konzumiranje alkohola (do 13. godine života)	67	47
Dugotrajno konzumiranje duhana	62	46
Trenutno konzumiranje alkohola (u posljednjih 30 dana)	55	48
Percipirana dostupnost cannabisa	42	30
Trenutno konzumiranje duhana (u posljednjih 30 dana)	33	21
Rano konzumiranje duhana (do 13. godine života)	32	23
Konzumiranja inhalanata	25	7
Kockanje na Internetu	23	23
Konzumiranje ilegalnih droga	22	18
Percipirana dostupnost ecstasya	17	12
Percipirana dostupnost amfetamina	16	9
Percipirana dostupnost cocaina	14	11
Percipirana dostupnost cracka	12	8
Percipirana dostupnost methamfetamina	11	7
Rano trovanje alkoholom (do 13. godine života)	11	8
Konzumiranje sedativa	10	8
Kockanje za novac na Internetu	6	3
Rano dnevno konzumiranje duhana (do 13. godine života)	5	4
Rano konzumiranje cannabisa (do 13. godine života)	3	3
Rano konzumiranje ecstasya (do 13. godine života)	1	1
Rano konzumiranje amfetamina/methamfetamina (do 13. godine života)	1	1
Rano konzumiranje cocaina/cracka (do 13. godine života)	1	1

Izvor: ESPAD, 2015.²

2. Cilj, hipoteze i metode istraživanja

U ovom su radu prikazani i analizirani rezultati istraživanja koji se odnose na zdravlje i obrasce ponašanja mladih, s posebnim naglaskom na sklonost rizičnim ponašanjima. Podaci o zdravlju uključuju iskaze mladih o njihovu zdravstvenom stanju, što se u većoj ili manjoj mjeri može razlikovati od njihova stvarnog zdravstvenog statusa, ali jest važna informacija o njihovu percipiranom zdravstvenom statusu što je, zajedno s analiziranim rizičnim ponašanjima, u funkciji dobivanja

² Udio mladih u uzorku koji procjenjuju da su dotična sredstva ovisnosti lako i veoma lako dostupna.

što je moguće cjelovitije slike o potrebama i navikama mladih u suvremenom hrvatskom društvu. Cilj ovog segmenta istraživanja odnosi se na utvrđivanje percipiranog zdravstvenog statusa i tipičnih obrazaca potencijalno rizičnih ponašanja mladih s obzirom na njihove sociodemografske karakteristike radi razumijevanja društvene uvjetovanosti usmjerenosti mladih na odabir određenih obrazaca ponašanja i percepciju zdravstvenog stanja. U istraživanju su postavljeni sljedeći zadaci:

- ustanoviti udio mladih koji iskazuju zdravstvene teškoće (u obliku tjelesnih ozljeda, lakših i težih tjelesnih bolesti, psihičkih teškoća i tjelesne težine)
- ustanoviti udio mladih koji prakticiraju rizična ponašanja (upuštanje u rizične seksualne odnose, sklonost nasilničkom ponašanju, konzumiranju sredstava ovisnosti i rizičnom ponašanju u prometu), profil mladih sklonih visoko rizičnim ponašanjima te međusobnu povezanost različitih oblika rizičnog ponašanja
- analizirati trendove u odabranim pokazateljima sklonosti mladih rizičnim ponašanjima u tri razdoblja (1999., 2004. i 2013. godine)
- analizirati povezanost zdravstvenih teškoća i rizičnih ponašanja sa spolom, dobi, rezidencijalnim, regionalnim, obrazovnim i socioprofesionalnim statusom mladih, s njihovom religijskom samoidentifikacijom i stupnjem obrazovanja očeva, kao pokazateljima socijalne diferencijacije ispitanika.

Istraživanje se temelji na općoj hipotezi kojom se pretpostavlja da s razinom zdravstvenih teškoća i rizičnosti ponašanja opada broj mladih na koje se to odnosi, pri čemu skupinu mladih visoko rizičnog ponašanja karakteriziraju specifična psihosocijalna obilježja. Hipoteza se temelji na ranijim istraživanjima ponašanja i navika mladih Hrvatske (Bouillet, 2006, 2007, 2014; Ilišin i dr., 2013; Ilišin, Spajić-Vrkaš, 2015).

Uz deskriptivnu statistiku, mladi su prema učestalosti manifestiranja pojedinih rizičnih ponašanja *cluster analizom* grupirani u 3 skupine: mlade nisko rizičnog, umjereno rizičnog i visoko rizičnog ponašanja. Radi se o multivarijantnoj tehnici statističke analize kojom se nastoje utvrditi (identificirati i analizirati) relativno homogene skupine objekata (u našem slučaju – mladih). Korištena je *K-means-cluster* analiza jer je ona pogodna za rad s velikim brojem ispitanika i varijabli, a temelji se na unaprijed određenom broju klastera određenom prema razini rizičnosti ponašanja mladih. Ispitanici su razvrstani u jedan od tri klastera temeljem najbližeg centroida, odnosno grupne aritmetičke sredine svake formirane skupine ispitanika. Struktura rizičnih ponašanja mladih utvrđena je faktorskom analizom, metodom glavnih komponenti. Radi maksimaliziranja razlikovanja određenih skupina rizičnog ponašanja, provedena je varimax rotacija.

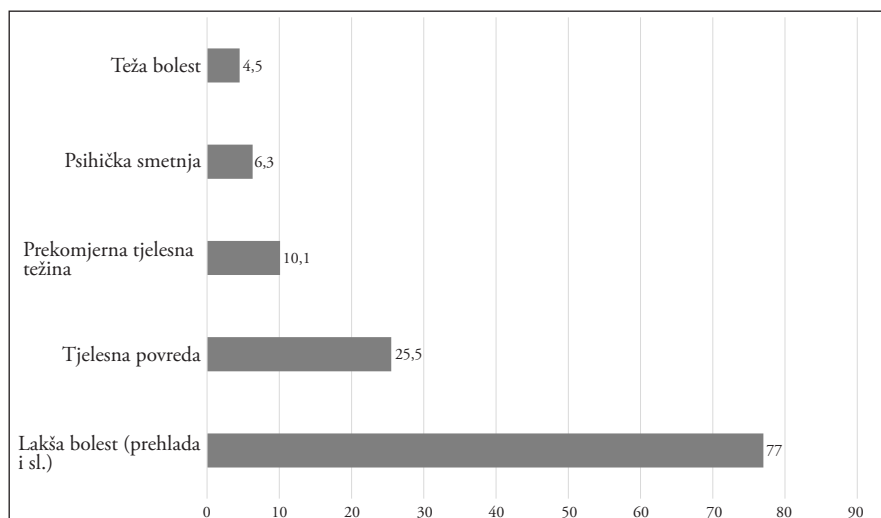
Razlike u razini rizičnosti ponašanja i zdravstvenih teškoća mladih s obzirom na njihova sociodemografska obilježja testirane su hi-kvadrat testom, a povezanost oblika rizičnih ponašanja sa sociodemografskim obilježjima mladih provjerom statističke značajnosti F-omjera (ANOVA).

3. Rezultati istraživanja

3.1. Zdravstveni status mladih

Određenje zdravlja kao stanja potpunog tjelesnog, duševnog i socijalnog blagostanja, povezano je s istraživanjima subjektivnih procjena zdravstvenog statusa. Ta istraživanja potvrđuju da je s procjenom subjektivne dobrobiti najviše povezana upravo osobna procjena zdravlja (Miljković, 2013), pri čemu dobrobit pridonosi subjektivnom doživljaju manje zastupljenosti tjelesnih simptoma i boljoj procjeni zdravlja, a pozitivni osjećaji smanjuju rizik od obolijevanja (Marčinko, 2013). Istodobno, istraživanja sugeriraju da svaka osoba pokušava pronaći način na koji će vlastito zdravstveno stanje evaluirati u pozitivnijem svjetlu te da se subjektivna procjena zdravlja može tumačiti kao prediktor liječničke procjene, iako te dvije procjene mogu biti u raskoraku (Tucak, Nekić, 2006). U ovom su istraživanju mladi odgovarali na pitanje jesu li u proteklih godinu dana imali neki od zdravstvenih problema, a njihovi su odgovori prikazani u grafikonu 1.

Grafikon 1: Udio mladih koji su u proteklih godinu dana imali određene zdravstvene probleme (%)

Prikazani rezultati upućuju na zaključak da je procijenjeni doživljaj zdravstvenog statusa mladih razmjerno povoljan s obzirom na to da u uzorku mladih prevladavaju ispitanici bez zdravstvenih teškoća (uz iznimku lakših bolesti koje je tijekom godine imalo gotovo 80% mladih). Prema tome, u uzorku su najzastupljeniji mladi koji su tijekom godine imali neku lakšu bolest, nakon čega slijedi četvrtina onih koji su tijekom godine imali neku tjelesnu povredu. Također je uočljivo da svaka dese-

ta mlada osoba procjenjuje kako je karakterizira prekomjerna tjelesna težina, dok psihičke smetnje i teže bolesti iskazuje manji dio mladih osoba, iako epidemiološka istraživanja pokazuju da kronične zdravstvene smetnje ima 10-20% djece i mladih (Vlašić-Cicvarić, 2016).

Rezultati analize povezanosti sociodemografskih obilježja mladih i procjene njihovog zdravstvenog statusa prikazani su u tablici 3 i ukazuju na brojne zanimljivosti. Ponajprije, utvrđeno je da zdravstveni status nije povezan s rezidencijalnim i regionalnim statusom mladih, dok ostale odrednice sociodemografskog statusa na procjenu zdravlja imaju veći ili manji utjecaj. Kao najvažnija sociodemografska odrednica zdravlja mladih pokazala se njihova dob koja je statistički značajno povezana s tri promatrana indikatora zdravlja (tjelesne povrede, psihičke smetnje i prekomjerna težina). Spol i obrazovanje ispitanika i njihovo socijalno porijeklo (iskazano stupnjem obrazovanja njihovih očeva) utječu na učestalost tjelesnih povreda i lakših bolesti mladih, dok se njihova religioznost odražava na procjenu psihičkih bolesti i aspekata zdravstvenog statusa koji se odnose na teže bolesti i psihičke smetnje.

Tablica 3: Procjena zdravstvenog statusa s obzirom na sociodemografska obilježja mladih (%)

Sociodemografska obilježja	Tjelesna povreda		Lakša bolest		Teža bolest		Psihičke smetnje		Prekomjerna tjeles. težina	
	NE	DA	NE	DA	NE	DA	NE	DA	NE	DA
Dob	$\chi^2 = 18,21$						$\chi^2 = 10,21$		$\chi^2 = 9,37$	
15-19 god.	69,5	30,5					96,3	3,7	92,6	7,4
20-24 god.	73,3	26,7					93,1	6,9	90,2	9,8
25-29 god.	79,8	20,2					92,1	7,9	87,4	12,6
Spol	$\chi^2 = 35,77$		$\chi^2 = 33,15$							
Žene	80,7	19,3	17,2	82,8						
Muškarci	68,7	31,3	28,3	71,7						
Socioprofesionalni status			$\chi^2 = 14,21$							
Učenik/ca			21,5	78,5						
Student/ica			18,7	81,3						
Nezaposlen/a			28,2	71,8						
Zaposlen/a			25,8	74,2						
Stupanj obrazovanja ispitanika	$\chi^2 = 22,29$		$\chi^2 = 33,33$							
(Ne)završena OŠ	70,4	29,6	23,0	77,0						
Trogodišnja SŠ	67,8	32,2	36,0	6,0						
Četverogodišnja SŠ	75,5	24,5	21,5	78,5						
VSS, VSS i više	82,8	17,2	16,9	83,1						
Stupanj obrazov. oca	$\chi^2 = 13,86$		$\chi^2 = 15,00$							
(Ne)završena OŠ	78,8	21,2	25,5	74,5						
Trogodišnja SŠ	69,5	30,5	28,8	71,2						
Četverogodišnja SŠ	78,2	21,8	20,5	79,5						
VSS, VSS i više	73,9	26,1	21,1	79,9						
Religijska samoidentifikacija					$\chi^2 = 13,17$		$\chi^2 = 17,6$			
Religiozni					96,5	3,5	95,5	4,5		
Neodlučni					95,9	4,1	92,1	7,9		
Nereligiozni					92,2	7,8	90,0	10,0		
UKUPNO	74,5	25,5	23,0	77,0	93,7	6,3	93,7	6,3	89,9	10,1

$p \leq .005$

Među svim analiziranim indikatorima procijenjenog zdravstvenog statusa mladih, s njihovim sociodemografskim obilježjima najviše su povezane tjelesne povrede i lakše bolesti, a najmanje teške bolesti. Tako su tjelesnim povredama relativno češće sklonije mlađe osobe muškog spola i nižeg stupnja obrazovanja, a lakšim bolestima žene, studenti i osobe s višim stupnjem obrazovanja. Ustanovljeno je i da su prekomjernoj tjelesnoj težini sklonije osobe iz starije kohorte mladih. Dok su dobiveni odnosi objašnjivi životnom dobi i životnim stilom koji karakterizira većinu pripadnika opisanih skupina mladih, doprinos obrazovanja očeva ispitanika njihovoj sklonosti tjelesnim povredama i lakšim bolestima nije moguće jednoznačno interpretirati. Pokazalo se, naime, da mlade koji su u godini dana prije prikupljanja podataka imali tjelesnu povredu nalazimo nešto više onih čiji su očevi stekli trogodišnje srednjoškolsko i visoko obrazovanje, a lakše su bolesti češće među mladima čiji su očevi višeg obrazovnog statusa.

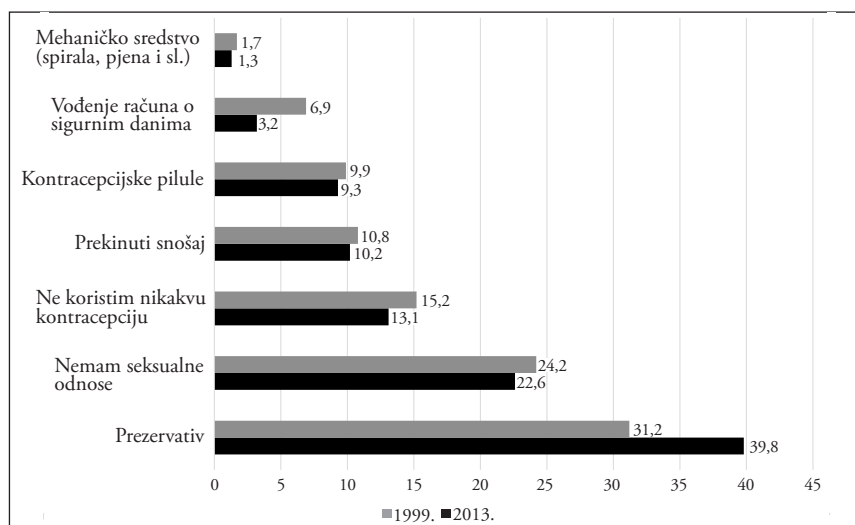
Moguća se objašnjenja povezanosti stupnja obrazovanja očeva sa sklonostima tjelesnom ozljeđivanju i lakšim (izlječivim i kratkotrajnim bolestima) pozicioniraju u doprinosu stupnja obrazovanja socioekonomskom statusu obitelji u kojima mladi odrastaju s obzirom da je iz literature poznato kako osobe višeg socioekonomskog statusa imaju bolje zdravlje, dok osobe nižeg ekonomskog statusa izvještavaju o većoj izloženosti stresnim životnim događajima i jačem utjecaju tih događaja na njihovo zdravlje (Wadsworth i dr., 2005). Međutim, obrazovanje očeva nije povezano s većim brojem indikatora zdravstvenog stanja mladih, pa je opravdano zaključiti da se radi o posrednim međuodnosima koji proizlaze iz šireg psihosocijalnog konteksta svake pojedine osobe. Utvrđeno je da religioznost mladih pridonosi rjeđem obolijevanju od psihičkih smetnji i težih tjelesnih bolesti, što je u skladu s mnogim istraživanjima čiji nalazi upućuju na pozitivan utjecaj religioznosti na mentalno zdravlje i sazrijevanje mladih osoba (Ilišin i dr., 2013; Bouillet, 2014; Brlas, 2014).

Gledajući ukupne rezultate, moguće je zaključiti kako na iskazane zdravstvene teškoće sociodemografska obilježja mladih imaju tek posredan utjecaj. Konkretnije rečeno, utjecaj pojedinih životnih razdoblja primjetno je izraženiji nego kada su u pitanju socioekonomski uvjeti odrastanja.

Reproduktivno zdravlje mladih u istraživanju je prezentirano seksualnim navikama, u pogledu korištenja sredstva za zaštitu i kontracepciju prilikom seksualnih odnosa. Dobiveni podaci prikazani su u grafikonu 2, a uključuju komparativni prikaz korištenih sredstava zaštite u seksualnim odnosima mladih za 1999. i 2013. godinu. Iz navedenih podataka proizlazi da su seksualne navike mladih tijekom 14 godina bile razmjerno stabilne, uz primjetan trend rasta broja onih koji su seksualno aktivni i pada udjela ispitanika koji se u seksualne odnose upuštaju bez zaštite. Najviše se smanjio udio mladih koji se u sprječavanju neželjene trudnoće oslanjaju na sigurne dane (gotovo dva puta). Među mladima je u oba promatrana razdoblja najpopularnije korištenje prezervativa. Iako je 2013. godine tom sredstvu zaštite

sklonije više mladih u odnosu na 1999. godinu, korištenje ove metode (koja jedina istovremeno štiti reproduktivno zdravlje i znatno smanjuje mogućnost neželjene trudnoće) i dalje nije dovoljno rašireno među mladima. Naime, tek 40% ispitanika bira ovo sredstvo, a ostali su uglavnom orijentirani na zaštitu od neželjene trudnoće, zanemarujući potrebu zaštite od spolno prenosivih bolesti.

Grafikon 2: Komparativni prikaz korištenja kontracepcijskih sredstava prilikom spolnih odnosa mladih (%)

U oba promatrana razdoblja otprilike svaka deseta mlada osoba bira prekinuti snošaj, dok nešto više od 13% mladih ne koristi nikakvu zaštitu. Integralno promatrajući, u kontekstu zaštite reproduktivnog zdravlja rizična ponašanja iskazuje 26,5% mladih (jer su seksualno aktivni, a ne koriste kontracepciju ili se služe praćenjem tzv. sigurnih dana i prekinutim snošajem), dok je 1999. takvo ponašanje karakteriziralo svaku treću mladu osobu (31,9%). Moguće je zaključiti da su rezultati ovog istraživanja tendencijski u suprotnosti s u javnosti raširenom percepcijom kako mladi stupaju u seksualne odnose sve ranije i sa sve manje odgovornosti (Landripet i dr., 2010).

Kada se iz uzorka izuzmu mladi koji nemaju seksualne odnose (481 mlada osoba), i dalje se kao najraširenija metoda zaštite ističe korištenje prezervativa (51,4%), slijede kontracepcijske pilule (12,3%), dok mehanička sredstva zaštite koristi svega 1,7% seksualno aktivnih mladih. Na žalost, u toj skupini mladih raste broj onih koji prakticiraju seksualne odnose bez odgovarajuće zaštite jer prekinutom snošaju pribjegava 13,1% seksualno aktivnih mladih osoba, 16,9% ne koristi nikakvu kontracepciju, a na sigurne se dane oslanja 1,7% njih. Prema tome, svaka treća seksu-

alno aktivna mlada osoba (31,8%) ne primjenjuje sigurne mjere zaštite od spolno prenosivih bolesti i neželjene trudnoće, što je u skladu s rezultatima dobivenima 1999. godine.

Ukratko se može zaključiti da velika većina seksualno aktivnih mladih osoba prakticira odgovorne oblike zaštite od neželjene trudnoće, dok je zaštita od spolno prenosivih bolesti znatno slabija jer svaka druga seksualno aktivna mlada osoba ne koristi prezervativ.

Odnosi preferiranih oblika zaštite i kontracepcije i sociodemografskih obilježja mladih prikazani su u tablici 4. Pri tome su spojene kategorije 'kontracepcijske pilule' i 'mehanička sredstva' te kategorije 'sigurni dani' i 'prekinuti snošaj', zbog malog broja ispitanika koji su zastupljeni u kategorijama 'mehanička sredstva' i 'sigurni dani', a temeljem činjenice da se radi o srodnim sredstvima zaštite, odnosno izostanku njihovog korištenja.

Tablica 4.: Sociodemografska obilježja mladih i korištenje sredstava zaštite u seksualnom odnosu

Sociodemografska obilježja	Nisu seksualno aktivni	Prekinuti snošaj i sigurni dani	Prezervativ	Kontracepcijske pilule i mehaničko sredstvo	Odnos bez zaštite
Dob	$\chi^2 = 515,21$				
15-19 god.	51,6	5,5	33,6	2,5	6,7
20-24 god.	13,1	14,4	49,5	12,2	10,8
25-29 god.	6,9	19,4	36,3	17,3	20,1
Spol	$\chi^2 = 72,09$				
Žene	27,5	10,9	35,6	14,3	11,7
Muškarci	18,0	9,7	49,9	8,0	14,5
Socioprofesionalni status	$\chi^2 = 540,40$				
Učenik/ca	55,7	2,8	33,5	2,4	5,6
Student/ica	14,2	10,8	52,8	14,5	7,7
Nezaposlen/a	12,7	12,7	45,0	11,3	19,4
Zaposlen/a	6,9	14,4	41,7	11,3	21,0
Stupanj obrazovanja ispitanika	$\chi^2 = 462,49$				
(Ne)završena OŠ	59,3	2,4	28,6	1,8	7,9
Trogodišnja SŠ	12,9	11,8	42,5	9,6	23,2
Četverogodišnja SŠ	14,9	11,6	48,8	13,6	11,1
VŠS, VSS i više	7,6	15,0	43,7	16,8	17,0
Religijska samoidentifikacija	$\chi^2 = 42,88$				
Religiozni	25,4	9,0	40,3	10,2	14,9
Neodlučni	19,2	14,1	44,6	10,5	11,6
Nereligiozni	18,1	2,7	48,3	14,2	9,3
UKUPNO	22,6	10,2	43,1	10,8	13,1

p = .000

Rezultati pokazuju da su s preferiranim oblicima zaštite u seksualnim odnosima značajno povezani dob, spol, obrazovni i socioprofesionalni status mladih te njihova religioznost. Rezidencijalni i regionalni status te stupanj obrazovanja očeva ispitanika ne pridonose razlikama u seksualnom ponašanju mladih.

U skupini mladih koji nemaju seksualne odnose statistički značajno češće nalazimo mlade osobe (u dobi od 15 do 19 godina), ženskog spola koji su još uvijek učenici pa nemaju završenu osnovnu školu i religiozni su. Među mladima koji kao sredstvo zaštite koriste prekinuti snošaj i sigurne dane češće nalazimo osobe u dobi od 20 i više godina, ženskog spola, koje su nezaposlene ili zaposlene, stekle su viši stupanj obrazovanja (VSS, VŠS i više), a religiozno nisu opredijeljene. Prezervativ natprosječno koriste mladi u dobi od 20 do 24 godine, muškoga spola, studenti koji su završili četverogodišnju srednju školu, nisu religiozni ili su u odnosu na nju neodlučni. Kontracepcijskim pilulama i mehaničkim sredstvima zaštite sklonije su nereligiozne žene u dobi od 20 i više godina te studenti sa završenom srednjom školom, dok se u seksualne odnose bez zaštite više od ostalih upuštaju religiozni mladi od 25 i više godina, muškoga spola, koji su nezaposleni ili zaposleni, a završili su viši stupanj obrazovanja.

Ukratko, dobivene razlike su logične i upućuju na zaključak da oblici zaštite koje mladi tijekom seksualnih odnosa koriste, ovise o fazi sazrijevanja u kojoj se nalaze i spremnosti na preuzimanje roditeljske uloge, što se u pravilu događa nakon stjecanja visoke stručne spremne, nakon 25. godine života. Podaci također potvrđuju povezanost religioznosti sa seksualnim navikama mladih, pri čemu religioznost sama po sebi ne dovodi do apstinencije, nego mlade usmjerava na tzv. 'prirodna sredstva zaštite' (sigurni dani i prekinuti snošaj), što nije ni pouzdano, niti usklađeno s načelima zaštite reproduktivnog zdravlja. S obzirom na poznatu činjenicu da mladi u brak stupaju u sve kasnijoj životnoj dobi, ove bi podatke svi koji sudjeluju u obrazovanju mladih svakako trebali uvažiti i primjereno pridonijeti prevenciji neželjenih posljedica izostanka zaštite reproduktivnog zdravlja i sprječavanja neželjenih trudnoća.

Integralno promatrajući podatke o iskazanom zdravstvenom stanju mladih, moguće je zaključiti da je pretežna većina njih dobrog zdravlja, da je sklona razmjerno odgovorom seksualnom ponašanju i da su razlike među njima ponajviše posljedica razvojne faze u kojoj se nalaze. Budući da su se rezidencijalni status i regionalno porijeklo mladih pokazali nevažnima za analizirane aspekte zdravlja mladih, a stupanj obrazovanja očeva razmjerno minornim, rezultati ovog istraživanja potvrđuju da su u pitanju obilježja mladih koja su izravno vezana uz njihove životne stilove, shvaćene kao aspekti zdravlja povezani s ponašanjima i uvjetima koji podrazumijevaju osoban izbor. Iako je izbor znatno uvjetovan životnom dobi i socioprofesionalnim statusom mladih, njihovi su životni stilovi znatno više individualizirani no što je to utvrđeno ranijim istraživanjima (Bouillet, 2006, 2007; Ilišin i dr., 2013) u kojima

su ustanovljene razlike između mladih s obzirom na njihov rezidencijalni i regionalni status. U tom smislu, rezultati ovog istraživanja podudarni su drugim istraživanjima koja pokazuju da mladi sami naglašavaju utjecaj osobnih životnih stilova na njihovo zdravlje, pri čemu osobito ističu podršku obitelji i prijatelja, ali i osobnu odgovornost u odabiru vlastitih ponašanja (Woodgate, Leach, 2010). Opstaje li ovaj zaključak i kada se radi o širem spektru rizičnih ponašanja mladih, pokazat će analiza koja slijedi.

3.2. Rizična ponašanja mladih

Rizična ponašanja mladih ispitana su putem mjerenja učestalosti prakticiranja 25 rizičnih ponašanja koja su definirana po uzoru na *Youth Risk Behaviour Surveillance* (Eaton i dr., 2008). Mladi su na šestostupanjskoj skali (1=nijednom; 2=nekoliko puta godišnje; 3=jednom mjesečno; 4=nekoliko puta mjesečno; 5=jednom tjedno; 6=više puta tjedno) procjenjivali učestalost prakticiranja pojedinih rizičnih ponašanja odgovarajući na pitanje koliko su se često protekle godine ponašali na određeni način. Cronbach Alpha koeficijent skale sa svih 25 čestica iznosi .852. Distribucija ispitanika prema izvornim kategorijama varijabli sadržanih u skali prikazana je u prilogu ove knjige, a ovdje su sažete na tri razine. Odgovori „ni jednom“ i „nekoliko puta godišnje“ sažeti su u kategoriju „rijetko“, odgovori „jednom mjesečno“ i „nekoliko puta mjesečno“ u kategoriju „ponekad“, a odgovori „jednom tjedno“ i „više puta tjedno“ u kategoriju „često“. U tablici 5 prikazana je učestalost manifestiranja rizičnih ponašanja mladih prema sažetim kategorijama.

Kao što se vidi, među mladima je najzastupljenije konzumiranje alkohola (vina i piva te žestokih pića), što često prakticira više od polovice njih. Gotovo svaka druga mlada osoba (između 39 i 47%) često konzumira duhan, vozi bicikl ili motocikl bez kacige, prilikom vožnje u automobilu se ne vezuje sigurnosnim pojasom i opija se. Trećinu mladih karakterizira česta vožnja javnim prijevozom bez kupljene karte i prakticiranje seksualnog odnosa bez zaštite (što je znatno više u odnosu na iskaz mladih o korištenim sredstvima zaštite u seksualnim odnosima), a četvrtinu vožnja u automobilu s osobom koja nema vozačku dozvolu ili je konzumirala alkohol. Između 10 i 19% mladih često sudjeluje u ismijavanju i vrijeđanju drugih osoba, kocka se ili kladi, prakticira seksualni odnos u pijanom stanju ili pod utjecajem droge, konzumira marihuanu ili hašiš te vozi automobil pod utjecajem alkohola. Ostala analizirana rizična ponašanja su među mladima znatno manje zastupljena, a najmanje je onih (ispod 5%) koji često sudjeluju u vrijeđanju i/ili slanju prijatni preko SMS-a, društvenih mreža i slično, nasilni su prema drugim osobama, uništavaju ili oštećuju tuđu i/ili javnu imovinu, pišu grafite, krađu, konzumiraju ecstasy ili druge sintetske droge te kokain, heroin i slično.

Tablica 5: Učestalost prakticiranja rizičnih ponašanja mladih

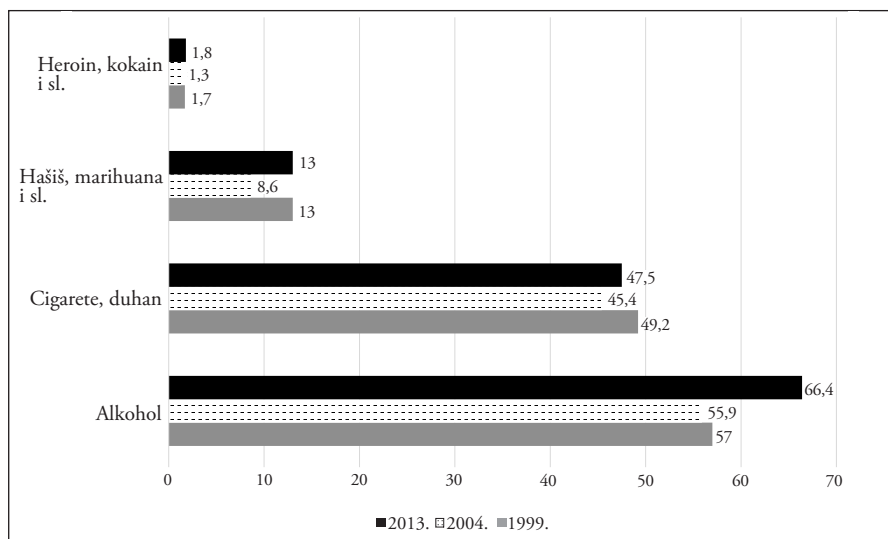
Rizična ponašanja	Rijetko (%)	Ponekad (%)	Često (%)	M	SD
Konzumiranje vina ili piva	13,0	20,6	66,4	2,53	,714
Konzumiranje žestokih pića	18,4	29,5	52,1	2,34	,769
Konzumiranje duhana (cigareta)	43,1	9,3	47,5	2,04	,951
Vožnja bicikla ili motocikla bez kacige	36,3	18,1	46,5	2,11	,898
Vožnja u automobilu bez vezivanja sigurnosnim pojasom	40,0	19,0	41,1	2,01	,900
Pijanstvo	31,9	28,1	39,9	2,08	,844
Vožnja javnim prometnim sredstvima bez kupljene karte	47,6	20,1	32,1	1,85	,881
Prakticiranje seksualnog odnosa bez zaštite	52,2	16,8	31,0	1,79	,887
Vožnja u automobilu s osobom koja nema vozačku dozvolu i/ili je konzumirala alkohol	55,7	23,6	20,7	1,65	,801
Sudjelovanje u ismijavanju i vrijeđanju drugih osoba	52,8	28,3	18,9	1,66	,776
Kockanje ili kladenje	67,3	15,4	17,2	1,50	,771
Prakticiranje seksualnog odnosa u pijanom stanju i/ili pod utjecajem droge	66,1	19,0	15,0	1,49	,742
Konzumiranje marihuane i/ili hašiša	75,2	11,7	13,0	1,38	,704
Vožnja automobila pod utjecajem alkohola	73,1	16,5	10,4	1,37	,664
Držanje stroge dijete	81,7	11,1	7,1	1,25	,577
Konzumiranje tableta ili drugih sredstava za smirenje i/ili održavanje budnog stanja	85,2	8,4	6,4	1,21	,543
Mijenjanje seksualnih partnera	77,1	17,1	5,8	1,29	,566
Sudjelovanje u tučnjavi	84,4	10,4	5,2	1,21	,519
Sudjelovanje u vrijeđanju i/ili slanju prijetnji preko SMS-a, društvenih mreža i sl.	89,4	6,3	4,4	1,15	,464
Sudjelovanje nasilju prema drugim osobama	89,1	6,8	4,1	1,15	,458
Sudjelovanje u oštećivanju ili uništavanju tuđe i/ili javne imovine	89,9	6,5	3,7	1,14	,438
Pisanje grafitu	94,2	2,9	2,9	1,09	,373
Krađa	93,3	4,1	2,7	1,09	,373
Konzumiranje ecstasija i/ili neke druge sintetske droge	94,5	2,9	2,6	1,08	,357
Konzumiranje kokaina, heroina i slično	96,6	1,6	1,8	1,05	,293

Legenda: M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija

Iz rezultata proizlazi da su među mladima najzastupljenija rizična ponašanja vezana uz konzumiranje legalnih sredstava ovisnosti (alkohola i duhana), u nešto manjoj mjeri su skloni konzumiranju tzv. lakših droga (marihuane, hašiša i slično), dok je konzumiranje tzv. teških droga zastupljeno u ponašanju iznimno malog broja mladih.

U grafikonu 3 prikazana su kretanja u sklonosti mladih ovim rizičnim ponašanjima u tri analizirana razdoblja – 1999., 2004. i 2013. godine - pri čemu je prikazan udio mladih koji su se izjasnili da prakticiraju određeno ponašanje, odnosno konzumiraju određena sredstva ovisnosti.

Grafikon 3.: Komparativni prikaz konzumiranja sredstava ovisnosti među mladima (%)

Iz podataka prikazanih u grafikonu 3 proizlazi da je 2013. godine znatno veći broj mladih koji konzumiraju većinu sredstva ovisnosti, no što je to bio slučaj ranije. Iznimka je konzumiranje duhana, čemu je sklono gotovo 2% manje suvremene generacije mladih, u usporedbi s onima koji su bili mladi prije 14 godina. Najveći je porast konzumiranja sredstava ovisnosti prisutan u razdoblju od 2004. do 2013. godine: u odnosu na sklonost konzumiranju alkohola za gotovo 10%, a hašiša i marihuane za gotovo 5%. Svi su pokazatelji nešto veći u odnosu na ESPAD istraživanje koje je provedeno na uzorku mladih u dobi od 15 do 16 godina, što posredno upućuje na zaključak da s porastom životne dobi mladi sve pribjegavaju konzumiranju različitih sredstava ovisnosti, neovisno o tome jesu li ta sredstva legalna ili nisu.

Poznato je, međutim, da se rizična ponašanja pojavljuju kumulativno, što znači da ista osoba prakticira veći broj rizičnih ponašanja. Stoga su mladi pomoću *cluster* analize grupirani u skupine nisko rizičnog, umjereno rizičnog i visoko rizičnog ponašanja. Njome je utvrđeno da je među mladima 14,3% onih koje karakterizira visokorizično ponašanje, 41,1% manifestira ponašanje umjerenog rizika, dok 44,6% ispitanika prakticira nisko rizična ponašanja (tablica 6).

Tablica 6: Razina rizičnosti ponašanja mladih s obzirom na učestalost manifestiranja rizičnih oblika ponašanja - rezultati cluster analize

Ponašanje	Skupina mladih		
	Nisko rizično ponašanje	Umjereno rizično ponašanje	Visoko rizično ponašanje
Vožnja bicikla ili motocikla bez kacige	jednom mjesečno	jednom mjesečno	nekoliko puta mjesečno
Vožnja u automobilu bez vezivanja sigurnosnim pojasom	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno	nekoliko puta mjesečno
Vožnja u automobilu s osobom koja nema vozačku dozvolu i/ili koja je konzumirala alkohol	ni jednom	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno
Vožnja automobila pod utjecajem alkohola	ni jednom	ni jednom	jednom mjesečno
Sudjelovanje u tučnjavi	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Krađa	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Kockanje ili kladenje	ni jednom	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno
Sudjelovanje u ismijavanju i vrijeđanju drugih osoba	nekoliko puta godišnje	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno
Sudjelovanje u nasilju prema drugim osobama	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Sudjelovanje u vrijeđanju i/ili slanju prijjetnji preko SMS-a, društvenih mreža i sl.	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Sudjelovanje u oštećivanju ili uništavanju tuđe i/ili javne imovine (zgrade, prometni znakovi, javna rasvjeta, javne govornice itd.)	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Konzumiranje žestokih pića	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno	nekoliko puta mjesečno
Konzumiranje vina ili piva	nekoliko puta godišnje	nekoliko puta mjesečno	nekoliko puta mjesečno
Konzumiranje tableta ili drugih sredstava za smirenje i/ili održavanje budnog stanja	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Konzumiranje marihuane i/ili hašiša	ni jednom	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno
Konzumiranje ecstasyja i/ili neke druge sintetske droge	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Konzumiranje kokaina, heroina i sl.	ni jednom	ni jednom	ni jednom
Konzumiranje duhana (cigareta)	ni jednom	nekoliko puta mjesečno	nekoliko puta mjesečno
Prakticiranje seksualnog odnosa bez zaštite	nekoliko puta godišnje	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno
Pijanstvo	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno	nekoliko puta mjesečno
Prakticiranje seksualnog odnosa u pijanom stanju i/ili pod utjecajem droge	ni jednom	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno
Mijenjanje seksualnih partnera	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Držanje stroge dijete	ni jednom	ni jednom	nekoliko puta godišnje
Pisanje grafita	ni jednom	ni jednom	ni jednom
Vožnja javnim prometnim sredstvima bez kupljene karte	nekoliko puta godišnje	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno
BROJ MLADIH U KLASTERU	892 (44,6%)	822 (41,1%)	286 (14,3%)

Mladi visokorizičnog ponašanja nekoliko puta mjesečno i češće voze bicikl ili motocikl bez kacige, u automobilu se voze bez vezivanja sigurnosnim pojasom, konzumiraju duhan i alkohol, pri čemu se i opijaju. Oni se **jednom mjesečno i češće** voze u automobilu s osobom koja nema vozačku dozvolu i/ili koja je konzumirala alkohol, kockaju se ili klade, sudjeluju u ismijavanju i vrijeđanju drugih osoba te konzumiraju marihuanu i/ili hašiš, prakticiraju seksualni odnos bez zaštite, u pijanom stanju ili pod utjecajem droge te se koriste javnim prijevozom bez kupljene vozne karte. **Najmanje nekoliko puta godišnje** sudjeluju u nasilju, vrijeđanju i/ili slanju prijetnji preko SMS-a i društvenih mreža, oštećivanju ili uništavanju tuđe i/ili javne imovine, konzumiraju tablete ili druga sredstva za smirenje i/ili održavanje budnog stanja, ecstasy ili druge sintetske droge te drže strogu dijetu. Navedena ponašanja skupine mladih umjerenog i niskog rizika manifestiraju znatno rjeđe. Konzumiranje kokaina, heroina i sličnih droga, kao i pisanje grafita ne pridonosi bitno profilu mladih visoko rizičnog ponašanja jer između tri grupe mladih na tim ponašanjima nisu nađene razlike.

Analiza povezanosti razine rizičnosti ponašanja mladih s njihovim sociodemografskim obilježjima pokazala je da jedino rezidencijalni status nije statistički značajno povezan s razinom rizičnosti ponašanja, dok dob, spol, stupanj obrazovanja ispitanika, regionalna pripadnost, odnos prema religiji i stupanj obrazovanja očeva pridonose rizičnosti ponašanja mladih (tablica 7).

Sudeći prema visini hi-kvadrata, na rizična ponašanja mladih najviše utječe spol, slijede religijska samoidentifikacija i stupanj obrazovanja ispitanika, zatim socioprofesionalni status i dobna kohorta mladih, dok je utjecaj stupnja obrazovanja očeva i regije u kojoj ispitanici žive znatno slabiji.

Slijedom rezultata prikazanih u tablici 7, moguće je zaključiti da su u skupini mladih sklonih ponašanju visokog rizika iznadprosječno zastupljeni oni u dobi od 20 do 24 godine, muškarci, zaposleni sa završenom trogodišnjom i četverogodišnjom školom, oni čiji očevi nisu stekli srednju i visoku stručnu spremu te koji češće žive u Istočnoj Hrvatskoj i Dalmaciji i nisu religiozni. Među mladima sklonih ponašanju umjerenog rizika statistički značajno češće nalazimo mlađe žene, nereligiozne ispitanike koji se još uvijek nalaze u procesu obrazovanja, a žive u Sjevernoj ili Središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Na koncu, ponašanju niskog rizika skloniji su mladi u dobi od 20 do 24 godine koji studiraju, muškog su spola, stekli su srednjoškolsko ili visokoškolsko obrazovanje, čiji su očevi visokog stupnja obrazovanja, žive u Istri i Primorju, Istočnoj Hrvatskoj ili Zagrebu, a istovremeno su religiozni.

Uočljivo je da stupanj obrazovanja mladih i obrazovni status njihovih očeva, uz odnos prema religiji, snažno određuje njihovu sklonost prakticiranju rizičnih ponašanja, što je u skladu s istraživanjima koja upućuju na utjecaj obrazovanja i socioekonomskih uvjeta života na ponašanje mladih (Lynch i dr., 1997; Nocom i dr., 2007).

Tablica 7: Razina rizičnosti ponašanja s obzirom na sociodemografska obilježja mladih (%)

Sociodemografska obilježja	Visoko rizična ponašanja	Umjereno rizična ponašanja	Nisko rizična ponašanja
Dob	$\chi^2 = 64,68$		
15-19 godina	13,1	53,3	33,6
20-24 godina	15,8	30,6	53,6
25-29 godina	13,9	40,4	45,7
Spol	$\chi^2 = 141,21$		
Žene	5,5	51,7	42,8
Muškarci	22,7	31,2	46,2
Socioprofesionalni status	$\chi^2 = 93,15$		
Učenik/ca	12,1	56,7	31,2
Student/ica	13,3	28,6	58,1
Nezaposlen/a	14,4	40,2	45,3
Zaposlen/a	17,0	41,1	41,9
Stupanj obrazovanja ispitanika	$\chi^2 = 103,21$		
(Ne)završena osnovna škola	10,6	59,9	29,4
Trogođišnja srednja škola	23,5	38,3	38,3
Četverogodišnja srednja škola	15,8	33,5	50,8
VŠS, VSS i više	7,5	41,7	50,8
Stupanj obrazovanja oca	$\chi^2 = 43,83$		
OŠ i manje	10,8	52,9	36,3
KV i VKV	16,7	44,4	38,9
Srednja škola	12,2	43,3	44,4
VŠS, VSS i više	16,0	29,3	54,7
Regija	$\chi^2 = 27,02$		
Sjeverna Hrvatska	13,6	45,6	40,8
Središnja Hrvatska	8,5	45,8	45,8
Istra i Primorje	12,6	34,0	53,4
Istočna Hrvatska	15,7	37,0	47,3
Dalmacija	15,0	46,5	38,5
Grad Zagreb	16,9	35,9	47,2
Religijska samoidentifikacija	$\chi^2 = 117,97$		
Religiozni	9,8	42,6	47,6
Neodlučni	18,6	44,9	36,5
Nereligiozni	22,5	50,7	26,9
UKUPNO	14,3	41,1	44,6

p = .000

Da bi se istražila povezanost sociodemografskih obilježja mladih s oblicima rizičnih ponašanja, provedena je i faktorska analiza metodom glavnih komponenti uz varimax rotaciju koja omogućuje maksimiziranje razlikovanje subjekata mjerenja, odnosno oblika rizičnih ponašanja mladih. Pokazalo se da se čestice *Držanje stroge dijete*, *Vožnja bicikla ili motocikla bez kacige* te *Vožnja automobilom bez vezivanja sigurnosnim pojasom* ne pozicioniraju dobro na faktore jer s ostalim rizičnim ponašanjima ostvaruju nisku korelaciju, pa su iz daljnje analize izuzete. Tako je faktorska analiza provedena na 22 čestice, što je Crombachov koeficijent pouzdanosti skale podiglo na .859 (s

početnih .852), a Kaiser-Meyer-Olkin mjera primjerenosti uzorka je ostala očuvana (KMO = .905), kao i mjera homogenosti uzorka (Bartletov test sfericiteta = .000). Ekstrahirana su četiri faktora zadovoljavajuće unutarnje konzistencije koja objašnjavaju 50,67% zajedničke varijance. Struktura i vrijednosti faktora prikazani su u tablici 8.

Tablica 8.: Karakteristični korijen, Crombach Alpha koeficijent pouzdanosti, udio u objašnjenju zajedničke varijance i struktura faktora skale rizičnih ponašanja mladih

Ponašanja	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Sudjelovanje u nasilju prema drugim osobama	.763			
Sudjelovanje u vrijeđanju i/ili slanju prijetnji preko SMS-a, društvenih mreža i slično	.699			
Sudjelovanje u oštećivanju ili uništavanju tuđe i/ili javne imovine	.664			
Sudjelovanje u tučnjavi	.628			
Sudjelovanje u ismijavanju i vrijeđanju drugih osoba	.579			
Krada	.529			
Kockanje ili kladenje	.469			
Konzumiranje žestokih pića		.778		
Konzumiranje vina ili piva		.762		
Pijanstvo		.703		
Vožnja javnim prometnim sredstvima bez kupljene karte		.504		
Konzumiranje duhana (cigareta)		.447		
Konzumiranje marihuane i/ili hašiša			.579	
Pisanje grafitu			.512	
Konzumiranje ecstasyja i/ili neke druge sintetske droge			.774	
Konzumiranje kokaina, heroina i sl.			.703	
Konzumiranje tableta ili drugih sredstava za smirenje i/ili održavanje budnog stanja			.508	
Prakticiranje seksualnog odnosa bez zaštite				.724
Prakticiranje seksualnog odnosa u pijanom stanju i/ili pod utjecajem droge				.683
Vožnja automobila pod utjecajem alkohola				.653
Mijenjanje seksualnih partnera				.617
Vožnja u automobilu s osobom koja nema vozačku dozvolu i/ili koja je konzumirala alkohol				.481
Karakteristični korijen	6,26	2,37	1,30	1,21
Postotak objašnjene varijance	28,46	10,80	5,91	5,50
Cronbach Apha	.793	.717	.736	.686

Struktura ekstrahiranih faktora pokazuje da su se u prvom faktoru grupirala nasilnička ponašanja povezana s kršenjem zakonskih normi, kockanjem i kladenjem, dok su se u drugom faktoru pozicionirala ponašanja vezana uz konzumiranje alkohola i cigareta (duhana) te vožnja javnim prijevozom bez kupljene vozne karte. Treći faktor ujedinjuje ponašanja vezana uz konzumiranje ilegalnih sredstava ovisnosti (marihuane, hašiša, tableta za smirenje i koncentraciju, ecstasyja i drugih sintetskih droga te kokaina ili heroina) i pisanje grafita, a četvrti na neodgovorno ponašanje u prometu i seksualnim odnosima. Faktori su prema dominantnim ponašanjima koji ga strukturiraju nazvani *Nasilničko i delinkventno ponašanje* (Faktor 1), *Konzumiranje legalnih sredstava ovisnosti* (Faktor 2), *Konzumiranje ilegalnih sredstava ovisnosti* (Faktor 3) i *Rizična ponašanja u prometu i seksualnim odnosima* (Faktor 4).

U tablici 9 prikazane su statistički značajne razlike u manifestiranju pojedinih tipova rizičnih ponašanja mladih s obzirom na njihova sociodemografska obilježja. Iz prikazanih podataka je vidljivo da strukturi rizičnog ponašanja u većoj ili manjoj mjeri pridonose sva analizirana sociodemografska obilježja mladih, a najveći je utjecaj spola, stupnja obrazovanja i religioznosti mladih.

Slijedom prikazanih podataka, nasilničko i delinkventno ponašanje češće karakterizira mlade muškog spola koji se još uvijek školuju pa nemaju završenu srednju školu, nalaze se u najmlađoj dobnoj kohorti mladih (do 19 godina), nereligiozni su, a njihovi su očevi nižeg obrazovnog statusa. Konzumiranje legalnih sredstava ovisnosti skloniji su nereligiozni mladi u dobi od 20 do 24 godine, studenti muškog spola koji žive u većim gradovima, u Zagrebu, Istri i Primorju, nereligiozni su, a njihovi su očevi višeg obrazovnog statusa. Konzumiranje ilegalnih sredstava ovisnosti u većoj mjeri karakterizira mlade starije od 25 godina, muškog spola, koji su zaposleni ili nezaposleni, a završili su trogodišnju srednju školu i nisu religiozni. Rizično ponašanje u prometu i seksualnim odnosima također je češće zastupljeno u populaciji nereligioznih mladih osoba muškog spola koji žive u većim gradovima, Zagrebu, Istri i Primorju, završili su trogodišnje srednjoškolsko obrazovanje, a njihovi su očevi stekli visokoškolsko obrazovanje.

Zanimljivo je da je od svih oblika rizičnih ponašanja sa svim analiziranim sociodemografskim obilježjima statistički značajno povezano konzumiranje legalnih sredstava ovisnosti, rizično ponašanje u prometu i seksualnim odnosima te nasilničko i delinkventno ponašanje povezani su sa šest, a konzumiranje ilegalnih sredstava ovisnosti s pet sociodemografskih obilježja. Takve je rezultate moguće tumačiti u svjetlu teorija koje naglašavaju međudjelovanje socijalnih i osobnih činitelja rizika i zaštite na odabir individualnog ponašanja. To znači kako svojevrsnu ulogu imaju osobne racionalizacije odabira pojedinih ponašanja, ali i društveno okruženje u kojem se određena rizična ponašanja ohrabruju, a druga osuđuju, pa su ona produkt osobnog izbora koji se događa u konkretnom socijalnom okruženju i pod utjecajem socijalnih interakcija (Rhodes, 1997).

Tablica 9: Oblici rizičnih ponašanja s obzirom na sociodemografska obilježja mladih (F-omjer na razini značajnosti .000 i aritmetičke sredine pojedinih skupina mladih)

Sociodemografska obilježja	Nasilničko i delinkventno ponašanje	Konzumiranje legalnih sredstava ovisnosti	Konzumiranje ilegalnih sredstava ovisnosti	Rizično ponašanje u prometu i seksualnim odnosima
Dob	F-omjer = 22,95	F-omjer = 41,24	F -omjer= 52,01	
15-19 god.	1,34	2,02	1,34	
20-24 god.	1,27	2,31	1,55	
25-29 god.	1,20	2,15	1,62	
Spol	F-omjer = 191,81	F-omjer = 53,94	F-omjer = 132,06	F = 42,85
Žene	1,15	2,07	1,38	1,11
Muškarci	1,37	2,26	1,64	1,20
Rezidencijalni status		F-omjer = 8,48		F-omjer = 5,62
Grad Zagreb		2,26		1,19
Osijek, Split, Rijeka		2,28		1,19
Ostali gradovi		2,15		1,17
Selo		2,10		1,12
Socioprofesionalni status	F-omjer = 8,59	F-omjer = 38,00	F-omjer = 45,04	
Učenik/ca	1,33	1,99	1,30	
Student/ica	1,25	2,35	1,52	
Nezaposlen/a	1,25	2,15	1,60	
Zaposlen/a	1,22	2,14	1,64	
Stupanj obrazovanja ispitanika	F-omjer = 12,65	F-omjer = 36,41	F-omjer = 46,59	F-omjer = 7,89
(Ne)završena osnovna škola	1,32	1,92	1,28	1,11
Trogodišnja srednja škola	1,32	2,14	1,73	1,16
Četverogodišnja srednja škola	1,26	2,27	1,55	1,18
VŠS, VSS i više	1,17	2,18	1,51	1,10
Stupanj obrazovanja oca	F-omjer = 4,19	F-omjer = 20,00		F-omjer = 9,64
OŠ i manje	1,26	1,98		1,13
KV i VKV	1,30	2,11		1,15
Srednja škola	1,23	2,16		1,12
VŠS, VSS i više	1,27	2,32		1,22
Regija		F-omjer = 8,31		F-omjer = 6,41
Sjeverna Hrvatska		2,08		1,11
Središnja Hrvatska		2,14		1,10
Istra i Primorje		2,28		1,21
Istočna Hrvatska		2,15		1,18
Dalmacija		2,11		1,15
Grad Zagreb		2,30		1,20
Religijska samoidentifikacija	F-omjer = 18,41	F-omjer = 54,00	F-omjer = 24,26	F -omjer= 59,16
Religiozni	1,22	2,07	1,45	1,10
Neodlučni	1,34	2,22	1,61	1,22
Nereligiozni	1,31	2,39	1,62	1,26
PROSJEČNA VRIJEDNOST	1,26	2,17	1,51	1,16

Nema dvojbe, rizična su ponašanja uvjetovana različitim osobnim i društvenim okolnostima, a prema rezultatima ovog istraživanja veliki je značaj razine zrelosti, stupnja obrazovanja i socioekonomskih okolnosti u kojima mlada osoba živi i odrasta. Kao rizični činitelji koji odabir rizičnih ponašanja čine vjerojatnijim izdvajaju se niska razina obrazovanja i niže obrazovanje očeva mladih koje je neposredno povezano sa socioekonomskim statusom obitelji mladih, ali i društveno odobravanje pojedinih oblika rizičnih ponašanja, što je najočitije u velikoj raširenosti čestog konzumiranja legalnih sredstava ovisnosti, ali i neodgovornog ponašanja u prometu i seksualnim odnosima. S druge strane, kao činitelji zaštite od manifestiranja i sklonosti visokorizičnim ponašanjima mladih, pokazalo se psihosocijalno sazrijevanje koje u kombinaciji s višim obrazovanjem (studiranjem), religioznošću i povoljnijom socioekonomskom situacijom bitno smanjuje vjerojatnost upuštanja u takva ponašanja.

Općenito se pokazalo kako je rizično ponašanje suvremene generacije mladih Hrvatske sukladno pokazateljima rizičnog ponašanja mladih u drugim društvima (Guzman i Bosch, 2007), da je udio mladih sklonih različitim oblicima rizičnih ponašanja - uz iznimku sklonosti konzumiranju cigareta (duhana) - tijekom vremena sve veći i da poprima ozbiljnije razmjere, što donositelje odluka i provoditelje politike za mlade ne bi smjelo ostaviti ravnodušnima.

4. Zaključak

Cilj ovog rada je bio utvrđivanje percipiranog zdravstvenog statusa i tipičnih obrazaca rizičnog ponašanja mladih uz ustanovljavanje povezanosti tih pojava sa sociodemografskim karakteristikama ispitanika kako bi se bolje razumjele društvene uvjetovanosti usmjerenosti mladih na odabir određenih obrazaca ponašanja i percepciju njihova zdravstvenog stanja. Postavljena hipoteza je potvrđena, što znači da je ustanovljeno kako s razinom zdravstvenih teškoća i rizičnosti ponašanja opada broj mladih koji ih manifestiraju, pri čemu skupinu mladih visoko rizičnog ponašanja karakteriziraju specifična psihosocijalna obilježja.

Rezultati istraživanja pokazuju da se o postojanju ozbiljnijih zdravstvenih teškoća izjasnilo manje od 10% mladih (4,5% izvijestilo je o teškoj bolesti, a 6,3% o psihičkim smetnjama), da je nedovoljno odgovornom seksualnom ponašanju sklono oko četvrtine ispitanika, dok ponašanja visokog rizika manifestira njih 14%. Mladi visokorizičnog ponašanja se nekoliko puta mjesečno i češće upuštaju u različite oblike rizičnog ponašanja u prometu i seksualnim odnosima, što je popraćeno konzumiranjem alkohola i opijanjem te povremenim nasilničkim ponašanjima. Činjenje kaznenih djela i konzumiranje ilegalnih droga je u populaciji mladih znatno manje zastupljeno.

Analiza povezanosti sociodemografskih obilježja mladih s percepcijom njihova zdravstvenog statusa, zaštiti reproduktivnog zdravlja i sklonosti rizičnim ponašanjima pokazala je da se specifična psihosocijalna obilježja koja karakteriziraju skupinu mladih visoko rizičnog ponašanja ponajprije odnose na stupanj njihove psihosocijalne zrelosti, pri čemu sa sazrijevanjem opada udio onih koji biraju takva ponašanja. Primjerice, tjelesne ozljede su znatno češće u mlađoj populaciji, a ponašanje visokog rizika je znatno rjeđe u najstarijoj dobnoj kohorti mladih.

Međutim, ne radi se o automatizmu i društveno neovisnoj pojavi jer na takav odabir utječe niz socijalnih okolnosti, među kojima je najznačajniji odnos društva prema određenom rizičnom ponašanju. Na to ukazuje činjenica da su takva ponašanja i dalje raširenija među mladima muškog spola, a u strukturi takvih ponašanja dominiraju upravo društveno prihvatljiva ponašanja (konzumiranje alkohola, opijanje) i ponašanja prema kojima je odnos društva ambivalentan (neodgovorno ponašanje u prometu i u seksualnim odnosima, kockanje i klađenje).

Oni mladi koji se izjašnjavaju kao religiozni u bitno manjoj mjeri imaju teže bolesti i psihičke smetnje, kao što znatno rjeđe prakticiraju većinu rizičnih ponašanja. Istodobno, oni su skloni seksualnim odnosima u kojima ne koriste odgovarajuće mjere zaštite reproduktivnog zdravlja, što ih dovodi u rizik od neželjene trudnoće pa i spolno prenosivih bolesti. Međutim, ukupno gledajući, religijska opredijeljenost potvrdila se kao važan činitelj zaštite od drugih oblika rizičnih ponašanja zbog čega se može pretpostaviti kako mladi unutar religijske zajednice nalaze određen spokoj i sigurnost koja znatno smanjuje njihovu potrebu za traganjem za drugačijim izvorima zadovoljstva.

Kao sljedeće važno obilježje koje mlade štiti od ponašanja visokog rizika ističe se obrazovanje s obzirom na to da sa stupnjem obrazovanja znatno opada njihov udio u skupini mladih sklonih rizičnim ponašanjima (što uključuje i odgovornije seksualno ponašanje). Tako se obrazovanje ponovno potvrdilo kao iznimno važno društveno obilježje koje jest značajno samo po sebi, ali je i važan preduvjet za afirmaciju mladih u mnogim drugim socijalnim odnosima, osobito u mogućnosti pronalaženja primjerenog zaposlenja koje će im osigurati afirmaciju i kvalitetnije socioekonomske uvjete za osamostaljivanje.

Doprinos razine obrazovanja kvaliteti socijalnog funkcioniranja mladih vidljiv je i u rezultatima koji niži stupanj obrazovanja očeva povezuju s češćim obolijevanjem mladih (tjelesne ozljede i lakše bolesti) i većom sklonošću prakticiranju visokorizičnih ponašanja (nasilničko i delinkventno ponašanje, konzumiranje legalnih i ilegalnih sredstava ovisnosti, rizično ponašanje u prometu i seksualnim odnosima). Logično je pretpostaviti da se u ovom slučaju radi o doprinosu stupnja obrazovanja očeva socioekonomskom statusu mladih, pri čemu se uz niže obrazovanje vezuje veći broj rizika (na primjer, nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba, nedovoljna dostupnost visokog obrazovanja, lošiji uvjeti na radnom mjestu koji mogu dovesti do osobnog nezadovoljstva i slično).

Ustanovljeni odnos socioekonomskog statusa i rizičnih ponašanja implicira kako je društveno djelovanje usmjereno prevenciji društveno neprihvatljivih ponašanja najdjelotvornije ako se temelji na osiguravanju primjerenih socioekonomskih uvjeta za afirmaciju svake mlade osobe, neovisno o pripadnosti društvenom sloju, odnosno socijalnim porijeklom i obiteljskim prilikama, pri čemu treba uključivati jasne poruke vezane uz definiranje prihvatljivih i neprihvatljivih ponašanja. Posljedice jasnog javnog komuniciranja rizičnosti konzumiranja cigareta (duhana) vidljive su u sve manjem broju mladih koji biraju takvo ponašanje. Istodobno, podržavanje konzumiranja alkohola i kontradiktorne poruke koje se u javnosti upućuju mladima u pogledu opravdanosti korištenja kontracepcijskih sredstava, pridonijelo je izuzetno velikom udjelu mladih sklonih pijenju i opijanju, kao i onih koji nedovoljno štite vlastito reproduktivno zdravlje i reproduktivno zdravlje svojih partnera i partnerica, što karakterizira svaku treću mladu osobu. Dostupnost i promoviranje kladionica također pridonosi razmjerno široko prihvaćenom obrascu rizičnog ponašanja mladih, što ponekad ili često prakticira svaka treća mlada osoba. Značaj osiguravanja primjerenih socioekonomskih uvjeta za prevenciju rizičnih ponašanja dodatno oslikava činjenica da suvremenu generaciju mladih u usporedbi s generacijom mladih koji su ispitani u predrecesijskom razdoblju (2004. godine) rizična ponašanja karakteriziraju u većoj mjeri. Pri tome se, kao što je potvrđeno i istraživanjima provedenima u drugim zemljama (Guzman, Bosch, 2007; Alamian, Paradis, 2009; OECD, 2016), radi o kumuliranju većeg broja rizičnih ponašanja koji se nadovezuju jedni na druge (primjerice: opijanje uz neodgovorno ponašanje u prometu i upuštanje u rizične seksualne odnose).

S obzirom na izrazito slabu povezanost rezidencijalne pripadnosti mladih s ispitivanim ponašanjima, koja ima tek posredan utjecaj na njihovu sklonost konzumiranju legalnih sredstava ovisnosti te sklonost rizičnom ponašanju u prometu i u seksualnim odnosima, preventivne je programe potrebno jednako usmjeravati mladima u seoskim i gradskim sredinama. Njima je također potrebno obuhvatiti sve hrvatske regije, budući da je nešto veća zastupljenost rizičnih ponašanja u gradu Zagrebu, Istri i Primorju te Istočnoj Hrvatskoj, ne znači da u drugim regijama takvih ponašanja nema. U pitanju su tendencije koje će vrlo vjerojatno obuhvatiti i druge regije kad se ujednači njihov ekonomski i opći društveni razvoj.

Na kraju je važno istaknuti da pojavnost rizičnih ponašanja sama po sebi podrazumijeva da se u budućnosti njihov neželjen ishod može, a i ne mora dogoditi. Drugim riječima, to znači da rizična ponašanja u mladosti ne moraju nužno voditi nepovoljnim razvojnim i životnim ishodima u odrasloj dobi, ali je sigurno da se šanse za takve ishode u skupini mladih visoko rizičnog ponašanja znatno povećavaju pa je vrlo vjerojatno da bez dodatnog angažmana i podrške društva oni izazove odrastanja neće uspješno prevladati. Pritom je potrebno imati u vidu da se mladi nalaze u životnom razdoblju u kojem im je potrebna potpora, ali bez patrijarhal-

nog i paternalističkog odnosa, nego takva koja uključuje širenje slobode izbora i mogućnosti donošenja informiranih odluka o posljedicama različitih oblika zabave i opuštanja.

Literatura

- Adebayo, S. B.; Anyanti, J.; Ankomah, A.; Omoregie, G.; Mamman-Daura, F. (2010): Understanding Self-Appraisal of HIV-infection Risk among Young Adults in Nigeria: Evidence from a National Survey. *African Journal of AIDS Research*, 9(1): 51-61.
- Alamian, A.; Paradis, G. (2009): Clustering of chronic disease behavioral risk factors in Canadian children and adolescents. *Preventive Medicine*, 48(5): 493-499.
- Arnett, J. J. (2010): *Adolescence and emerging adulthood: A cultural approach*. New Jersey: Pearson Education, Inc, četvrto izdanje.
- Bouillet, D. (2006): Socijalna politika: (ne)primjeren odgovor zajednice na potrebe mladih, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi između želja i mogućnosti: Položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Zagrebačka županija, 165-234.
- Bouillet, D. (2007): Mladi i psihoaktivne supstance: eksperimentiranje ili put u ovisnost, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 203-235.
- Bouillet, D. (2014): Rizična ponašanja studenata, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 399-419.
- Brlas, S. (2014): *Psihologija u zaštiti mentalnog zdravlja: pomaže li religioznost mentalnom zdravlju mladih?*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“ Virovitičko-podravske županije.
- Brodbeck, J.; Vilén, U. L.; Bachmann, M.; Znoj, H.; Alsaker, F. D. (2010): Sexual Risk Behaviour in Emerging Adults: Gender-Specific Effects of Hedonism, Psychosocial Distress, and Socio-cognitive Variables in a 5-year Longitudinal Study. *AIDS Education and Prevention*, 22(2): 148-159.
- Copeland, A. L.; Kulesza, M.; Patterson, S. M.; Terlecki, M. A. (2009): College Student Smokers' Cognitive Appraisal of High-Risk Activities. *Journal of American College Health*, 58(3): 203-212.
- Dabo, J.; Malatestinić, Đ.; Janković, S.; Bolf Malović, M.; Kosanović, V. (2008): Zaštita reproduktivnog zdravlja mladih – modeli prevencije. *Medicina*, 44(1): 72-79.
- de Guzman, M. R.; Bosch, K. R. (2007): G07-1715 High-Risk Behaviors Among Youth. *Materials from University of Nebraska-Lincoln Extension*. Paper 4099. <http://digitalcommons.unl.edu/extensionhist/4099> (posjećeno 7. 10. 2016.)
- Eaton, D. K.; Kann, L.; Kinchen, S.; Shanklin, S.; Ross, J.; Hawkins, J.; Harris, W. A.; Lowry, R.; McManus, T.; Chyen, D.; Lim, C.; Brener, N. D.; Wechsler, H. (2008): Youth Risk Behaviour Surveillance – United States, 2007. *Morbidity and Mortality Weekly Report* 57(SS-4), Centers for Disease Control and Prevention www.cdc.gov/mmwr.

- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA, 2015): *ESPAD Report 2015 Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*, http://www.espad.org/sites/espad.org/files/ESPAD_report_2015.pdf (preuzeto 8. 10. 2016.).
- Goldin, N.; Patel, P.; Perry, K. (2014): *The Global Youth Wellbeing Indeks*. CSIS: Center for Strategic & International Studies: International Youth Foundation.
- Gummerum, M.; Hanoch, Y.; Rolison, J. J. (2014): Offenders' Risk-Taking Attitude Inside and Outside the Prison Walls. *International Journal an Risk Analysis*, 34(10): 1870 – 1881.
- Ilišin, V.; Bouillet, D.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (2013): *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Friedrich Ebert Stiftung.
- Ilišin, V.; Spajić Vrkaš, V. (2015): *Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj* (istraživački izvještaj). Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.
- Lacković-Grgin, K. (2014): Novo u psihologijskim razvojnim teorijama: modificiranje ranijih, te formuliranje i provjera novih teorija i koncepata. *Suvremena psihologija*, 17(2): 199-228.
- Landripet, I.; Šević, S.; Car, D.; Baćak, V.; Mamula, M.; Štulhofer, A. (2010): Promjene u seksualnosti mladih? Rezultati longitudinalnog istraživanja u populaciji novoupisanih studenata i studenata Sveučilišta u Zagrebu u razdoblju od 1998. do 2008. godine. *Društvena istraživanja*, 19(6): 995-1014.
- Lynch, J. W., Kaplan, A., Salonen, J. T. (1997): Why do poor people behave poorly? Variation in adult health behaviours and psychosocial characteristics by stages of the socioeconomic lifecourse. *Social Science & Medicine*, 44(6): 809-819.
- Marčinko, I. (2013): Odnos subjektivne dobrobiti i tjelesnog zdravlja. *Klinička psihologija*, 6(1-2): 95-109.
- Miljković, D. (2013): Zdravlje i subjektivna dobrobit. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 7: 223-237.
- Nocon, M.; Keil, T.; Willich, S. N. (2007): Education, income, occupational status and health risk behaviour. *Journal of Public Health*, 15(5): 401-405.
- OECD (2016): *Society at a Glance 2016: OECD Social Indicators*. OECD Publishing, Paris. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264261488-en>
- Rhodes, T. (1997): Risk theory in epidemic times: sex, drugs and the social organisation of 'risk behaviour'. *Sociology of Health & Illness*, 19(2): 208-27.
- Sokač, A. (2014): Čimbenici koji utječu na rizično ponašanje djece i mladih. *Educatio Biologiae*. 1: 117-124.
- Štulhofer, A.; Ajduković, D.; Božičević, I.; Kufrin, K. (2006): *AIDS i mladi – Hrvatska 2005*. Zagreb: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi i Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- te Riele, K. (2004): Youth transition in Australia: challenging assumptions of linearity and choice. *Journal of Youth Studies*, 7(3): 243 – 257. <http://dx.doi.org/10.1080/1367626042000268908>
- Thaler, R. H.; Sunstein, C. R. (2008): *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Hallen: Yale University Press.

- Trends in risk behaviours and negative outcomes amongst children and young people* (2014). Risk behaviours and negative outcomes - Horizon Scanning Programme Team, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/452169/data_pack_risk_behaviours_and_negative_outcomes.pdf (posjećeno 04. 10. 2016. godine)
- Tucak, I.; Nekić, M. (2006): Neke odrednice zadovoljstva zdravljem odraslih osoba. *Medica Jadertina*, 36(3-4): 73-82.
- Vlašić-Cicvarić, I. (2016): Dometi rizika kronične bolesti u djetinjstvu za psihičko zdravlje. *Pediatrica Croatica*, 60 (1): 126-131.
- Wadsworth, M. R.; Raviv, T.; Compas, B. E.; Connor-Smith, J. K. (2005): Parent and adolescent responses to poverty related stress: Tests of mediated and moderated coping models. *Journal of Child and Family Studies*, 14(2): 283– 298.
- Walker, J. S. (2015): A Theory of Change for Positive Developmental Approaches to Improving Outcomes Among Emerging Adults with Serious Mental Health Conditions. *Journal of Behavioral Health Services & Research*, 42(2): 131-149. doi: 10.1007/s11414-015-9455-x
- Woodgate, R. L.; Leach, J. (2010): Youth's perspectives on the determinants of health. *Qualitative Health Research*, 20(9): 1173-1182.
- Woodgate, R. L.; Leach, J. (2010): Youth's perspectives on the determinants of health. *Quality Health Research*, 20(9): 1173-1178.
- Zinn, J. O. (2015): Towards a better understanding of risk-taking: key concepts, dimensions and perspectives. *Health, Risk & Society*, 17(2): 99-114.

**Vlasta Ilišin
Anja Gvozdanović**

VRIJEDNOSTI, (NE)ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM I PERCEPCIJA BUDUĆNOSTI MLADIH

1. Uvod

Rasprava o mladima i njihovim vrijednostima te percepciji budućnosti i životom (ne)zadovoljstvu važna je za razumijevanje ukupnih značajki te populacije a posredno i društva u kojem živi. Potreba za odgovarajućim istraživačkim uvidima trajno je aktualna u društvima koja prolaze kroz dinamičnu transformaciju, posebice kada neke promjene nose krizni predznak. Vrijednosti su pritom fenomen koji pomaže u razumijevanju dominantnih društvenih kretanja, a kada su u žiži interesa mladi, to otvara prostor i za uvid u buduće društvene trendove.

Polazeći od postavki A. H. Maslowa (1987) vrijednosti su nastale iz nužnosti zadovoljavanja ljudskih potreba pri čemu su i potrebe i vrijednosti hijerarhijski organizirane. Konkretno, zadovoljavanje osnovnih, jednostavnijih potreba otvara prostor za pojavu viših, kompleksnijih potreba i interesa, odnosno novih vrijednosti. Same vrijednosti mogu se definirati, primjerice, kao „eksplicitno ili implicitno shvaćanje, svojstveno pojedincu i karakteristično za grupu, nečeg poželjnog što utječe na selekciju prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije“ (Kluckhohn, 1962: 395) ili kao „trajno vjerovanje da je specifičan način ponašanja ili egzistencije osobno ili društveno poželjnije od suprotnog ili obratnog načina ponašanja ili egzistencije“ (Rokeach, 1973: 5). Analizirajući brojne definicije vrijednosti, K. Lindh i V. Kerhonen (2010) su zaključili da one sadrže nekoliko zajedničkih elemenata pa se sažeto može reći kako su vrijednosti uvjerenja koja se tiču poželjnih statusa i modela ponašanja koja upravljaju selekcijom ili evaluacijom ponašanja, ljudi i događaja te da su određene relativnom važnošću drugih vrijednosti koje formiraju sustav vrijednosnih prioriteta. Na osnovi toga se mogu prepoznati dimenzije važne za analizu vrijednosti. Prvo, to je poželjnost koja upućuje na aspirativnu komponentu (ciljeve kojima se teži), ali i na važnost koja se pridaje već ostvarenim ciljevima. Druga dimenzija je hijerarhijska organiziranost vrijednosti koja proizlazi iz važnosti pridane svakoj od njih pri čemu naglasak nije na razlikovanju vrijednosti nižeg i višeg reda, nego na stupnjevima poželjnosti koji se pripisuju promatranim vrijednostima. Treća je važna dimenzija stabilnost vrijednosti kao relativno trajne komponente ljudske svijesti, a što osigurava nužan kontinuitet u razvoju pojedinca i društva, kao i održavanje

stabilnosti ponašanja u različitim situacijama. No vrijednosti nisu nepromjenjive i mogu se razlikovati i u vremenu i u prostoru, tj. tijekom vremena u kojem dolazi do promjena društvenih okolnosti može doći i do promjena važnosti pojedinih vrijednosti u sustavu vrijednosti, kao što u različitim društvima mogu egzistirati različiti sustavi vrijednosti. I četvrto, očekuje se da vrijednosti djeluju na ponašanje pojedinaca i grupa, jer uz kognitivnu i afektivnu, sadrže i bihevioralnu komponentu. Dakako, to ne znači da se iz sustava vrijednosti pouzdano može predvidjeti ponašanje u određenim situacijama niti se iz ponašanja može plauzibilno zaključivati o vrijednostima pojedinaca i grupa.

Iz navedenoga je očito da se ovdje ne tematizira utjecaj psiholoških značajki (osobina ličnosti) na formiranje vrijednosti, nego da se pozornost usmjerava na društvene faktore, odnosno na sociopovijesne uvjetovanosti i promjene koje se događaju na društvenom planu. U tom se kontekstu polazi od teorije modernizacije koja počiva na tezi da ekonomski razvoj rezultira dalekosežnim promjenama na socijalnom i kulturnom planu. Sukladno tome, teoretičari modernizacije (Inglehart, 1977, 1997, 1999; Giddens, Beck, Lash, 1994; Inglehart, Baker, 2000; Beck, Beck-Gernsheim, 2002) govore o tome kako je socioekonomski razvoj tzv. zapadnih društava od ranih 1960-ih godina potaknuo slabljenje tradicionalnih vrijednosti (obitelj, religija) i snaženje, prvo materijalističkih (socijalni standard i sigurnost), a potom i postmaterijalističkih vrijednosti (na primjer, samoaktualizacija i individualizacija). Osim toga, postmaterijalističke vrijednosti sadrže dvije glavne sociokulturne dimenzije koje opisuju prirodu odnosa prema autoritetima (Inglehart, 1999). Prva dimenzija govori o zaokretu od religijskih, odnosno tradicionalnih prema sekularnim, odnosno racionalnim vrijednostima, a druga obuhvaća zaokret od vrijednosti preživljavanja ili egzistencijalnih vrijednosti prema samoizražavajućem ili emancipacijskom setu vrijednosti. Pritom ekonomski razvoj, pristup višim razinama obrazovanja i odsutnost opće nesigurnosti (koju, primjerice, uzrokuju ratna zbivanja) određuju porast osjećaja sigurnosti što promovira postmaterijalističke vrijednosti koje su po svojoj prirodi emancipacijske, prvenstveno s obzirom na autoritete. Postmaterijalističke vrijednosti tako obuhvaćaju individualnu autonomiju, smanjenje socijalnog konformizma i povećanu kritičnost prema hijerarhijskim institucijama – i crkvenim i političkim. Nesigurnost ili osjećaj prijetnje s druge strane potiče „autoritarni refleks“ koji nameće interese bilo nacionalnog bilo vjerskog kolektiva iznad pojedinca. Taj refleks stvara potrebu za jakim vođom, dok s druge strane, postmaterijalističke vrijednosti donose nove standarde u evaluaciji političkog života i konfrontiraju vođe s aktivnim, artikuliranim građanima (Inglehart, 1999: 250). Drukčije rečeno, postmaterijalističke vrijednosti su one „više“ vrijednosti koje su analogne vrhu piramide u hijerarhiji potreba u Maslowljevoj teoriji (Sekulić, 2014).

Takva globalna slika sugerirala bi linearno kretanje u društvenom razvoju i tome primjeren smjer promjena vrijednosti da u model nisu ugrađene i pretpostavke o mogućnosti promjena socijalnih okolnosti (primjerice, regresija blagostanja prema

materijalnoj oskudici ili sigurnosnoj ugroženosti) i, posljedično, revitalizaciji vrijednosti koje se smatralo oslabljenim ili napuštenim. Naime, ako se društvene okolnosti promijene, tj. životna se sigurnost smanji, onda dolazi do obrata u vrijednosnim prioritetima, odnosno do kretanja unazad od postmaterijalizma prema materijalističkim vrijednostima. Isto tako, u društvima u kojima nema zadovoljavajućeg povećanja standarda i sigurnosti, nema ni pomaka u smjeru postmaterijalističkih vrijednosti (Inglehart, 1999; Iadova, 2013; Sekulić, 2014). Unutar tako naznačenih socioekonomskih i povijesno-kulturnih okvira u formiranju vrijednosti sudjeluje još niz faktora koji pridonose više ili manje izraženom vrijednosnom pluralizmu, kao i varijacijama vrijednosti u različitim društvima, po društvenim skupinama ili kroz protok vremena. Stoga se u istraživanjima na individualnoj ravni najčešće ispituje utjecaj dobi, spola, obrazovanja, socioekonomskog statusa, socijalnog porijekla te političkih preferencija i religioznosti (Rokeach, 1973; Čulig i dr., 1982; Ilišin, 1988, 2002, 2007, 2007a, 2011; Radin, 1988, 2002, 2007; Brommick, Swallow, 2001; Schwartz, Rubel, 2005; Ferić, 2009; Karvonen i dr., 2012; Krahn, Galambos, 2014; Sekulić, 2014).

Istraživanja vrijednosti mladih omogućuju stjecanje uvida u (dis)kontinuitet novih generacija, a time i suvremenih društava. Radi se o tome da su mladi, kod kojih proces socijalizacije još nije dovršen, više izloženi različitim utjecajima iz društvene okoline nego starija populacija, pa se i eventualne promjene kod njih ranije registri- raju. Istodobno su mladi suočeni i sa specifičnim očekivanjima suvremenog društva. Naime, od mlade generacije se, s jedne strane, očekuje da bude nastavljatelj i čuvar postojećeg, a s druge strane nosilac novoga i drukčijega, što je nužno za adekvatnu prilagodbu svakog suvremenog društva sve dinamičnijim globalnim promjenama. Štoviše, upravo su mladi prepoznati kao glavni nositelji postmaterijalističkih, emancipacijskih vrijednosti osobito u odnosu na političke strukture (Inglehart, 1999). Odgovoriti takvim zahtjevima nije lako zbog čega su mladi često prokazivani ili kao nedovoljno prilagođeni buntovnici, ili kao razočaravajući konformisti, ili kao nositelji obnove retrogradnih društvenih vrijednosti. Takve diverzifikacije u obrascima ponašanja mladih ukazuju na to kako je proces stjecanja identiteta i integriteta u današnjem pluralnom, globaliziranom i nesigurnom svijetu vrlo tegoban. A vrijednosti su jedan od ključnih elemenata u procesu izgradnje identiteta jer „govore nešto o velikim pitanjima: tko smo; odakle dolazimo; kamo idemo; kako možemo definirati svoj identitet; što želimo postati; što mislimo o drugima ili različitosti?“ (Lindh, Korhonen, 2010: 138). Iz toga slijedi da su vrijednosti i konstitutivni element shvaćanja života, odnosno pogleda na svijet ili svjetonazora. Štoviše, „u dinamičnom i globaliziranom svijetu ključne su sposobnosti za razumijevanje i svladavanje različitih socijalnih i kulturnih realnosti te za konstruiranje vlastitog identiteta i vrijednosno utemeljenog pogleda na svijet, osobito za mlade ljude“ (Lindh, Korhonen, 2010: 137). Formiranje svjetonazora pojedinca plod je interakcije kolektivnih i individualnih faktora, a tako izgrađen pogled na svijet olakšava prevladavanje teškoća

u procesu tranzicije iz mladosti u odraslost (Helve, 2016). To je tim važnije jer je suvremeni kontekst u kojem se formira osobni svjetonazor za mnoge mlade obilježen nesigurnošću što se tiče zapošljavanja i osiguranja vlastitog mjesta u društvu, pri čemu su neki ostavljeni bez nade i perspektive. Drugim riječima, shvaćanje života mladih povezano je s usvojenim vrijednostima, ali inkorporira i percepciju budućnosti koja se može doživljavati izrazito neizvjesnom. Na sličnom je tragu i povezivanje vrijednosti sa zadovoljstvom životom koje nadilazi zbroj zadovoljstava pojedinim područjima života, a uvjetovano je individualnim i sociokulturnim razlikama (Salmela-Aro, Nurmi, 1997; Cummins, 1998; Diener i dr., 2000; Bouillet, 2007; Casas i dr., 2007). U tom se kontekstu opće zadovoljstvo životom promatra kao „globalna evaluacija života“ (Diener i dr., 1985) što znači kao svojevrсна vrijednost.

Kao što je prethodno naznačeno, izgradnja vlastitog sustava vrijednosti jedan je neizostavnih predujeta za odgovarajuću integraciju mladih u društvo u kojem žive. Kada je o Hrvatskoj riječ, ta se integracija zbiva u društvu u kojem je u tranzicijskom razdoblju umjesto detradicionalizacije (Beck, 1992) na djelu bio proces retradiconalizacije (Županov, 1995). Retradiconalizacija je predstavljala odmak od socijalističke ideologije i prakse pri čemu je došlo do ponovne uspostave tradicionalističkih vrijednosti (Županov, 2002) koje su podrazumijevale povećanu religioznost i s time povezanu „duhovnu obnovu“, te nacionalizam, poglavito nacionalni ekskluzivizam koji počiva na ideji da pripadnici različitih etničkih skupina ne mogu živjeti zajedno (Sekulić, 2014). Stoga se može reći kako su novonastali prevladavajući sociokulturni uvjeti, posebice krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća, postali svojevrstan uteg u ostvarivanju liberalno-demokratskih načela nužnih za izgradnju demokratskog društva. Pokazalo se tako da su promjene u postsocijalističkom hrvatskom društvu uglavnom rezultirale revitalizacijom tradicionalnih i jačanjem materijalističkih vrijednosti te usporenim rastom prihvaćanja postmaterijalističkih vrijednosti (Županov, 1995, 2002; Cifrić, 1996; Karajić, 2000; Labus, 2000; Sekulić, 2014). Drukčije rečeno, ukupni istraživački nalazi upućuju na trend svojevršne pluralizacije vrijednosti, što se prepoznaje u dominaciji mješovitih tipova vrijednosnih orijentacija (Cifrić, 1996; Karajić, 2000; Sekulić, 2014). Na osnovi toga se može konstatirati kako proces retradiconalizacije nije zaustavio ali jest usporio očekivanu modernizaciju hrvatskog društva. Naznačena kretanja predstavljaju kontekst unutar kojeg se u ovoj analizi pitaju i vrijednosti mlade populacije u Hrvatskoj.

U ovoj dionici istraživanja analizirat ćemo individualne vrijednosti, interese, percepciju okolnosti važnih za uspjeh u hrvatskom društvu, društveni i osobni optimizam/pesimizam te (ne)zadovoljstvo životom. Analiza obuhvaća komparaciju promatranih fenomena u različitim istraživačkim ciklusima te ustanovljavanje međusobnih razlika između pojedinih podskupina ispitanika s obzirom na njihovu dob, spol, socioprofesionalni status, stupanj obrazovanja, socijalno porijeklo, domicil, regionalnu pripadnost, religioznost i stranačke preferencije. Tumače se oni rezultati hi- kvadrat analize, t-testa i analize varijance koji su statistički značajni na razini $p=0.0001$ i manje.

2. Individualne i društvene vrijednosti

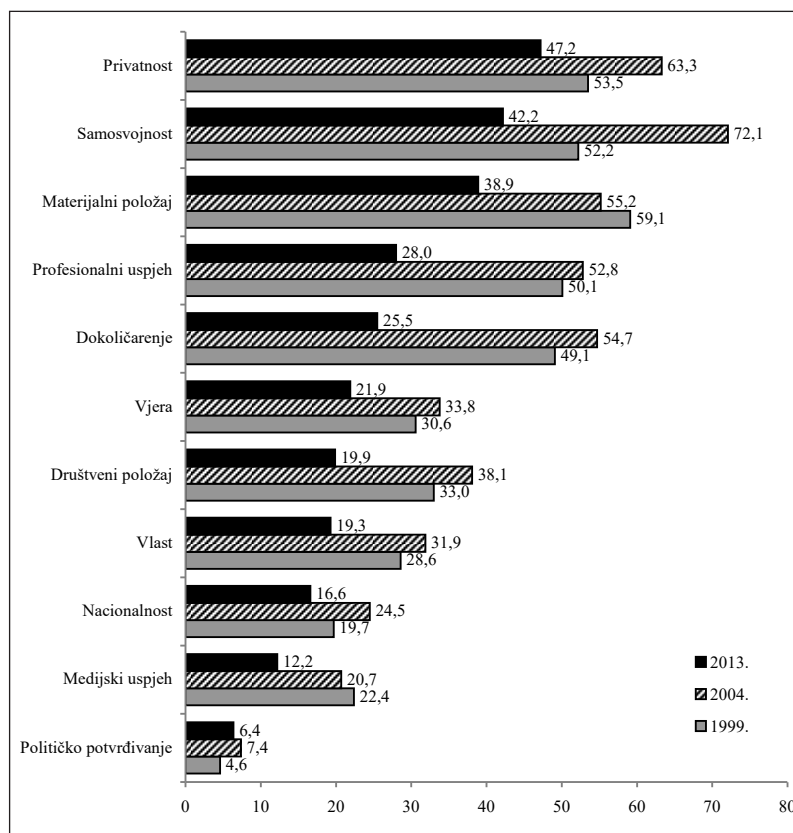
Vrijednosti mladih ispitane su korištenjem tri seta varijabli: prvi sadrži određene okolnosti i situacije u osobnom i društvenom životu za koje su ispitanici odredili stupanj poželjnosti, drugi deklarirane interese, tj. samoprocjenu stupnja osobnog zanimanja za određene pojave, a treći okolnosti koje ispitanici smatraju važnim za uspjeh u hrvatskom društvu koje ujedno predstavljaju tzv. skrivene vrijednosti.

Poželjni životni ciljevi kao prva skupina ispitanih vrijednosti opisane su na sljedeći način: *materijalni položaj* („Dobar materijalni položaj, više novca, stan“); *profesionalni uspjeh* („Postati poznat u svom zanimanju po rezultatima svoga rada“); *društveni položaj* („Ugledan društveni položaj“); *vlast* („Doći na rukovodeći položaj“); *političko potvrđivanje* („Potvrditi se u radu političkih stranaka i institucija“); *medijski uspjeh* („Postati poznat u sportu, glazbi i zabavi“); *nacionalnost* („Iskazivati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran nacionalnoj tradiciji“); *vjera* („Živjeti u skladu s učenjem svoje vjere“); *privatnost* („Živjeti mirno u krugu obitelji i prijatelja“); *dokoličarenje* („Razonoditi se i zabavljati po volji“) i *samosvojnost* („Biti svoj gospodar i baviti se samo onim što se želi“). Stupanj prihvaćanja svakog cilja ispitanici su označili na četverostupanjskoj ljestvici: od „vrlo poželjno“ (4) do „potpuno nepoželjno“ (1). U grafikonu 1 prikazani su postoci odgovora na najvišem stupnju poželjnosti u tri ciklusa istraživanja, a rang-ljestvica je konstruirana prema onima prikupljenim u ispitivanju iz 2013. godine.

Usporedba podataka pokazuje da je od konca 1990-ih hijerarhija vrijednosti mladih relativno stabilna: trajno su na vrhu ljestvice one vrijednosti koje pripadaju sferi privatnosti, a na začelju one koje su povezane sa sferom javnosti. Gledajući ispitivane vrijednosti pojedinačno, uočljivo je da su neprekidno među prve tri samosvojnost, privatnost i materijalni položaj, a na suprotnom polu nacionalnost, medijski uspjeh i političko potvrđivanje. Preostalih pet vrijednosti uglavnom je osrednje prihvaćeno, pri čemu je zanimljivo kako su u ranijim istraživanjima profesionalni uspjeh i dokoličarenje uživali većinsku potporu koja se u najnovijem ispitivanju prepolovila. No i uz te oscilacije moguće je zaključiti da su vrijednosti mladih razmjerno stabilne što ponajprije potvrđuje nepromjenjivost dominantnih i marginalnih vrijednosti. Istodobno je vrlo intrigantan trend da današnja generacija mladih ispitivane vrijednosti zastupa manjim intenzitetom i u odnosu na ranija istraživanja (i to osobito u usporedbi s 2004. godinom), pri čemu više nijedna nije većinski prihvaćena kao “potpuno poželjna”. Takvo opadanje prihvaćanja svih vrijednosti (uz iznimku političkog potvrđivanja kao jedine vrijednosti koja je 2013. nešto bolje plasirana nego 1999. godine) pokazatelj je svojevrsnog relativiziranja vrijednosti za što su moguća različita tumačenja. Inspirativnu interpretaciju istovjetnog trenda, ustanovljenog i među hrvatskim studentima, ponudio je F. Radin (2014) referirajući se na teoriju “tekuće modernosti” Z. Baumana (2011). Polazište je da su društva “tekuće modernosti” (a to je većina suvremenih razvijenih društava) fluidna i dezintegrirana jer zahtjevi za

stalnom mobilnošću i fleksibilnošću rastaču ustaljene obrasce profesionalnog integriranja i homogeniziranja društvenih grupa pri čemu se težište akcije premješta s kolektivnog na individualni plan. Takva individualizacija u “živote mladih unosi posvemašnju nesigurnost, fragmentaciju i dezorijentiranost” (Radin, 2014: 215) što posljedično dovodi do dekompozicije vrijednosnog sustava u smislu relativizacije vrijednosti. Plauzibilnost ovakvog tumačenja mogu potvrditi samo nova istraživanja na populaciji i mladih i starijih, kako u drugim društvima tako i u hrvatskom.

Grafikon 1: Komparativni prikaz vrijednosti mladih (%)

No što se hrvatske omladine tiče logično je također pretpostaviti da su znatnu ulogu u slabljenju prihvaćanja ispitivanih vrijednosti odigrale krizne i recesijske okolnosti koje su nastupile 2008. godine i potrajale daljnjih šest-sedam godina. To bi značilo da se poželjnost promatranih vrijednosti relativizira jer naprosto nema dovoljno sigurnosti da će mladi uspjeti realizirati svoje životne ciljeve, odnosno vrijednosti, kao što vjerojatno opada i broj onih koji su u takvim nastojanjima već uspjeli.

Navedene vrijednosti povezuju se međusobno što pokazuju rezultati faktorske analize (tablica 1). Izlučena su tri faktora prvoga reda (ukupne varijance 54,06%), kompozicijski gotovo identična onima dobivenim u ranijim istraživanjima mladih. Ustanovljena su i slična diferenciranja podskupina mladih u zastupanju dobivenih faktora o čemu svjedoče rezultati analize varijance i t-testa (tablica 2).

Tablica 1: Faktorska struktura vrijednosti mladih

Vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Političko potvrđivanje	.734		
Vlast	.658	.389	
Medijski uspjeh	.599		
Profesionalni uspjeh	.560	.391	
Društveni položaj	.544	.495	
Samosvojnost		.738	
Materijalni položaj		.714	
Dokoličarenje		.683	
Vjera			.811
Privatnost			.788
Nacionalnost	.530		.561
% zajedničke varijance	21,38	19,60	15,08

Faktor 1: društveni uspjeh; faktor 2: individualna autonomija; faktor 3: tradicionalizam

Društveni uspjeh je faktor koji obuhvaća uglavnom materijalističke vrijednosti čiji je “zajednički nazivnik” potreba za stjecanjem moći i javnom afirmacijom, odnosno samoaktualizacijom. U toj se latentnoj dimenziji osobito prepoznaju muškarci, učenici i simpatizeri HDZ-a, a na suprotnom su polu studenti i nezaposleni te ispitanici bez stranačkih preferencija. Uz to, prihvaćanje ovih vrijednosti opada s porastom dobi, stupnja obrazovanja i nereligioznosti mladih. Na osnovi takvih rezultata može se zaključiti da što su mladi socijalno zreliji i profesionalno kompetentniji, više odustaju od ambicija za stjecanjem javnog priznanja i utjecaja. Stoga je moguće pretpostaviti kako mladi, suočeni s nizom teškoća u procesu integriranja u svijet odraslih i društvo općenito, svoje životne ciljeve vjerojatno preusmjeravaju na ona područja u kojima ih je lakše ostvariti. S druge strane, moguće je da s ostvarenjem određenih ambicija – a što se zbiva zahvaljujući višim razinama obrazovanja i ulaskom u zrelije mladenačke godine – određenim podskupinama mladih vrijednosti društvenog uspjeha postaju manje važne.

Tablica 2: Razlike u prihvaćanju vrijednosnih orijentacija

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Spol</i>	<i>t-omjer=7,84</i>		<i>t-omjer=5,45</i>
Žene	-.181		.126
Muškarci	.174		-.123
<i>Dob</i>	<i>F-omjer=41,13</i>	<i>F-omjer=10,83</i>	
15 – 19 godina	.303	-.157	
20 – 24 godine	-.037	.093	
25 – 29 godina	-.218	.047	
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=23,07</i>	<i>F-omjer=6,02</i>	<i>F-omjer=11,81</i>
Učenici	.314	-.135	.030
Studenti	-.140	.128	-.209
Nezaposleni	-.126	-.012	.141
Zaposleni	-.069	-.003	.081
<i>Obrazovanje oca</i>		<i>F-omjer=8,99</i>	<i>F-omjer=24,59</i>
OŠ i manje		-.203	.315
KV/VKV		-.090	.149
Četverogodišnja sred. škola		.012	.014
VŠS, VSS i više		.187	-.309
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=24,65</i>	<i>F-omjer=10,16</i>	<i>F-omjer=7,34</i>
OŠ i manje	.307	-.140	.048
Ind./zanatska škola	-.036	-.116	.249
Četverogodišnja sred. škola	-.131	.030	-.059
VŠS, VSS i više	-.158	.219	-.103
<i>Regionalna pripadnost</i>			<i>F-omjer=14,00</i>
Sjeverna Hrvatska			.056
Središnja Hrvatska			-.081
Istra i Primorje			-.327
Istočna Hrvatska			.131
Dalmacija			.229
Zagreb			-.207
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	<i>F-omjer=7,93</i>	<i>F-omjer=14,34</i>	<i>F-omjer=244,37</i>
Religiozni	.054	-.083	.340
Neodlučni	.026	.004	-.197
Nereligiozni	-.173	.224	-.769
<i>Stranačka preferencija</i>	<i>F-omjer=27,96</i>	<i>F-omjer=6,37</i>	<i>F-omjer=26,01</i>
HDZ	.348	-.194	.332
SDP	-.006	.068	-.182
Neodlučni	-.135	.012	-.061

Individualna autonomija kao vrijednosni obrazac prvenstveno govori o potrebi mladih da budu što nezavisniji u izboru onoga čime će se baviti u životu, uz dobro osigurane materijalne uvjete života i mogućnosti uživanja u zabavi i razonodi, ali

sadrži i dio slabije saturiranih vrijednosti iz faktora društvenog uspjeha koje upućuju i na istodobnu potrebu za društvenom afirmacijom. Takva konfiguracija faktora individualne autonomije predstavlja zapravo svojevrsni amalgam postmaterijalističkih i materijalističkih vrijednosti. Obilježja mladih koja su povezana s (ne)prihvatanjem ove latentne dimenzije uglavnom su suprotna onima koja su povezana s orijentacijom na društveni uspjeh. Konkretno, individualnu autonomiju kao vrijednosnu orijentaciju natprosječno ističu studenti nasuprot učenicima, pri čemu prihvatanje tog faktora raste s dobi i stupnjem obrazovanja i ispitanika i njihovih očeva te s nereligioznošću mladih. Zanimljivo je i to da pristaše HDZ-a izrazito ne prihvaćaju ovaj vrijednosni obrazac. Stoga se zaključno može konstatirati kako vrednovanje individualne autonomije raste paralelno s porastom socijalnih kompetencija mladih, što znači kako su te vrijednosti važnije onim mladima koji imaju bolje uvjete za njihovo ostvarivanje.

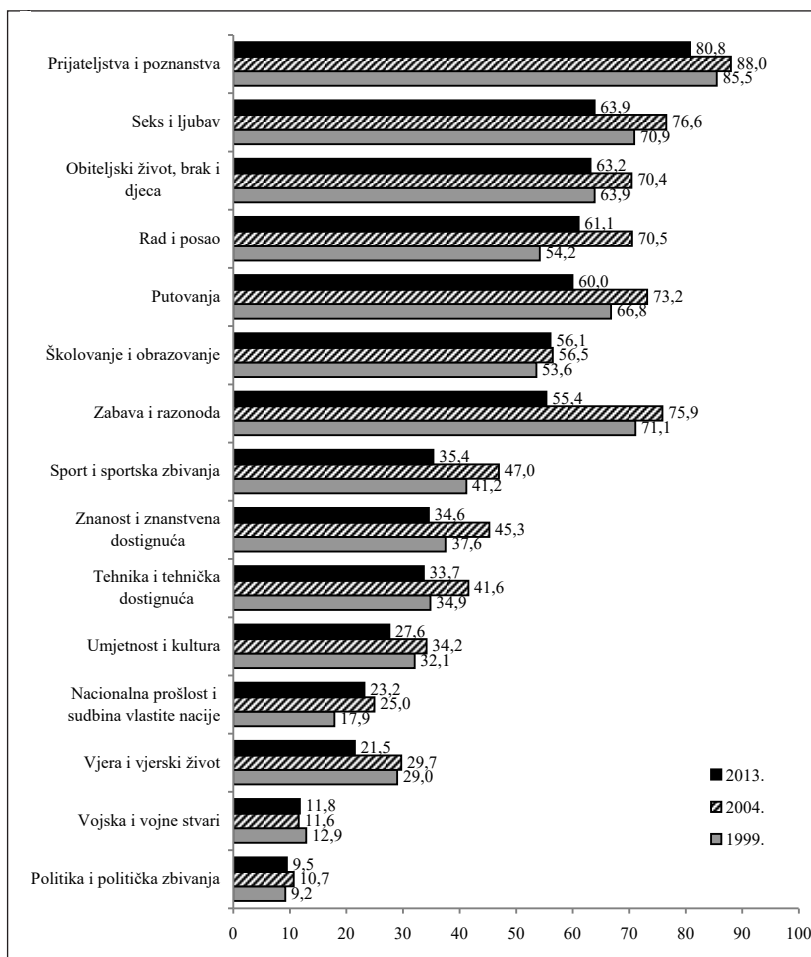
Tradicionalizam je kompaktna latentna dimenzija u kojoj su religija, obitelj i nacija međusobno povezana identitetska uporišta. Taj faktor natprosječno zastupaju mlade žene, nezaposleni, ispitanici sa završenom trogodišnjom srednjom školom, stanovnici Dalmacije i Istočne Hrvatske te simpatizeri HDZ-a. Istodobno, najmanje skloni tradicionalističkim vrijednostima su studenti iz Zagreba te Istre i Primorja, visokoobrazovani ispitanici i glasači SDP-a. Istovremeno, prihvatanje ove vrijednosne orijentacije opada usporedo s porastom stupnja obrazovanja oca i nereligioznošću mladih. U ovom je slučaju na djelu očekivana polarizacija mladih po linijama osobnih socijalnih kompetencija i porijekla tako da tradicionalizam veću potporu uživa među mladima nižeg obrazovanja i socijalnog porijekla te onima koji odrastaju u regijama snažnije obilježenim tradicionalnim vrijednostima i odnosima. Dodatni poticaj prihvaćanju tradicionalističkih vrijednosti daje religioznost ali i simpatiziranje HDZ-a kao političke stranke koja se od osnutka (samo)pozicionira kao glavni politički čuvar i promicatelj tradicionalnih vrijednosti u hrvatskom društvu.

Vrijednosti mladih ispitivane su i posredstvom interesa koje je D. Pantić (1980: 29) definirao kao „jedan oblik (uglavnom terminalnih) vrednosti za koje je karakteristična zaokupljenost svesti omiljenim sadržajima i/ili bavljenje izabranim aktivnostima“. Interesi su mjereni na trostupanjskoj ljestvici (1=nikakav, 2=osrednji, 3=velik), a grafički se prikazuje distribucija odgovora samo na najvišem stupnju. Podaci za tri vremenske točke prikazani su u grafikonu 2, a ljestvica je ponovo konstruirana na osnovi podataka prikupljenih 2013. godine.

Ustanovljene tendencije slične su prethodnima. Vidljivo je kako se sustavno smanjuje (posebice u usporedbi s 2004. godinom) veliki interes za većinu ispitivanih pojava, a unatoč oscilacijama u intenzitetu njihova prihvaćanja hijerarhija ostaje slična. Konkretno, mijenjaju se postoci i rangovi, ali natpolovična zainteresiranost

mladih za prijateljstva i poznanstva, seks i ljubav, obiteljski život, rad i posao, školovanje i obrazovanje, putovanja te zabavu i razonodu trajno je prisutna.

Grafikon 2: Komparativni prikaz interesa mladih (%)

S druge strane, od početnog ispitivanja na dnu su ljestvice interesi za vojsku i politiku, dok su ostali interesi (od sporta do vjere) osrednje izraženi. Drugim riječima, ponovo su na vrhu hijerarhije interesi koji se tiču privatnog života, a na začelju oni koji su povezani s javnim životom. Međutim, unutar tako postavljenih međudnosa unazad desetak godina zbili su se znakoviti pomaci: porastao je rang interesa za obiteljski život, brak i djecu te za rad i posao, a drastično se snizio za zabavu i razonodu (pri čemu je veliki interes opao čak 20%). Potonji trendovi jasno ukazuju

na pritisak gospodarske krize koja posao i obitelj dovodi u žižu interesa te potiskuje zainteresiranost za zabavu i razonodu (koja je u prethodna tri desetljeća permanentno bila među prva tri interesa, a sada je na sedmom mjestu) s čim može biti povezan osjećaj mladih kako ionako nemaju mogućnosti za željenu zabavu i razonodu pa smanjuju aspiracije u tom pogledu. Moguće je kako se suvremena generacija mladih tako i toliko dobro zabavlja da to više ne smatra važnim, no to se čini kao nategnuta spekulacija kada se uzme u obzir da je potreba za zabavom i razonodom imanentna čovjeku, a posebice mladima.

Kao i u ranijim istraživanjima faktorska analiza interesa mladih proizvela je četiri latentne dimenzije (ukupne varijance 51,71%) prikazane u tablici 3. Rezultati t-testa i analize varijance pokazali su da su mladi u zastupanju promatranih interesa relativno nehomogeni (tablica 4).

Tablica 3: Faktorska struktura interesa mladih

Interesi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Znanost i znanstvena dostignuća	.779			
Umjetnost i kultura	.760			
Školovanje i obrazovanje	.564		.352	
Tehnika i tehnička dostignuća	.532			.436
Politika i politička zbivanja	.441			
Prijateljstva i poznanstva		.711		
Zabava i razonoda		.709		
Seks i ljubav		.674		
Putovanja	.309	.601		
Vjera i vjerski život			.748	
Obiteljski život, brak i djeca			.678	
Rad i posao			.573	
Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije			.416	.405
Vojska i vojne stvari				.753
Sport i sportska zbivanja				.673
% zajedničke varijance	15,06	14,16	11,69	10,80

Faktor 1: spoznajna orijentacija; faktor 2: socijalna orijentacija; faktor 3: tradicionalistička orijentacija; faktor 4: kompeticijska orijentacija

Tablica 4: Razlike u prihvaćanju interesnih orijentacija

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
<i>Spol</i>			<i>t-omjer=8,66</i>	<i>t-omjer=23,01</i>
Žene			.200	-.478
Muškarci			-.186	.458
<i>Dob</i>		<i>F-omjer=7,96</i>		
15 – 19 godina		-.138		
20 – 24 godine		.069		
25 – 29 godina		.049		
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=22,18</i>		<i>F-omjer=7,36</i>	<i>F-omjer=11,14</i>
Učenici	-.122		-.063	.032
Studenti	.285		-.125	-.197
Nezaposleni	-.159		.143	.158
Zaposleni	-.079		.085	.059
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer=29,44</i>		<i>F-omjer=24,25</i>	
OŠ i manje	-.172		.427	
KV/VKV	-.285		.111	
Četverogodišnja sred. škola	.063		.014	
VŠS, VSS i više	.281		-.273	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=33,09</i>	<i>F-omjer=8,49</i>		<i>F-omjer=14,30</i>
OŠ i manje	-.151	-.140		.044
Ind./zanatska škola	-.367	-.103		.331
Četverogodišnja sred. škola	.040	.050		-.049
VŠS, VSS i više	.384	.176		-.201
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F-omjer=7,95</i>		<i>F-omjer=7,05</i>	
Selo	-.133		.120	
Grad	.037		-.021	
Regionalni centar	.094		-.168	
Zagreb	.160		-.121	
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=9,02</i>	<i>F-omjer=4,76</i>	<i>F-omjer=9,58</i>	<i>F-omjer=8,36</i>
Sjeverna Hrvatska	.066	-.033	.055	-.024
Središnja Hrvatska	-.052	-.184	-.154	.119
Istra i Primorje	.173	.210	-.253	-.327
Istočna Hrvatska	-.211	-.091	.092	.187
Dalmacija	-.132	-.024	.204	.043
Zagreb	.189	.114	-.157	-.053
<i>Religijska samoidentifikacija</i>	<i>F-omjer=28,44</i>	<i>F-omjer=11,05</i>	<i>F-omjer=316,91</i>	
Religiozni	-.112	-.062	.394	
Neodlučni	.016	-.021	-.353	
Nereligiozni	.314	.204	-.786	
<i>Stranačka preferencija</i>	<i>F-omjer=9,31</i>		<i>F-omjer=19,62</i>	<i>F-omjer=13,30</i>
HDZ	-.239		.321	.219
SDP	.075		-.077	-.122
Neodlučni	.013		-.070	-.091

Spoznajna orijentacija jasno govori o potrebi mladih za informiranjem i stjecanjem znanja iz različitih područja života. U svojim težnjama za stjecanjem širih kompetencija mladi su primjetno diferencirani. Zastupanje te orijentacije raste usporedo s porastom stupnja obrazovanja ispitanika i njihovih očeva te urbaniziranosti mjesta stanovanja i nereligioznošću ispitanika. Taj faktor natprosječno zastupaju još studenti, za razliku od učenika i nezaposlenih, te žitelji Istre i Primorja i Zagreba (nasuprot mladima iz Dalmacije i Istočne Hrvatske). Pristaše HDZ-a izdvajaju se po tome što natprosječno ne zastupaju spoznajnu interesnu orijentaciju. Na osnovi navedenih trendova može se konstatirati kako razvoj spoznajne orijentacije u velikoj mjeri ovisi o socijalizacijskim uvjetima, odnosno socijalnim kompetencijama mladih, kulturnom kapitalu obitelji i razvijenosti sredine u kojoj žive.

Socijabilna orijentacija vrlo je kompaktna latentna dimenzija koja uključuje interese dominantno usmjerene na zadovoljavanje intimnih potreba i dokolicu, a što se tradicionalno pripisuje mladoj populaciji. U prihvaćanju te orijentacije ispitanici su se pokazali razmjerno homogenijima. No, i te interese ponovo natprosječno ističu mladi iz Zagreba i Istre i Primorja – za razliku od onih iz Središnje Hrvatske – te nižeobrazovani (nasuprot visokoobrazovanima) i nereligiozni ispitanici. U skladu s očekivanjima s porastom dobi socijabilna orijentacija opada – kako se vidi, već nakon izlaska iz adolescentskog razdoblja obilježenog intenzivnim traganjem za identitetom i traženjem svog mjesta u mikro društvu. Drugim riječima, snažna orijentacija na vršnjake i zajedničku zabavu postaje slabija kada su osobna autonomija i integritet uspostavljeni u svojim osnovnim gabaritima. u isto vrijeme važno je saznanje kako potreba za druženjima, ljubavlju i zabavom ne varira s obzirom na razlike u obiteljskim uvjetima i socioprofesionalnom statusu kao i (ne)mogućnosti koje nude nejednako urbanizirane sredine.

Tradicionalistička orijentacija je faktor koji je vrlo prepoznatljiv po trolistu obitelj-vjera-nacija, uz dodatak interesa za posao (za kojeg se u ovom kontekstu može pretpostaviti da je primarno shvaćen kao izvor osobne i obiteljske egzistencije). U ovom su slučaju mladi ponovo znatno diferencirani. Kao zastupnici tradicionalizma ističu se žene, stanovnici Dalmacije i ruralnih naselja, nezaposleni i simpatizeri HDZ-a, dok su na drugoj strani studenti, ispitanici iz Istre i Primorja, Zagreba i Središnje Hrvatske, kao i iz najurbanijih sredina. Dakako, što su ispitanici religiozniji, više iskazuju tradicionalističke interese, dok ta sklonost opada s rastom obrazovanja oca. Prikazani nalazi potvrđuju već poznate nalaze kako je prihvaćanje tradicionalističkih vrijednosti uvelike uvjetovano različitim sociokulturnim uvjetima socijalizacije. Očito je, dakle, da i nadalje tradicija ima najstabilnije uporište među ruralnom, slabije obrazovanom i religioznom mladom populacijom izloženom snažnim patrijarhalnim utjecajima.

Kompeticijska orijentacija je skupina interesa donekle rezidualne naravi, ali ipak prepoznatljiva po elementu natjecanja. Polazeći od konkretnih interesa sadržanih u ovom faktoru, uključujući i one slabije saturirane, nije iznenađenje da se u njegovu zastupanju osobito ističu muškarci, a za njima slijede nezaposleni sa završenom trogodišnjom srednjom školom, oni koji žive u Središnjoj i Istočnoj Hrvatskoj te glasači HDZ-a. Na drugom su polu, dakako, žene te studenti, ispitanici s akademskim obrazovanjem, stanovnici Istre i Primorja kao i simpatizeri SDP-a. Ukratko, riječ je o izrazito maskulinoj orijentaciji poduprtoj utjecajima nižih socijalnih kompetencija mladih, regionalnih specifičnosti i ideoloških pozicija (vjerojatno zato što je u faktor uključen interes za vojsku).

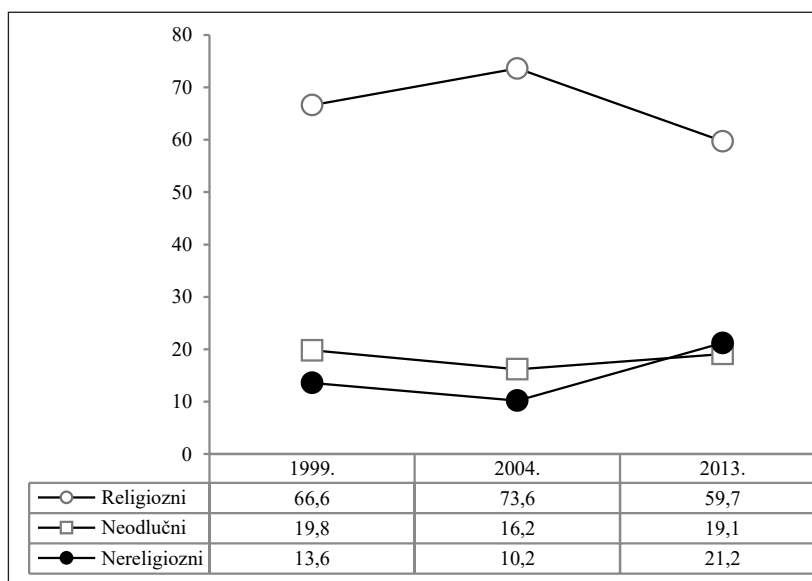
Prethodno prikazani podaci ukazali su na stanovite oscilacije u prihvaćanju tradicionalnih vrijednosti kao što su obitelj, vjera i nacija. Pritom je obitelj među najprihvaćenijim vrijednostima, dok su vjera i nacija u donjem dijelu ljestvice¹. U tom je kontekstu najzanimljivije pitanje vjere koja spada među one vrijednosti čije je prihvaćanje među mladima izrazito poraslo u tranzicijskom razdoblju u usporedbi sa socijalističkim (Ilišin, 2002; Radin, 2002). Još više je poraslo deklariranje mladih kao vjernika² što se također može tumačiti kao pokazatelj osnaživanja tradicionalnih vrijednosti (Sekulić, 2014). Osim toga, religijska samoidentifikacija se u dosadašnjoj analizi pokazala kao prilično utjecajno obilježje diferenciranja mladih u pogledu (ne)prihvaćanja nekih vrijednosnih orijentacija zbog čega je potrebno analizirati promjene (grafikon 3) i diferenciranja mladih u pogledu iskazane religioznosti (tablica 5).

Sudeći po prezentiranim podacima, “zvjezdani trenuci” širenja religioznosti među mladom hrvatskom populacijom trajali su od početka tranzicije do sredine 2000-ih. Desetak godina kasnije zabilježen je trend obrnut od onoga registriranog nakon prvih petnaest godina transformacije društvenog i političkog poretka: broj religioznih ispitanika 2013. opao je u odnosu i na 1999. i na 2004. godinu, a udvostručio se udio nereligioznih. Pri tome se mladi koji dvoje o vlastitoj religioznosti potvrđuju kao najpostojanija kategorija, tj. s najmanjim numeričkim oscilacijama u kompariranim ispitivanjima.

¹ Usporedba prihvaćanja promatranih individualnih i društvenih vrijednosti među mladima u socijalističkom i postsocijalističkom razdoblju pokazala je kako stabilnost hijerarhije vrijednosti nije bitno narušena ni uspostavom novog društvenog i političkog sustava pri čemu je distribucija odgovora međusobno najbližnja 1986. i 2013. godine (Ilišin, Gvozdanović, 2016).

² U istraživanju hrvatske mladeži iz 1986. godine religioznima se deklariralo njih 29%, neodlučnima 23%, a nereligioznima 48% (Marinović, 1988: 186). Zanimljivo je primijetiti kako je u socijalističkoj Hrvatskoj nereligioznost bilo najraširenije ali ne i većinsko opredjeljenje, dok je koncem 1990-ih religioznost postala dominantno, tj. većinsko opredjeljenje s tendencijom daljnjeg rasta.

Grafikon 3: Komparativni prikaz religijske samoidentifikacije mladih (%)

Daljnja će istraživanja pokazati je li riječ o razmjerno stabilnom trendu smanjivanja religioznosti nakon njezina velikog uzleta uzrokovanog jedinstvenim sociopovijesnim okolnostima ili je to još jedna od reakcija mladih na izostanak adekvatnih odgovora relevantnih društvenih institucija - među kojima Katolička crkva, kojoj konfesionalno pripada velika većina ispitanika, zauzima višestruko važno mjesto - na višegodišnju krizu hrvatskog društva.

Intrigantno je da unatoč tome što se većina mladih deklarira religioznima, među njima postoje brojne i prepoznatljive razlike (tablica 5).

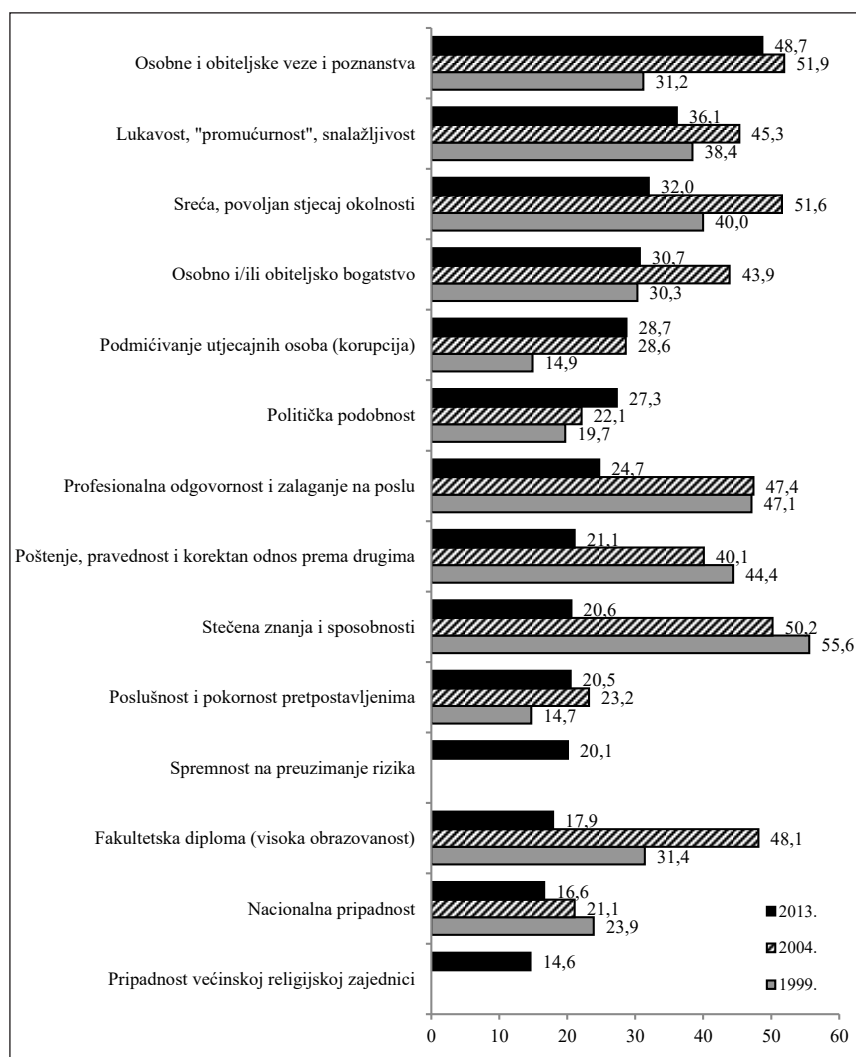
Ukratko, sva korištenja socijalna obilježja diferenciraju mlade u pogledu njihove religijske samoidentifikacije. Tako se kao natprosječno religiozni pokazuju najmlađi ispitanici, žene, stanovnici Dalmacije, nezaposlena i zaposlena mladež, mladi sa završenom osnovnom i trogodišnjom srednjom školom te simpatizeri HDZ-a. K tome, s porastom urbaniziranosti mjesta stanovanja i stupnja obrazovanja oca opada udio religioznih ispitanika. S druge strane, ispodprosječna religioznost prisutna je među mladima u dobi od 20 do 24 godine, studentima, muškarcima i stanovnicima Istre i Primorja te Zagreba. Može se reći da se radi o već dobro poznatim trendovima: viša obrazovna postignuća mladih i njihovih roditelja kao i socijalizacija u visokourbaniziranim i razvijenim sredinama postojano, ali razmjerno blago, utječu na smanjivanje religioznosti mladih.

Tablica 5: Religijska samoidentifikacija s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Religiozni	Neodlučni	Nereligiozni
<i>Spol</i>	$\chi^2=57,33$		
Žene	68,3	14,2	17,5
Muškarci	51,7	23,6	24,7
<i>Dob</i>	$\chi^2=21,21$		
15 – 19 godina	62,6	21,2	16,2
20 – 24 godine	54,4	20,3	25,3
25 – 29 godina	61,9	16,5	21,6
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=58,80$		
Učenici	62,2	20,8	17,0
Studenti	50,1	17,9	32,0
Nezaposleni	64,0	20,9	15,1
Zaposleni	64,5	17,2	18,3
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=65,08$		
OŠ i manje	71,0	17,8	11,2
KV/VKV	65,4	19,7	14,9
Četverogodišnja sred. škola	61,0	17,7	21,3
VŠS, VSS i više	46,2	21,9	31,9
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=21,76$		
OŠ i manje	62,6	20,3	17,1
Ind./zanatska škola	62,7	22,8	14,5
Četverogodišnja sred. škola	56,8	18,6	24,6
VŠS, VSS i više	59,7	15,9	24,3
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=40,09$		
Selo	65,0	20,5	14,5
Grad	58,3	17,1	24,6
Regionalni centar	54,0	16,4	29,6
Zagreb	53,2	21,8	25,00
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=79,75$		
Sjeverna Hrvatska	59,2	20,4	20,4
Središnja Hrvatska	57,4	19,8	22,8
Istra i Primorje	46,4	18,8	34,8
Istočna Hrvatska	62,4	21,1	16,5
Dalmacija	74,2	12,9	12,9
Zagreb	50,9	22,5	26,6
<i>Stranačka preferencija</i>	$\chi^2=83,36$		
HDZ	80,5	13,7	5,8
SDP	55,2	17,5	27,3
Neodlučni	54,5	21,9	23,6
UKUPNO	59,7	19,1	21,2

Uvid u vrijednosti suvremene generacije mladih u Hrvatskoj dopunjavaju tzv. skrivene vrijednosti koje su ispitane posredstvom njihova mišljenja o tome što je u hrvatskom društvu izrazito važno za uspjeh u životu. Pri tome se očekuje da te vrijednosti znatno variraju s obzirom na različite društvene okolnosti i događaja, odnosno da su manje stabilne. Takvu pretpostavku potvrđuju i podaci prikupljeni u tri vala istraživanja korištenjem ljestvice od pet stupnjeva, a u grafikonu 4 komparativno su prikazani rezultati na stupnju "jako važno".

Grafikon 4: Komparativni prikaz percepcije okolnosti važnih za uspjeh u hrvatskom društvu (%)

Kada se promatra samo 2013. godina, uočljivo je da vrh hijerarhije zauzimaju osobne ili obiteljske “veze” i poznanstva, lukavost, “snalažljivost” i “promućurnost”, sreća i povoljan stjecaj okolnosti te osobno i/ili obiteljsko bogatstvo, a zatim slijede podmićivanje utjecajnih i politička podobnost. Valja naglasiti da se listom radi o okolnostima koje ništa ne govore o osobnim kompetencijama i sposobnostima koje bi, pak, trebale biti temelj društvenog uspjeha i napredovanja. Vjerojatno nije slučajno da su upravo takve okolnosti – konkretno, stečena znanja i sposobnosti, fakultetska diploma, profesionalna odgovornost i zalaganje na poslu te poštenje, pravednost i korektan odnos prema drugima – tijekom posljednjeg promatranog desetljeća izgubile na važnosti u očima mladih (za čak 20-30% što se reflektiralo i na veliki pad u rangovima). Te su okolnosti u ranija dva istraživanja bile među najvažnijim faktorima uspjeha i postavlja se pitanje što se u hrvatskom društvu dogodilo od 2004. do 2013. godine da nastanu takve razmjerno radikalne promjene u percepciji mladih. Moguće je tek pretpostaviti da je u tom razdoblju velikom dijelu njih postalo bjelodano da tranzicijski razvoj u Hrvatskoj nije tekao u smjeru stvaranja većih šansi za uspjeh pojedinaca i grupa u regularnom natjecanju i boljeg vrednovanja individualnih postignuća i potencijala. Iskustvo je pokazalo da građani nisu profitirali na željeni način ni od činjenice da je Hrvatska nakon 2000-ih zakoračila u razdoblje demokratske konsolidacije, a ulazak u višegodišnje razdoblje gospodarske krize dodatno je suzio mogućnosti za pristup sve ograničenijim društvenim resursima. Rezultat svega toga je da mladi vjerojatno smatraju kako su meritokratski mehanizmi socijalne promocije dezavuirani jer nepotizam, korupcija i izvrđavanje zakonskih normi znatno više jamče uspjeh u društvu nego oslanjanje na vlastita znanja, vještine i sposobnosti te odgovorno, pošteno i korektno ponašanje. U takvom je kontekstu indikativno da je politička podobnost jedini faktor uspjeha čija važnost kontinuirano raste unatoč nominalnom višestranačju (što bi trebalo smanjivati mogućnosti kadrovske zloupotrebe trenutno vladajućih stranaka) i prigodnim zahtjevima za depolitizacijom, posebice kada je riječ o kadrovskim rješenjima za obavljanje stručnih poslova. Čini se da mladi nisu nasjeli verbalnim zaklinjanjima koja ostaju puka floskula u srazu s uspostavljenom praksom da i dobivanje bilo kakvog posla u javnim službama zahtijeva odgovarajuću potporu vladajuće političke nomenklature. Dobivena tendencija u svakom slučaju sugerira kako je, po sudu nezanimljivog broja mladih, politička podobnost postala jedan od važnijih instrumenata egzistencijalnog zbrinjavanja i socijalnog napredovanja što dio njih, koji se osjećaju blokiranim u ostvarivanju svojih potreba i aspiracija, može pogurati prema formalnom stranačkom angažmanu (a na što ukazuju i drugi rezultati ovoga istraživanja). Ohrabrujuće je tek to da mladi u kontekstu društvenog uspjeha nacionalnoj i religijskoj pripadnosti ne pridaju osobitu važnost pa čak drže da se ona smanjuje (sudeći po podacima o važnosti nacionalne pripadnosti). Uku-

pno gledajući, recentni podaci i trend promjena u percepciji važnosti promatranih faktora društvenog uspjeha sugeriraju da, uz ukorijenjeno oslanjanje na obiteljske socijalne mreže i materijalne resurse, raste percepcija korisnosti obrazaca ponašanja na granici zakonski i etički dopustivog, a slabi vrednovanje stručnih kompetencija i korektnih profesionalnih odnosa.

Okolnosti koje su potrebne za društveni uspjeh faktorskom analizom su se grupirale u tri faktora (ukupne varijance 57,20%) koja zorno govore o tome kako mladi percipiraju suvremeno hrvatsko društvo (tablica 6). U pogledu percepcije važnosti faktora uspjeha mladi su se pokazali nešto manje heterogenima nego u prethodnim slučajevima (tablica 7).

Tablica 6: Faktorska struktura okolnosti važnih za društveni uspjeh

Čimbenici uspjeha u društvu	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Osobne i obiteljske "veze" i poznanstva	.771		
Podmićivanje utjecajnih osoba	.737		
Osobno i/ili obiteljsko bogatstvo	.734		
Lukavost, "snalažljivost", pomućurnost"	.684		
Politička podobnost	.603		
Sreća, povoljan stjecaj okolnosti	.489	.320	
Stečena znanja i sposobnosti		.809	
Profesionalna odgovornost i zalaganje na poslu		.787	
Fakultetska diploma		.726	
Poštenje, pravednosti i korektan odnos prema drugima		.721	
Spremnost na preuzimanje rizika		.461	.386
Pripadnost većinskoj religijskoj zajednici			.872
Pripadnost većinskoj naciji			.858
Poslušnost i pokornost pretpostavljenima	.367		.573
% zajedničke varijance	21,79	19,74	15,67

Faktor 1: socijalna privilegiranost; faktor 2: osobne kompetencije; faktor 3: pripadnost grupi

Tablica 7: Razlike u percepciji faktora uspjeha

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2
<i>Dob</i>	<i>F-omjer=16,61</i>	<i>F-omjer=10,34</i>
15 – 19 godina	-.201	.144
20 – 24 godine	.089	-.006
25 – 29 godina	.081	-.113
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=11,61</i>	<i>F-omjer=6,28</i>
Učenici	-.217	.165
Studenti	.123	-.020
Nezaposleni	-.005	-.051
Zaposleni	.005	-.096
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer=6,32</i>	
OŠ i manje	-.143	
KV/VKV	-.104	
Četverogodišnja sred. škola	.107	
VŠS, VSS i više	.067	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=13,96</i>	<i>F-omjer=6,16</i>
OŠ i manje	-.210	.158
Ind./zanatska škola	-.082	-.021
Četverogodišnja sred. škola	.097	-.067
VŠS, VSS i više	.168	-.078
<i>Regionalna pripadnost</i>		<i>F-omjer=4,74</i>
Sjeverna Hrvatska		.110
Središnja Hrvatska		-.096
Istra i Primorje		-.002
Istočna Hrvatska		.134
Dalmacija		-.143
Zagreb		-.086
<i>Stranačka preferencija</i>	<i>F-omjer=6,56</i>	<i>F-omjer=8,27</i>
HDZ	-.177	.109
SDP	-.022	.123
Neodlučni	.064	-.096

Prvi je faktor nazvan *socijalna privilegiranost* jer dosljedno obuhvaća pretpostavke uspjeha koje počivaju na prednostima koje nisu plod individualnog truda i kompetencija. Analizom varijance ustanovljeno je da socijalnu privilegiranost mladi smatraju to važnijom za društveni uspjeh što su im očevi obrazovaniji. Taj faktor ispodprosječno podržavaju najmlađi ispitanici i oni koji još nisu stekli kvalifikacije ili su završili trogodišnju srednju školu (nasuprot onima koji su završili četverogodišnju srednju školu), učenici (za razliku od studenata i nezaposlenih) te glasači HDZ-a. Istodobno, što su mladi višeg socijalnog porijekla u većoj mjeri prihvaćaju faktor socijalne privilegiranosti. Dobiveni rezultati sugeriraju kako dio mladih koji pripadaju društveno elitnim skupinama (studenti s akademski obrazovanim ocem) - pa su tako

načelno više u mogućnosti okoristiti se povoljnom okolnošću pripadanja socijalno privilegiranim - te oni koji više nisu adolescenti, postaju svjesniji važnosti socijalnih privilegija i oblika ponašanja prilagođenih koruptivnom društvu s rastezljivim tumačenjima zakonskih propisa u ostvarivanju vlastitih životnih ciljeva. Najzanimljivija je, međutim, pozicija simpatizera HDZ-a u čijem se odbijanju važnosti socijalne privilegiranosti može prepoznati lojalnost oficijelno proklamiranim društvenim vrijednostima koje svakako ne uključuju poželjnost nejednakosti šansi zasnovanim na različitim oblicima privilegija i neetičkog ponašanja. A kako se HDZ (samo)razumijeva kao najzaslužnija politička snaga za društveni razvoj (što nužno podrazumijeva i najodgovornija, posebice s obzirom na činjenicu najduljeg obnašanja vlasti u postsocijalističkoj Hrvatskoj), priznavanje prevelike važnosti socijalne privilegiranosti za ostvarivanje individualnog društvenog uspjeha ujedno bi predstavljalo implicitnu kritiku djelovanja HDZ-a u hrvatskom političkom i društvenom prostoru, a što bar od dijela pristaša te stranke nije logično očekivati.

Sadržaju drugoga faktora najviše ogovara naziv *osobne kompetencije* jer su u njemu okupljene okolnosti društvenog uspjeha koje redom govore o individualnim znanjima, vještinama i trudu. Po tome se može smatrati svojevrsnim antipodom faktoru socijalne privilegiranosti, a u skladu s tim su i suprotna obilježja ispitanika koji natprosječno zastupaju važnost osobnih kompetencija. Te kompetencije percipirane su to manje važnima što su ispitanici stariji i što im je otac obrazovaniji, a osobito ih ističu učenici, žitelji Istočne i Sjeverne Hrvatske (nasuprot onima iz Dalmacije) te simpatizeri SDP-a i HDZ-a. Ukratko se može konstatirati da su ovdje ustanovljeni trendovi komplementarni prethodnima jer se jasno vidi da sa sazrijevanjem, i to u obiteljima boljeg društvenog statusa, mladi gube vjeru u važnost osobnih kvaliteta. No ovdje je zanimljivo da pristaše obje najveće hrvatske političke stranke (koje su jedine u posljednjih četvrt stoljeća imale priliku voditi zemlju) iskazuju podjednaku vjeru u važnost osobnih kompetencija što možda odražava osjećaj da je njima bliska politička opcija stvorila prostor za željenu individualnu afirmaciju.

Pripadnosti grupi kao faktor uključuje važnost pripadnosti većinskoj naciji i religiji uz poslušnost pretpostavljenima što govori o svojevrsnom autoritarnom refleksu i vjeri u povoljan utjecaj okolnosti za koje ponovo nije zaslužan pojedinac. Sudeći po tome da su te okolnosti među (naj)slabije prihvaćenima, moguće je pretpostaviti da zastupanje tog faktora nije rašireno u mladoj populaciji, a analiza je pokazala da u tom pogledu između njih nema statistički značajnih razlika. Drugim riječima, sve promatrane podskupine mladih u podjednakoj mjeri (ne)prihvaćaju važnost pripadnosti grupi za osobni društveni uspjeh.

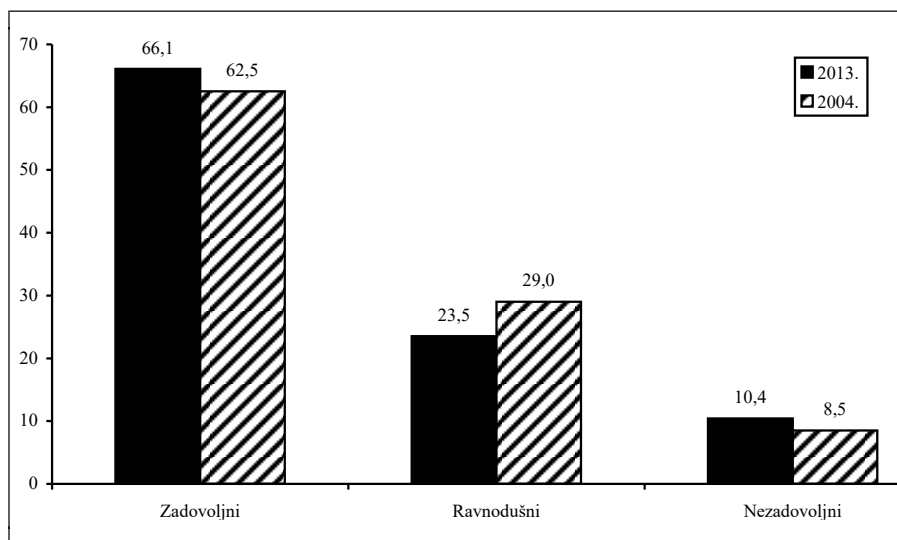
Gledajući navedene nalaze o faktorima uspjeha u hrvatskom društvu integralno, najuočljivije je kako uz istodobni rast percepcije presudne uloge raznih oblika privilegija i nekih oblika beskrupuloznog ponašanja, opada isticanje važnosti osobnih kompetencija i ulaganja truda. Drugi važan trend pokazuje da, kako se mladi približavaju vremenu kada bi se trebali u potpunosti integrirati u društvo, postaju

sve uvjereniji kako im za željeni uspjeh osobne kompetencije nisu dostatne ako nisu dobrano pojačane korištenjem određenih privilegija, što zacijelo kod mnogih izaziva razočaranost i nezadovoljstvo.

3. (Ne)zadovoljstvo životom i percepcija budućnosti

Pretpostavka je da se prethodno prikazana percepcija društvenog miljea, u kojeg se većina mladih tek treba adekvatno uključiti te u njemu i funkcionirati, i promjene koje su u tom pogledu registrirane odražavaju na zadovoljstvo mladih vlastitim životom. Međutim, kako podaci iz dva posljednja vala istraživanja sugeriraju, zadovoljstvo životom je uvelike stabilno, odnosno uglavnom neovisno o društvenim kretanjima (grafikon 5).

Grafikon 5: Komparativni prikaz (ne)zadovoljstva životom (%)

Konkretno govoreći, unatoč kriznom društvenom okruženju broj zadovoljnih ispitanika je više blago narastao nego udio nezadovoljnih, a što se dogodilo nauštrb ispitanika koji nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni. Kako su ti pomaci vrlo mali, može se konstatirati da oko dvije trećine mladih u Hrvatskoj posljednje desetljeće iskazuje zadovoljstvo životom nasuprot desetini onih koji ostaju nezadovoljni. To navodi na zaključak kako (ne)zadovoljstvo životom razmjerno malo ovisi o konkretnim društvenim okolnostima pa je logično pretpostaviti da presudnu ulogu imaju obiteljski odnosi i socijalne mreže (prijatelji, kolege, susjedi) u koje su mladi uključeni.

Daljnjom analizom je ustanovljeno kako (ne)zadovoljstvo životom osrednje, ali znakovito varira s obzirom na korištena socijalna obilježja mladih (tablica 8).

Tablica 8: (Ne)zadovoljstvo životom s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Zadovoljni	Neutralni	Nezadovoljni
<i>Dob</i>	$\chi^2=43,11$		
15 – 19 godina	76,0	16,1	7,9
20 – 24 godine	64,5	21,7	10,8
25 – 29 godina	59,2	28,7	12,1
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=123,72$		
Učenici	76,6	16,5	6,9
Studenti	74,3	19,1	6,6
Nezaposleni	46,1	33,3	20,6
Zaposleni	61,5	28,0	10,5
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=72,92$		
OŠ i manje	74,5	16,8	8,7
Ind./zanatska škola	45,0	38,1	16,9
Četverogodišnja sred. škola	64,1	26,0	9,9
VŠS, VSS i više	71,8	19,8	8,4
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=50,07$		
Sjeverna Hrvatska	72,2	18,6	9,2
Središnja Hrvatska	67,3	27,2	5,5
Istra i Primorje	78,1	17,6	4,3
Istočna Hrvatska	58,8	25,2	16,0
Dalmacija	63,1	25,6	11,3
Zagreb	60,9	27,8	11,3
UKUPNO	66,1	23,5	10,4

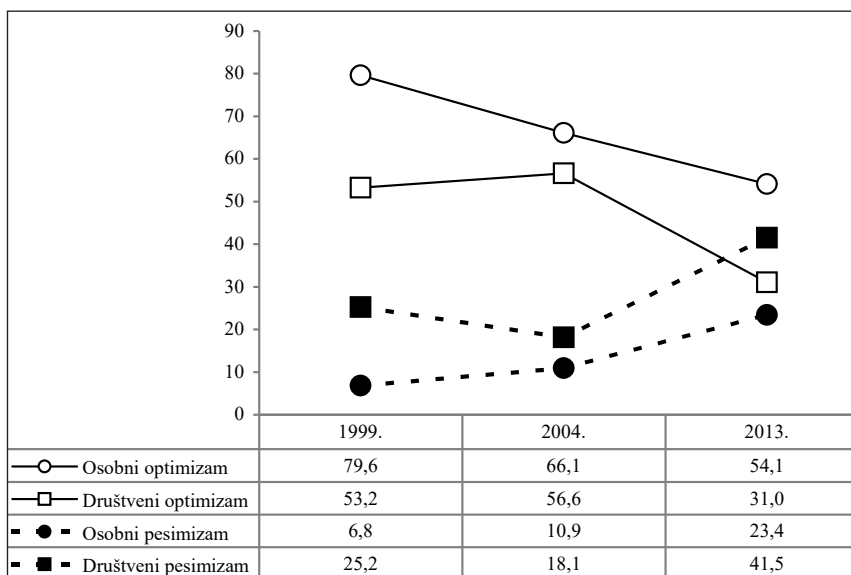
Indikativno je kako nezadovoljstvo životom raste s dobi ispitanika³ što je još jedan indikator tegobnosti životnog razdoblja u kojemu se očekuje socioekonomsko osamostaljivanje i integracija mladih u društvo pri čemu priličan broj njih postaje svjestan da će neke životne aspiracije teško ostvariti ili čak možda morati odustati od njih. Uz najstariju mladež se po životnom nezadovoljstvu izdvajaju još ispitanici iz Istočne Hrvatske te osobito nezaposleni i oni koji su završili trogodišnju strukovnu školu, u tolikoj mjeri da u potonjim podskupinama manje od polovice anketiranih

³ Da ta tendencija nije slučajna pokazuje usporedba (ne)zadovoljstva životom mladih i starijih u istraživanju iz 2004. godine (Bouillet, 2007: 241). Ustanovljeno je, naime, da su stariji za desetak postotaka manje zadovoljni vlastitim životom od mladih i ujedno nešto češće ravnodušni i nezadovoljni.

iskazuje životno zadovoljstvo. Kao najzadovoljniji svojim životom pokazuju se pak najmlađi ispitanici, učenici i studenti, oni koji su završili osnovnu školu ili fakultet, kao i stanovnici Istre i Primorja te Sjeverne Hrvatske. Ovi nalazi sugeriraju da na životno (ne)zadovoljstvo ipak jednim dijelom utječu društveno uvjetovane okolnosti zbog čega nije neobjašnjivo kako su svojim životom najmanje zadovoljni nezaposleni s kvalifikacijama za radnička zanimanja i stanovnici Istočne Slavonije gdje je gospodarska situacija među najlošijima u Hrvatskoj.

Percepcija društvene i osobne budućnosti mladih pokazuje unekoliko različite tendencije nego u slučaju (ne)zadovoljstva životom. Ovoga puta se pokazuje da su osobni i društveni optimizam/pesimizam manje stabilni pokazatelji (grafikon 6) zbog čega se može pretpostaviti i da su podložniji različitim utjecajima iz društvene okoline.

Grafikon 6: Komparativni prikaz osobnog i društvenog optimizma i pesimizma mladih (%)

Osobito je vidljivo stalno opadanje optimizma (procjena da će budućnost biti mnogo ili nešto bolja od sadašnjosti) i rast pesimizma (procjena da će budućnost biti mnogo ili nešto gora od sadašnjosti) u pogledu vlastite budućnosti, dok društveni optimizam i pesimizam variraju u skladu sa situacijom u hrvatskom društvu (pa i šire). Konkretno, od 2004. do 2013. godine dogodio se drastičan porast očekivanja kako će budućnost hrvatskog društva biti mnogo ili nešto gora od sadašnjosti i opadanje očekivanja da će ta budućnost biti bolja. Takvi trendovi su očekivani i svjedoče kako su mladi svjesni društvene realnosti i dubine ekonomskih i socijalnih problema

s kojima se od 2008. godine suočavaju Hrvatska i većina europskih zemalja. Pritom mladi postojano ostaju veći optimisti kada je u pitanju osobna perspektiva nego kad je riječ o društvu u cjelini⁴. To je svakako jedan od indikatora njihova pouzdanja u vlastite resurse (uključujući i obiteljske) koji bi im trebali omogućiti bolju budućnost i kada društvene okolnosti nisu povoljne.

U percepciji osobne i društvene budućnosti mladi su zamjetno homogeni (tablica 9).

Tablica 9: Osobni i društveni optimizam i pesimizam s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Osobna budućnost			Društvena budućnost		
	Bolja	Ista	Gora	Bolja	Ista	Gora
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=64,61$					
Učenci	56,2	21,8	22,0			
Studenti	66,6	18,4	15,0			
Nezaposleni	45,1	24,4	30,5			
Zaposleni	44,6	26,7	28,7			
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=46,26$					
OŠ i manje	55,2	21,9	22,9			
Ind./zanatska škola	34,2	26,3	39,5			
Četverogodišnja sred. škola	55,2	22,8	22,0			
VŠS, VSS i više	62,0	20,4	17,6			
<i>Stranačka preferencija</i>				$\chi^2=47,89$		
HDZ				29,2	35,0	35,8
SDP				43,1	29,0	27,9
Neodlučni				25,8	26,2	48,0
UKUPNO	54,1	22,5	23,4	31,0	28,5	41,5

Kada je riječ o osobnom optimizmu/pesimizmu, javljaju se samo dvije, ali indikativne statistički značajne razlike: znatno više osobnog optimizma iskazuju studenti i akademski obrazovana mladež, dok su nezaposleni i zaposleni sa završenom trogodišnjom strukovnom školom natprosječno pesimisti. Očito je da su mladi dobrim dijelom svjesni kako gospodarskih kretanja (npr. deindustrijalizacija zasigurno ne

⁴ Istraživanje iz 2004. godine ukazalo je na znakovite razlike s obzirom na dob, odnosno između mladih i starijih, i kada je riječ o percepciji osobne i društvene budućnosti (Ilišin, 2011: 114). Najzanimljivije je da su mladi znatno više optimistični i rjeđe pesimistični u pogledu osobne budućnosti nego stariji, dok su u vezi viđenja društvene budućnosti potpuno suglasni. Na osnovi toga se može zaključiti kako činjenica da su mladi na početku zrelog životnog puta rezultira njihovim većim očekivanjima i nadanjima. Istodobno, situacija da ljudi u starijim godinama imaju više iskustva u koje je ugrađena i povijest odustajanja od nekih aspiracija iz mladosti kao i činjenica kako pred sobom imaju manje vremena, energije i zdravlja za njihovo ostvarivanje rezultira slabljenjem nade da bi se u budućnosti mogla doгодiti bitna poboljšanja na individualnom planu.

konvenira mladima kvalificiranima za industrijska zanimanja kao što i nezaposleni ne vide mogućnosti za osobni prosperitet u uvjetima gospodarske recesije) tako i osobnih kompetencija kojima raspolažu pa na njima grade optimizam ili pesimizam u pogledu vlastite budućnosti.

Raširenost društvenog optimizma i pesimizma među mladima je izrazito ravnomjerna bez obzira na njihove različite socijalne karakteristike. ustanovljena je samo jedna statistički značajna razlika i to s obzirom na stranačke preferencije. Najdosljedniji su ispitanici koji ne podržavaju ni jednu stranku: oni su najmanji optimisti i najizraženiji pesimisti. Indikativni su i rezultati pristaša SDP-a: oni su 2013. godine (kada je vlast na nacionalnoj razini obnašala koalicija predvođena tom strankom) odskakali po svom znatno većem optimizmu i primjetno manjem pesimizmu. U ustanovljenim trendovima teško je ne prepoznati politički uvjetovano viđenje bliske društvene budućnosti: oni koji ne simpatiziraju ni jednu stranku nemaju vjere u budućnost jer za njih ne postoji politička opcija koja bi mogla jamčiti društveni boljitak, oni koji su glasači vladajuće stranke, "ugodeni" su da više zamjećuju neke pozitivne društvene trendove i zanemaruju one negativne, dok simpatizeri stranke koja je već bila i u budućnosti će prije ili poslije biti vladajuća u iščekivanju balansiranja između pesimizma i optimizma.

Zaključno se može konstatirati da je većinski optimistički pogled mladih na osobnu budućnost komplementaran njihovom iskazanom zadovoljstvu vlastitim životom. Točnije rečeno, zadovoljstvo životom je desetak posto veće od osobnog optimizma, što sugerira da je zadovoljstvo životom stabilnije od osjećaja optimizma. Štoviše, integralan uvid pokazuje kako je zadovoljstvo vlastitim životom najotpornije, dok je osobni optimizam djelomice, a društveni optimizam najmanje imun na utjecaje realnih gospodarskih i društvenih kretanja.

4. Zaključni osvrt

Vrijednosti analizirane u ovom poglavlju predstavljaju segment individualnih i društvenih vrijednosti koji uključuje životne ciljeve, interese i percepciju okolnosti važnih za uspjeh u hrvatskom društvu, a za dopunu tih uvida analizirano je opće (ne)zadovoljstvo mladih vlastitim životom zajedno s percepcijom osobne i društvene budućnosti. Pozornost je usmjerena na hijerarhiju i strukturu vrijednosti te diferenciranje mladih u pogledu njihova prihvaćanja. U svrhu detektiranja eventualnih promjena u zastupanju promatranih vrijednosti komparirani su podaci iz tri istraživanja mladih provedenih 1999., 2004. i 2013. godine.

Analiza longitudinalno praćenih vrijednosti (interesa i životnih ciljeva) mladih pokazala je da je njihova hijerarhija relativno stabilna. Tako tijekom promatranih

petnaestak godina (kao i u neka ranija vremena) među mladima dominiraju vrijednosti iz privatne sfere koje su usmjerene na individualnu afirmaciju i samorealizaciju (samosvojnost te materijalni i profesionalni status), hedonizam (dokoličarenje, prijateljstva i poznanstva, zabava i razonoda, putovanja, seks i ljubav) i obitelj, dok su znatno slabije prihvaćene vrijednosti iz javne domene kao što su vojska, politika, vjera i nacija. Govoreći pak u kategorijama R. Ingleharta, okosnicu vrijednosnog sustava mladih čini mješavina materijalističkih i postmaterijalističkih uz primjetnu prisutnost tradicionalističkih vrijednosti.

Unutar setova najviše i najmanje zastupanih vrijednosti zbivale su se stanovite promjene rangova, pri čemu je prvo rastao interes za gotovo sve ispitivane pojave, kao što je raslo i isticanje gotovo svih životnih ciljeva, da bi u drugoj dekadi 21. stoljeća došlo do znatnog pada prihvaćanja svih vrijednosti i interesa. Početni trend rasta može se protumačiti kao pokazatelj poticajnog djelovanja novih društvenih okolnosti, odnosno tranzicijskog pa konsolidacijskog razdoblja, što je zacijelo doživljeno kao otvaranje novih šansi i perspektiva. Nastavno na takvo tumačenje noviji trend opadanja zastupanja ispitivanih vrijednosti mogao bi se dobrim dijelom objasniti kao odgovor mladih na sužavanje istih tih šansi i perspektiva uzrokovano višegodišnjom gospodarskom i društvenom krizom. U prilog takvom tumačenju govore i rezultati istraživanja okolnosti važnih za uspjeh u hrvatskom društvu koji jasno ukazuju na porast percepcije važnosti socijalne privilegiranosti nauštrb osobnih kompetencija i sposobnosti.

Suvremena generacija mladih iskazala je većinsko zadovoljstvo vlastitim životom i životni optimizam, i to trajno više na osobnom nego na društvenom planu. Potonje upućuje na očekivanja mladih kako biologijom s pripisanim joj socijalnim konotacijama mogu kompenzirati neka društvena ograničenja, odnosno da se uzdaju u svoj (prolazni) resurs mladosti kao potencijal koji im omogućuje povoljniju perspektivu i kad društvo zakaže. No ovi kao i prethodni podaci prije svega pokazuju kako je među mladima na djelu proces distanciranja od društva. Takva individualizacija svjedoči da je hrvatsko društvo na tragu suvremenih svjetskih trendova i ujedno signalizira kako sve više zakazuju društveni mehanizmi i autoriteti koji trebaju biti u funkciji optimalne društvene integracije mladih.

Mladi nisu potpuno suglasni u prihvaćanju promatranih vrijednosti. Koje će vrijednosti preferirati ponajviše ovisi o njihovim obrazovnim postignućima, socio-profesionalnom statusu i stranačkim preferencijama, osrednje o dobi, obrazovanju oca te regionalnoj i religijskoj pripadnosti, a najmanje o spolu i domicilu. Ovakve tendencije pokazuju da u izgradnji sustava vrijednosti mladih komplementarno sudjeluju situacijske okolnosti, osobne kompetencije i socijalizacijski agensi uz politička opredjeljenja. U tom kontekstu zanimljiv je razmjerno slab utjecaj rodne pripadnosti i (ne)urbaniziranosti sredine u kojoj mladi žive jer je riječ o obilježjima koja

su prije nekoliko desetljeća znatno više pridonosila diferenciranju mladih. Trend smanjivanja rodni i ruralno-urbanih razlika zacijelo se može promatrati kao efekt modernizacije i globalizacije posredovane novim tehnologijama što se reflektira na različita područja svakodnevnoga života mladih, pa tako i na izgradnju njihova svijeta vrijednosti i odnosa prema životu. Ipak, sumarno gledajući, uočljiva je podjela na mlade koji su spoznajno, kritički i modernistički orijentirani – među kojima su natprosječno zastupljeni studenti i oni s akademskim obrazovanjem te porijeklom iz razvijenijih regija i obitelji višeg socijalnog statusa - naspram onih koji protežiraju tradicionalističke vrijednosti, a to su češće mladi nižeg socijalnog porijekla i obrazovnih postignuća koji su religiozni i dolaze iz manje razvijenih regija. Otuda se može reći da ustanovljeno diferenciranje mladih, unatoč nekim promjenama, slijedi već sociološki dobro poznate linije polarizacije između zagovornika (post)modernizma i tradicionalizma.

Mladi su primjetno homogeniji kada je u pitanju njihovo (ne)zadovoljstvo životom i percepcija osobne i društvene budućnosti. Malobrojne razlike i u ovom slučaju uglavnom generirane obrazovnim postignućima i socioprofesionalnim statusom mladih.

Zaključno treba ponoviti kako su rezultati ove analize potvrdili da su vrijednosti relativno stabilne te da je njihova hijerarhija u ograničenom opsegu osjetljiva na društvene događaje i promjene. To upućuje na pretpostavku kako dublje strukturne promjene vrijednosti ovise o epohalnim i civilizacijskim promjenama, koje se zbivaju postupno i zahvaćaju sve aspekte organizacije društvenog života, od tehnologije do kulturnih obrazaca. Drukčije rečeno, društvene transformacije unutar određenog civilizacijskog okruženja uzrokuju veće ili manje pomake u hijerarhiji vrijednosti što je nedostavno za temeljito prestrukturiranje vrijednosnog sustava. Također treba još jednom upozoriti na trend slabljenja prihvaćanja većine promatranih vrijednosti što je vjerojatno posljedica višegodišnje gospodarske i društvene krize. Ta tendencija zacijelo je indikator opadanja entuzijazma i aspiracija mladih u socioekonomski nepovoljnim i društveno nestabilnim okolnostima. Pritom društvena konstelacija koja istodobno inkorporira mnogostruke utjecaje procesa globalizacije i utjecaje gospodarske i društvene krize ne pogoduje samo pojavi vrijednosnog pluralizma nego i vrijednosnog relativizma. Vodi li to društvenoj anomiji ili uspostavi nekakvog novog i drukčijeg sustava vrijednosti, pokazat će budućnost koju najavljuju sve brže i dalekosežnije globalne promjene.

Literatura

- Bauman, Z. (2011): *Tekuća modernost*. Zagreb: Pelago.
- Beck, U. (1992): *Risk Society. Towards the New Modernity*. London: Sage.
- Beck, U.; Beck-Gerusheim, E. (2002): *Individualization*. London: Sage.
- Brommick, R.; Swallow, B. L. (2001): Parties, Lads, Friends, Love and Newcastle United: a study of young people values. *Educational Studies*, 27(2): 143-158.
- Bouillet, D. (2007): (Ne)zadovoljstvo životom i obrasci komunikacije mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 237-266.
- Casas, F.; Figuer, C.; Gonzales, M.; Malo, S. (2007): The Values Adolescents Aspire to, Their Well-being and the Values Parents Aspire to for Their Children. *Social Indicators Research*, 84: 271-290.
- Cifrić, I. (1996): Tranzicija i transformacija - između norme i prakse. *Socijalna ekologija*, 5(2): 135-153.
- Cummins, R. A. (1998): The second approximation to an international standard of life satisfaction. *Social Indicators Research*, 43: 307-334.
- Čulig, B.; Fanuko, N.; Jerbić, V. (1982): *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH.
- Diener, E.; Emmons, R. A.; Larsen, R. J.; Griffin, S. (1985): The satisfaction with life scale: A measure of life satisfaction. *Journal of Personality Assessment*, 49: 71-75.
- Diener, E.; Napa Scollon, C. K.; Oishi, S.; Dzokoto, V.; Suh, E. M. (2000): Positivity and the construction of life satisfaction judgements: global happiness is not the sum of its parts. *Journal of Happiness Studies*, 1(1): 89-176.
- Ehrhardt, J. J.; Saris, W. E.; Veenhoven, R. (2000): Stability of life-satisfaction over time. *Journal of Happiness Studies*, 1(2): 177-205.
- Ferić, I. (2009): *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: prihologijski pristup*. Zagreb: Alinea.
- Giddens, A.; Beck, U.; Lash, S. - ur. (1994): *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press.
- Helve, H. (2016): A longitudinal perspective on worldviews, values and identities. *Journal of Religious Education*, DOI: 10.1007/s40839-016-0021-5.
- Holland, J.; Thomson, R. (1999): *Youth values: identity, diversity and social change*. London: South Bank University.
- Iadova, M. A. (2013): The Modern and the Traditional in the Values of Post-Soviet Young People. *Russian Education and Society*, 55(1): 54-75.
- Ilišin, V. (1988): Interesi i slobodno vrijeme, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH/Institut za društvena istraživanja, 119-131.
- Ilišin, V. (2002): Interesi i slobodno vrijeme mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 269-302.
- Ilišin, V. (2002a): Mladost, odraslost i budućnost, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 27-46.

- Ilišin, V. (2007): Društveni status, problemi i budućnost mladih, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 39-83.
- Ilišin, V. (2007a): Slobodno vrijeme i interesi mladih, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 179-101.
- Ilišin, V. (2011): Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48(3): 82-122.
- Ilišin, V.; Gvozdanović, A. (2016): Struktura i dinamika vrijednosti mladih u Hrvatskoj, u: Sekulić, D. (ur.): *Vrijednosti u hrvatskom društvu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 169-197.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2007): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Inglehart, R. (1977): *Silent revolution. Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1999): Postmodernization Erodes Respect for Authority but Increases Support for Democracy, u: Norris, P. (ed.): *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press, 236-256.
- Inglehart, R.; Baker, W. E. (2000): Modernization, cultural change and persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65: 19-51.
- Karajić, N. (2000): *Politička modernizacija. Prilozi sociologiji hrvatskog društva*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo/Filozofski fakultet.
- Karvonen, S.; Young, R.; West, P.; Rahkonen, O. (2012): Value orientations among late modern Youth – a cross-cultural study. *Journal of Youth Studies*, 15(1): 33-52.
- Kluckhohn, C. (1962): Values and Value Orientation in the Theory of Action, u: Parsons, T., Shils, E. (eds): *Toward a General Theory of Action*. New York: Harper and Rowe, 391-436.
- Krahn, H. J.; Galambos, N. L. (2014): Work values and beliefs of 'Generation X' and 'Generation Y'. *Journal of Youth Studies*, 17(1): 92-112.
- Labus, M. (2000): Vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu. *Sociologija sela*, 38(1-2): 169-204.
- Lindh, K.; Korhonen, V. (2010): Youth values and value changes from cultural and transnational perspectives, u: Korhonen, V. (ur.): *Cross-cultural Lifelong Learning*. Tampere: Tampere University Press, 135-166.
- Marinović, D. (1988): Mladi i religija, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: CDD/IDIS, 183-198.
- Maslow, A. H. (1987): *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row.
- Pantić, D. (1980): *Priroda interesovanja*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSOS.
- Radin, F. (1988): Hijerarhije i strukture društvenih vrijednosti, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH/Institut za društvena istraživanja, 99-118.
- Radin, F. (2002): Vrijednosne hijerarhije i strukture, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 47-78.

- Radin, F. (2007): Vrijednosti mladih Hrvata, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 137-156.
- Radin, F. (2014): Odnos studenata prema etnicitetu, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 199-220.
- Rokeach, M. (1973): *The Nature of human values*. New York: Free Press.
- Salmela-Aro, K.; Nurmi, J. E. (1997): Goal contents, well-being and life context during the transition to university: a longitudinal study. *International Journal of Behavioural Development*, 20(3): 471-491.
- Schwartz, S. H.; Rubel, T. (2005): Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6): 1010-1028.
- Sekulić, D. (2014): *Identitet i vrijednosti. Sociološka studija o hrvatskom društvu*. Zagreb: Politička kultura.
- Županov, J. (1995): *Poslije potopa*. Zagreb: Globus.
- Županov, J. (2002): *Od 'komunističkog pakla' do 'divljeg kapitalizma'*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Mirjana Adamović
Ana Maskalan

POGLED IZ RODNE PERSPEKTIVE NA NEKE VRIJEDNOSTI I INTERESE MLADIH

1. Uvod

Razumijevanje odnosa između muškaraca i žena te odnosa moći između njih ključno je za razumijevanje načina na koji funkcioniraju grupe, organizacije i čitava društva. Ljudska diferencijacija na rodnoj osnovi, tj. svojevrsna rodna dijalektika, temeljni je fenomen koji utječe na gotovo svaki aspekt čovjekove svakodnevice (Bussey, Bandura, 1999). Njezino zanemarivanje stvara ne samo manjkavu znanost nego dalekosežno dovodi do perpetuiranja društvenih nejednakosti. Mlade žene i mladi muškarci, koji su u ovom istraživanju podjednako zastupljeni, nalaze se pred različitim životnim izazovima te u svojim stavovima i praksama mogu, s obzirom na svoj spol, konvergirati, ali i divergirati. U ovom smo radu odlučili obratiti pažnju na neke od divergencija te ih tumačiti iz odabranih teorijskih pozicija.

Prva od teorijskih pozicija jest feministička jer prati uspostavu rodnih uloga i odnosa, naglašavajući pritom ulogu patrijarhata u održavanju neravnopravnog položaja žena. Neravnopravnost podrazumijeva rodnu stratifikaciju, odnosno uspostavu rodno hijerarhizirane društvene ljestvice na kojoj muškarci zauzimaju privilegirane pozicije i posjeduju veću moć od žena. Društveno angažirani karakter feminističke teorije očituje se u nastojanju uspostave rodne ravnopravnosti muškaraca i žena. Rodna ravnopravnost pritom podrazumijeva „ukidanje svih društvenih dimenzija stratifikacije između žena i muškaraca, bez obzira na njihove međusobne biološke razlike“ (Galić, 2012), a „na temelju pripadnosti ljudskoj zajednici“ (Kašić i dr., 2005). Rodnu ravnopravnost valja promatrati u kontekstu procesa modernizacije koji simultano vode rastu udjela žena u javnom životu kao i demokratizaciji društva. Ta su dva procesa u međusobnoj ovisnosti, što znači da rodna ravnopravnost nije samo konzekvenca procesa modernizacije, nego je i važan faktor u procesima demokratizacije. Rodna ravnopravnost igra ključnu ulogu u procesu promjene stavova i vrijednosti od materijalističkih prema post-materijalističkima što je povezano i s međugeneracijskom promjenom, prema kojoj je zamjetan prijelaz od generacija koje su zagovarale vrijednosti vezane uz ekonomsku i fizičku sigurnost, prema novim generacijama kojima su bliže vrijednosti samoizražavanja, subjektivnog blagostanja i kvalitete života (Inglehart i dr., 2002). U realnosti, međutim, postojanje demo-

kratskih institucija ne jamči rodnu ravnopravnost zbog sporih socijalnih i kulturnih promjena koje prate ekonomski razvoj. Dapače, u istraživanjima Ingleharta i dr. pokazalo se kako se razlike u dostignutoj rodnoj ravnopravnosti u različitim državama mogu tumačiti temeljem strukturalnih karakteristika društava što uključuje različite kulturološke tradicije (npr. religijske, kolonizacijske) kao i ekonomski razvoj. Tako su npr. osobine ženske radne snage u bivšim socijalističkim zemljama specifične u odnosu na zapadne zemlje Europe: žene već generacijama participiraju u javnoj sferi, odnosno rade za plaću - što je povezano s visokom zaposlenošću u vrijeme socijalizma – te su one tako preuzele (su)odgovornost za materijalne resurse obitelji. Istovremeno, postoji visoki udjel neplaćenog rada ili „mikro razine žrtvovanja“ što podrazumijeva svakodnevnu brigu za obitelj i sve njezine članove, a u količini vremena čak premašuje rad za plaću (Hughson, 2015). Visok stupanj ovisnosti članova obitelji o ženskom radu u kući i izvan nje (zbog nedostatka financijskih resursa) nije doveo do erozije moći žena, nego dapače, takva „nadeksploatacija“ za neke je svojevrsni prijelazni oblik prema egalitarnijim odnosima. Potonje potvrđuju i mlađe generacije žena koje sve više usvajaju strategije samo-investiranja, a odbacuju prakse samo-žrtvovanja (Marody, Poleszczuk, 2000, prema Hughson, 2015).

Sljedeća, intersekcionalna teorija pristupa subjektima kao nositeljima višestrukih identiteta, a otuda i kao (pod)nositeljima višestrukih diskriminacija. Ovakav teorijski okvir koristi se za razumijevanje načina na koje se sustavne nepravde i društvene nejednakosti pojavljuju na višestrukoj i višedimenzionalnoj osnovi (Crenshaw, 1989) te ih pomaže adresirati. Identiteti o kojima je ovdje riječ mogu biti uvjetovani spolom, klasom, rasom, dobi, etničkom ili vjerskom pripadnošću, seksualnom orijentacijom i slično. Intersekcionalnost se odnosi na činjenicu kako jedna te ista osoba može spadati u nekoliko međusobno različitih diskriminiranih grupa, pri čemu ovo višestruko članstvo stvara iskustva diskriminacije bitno različita od onih kojima su pogođeni članovi samo jedne grupe. U kontekstu ovog istraživanja teorija intersekcionalnosti je primijenjena na mlade žene, dakle osobe koje trpe diskriminaciju zbog svoje dobi i zbog svojeg spola. Parafrazirajući K. Crenshaw smatramo kako mlade žene ponekad trpe slične oblike diskriminacije kao i druge žene; ponekad dijele slična iskustva s mladim muškarcima; ponekad trpe dvostruku diskriminaciju, tj. izložene su zbroju diskriminirajućih praksi usmjerenih prema mladima i prema ženama. A ponekad, što je ključna točka intersekcionalne teorije, one trpe specifičan oblik diskriminacije zato što su mlade žene. Kad se o intersekcionalnosti dobi i roda radi, istraživanja se u većem broju orijentiraju prema ženama starije dobi, budući da ih siromaštvo, bolesti i društvena isključenost pogađaju češće nego ostale žene (Bradley, 1996; Schein, Haruvi, 2015)¹. To ne znači da mlade žene ne trpe i niz

¹ Arber i Ginn (1991, prema Bradley, 1996) tvrde kako žene u starijoj dobi trpe dvostruku socijalnu isključenost: one nisu samo pogođene gubitkom uloge u kapitalističkom sustavu proizvodnje, poput starijih muškaraca, nego i gubitkom reproduktivnih sposobnosti.

drugih problema. Onaj primarni tiče se činjenice kako su mlade žene pod snažnim utjecajem prevladavajućih određenja ženskosti i njezina vezivanja uz obiteljski život i majčinstvo (Bradley, 1996). Posljedice navedenoga očituju se na nekoliko razina. Premda se mlade žene danas obrazuju u većoj mjeri nego muškarci (DZS, 2016), školski sustavi, unatoč određenim reformama, i dalje promoviraju „patrijarhalne školske režime“ (Jarić, Sokolovska, 2014) te raspoložu nastavnim sadržajima koji mlade žene usmjeravaju prema rodno stereotipnim zanimanjima (Baranović i dr., 2008). Na tržištu rada one trpe seksualno uznemiravanje, niže plaće i diskriminaciju zbog trudnoće i majčinstva (Ljubičić, 2014; Barada, Primorac, 2014). Mladim se ženama redovno uskraćuju njihova reproduktivna prava kao i sloboda upravljanja vlastitim tijelom (Galić, 2006; 2014). Kad se uz svoju mladost i ženskost nose još i s nepoželjnom seksualnošću (lezbijke) (Mršević, 2014) ili etničkom pripadnošću (Romkinje) (Savić, 2010) spirali diskriminacije, čini se, nema kraja.

Unatoč pozitivnim stranama modernizacijskih procesa oni su, kad je o mladima riječ, doveli do njihova „neizvjesnijeg i tegobnijeg traganja za identitetom i individualnim strategijama društvene integracije“, što je posljedica „slabljenja tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obrazaca ponašanja s generacije na generaciju“ (Ilišin, 2008: 224). Uz to, sve dulje obrazovanje i otežano zapošljavanje rezultira sve sporijim preuzimanjem profesionalnih, obiteljskih i javnih društvenih uloga (Ilišin, Radin, 2002; Ilišin, 2008), čime se odgađa njihova društvena integracija.

Smještanjem odabranih rezultata istraživanja u naznačeni teorijski okvir nastojat ćemo objasniti dobivene rodne razlike te ukazati na njihove stereotipne dimenzije.

Cilj i metodologija rada

Produbljena analiza rodnih razlika primijenjena je na neke vrijednosti i interese mladih koji su interpretirani u sklopu drugih dionica ovoga istraživanja. Vrijednosti i interesi mladih odabrani su zato što su se upravo od svih analiziranih ljestvica u ove dvije pokazale najveće razlike u odgovorima između mladih muškaraca i žena. Osim toga, ljestvica demokratskih vrijednosti uključivala je vrednotu rodne ravnopravnosti.

Odabrane su dvije ljestvice u skladu s čime su formulirani ciljevi kojima se nastoji istražiti:

1. spolno/rodna diferencijacija u (ne)prihvatanju liberalno-demokratskih odnosno vrijednosti ustavnog poretka;
2. spolno/rodna diferencijacija u iskazivanju interesnih orijentacija.

U analizi smo pošli od pretpostavke kako će spol biti jedna od ključnih varijabli u prihvaćanju ili odbacivanju jedne od demokratskih vrijednosti (rodna ravnopravnost). Nadalje, pretpostavili smo kako će spolno/rodna razlika biti uočljiva i na ljestvici koja ispituje interese žena i muškaraca. U skladu s dosadašnjim teorijskim i empirijskim spoznajama, očekuje se da će mlade žene imati izraženije preferencije vezane uz privatno područje, a muškarci izraženije preferencije vezane uz javno područje života. Podaci su obrađeni postupcima univarijatne i bivarijatne analize.

2. Demokratske vrijednosti iz rodne perspektive

Vrijednosti i interesi o kojima je ovdje riječ u većoj su mjeri razrađeni u poglavljima ove knjige *Mladi i politika: trendovi diskontinuiteta* (V. Ilišin) i *Vrijednosti, životno (ne)zadovoljstvo i percepcija budućnosti mladih* (V. Ilišin i A. Gvozdanović). Za potrebe ovoga rada dostatno je podsjetiti kako vrijednost kao „kogniciju poželjnoga ili prihvatljivijeg“ F. Radin (2007) dovodi u vezu s nužnošću zadovoljavanja ljudskih potreba. Pritom, on polazi od rada A. Maslowa koji je, razradivši ljestvicu ljudskih potreba (na najnižu točku stavljajući potrebu za hranom, odjećom i zaštitom, a na najvišu potrebu za samo-aktualizacijom, tj. za ispunjenjem svih svojih potencijala), posjedovanje demokratskih vrijednosti odredio ključnim za psihološku zrelost (i psihološko zdravlje) svakog pojedinca (usp. Maslow, 1957; Radin, 2007). Demokratske vrijednosti poput tolerancije, dostojanstva ili slobode izbora za Maslowa predstavljaju preduvjet življenja u svojoj punini ali i nužnu pretpostavku održanja društvene stabilnosti i mira. Upravo zato od velike je važnosti da ih mladi razumiju i prihvaćaju.

U ovom smo istraživanju na uzorku mladih iz 2004. i 2013. godine t-testom provjerili stupanj prihvaćanja ustavnih vrijednosti, tj. vrijednosti liberalno-demokratskog poretka (tablica 1). Ta je skala u prvom redu odabrana jer se u njoj uz ostale vrednote demokratskog poretka nalazi i vrijednost rodne ravnopravnosti. Prihvaćanje tih vrijednosti testirano je preko ordinalne četverostupanjske skale (1=potpuno nevažno; 2=uglavnom nevažno; 3=uglavnom važno i 4=izrazito važno). Osim uočenog općeg pada u prihvaćanju svih demokratskih vrijednosti s obzirom na istraživanje iz 2004., 2013. godine došlo je do zanimljivih obrata s obzirom na spol ispitanika.

Tablica 1: Komparativni prikaz prihvaćanja ustavnih vrijednosti na osnovi spola

Ustavne vrijednosti	Spol	2004.			2013.		
		M	SD	t	M	SD	t
Sloboda	Muški	3,93	,294	-	3,60	,667	-5,650
	Ženski	3,93	,298		3,75	,516	
Jednakost	Muški	3,83	,463	-	3,52	,691	-8,594
	Ženski	3,84	,430		3,75	,497	
Nacionalna ravnopravnost	Muški	3,56	,723	-	3,41	,768	-7,660
	Ženski	3,66	,637		3,64	,585	
Mirotvorstvo	Muški	3,70	,598	-	3,38	,749	-5,755
	Ženski	3,71	,562		3,56	,615	
Socijalna pravda	Muški	3,79	,491	-	3,48	,682	-7,324
	Ženski	3,79	,480		3,68	,535	
Poštivanje ljudskih prava	Muški	3,88	,373	-	3,60	,657	-8,035
	Ženski	3,92	,344		3,81	,449	
Nepovredivost vlasništva	Muški	3,70	,599	-	3,45	,715	-
	Ženski	3,66	,595		3,54	,626	
Očuvanje prirode	Muški	3,74	,547	-	3,48	,700	-4,317
	Ženski	3,74	,514		3,61	,602	
Vladavina prava	Muški	3,55	,744	-	3,29	,816	-4,111
	Ženski	3,49	,724		3,43	,707	
Demokratski i višestranački sustav	Muški	3,48	,781	-	3,12	,899	-3,819
	Ženski	3,40	,763		3,27	,830	
Ravnopravnost spolova	Muški	3,67	,653		3,35	,861	-9,670
	Ženski	3,78	,530	4,097	3,67	,619	

p<.001

Naime, za razliku od 2004. godine kada su značajne razlike između muškaraca i žena dobivene samo na varijabli „ravnopravnost spolova“ ($t=-4,097$, $p<.001$), 2013. razlike između spolova u prihvaćanju liberalno-demokratskih vrijednosti značajne su na svim varijablama izuzev „nepovredivost vlasništva“ (tablica 2). Žene u većoj mjeri od muškaraca (premda se i kod njih bilježi veliki pad) prihvaćaju vrijednosti društvenog i političkog poretka. Objašnjenje za opći pad u prihvaćanju liberalno-demokratskih vrijednosti mladih žena i muškaraca može se tražiti u svojevrsnom zazoru mladih od „velikih ideja“ te razvoju nepovjerenja prema politici i institucijama koje politiku provode (Benedicto, 2013, prema Gvozdanović, 2014: 9), što za posljedicu može imati gubljenje demokratskog entuzijazma i potencijala mladih (Ilišin, 2015).

Ovdje ustanovljena polarizacija stavova na osnovi spola nije izolirana pojava jer i druga istraživanja sugeriraju kako žene imaju egalitarnije stavove od muškaraca, kako prema promjenama rodni uloga (Baranović, Jugović, 2011) tako i prema rodnoj ravnopravnosti (Ajduković, 2011; Štimac Radin, 2014; Šinko, 2015). Međutim, razlozi veće ustrajnosti žena po pitanju jednakosti mogu biti različiti i nestalnog su karaktera pa objašnjenje ne možemo tražiti unutar granica ovoga istraživanja. No, može se pretpostaviti kako je položaj žena u društvima s visoko postavljenim demokratskim vrijednostima značajno bolji nego u društvima u kojima su ljudska prava, ravnopravnost i slobode marginalizirane ili ugrožene, zbog čega bi žene mogle biti zainteresiranije (p)održati demokratske vrijednosti. Također je moguće spolne razlike u prihvaćanju vrijednosti liberalno-demokratskog poretka pokušati objasniti i kroz prizmu dugotrajnog procesa u kojem je Hrvatska nastojala postati članica EU. Naime, veliki dio procesa u 2000-ima odrađen je na donošenju i unaprjeđenju legislative kroz *Zakon o ravnopravnosti spolova* iz 2003. (NN 116/2003) i 2008. (NN 82/2008) kao i donošenjem *Zakona o suzbijanju diskriminacije* (NN 85/08, 112/12) te prihvaćanju direktiva, smjernica i preporuka EU za različita područja društvenog života žena. U tom desetljeću utjecaj ženskih grupa i aktivistica bio je politički (kroz provedbu i monitoring rodne legislative) i medijski (zastupanje prava žena vezano uz spolno obrazovanje, reproduktivno zdravlje, rodno nasilje itd.) izrazito važan i javno očit (Irvine, Sutlović, 2015). Moguće je da su mlade žene, upravo zbog usmjerenosti države i civilnog društva na unaprjeđenje rodne ravnopravnosti, postale senzibilizirane i za ostale promatrane (a s rodnom ravnopravnošću usko povezane) vrijednosti pa iz toga možemo tumačiti razlike s obzirom na muškarce. U tom kontekstu valja naglasiti da je pridavanje veće važnosti ravnopravnosti spolova od strane žena očekivano s obzirom na to da je ono „iskustveno“, pri čemu se uz njega vežu mnoga dostignuta, ali i prava koja će mlade žene tek ostvarivati u budućnosti.

Jednom dostignuta prava nisu trajno petrificirana niti neupitna, odnosno žene bi itekako trebale imati bojazan oko njihovih ostvarenja u budućnosti. Na primjer, u razdoblju između dva istraživanja čije rezultate ovdje predstavljamo svakako treba napomenuti kako je 2007. godine na parlamentarnim izborima u Hrvatski sabor ušao najviši postotak izabranih zastupnica do tada (21%), što se nažalost promijenilo na posljednjim prijevremenim parlamentarnim izborima na kojima je u Sabor ušlo najmanje žena: konkretno, u osmi saziv Hrvatskog sabora 2015. godine je izabrano 128 muškaraca (84,8%) i 23 žene (15,2%)². Zastupljenost žena se kasnije povećala zahva-

² Svakako treba napomenuti kako su političke stranke nakon donošenja izmjena *Zakona o ravnopravnosti spolova* iz 2008., trebale poštovati kvote o zastupljenosti 40% žena na kandidacijskim listama kako bi se uvećala politička participacija žena i o tome se puno govorilo u javnosti. Prema službenim rezultatima, na izborima je bilo kandidirano najveći udio žena do sada (41%) i 59% muškaraca. No, one su bile najzastupljenije na začeljima izbornih lista (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2016).

ljujući tome što su neki zastupnici svoje mandate stavili u mirovanje, a kao njihove zamjene u više slučajeva su određene žene. Sve to potvrđuje „zabrinjavajući silazni trend participacije žena u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti“ te zaostajanje hrvatskog političkog sustava za institucionalnim i zakonodavnim okvirom RH (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova RH, 2016: 21). Budući da su žene u većoj mjeri nego muškarci zagovornice demokratskih vrijednosti, njihova slabija zastupljenost u političkim tijelima nije samo porazna za žene i ženska prava, nego i za demokraciju u cjelini.

Vrijednost rodne ravnopravnosti na europskoj razini prihvaća 95% žena i 93% muškaraca (Europska komisija, 2015), što je sukladno rezultatima istraživanja stavova studenata o rodnoj ravnopravnosti u Hrvatskoj (Štimac Radin, 2014: 323). Studenti su rodnu ravnopravnost smatrali važnom ili vrlo važnom u 94,7% slučajeva, ali se percepcija ravnopravnosti s obzirom na spol pokazala statistički značajno različitom, pa su tako studentice smatrale kako su žene i muškarci potpuno ili uglavnom ravnopravni u 49,5% slučajeva, dok su isti stav studenti zastupali znatno više - u 68,2% slučajeva. U našem istraživanju iz 2013. mladi su općenito bili suglasni (90,4%) da je rodna ravnopravnost „uglavnom“, odnosno „izrazito važna“ vrijednost (što je rezultat ispod europskog prosjeka od 94% za sve dobne skupine, prema podacima Europske komisije za 2015.). Komparativni prikaz rezultata u prihvaćanju rodne ravnopravnosti u odnosu na 2004. na dimenziji odgovora „izrazito važno“ pokazuje nešto drugačiju sliku: u istraživanju mladih iz 2004. godine rodna ravnopravnost bila je „izrazito važna“ za 79,2% ispitanika da bi u ovom istraživanju pala na 64,1%, dakle razlika u prihvaćanju je pala za velikih 15,1%.

Može se reći kako je u razdoblju između dvaju istraživanja na koja se ovdje referiramo, osim pada u prihvaćanju vrijednosti rodne ravnopravnosti u drugim istraživanjima, zamijećen porast svijesti o diskriminaciji. Prema komparativnim podacima Centra za ženske studije 2003. godine je 31,2% muškaraca i 52% žena tvrdilo da su žene u Hrvatskoj diskriminirane da bi 2011. došlo do porasta uočavanja diskriminacije, pa je 42,3% muškaraca i 58,9% žena tvrdilo kako su žene diskriminirane (Šinko, 2015: 77). Kada se od vrijednosti pomaknemo prema realitetu, pokazuje se kako muškarci znatno više nego žene smatraju kako je rodna ravnopravnost u hrvatskom društvu već postignuta (Ajduković, 2011; Štimac Radin, 2014). Na primjer, u istraživanju D. Ajdukovića (2011: 78) dvostruko više muškaraca - 24,4% spram 13,7% žena - smatralo je da u hrvatskom društvu postoji rodna ravnopravnost. To istraživanje, osim toga, upućuje na zanimljiv nalaz prema kojem se žene i muškarci slažu u procjeni neravnopravnog tretmana ostalih skupina kao što su osobe s invaliditetom, osobe drugačije seksualne orijentacije ili osobe koje su neravnopravne zbog svojeg materijalnog stanja, no jedino kada je riječ o percepciji rodne neravnopravnosti dolazi do razilaženja (Ajduković, 2011: 81). Istraživanje provedeno na uzorku studenata/ica pokazalo je da tek 3,5% studentica smatra kako su žene i muškarci ravnopravni, a isto misli 10,7% studenata (Štimac Radin, 2014: 323).

Kako bi dobili dublji uvid u prihvaćanje vrijednosti rodne ravnopravnosti, regresijskom smo analizom provjerili utjecaj sociodemografskih obilježja na kriterijsku varijablu *ravnopravnost spolova* koja je, ukupno gledano, osrednje prihvaćena od ispitanika/ca ($M=.3,51$; $SD=.770$). Kao prediktori odabrane su nezavisne varijable *spol, dob, stalno mjesto boravka, socioprofesionalni status, stupanj obrazovanja ispitanika, stupanj obrazovanja oca, broj djece i religioznost*. Očekivali smo, dakle, da će mladi pojedinih sociodemografskih obilježja biti više skloni vrijednosti rodne ravnopravnosti. U izgradnji regresijskog modela korištena je *metoda enter*. Model tumači 6,2% varijance kriterija pri čemu najvišu vrijednost ima *beta-ponder* spola i on u najvećoj mjeri doprinosi tumačenju varijance kriterija. Ova analiza pokazuje kako je od svih nezavisnih varijabli, kad se radi o prihvaćanju ravnopravnosti spolova, varijabla spola najznačajnija, tj. prihvaćanje ove demokratske vrijednosti najviše ovisi o tome je li ispitanik muškarac ili žena (tablica 2).

Tablica 2: Regresijska analiza s varijablom rodna ravnopravnost kao kriterijem

Rodna ravnopravnost					
	B	Standardna pogreška B	β	Korelacija	Parcijalna korelacija
Spol	,321	,036	,209*	,208	,206
Obrazovanje oca	,066	,021	,078**	,104	,074
Broj djece	-,088	,040	-,053**	-,054	-,051
Socioprofesionalni status- studenti	,101	,043	,060**	,113	,056
korigirani R2 = 0,62; F-omjer = 15,752; df = 8					

*p < .001; **p = .005

Iako očekivano, obrazovanje ispitanika/ca nije se pokazalo značajnim, ali se pokazao bitan socioprofesionalni status prema kojem su se u prihvaćanju rodne ravnopravnosti izdvojili studenti/ce. U prepoznavanju važnosti vrednote rodne ravnopravnosti nadalje se pokazalo važno obrazovanje oca, odnosno socijalnog miljea, što potvrđuje i istraživanje o stavovima studenata (Štimac Radin, 2014: 332): studenti čiji je otac imao viši stupanj naobrazbe i završenu četverogodišnju srednju školu, natprosječno su više smatrali kako žene nisu dovoljno zastupljene u politici. *Beta-ponder* broja djece slabije doprinosi tumačenju varijance i negativnog je predznaka, što znači da žene s većim brojem djece manje prihvaćaju vrijednost rodne ravnopravnosti. Potonje potencijalno govori o njihovim tradicionalnim vrijednostima s čime je povezano i rano zasnivanje obitelji, što je danas sve manje karakteristično za mlađe generacije.

Zanimljivo je kako se religioznost niti domicil nisu pokazali važnim prediktorima u ovoj analizi, premda je to bilo očekivano. Naime, „sociokulturni obrazac

ruralne sredine ne pridonosi osvješćivanju postojanja rodne neravnopravnosti“ (Ajduković, 2011: 78), a istraživanje Irvine i Sutlović (2015) upućuje na negativan javni utjecaj Katoličke Crkve vezan za pitanja pojedinih ženskih prava.

3. Interesi mladih: između privatnog i javnog

U ovom istraživanju još se jedna cjelina pokazala zanimljivom za analizu iz rodne perspektive – to su interesne orijentacije mladih. Interesi se pritom promatraju kao tzv. terminalne vrijednosti, a sam pojam se razumijeva u svom svakodnevnom, kolokvijalnom značenju *zanimanja za nešto* (Ilišin, 2014: 343). Ovakvoj, individualističkoj perspektivi valja pridodati i onu kolektivističku, pa se interesne orijentacije mladih mogu promatrati u kontekstu onoga što ih zanima, u usporedbi s osobama srednje ili starije generacije, ali i u odnosu na pripadnike vlastite generacije suprotnoga spola. Rodni odnosi, tj. interakcija među spolovima/rodovima su prema feminističkoj teoriji uključeni u funkcioniranje svih društvenih institucija (Connell, 1987: 120). Oni se mogu prepoznati na mikro i makro razinama od sporta, religije, rada, obiteljskog života i medija (Connell, 1987: 120) do nacije (Yuval-Davis, 2003) i države (Pateman, 2000).

Rod, osim što strukturira percepciju i organizaciju društvenog života, služi i kontroli nad materijalnim i simboličkim resursima, pa je neizostavno povezan s odnosima moći (Connell, 1987). Simbolika počiva na binarnim opozicijama između muškosti i ženskosti (muškost: čvrstina/snaga/um; ženskost: osjetljivost/gracioznost/osjećaji) kao i pripadajućim rodnim stereotipima. Pojedina interesna područja o kojima se ovdje govori (npr. vojska, tehnika, sport, politika) duboko su obilježena pripisanim simboličkim metaforama koje imaju malo što zajedničkog sa stvarnim sposobnostima muškaraca i žena. Sport, osobito profesionalni, društveni je fenomen koji predstavlja primjer načina na koji se uspostavlja razlika između žena i muškaraca utemeljena na hijerarhiziranim shvaćanjima roda (Laberge, Albert, 1999). Diskriminacija i isključivanje žena iz sporta posljedica je, između ostaloga, mita kako su žene po svojoj prirodi slabe i osjetljive, zbog čega snažno sportsko tijelo nije ženstveno a sam sport, kao nerijetko kompetitivna i agresivna aktivnost, nije primjeren ženama (Roth, Basow, 2004). Ratovanje je pak nerijetko definirano kao esencijalno muško područje u kojem se manifestiraju muške, navodno prirodne osobine poput agresivnosti, dominantnosti i zaštite, zbog čega se vojska određuje kao *alma mater* istinske muškosti.

Očekivanje da će mlade žene imati izraženije interese vezane uz privatno, a muškarci uz javno područje života, ima svoje značenje unutar feminističke teorije koja problematizira političko odvajanje dvije sfere, dodjeljivanje rodno specifičnih konotacija svakoj (javna sfera je muška, a privatna ženska), a onda i posljedično njihovu hijerarhizaciju (Wischemann, 2004). Posljedica ove dihotomije jest svođenje

ženskih života i rada na privatnu sferu što ih čini nevidljivima, a njihova iskustva, interese, oblike organiziranja i aktivnosti politički bezvrijednima. Unatoč velikim društvenim pomacima vezanima uz rastakanje granica i hijerarhija između javnoga i privatnoga, žene se i dalje smješta u potonji što se posredno i neposredno primjećuje kroz još uvijek velik globalni i nešto manji nacionalni jaz između žena i muškaraca kada se radi o njihovu prisustvu i pravima na tržištu rada te o političkoj participaciji (World Economic Forum, 2016; Europska komisija, 2015; Državni zavod za statistiku, 2016). Takvo stanje S. Walby naziva javnim patrijarhatom pod kojim podrazumijeva dozvolu ženama da participiraju u javnom životu, osobito na tržištu rada, no pod pretpostavkom njihove jasne subordinacije (Walby, 1989). Dihotomija privatno/javno poseban značaj dobiva u političkoj raspravi oko građanstva. S. Walby, u čemu joj se pridružuju druge teoretičarke, tvrdi kako koncept građanstva ima rodni karakter i temelji se na isključivanju žena (Pateman, 2000; Walby 1994, Yuval-Davis, Werbner, 1999.). C. Pateman (2000) upravo dihotomiju privatno/javno određuje osnovnom preprekom ženskoj participaciji u formalnoj politici, a onda i stjecanju građanskog statusa. Ona ističe kako građansko društvo nije spolno neutralno, štoviše, ono je izgrađeno na spolnoj neravnoteži koja je zamagljena skretanjem pozornosti isključivo na javnu sferu³. Vickers (2006) pokazuje kako formalne državne politike impliciraju patrijarhalne odnose te omogućavaju muškarcima oblikovanje političkih institucija i konstruiranje „ženskih interesa“ reprezentiranih u stavovima tih institucija. Posljedice navedenog su, ukazuje Smith (2006), da političke institucije radije promoviraju (lažnu, op.a.) jednakost nego da priznaju razlike i omoguće oblikovanje ženskog građanstva koje bi uključivalo njihove potrebe i formalna prava. Posljedica navedenoga je ženska podreprezentiranost u formalnim političkim strukturama te njihov pojačani angažman u neformalnim politikama organizacija civilnoga društva.

U deskripciji interesa mladih iz rodne perspektive polazimo od pretpostavke da žene s muškarcima dijele zajedničke interese, ali da one kao rod imaju i vlastite prioritete vezane uz rodni identitet i rodne odnose, što potvrđuju i nalazi drugih istraživanja. Na primjer, ispitujući rodne i generacijske razlike u preferencijama, istraživanja pokazuju kako su žene više zainteresirane za pitanja obrazovanja i zdravstvene zaštite, dok su muškarci više zainteresirani za ekonomiju i fiskalna pitanja (Campbell, 2006; Hill, 2006). Rodni jaz ovoga tipa može se tumačiti iz dvije podosta oprečne perspektive od kojih prva tumači temelje rodnog identiteta a govori o intersekcionalnosti roda i klase. Prva, razlike tumači iz esencijalističkih uvida te ih veže uz majčinstvo kao određujućim dijelom rodnog identiteta žena pa bi prema tome žene trebale biti zainteresirane za sva pitanja/probleme povezane s brigom za druge. Prema

³ Problem otežane političke participacije i javnog djelovanja žena Pateman (2011) rješava *demokratiziranjem demokracije*, tj. suprotstavljanjem participativne ili sudioničke demokracije indirektnoj demokraciji.

drugoj perspektivi, riječ je prije o socioekonomskoj razlici između žena i muškaraca koja proizlazi iz najčešće (više) društvene pozicije muškaraca u javnom području (ekonomija, politika) (Jelen i sur. 1993, prema Hill, 2006: 77). Bez obzira na vrstu argumentacije o tom rodnom jazu, ostaje činjenica kako same žene, recimo u političkom području, mogu pridonositi reprodukciji stereotipa interesom i govorom o tipično „ženskim temama“ (pogotovo u medijskim kampanjama) kao što su obitelj, socijalna politika, zdravstvo, kultura, ekološka pitanja i ljudska prava (Popović, Šipić, 2015). S druge strane, nalaze se interesi biračkog tijela koji su često opterećeni stereotipnim očekivanjima pa se pak od političara, a ne od političarki, očekuje preuzimanje odgovornosti za važne državne resurse kao što su obrana, gospodarstvo, monetarna politika, pogotovo u vrijeme velikih gospodarskih kriza (Popović, Šipić, 2015).

U ovom su istraživanju interesne orijentacije mladih ispitivane na skali od 15 sadržajno različitih interesa. Ljestvica je uključivala tri stupnja odgovora („velik“, „srednji“ i „nikakav“). Istovrsna je skala, osim u ovom istraživanju, primjenjivana i u ranijim istraživanjima interesa mladih (1999. i 2004. godine), što omogućava komparativni uvid u rezultate. Opća hijerarhija interesa mladih u posljednja dva desetljeća pokazuje sličan obrazac prema kojem su interesi vezani uz privatni život na vrhu ljestvice, a interesi vezani uz javni život na dnu ljestvice (Ilišin, 2007; 2011). Nadalje, zanimala nas je divergencija strukture interesa žena i muškaraca. Unaprijed smo pretpostavili da ti interesi neće biti „rodno neutralni“, nego će slijediti ranije spomenute obrasce vezane uz rodne identitete i rodne odnose (tablica 3).

Tablica 3: Komparativni prikaz hijerarhije „velikog interesa“ za ispitivana područja privatnog i javnog života prema spolu (%)

Interesi	2004.		2013.	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Prijateljstva i poznanstva	86,8	88,9	77,1	84,7
Seks i ljubav	78,0	75,1	67,6	60,2
Zabava i razonoda	75,9	75,9	54,9	55,6
Putovanja	71,1	75,4	52,7	67,7
Rad i posao	66,5	74,0	56,1	66,6
Obiteljski život, brak i djeca	65,6	75,2	56,9	69,8
Sport i sportska zbivanja	62,3	31,4	49,7	20,5
Tehnika i tehnička dostignuća	51,9	30,4	44,5	22,6
Školovanje i obrazovanje	49,7	63,5	44,8	68,3
Znanost i znanstvena dostignuća	48,0	42,4	37,9	31,8
Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije	29,2	20,9	26,3	20,1
Umjetnost i kultura	28,7	39,8	21,3	34,5
Vjera i vjerski život	25,7	33,7	18,6	24,8
Vojska i vojne stvari	18,3	5,0	17,8	5,6
Politika i politička zbivanja	13,8	8,1	11,2	7,3

Na ljestvici interesa žena 2004. godine prvih pet mjesta zauzimali su prijateljstva i poznanstva, zabava i razonoda, putovanja, obitelj te seks i ljubav, dakle skoro sve odreda privatna područja života, da bi 2013. godine prvih pet prioriteta bili prijateljstva, obitelj, školovanje i obrazovanje, putovanja te rad i posao pri čemu se školovanje i obrazovanje, kao i rad i posao, mogu odrediti pripadnima javnoj sferi. Uočena značajno veća zainteresiranost mladih žena za školovanje i obrazovanje može se obrazložiti društvenim stavom kako je ženama obrazovanje i školovanje nužnije za ostvarenje životnih ciljeva i uspjeha nego muškarcima. Školski uspjesi i diplome im ujedno omogućuju relativno bolju poziciju na, ženama još uvijek manje sklonom, tržištu rada. Dakle, glavni odabiri mladih žena su se 2013. promijenili od potpuno privatnih u korist kombinacije interesa koji spadaju u privatno područje i rada i posla te školovanja i obrazovanja kao svojevrsnih, javnih područja. U skladu s već pretpostavljenim stereotipima u iskazivanju interesa, žene su u oba istraživanja najmanje bile zainteresirane za vojsku i vojne stvari, tehniku i tehnička postignuća, sport i sportska zbivanja te znanost i znanstvena dostignuća. Politika i politička zbivanja su bila predzadnja na ljestvici interesa žena kao javno i ujedno njima najmanje važno područje.

Kod mladih muškaraca također dolazi do drugačijeg preslagivanja interesnih prioriteta: 2004. godine prvih pet odabira bili su prijateljstva i poznanstva, seks i ljubav, zabava, putovanja te rad i posao, dakle, i kod njih te godine kao i kod žena prevladava interes za privatno područje uz iznimku zainteresiranosti za rad i posao. 2013. godine među prvih pet interesnih orijentacija ulazi i obitelj koja na ljestvici interesa zamjenjuje putovanja. Potonja je promjena svakako intrigantna i potencijalno svjedoči reakciji mladih muškarca na ekonomsku krizu te na osjećaj ugroženosti njihove pozicije obiteljskih skrbnika. Sličan obrazac zainteresiranosti za politiku i politička zbivanja kao i kod žena pojavljuje se i kod muškaraca. Niti njih politika ne zanima.

Razlike u prihvaćanju pojedinih interesa kod žena i muškaraca nadalje su provjerene t-testom (tablica 4).

Muškarci su 2004. godine značajno više od žena iskazivali interes za javna i tradicionalno muška područja djelovanja (vojska i vojne stvari, sport i sportska zbivanja), tehniku i tehnička dostignuća te nacionalnu prošlost i sudbinu vlastite nacije. Iste godine, žene su značajnije bile zainteresirane za školovanje, rad i posao, vjeru i vjerski život, obiteljski život te umjetnost i kulturu. Moguće objašnjenje interesa za umjetnost i kulturu u žena prelazi domete ovoga rada, no poklapa se s obrascima nađenima i u drugim istraživanjima (Bourdieu, 2011). Naime, žene više nego muškarci iskazuju interes za kulturnu participaciju, odnosno posjećivanje baletnih i plesnih predstava, posjete javnim knjižnicama, koncertima i slično (Europska komisija, 2013; Kane, 2004; Christin, 2012; Tepper, 1998). Vjera i vjerski život te obiteljski život čine također svojevrsan longitudinalno gledano tradicionalni klaster ženskih interesa.

Tablica 4: Interesne orijentacije mladih muškaraca i žena (t-test)

Interesi	Spol	2004.			2013.		
		M	SD	t	M	SD	t
Vojska i vojne stvari	Muški	1,84	,712	-14,904	1,76	,734	13,715
	Ženski	1,40	,589		1,35	,584	
Sport i sportska zbivanja	Muški	2,55	,627	-13,071	2,38	,680	13,561
	Ženski	2,18	,649		1,97	,660	
Školovanje i obrazovanje	Muški	2,55	,627	6,293	2,37	,629	-10,167
	Ženski	2,60	,556		2,64	,562	
Tehnika i tehnička dostignuća	Muški	2,45	,623	-7,561	2,33	,671	11,989
	Ženski	2,19	,876		1,96	,704	
Politika i politička zbivanja	Muški	1,76	,675	-	1,59	,683	-
	Ženski	1,68	,614		1,51	,631	
Zabava i razonoda	Muški	2,75	,454	-	2,50	,583	-
	Ženski	2,74	,473		2,53	,558	
Rad i posao	Muški	2,64	,524	3,617	2,49	,620	-6,009
	Ženski	2,72	,482		2,65	,513	
Vjera i vjerski život	Muški	2,03	,694	5,015	1,77	,742	-3,781
	Ženski	2,19	,673		1,90	,768	
Seks i ljubav	Muški	2,77	,457	-	2,65	,537	3,738
	Ženski	2,74	,472		2,55	,590	
Prijateljstva i poznanstva	Muški	2,86	,381	-	2,75	,485	-4,558
	Ženski	2,88	,346		2,84	,392	
Znanost i znanstvena dostignuća	Muški	2,42	,602	-	2,23	,687	-
	Ženski	2,35	,615		2,15	,682	
Umjetnost i kultura	Muški	2,13	,657	6,070	1,91	,711	-8,400
	Ženski	2,30	,634		2,18	,691	
Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije	Muški	2,11	,676	4,295	2,02	,714	-
	Ženski	2,04	,614		1,92	,691	
Putovanja	Muški	2,69	,511	-	2,45	,638	-6,886
	Ženski	2,74	,466		2,63	,563	
Obiteljski život, brak i djeca	Muški	2,61	,569	4,295	2,48	,648	-5,432
	Ženski	2,72	,522		2,64	,595	

p<.001

Rezultati iz 2013. godine su slični, s napomenom da je po svim navedenim interesima došlo do pada zainteresiranosti oba spola u odnosu na 2004., osim za

školoвање i obrazovanje u žena. Muškarci su značajno više zainteresirani za vojsku, sport, tehniku i tehnička postignuća te, iz domene privatnog života, za seks i ljubav. Žene su ponovno značajnije zainteresirane za ono područje koje bi im moglo u budućnosti omogućiti samostalnost i dohodak (školoвање i obrazovanje). Također, žene iskazuju znatno veći interes od muškaraca za one aspekte života koji tradicionalno spadaju u privatnu domenu kao što su vjera i vjerski život, obiteljski život, brak i djeca te značajnije više od muškaraca preferiraju prijateljstva i poznanstva kao i putovanja. Ponovno se i 2013. godine iskazala razlika u interesu za umjetnost i kulturu. Rezultati sugeriraju potrebu i želju žena za uključivanjem u javni život preko domene obrazovanja te rada i posla.

Ovako iskazani interesi mladih⁴ u promatranom razdoblju nisu neočekivani. Oni ukazuju na rodno različite socijalne identitete i različit socijalni život na koji utječe kultura. Stoga se može konstatirati kako nije ustanovljen nikakav novi iskorak u iskazivanju interesnih orijentacija, a koji ne bi bio u suglasju s rodno stereotipnom raspodjelom.

4. Zaključna razmatranja

Komparativnu analizu prihvaćanja liberalno-demokratskih (ustavnih) vrijednosti i interesnih orijentacija mladih žena i muškaraca interpretirali smo iz šireg teorijskog okvira koji vodi računa o spolno/rodnim identitetima. Polazeći od teorije intersekcionalnosti (Creenshaw, 1989), očekivali smo kako će spolno/rodne razlike u prihvaćanju pojedinih vrijednosti i interesa biti prisutne, upravo zato što mlade žene čine vrlo osjetljiv dio korpusa mladih, često izložen stereotipnim očekivanjima (npr. u odabiru zanimanja, odlukama o reprodukciji) ali i društvenoj diskriminaciji, posebno na tržištu rada (Bradley, 1996; Baranović i dr., 2008; Barada, Primorac, 2014; Jarić, Sokolovska, 2014; Ljubičić, 2014; Schein, Haruvi, 2015). Nadalje, pretpostavili smo da će mlade žene biti zainteresiranije za školovanje i rad, između ostalog zbog stalnog trenda rasta obrazovanosti žena te zbog tradicije zaposlenosti prethodnih ženskih generacija i njihovog visokog udjela u radnoj snazi još od vremena socijalizma.

Što se tiče prihvaćanja ustavnih vrijednosti i u muškaraca i u žena je uočen pad prihvaćanja svih vrijednosti u razdoblju između 2004. i 2013. godine (Ilišin, 2015),

⁴ Oni su u suglasju sa statističkim podacima koji pokazuju kako su žene zastupljenije među studentima upisanim na visoka učilišta (56,4%) te znatno više od muškaraca upisuju umjetničke akademije (61,5%) (DZS, 2016: 27). Muškarci pak znatno više upisuju, već na razini srednje škole, tehničke te industrijske i obrtničke škole, pa ih stoga znatno više ima i kasnije u tom području na nivou visokih učilišta, odnosno među poslijediplomantima.

pa čak i rodne ravnopravnosti u žena, za koju, inače, muškarci, više nego žene, smatraju da je uglavnom postignuta (Ajduković, 2011; Štimac Radin, 2014; Šinko, 2015).

Razlike u prihvaćanju pojedinih vrijednosti između žena i muškaraca u 2013., a koje se u 2004. nisu pokazale, vjerojatno su nestabilnog karaktera i umnogome ovise o društvenim okolnostima koje su se u analiziranom razdoblju znatno promijenile. Hrvatsko društvo je u 2000-ima krenulo prema demokratskoj konsolidaciji i usuglašavanju domaćeg zakonodavstva s europskim poštujući smjernice i direktive EU kako bi Hrvatska što prije postala članica Europske unije. U tom razdoblju postojala je velika angažiranost civilnog društva u pogledu unaprjeđenja ljudskih prava uključujući i ženska, što je moglo utjecati na statistički značajnu senzibilizaciju žena za veće prihvaćanje liberalno-demokratskih vrijednosti.

Naša je analiza dodatno pokazala kako mlade žene nisu homogene u svojim stavovima, iako one u većoj mjeri podržavaju rodnu ravnopravnost nego muškarci pa su tako one koje su već postale majke bile manje zainteresirane podržati rodnu ravnopravnost za razliku od studenata ili onih ispitanika/ica koji su dolazili iz obitelji u kojima je otac imao više/visoko obrazovanje.

Rezultati analize interesnih orijentacija ukazuju na rodno različite socijalne identitete i različiti socijalni život mladih muškaraca i žena, ali istovremeno i na petrificiranost interesa mladih žena i muškaraca u svojevrsne rodne obrasce. Naime, istraživanje samo potvrđuje to da npr. žene slabo participiraju ili se nedovoljno javno prate njihova postignuća u tehnici, vojsci i sportu za razliku od muškaraca.

Iako u oba promatrana vala istraživanja prevladava orijentacija i mladih muškaraca i žena na privatne interese, glavna javna domena (politička) ostala je izvan interesa oba spola. Tim rezultatom nije potvrđena teza prema kojoj bi muškarci trebali biti zainteresiraniji od žena za javnu sferu. Mladi, izgleda skoro pa jednako politiku (iako je primjetna veća zainteresiranost muškaraca) ne percipiraju bitnom u oblikovanju svojih životnih interesa. To ne znači da su oni indiferentni ili da nemaju definirane političke stavove pogotovo oko vrućih pitanja hrvatskog društva nego vjerojatno, s obzirom na prisutnu društvenu marginalizaciju, ne vide smisla da u godinama u kojima se nalaze, kada još nije došlo do njihove potpune društvene integracije, iskazuju interes za politiku kao važno područje u oblikovanju životnih prioriteta. To se pogotovo odnosi na mlade žene koje za politiku i politička zbivanja pokazuju skoro jednakovrijedan (ne)interes kao i za vojsku i vojne stvari. Takav rezultat govori da su im politika kao i vojska istovrijedna i slabopropusna područja za potencijalnu afirmaciju.

Mlade žene iskazuju veću privrženost obiteljskom životu, braku i djeci kao i vjeri i vjerskom životu, što je konstanta u oba istraživanja, pa se može reći kako su privrženije tradicionalnim vrijednostima. No, treba uzeti u obzir i ranije iznesenu činjenicu kako znatno više od muškaraca podržavaju rodnu ravnopravnost. Ima-

jući u vidu ranije iznesene društvene okolnosti u promatranom razdoblju, ovakav rezultat ne čudi jer su žene svjesne svojih (ne)mogućnosti te očekuju da će putem obrazovanja postići bolje pozicije na tržištu rada, a time i ostvariti socioekonomsku samostalnost. To bi prema teorijskom uvidu trebalo doprinijeti jačanju njihove javne afirmacija, ali i mikro-moći unutar obitelji (Hughson, 2015).

Kod mladih muškaraca su, osim privatnih interesa, rad i posao, odnosno zainteresiranost za ekonomsku nezavisnost te za potencijalnu hraniteljsku poziciju u obitelji, prisutni u rezultatima obaju istraživanja, što upućuje na prihvaćanje tradicionalnih obrazaca rodni uloga.

Zaključno, ovdje analizirani rezultati, kada se o budućnosti rodne ravnopravnosti i rodno ravnopravnih odnosa u Hrvatskoj radi, izazivaju zabrinutost. Slabljenje prihvaćanja vrijednosti rodne ravnopravnosti kao i perpetuiranje rodni stereotipija u interesima, upućuju ne samo na fragilnost rodne ravnopravnosti kao takve, nego i dosegnutih demokratskih standarda. Kada se navedeno udruži s apolitičnošću mladih, posljedice mogu biti potencijalno negativne. Upravo zato je daljnji angažman svih institucija koje se bave politikama i radom s mladima i više nego nužan.

Literatura

- Ajduković, D. (2011): Svijest o rodnoj (ne)ravnopravnosti i diskriminaciji, u: Kamenov, Ž.; Galić, B. (ur.): *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*. Zagreb: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, 77-91.
- Barada, V; Primorac, J. (2014): Non-Paid, Under-Paid and Self-Exploiting Labour as a Choice and a Necessity: Example of Women in Creative Industries, u: Adamović, M.; Galić, B.; Gvozdanović, A.; Maskalan, A.; Potočnik, D.; Somun Krupalija, L. (eds): *Young Women In Post-Yugoslav Societies: Research, Practice And Policy*. Zagreb; Sarajevo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Centar za ljudska prava, 113-142.
- Baranović, B.; Jugović, I. (2011): Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obrazovanju, u: Kamenov, Ž.; Galić, B. (ur.): *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*. Zagreb: Vlada RH; Ured za ravnopravnost spolova, 143-164.
- Baranović, B.; Jugović, I.; Doolan, K. (2008): *Kojega su roda čitanke iz književnosti?* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.
- Bourdieu, P. (2011): *Distinkcija. Društvena kritika suđenja*. Zagreb: Antibarbarus.
- Bradley, H. (1996): *Fractured Identities. Changing Patterns of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Bussey, K.; Bandura, A. (1999.): Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106(4):676-713.
- Campbell, R. (2006): Is there such a thing as a political women's interest in Britain?, u: Chappell, L.; Hill, L. (eds): *The Politics of Women's Interests. New comparative perspectives*. Milton Park Abingdon Oxon: Routledge, 39-66.
- Christin, A. (2012): Gender and Highbrow Cultural Participation in the United States, *Poetics*, 40: 423-443.

- Connell, R. W. (1987): *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Polity Press: Oxford.
- Crenshaw, K. (1989): Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum*, 1989(1): 139–167.
- (DZS) Državni zavod za statistiku (2016.): Žene i muškarci u Hrvatskoj. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Europska komisija (2013): *Special Eurobarometer 399 „Cultural Access and Participation“*. Dostupno na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_399_en.pdf
- Europska komisija (2015): *Special Eurobarometer 428 „GenderEquality“*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eurobarometer_report_2015_en.pdf
- Galić, B. (2004): Seksistički diskurs rodnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 13(3-4): 305-325.
- Galić, B. (2006): Stigma ili poštovanje? Reproductivni status žena u Hrvatskoj i šire. *Revija za sociologiju*, 37(3-4): 149–164.
- Galić, B. (2008): Rodni identitet i seksizam u hrvatskom društvu, u: Cifrić, I. (ur.): *Relacijski identiteti. Prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva*. Zagreb: Razvoj i okoliš, 153-185.
- Galić, B. (2012): Promjena seksističkog diskursa u hrvatskoj?: Usporedba rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine. *Socijalna ekologija*, 21(2): 155-177.
- Galić, B. (2014): Socio-Cultural Influences of Reproductive Technologies and Family Concepts in Contemporary Society, u: Adamović, M.; Galić, B.; Gvozdanović, A.; Maskalan, A.; Potočnik, D.; Somun Krupalija, L. (eds): *Young Women In Post-Yugoslav Societies: Research, Practice And Policy*. Zagreb; Sarajevo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Centar za ljudska prava, 213-234.
- Gvozdanović, A. (2014): Politički utjecaj i vrijednosti kao odrednice političkog povjerenja mladih u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 44(1): 5-30.
- Hill, L. (2006): Women's Interests and Political Orientations: The Gender Voting Gap in Three Industrialized Settings, u: Chappell, L. i Hill, L. (ur.): *The Politics of Women's Interests. New Comparative Perspectives*. Milton Park Abingdon Oxon: Routledge, 66-92.
- Hrvatski sabor (2017): *Zastupljenost žena u Saboru*. Dostupno na: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=38235&sec=17>
- Hugson, M. (2015): Otkrivanje očiglednog? Zašto je potrebna teorija poluperiferijalnosti?, u: Hugson, M.; Stevanović, Z. (ur.): *Kriminal i društvo Srbije. Izazovi društvene dezintegracije, društvene regulacije i očuvanja životne sredine*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 17-34.
- Ilišin, V. (2007): Slobodno vrijeme i interesi mladih, u: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 179-201.
- Ilišin, V. (2008): Skica za sociološki portret zagrebačkih studenata: uvod u istraživanje hrvatskih studenata danas. *Sociologija i prostor*, 46 (3-4): 221–240.
- Ilišin, V. (2014): Zanemarena škola života: slobodno vrijeme i interesi studenata, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 343-375.

- Ilišin, V. (2015): Paradoksi demokratskog potencijala suvremene generacije mladih, u: Ilišin, V.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (ur.): *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 15-45.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V.; Radin, F. (2007): Mladi u suvremenom hrvatskom društvu, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 13-37.
- Inglehart, R.; Pippa, N.; Welzel, C. (2002): *Gender Equality and Democracy*. Dostupno na: http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30747658/tpb_MA_6187.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1484572587&Signature=g8Pt6qqF0O0VJI73O%2FWQmgOPSDg%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DGender_equality_and_democracy.pdf
- Irvine, J. A.; Sutlović, L. (2015): Gender Equality in Croatia: Closing the Compliance Gap, u: Hassenstab, C. M.; Ramet, S. P. (eds): *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe. A Question of Justice*. New York: Palgrave MacMillan, 62-86.
- Jarić, I.; Sokolovska V. (2014): The Problems of Implementation of Gender Equality Project in Vocational High School Education: Case Study of High Schools for Economic Vocations in Serbia, u: Adamović, M.; Galić, B.; Gvozdanović, A.; Maskalan, A.; Potočnik, D.; Somun Krupalija, L. (ur.): *Young Women In Post-Yugoslav Societies: Research, Practice And Policy*. Zagreb; Sarajevo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Centar za ljudska prava, 69-110.
- Kane, D. (2004): A Network Approach to the Puzzle of Women's Cultural Participation. *Poetics*, 32:105–127
- Kašić, B.; Marijan, J.; Pešut, J. - ur. (2005): *Vodič prema politici rodne jednakosti: izazovi i mogućnosti*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Laberge, S.; Albert, M. (1999): Conceptions of Masculinity and of Gender Transgressions in Sport among Adolescent Boys. Hegemony, Contestation, and Social Class Dynamic. *Men and Masculinities*, 1(3): 243-267.
- Leinert Novosel, S. (1999): Žena na pragu 21. stoljeća - između majčinstva i profesije. Zagreb: Ženska grupa TOD i EDAC.
- Leinert Novosel, S. (2011): Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u politici, u: Kamenov, Ž.; Galić, B. (ur.): *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj*. Zagreb: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, 59-64.
- Ljubičić, V. (2014): Discrimination of Young Women in the Croatian Labour Market, u: Adamović, M.; Galić, B.; Gvozdanović, A.; Maskalan, A.; Potočnik, D.; Somun Krupalija, L. (eds): *Young Women In Post-Yugoslav Societies: Research, Practice And Policy*. Zagreb; Sarajevo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Centar za ljudska prava, 113-142.
- Maslow, A. (1957): Power Relationships and Patterns of Personal Development, u: Kornhauser, A. (ed.): *Problems of Power In American Democracy*. Detroit: Wayne State University Press, 92-131.

- Mršević, Z. (2014): Young Lesbians and Transgender Girls in Serbia, u: Adamović, M.; Gačić, B.; Gvozdanović, A.; Maskalan, A.; Potočnik, D.; Somun Krupalija, L. (eds): *Young Women In Post-Yugoslav Societies: Research, Practice And Policy*. Zagreb; Sarajevo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Centar za ljudska prava, 259-284.
- Popović, H.; Šipić, J. (2015): Žene i izbori: između „glasa“ medija i „glasa“ političkih akterki, u: Siročić, Z.; Sutlović, L. (ur.): Širenje područja političkog. Novi pogledi na političku participaciju žena. Zagreb: Centar za ženske studije, 193-232.
- Savić, S. (2010): Obrazovane Romkinje – prijedlog za model interkulturnog razumijevanja i slušanja, u: Kodrnja, J.; Savić, S.; Slapšak, S. (ur.): *Kultura, drugi, žene*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Hrvatsko filozofsko društvo; Plejada, 187-202.
- Schein, A. J.; Haruvi, N. (2015): Older Women, Economic Power, and Consumerism, u: Muhlbauer, V.; Chrisler, J. C.; Lenmark, D. F. (eds): *Women and Aging: An International, Intersectional Power Perspective*. New York; London: Springer, 31-49.
- Pateman, C. (2000): *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pateman, C. (2011): *Democracy, Feminism, Welfare*. London; New York: Routledge.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2016): *Izješće o radu za 2015. godinu*. Sažetak. Dostupno na: <http://www.prs.hr/attachments/article/1923/Sa%C5%BEetak%20Izvj%C5%A1%C4%87a%20o%20radu%20Pravobraniteljice%20za%20ravnopravnost%20spolova%20za%202015.-.pdf>
- Radin, F. (2002): Vrijednosne hijerarhije i strukture, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 47-78.
- Radin, F. (2007): Vrijednosti mladih Hrvata, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 137-156.
- Roth, A.; Basow, S. A. (2004): Femininity, Sports, and Feminism: Developing a Theory of Physical Liberation. *Journal of Sport and Social Issues*, 28: 245-265.
- Smith, M. L. (2006): International Citizenship and Women's Interests, u: Chappell, L. i Hill, L. (ur.): *The Politics of Women's Interests. New Comparative Perspectives*. Milton Park Abingdon Oxon: Routledge, 193-216.
- Šinko, M. (2012): *Research: Women in Croatian Politics [2011 results]*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Štimac Radin, H. (2014): Studentska populacija o ravnopravnosti spolova i političkoj participaciji žena, u: Ilišin, V. (ur.): *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 321-342.
- Tepper, S. J. (1998): *Why Do More Women Read Fiction?* Center for Arts and Cultural Policy Studies: Princeton University. Dostupno na: (<https://www.princeton.edu/~artspol/workpap/WP06%20-%20Tepper.pdf>)
- Walby, S. (1989): Theorising Patriarchy. *Sociology*, 32 (2): 213-234.
- Walby, S. (1994): Is Citizenship Gendered? *Sociology*, 28(2): 379-395.
- Vickers, J. (2006). The Problem with Interests. Making Political Claims for 'Women', u: Chappell, L.; Hill, L. (eds): *The Politics of Women's Interests. New Comparative Perspectives*. Milton Park Abingdon Oxon: Routledge, 5-38.
- Wischermann, U. (2004): Feminist Theories on the Separation of the Private and the Public: Looking Back, Looking Forward. *Women in German Yearbook*, 20: 184-197.

World Economic Forum (2016): *The Global Gender Gap Report*. Dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/GGGR16/WEF_Global_Gender_Gap_Report_2016.pdf

Yuval-Davis, N.; Werbner, P. (1999): *Women, Citizenship and Difference*. London: Zed Books.

Yuval-Davis, N. (2003): Nationalist Projects and Gender Relations. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 40(1): 9-35.

ZAKLJUČNA SINTEZA: SOCIOLOŠKI PORTRET MLADIH U SUVREMENOJ HRVATSKOJ

Knjiga *Generacija osujećenih. Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća* temelji se na rezultatima istraživanja populacije mladih u dobi od 15 do 29 godina koje je provedeno 2013. godine na teritoriju cijele Republike Hrvatske. Nalazi tog istraživanja komparirani su s uvidima iz nekoliko ranijih sličnih istraživanja, na temelju čega je bilo moguće identificirati trendove kontinuiteta i promjena u generaciji mladih tijekom razdoblja društvene tranzicije i konsolidacije koje koincidira s krajem 20. i prva dva desetljeća 21. stoljeća.

U proljeće 2013. godine Hrvatska je bila zemlja s gotovo četvrt stoljeća iskustva državne samostalnosti i društvene transformacije obilježene usponima i padovima. U to je vrijeme turbulentno tranzicijsko i konsolidacijsko razdoblje bilo dodatno opterećeno gospodarskom i društvenom krizom kojoj se i nakon četiri godine trajanja još nije nazirao kraj. Istodobno, nakon dugogodišnjeg tegobnog pregovaranja i prilagođavanja, Hrvatska je napokon dospjela na sam prag ulaska u Europsku uniju, što je bilo ispunjenje jednog od rijetkih konsenzualno prihvaćenih strateških političkih ciljeva. Te i s njima povezane okolnosti društveni su okvir koji je, između ostalog, utjecao na društveni položaj, obrasce ponašanja, vrijednosti i stavove mladih, odnosno na njihove potrebe, probleme i potencijale.

U ovoj studiji su rezultati istraživanja interpretirani i prezentirani u devet tematskih cjelina, zbog čega je u završnoj raspravi dostatno dobivene nalaze ukratko rekapitulirati i sistematizirati na način koji omogućuje skiciranje sociološkog profila mladih u suvremenoj Hrvatskoj.

Obiteljsko okruženje jedno je od ključnih socijalizacijskih okvira i mjesto osiguranja odgovarajućih startnih pozicija za prelazak mladih u svijet odraslih. Rezultati istraživanja pokazuju kako mladi u Hrvatskoj i nadalje odrastaju u cjelovitim – najčešće četveročlanim – obiteljima, kakve i sami žele zasnovati. Pritom kontinuirano opada broj mladih koji su sklopili brak i postali roditelji. Ustanovljene tendencije impliciraju sinkronizirani obrazac odrastanja i ukazuju na održanje tradicionalnog obiteljskog modela, kao i na okolnosti koje onemogućuju potreban demografski rast. Materijalni standard mladih primarno je ovisan o standardu roditelja, pri čemu ih većina živi u roditeljskom stanu ili kući jer si financijski ne mogu priuštiti zaseban stambeni prostor. Sažeto rečeno, većina mladih živi u društvenim i materijalnim uvjetima koji otežavaju ili onemogućuju njihovo socioekonomsko osamostaljivanje. Među njima se na jednoj strani izdvaja četvrtina ispitanika čija obiteljska financijska situacija upućuje na realan rizik od siromaštva, dok je na suprotnom polu desetina onih čije su obitelji financijski znatno iznad hrvatskog prosjeka. To ukazuje na izra-

zitu socijalnu stratifikaciju koja dio mladih ostavlja sa slabijim šansama za postizanje višeg socioekonomskog položaja od onog koji su imali njihovi roditelji. Tome treba dodati trend visoke socijalne reprodukcije što znači da mladi u velikoj mjeri slijede obrazovna postignuća svojih roditelja što, s drugim raspoloživim obiteljskim resursima, uvelike određuje njihove mogućnosti za stjecanje odgovarajućeg društvenog statusa u budućnosti. S tim u vezi, rezultati istraživanja ne sugeriraju da će se ukupan status obitelji u kojima žive mladi u Hrvatskoj u dogledno vrijeme znatnije poboljšati, pa se može pretpostaviti kako će postojeći nezadovoljavajući socijalni položaj većine mladih nastaviti usporevati njihovu društvenu integraciju, u smislu njihova zakašnjelog stambenog osamostaljivanja, prolongiranja ulaska u brak i perzistirajuće niske stope fertiliteta, a što će se nepovoljno odraziti i na cijelo društvo.

Obrazovne institucije također su važan socijalizacijski agens, a samo obrazovanje važan kanal socijalne promocije. Većina mladih potvrđuje takvu moć obrazovanja i smatra da je ono sigurno sredstvo za ostvarivanje osobnih, profesionalnih i društvenih potreba i/ili ciljeva pojedinca. Konkretnije, mladi obrazovanje povezuju s boljom komunikacijom sa svijetom, bržim napredovanjem na radnom mjestu i bolje plaćenim poslom, kao i s boljim životnim standardom i većim društvenim ugledom, ali ne nužno i sa sigurnim poslom i većom društvenom moći. U skladu s tim, drže da obrazovanje treba istodobno služiti dobrobiti pojedinca i njegove obitelji, kao i odgovoriti na potrebe društva u cjelini. Društveno-razvojnu funkciju obrazovanja vide u poticanju razvoja ljudskih resursa lokalne zajednice i osiguranju održivog razvoja uz stvaranje uvjeta za emancipaciju i uključivanje osoba koje pripadaju diskriminiranim društvenim skupinama. Međutim, istovremeno ih se dvije petine slaže s tim da obrazovanje treba podrediti interesima kapitala, čime se stavljaju na stranu zagovornika privatizacije i marketizacije obrazovanja. No, očuvanje obrazovanja kao ljudskog prava i javnog dobra ima solidnu potporu mladih jer svaki drugi ispitanik rješenje problema nedostatka visokoobrazovanih vidi u osiguranju besplatnog višeg i visokog obrazovanja za sve. Mladi ne žele da obrazovanje postane privilegij imućne manjine, pa u cilju produljenja školovanja ističu i potrebu unaprjeđenja drugih mjera, poput osiguranja odgovarajućih stipendija i drugih oblika potpore učenicima i studentima. Kvalitetu obrazovanja pak prvenstveno vide u učinkovitoj pripremi za život i stjecanju visokokonkurentnih znanja i vještina što se postiže ravnopravnim sudjelovanjem učenika i studenata u odlučivanju o pitanjima obrazovanja na svim razinama, uvođenjem društveno korisnog rada kao obveznog dijela nastave, većim korištenjem lokalnih resursa u nastavi, osobito iskustava organizacija civilnog društva te redovitim provjeravanjem i vrednovanjem postignuća u obrazovanju, naročito sudjelovanjem u međunarodnim ispitivanjima znanja. Veliki broj mladih također smatra da je unaprjeđenje kvalitete obrazovanja povezano s produljenjem godina školovanja svih, izgradnjom sustava identificiranja i nagrađivanja najuspješnijih te usklađivanjem izdvajanja za obrazovanje iz proračuna s europskim standardima. Za-

nimljivo je kako nezanemariv broj mladih smatra i da bi otvaranje hrvatskih škola i fakulteta stranim obrazovnim programima unaprijedilo kvalitetu domaćeg školstva, dok ih znatno manje smatra kako bi se isti učinak postigao kad bi se domaćim poduzetnicima omogućilo otvaranje privatnih škola i fakulteta ili ako bi se osigurala veća prava roditeljima u određivanju nastavnih programa i vođenju škola.

Koliko je za nastavak školovanja i podizanje kvalitete obrazovanja važna odgovarajuća potpora, potvrđuju odgovori ispitanika koji su prekinuli školovanje. Najveći broj njih kao uzrok spominje siromaštvo i financijske poteškoće obitelji, a poražavajući je podatak da je tek nekolicina ispitanika prekid školovanja dovela u vezu s nemogućnošću dobivanja kredita ili nekog drugog oblika potpore. Osiguranje potpore dio je odgovornosti države u zaštiti prava na obrazovanje onih koji to pravo bez potpore ne mogu ostvariti, bilo da je riječ o siromašnim ili neuspješnim učenicima. Mladi, čini se, toga nisu svjesni pa umjesto da uzroke prekida školovanja traže u sistemskim nedostacima, takvu situaciju najčešće objašnjavaju svojim nedostacima ili nemogućnostima obitelji i time postaju žrtve samoispunjavajućeg proročanstva. U tom su kontekstu indikativni podaci dobiveni na podskupini učenika koji pokazuju kako je tek svaki deseti ispitanik primio učeničku stipendiju ili jednokratnu financijsku pomoć. Tri petine anketiranih učenika ipak namjerava nastaviti školovanje na nekoj višoj školi ili fakultetu, na kojima, prema podacima koji su dobiveni ispitivanjem podskupine studenata, tri petine studira bez plaćanja školarine, a toliko ih planira i završiti započeti studij. No podaci također potvrđuju kako su mogućnosti roditelja da svojoj djeci u cijelosti pokrivaju troškove studija sve manje, zbog čega je više od polovice studenata tijekom studija povremeno moralo raditi. Financijske (ne)mogućnosti roditelja još više dolaze do izražaja kada je riječ o uključivanju studenata u europske programe mobilnosti. U njima je, naime, sudjelovao tek svaki sedamnaesti student i to većinom zahvaljujući financijskoj potpori obitelji.

Među znanjima i vještinama koje su nužne za uključivanje u globalizirani i digitalni svijet svakako su poznavanje stranih jezika i informatičke tehnologije. U vezi s tim, važan je podatak kako tek svaki trideset i treći ispitanik ne poznaje niti jedan strani jezik, dok ih se oko polovice relativno zadovoljavajuće služi jednim, oko trećine ih govori dva, oko desetine tri, a svaki pedeseti se sporazumijeva na četiri i više stranih jezika. Među šest ispitivanih stranih jezika na uvjerljivom prvom mjestu je engleski jezik na kojemu komunicira devet od deset mladih u Hrvatskoj, dok se ostalim jezicima služi od svakog trećeg (njemački jezik) i svakog petog (talijanski jezik) do svakog šezdesetog ispitanika (ruski jezik). Iz ovih podataka proizlazi kako hrvatska mladež u poznavanju stranih jezika ne zaostaje za europskim vršnjacima, a u nekim segmentima višejezičnosti usporediva je s najbolje pozicioniranim europskim zemljama. Što se informatičke pismenosti tiče, ustanovljeno je kako većina mladih posjeduje barem bazična računalna znanja koja im mogu olakšati učenje specifičnih računalnih vještina potrebnih za kvalitetno obavljanje određenog posla. No zasad

oni nove tehnologije koriste ponajviše u rekreativne svrhe, što uključuje pretraživanje interneta i slušanje glazbe, kao i za komunikaciju koju ostvaruju priključivanjem društvenim mrežama, dopisivanjem te video i telefonskim razgovorima.

Sudeći po tome koje kvalitete ispitanici smatraju najvažnijima za nalaženje dobrog posla, može se konstatirati kako informatička pismenost za današnju generaciju mladih više ne predstavlja konkurentnu kompetenciju jer su gotovo svi svladali osnovne računalne vještine. S druge strane, poznavanje stranih jezika drže vrlo korisnom kompetencijom kojoj pridružuju komunikacijske vještine, stručne kvalifikacije i dobro opće obrazovanje. Očito je da su mladi, bez obzira na njihovu demotivirajuću percepciju hrvatskog društva, ipak svjesni važnosti funkcionalnih kriterija u zapošljavanju, u sklopu kojih su neke druge kvalitete samo „dodana vrijednost“ njihovim profesionalnim znanjima i vještinama. U promišljanju onoga što im je važno u sadašnjem ili budućem poslu, gotovo svi ističu sigurnost radnog mjesta, a potom prijateljsku i opuštenu radnu atmosferu. Favoriziranje sigurnog radnog mjesta očekivana je reakcija na globalne i lokalne promjene kojima se nameće fleksibilizacija rada i smanjuju radnička prava, kao i na forsiranje profesionalne kompetencije što otežava izgradnju prijateljskog i opuštenog odnosa s kolegama na poslu. Profesionalne aspiracije većine mladih usmjerene su i na visoke plaće, mogućnost utjecaja na donošenje odluka koje se tiču njihova posla te na dovoljno slobodnog vremena koje im preostaje nakon obavljanja profesionalnoga rada. Ti su zahtjevi razumljivi u kontekstu saznanja kako zaposleni mladi u prosjeku rade dulje od norme za što dobivaju manju plaću od prosječne, pri čemu još ni ne sudjeluju u odlučivanju o poslovnim stvarima koje ih se tiču. S obzirom na to da na prvo mjesto stavljaju sigurnost radnog mjesta, što se u hrvatskom društvu u pravilu povezuje s poslovima u javnom sektoru, zanimljivo je kako se manje od trećine ispitanika želi zaposliti u tom sektoru. Umjesto toga se okreću privatnom sektoru, bilo da priželjkuju poduzetničku karijeru otvaranjem svoje firme, trgovine ili kafića, bilo zapošljavanje u drugim privatnim poduzećima. Također je zanimljivo kako je vrlo mali broj mladih 2013. želio otići iz Hrvatske zauvijek, „bez obzira na sve“, što se nije bitnije promijenilo od istraživanja iz 1999. godine. Najviše mladih, njih oko dvije petine, kao i ranije, željelo je otići u inozemstvo „na dulje vrijeme, ali ne zauvijek“. To pokazuje kako mladi žele prikupiti nova znanja i vještine u drugim zemljama, ali da su isto tako zainteresirani i za korisnu primjenu novih iskustava po povratku u domovinu.

Nezaposleni mladi danas su još ovisniji o roditeljima nego ranije jer ih čak dvije trećine preživljava zahvaljujući pomoći obitelji, što je gotovo dvostruko više nego prije petnaestak godina. Nemogućnost dolaska do posla utječe na njihovu spremnost za profesionalnu i teritorijalnu mobilnost. Tako je na jednoj strani izrazito mali broj nezaposlenih koji ne bi prihvatili posao izvan svoje struke ili mjesta stanovanja ni pod kojim uvjetima, a na drugoj nezanemariv broj onih koji u traženju posla više ne postavljaju nikakve uvjete. Između njih je većina koja bi prihvatila drugi posao ili se

preselila u drugo mjesto, prvenstveno ako je posao dobro plaćen, iako je taj zahtjev posljednjih godina u opadanju. Kada je o zaposlenima riječ, podaci pokazuju kako ih tri četvrtine radi u privatnom sektoru, manje od polovice je zaposleno u struci za koju su se školovali, a polovica nema siguran i trajan posao. Štoviše, u prosjeku tjedno rade 3 sata dulje od zakonom propisane norme, za što dobivaju plaću koja je za petinu niža od prosječne plaće u Hrvatskoj. Sigurno je da takvi uvjeti nepovoljno utječu na njihovo socioekonomsko osamostaljivanje, a s obzirom na to da će se tendencija širenja prekarnog rada u današnjoj i budućim generacijama mladih vjerojatno nastaviti, logično je očekivati kako će se nastaviti i trend njihove usporene društvene integracije. Slično je i s mladim poljoprivrednicima koji se u najvećem broju tim poslom bave zbog nastavka obiteljske tradicije. S obzirom na to da su u svom poslu suočeni s brojnim problemima, ne iznenađuje kako ih samo polovica planira nastaviti s poljoprivrednom proizvodnjom u narednih 10 godina što svakako dovodi u pitanje mogućnosti revitalizacije hrvatskog sela i poljoprivrede.

Društvena integracija mladih manjkava je bez njihova sudjelovanja u društvenom i političkom životu, a kakvo će ono biti uvelike ovisi o političkoj kulturi. Podaci o političkoj participaciji mladih kao dimenziji političke kulture su ambivalentni. S jedne strane, opća nezainteresiranost za politiku među mladima raste i preko polovice ih ne podržava nijednu političku stranku. S druge strane, porastao je socijalni, volonterski i politički aktivizam. Pritom se pokazalo kako su mladi nešto spremniji za različite oblike izvaninstitucionalnog nego institucionalnog angažmana. Konkretnije rečeno, većina je spremna izaći na izbore, potpisati peticije i sudjelovati u humanitarnim akcijama, a oko dvije petine ih je spremno sudjelovati u građanskim inicijativama na društvenim mrežama, u radu organizacija civilnog društva i u uličnim prosvjedima. U takvom je kontekstu intrigantan njihov odnos prema političkim strankama: premda je svaki deseti ispitanik učlanjen u neku političku stranku (dvostruko više nego prije desetak godina), tek svaki dvadeseti vjeruje strankama i rijetko ih vidi kao aktere koji mogu potaknuti mlade na aktivno sudjelovanje u društvu. Promotre li se navedeni trendovi integralno, nameće se zaključak kako je dio mladih učlanjivanje u političke stranke izabrao kao dostupnu mogućnost u oblikovanju "strategije preživljavanja" u uvjetima otežanog pristupa potrebnim društvenim resursima. Time su se priklonili instrumentalnom političkom angažmanu od kojega, uzdajući se u mehanizme političkog klijentelizma, očekuju rješenje vlastitih, ponajprije egzistencijalnih, problema. Riječ je o individualnom snalaženju u teškim vremenima u čemu su se mladi tek pridružili plejadi starijih koji su već demonstrirali kako je u bavljenju politikom korisnije trud za osobni prosperitet pretpostaviti radu za opće dobro. Ta pojava nije benigna jer su mladi nerijetko prethodnici širenja novih trendova u različitim sferama života pa tako i u prakticiranju društvenog i političkog angažmana. S obzirom na to da će takav model rješavanja osobnih problema dio mladih političkih aktivista vjerojatno zadržati i kada zasjednu na upravljačke

pozicije, logično se postavlja pitanje o sudbini hrvatske demokracije. Iskustvo, naime, govori kako u srazu javnih i privatnih interesa češće pobjeđuju privatni, osobito kada ih protežiraju nositelji moći. Treba se nadati kako će dolazeće generacije mladih sazrijevati u okruženju u kojem će više prostora osvojiti istinski demokratski akteri i procesi čemu će biti pridruženo institucionalizirano građansko obrazovanje koje će omogućiti stjecanje znanja i vještina potrebnih za izgradnju demokratske svijesti i obrazaca političkog ponašanja.

Mladi su svjesni nezadovoljavajuće generacijske društvene i političke participacije, a razloge za takvo stanje podjednako adresiraju na društvo (starije i političke aktere kao njihove eksponente) i svoje vršnjake kao politički nezainteresirane, nekompetentne i skeptične. Kao aktere koji bi ih mogli potaknuti na veći angažman navode prijatelje i obitelj te internetske forume, društvene mreže i organizacije mladih, dok motivacijsku snagu najmanje pripisuju, uz već apostrofirane političke stranke, i javnim osobama. Drugim riječima, tradicionalni politički i društveni autoriteti uzmiču pred novim tehnologijama i njima primjerenim oblicima političkog animiranja. No u navođenju mjera i akcija za poticanje aktivizma mladih, ispitanici se okreću institucionalnim nositeljima pri čemu naglašavaju uzimanje u obzir mišljenja mladih pri donošenju odgovarajućih odluka, osnivanje klubova mladih, provođenje ciljanih kampanja za mlade, uvođenje zajamčenih kvota zastupljenosti mladih u tijelima vlasti na svim razinama i provođenje građanskog obrazovanja u školama. To se obrazovanje pokazalo važnim i prilikom artikuliranja stavova mladih o dobivanju aktivnog prava glasa sa 16 godina na lokalnim izborima, s čim se slaže samo četvrtina, dok je gotovo svaki drugi ispitanik protiv. Većina ih pritom smatra da mladi nisu dovoljno politički informirani i obrazovani te da bi ih škole prethodno trebale pripremiti za ostvarivanje njihovih građanskih prava i dužnosti. S druge strane, drže da današnje generacije mladih ne žele sudjelovati na izborima i da ranije dobivanje prava glasa ne bi pridonijelo razvoju demokracije u Hrvatskoj.

Gledano iz rakursa demokratske i građanske političke kulture, i nalazi o političkim vrijednostima i stavovima mladih su u određenoj mjeri proturječni. S jedne strane može se reći kako su u nizu aspekata mladi na razini potrebnih demokratskih standarda, a s druge su strane prisutni trendovi koji ukazuju na postojanje znatnih demokratskih deficita. Kako su registrirane promjene koje tendencijski vode slabljenju demokratskih potencijala mladih, logično je pretpostaviti da su najodgovorniji agensi za njihovu političku socijalizaciju u manjoj ili većoj mjeri zakazali. U tom je kontekstu ustanovljeno stalno opadanje prihvaćanja ustavnih vrijednosti, osobito demokratskog i višestranačkog sustava kojeg vrlo važnim smatra manje od polovice mladih. Istodobno, tek svaki četvrti ispitanik drži kako je demokracija uvijek najbolje rješenje za organizaciju društvenog i političkog života, nasuprot svakom trećem koji se uzda u jake vođe. Te tendencije jasno upućuju na nerazumijevanje uloge političkog pluralizma i inklinaciju današnje generacije mladih autoritarnim

obicima vladavine. Tome treba dodati i dva važna pokazatelja koja se tiču (ne)povjerenja u društvene i političke institucije. Prvi govori o niskoj razini institucionalnog povjerenja koje se kreće od najviše trećine (u slučaju vojske, vjerskih institucija, predsjednika Republike i policije) do jedva 5% (Vlada, Hrvatski sabor i političke stranke). Drugi važan trend je veliki pad povjerenja u sve promatrane institucije, uz istodobno snažno jačanje nepovjerenja koje je naraslo na većinsko za gotovo polovicu njih. Na osnovi toga može se pretpostaviti kako su mladi uvelike razočarani dosadašnjim funkcioniranjem svih političkih i većine društvenih institucija. Imajući na umu izraženo institucionalno nepovjerenje, kao i percepciju minimalnog osobnog utjecaja na društvena i politička zbivanja na svim razinama, očekivano je da ih većina nije zadovoljna stanjem demokracije u Hrvatskoj. Takvome nezadovoljstvu zacijelo pridonosi i raširena percepcija politike kao nepoštenih djelatnosti i političkih aktera kao nezainteresiranih za probleme mladih.

Nezadovoljstvo društvenom i političkom situacijom u Hrvatskoj prelijeva se i na odnos mladih prema Europskoj uniji. Najviše ispitanika zapravo je ravnodušno prema EU, pri čemu je prisutan trend rasta negativne i pad pozitivne percepcije. S tim je povezan trend opadanja očekivanja osobne socioekonomske koristi od ulaska Hrvatske u EU i viđenja mlade generacije kao sigurnog dobitnika integracije. Očekivanje većih dobrobiti smanjilo se za sve promatrane društvene skupine (osim političara) pri čemu mladi kao potencijalne dobitnike europske integracije Hrvatske prepoznaju poznavatelje stranih jezika, stručnjake, velike tvrtke, političare i menadžere. Tendencijski istovjetne promjene zabilježene su i u pogledu očekivanja poželjnih i nepoželjnih ekonomskih, političkih i kulturnih posljedica integracije Hrvatske u EU. Iako je većina mladih očekivala i pozitivne i negativne učinke, kontinuirano su rasla negativna, a opadala pozitivna očekivanja što se stopilo u jedinstveni silazni trend koji se manifestira kao slabljenje proeuropske orijentacije. Preciznije rečeno, eurooptimizam i euroentuzijizam su vidno splasnuli, ali su i nadalje bili izraženiji od euroskepticizma. Jedan od razloga tomu vjerojatno leži i u percepciji stupnja razvoja EU jer većina mladih Uniju povezuje s većom slobodom kretanja i učinkovitijom zaštitom ljudskih prava, otvaranjem više radnih mjesta i boljom budućnošću za mlade. Kako opada broj onih koji smatraju da EU osigurava trajni mir na kontinentu i smanjenje korupcije, može se konstatirati da u očima hrvatske omladine EU gubi neka značenja koja bi mogla biti privlačna kao potencijalno kohezivni element za zemlje-članice, osobito nove.

Mladi su demonstrirali dobro razumijevanje društvene realnosti o čemu svjedoče nalazi o percepciji političkih prioriteta među kojima dominiraju oni socioekonomske naravi kao što su smanjenje nezaposlenosti, borba protiv kriminala i korupcije te ekonomski rast i razvoj. Stoga ne iznenađuje kako upravo nezaposlenost vide kao najveći problem hrvatskog društva, što se pokazalo i u ranijim istraživanjima, a potom mito i korupciju te gospodarske probleme. Sasvim očekivano, mladi neza-

poslenost percipiraju i kao najveći generacijski problem kojemu dodaju nepotizam, nedostatak životne perspektive i nizak životni standard. Odgovornost za rješavanje društvenih problema prije svega adresiraju na stručnjake i intelektualce, svoju generaciju te političare i političke stranke, dok u rješavanju generacijskih problema ponajprije očekuju angažman roditelja, Vlade i svake mlade osobe ponaosob. Mogućnost rješenja problema mladih velika većina ispitanika vidi u izgradnji pravednijeg društva i provođenju preventivnih mjera, pri čemu naglasak stavljaju na osiguranje jednakih šansi u obrazovanju i zapošljavanju za sve, potom na prilagodbu srednjeg i visokog obrazovanja novim životnim potrebama te na sudjelovanje mladih u procesima odlučivanja na svim razinama. Većina ih smatra potrebnim osnivanje centara za mlade u svim većim mjestima koji bi ponajprije pružali informacije u području obrazovanja, zapošljavanja, mobilnosti i savjetovanja. Također drže potrebnim i postojanje savjetovališta za mlade pri čemu preferiraju savjetovališta za žrtve nasilja te ona za samozapošljavanje i poduzetništvo.

No istodobno je ustanovljeno kako su mladi slabo informirani o postojanju instrumenata, tijela i organizacija koje su uspostavljene s ciljem učinkovitije zaštite te promicanja interesa i potreba mladih na razini Hrvatske, Europe i svijeta. Iako je uočen značajan porast broja onih koji su čuli za Nacionalni program za mlade u usporedbi s ranijim istraživanjima, još uvijek polovica ispitanika nije informirana o postojanju tog dokumenta, a još ih je manje bilo informirano o postojanju takvih programa na županijskoj razini. Za postojanje Savjeta za mlade Vlade RH znala je samo četvrtina ispitanika, dok ih je nešto više poznavalo nacionalna i lokalna predstavnička tijela mladih te domaće, europske i međunarodne nevladine organizacije koje su uspostavili mladi za mlade. Očito je da se nezainteresiranost mladih za društvene poslove proteže i na područje koje ih se neposredno tiče, a takva situacija zahtijeva dodatne napore odgovarajućih organizacija i tijela kako bi svoj rad učinili vidljivijim među onima zbog kojih su uspostavljeni.

Važan segment svakodnevnoga života mladih jest njihovo slobodno vrijeme koje ujedno može imati veliki socijalizacijski utjecaj na njih upravo zato što se nalaze u formativnom životnom razdoblju u kojem se očekuje da slobodno vrijeme optimalno iskoriste za vlastiti rast i razvoj. Tome u prilog govori i podatak kako većina ispitanika raspolaže s više od tri sata dokolice dnevno, što je malo više nego prije petnaestak godina. No rezultati ovog istraživanja su pokazali kako su se zadržale konture dokolice prisutne i kod ranijih naraštaja mladih. Konkretnije rečeno, oni su trajno i primarno zaokupljeni aktivnostima povezanim sa zabavom i razonodom, a znatno manje sadržajima koji pridonose kultiviranju slobodnoga vremena. Tako je još jednom ustanovljeno kako su većinski prakticirane aktivnosti u slobodnom vremenu mladih druženja, izlasci u kafiće, korištenje računala i gledanje televizije, dok tek otprilike svaki dvadeseti ispitanik često odlazi na kazališne predstave, umjetničke izložbe i javne tribine. Iako je ovo istraživanje pokazalo kako su hijerarhija i struk-

tura slobodnog vremena tijekom promatranog razdoblja ostale razmjerno stabilne, istodobno je ustanovljeno kako su se dogodile primjetne promjene u intenzitetu participacije u ispitivanim aktivnostima. Najkraće rečeno, smanjilo se sudjelovanje mladih u većini aktivnosti dokolice, a samo u nekim rijetkim slučajevima participacija se povećala. Tendencija opadanja sudjelovanja mladih u nizu aktivnosti, unatoč podjednako raspoloživom vremenu, upućuje na to da je među njima došlo do određene preorijentacije u prioritetima – na što ukazuje enorman rast vremena posvećenog digitalnom svijetu – paralelno sa svojevrsnom pasivizacijom upravo u onoj domeni svakodnevice koja ima velikih potencijala za podizanje kvalitete života. Neovisno o tome je li to odgovor na društvenu krizu, plaćanje danka za prilagođavanje zahtjevima novoga doba ili tek prolazni trend, ustanovljene tendencije sugeriraju kako je slobodno vrijeme suvremene generacije mladih postalo sadržajno siromašnije.

O stanovitom osiromašenju slobodnog vremena govori i nalaz kako je oko od tri petine mladih u 2012. godini bilo na godišnjem odmoru izvan stalnog mjesta boravka, što je nešto manje nego petnaestak godina ranije. Ipak, nezanemarljiv broj njih je u godini koja je prethodila istraživanju putovao na različite destinacije u zemlji i inozemstvu. Motivi putovanja ponajprije su povezani sa zabavom i razonodom, druženjima s prijateljima i rodbinom te *šopingom*, povremeno sa zadovoljavanjem obrazovnih i kulturnih potreba, a najrjeđe s prisustvovanjem nogometnim utakmicama i drugim sportskim događajima. I u ovom se slučaju može konstatirati kako je većina ispitanika orijentirana na relaksirajuće i zabavne aktivnosti, dok su sadržaji koji su intelektualno i kulturno zahtjevniji primjetno rjeđe u fokusu mladih.

Uz slobodno vrijeme nerijetko se vežu različiti oblici rizičnog i društveno neprihvatljivog ponašanja. Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako više od četiri petine ispitanika konzumira alkohol, trećina puši cigarete, a oko četvrtine ih je sklono nedovoljno odgovornom seksualnom ponašanju. S druge strane, činjenje kaznenih djela i konzumiranje ilegalnih droga je znatno manje zastupljeno. Silazni trend je opažen u korištenju lakih droga, stimulativnih sredstava i sredstava za smirenje te duhana, što upućuje na okretanje dijela mladih zdravim stilovima života. Pritom svaki deseti ispitanik navodi da se suočava s ozbiljnim zdravstvenim teškoćama. Ipak, ponašanja visokog rizika manifestira svaki sedmi ispitanik pri čemu se ti mladi nekoliko puta mjesečno i češće upuštaju u različite oblike rizičnog ponašanja u prometu i seksualnim odnosima, što je popraćeno konzumiranjem alkohola i opijanjem te povremenim nasilničkim ponašanjima. Iako rizična ponašanja u mladosti ne moraju nužno voditi nepovoljnim razvojnim i životnim ishodima u odrasloj dobi, sigurno je da se šanse za takve ishode u skupini mladih visoko rizičnog ponašanja znatno povećavaju. Kako bi oni, kao i ostali njihovi vršnjaci, izazove odrastanja uspješno svladali, potrebna im je društvena potpora koja uključuje širenje slobode izbora i mogućnosti donošenja informiranih odluka o posljedicama različitih oblika zabave i opuštanja.

Utjecaj nepovoljnih socijalnih prilika vidljiv je i na području vrijednosti i interesa mladih. S jedne strane, longitudinalno praćenje vrijednosti mladih pokazalo je da je njihova hijerarhija relativno stabilna. Tako tijekom promatranih petnaestak godina među mladima dominiraju vrijednosti iz privatne sfere koje su usmjerene na individualnu afirmaciju i samorealizaciju (samosvojnost te materijalni i profesionalni status), hedonizam (dokoličarenje, prijateljstva i poznanstva, zabava i razonoda, putovanja, seks i ljubav) i obitelj, dok su znatno slabije prihvaćene vrijednosti iz javne domene kao što su vojska, politika, vjera i nacija. Pritom je indikativno kako je porasla važnost obitelji i rada, a oslabila zaokupljenost zabavom i razonodom. Drukčije rečeno, okosnicu vrijednosnog sustava mladih čini mješavina materijalističkih i postmaterijalističkih uz blagi porast tradicionalističkih vrijednosti. S druge strane, dogodila se i važna promjena, a to je primjetni pad prihvaćanja svih vrijednosti i interesa. Taj trend može se promatrati kao odgovor mladih na sužavanje životnih šansi i perspektiva koje je uzrokovano višegodišnjom gospodarskom i društvenom krizom. U prilog takvom tumačenju govore i stavovi mladih o okolnostima koje su važne za uspjeh u hrvatskom društvu, a koji jasno ukazuju na porast percepcije važnosti socijalne privilegiranosti nauštrb osobnih kvaliteta i sposobnosti. Naime, kao važne faktore za društveni uspjeh ispitanici znatno više ističu okolnosti i ponašanja povezana s korištenjem socijalnih mreža (obiteljskih i političkih) i posjedovanjem sposobnosti lukavog “snalaženja” u zadanom okruženju nego s kompetencijama, profesionalnom odgovornošću i zalaganjem pojedinaca. Sve navedene tendencije mogu se promatrati i kao indikator opadanja entuzijazma i aspiracija mladih u socioekonomski nepovoljnim i društveno nestabilnim uvjetima. Pritom treba reći kako društvena konstelacija koja istodobno inkorporira mnogostruke utjecaje procesa globalizacije te gospodarske i društvene krize ne pogoduje samo pojavi vrijednosnog pluralizma nego i vrijednosnog relativizma.

Nepovoljnim okolnostima unatoč, suvremena generacija mladih iskazala je većinsko zadovoljstvo vlastitim životom. Većina ih je optimistična i u pogledu osobne budućnosti iako je to raspoloženje za trećinu manje prisutno nego ranije, dok je pesimističan gotovo svaki četvrti ispitanik za razliku od svakog sedamnaestog koncem 1990-ih godina. Kada je riječ o budućnosti društva, samo trećina mladih su optimisti, a dvije petine pesimisti, pri čemu se taj pesimizam konstantno i primjetno povećavao. Trajni nesklad između osobnog i društvenog optimizma i pesimizma upućuje na očekivanja mladih kako vlastitim sposobnostima i nastojanjima mogu kompenzirati neka društvena ograničenja, odnosno na to da se uzdaju u svoju mladost i potencijale kao resurse koji im omogućuju povoljniju perspektivu i kad društvo zakaže. No ti, kao i prethodni podaci, prije svega pokazuju kako je među mladima na djelu proces distanciranja od društva. Takva individualizacija svjedoči da je hrvatsko društvo na tragu suvremenih svjetskih trendova i ujedno signalizira kako sve više zakazuju društveni mehanizmi i autoriteti koji trebaju biti u funkciji optimalne društvene integracije mladih.

Ovo je istraživanje još jednom potvrdilo da su mladi heterogena društvena skupina premda u nekim segmentima svakodnevnoga života inkliniraju homogenizaciji. Socijalna obilježja koja najviše diferenciraju mlade u svim ispitivanim dimenzijama jesu njihov socioprofesionalni status i obrazovna postignuća. Socioprofesionalni status – odnosno pripadnost skupini učenika, studenata, nezaposlenih ili zaposlenih – kompleksno je obilježje koje uz evidentno različite aktualne položaje dijelom uključuje i stupanj zrelosti i stupanj obrazovanja mladih. To obilježje jasno ukazuje na dominantan utjecaj konkretnih situacijskih okolnosti (unutar kojih su sadržana različita iskustva i životne perspektive) i pripremljenosti mladih za ulazak u svijet rada i svijet odraslih. Snažan i permanentan diskriminatorni utjecaj obrazovnog postignuća nije karakterističan samo za mladu, nego i za ukupnu populaciju u svakom suvremenom društvu. U ovom se istraživanju još jednom pokazalo kako postignuto obrazovanje ne utječe samo na društveni status, nego i na obrasce ponašanja, vrijednosti i stavove mladih. Recentni nalazi upućuju na jačanje regionalnih utjecaja što je zacijelo posljedica povećanja razlika između razvijenih i nerazvijenih područja Hrvatske. Znatno je prisutan i utjecaj stupnja zrelosti ispitanika na što ukazuju sustavne razlike između najmlađe i najstarije dobne kohorte mladih, a što ujedno potvrđuje veliku važnost životnog ciklusa. Istodobno, slabe utjecaji urbaniziranosti mjesta stanovanja, sociokulturnog statusa obitelji i rodne pripadnosti. Smanjenje ili izostanak nekih tradicionalnih razlika između ruralne i urbane omladine sugerira kako su u nekim segmentima uvjeti života u selu i gradu postali sličniji pa socijalizacija u različitim tipovima naselja više ne postiže iste efekte kao u ranijim razdobljima. Razmjerno slabiji utjecaj obrazovnih postignuća roditelja upućuje na to kako ekonomski i kulturni kapital obitelji nešto više utječe na startne pozicije mladih i njihove šanse u ostvarivanju dijela životnih ciljeva nego na vrijednosti i stavove u čijem oblikovanju važnu ulogu imaju i drugi socijalizacijski agensi (obrazovne ustanove, mediji, vršnjaci, šira okolina). Na koncu, oslabljene rodne razlike svjedoče da su, unatoč retradicionalističkim tendencijama u razdoblju tranzicije, neki važni elementi rodne ravnopravnosti – osvojeni još u generacijama baka i majki današnjih mladih žena – ireverzibilnoga karaktera. To, dakako, ne znači da su patrijarhalni odnosi moći i rodni stereotipi iščezli, niti jamče da konzervativni stavovi iz defenzive neće prijeći u ofenzivu ako se steknu odgovarajući društveni uvjeti.

Na kraju valja istaknuti nekoliko važnih okolnosti i tendencija koje obilježavaju mladu generaciju kao integralni dio suvremenog hrvatskog društva. Pritom treba podsjetiti kako nedovoljno uspješna društvena tranzicija i konsolidacija opterećena gospodarskom i društvenom krizom nije pogodovala gospodarskom i demokratskom razvoju Hrvatske, pa tako ni optimalnoj društvenoj integraciji mladih početkom drugog desetljeća 21. stoljeća. U tom je kontekstu očekivano da su istraživanjem iz 2013. godine dobiveni jasni indikatori ukupnog pogoršanja društvenog položaja mladih u usporedbi s položajem generacije mladih od prije 10-15 godina, iako ni njihov status

nije bio zadovoljavajući. Na nepovoljne okolnosti i izazove većina mladih odgovorila je daljnjim povlačenjem u sferu privatnosti i distanciranjem od društvenih i političkih poslova. Paralelno s procesom društvenog fragmentiranja i osnaživanja partikularnih interesa, ojačao je i pragmatičan odnos mladih prema društvenoj realnosti i mogućnostima korištenja različitih kanala za socijalnu promociju i ostvarivanje osobnih interesa. U skladu s kriznom situacijom koja je uvijek opterećena rizicima i socijalnom nesigurnošću, dodatno je oslabilo pouzdanje mladih u društvenu perspektivu pri čemu je ipak opstala vjera u vlastite sposobnosti i životne strategije. Međutim, iako se dominantno oslanjaju na individualne i obiteljske resurse, istodobno rastu njihova očekivanja od društvenih subjekata koji bi trebali osigurati uvjete za optimalnu društvenu integraciju mladih. Postojeća individualizacija životnih usmjerenja nije samo plod nepovoljnih društvenih okolnosti, nego i pokazatelj prilagodbe cijeloga hrvatskog društva i samih mladih aktualnim globalnim trendovima. Istodobno, tijekom više od dva desetljeća tranzicije i konsolidacije bili su kontinuirano, iako ciklički različitog intenziteta, prisutni i procesi retradicionalizacije. Tako se socijalizacija suvremene generacije mladih odvija u društvu koje je transformacijom iz socijalističkog u demokratski društveni poredak zapalo u vrijednosni relativizam jer nije postignut većinski konsenzus oko temeljnih društvenih vrijednosti. Postojeće svjetonazorske, kulturne, ideološke i političke polarizacije, uz produblјivanje socijalnih razlika, u većem ili manjem opsegu zahvaćaju i današnju generaciju mladih što sugerira da će se trend rasloјavanja nastaviti i u doglednoj budućnosti.

Navedeni nepovoljni pokazatelji i trendovi, koji otežavaju sadašnji i ugrožavaju postizanje zadovoljavajućeg ukupnog društvenog položaja u budućnosti, razlog su da se suvremeni naraštaj mladih u Hrvatskoj može opisati kao generacija osujećenih. Nije utješno kako su sa sličnim problemima suočeni i mladi u drugim, pa i znatno razvijenijim zemljama. Zajednička im je i potraga za izlazom iz takve situacije koja je većinom usmjerena na dostupna individualna rješenja, ali nekima može biti i poticaj za preispitivanje dominantnog modela organizacije društvenog života i razvoja. Naime, unatoč smanjenom općem entuzijazmu suvremene generacije mladih i odrastanju u njima nesklonome vremenu te destimulativnom lokalnom i globalnom okruženju, uvijek postoji nada u bolje sutra. Takvoj nadi pridonosi saznanje o nehomogenosti mladih kao društvene grupe u kojoj su istodobno prisutne tendencije kontinuiteta i diskontinuiteta što otvara prostor za prodor raznih novih ideja i oblika društvenog djelovanja jer, kako kaže H. Giroux (2009: XIII), „srećom, moć nika da nije u cjelosti na strani dominacije, niti je potpuno u rukama onih koji omladinu vide kao višak kojeg će se uključiti ili breme koje će biti zbačeno. Moć je također rođena iz realističnog osjećaja nade, one koja nove mogućnosti i snove o budućnosti smješta unutar postojećih struktura dominacije i opresije. Mladi ljudi oduvijek su bili zvijezda vodilja za takve nade i sada imaju priliku postati, opet iznova, subjekti stvarne promjene“.

SUMMARY: SOCIOLOGICAL PORTRAIT OF THE YOUTH IN CONTEMPORARY CROATIA

The book *Generation of Disillusioned. Youth in Croatia at the Beginning of the 21st Century* is based on the results of the research on youth population aged 15 to 29, conducted in 2013 on the territory of the entire Republic of Croatia. Findings of this research have been compared to insights from several earlier studies, which enabled us to identify trends in continuity and changes in the generation of young people during the period of social transition which coincided with the end of the 20th and first two decades of the 21st century.

In the spring of 2013 Croatia was a country with almost one quarter of a century of experience of state independence and social transformation marked by ups and downs. At the time, the turbulent transition and consolidation period was additionally burdened by the economic and social crises that after four years of duration showed no signs of stopping. At the same time, after many years of arduous negotiations and adjustments, Croatia was finally on the threshold of joining the European Union, which came as fulfillment of one of few consensually accepted political goals. These and the related circumstances make for a social framework, which among other things, influenced social standing, behavioral patterns, values and attitudes of young people, i.e., their needs, problems and potentials.

In this study research results have been interpreted and presented in nine thematic sections. In the concluding discussion it suffices to give just a short recapitulation and systematization so that the sociological profile of young people in contemporary Croatia can be sketched.

Family environment is one of the key socialization settings where starting positions for the transition of young people into the grown-up world are established. Research results show that young people in Croatia still grow up in intact, most often four-member families like the ones which they themselves would like to form one day. At the same time the number of young people who enter into marriage and become parents is constantly on the decline. These tendencies imply the existence of a synchronized pattern of growing up and point to the preservation of the traditional family model but also to the circumstances that restrain necessary demographic growth. Living standard of young people depends primarily on the one of their parents. It should be mentioned that most of them live in the homes owned by their parents because they cannot afford the desired housing independence. In other words, most young people live in social and material conditions that deter or disable their socioeconomic independence. A quarter of participants stands out and those are the ones whose financial family situation points to a realistic risk

of poverty, while at the other extreme there is one tenth of those whose families are way above the Croatian financial average. This points in the direction of distinct social stratification due to which one part of young people have weaker chances to achieve higher socioeconomic status than their parents. This is accompanied by the trend of high social reproduction which means that young people mostly replicate educational achievements of their parents which, together with other available family resources greatly determines their opportunities to achieve the desired social status in the future. In relation to that, research results do not suggest that the overall status of families that the young people in Croatia live in will improve significantly in the foreseeable future. Therefore it can be assumed that the existing unsatisfactory social position of most young people will continue to deter their social integration which means late housing independence, prolonged time of entering into marriage and persisting low fertility rates, which in turn will have unfavorable effects on the entire society.

Educational institutions are important agents of socialization as well, and education in itself is a critical channel of social promotion. Most young people affirm such power of education and believe it to be a certain way to achieve their individual personal, professional and social needs and/or goals. More specifically, young people associate education with better communication with the world, faster promotion on the workplace as well as better paid work, better living standard and higher social status, but not necessarily with job security and greater social power. In line with that, they think that education should simultaneously benefit both individuals and their families, as well as respond to the needs of society as a whole. They believe that social developmental function of education is to encourage the evolution of human resources in local community and ensure sustainable development as well as to provide conditions for emancipation and inclusion of persons from discriminated social groups. However, at the same time, two fifths think that education should be subordinated to the interests of capital and therefore side with the proponents of the privatization and marketization of education. Nonetheless, preserving education as a human right and public good has reliable youth support of since every other participant sees free higher education for all as a solution to the problem of the lack of highly educated. Young people do not wish for education to become a privilege of a wealthy minority which is why they point out the need for other measures such as scholarships and different forms of student support so that the goal of continued education could be reached. According to them the advantages of education – efficient preparation for life and gaining highly competitive knowledge and skills – are accomplished through students' equal participation in decision making concerning all academic issues on all levels, through the introduction of socially useful work as mandatory part of schooling, especially experiences of civil society organizations and by conducting regular tests and evaluations of academic achieve-

ments, particularly international knowledge assessments. A large number of young people believe that improved education is related to continued education for all, to establishing a system of identifying and awarding most successful students and to the harmonization of the budget financing according to European standards. It is interesting to note that a significant number of young people believe that opening up of Croatian schools and faculties to international educational programs would improve the quality of home education, while a significantly lesser number believe the same effect would be achieved if domestic entrepreneurs could operate private schools and faculties or if larger rights would be given to parents when it comes to school management and drawing up school programs.

The importance of appropriate support for the continuation of schooling and raising the quality of education is confirmed by the answers of participants who have cut short their education. Most of them state poverty and financial troubles in their families as causes for their dropout. It is devastating that very few participants associated the termination of their education with the inability to procure funding such as credit or some other type of financial support. Provision of support is state responsibility in the protection of the right to education for those who are unable to exercise that right otherwise, whether the case in point are poor or unsuccessful students. It seems that young people have no awareness of that, so instead of looking to find causes for the interruption of their education in systemic flaws, they interpret their situation as a result of their own weaknesses or inability of the family and so become victims of the self-fulfilling prophecy. In this context data collected on the subgroup of pupils is indicative because it shows that only every tenth participant received a scholarship or one-time financial support. However, three fifths of surveyed pupils plan to continue their education in some of the higher schools or faculties in which, according to data collected on the subgroup of students, three fifths study without paying tuition fees, and the same number of students plan on completing their studies. However, data also confirm that parents are less and less able to cover the full expense of their children's education, which is why over a half of students occasionally had to work during their studies. Financial (in)capacities of the parents are even more pronounced when it comes to the students' inclusion into European mobility programs. Only one in seventeen students participated in such programs, mostly thanks to family financial support.

Among the skills and knowledge necessary for inclusion in the globalized and digital world foreign language proficiency and IT skills hold a pronounced place. In relation to that it is important to note that only every thirty-third participant is not familiar with any of the foreign languages while half of them use one foreign language relatively decently, around one third speak two languages, around tenth three, and one in fifty can communicate in four or more foreign languages. English is taking the lead among the six foreign languages from our research as nine out of

ten young people in Croatia communicate in English while one in three participants use German, one in five Italian and one in sixty Russian. From this data we can conclude that Croatian youth is not lagging behind its European peers, and in some segments of multilingualism it is comparable to the best-ranked European countries. As far as information technology literacy goes, it has been found that most young people have at least basic computer knowledge that can facilitate learning computer skills necessary for a specific job. However, so far they have used new technology primarily for recreational purposes, including browsing the internet and listening to music, communicating via social networks, chats and video and phone calls.

Based on the qualities that participants point out as most important in finding a good job we can conclude that IT literacy is no longer a competitive competency for today's youth as almost everyone has acquired basic skills. On the other hand, they see proficiency in foreign languages as a useful competency along with communication skills, expert qualifications and good general education. It is obvious that although young people have a disheartened perception of Croatian society, they also have an awareness of the importance of functional criteria for employment while they perceive some other qualities just as "added value" to their professional knowledge and skills. When contemplating on what they find important in their current or future job, almost all of them point out job security and friendly and relaxed work atmosphere. Prioritizing security of employment is an expected reaction to global and local changes that impose flexible labor and diminished worker's rights as well as increased professional competitiveness which makes building a friendly and relaxed relationship with work colleagues a lot harder. Professional aspirations of most young people are aimed towards high salaries, participation in decision making connected to their job and sufficient free time after professional working hours. These requirements are understandable when we know that on average young people who are employed work longer hours for which they are reimbursed with less than average salaries and what is more have no say in business matters that concern them. Taking into account that their priority is job security which in Croatian society is generally connected to public sector jobs, it is interesting to note that less than one third of participants wants to find employment in that sector. Instead, they turn to private sector, whether that means that they are interested in starting an entrepreneurial career and opening their business such as a shop or a coffee place or landing a job in other private companies. It is also interesting that a very small number of young people wish to leave Croatia forever „no matter what“, which has not substantially changed since the research in 1999 was conducted. As then, most young people today, around two fifths of them, wish to go abroad "for a longer period of time but not forever". In other words, young people wish to acquire new knowledge and skills in other countries but are also interested in the useful application of new experience upon return to their home country.

Today young people who unemployed are even more dependent on their parents than before since two thirds of them survive thanks to their family's help. This has more than doubled compared to data from some fifteen years ago. The inability to find employment affects their readiness for professional and territorial mobility. On one side there is a small number of the unemployed who would under no conditions accept employment outside of their profession or place of residence and on the other side a non-insignificant number of those that no longer set out any conditions of their own when searching for employment. Between these two extremes there is a majority of those that would accept a different job or would move to another place primarily if the work would be well paid, even though in recent years this requirement has been on the decline. When the employed are concerned, our data show that three quarters have jobs in private sector, less than half of them in the profession that they are educated for and half do not have a permanent employment. What is more, they work on average three hours longer than is legally prescribed for which they are paid one fifth below average Croatian salary. Such conditions definitely influence their socioeconomic independence unfavorably and since the expanding tendency of precarious labor in today's generation of young people will probably progress it is logical to expect that the trend of their slower social integration will also continue. Young farmers who are mostly in the business to continue their family tradition are in a similar situation. Taking into account the fact that they are facing numerous problems in their profession, it is not surprising that just one half of them plans to continue agricultural production in the next ten years, which definitely brings into question the possibility of the revitalization of Croatian rural areas and agriculture.

Social integration of young people is lacking without their participation in social and political life, which in turn depends a lot on the political culture. Data on political participation of youth as a dimension of political culture is ambivalent. On one hand there is growing general lack of interest in politics among young people, which is backed by the fact that more than half of them do not support any political party. On the other hand, growth has been registered in social, unpaid and political activism. It has been found that the young are somewhat more inclined towards different forms of non-institutional rather than institutional involvement. More specifically, most of them are willing go to the polls, sign petitions and participate in charity actions, and around two fifths are willing to take part in citizens' initiatives on social media, in the work of civil society organizations and in street protests. In this context their relationship towards political parties seems intriguing: although one in ten participants is a member of a political party (twice more than some ten years ago), it is just one in twenty that trusts the work of political parties and rarely considers them as actors capable of stimulating young people to take active participation in society. If we view these trends integrally, we are met with the conclusion

that a part of young people chose to join a political party as part of the “survival strategy” in the conditions of difficult access to necessary social resources. By doing so they sided with instrumental political involvement that they expect would solve their own, primarily existential problems, which is in line with mechanisms of political clientelism. It is simply an individual coping mechanism in tough times and only a continuation of what a whole host of elders have already demonstrated, which is that in pursuit of political engagement it is more useful to favor efforts aimed at personal prosperity than to work for common good. This is not a benign occurrence because it is not rare that young people are the pioneers of expanding new trends in different walks of life including the practice of social and political engagement. Taking into account that this model of overcoming personal problems will probably persist among some young political activists even when they assume governing positions, it is fitting to pose the question about the future of Croatian democracy. Experience has shown that when public and personal interests clash, personal interests most often take the win, especially when they are favored by those in power. One must hope that the upcoming generations of young people would come of age in an environment where more space would be won by true democratic protagonists and processes along with institutionalized civic education that would enable attainment of skills and knowledge necessary to build democratic consciousness and patterns of political behavior.

Young people have an awareness of unsatisfactory social and political participation of their generation, which they attribute to society (older people and political protagonists as their exponents) and their peers as politically indifferent, incompetent and skeptical. They feel that they might be motivated towards stronger engagement by their friends, families and online forums, social networks and youth organizations, while they attribute least motivational strength to public figures and aforementioned political parties. In other words, traditional political and social authorities are giving ground to new technologies and corresponding forms of political activation. However, when stating measures and actions that would incite activism among young people, participants turn to institutional stakeholders and emphasize the need to take into account the following: opinions of young people when making decisions, establishing youth clubs, running specific campaigns for the young, introducing youth quotas for all levels of government bodies and implementing civic education in schools. It has been proven that civic education is an important opportunity for young people to articulate their opinions on the right to vote in local elections at 16 years of age, which is supported by only a quarter of young people and every second participant is against gaining this right. Most of them think that they are not sufficiently politically informed and educated and that schools should prepare them for the exercise of their civic rights and obligations. On the other hand, they believe that today's generations of young people are not interested

in taking part in elections and that being given the right to vote sooner would not contribute to the development of democracy in Croatia.

From the point of view of democratic and civic political culture, findings on political values and attitudes of young people are in part contradictory. In a series of aspects young people have reached the level of required democratic standards but some trends point to significant democratic deficits. Certain changes have the tendency to weaken democratic potentials of young people so it is logical to presume that the agents most responsible for their political socialization have in varying degrees been lacking. In this context a continuous decline in acceptance of constitutional values has been found, especially of democratic and multi-party system, which less than half of surveyed young people think is important. At the same time, only one in four participants believes that democracy is always the best solution for the organization of social and political life, contrary to one in three participants trusting strong leaders. These tendencies clearly point to some misconceptions about the role of political pluralism and inclination of today's generation of young people towards authoritarian forms of government. Two important indicators concerning the (mis) trust in social and political institutions should also be mentioned. The first indicator concerns low levels of institutional trust that spans from one third at most (in cases of army, religious institutions, president of the Republic and the police) to mere five percent (Government, Parliament and political parties). Second important trend is one of declined trust in all observed institutions along with the strong increase of mistrust that has grown and is now in majority for almost a half of participants. Based on that, we can assume that young people are mostly disappointed with the past functioning of all political and most social institutions. Having in mind their marked institutional mistrust as well as their perception that personal influence on social and political developments on all levels is minimal, it is not surprising that most of them are dissatisfied with the state of democracy in Croatia. Widely-held perception of politics as corrupt and of political protagonists as uninterested in the issues of young people also contributes to the prevalent dissatisfaction.

Young people's discontent with social and political situation in Croatia spills over to their attitude towards the European Union. Most participants are indifferent when it comes to the EU but a trend has been perceived of growing negative and declining positive attitudes. This is connected with the tendency of decreased expectations of personal socioeconomic benefits of Croatia's accession to the EU and decreased perception of young people as sure winners of the integration. Expectation of higher benefits has lowered for all social groups included in the research (except politicians). Young people perceive foreign languages specialists, experts, big companies, politicians and managers as potential gainers from Croatian European integration. Tendency of the same changes has also been registered when it comes to expectations of desirable and undesirable economic, political and cultural consequences

of the integration of Croatia into the EU. Although most young people expected both positive and negative effects, negative expectations experienced a steady growth and positive ones declined which merged in an integral downward trend manifested as weakened pro-European orientation. To be more precise, eurooptimism and euroenthusiasm visibly decreased but have still remained more pronounced than euroscepticism. One of the reasons for this trend is probably contained in the perception of the degree of EU's development since most young people connect the Union with higher freedom of movement and more effective human rights protection, more employment opportunities and better future for young people. With the declining number of those who feel that the EU can secure permanent peace on the continent and less corruption it could be stated that in the eyes of Croatian youth the EU has been losing some connotations that could have served as attractive and potentially cohesive element for member countries, especially new ones.

Young people have demonstrated good comprehension of social reality which is supported by findings on the perception of political priorities among which those of socioeconomic nature are dominant, e.g. lesser unemployment, fight against crime and corruption and economic growth and development. Therefore it is not surprising that young people see unemployment as the biggest problem of Croatian society, which has been demonstrated in earlier research as well, followed by bribe and corruption and economic problems. As was expected, young people perceive unemployment as the biggest problem of their generation, along with nepotism, lack of perspective and poor living standard. They see experts and intellectuals, as well as their own generation, politicians and political parties as the ones responsible for this situation while in search for solutions for the problems of their generation they mostly turn to their parents, the Government and to themselves. Most participants see the possible solution to the problems of young people in the development of a more just society and implementation of preventative measures. They stress the need for equal opportunities in education and employment for all, the need for secondary and higher education to adjust to new life requirements and the need for young people to participate in decision making on all levels. Most of them think that in all bigger localities it is necessary to set up youth centers that would provide information in the areas of education, employment and mobility, as well as counseling services. Participants also find that youth counseling centers are necessary, especially to provide support to young people victims of violence and assistance with self-employment and entrepreneurship prospects.

At the same time it is found that young people have poor knowledge about existing instruments, bodies and organizations that have been set up with the goal of more effective protection and promotion of the needs of youth in Croatia, Europe and globally. Although a significant growth has been registered of those who are informed about the National Youth Program, compared to the findings of previous re-

search, one half of participants has still not heard of the existence of this document, and even a lesser number has been informed about the existence of such programs on the level of counties. Just one quarter of participants has heard of the Youth Council of the Croatian Government, while a bit more of them have been informed about national and local representative youth bodies and national, European and international organization established for the youth, by the youth. Obviously, the indifference of young people towards social matters encompasses areas of their direct interest, and such situation calls for additional efforts of corresponding organizations and bodies towards making their work more visible for those they have been established to represent.

An important segment of everyday life of young people is their spare time which serves an important socialization purpose during their formative years when it is expected that they use it in a way that fosters their personal growth and development. This is supported by the fact that most participants have more than three hours of leisure time a day, which is a little more than what they had around fifteen years ago. However, the results of this research have shown that outlines of leisure characteristic for previous generations of young people still persist. More specifically, they are primarily occupied with entertainment and give quite less attention to activities which cultivate spare time. This has once again confirmed that the majority of activities which young people practice in their spare time revolves around getting together, going out to cafés, using computers and watching television while only around one in twenty participants regularly visits theatres, art exhibitions or public talks. Although this research has shown that the hierarchy and structure of spare time during the observed period remained rather stable, it has also shown that observable changes have occurred in the intensity of participation in the researched activities. To put it shortly, young people participate less in most leisure activities and it is only in some cases that this has grown. Young people tend to take less part in a series of activities in spite having equal time at their hands as before, which suggests that some switch in their priorities has occurred. This is indicated by an enormous increase in the time they devote to digital world, paralleled with some sort of passivization taking place, especially in that domain of everyday life which has a lot of potential to cultivate and increase the quality of life. Whether we interpret this as the price to be paid to the requirements of modern times, as a passing trend or attribute it to social crisis, the observed tendency suggests that spare time of the present-day generation of young people has become substantially poorer.

The fact that around three fifths of young people in 2012 vacationed outside their place of permanent residence, which is slightly less than fifteen years ago, also points towards the impoverishment of leisure time. However, in the year prior to the research a significant number of them traveled to different destinations in the country and abroad. Motivation for travel is connected primarily with entertain-

ment and leisure, spending time with friends and family and shopping, at times with educational or cultural needs, and least often with attending soccer matches and other sporting events. In this case it can also be established that most participants are oriented towards activities that are relaxing and fun while intellectually and culturally challenging activities stay on the fringe of young people's interests.

Different forms of risky and socially unacceptable behaviors are often linked to spare time. The results of this research show that over four fifths of participants consume alcohol, one third smokes cigarettes and around a quarter of them tend to engage in insufficiently responsible sexual behavior. On the other side, involvement in criminal activities and consumption of illegal drugs are much less pronounced. Declining trend is observed in the use of soft drugs, stimulants and tranquilizers as well as tobacco, which suggests that a part of young people opted for healthy lifestyles. Meanwhile one in ten participants state that they are faced with serious medical difficulties. However, highly risky behavior is manifested by one in seven participants. These young people engage in different forms of risky behavior in traffic and sexual relations along with alcohol consumption, binge drinking and violent displays several times a month or more. Although risky behavior in youth does not necessarily lead towards unfavorable developmental and existential outcomes in adult age, it is certain that the chances for such outcomes are much higher for the group of young people who engage in highly risky behavior. In order for them as well as their peers to successfully overcome the challenges of growing up, societal support is necessary. This includes wider freedom of choice and more possibilities to make informed decisions which would take into account the consequences of different forms of entertainment and relaxation.

Influence of adverse social circumstances is noticeable in the area of values and interests of young people. On one side, a longitudinal study of young people's values has shown the value hierarchy to be relatively stable. In the observed period of around fifteen years, private sphere values were dominant. These are mostly aimed at individual affirmation and self-realization (independence and material and professional status), hedonism (idling, friendships and acquaintances, fun and entertainment, travels, sex and love) and family, while public domain values such as army, politics, religion and nation are less accepted. It is indicative that the importance of family and work has grown among young people and absorption in entertainment and leisure has weakened. In other words, the foundation of the value system of young people is comprised by the mix of materialistic and post-materialistic values with mild increase in traditional values. On the other side, a noticeable decline has occurred in the acceptance of all values and interests, which is an important change. This trend can be interpreted as the youth's answer to the narrowing of life opportunities and perspectives caused by years-long economic and social crisis. This interpretation is supported by young people's attitudes towards circumstances de-

termining success in Croatian society, which clearly point to increased perception of the importance of social privilege at the expense of personal qualities and capabilities. Namely, participants stress circumstances and behavior connected with using social networks (on a family and political basis) as well as having the ability to “get by” cunningly as important factors of social success, more important than competencies, professional responsibility and individual efforts. All these tendencies can be observed as indicators of decreased enthusiasm and aspirations of young people in socioeconomically adverse and socially instable conditions. In this connection it should be noted that social constellation which is incorporating many globalization influences as well as economic and social crisis does not just work in favor of value pluralism but value relativism as well.

In spite of unfavorable circumstances, majority of the present-day generation of young people expressed satisfaction with their life. Also, most of them are optimistic about their personal future although this disposition is one third less present than before. At the same time almost one in four participants is pessimistic compared to one in seventeen at the end of 1990s. When it comes to the future of society, just one third of young people are optimists and two fifths are pessimists with pessimism constantly and noticeable on the rise. Permanent dissonance between personal and social optimism and pessimism suggests that young people expect to compensate for some social limitations with their own personal abilities and efforts, that is that they rely on their youth and potential as resources that should provide a favorable perspective even when society fails to do so. However, this data, as the one before, shows that young people are increasingly distancing themselves from society. Such individualization is evidence that Croatian society is following the lead of modern-day global trends and is at the same time signaling the failure of social mechanisms and authorities that should function for optimal social integration of young people.

This research has once again confirmed that the young are a heterogeneous group although they incline towards homogenization in some segments of everyday life. Social characteristics that differentiate young people in all of the researched dimensions are their socioprofessional status and educational achievements. Socio-professional status, i.e., belonging to a group of pupils, students, unemployed or employed, is a complex feature which partly includes a degree of maturity and educational level of young people as well. It points clearly in the direction of a dominant influence of specific situational circumstances (which contain different experiences and life perspectives) and the readiness of young people to enter the workforce and the world of grownups. Strong and persistent discriminatory influence of educational achievement is not characteristic just for the young but for general population in every contemporary society. This research has once again shown that educational level affects not just social status but also behavioral patterns, values and attitudes of young people. Recent findings suggest stronger regional influences which surely is a

consequence of increased differences between developed and underdeveloped areas of Croatia. The influence of the degree of maturity of participants is also fairly present and is indicated by continual differences between the youngest and oldest age cohort of young people which confirms great importance of life cycles. At the same time, influences of the degree of urbanity of the place of residence, socio-cultural status of the family and gender identity are getting weaker. Decrease or absence of some traditional differences between rural and urban youth suggest that in some segments living conditions in rural areas have become similar to those in urban centers which is why socialization in different types of localities no longer has the effects of earlier periods. Proportionally weaker influence of educational achievements of parents suggests that economic and cultural capital of the family has a bit more influence on the starting positions of young people and their chances to fulfill some of their life goals than on the values and attitudes which are affected by other socialization agents as well (educational institutions, media, peers, wider environment). Finally, lesser gender differences testify to the fact that, in spite of transitional retraditionalization tendencies, some important elements of gender equality – won as early as generations of grandmothers and mothers of today's young women – have an irreversible nature. This, of course, does not mean that patriarchal power relations and gender stereotypes have vanished, nor is it a guarantee that conservative attitudes would not turn from defensive to offensive if suitable social conditions were met.

Finally, we should point out a few other important circumstances and tendencies that make youth an integral part of contemporary Croatian society. While doing so one must be reminded of the fact that insufficiently successful social transition and consolidation burdened by economic and social crisis had an unfavorable effect on the economic and social development of Croatia and on optimal maturation of youth at the beginning of the second decade of the 21st century. In this context it is expected that 2013 research brought clear indicators of overall deterioration of the social standing of young people compared to that of young generations 10-15 years ago, although their status then was unsatisfactory as well. Most young people responded to adverse circumstances and challenges by retreating further into private sphere and by distancing themselves from social and political matters. Along with the process of social fragmentation and strengthening of partial interests, youth's pragmatic relationship towards social reality and possibilities of using different channels of social promotion to achieve personal interests grew stronger. In line with the crisis which is always burdened by risks and social insecurity, youth's trust in the social perspective has further weakened while their trust in individual capacities and life strategies persisted. However, although they dominantly rely on individual and family resources, at the same time they increasingly expect more from social subjects whose responsibility is to provide conditions for optimal social integration of the

young. Existing individualization of life goals is not just a result of adverse social circumstances but also an indicator of the adjustment to current global trends, which an entire Croatian society as well as young people is undergoing. At the same time, in over two decades of transition and consolidation, the process of retraditionalization was constantly under way, although cyclically, in different intensities. In that respect, the socialization of the contemporary generation of young people is taking place in the society that has fallen into value relativism through transformation from socialist to democratic social order, because no consensus has been reached around fundamental social values. Existing world-view, cultural, ideological and political polarizations, alongside deepening social differences, affect today's generation of young people in various degrees, which suggests further stratification trend in the foreseeable future.

Due to these unfavorable indicators and trends which make the current social position more difficult and threaten to jeopardize the satisfactory overall social position in the future, we could describe the contemporary generation of Croatian youth as the generation of disillusioned. It does not bring relief to know that young people in other even significantly more developed countries face similar problems. What they have in common is the search for a way out of this situation, which is directed mainly to individual solutions but which can serve as an encouragement to question the dominant model of social organization and development. However, in spite the fact that contemporary generation of young people is less enthusiastic and is growing up in discouraging local and global environment, there is always hope for a brighter future. Such hope is strengthened by the fact that young people are not a homogenous social group. Instead, they have both the tendencies of continuity and discontinuity and that opens up space for various new ideas and forms of social action. Because, as H. Giroux says (2009: XIII), "fortunately, power is never completely on the side of domination; nor is it entirely in the hands of those who view youth as an excess to be contained or burden to be expelled. Power is also born of a realistic sense of hope, one that situates new possibilities and dreams of the future within the realities of current structures of domination and oppression. Young people have always been a beacon for such hopes and now they have an opportunity to become, once again, agents of real change."

UMJESTO POGOVORA

Istraživački nalazi u ovoj knjizi potiču na daljnja razmišljanja i izvan neposrednog empirijskog konteksta. Taj korak, međutim, ne povećava istinitost spoznaje i ne pruža rezultate istovrsne empirijskoj analizi, nego prije podsjeća da obje spoznaje, teorijska i empirijska, odražavaju dio ljudskog, pa i generacijskog, iskustva, odnosno šireg spoznajnog procesa društvenog svijeta života. Objе se razine oblikovanja spoznaje pomoću općih pojmova, kao što je društvena integracija, i pomoću zapažanja, kao što je potreba mladih za nalaženjem dobrog posla, pomiču u nepravilnim razmacima i teško međusobno usklađuju. Problem o kojem je riječ najprikladnije je prikazan u kognitivnoj socijalnoj psihologiji koja se nastavlja na Durkheimov pojam „društvene predodžbe“ (*les représentations sociales*). Postoji određena neravnoteža, ne samo spoznajna nego i moralna, između donkihotovskog karaktera središnjeg sustava predodžaba, sastavljenog od čvrstih načela, i perifernog sustava u kojem živi varijabilno i prilagodljivo ljudsko iskustvo prisposodljivo liku Sancha Panse (u našoj književnosti, recimo, Držićevom Bokčilu). Prvi je dogmatičan, a drugi otvoren prema iskustvu, novom i drukčijem, katkada i bezbrižno i previše, ne mareći za ravnotežu niti načela.

Zanimljivo je da neki kognitivisti, prije svih Sergej Moscovici, nalaze središnji i periferni sustav, viteza bez mane i njegova jasnog slugu, i u području znanosti. Pojam paradigme Thomasa Kuhna, vjerojatno najutjecajnijeg termina u suvremenoj epistemologiji, ima u sebi nešto donkihotovsko. Paradigma je središnje polje, dok empirija mora potvrđivati ispravnost paradigme, međutim do trenutka, kako upozorava Kuhn, dok se ne prikupi dovoljno dokaza o „anomalijama“, odnosno pravilima ili tendencijama koje se ne uklapaju u središnji sustav ideja, zbog čega paradigma postaje neprimjenjiva i na redu je nova (znanstvena revolucija). Nažalost, Kuhnov pojam paradigme, premda se rado upotrebljava izvan prirodnih znanosti, ne važi za društveno-humanističke znanosti pa ni političko-ekonomske ideologije, barem ne u tom obliku. Nikakvi znanstveni dokazi o tome, a ima ih napretek, kako tržišna centrifuga, bez korekcija u politici (pre)raspodjele, enormno povećava društvene nejednakosti skupa sa siromašanjem društvene većine koje također ozbiljno šteti razvoju, što danas priznaje i MMF – izgleda da nisu dovoljni za napuštanje vladajuće doktrine. Također nije moguće odrediti kada, na primjer, otpada marksistička „paradigma“ i njeno mjesto preuzima liberalna „paradigma“. Sve to je više stvar političkih borbi u kojima se ne biraju sredstva, jednom riječju igre moći koje sve više vuku na vojnu opciju i dugotrajan rat namjesto nastavka rata riječima iz arsenala sociološke, politološke ili ekonomske analize. Uostalom, nijedna vlada, pa ni sjevernokorejska, nije uklonila društvene klase niti je dokazala, kao što se trudi američka, kako rast

ulaganja na slobodnom tržištu bez zakonske kontrole i korektivnih mehanizama radi očuvanja društvene ravnoteže čini dobro ekonomskom razvoju u zemlji i svijetu, ponajmanje održivom razvoju.

Sve to valja imati na umu stoga što ova studija o mladima i za mlade otvara u osnovi ista pitanja. Iz rezultata ispitivanja njihovih stavova ne bi se moglo zaključiti da su se među mladima ušancili donkihotovski tipovi, bilo kao pobornici (tržišnog) liberalizma ili (planskog) socijalizma. S druge strane, mnogo ih je koji, kako pokazuju podaci, nade polažu u način snalaženja u stilu Cervantesova antijunaka. U tom pogledu, donkihotovski, doktrinarni sustav, tragikomični junak - bilo da ga danas prepoznamo među neoliberalnim ili nacionalističkim doktrinarima, globalistima ili ognjištarcima - šalje samo licemjerne poruke. Kao da će probleme riješiti, što im nije ni na kraj pameti, a vjerojatno ni ne mogu da i hoće, jer bi trebalo mijenjati osnovna pravila igre. Doduše ni istraživači nisu u mogućnosti slati optimističke poruke koje mogu proizaći iz teorijskih obzora koji su prilično udaljeni od empirijskih perspektiva. Ali, možda je moguće dodatnom raspravom s još jedne strane dodirnuti srž problema mladih. Tome je namijenjen ovaj tekst.

Ponajprije, studija pokreće pitanja koja vape za još jednom debatom između kroničnih teoretičara i kroničnih empiričara, da ih tako nazovemo. Svatko se od njih/nas sklanja u svoju zavjetrinu, jedni u epohalnu perspektivu, drugi u empirijsku sadašnjost. Kao da nedostaje slobodniji, treći prostor, ustanovljavan u nekim europskim gradovima gdje se sastaju politički protivnici ili pripadnici raznih kultura u cilju približavanja naizgled nepomirljivih razlika. Takav ambijent može, doduše, biti i kavana kao povijesni izvor moderne demokracije, ili knjižnica koja nudi prostor za promociju knjiga koje su ljudi nekada čitali u velikom broju, osobito u razdoblju ranih nacionalnih pokreta i njihovih „čitaonica“. Kako bilo, knjiga je simboličko vrelo slobodnog prostora, što ova knjiga jest i po svom naslovu i po svojoj ekspoziciji, jer nas poziva na problematizaciju društvene integracije, koja je kao pojam nekada bila mnogo pouzdanija, a mladi su bili ključan akter tog procesa.

Pojašnjenje teme knjige moglo bi se sažeti tvrdnjom kako odrastanje mladih u današnjem svijetu ne bi bio osobiti problem kad bi bili osigurani uvjeti za njihovu integraciju u društvo. Budući da uvjeti nisu osigurani, dosta toga dolazi u pitanje, ne samo što se tiče egzistencije mladih, nego i budućnosti svijeta koji, kako uzrečica kaže, ostaje na njima. Iscrpni prikazi rezultata empirijskog istraživanja ukazuju ne samo na specifične, nego na jedan te isti problem: porast krize integracije mladih i rizika kojima su izloženi zbog zabrinjavajućih društvenih promjena kojima je praktično zahvaćen cijeli svijet. Glavni ton promjenama daje „neobuzdana pohlepa i razuzdani individualizam“ (Giroux). Ispada da je u takvom svijetu dosta rizično biti mlad!

Donedavno bi takva žaoka zvučala neumjesno. Danas, međutim, izgleda kao naravna stvar, kao da opasnosti pred mladima nisu nametnute problematičnim politikama razvoja, nego klimatskom promjenom. I reakcije na probleme mladih su se

promijenile u odnosu na prijašnje. Nestao je onaj dio političke osjetljivosti koji je bio važan barometar u državi blagostanja i koji se održao otprilike do 1990-ih, kada je srušen istočnoeuropski socijalizam. Sada se – pod krinkom neprikosnovenosti „slobodnog tržišta“ (iako i mnogi liberali priznaju da ta sintagma predstavlja iluziju) i prividno jedinstvenog nacionalnog interesa, dakle dviju strana hegemonijske ideologije, kao i pored činjenice da je življenje mladih izgubilo pouzdane izgledе - prolazi, kolokvijalno rečeno, kao pored „turskog groblja“. Moderna država po (već zastarjeloj?) definiciji nije ili ne bi smjela biti aparat nasilja vladajuće klase, nego mreža ustanova, više ili manje centraliziranih, koje štite sve svoje građane. Ukoliko to ne čini ili ne može učiniti, mora ju se redefinirati kao ispostavu novog carstva koje je po definiciji neosjetljivo prema patnjama većine ljudi jer ih ni ne smatra svojim građanima, a možda ni ljudima.

Stoga nije čudno da rezultati istraživanja o mladima, osobito onima rođenima u ovom mileniju – „milenijalci“, *Millenials* ili „generacija y“, dok su ranije dvije generacije („x“ i države blagostanja) imale drukčiji i općenito bolji start u društvu - kao na primjer u Finskoj, koja ekonomski mnogo bolje stoji od Hrvatske, ukazuju na dva skupa njihovih preokupacija. Jedan se odnosi na rad koji se jednako visoko vrednuje kao i u prijašnjim generacijama. Drugi skup čine privatni život i obitelj što su vrijednosti koje značajno rastu u odnosu na prijašnje generacije – baš kao što pokazuju i rezultati ovog istraživanja na hrvatskom uzorku.

Gladni posla kojeg nema u blizini? Tema o mladima u Hrvatskoj podjednako je heuristička i sjetna. Čitajući ovu studiju, može se doći do relativno čvrstih dokaza o tome čemu se mladi u Hrvatskoj nadaju, pa da se i približno odgovori na još jedno kantovsko pitanje, naime kamo mladi idu. Što je cilj njihova življenja i zamisli o iseljavanju iz Hrvatske, premda je većina mladih izjavila da (još) ne želi postati iseljenicima. Podaci su koliko zanimljivi, toliko i zabrinjavajući pa nije čudno što je tim istraživača rudarski odradio empirijski dio studije. Dapače, najveći prostor u knjizi otpada na analizu stavova mladih ljudi suočenih s neizvjesnošću u svijetu čija se vladajuća doktrina temelji na nesigurnosti i riziku. Usporedo s tim, postojanost vezanosti za domovinu je osjećaj koji proizlazi iz ovisnosti o obitelji u čijem krugu borave sve duže. Po tom se mentalnom radijusu proteže istraživanje koje samo sebi ustanovljuje objektivni domet uopćavanja. Obuhvat je prostorno velik, dapače reprezentativan, a nudi presjek situacije u danom trenutku (sociološke) sadašnjosti. Iako je sadašnjost općenito rastezljiv pojam, u društvenoj znanosti sadašnjost obično obuhvaća najbliže društveno razdoblje čije su značajke relevantne za istraživanje (u prirodnoj znanosti, kao što je poznato, vrijeme u kojem se odvija istraživanje nema gotovo nikakvu važnost). Sadašnjost je sjecište prošlih i zakratko dopunjenih iskustava te ujedno žarište budućih iskustava društvenih aktera, mladih. Sadašnjost tvori i iskustvo jedne generacije koja pokriva jedan vremenski interval, a ne samo točku unutar satnog ili „mehaničkog praznog vremena“ (Benjamin).

Uputno je ovdje sjetiti se Georga Simmela i njegovih arheoloških presjeka modernog vremena: kao da je bio naslutio (nekoliko godina prije Prvog svjetskog rata) nadolazeću katastrofu epohe koja se, prema njegovim riječima, pretovarila brigom o stvarima umjesto ljudima. Ili Karla Polanyja koji je katastrofu Drugog svjetskog rata smatrao dalekosežnom posljedicom drskosti liberalne iluzije o tržištu iznad društva, umjesto u društvu, na što je društvo reagiralo na najgori mogući način – fašizacijom. O tome su mogle svjedočiti najmanje dvije generacije nezaposlenih i siromašnih, a na mlađoj se prelomilo i krenuli su, kada je o Njemačkoj riječ, u rat čiji su ga vođe prikazale kao rješenje svih problema mladih sunarodnjaka.

Povijesna usporedba može poslužiti i kao nastavak longitudinalne analize u ovoj knjizi. U tom smislu valja se prisjetiti istraživanja iz socijalističkog razdoblja, kada je mladost, doduše neko vrijeme, bila idol režima i prikazivana kao homogena grupa stalno ponesena idealima socijalizma. Teško da je imala takvu preokupaciju, ali je njezin punoljetni dio imao kakvog-takvog posla, dok je rad bio ugaoni kamen vladajuće ideologije. Danas je doba tržišne ideologije i kulta potrošnje, u osnovi iluzorne jer brojni građani malo toga mogu kupiti od prosječne plaće, a o minimalcu i narasloj neimaštini da se ni ne govori. Normalno je da takav kontekst utječe na istraživačke poruke. One su opreznije i skeptičnije nego ikada prije. To je i specifično obilježje spoznaje društvene znanosti kao barometra društvenog stanja i stanja duha u akademskom svijetu u različitim okolnostima. U „velikoj znanosti“, od fizike do biologije, takvih oscilacija nema. Moguće su plime ili oseke u financiranju istraživanja u biti nepromjenjivih predmeta, ali nijedna bakterija ni nebesko tijelo nisu pod utjecajem oblika vladavine.

Promjene društvene i političke klime u Hrvatskoj ova studija registrira svojim empirijskim longitudinalnim presjecima. Jedna od glavnih poruka koja se u vezi s tim može iščitati jest da je i među populacijom mladih i među istraživačima prije bilo razmjerno više očekivanja od političke akcije. Danas ta subjektivna moć i prostor slobode nestaju usporedo s opadanjem utjecaja države na lokalna ekonomska kretanja i njenog okretanja samoj sebi („uhljebljivanjem“), na jednoj strani, i širenjem globalizacije te nepredvidivih učinaka centrifugalne sile tržišta na životne izgled ljudi, na drugoj strani. Na udaru je najviše, dakako, mlada generacija. Aktualizira li se time Polanyjevo zapažanje o zloćudnim posljedicama tržišno usmjerenog društva? Takvoj sumnji ima mjesta jer ispada da se glavne stvari odvijaju mimo volje ljudi, da dinamizam mladih ne može biti katalizator promjena i da se umjesto njihova rada za sebe i zajednicu stvar može ponovo izokrenuti u neku ratnu epopeju.

Doduše, istraživači nisu otvarali takva pitanja jer su izrazito neempirijska. Takva su i kantovska pitanja o budućnosti, u osnovi metafizička, koja nisu izravno postavljali svojim ispitanicima, ne želeći inducirati bilo koji ideološki naboj. Ali su ih poticali da samostalno izraze vlastita mišljenja o postojećoj situaciji, prije svega u Hrvatskoj. I valja primijetiti da tu nije ispalo sve tako crno kao u povijesnim

analogijama. Iako mentalitet mladih u cjelini više odiše rezignacijom, na trenutke i sumornošću, nego optimizmom, ipak se probio tračak nade, jedan oblik optimizma kojim oni govore o sebi kao osobama koje vjeruju u vlastite snage, nikako u strojni korak. A što bi drugo izražavali kada već dugo nedostaje povijesni kolektivni subjekt s drukčijom pričom o kraju epohe, o čemu većina njih, pogotovo „ipsilonci“, nisu ni čuli? Dapače, taj način suprotstavljanja hegemoniji i njenoj heteronomiji (po kojoj netko drugi ili nešto drugo određuje što će s njima biti), moguće je, između ostalog, prepoznati i kao oblik gramšijevskog inata, kao pesimizam uma i optimizam volje. Mladi ne raspoznaju crte budućeg društva, ali zbog čega konkretno njima ili nekima od njih ne bi moglo biti bolje?

Mogu li se, pak, rezultati ovog istraživanja usporediti s rezultatima sličnih istraživanja u svijetu, kao što je spomenuto finsko ili sa zemljama na sličnom stupnju razvoja kao Hrvatska, stvar je odluke istraživača, nikako recenzentskog prosuđivanja. Tome su dva razloga. Prvo, nova ekonomija s protrahiranom krizom, koja iz izvanrednog prelazi u redovno stanje, nameće jedan čudan, takoreći starorimski, oblik društva s 1% najbogatijih. Ta tendencija koncentracije bogatstva u sve manje ruku je zahvatila velik broj zemalja, uključujući najrazvijenije (koje su ga, uostalom, i inicirale), iako ne mora značiti da tamo ljudi, posebno mladi, reagiraju podjednako kao u Hrvatskoj. Drugo i najvažnije, lakomislene usporedbe s drugim zemljama i sličnim kontekstom ne dopušta ni metodološka rigoroznost IDIZ-ovih istraživača. Prisjetimo se tako problematičnosti komparativnih istraživanja jednog Ingleharta (World Value Survey) koja su najcitiranija, ali i notorna zbog površnosti. Naime, sličnosti ili razlike u vrijednosnim orijentacijama ne moraju ukazivati na sličnosti ili razlike u razvojnom kontekstu, osobito ako takve usporedbe ignoriraju povijesne okolnosti i najvažnije događaje u pojedinim zemljama. Stoga je inventura etapa društvenog razvoja u Hrvatskoj koje se tiču mladih, kako je u ovoj studiji provedena, pravi način da se sadašnjost i prošlost dovedu u vezu s dilemama spram budućnosti, uključujući rastući euroskepticizam mladih u Hrvatskoj.

Studija ne samo da pomno analizira odgovore ispitanika, nego vodi računa i o širem društvenom kontekstu zemlje u tranziciji za koju taj termin očigledno postaje nepouzdan, kao jedan iz kolekcije „post-izama“ ili priča o „kraju povijesti“, „kraju ideologija“ i sličnih. A kada „tranzicija“ kao termin izgubi bilo kakvo svrhovito značenje, kada se zna da napuštamo staru epohu, ali nismo sigurni da je nova blizu ili čak bitno bolja, a možda ni ne postoji kao demokratska epoha, tada dolazimo na teren socijaldarvinizma. Prema socijaldarvinizmu evolucija ili razvoj je kretanje od, a ne kretanje prema (nečemu), što je put prepun slijepih ulica, nazadovanja i katastrofa, a ponajmanje napretka, osobito trajnijeg. Tu su neizvjesnost razvojnog smjera društva autor(ice) *Generacije osujećenih* poantirale zapažanjem o sve više individualiziranim strategijama mladih u potrazi za boljim životnim izgledima. Iako je studija usredotočena na mlade u ovom stoljeću, ona po svom cjelokupnom sadržaju

nudi širu panoramu. Tome pridonosi istraživačko iskustvo nekih autorica koje seže i u predtranzicijsko razdoblje. Duže istraživačko iskustvo u ovom je slučaju „majka mudrosti“ onog sređenog znanja koje u većoj ili manjoj mjeri ograničava doseg značenja tranzicije i ukazuje na to da se radi o ideologemu jednog razvoja čija se nit raspala. Ista opreznost dolazi do izražaja i kada se radi o dometima mogućih uopćavanja rezultata istraživanja, osobito što se tiče budućnosti.

Poznavanje relevantnog konteksta i tekućih zbivanja u Hrvatskoj i svijetu, koji se katkada moraju čitati iz podteksta, čini empirijsku analizu sastavnim dijelom šireg iskustva društvenog svijeta života i institucionalnog poretka, uključujući ljudska prava, koji se nalazi pod pritiskom odozdo, zbog potreba mlade generacije kojoj država često ne može bitno pomoći, i pritiska odozgo, vodećih sila nove ekonomije i međunarodne agende koja nameće štednju u javnoj sferi na svakom koraku. Takva politika neizbježno smanjuje integracijski potencijal društva i u isti mah, htjela ili ne, mlade tjera van. Takvo eksplicitno razumijevanje ne može se pripisati nikome od sudionika istraživanja, ali se daje iščitati na mnogim mjestima, osobito tamo gdje se ukazuje na sve manju važnost i moć domaćeg političkog djelovanja – otprilike onako kako je upozorio Beck: sve više biramo ljude koji odlučuju o sve manjem broju pitanja. U takvim primjedbama, koje na svoj način izriču i mladi ispitanici, ogleda se glavna kritička okosnica iskazana jezikom empirijske analize.

Na teorijskoj kušnji, u polju po kojem se danas bezbrižno može kretati samo tašti intelektualac, našao se jedan od središnjih pojmova (funkcionalističke) sociologije: društvena integracija. Pojam integracija, pored institucija kao što su država, škola i obitelj, počivao je prije svega na kapacitetu gospodarstva, ponajprije zapošljavanja. Sada je taj mehanizam prepušten privatizacijskoj ponudi i potražnji na tržištu. Ta improvizacija ne jamči visinu plaća ni trajnost zaposlenja niti funkcionira kao mehanizam društvene integracije, nego prije društvenog isključivanja. U nečemu je nalik na računalne igrice s borilačkim i ratnim sadržajima u kojima se eliminiraju i konkurenti i neprijatelji. Upravo taj izum je, kao proizvod nove ekonomije i visoke tehnologije, najviše prihvaćen među mladom generacijom. Možda ovo ne zvuči ozbiljno, ali igra neodoljivo nalikuje pripremama za stvarnost nove ekonomije u kojoj, kao i u vojnoj doktrini, postoji samo kompeticija, pri čemu ispada da je nekako manje onih koji surađuju nego neprijatelja. I svatko mora vjerovati u vlastite snage da bi uspio ili uspjela. Isto tako mora pokazivati što manje razumijevanja ili suosjećanja za sudbinu drugih. Empatija postaje pravo prokletstvo u bezdušnoj borbi za opstanak. No, sreća je i nesreća u isto vrijeme što takav (anti) sustav ima sve više gubitnika i sve manje dobitnika. Ulazak među onih jedan posto prije ili kasnije ispada nemoguć, poput dobivanja glavnog zgotitka na lutriji. Osim toga, kako izgledaju novi šampioni? Reklo bi se da su prepuni sebe i svojih djetinjasto-despotskih crta, mušičavosti i neuračunljivosti u postupcima, prenatgljenih

i nepromišljenih odluka. Da ne iznosimo primjere poimence (car je odavno gol): izgledaju kao slika i prilika sustava kojeg reprezentiraju, nepredvidljivog, bezobzirnog i ratobornog.

I još nešto. Ma koliko neki teoretičari teorije racionalnog izbora – koja je svojedobno istisnula ostale teorije u društvenim znanostima, uključujući funkcionalnu društvenu integraciju, i smatrala se isturenom tvrdavom neoliberalizma u akademskom svijetu – pokušavali svoj model izjednačiti s Weberovim pojmom svrhovito-racionalnog djelovanja, taj pokušaj bio je i ostao neuvjerljiv. Taj je veliki sociolog ipak prije bio kantovac nego klon burzovnog mešetara. On naglašava da se radi o racionalnom djelovanju koje vodi računa o posljedicama vlastitog djelovanja, dakle uzimajući u obzir druge aktere i njihove interese. U neoliberalnoj doktrini, pak, svatko je prepušten samom sebi jer druge orijentacije, osim sebičnosti, navodno u društvu i nema. Tu su bitnu poruku, koja im se šalje na mnogo drugih načina, ponajmanje preko teorijskih predmeta, mladi intevjuirani u ovoj studiji dobro shvatili. Ipak, po svemu sudeći, oni neće bježati iz zemlje glavom bez obzira ako ih netko ili nešto na to ne natjera. S druge strane, država će sebe redefinirati i rehabilitirati (re) integracijom mladih i nadolazećih generacija općenito, i vratiti se svojim izvornim zadaćama zaštite građana od različitih opasnosti, uključujući ekonomsko propadanje, i poticanju razvoja. Time može opravdati svoje postojanje pred licem građana i međunarodne zajednice.

Što onda mogu u međuvremenu, koje opet može predugo trajati, učiniti mladi da ga barem skrate? Neka se jednom starijem profesoru, potpisniku ovog teksta napisanog na poticaj urednica knjige, ne zamjeri na iznošenju zaključka koji ipak proizlazi iz prethodno rečenog. U novonastajućem društvu kojim vladaju interesi 1% najbogatijih ne samo da ima premalo mjesta za mlade, nego i za ljudsku pamet, naime onaj oblik racionalnog djelovanja koji mora, ako jest racionalan, počivati na širim etičkim načelima i društvenom konsenzusu – zato što mora uključiti što veći broj ljudi. Nakon Drugog svjetskog rata američki sociolog C. Wright Mills pisao je o „visokoj nemoralnosti“ vladajuće elite, čime je aludirao na propagiranje pohlepe i sličnih bezobzirnih stilova ponašanja u društvu, kao tobožnje pokretače njegova razvoja. Danas znamo da se radi o velikoj i opasnoj iluziji. Svakako nije na nama da mlade guramo u takav iluzorni okvir, a ni da prešućujemo njegovu nevaljalost. Ne samo da u njega ne mogu stati mnogi, osim rijetkih i tko zna kakvih srećkovića. Ni u prirodnoj divljini nema samo 1% najuspješnijih: kako bi se onda vrste pod tim uvjetom uopće reproducirale? Odakle je onda proizašao novi socijaldarvinizam? To i nije teško pogoditi, kao što nije potrebno ni obrazlagati cilj rušilačkog nagona koji je kao i njegov povijesni uzor uperen protiv ljudi pod raznim kolektivnim imenima, prividno samo nekih, a u konačnici svih. I vjerojatno više ni ne zvuči uzaludnom poruka mladima da se zalažu za pravednije društvo, a ne „jednostotno“. U prvo se

moгу integrirati pa makar ga najvećim dijelom morali sami graditi. U drugo se ne mogu integrirati jer ono nije dizajnirano za širu integraciju, nego za male segmente stanovništva, a za mlade je zatvoreno i krajnje opasno ako nisu vrsni specijalisti za razne strategije isključivanja.

Vjeran Katunarić

PRILOG

Upitnik

MINISTARSTVO SOCIJALNE POLITIKE I MLADIH REPUBLIKE HRVATSKE

ISTRAŽIVANJE

POTREBE, PROBLEMI I POTENCIJALI MLADIH U HRVATSKOJ

Poštovani/a,

istraživanje „Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj“ provodi Ministarstvo socijalne politike i mladih Republike Hrvatske u suradnji s neovisnim istraživačima Filozofskog fakulteta i Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu, u svrhu izrade novog Nacionalnog programa za mlade.

Istraživanjem je obuhvaćeno 2.000 mladih od 15 do 29 godina života iz cijele Hrvatske.

Sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno je i anonimno. Dobiveni podaci isključivo će se koristiti kao stručna podloga za izradu novoga Nacionalnog programa za mlade, pa Vas molimo da iskreno odgovorite na svako pitanje. Vaša puna suradnja osigurava da ovo istraživanje bude uspješno provedeno i posluži svrsi zbog koje se provodi.

Velika hvala na suradnji.

Zagreb, travanj 2013.

RBU					
-----	--	--	--	--	--

ŠL			-		
----	--	--	---	--	--

Anketar	
Datum	

Županija

Zagrebačka	7,2
Krapinsko-zagorska	3,3
Sisačko-moslavačka	3,8
Karlovačka	3,0
Varaždinska	4,5
Koprivničko-križevačka	2,9
Bjelovarsko-bilogorska	2,6
Primorsko-goranska	6,6
Ličko-senjska	1,3
Virovitičko-podravska	1,8
Požeško-slavonska	1,8
Brodsko-posavska	3,9
Zadarska	4,0
Osječko-baranjska	7,0
Šibensko-kninska	3,1
Vukovarsko-srijemska	4,3
Splitsko-dalmatinska	10,3
Istarska županija	5,0
Dubrovačko-neretvanska	2,9
Međimurska	2,9
Grad Zagreb	17,8

Regija

1. Sjeverna Hrvatska	23,4
2. Središnja Hrvatska	8,1
3. Istra i Primorje	11,7
4. Istočna Hrvatska	18,8
5. Dalmacija	20,2
6. Grad Zagreb	17,8

1. Kojeg ste spola?

1. muški	51,1
2. ženski	48,9

2. Koje godine ste rođeni ? (Napomena: Prikazano u tri dobne kohorte)

		M	MED
1. 15-19	30,7		
2. 20-24	33,0	22,42	23,00
3. 25-29	36,3		

3. Koje je vaše stalno mjesto boravka?

1. Grad Zagreb	16,0
2. regionalni centar (Osijek, Split, Rijeka)	9,5
3. veći grad	10,0
4. manji grad	25,1
5. selo	39,4

4. Jeste li:

1. učenik/ica	25,8
2. student/ica	28,4
3. nezaposlen/a	19,3
4. zaposlen/a	25,6
5. poljoprivrednik/ca	0,9

5.	Koje obrazovanje ste Vi završili, a koje Vaš otac i Vaša majka?	VI	OTAC	MAJKA
1.	nezavršena ili završena osnovna škola	27,8	8,8	12,3
2.	završena trogodišnja strukovna škola	12,5	27,3	19,6
3.	četverogodišnja srednja škola	42,0	39,6	44,6
4.	VŠŠ, VSS i više	17,7	24,2	23,5

6.	Koji je trenutni radni status Vaših roditelja?	OTAC	MAJKA
1.	zaposlen/a	66,4	61,3
2.	nezaposlen/a	16,2	29,0
3.	umirovljen/a	17,4	9,7

7. U kakvoj zajednici žive Vaši roditelji (ukoliko je jedan ili su oba roditelja preminuli, navedite u kakvoj su zajednici živjeli)? (Zaokružite samo JEDAN odgovor.)

1. u bračnoj zajednici	85,1
2. u izvanbračnoj zajednici	2,0
3. razvedeni	9,7
4. samohrani roditelj	2,7
5. nešto drugo (što?)	0,5

8. Vaše bračno stanje: (Zaokružite samo JEDAN odgovor.)

1. neoženjen/neudana	85,5
2. oženjen/udana	8,5
3. rastavljen/a	1,0
4. živim s nevjenčanim/om partnerom/icom	4,6
5. udovac/udovica	0,3
6. nešto drugo	0,1

9. Imate li djece?

1. nemam	91,0
2. imam jedno dijete	5,7
3. imam dvoje djece	2,5
4. imam troje djece	0,7
5. imam četvero djece	0,1

10. Bez obzira imate li ili nemate djece, koliko djece biste željeli imati?

1. jedno	7,1
2. dvoje	45,7
3. troje	20,9
4. više od troje	7,7
5. ne znam	15,2
6. ne želim imati djecu	3,5

11.	Koliko poznajete sljedeće strane jezike: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	ne poznajem jezik (A0)	razumijem nekoliko riječi i jednostavnih izraza (A1+A2)	razumijem i pišem kad mi je tema poznata (B1)	dobro govorim i pišem (B2)	govorim i pišem bez ikakvog problema (C1+C2)
1.	engleski	2,4	9,3	21,0	38,8	28,6
2.	francuski	77,3	18,5	2,5	1,4	0,3
3.	njemački	31,6	37,3	20,1	8,2	2,9
4.	Ruski	86,0	12,3	0,9	0,5	0,2
5.	španjolski	61,6	30,4	5,3	1,9	0,8
6.	talijanski	53,9	26,7	11,8	5,0	2,6
7.	neki drugi (koji?)*	/	/	/	/	/

*

Slovenski	20,5
Esperanto	2,6
Slovački	2,5
Latinski	14,9
Češki	7,2
Poljski	5,7
Portugalski	5,2
Turski	5,6
Albanski	4,9
Mađarski	6,3
Švedski	4,3
Japanski	6,4
Srpski	2,3
više drugih jezika	11,6

12.	U kojoj mjeri se slažete da je danas obrazovanje glavni preduvjet za sljedeće: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		nimalo se ne slažem	ne slažem se	ne znam / ne mogu procijeniti	slažem se	u potpunosti se slažem	
1.	siguran posao	9,7	25,2	15,0	32,7	17,3	3,23
2.	bolje plaćen posao	4,0	15,6	13,3	45,7	21,4	3,65
3.	bolji životni standard (bolji stan, auto itd.)	4,7	18,1	20,0	39,3	17,9	3,48
4.	veći društveni ugled	4,7	16,6	22,1	39,1	17,5	3,48
5.	veću društvenu moć	6,0	20,5	27,6	31,9	13,9	3,27
6.	bolju zdravstvenu zaštitu	6,6	20,1	29,1	30,5	13,6	3,25
7.	bolje odnose među ljudima	8,1	24,3	24,1	30,9	12,6	3,16
8.	brže napredovanje na poslu	3,7	11,3	16,7	47,7	20,6	3,70
9.	uspješnije rješavanje svakodnevnih životnih problema	8,4	20,2	24,8	32,9	13,8	3,24
10.	brže napredovanje u politici	13,7	22,7	29,1	22,8	11,7	2,96
11.	lakšu komunikaciju sa svijetom	4,7	9,5	16,6	43,3	26,0	3,76

13.	U kojoj mjeri se slažete da odgoj i obrazovanje treba prvenstveno služiti: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		nimalo se ne slažem	ne slažem se	ne znam / ne mogu procijeniti	slažem se	u potpunosti se slažem	
1.	interesima tržišta rada	6,1	12,3	27,8	41,5	12,2	3,41
2.	interesima društva u cjelini	1,7	7,1	21,2	51,7	18,4	3,78
3.	osiguranju stabilne i zdrave obitelji	1,9	7,3	18,9	49,1	22,8	3,84
4.	razvoju slobodnog i neovisnog pojedinca	1,6	5,5	21,6	44,7	26,6	3,89
5.	razvoju ljudskih resursa lokalne zajednice	1,7	6,8	31,3	43,9	16,4	3,66
6.	interesima države	6,6	14,5	28,8	35,9	14,2	3,36
7.	interesima kapitala	8,1	16,2	35,0	30,8	10,0	3,18
8.	emancipaciji osoba koje pripadaju diskriminiranim društvenim skupinama	3,3	9,6	39,1	34,0	14,1	3,46
9.	interesima integrirane Europe	6,8	11,9	40,0	31,4	10,0	3,26
10.	osiguranju održivog razvoja	2,9	5,4	31,1	44,5	16,1	3,65

14. Što bi po Vašem mišljenju vlast prvenstveno trebala učiniti kako bi veći broj mladih nastavio školovanje i nakon srednje škole? (Zaokružite JEDAN odgovor.)

1. osigurati besplatno više i visoko obrazovanje za sve	47,2
2. osigurati osnivanje viših škola i fakulteta u manjim gradovima	11,4
3. poticati otvaranje privatnih viših škola i fakulteta	2,1
4. znatno više izdvajati iz proračuna za obrazovanje nakon srednje škole	12,5
5. uvesti sustav odgovarajućeg stipendiranja i drugih oblika pomoći studentima	15,3
6. osigurati svim zainteresiranim studentima smještaj u studentske domove ili subvencionirati podstanarstvo	8,4
7. obrazovanje uskladiti s tržištem rada*	1,3
8. višestruko mijenjati uvjete obrazovanja*	0,6
9. borba protiv korupcije*	0,1
10. ostalo	1,0

15.	U kojoj mjeri se slažete da je za podizanje kvalitete obrazovanja u Hrvatskoj potrebno učiniti sljedeće: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		nimalo se ne slažem	ne slažem se	ne znam / ne mogu procijeniti	slažem se	u potpunosti se slažem	
1.	nastavne teme u školama i na fakultetima više prilagoditi potrebama svakodnevnog života	1,2	4,0	9,5	54,4	30,9	4,10
2.	osigurati da učenici i studenti sudjeluju u donošenju važnih odluka na razini države, županije, škole i fakulteta	2,3	11,4	26,7	44,1	15,4	3,59
3.	osigurati veća prava roditeljima u određivanju nastavnih programa i vođenju škola	10,8	29,7	28,3	24,3	6,9	2,87
4.	omogućiti uključivanje odgovarajućih programa organizacija civilnog društva u školske i fakultetske programe	2,1	7,8	34,9	46,0	9,2	3,52
5.	nastavu u školama i na fakultetima više povezati s praktičnim radom	0,7	1,9	5,9	41,0	50,4	4,38
6.	više sudjelovati u međunarodnim ispitivanjima znanja učenika i studenata iz različitih područja	1,5	5,5	22,5	47,0	23,5	3,86
7.	u škole i na fakultete uvesti obvezu rada u zajednici	2,9	11,4	27,4	38,9	19,4	3,61
8.	poticati mlade na nastavak obrazovanja razvojem sustava informiranja i osiguranjem materijalne potpore za daljnje školovanje	0,4	1,4	10,4	47,6	40,2	4,26
9.	uvesti jasan sustav identifikacije i nagrađivanja izuzetnih učenika, studenata i nastavnika	1,3	5,0	14,4	44,6	34,6	4,06
10.	povećati izdvajanja za obrazovanje iz proračuna prema europskim standardima	1,1	2,5	15,3	44,2	36,9	4,13
11.	olakšati domaćim privatnim investitorima otvaranje škola i fakulteta	4,8	11,2	26,6	37,6	19,8	3,56
12.	omogućiti stranim fakultetima i drugim zainteresiranim strancima da svoje programe ostvaruju u Hrvatskoj	4,1	7,4	20,4	41,6	26,6	3,79

16. Ukoliko ste prekinuli školovanje ranije nego što ste to željeli (ili ćete prekinuti školovanje ranije nego biste željeli), koji je tomu glavni razlog: (Zaokružite JEDAN odgovor.)

1. siromaštvo ili financijske poteškoće u kojima se obitelj nalazi (nalazila)	10,5
2. nemogućnost dobivanja kredita ili drugog oblika potpore za nastavak školovanja	1,7
3. slab uspjeh tijekom školovanja	2,8
4. nedostatak navike učenja	6,6
5. razočaranost školom	5,0
6. nedovoljna informiranost o mogućnostima daljnjeg školovanja	1,2
7. privlačnost mogućnosti zapošljavanja i zarade	4,9
8. zdravlje, trudnoća, obiteljske veze*	0,7
9. nisam ranije prekinuo/la školovanje niti to kanim učiniti	65,3
10. ostalo	1,1

17. Koje kvalitete su po Vašem mišljenju najvažnije za nalaženje dobrog posla? (Zaokružite najviše TRI odgovora, a zatim s lijeve strane znakom 'X' označite koji je od njih NAJVAŽNIJI.)

		X: Najvažnija kvaliteta za nalaženje dobrog posla
1. dobro opće obrazovanje	45,9	17,4
2. vještine timskog rada	22,3	4,9
3. komunikacijske vještine	51,3	18,8
4. dobar izgled	6,5	1,7
5. ambicija	31,5	14,7
6. poznavanje poslovnog svijeta	16,6	4,6
7. stručne kvalifikacije	35,7	21,0
8. poznavanje stranih jezika	43,4	8,9
9. poznavanje informatičke tehnologije	20,9	3,6
10. završen pripravnički staž	6,4	1,4
11. veze, poznanstva, preko politike *	3,1	/
12. sreća i ostalo*	0,7	/

18.	U odnosu na Vaše sadašnje ili buduće radno mjesto, koliko Vam je važno sljedeće: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		nimalo	malo	mного	vrlo mnogo	
1.	raznolik i kreativan posao	3,0	17,2	47,3	32,5	3,09
2.	fleksibilno radno vrijeme	4,0	25,2	41,7	29,0	2,96
3.	visoka plaća	0,9	12,0	45,5	41,6	3,28
4.	sigurnost radnog mjesta	1,0	4,1	29,7	65,2	3,59
5.	mogućnost rada u timovima	8,2	33,4	38,1	20,4	2,71
6.	prijateljska i opuštena radna atmosfera	0,8	5,7	33,9	59,5	3,52
7.	mogućnost utjecanja na donošenje odluka koje se odnose na Vaš posao	1,3	14,4	46,5	37,8	3,21
8.	poslovna putovanja u zemlji i inozemstvu	11,1	33,3	30,4	25,2	2,70
9.	mogućnost povremenog rada (usavršavanja) u inozemstvu	9,4	27,5	37,0	26,1	2,80
10.	mogućnost stalnog stručnog usavršavanja	2,7	19,1	45,9	32,3	3,08
11.	brzo napredovanje do upravljačkog položaja	6,6	33,9	38,1	21,3	2,74
12.	posao koji ostavlja dovoljno slobodnog vremena	2,2	16,5	43,2	38,0	3,17
13.	ugled koji taj posao ima u društvu	12,6	34,2	33,0	20,2	2,61
14.	mogućnost pojavljivanja u medijima	53,6	27,4	11,8	7,3	1,73

19. Ukoliko biste mogli birati gdje i kako raditi, što biste od sljedećega najradije odabrali?
(Zaokružite samo JEDAN odgovor.)

1. imati vlastitu poljoprivrednu/stočarsku proizvodnju	4,1
2. imati vlastiti obrt ili proizvodni pogon	20,0
3. imati vlastitu trgovinu	3,7
4. imati vlastiti kafić ili restoran	11,1
5. raditi u javnoj (državnoj) službi	29,2
6. raditi u maloj privatnoj firmi	16,5
7. raditi u velikom privatnom koncernu	8,5
8. nešto drugo (što?)	2,0
9. kad bih mogao/la birati ne bih nikada radio/la	4,9

20. Koji su po Vašem mišljenju najvažniji problemi hrvatskog društva danas? (Zaokružite najviše TRI odgovora, a zatim s lijeve strane znakom 'X' označite koji je od njih NAJVAŽNIJI.)

		X
1. gospodarski problemi	37,5	9,2
2. socijalne razlike	13,3	2,4
3. nerad, nedisciplina i neodgovornost	26,4	8,6
4. kriza morala	11,9	3,9
5. nezaposlenost	61,9	35,0
6. školski i obrazovni sustav	8,1	1,4
7. zagađenost ljudske okoline	3,1	0,7
8. pojava organiziranog kriminala	8,4	1,5
9. nedovoljna demokratiziranost društva	5,2	1,3
10. međunacionalni odnosi	2,5	0,3
11. kriminal u pretvorbi i privatizaciji	15,4	3,9
12. stambeni problemi	5,0	0,6
13. alkoholizam, narkomanija i druge ovisnosti	6,9	1,4
14. nepoštivanje ljudskih prava i sloboda	13,0	3,1
15. vjerski problemi	1,6	0,4
16. loše vrednovanje rada i znanja	25,4	8,1
17. mito i korupcija	45,8	17,9
18. nešto drugo (što?)	0,5	0,3

21. Tko bi po Vašem mišljenju mogao najviše učiniti da Hrvatska izađe iz sadašnjih teškoća? (Zaokružite najviše DVA odgovora, a zatim s lijeve strane znakom 'X' označite koji je od njih NAJVAŽNIJI.)

		X
1. privatni poduzetnici i menadžeri	24,3	9,8
2. političari i političke stranke	33,9	21,5
3. poljoprivrednici	6,2	2,0
4. radnici	22,3	7,8
5. stručnjaci i intelektualci	48,7	34,6
6. crkveni velikodostojnici i svećenici	2,4	0,6
7. mladi	43,5	21,7
8. službenici u javnim i državnim službama	7,6	2,1

22. Koji su po Vašem mišljenju najvažniji problemi mladih u našem društvu danas? (Zaokružite najviše TRI odgovora, a zatim s lijeve strane znakom 'X' označite koji je od njih NAJVAŽNIJI.)

		X
1. prevelika okupiranost zabavom i potrošnjom	21,9	6,9
2. nizak životni standard	28,9	6,3
3. nedostatak interesa za društvena i politička zbivanja	19,2	4,0
4. alkoholizam	14,6	2,1
5. nedostatak životne perspektive	30,8	12,7
6. društveno neprihvatljivo ponašanje (nasilje, vandalizam i sl.)	10,6	2,3
7. nekvalitetno obrazovanje	15,6	4,3
8. nedovoljno sudjelovanje mladih u društvenim i političkim poslovima	9,0	1,3
9. važnost "veza", a ne sposobnosti i stručnosti	31,7	15,6
10. narkomanija	6,5	1,7
11. masovni odlazak mladih stručnjaka u druge zemlje	20,5	4,8
12. nezaposlenost	50,0	29,7
13. vladavina "staraca"	13,5	5,0
14. nedovoljna briga društva za mlade	12,4	2,9
15. nešto drugo (što?)	0,7	0,3

23. Što bi po Vašem mišljenju trebalo učiniti da se problemi mladih u našem društvu počnu djelotvornije rješavati? (Zaokružite najviše TRI odgovora, a zatim s lijeve strane znakom 'X' označite koji je od njih NAJVAŽNIJI.)

		X
1. osigurati sudjelovanje mladih u procesu odlučivanja na svim razinama	39,3	10,8
2. zakonom ograničiti i nadzirati sastajališta mladih (disco klubove i sl.)	8,7	2,0
3. osigurati jednake šanse u obrazovanju i zapošljavanju za sve	70,8	50,4
4. uvesti stroge kazne za dilere droge i ograničiti prodaju alkohola	18,8	4,2
5. osnovati posebno ministarstvo ili Vladin ured za mlade	19,3	3,7
6. osigurati punu provedbu nacionalne strategije za mlade	18,8	3,6
7. osigurati bolje korištenje fondova za projekte mladih u različitim sektorima	38,4	9,5
8. srednje i visoko obrazovanje prilagoditi novim životnim potrebama	50,7	15,1
9. nešto drugo (što?)	1,0	0,6

24. Tko je po Vašem mišljenju najodgovorniji za rješavanje problema mladih u našem društvu? (Zaokružite najviše TRI odgovora, a zatim s lijeve strane znakom 'X' označite koji je od njih **NAJVAŽNIJI**.)

		X
1. roditelji	60,2	27,6
2. organizacije civilnog društva (udruge, neformalne grupe i sl.)	12,1	1,5
3. organizacije mladih (udruge mladih i za mlade, studentski zborovi i sl.)	19,2	4,6
4. Vlada	52,0	28,2
5. mediji	21,2	4,2
6. škola (fakultet)	42,3	5,5
7. svaka mlada osoba za sebe	51,7	28,0
8. vjerske ustanove	5,1	0,3
9. netko drugi (tko?)	1,0	/

25. Zbog čega po Vašem mišljenju mladi ljudi ostaju duže živjeti u roditeljskom domu? (Zaokružite najviše DVA odgovora, a zatim s lijeve strane znakom 'X' označite koji je od njih **NAJVAŽNIJI**.)

		X
1. štede za bolji početak samostalnog života	34,1	9,0
2. kasnije sklapaju brak ili započinju zajednički život s partnerom	28,6	4,9
3. roditeljima je potrebna financijska potpora njihove djece	11,1	3,9
4. ne mogu si priuštiti da odsele	82,2	71,1
5. žele udobnost doma bez odgovornosti koje iz toga slijede	21,2	8,4
6. roditelji su danas manje strogi	6,2	1,4
7. nema dovoljno prikladnih stambenih prostora	7,0	0,8
8. sustanarstvo (život s cimerom/icom) nije popularno	1,1	0,1
9. nešto drugo (što?)	0,7	0,3

26. Jeste li u proteklih godinu dana imali neki od sljedećih zdravstvenih problema: (Zaokružite **SVE** probleme koje ste imali.)

1. tjelesna povreda	25,5
2. lakša bolest (prehlada i sl.)	77,0
3. teža bolest	4,5
4. psihička smetnja	6,3
5. prekomjerna tjelesna težina	10,1
6. nešto drugo (što?)	1,8

27. Koje sredstvo za zaštitu i kontracepciju najčešće koristite Vi i Vaš partner/partnerica? (Zaokružite samo **JEDAN** odgovor.)

1. nemam seksualne odnose	22,6
2. prekinuti snošaj	10,2
3. prezervativ	39,8
4. kontracepcijske pilule	9,5
5. mehaničko sredstvo (spirala, pjena i sl.)	1,3
6. vodimo računa o sigurnim danima	3,3
7. ne koristim nikakvu kontracepciju	13,1
8. nešto drugo (što?)	0,3

28.	Koliko često ste se tijekom protekle godine ponašali na sljedeći način: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	nijednom	nekoliko puta godišnje	jednom mjesečno	nekoliko puta mjesečno	nekoliko puta tjedno
1.	vožnja bicikla ili motocikla bez kacige	35,3	18,1	8,1	16,4	22,1
2.	vožnja u automobilu bez vezivanja sigurnosnim pojasom	40,0	19,0	9,4	15,7	16,0
3.	vožnja u automobilu s osobom koja nema vozačku dozvolu i/ili koja je konzumirala alkohol	55,7	23,6	10,0	6,9	3,8
4.	vožnja automobila pod utjecajem alkohola	73,1	16,5	5,0	3,5	1,8
5.	sudjelovanje u tučnjavi	84,4	10,4	2,9	1,6	0,8
6.	krađa	93,3	4,1	0,9	1,1	0,7
7.	kockanje ili klađenje	67,3	15,4	8,0	6,1	3,2
8.	sudjelovanje u ismijavanju i vrijeđanju drugih osoba	52,8	28,3	8,2	5,6	5,1
9.	sudjelovanje u nasilju prema drugim osobama	89,1	6,8	2,2	1,2	0,7
10.	sudjelovanje u vrijeđanju i/ili slanju prijetnji preko SMS-a, društvenih mreža i sl.	89,4	6,3	2,0	1,3	1,1
11.	sudjelovanje u oštećivanju ili uništavanju tuđe i/ili javne imovine (zgrade, prometni znakovi, javna rasvjeta, javne govornice itd.)	89,9	6,5	1,9	1,1	0,7
12.	konzumiranje žestokih pića	18,4	29,5	22,7	22,4	7,1
13.	konzumiranje vina ili piva	13,0	20,6	20,5	32,9	13,0
14.	konzumiranje tableta ili drugih sredstava za smirenje i/ili održavanje budnog stanja	85,2	8,4	3,2	2,0	1,2
15.	konzumiranje marihuane i/ili hašiša	75,2	11,7	4,3	4,4	4,3
16.	konzumiranje ecstasyja i/ili neke druge sintetske droge	94,5	2,9	1,4	1,0	0,3
17.	konzumiranje kokaina, heroina i sl.	96,6	1,6	0,8	0,7	0,4
18.	konzumiranje duhana (cigareta)	43,1	9,3	3,5	6,4	37,7
19.	practiciranje seksualnog odnosa bez zaštite	52,2	16,8	6,8	12,7	11,5
20.	pijanstvo	31,9	28,1	17,3	16,9	5,7
21.	practiciranje seksualnog odnosa u pijanom stanju i/ili pod utjecajem droge	66,1	19,0	8,2	4,4	2,3
22.	mijenjanje seksualnih partnera	77,1	17,1	2,8	1,7	1,3
23.	držanje stroge djetete	81,7	11,1	3,9	1,7	1,5
24.	pisanje grafiti	94,2	2,9	1,4	0,9	0,6
25.	vožnja javnim prometnim sredstvima bez kupljene karte	47,6	20,1	7,7	8,3	16,2

29. U koju od sljedećih organizacija ili skupina ste učlanjeni? (Zaokružite SVE čega ste član/ica, a zatim znakom 'X' s lijeve strane označite gdje ste NAJAKTIVNIJI.)

		X
1. politička stranka	10,6	9,1
2. organizacija, udruga ili skupina za zaštitu ljudskih prava	2,3	1,7
3. organizacija, udruga ili skupina za zaštitu ženskih prava	0,8	1,7
4. organizacija, udruga ili skupina za zaštitu radničkih prava	1,1	1,0
5. mirotvorna organizacija, udruga ili skupina	1,5	0,4
6. organizacija, udruga ili skupina za zaštitu okoliša	1,9	2,9
7. sindikat	2,6	1,7
8. volonterska organizacija, udruga ili skupina	10,5	11,1
9. humanitarna organizacija, udruga ili skupina	4,6	2,3
10. vjerska organizacija, udruga ili skupina	5,6	8,1
11. sportski klub i sl.	23,4	38,0
12. kulturna ili umjetnička organizacija, udruga ili skupina	9,2	10,9
13. organizacija, udruga ili skupina mladih	7,4	6,2
14. neka druga organizacija, udruga ili skupina (koja?)	1,5	1,8
15. nisam član/ica ni jedne organizacije, udruge ili skupine	46,9	3,2

30. U kojoj mjeri Vas je sljedeće motiviralo na članstvo u prethodno navedenoj organizaciji, udruzi ili skupini u kojoj ste najaktivniji: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
	nimalo	malo	mного	vrlo mnogo	
1. ostvarivanje svojih potreba i interesa	24,2	24,6	30,0	21,2	2,48
2. želja za druženjem i upoznavanjem novih ljudi	12,5	20,9	36,4	30,2	2,84
3. potreba da se moj glas čuje	36,8	31,7	20,5	10,9	2,06
4. potreba da radim nešto što je korisno	14,5	17,0	37,5	31,1	2,85
5. osjećaj da u suradnji s drugima mogu stvari mijenjati na bolje	16,6	18,4	35,1	29,9	2,78
6. stjecanje novih znanja i vještina na neformalan način	14,4	19,6	36,4	29,6	2,81
7. nagovor prijatelja/poznanika/obitelji	49,7	28,4	15,2	6,7	1,79
8. višak slobodnog vremena	36,2	35,7	18,3	9,9	2,02
9. nešto drugo (što?)				3,1	

31. U kojoj mjeri utječete na važne odluke koje se donose na sljedećim razinama: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
	nimalo	malo	mного	vrlo mnogo	
1. na poslu ili u školi, odnosno fakultetu	34,8	36,7	20,6	8,0	2,02
2. u svojoj obitelji	4,3	29,0	47,7	19,0	2,81
3. među svojim prijateljima	2,9	25,9	56,4	14,8	2,83
4. u lokalnoj zajednici (mjestu, gradu) kojoj pripadate	58,8	31,8	7,1	2,3	1,53
5. na razini županije	81,6	13,2	3,7	1,5	1,25
6. na razini države Hrvatske	84,6	10,7	3,2	1,5	1,22

32.	Poznato je da se mali broj mladih bavi politikom, a to se objašnjava raznim razlozima. Koliko se Vi slažete s dolje navedenim tvrdnjama? (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		nimalo se ne slažem	uglavnom se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem	
1.	Mladi smatraju da je politika nepoštena i zato ne žele sudjelovati u tome.	6,8	12,8	39,0	41,4	3,15
2.	Mladi su zaokupljeni egzistencijalnim problemima i nemaju vremena za politiku.	7,3	21,7	45,9	25,1	2,89
3.	Mladima je politika dosadna i mnogo više ih zanimaju druge stvari.	6,0	15,6	42,6	35,8	3,08
4.	Mladi se osjećaju nedovoljno iskusnima i osposobljenima za bavljenje politikom.	14,8	28,2	39,6	17,4	2,60
5.	Mladi se žele baviti politikom, ali stariji im ne poklanjaju dovoljno povjerenja.	9,5	27,6	40,6	22,2	2,76
6.	Mladi smatraju da je potpuno prirodno da se samo stariji bave politikom.	23,4	33,5	30,8	12,3	2,32
7.	Mladi smatraju da se politički akteri ne bave problemima koje oni (mladi) smatraju važnima i da njihova aktivnost to ne bi promijenila.	7,7	19,4	45,0	27,8	2,93

33.	U kojoj mjeri sljedeće institucije, strukture ili skupine potiču mlade na aktivno sudjelovanje u društvu?: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		nimalo	malo	mnogo	vrlo mnogo	
1.	obitelj	8,3	33,9	38,7	19,1	2,69
2.	prijatelji	6,4	32,8	42,1	18,7	2,73
3.	poznate javne osobe	30,4	43,5	20,8	5,3	2,01
4.	TV	20,6	42,1	29,4	7,8	2,24
5.	novine, tisak, internetski portali	16,6	40,8	34,0	8,6	2,35
6.	internetski forumi i društvene mreže	11,5	32,3	42,1	14,1	2,59
7.	obrazovni sustav	12,1	39,9	37,8	10,2	2,46
8.	političke stranke	31,6	41,4	21,3	5,7	2,01
9.	organizacije mladih	11,0	33,8	40,7	14,4	2,59
10.	vjerske organizacije	30,1	39,3	23,2	7,4	2,08
11.	organizacije civilnog društva	21,4	45,6	26,1	6,9	2,19

34.	U kojoj mjeri bi sljedeće potaklo mlade na njihovo aktivnije sudjelovanje u društvu radi ostvarivanja njihovih interesa: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		nimalo	malo	mного	vrlo mnogo	
1.	samostalne političke stranke mladih	14,9	40,9	35,4	8,7	2,38
2.	podmladci postojećim političkih stranaka (stranačke mladeži)	16,2	46,5	31,0	6,4	2,28
3.	individualna uključenost u postojeće političke stranke	15,9	43,9	33,8	6,4	2,31
4.	individualna uključenost u organizacije civilnog društva	11,0	44,1	36,7	8,2	2,42
5.	uključenost u različite interesne udruge mladih	6,8	33,1	47,4	12,7	2,66
6.	zakonsko uvođenje obvezne zastupljenosti (tzv. kvote) mladih u tijelima vlasti na svim razinama	12,4	31,7	40,7	15,2	2,59
7.	uvođenje obaveznih obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji	10,3	32,0	41,3	16,5	2,68
8.	uvođenje posebne kampanje informiranja za mlade	6,8	30,4	45,4	17,4	2,73
9.	obraćanje mladima i uzimanje u obzir njihovog mišljenja prije donošenja odluka	5,1	20,6	45,9	28,4	2,98
10.	osnivanje klubova za mlade	5,8	28,1	43,8	22,4	2,83
11.	poticanje dobrovoljnog rada (volonterstva)	9,6	30,2	37,3	22,9	2,74

35.	Koliko ste osobno voljni sudjelovati u sljedećim aktivnostima s ciljem rješavanja problema u našem društvu: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		uopće nisam spreman/na	uglavnom nisam spreman/na	uglavnom sam spreman/na	u potpunosti sam spreman/na	
1.	glasovanje na izborima	14,9	16,5	34,5	34,1	2,88
2.	osobno kontaktiranje političara	44,2	31,3	15,9	8,7	1,89
3.	uključivanje u rad političkih stranaka	43,8	30,2	17,8	8,2	1,90
4.	uključivanje u rad organizacija civilnog društva	25,7	30,9	33,9	9,5	2,27
5.	davanje novčanog priloga u humanitarnim akcijama	16,5	19,8	42,4	21,4	2,69
6.	davanje novčanog priloga političkim strankama	69,3	21,4	6,5	2,8	1,43
7.	pisanje medijima	39,5	31,4	22,1	7,0	1,97
8.	potpisivanje peticije	15,7	18,4	41,5	24,4	2,75
9.	izrada letaka	31,5	29,2	27,9	11,4	2,19
10.	organiziranje štrajka	40,6	30,0	17,6	11,8	2,01
11.	organiziranje građanske akcije	34,7	30,0	23,9	11,4	2,12
12.	sudjelovanje u TV emisijama	45,3	29,4	17,8	7,4	1,87
13.	pokretanje građanske inicijative ili osnivanje organizacije civilnog društva	38,6	32,4	21,8	7,1	1,98
14.	organiziranje humanitarne akcije, prikupljanje novčanih sredstava za rješavanje nekog problema i sl.	19,4	21,4	38,9	20,3	2,60
15.	pokretanje građanske inicijative na društvenim mrežama (Facebook i slično)	26,9	27,6	31,4	14,1	2,33
16.	sudjelovanje u uličnim prosvjedima	31,8	26,3	27,4	14,4	2,24
17.	kontaktiranje međunarodnih organizacija	40,5	31,3	20,0	8,3	1,96

36. U kojoj mjeri se slažete s prijedlogom da mladi s navršениh 16 godina dobiju aktivno pravo glasa u lokalnim izborima, tj. pravo da biraju načelnike, gradonačelnike i vijećnike u mjestu u kojemu žive?

		M
1. nimalo se ne slažem	23,8	2,64
2. ne slažem se	21,8	
3. niti se slažem niti ne slažem	29,3	
4. slažem se	16,0	
5. u potpunosti se slažem	9,0	

37.	Koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama o dobivanju aktivnog prava glasa sa 16 godina: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		nimalo se ne slažem	ne slažem se	ne znam, ne mogu procijeniti	slažem se	u potpunosti se slažem	
1.	Ranije dobivanje prava glasa je potrebno jer današnje generacije mladih žele sudjelovati na izborima.	31,3	24,7	23,8	14,9	5,3	2,38
2.	S uvođenjem ranijeg prava glasa škole bi morale pripremiti mlade za ostvarivanje svojih građanskih prava i dužnosti.	12,5	12,6	21,9	37,5	15,5	3,31
3.	Ranije dobivanje prava glasa mladih pridonijelo bi razvoju demokracije u Hrvatskoj.	19,2	21,2	31,4	21,0	7,1	2,76
4.	Ranije dobivanje prava glasa nije potrebno jer mlade ne treba opterećivati politikom.	15,5	21,5	31,1	19,6	12,3	2,92
5.	Ranije dobivanje prava glasa osiguralo bi da nositelji vlasti više uvažavaju interese, potrebe i probleme mladih.	14,3	17,0	31,7	27,3	9,7	3,01
6.	Ranije dobivanje prava glasa je nepotrebno jer mladi u Hrvatskoj ionako ništa ne mogu promijeniti.	18,1	21,9	27,3	19,5	13,3	2,88
7.	Ranije pravo glasa nije pametno uvesti jer su mladi skloniji ekstremnijim političkim stavovima.	17,3	21,3	32,1	20,3	8,9	2,82
8.	Ranije dobivanje prava glasa nije opravdano jer mladi nisu dovoljno politički obrazovani i informirani da bi znali koga birati.	14,8	17,0	24,6	23,7	20,0	3,17

38.	Koliko često koristite računalo u sljedeće svrhe: (U svakom redu zaokružite po JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		nikada	rijetko	često	vrlo često	
1.	pisanje bloga	75,7	16,2	5,2	2,9	1,35
2.	učenje, vježbanje	12,8	23,3	38,5	25,4	2,76
3.	igranje igrica	20,2	30,9	26,0	23,0	2,52
4.	crtanje, izradu grafike i sl.	42,8	31,3	14,7	11,2	1,94
5.	pretraživanje interneta	2,8	4,1	19,4	73,7	3,64
6.	programiranje	52,9	26,2	11,1	9,8	1,78
7.	gledanje filmova	7,1	17,8	33,3	41,9	3,10
8.	slušanje glazbe	2,7	7,1	27,0	63,2	3,51
9.	e-mail dopisivanje, chat, telefonski i video razgovori	4,3	9,0	23,0	63,7	3,46
10.	priključivanje društvenim mrežama (Facebook, Twitter,...)	6,1	8,2	20,8	64,9	3,45
11.	čitanje stručnih članaka i knjiga	19,9	29,0	29,6	21,6	2,53
12.	skidanje sadržaja (download)	8,2	15,3	28,1	48,4	3,17

39. Koliko prosječno dnevno imate slobodnog vremena (onog vremena u kojemu se posvećujete aktivnostima po vlastitom izboru)?

1. uopće nemam slobodnog vremena	5,5
2. do 2 sata dnevno	21,5
3. 3 do 4 sata dnevno	35,9
4. preko 4 sata dnevno	37,2

40.	Koliko često se u slobodnom vremenu bavite sljedećim aktivnostima: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	M
		nikada	ponekad	često	
1.	posjećujem sportske priredbe	37,1	47,3	15,6	1,78
2.	posjećujem disco-klubove i druge plesnjake	18,0	53,6	28,4	2,10
3.	slušam radio	17,9	44,0	38,1	2,20
4.	slušam rock i sl. glazbu	21,9	33,9	44,2	2,22
5.	slušam narodnu glazbu	46,8	30,3	22,9	1,76
6.	slušam klasičnu glazbu	53,3	38,5	8,2	1,55
7.	idem na koncerte	24,3	60,6	15,2	1,91
8.	idem u kazalište	54,2	39,6	6,2	1,52
9.	idem na kino-predstave	26,1	57,6	16,3	1,90
10.	idem na tulumе i sl.	13,6	51,3	35,1	2,21
11.	idem u kavane, kafiće i sl.	6,2	38,7	55,1	2,49
12.	gledam televiziju i video	7,3	39,5	53,2	2,46
13.	čitam knjige (beletristika i ostala neobavezna literatura)	34,0	44,3	21,7	1,88
14.	sudjelujem u igrama na sreću (lutrija, sportska prognoza, kladionice, i sl.)	56,8	32,9	10,3	1,53
15.	idem na izlete i šetnje	15,2	55,9	28,9	2,14
16.	posjećujem javne tribine	69,0	26,9	4,1	1,35
17.	posjećujem umjetničke izložbe	64,6	29,8	5,5	1,41
18.	spavam ili se izležavam	12,9	52,2	34,9	2,22
19.	aktivno se bavim sportom	33,6	41,1	25,3	1,92
20.	družim se s prijateljima	1,6	22,7	75,7	2,74
21.	družim se s rodbinom	8,4	50,9	40,7	2,32
22.	čitam dnevne i/ili tjedne novine	19,0	50,6	30,4	2,11
23.	idem u crkvu (mise, predavanja, propovijedi)	42,8	40,0	17,3	1,75
24.	provodim vrijeme za računalom	5,1	41,4	53,5	2,48
25.	bavim se političkim aktivnostima	79,8	16,1	4,1	1,24
26.	bavim se humanitarnim i volonterskim radom	60,2	32,0	7,8	1,48
27.	obavljam kućne i obiteljske poslove	9,2	49,4	41,4	2,32
28.	bavim se honorarnim poslom	61,0	28,6	10,4	1,49
29.	idem u kupovinu	10,3	57,4	32,4	2,22
30.	bavim se hobbijem	18,2	45,6	36,1	2,18

41. Jeste li tijekom 2012. godine išli na zimovanje ili ljetovanje?

1. nisam	41,9
2. da, samo na zimovanje	4,6
3. da, samo na ljetovanje	43,8
4. da, i na zimovanje i na ljetovanje	9,6

42.	Koliko često ste u protekloj godini putovali u neki drugi grad ili mjesto u HRVATSKOJ radi sljedećeg: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	niti jednom	1-2 puta tijekom godine	nekoliko puta tijekom godine	najmanje jednom mjesečno
1.	nogometne utakmice	78,3	10,8	6,1	4,9
2.	nekeg drugog sportskog događaja	72,2	15,9	8,3	3,6
3.	umjetničke izložbe i događanja	77,2	16,5	5,4	1,0
4.	glazbenih festivala i koncerata	50,2	29,5	17,9	2,4
5.	puke zabave ili odmora	25,5	38,6	28,4	7,5
6.	poslovnih i/ili obrazovnih motiva	55,0	23,6	14,6	6,8
7.	kulturno-povijesnih znamenitosti	68,7	22,3	7,5	1,5
8.	prirodnih znamenitosti	61,2	26,1	10,5	2,2
9.	šopinga	38,6	28,0	23,9	9,5
10.	druženja s rodbinom iz tog grada ili mjesta	27,1	34,1	28,4	10,3
11.	druženja s prijateljima iz tog grada ili mjesta	27,2	30,7	28,5	13,6

43.	Koliko često ste u protekloj godini putovali u neki drugi grad ili mjesto u INOZEMSTVU radi sljedećeg: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	niti jednom	1-2 puta tijekom godine	nekoliko puta tijekom godine	najmanje jednom mjesečno
1.	nogometne utakmice	93,2	4,6	1,2	1,0
2.	nekeg drugog sportskog događaja	92,3	5,2	1,6	0,9
3.	umjetničke izložbe i događanja	93,5	4,7	1,1	0,7
4.	glazbenih festivala i koncerata	86,0	10,3	2,9	0,9
5.	puke zabave ili odmora	65,9	25,3	6,7	2,2
6.	poslovnih i/ili obrazovnih motiva	84,8	9,4	4,3	1,5
7.	kulturno-povijesnih znamenitosti	83,8	12,8	2,4	1,0
8.	prirodnih znamenitosti	84,6	11,7	2,7	1,0
9.	šopinga	70,5	19,2	7,8	2,6
10.	druženja s rodbinom iz tog grada ili mjesta	73,0	17,7	6,6	2,6
11.	druženja s prijateljima iz tog grada ili mjesta	76,8	14,3	6,1	2,9

44. Imate li želju na duže vrijeme ili zauvijek otići u inozemstvo?

1. išao/la bih na duže vrijeme, ali ne zauvijek	43,9
2. išao/la bih zauvijek kad bi mi se pružila odgovarajuća prilika	20,2
3. išao/la bih zauvijek bez obzira na sve	5,7
4. ne želim se ni trajno ni na duže vrijeme odseliti iz svoje zemlje	15,3
5. o tome nisam razmišljao/la	14,9

45. Kakav, općenito, imate stav prema Europskoj uniji?

		M
1. izrazito negativan	10,2	2,88
2. negativan	18,7	
3. ni negativan ni pozitivan	47,9	
4. pozitivan	19,7	
5. vrlo pozitivan	3,6	

46.	U kojoj mjeri se slažete da Europska unija znači sljedeće: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		nimalo se ne slažem	ne slažem se	ne znam, ne mogu procijeniti	slažem se	u potpunosti se slažem	
1.	bolju budućnost za mlađe generacije	10,9	14,6	32,6	33,7	8,2	3,14
2.	stvaranje nadnacionalne države	13,2	19,6	44,5	18,1	4,6	2,81
3.	slobodu kretanja	5,7	7,5	23,1	48,2	15,5	3,60
4.	trajni mir na kontinentu	14,8	19,5	38,5	19,9	7,2	2,85
5.	gospodarski razvoj svih zemalja-članica	14,0	19,9	34,6	25,0	6,6	2,90
6.	otvaranje većeg broja radnih mjesta i suzbijanje nezaposlenosti	9,5	15,7	30,1	35,3	9,3	3,19
7.	smanjenje korupcije	15,3	20,7	34,3	22,8	6,8	2,85
8.	učinkovitiju zaštitu prava građana	10,5	15,4	35,0	31,9	7,2	3,10
9.	učinkovitiju zaštitu prava radnika	10,6	14,4	36,0	31,0	8,0	3,11
10.	puno birokracije, trošenje vremena i novca	7,8	15,2	45,0	24,3	7,8	3,09
11.	utopijsku ideju	12,3	17,2	47,9	14,5	8,1	2,89
12.	gubitak kulturne raznolikosti	10,8	24,2	34,7	21,2	9,1	2,94
13.	gubitak nacionalnog identiteta	11,3	24,5	33,1	20,5	10,6	2,95

47.	Procijenite u kojoj će mjeri ulazak Hrvatske u Europsku uniju Vama osobno donijeti sljedeće: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		nimalo	malo	ne znam, ne mogu procijeniti	mного	vrlo mnogo	
1.	viši životni standard	27,6	24,4	33,5	11,8	2,7	2,38
2.	bolju zdravstvenu zaštitu	25,5	22,9	36,1	13,0	2,5	2,44
3.	kvalitetnije obrazovanje	17,1	21,7	27,1	28,3	5,8	2,84
4.	bolju perspektivu za budućnost	12,8	21,3	27,5	31,5	6,9	2,99
5.	punu slobodu izbora mjesta stanovanja i rada	14,1	19,8	29,9	27,9	8,3	2,97
6.	bolju socijalnu zaštitu	18,6	19,9	41,6	16,0	4,0	2,67
7.	više slobodnog vremena	30,8	19,1	38,4	8,1	3,5	2,34
8.	zapošljavanje prema sposobnostima	15,2	19,7	31,4	26,7	6,9	2,90
9.	bolje vrednovanje mog rada	15,1	18,4	31,4	26,3	8,8	2,95
10.	veći utjecaj na odluke vlasti	24,8	18,7	39,9	13,0	3,7	2,52
11.	veće mogućnosti putovanja i sklapanja novih prijateljstava	11,0	16,6	24,8	31,2	16,3	3,25

48.	Hoće li sljedećim skupinama biti bolje ili lošije nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	M
		bit će im lošije	neće im biti ni bolje ni lošije	bit će im bolje	
1.	onima koji govore strane jezike	2,6	22,0	75,4	2,73
2.	velikim tvrtkama	7,0	35,3	57,8	2,51
3.	političarima	11,1	31,8	57,1	2,46
4.	stručnjacima	3,9	32,7	63,5	2,60
5.	mlađim ljudima	9,9	45,4	44,7	2,35
6.	svim građanima Hrvatske	22,7	60,9	17,5	1,96
7.	stanovnicima Zagreba	13,6	64,0	22,3	2,09
8.	nekim dijelovima Hrvatske više nego drugima	15,0	52,9	32,1	2,17
9.	radnicima	23,2	54,6	22,2	1,99
10.	poduzetnicima	13,3	47,9	38,8	2,26
11.	nastavnicima	13,3	64,0	22,6	2,09
12.	javnim službenicima	13,8	62,5	23,7	2,10
13.	poljoprivrednicima	36,5	44,5	19,0	1,83
14.	nezaposlenima	24,0	48,1	27,9	2,04
15.	umirovljenicima	22,4	64,3	13,2	1,91
16.	pripadnicima manjina (nacionalnih, vjerskih, kulturnih, spolnih itd.)	11,4	56,8	31,8	2,20
17.	menadžerima	5,5	44,6	49,9	2,44

49. Mislite li da bi svako veće mjesto u Hrvatskoj trebalo imati višenamjenski centar za mlade?

1. da	71,2
2. ne	4,3
3. ne znam	24,5

50.	Kad bi takav centar postojao u Vašem mjestu, u kojoj mjeri bi trebao nuditi sljedeće aktivnosti: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		nimalo	malo	ne znam, ne mogu procijeniti	mnogo	vrlo mnogo	
1.	računalne/internet radionice	4,7	15,2	12,5	46,6	21,0	3,64
2.	tehničke radionice	3,0	13,2	21,2	47,2	15,4	3,59
3.	umjetničke radionice (likovne, glazbene, dramske)	4,5	11,6	20,9	43,1	19,9	3,62
4.	video i filmske radionice	3,6	12,2	20,5	44,9	18,8	3,63
5.	književne večeri	6,9	15,8	23,1	37,6	16,6	3,41
6.	društvene igre (šah, kartanje i sl.)	4,7	13,5	17,6	42,2	21,9	3,63
7.	tribine o aktualnim temama/problemima društva i mladih	4,6	10,2	19,6	39,1	26,5	3,72
8.	različita savjetovališta za mlade	3,2	7,6	15,1	41,8	32,2	3,92
9.	usluge informiranja u području obrazovanja, zapošljavanja, mobilnosti i sl.	3,0	5,8	14,6	40,6	36,0	4,01
10.	medije za mlade (TV, radio i sl.)	5,4	12,6	23,0	38,8	20,2	3,56
11.	smještaj za mlade	3,4	9,7	19,0	39,6	28,3	3,80
12.	ambulantu za mlade	5,1	10,2	23,5	35,0	26,3	3,67

51.	Koliko je po Vašem mišljenju važno postojanje sljedećih savjetovališta za mlade: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		potpuno nevažno	nevažno	ne znam, ne mogu procijeniti	važno	izrazito važno	
1.	savjetovalište za profesionalnu orijentaciju i usavršavanje	3,3	5,8	17,2	49,3	24,4	3,86
2.	savjetovalište za mentalno zdravlje (psihološku pomoć) mladih	2,1	4,5	20,9	45,3	27,2	3,91
3.	bračno savjetovalište za mlade	3,1	8,9	27,2	41,7	19,2	3,65
4.	savjetovalište za samozapošljavanje i poduzetništvo mladih	1,7	3,6	16,4	48,6	29,7	4,01
5.	savjetovalište za suzbijanje ovisnosti među mladima	2,2	4,1	17,2	38,9	37,7	4,06
6.	savjetovalište za seksualne probleme mladih	2,3	6,1	19,6	41,7	30,2	3,91
7.	savjetovalište za učenje mirnog (nenasilnog) rješavanja sukoba među mladima	2,3	4,4	18,7	40,0	34,5	4,00
8.	savjetovalište za mlade – žrtve nasilja	1,6	2,9	14,2	39,0	42,4	4,18
9.	savjetovalište za poticanje kreativnosti mladih	2,6	3,8	17,2	39,9	36,4	4,04

52.	Jeste li čuli za sljedeće: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	NE	DA
1.	Nacionalni program za mlade	48,4	51,6
2.	Županijski program za mlade	78,1	21,9
3.	Mreža mladih Hrvatske	62,7	37,3
4.	Savjet za mlade Vlade RH	74,1	25,9
5.	savjeti mladih (općinski, gradski, županijski)	66,4	33,6
6.	Nacionalno vijeće učenika RH	61,5	38,5
7.	Županijsko vijeće učenika	64,8	35,2
8.	Hrvatska mreža volonterskih centara	52,0	48,0
9.	Europski parlament mladih	54,7	45,3
10.	Odjel za mlade Vijeća Europe	77,8	22,2
11.	Svjetski savez mladih	68,2	38,1

53.	Koliko je Vama osobno poželjna svaka od sljedećih okolnosti ili situacija: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		potpuno nepoželjna	uglavnom nepoželjna	uglavnom poželjna	potpuno poželjna	
1.	dobar materijalni položaj (dosta novca, stan i sl.)	2,1	4,6	54,5	38,9	3,30
2.	ugledan društveni položaj	4,5	16,9	58,6	19,9	2,94
3.	postati poznat/a u svom zanimanju ili struci na temelju rezultata svoga rada	5,0	17,5	49,5	28,0	3,00
4.	doći na rukovodeći položaj	5,5	26,1	49,1	19,3	2,82
5.	iskazivati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran/a nacionalnoj tradiciji	13,6	31,2	38,6	16,6	2,58
6.	potvrditi se u radu političkih stranaka i institucija	33,9	39,9	19,7	6,4	1,99
7.	razonoditi se i zabavljati po volji	5,7	18,1	50,7	25,5	2,96
8.	biti svoj gospodar i baviti se onim što se želi	2,8	9,1	46,0	42,2	3,28
9.	postati slavan/a u sportu, glazbi i zabavi	29,9	33,9	23,9	12,2	2,18
10.	živjeti mirno u krugu obitelji	2,0	7,7	43,0	47,2	3,35
11.	živjeti u skladu s učenjem svoje vjere	19,6	20,2	38,3	21,9	2,62

Prilog

54.	Navedite stupanj svog interesa za svaku od sljedećih pojava: (U svakom redu zaokružite po JEDAN broj.)	1	2	3	M
		nikakav	osrednji	velik	
1.	vojska i vojne stvari	56,2	32,1	11,8	1,56
2.	sport i sportska zbivanja	17,0	47,6	35,4	2,18
3.	školovanje i obrazovanje	6,4	37,5	56,1	2,50
4.	tehnika i tehnička dostignuća	19,2	47,1	33,7	2,14
5.	politika i politička zbivanja	54,3	36,2	9,5	1,55
6.	zabava i razonoda	3,8	40,8	55,4	2,52
7.	rad i posao	4,4	34,6	61,1	2,57
8.	vjera i vjerski život	38,5	39,9	21,5	1,83
9.	seks i ljubav	4,2	31,9	63,9	2,60
10.	prijateljstva i poznanstva	1,7	17,5	80,8	2,79
11.	znanost i znanstvena dostignuća	16,0	49,4	34,6	2,19
12.	umjetnost i kultura	23,5	48,9	27,6	2,04
13.	nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije	26,5	50,3	23,2	1,97
14.	putovanja	6,0	33,9	60,0	2,54
15.	obiteljski život, brak i djeca	7,3	29,5	63,2	2,56

55.	Koliko je Vama važna svaka od sljedećih vrijednosti društvenog i političkog poretka: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	M
		potpuno nevažna	uglavnom nevažna	uglavnom važna	izrazito važna	
1.	sloboda	1,6	2,3	23,5	72,6	3,67
2.	jednakost	1,1	4,0	25,4	69,5	3,63
3.	nacionalna ravnopravnost	1,9	5,9	30,3	61,9	3,52
4.	mirotvorstvo	1,6	6,8	34,8	56,8	3,47
5.	socijalna pravda	1,1	4,0	31,0	64,0	3,58
6.	poštivanje ljudskih prava	1,2	2,3	21,7	74,8	3,70
7.	nepovredivost vlasništva	1,7	5,1	35,4	57,7	3,49
8.	očuvanje prirode	1,1	6,0	30,4	62,5	3,54
9.	vladavina prava	2,8	9,5	36,5	51,2	3,36
10.	demokratski i višestranački sustav	5,8	12,8	38,0	43,4	3,19
11.	ravnopravnost spolova	3,8	5,8	26,3	64,1	3,51

56.	Koliko vjerujete svakoj od sljedećih hrvatskih institucija ili organizacija: (U svakom redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		uopće ne vjerujem	uglavnom ne vjerujem	neodlučan/na sam	uglavnom vjerujem	potpuno vjerujem	
1.	Hrvatski sabor	48,0	26,8	18,4	5,9	0,9	1,85
2.	Vlada RH	46,9	27,1	18,9	6,1	1,1	1,88
3.	pravosuđe	33,3	26,1	27,4	12,0	1,2	2,22
4.	lokalne vlasti	34,1	26,3	26,0	12,2	1,4	2,20
5.	predsjednik Republike	25,1	15,2	28,8	25,1	5,7	2,71
6.	policija	22,2	19,2	28,1	25,7	4,9	2,72
7.	Vojska	15,0	12,6	29,0	32,4	11,0	3,12
8.	Vaša vjerska institucija	28,1	14,4	23,0	23,2	11,2	2,75
9.	televizija	26,1	27,6	31,3	13,5	1,5	2,37
10.	tisak, novine	23,3	27,4	31,6	16,2	1,4	2,45
11.	internet portali	17,8	25,1	35,3	19,9	1,8	2,63
12.	sindikati	24,6	23,9	37,3	12,5	1,7	2,43
13.	političke stranke	44,2	30,6	20,2	4,1	0,9	1,87
14.	organizacije civilnog društva (udruge)	18,8	16,3	40,1	22,6	2,2	2,73
15.	javne službe	21,7	19,3	40,1	17,0	1,9	2,58
16.	velike tvrtke	25,6	23,3	38,4	11,0	1,7	2,40

57.	Koliko je u hrvatskom društvu za uspjeh u životu važno sljedeće: (U <u>svakom</u> redu zaokružite samo JEDAN broj.)	1	2	3	4	5	M
		potpuno nevažno	uglavnom nevažno	ne mogu procijeniti	uglavnom važno	izrazito važno	
1.	sreća, sretan slučaj, povoljan stjecaj okolnosti	2,9	4,1	16,6	44,3	32,0	3,98
2.	visoko obrazovanje	3,9	14,4	20,8	43,0	17,9	3,57
3.	profesionalna odgovornost i zalaganje na poslu	2,4	8,1	18,5	46,3	24,7	3,83
4.	osobne ili obiteljske „veze” i poznanstva	1,4	2,6	11,9	35,4	48,7	4,27
5.	politička podobnost	4,4	7,4	30,4	30,6	27,3	3,69
6.	stečena znanja i sposobnosti	2,7	8,5	20,3	47,9	20,6	3,75
7.	poštenje, pravednost i korektan odnos prema drugima	7,2	17,8	21,3	32,6	21,1	3,43
8.	podmičivanje (korupcija) utjecajnih osoba	10,5	7,8	25,9	27,1	28,7	3,56
9.	osobno i/ili obiteljsko bogatstvo	4,1	7,1	22,6	35,5	30,7	3,82
10.	lukavost, „snalažljivost”, „promućurnost”	3,2	4,3	17,1	39,3	36,1	4,01
11.	poslušnost i pokornost pretpostavljenima	4,4	9,9	28,6	36,6	20,5	3,59
12.	nacionalna pripadnost	7,5	12,9	35,7	27,3	16,6	3,33
13.	pripadnost većinskoj religijskoj zajednici	10,0	17,7	36,5	21,2	14,6	3,13
14.	spremnost na preuzimanje rizika	3,9	7,9	31,0	37,1	20,1	3,62

58. Gledajući općenito, koliko ste zadovoljni svojim životom?

		M
1. u potpunosti sam nezadovoljan/na	2,8	3,67
2. nezadovoljan/na sam	7,5	
3. nisam ni zadovoljan/na ni nezadovoljan/na	23,5	
4. zadovoljan/na sam	52,1	
5. u potpunosti sam zadovoljan/na	14,0	

59.	Kako gledate na svoju bližu budućnost i bližu budućnost hrvatskog društva? (U svakom stupcu zaokružite JEDAN odgovor: - u stupcu „A“ kako vidite svoju budućnost - u stupcu „B“ kako vidite budućnost hrvatskog društva.)	A Vaša budućnost	M	B budućnost hrvatskog društva	M
1.	Budućnost će biti mnogo gora od sadašnjosti.	11,6	3,35	22,4	2,73
2.	Budućnost će biti samo nešto gora od sadašnjosti.	11,8		19,1	
3.	Budućnost će biti ista kao i sadašnjost.	22,5		27,5	
4.	Budućnost će biti nešto bolja od sadašnjosti.	38,4		25,0	
5.	Budućnost će biti mnogo bolja od sadašnjosti.	15,7		6,0	

60. Ponekad demokracija teško funkcionira. Neki tada misle da su potrebni jaki vođe koji će „srediti“ stvari. Drugi misle da je demokracija najbolje rješenje, čak i kad stvari teško funkcioniraju. Što Vi o tome mislite?

1. potrebni su jaki vođe	37,4
2. demokracija je uvijek najbolje rješenje	26,7
3. ne znam, nisam siguran/a	35,8

61. U kojoj ste mjeri općenito zadovoljni stanjem demokracije u Hrvatskoj danas?

1. potpuno sam nezadovoljan/a	19,4
2. uglavnom sam nezadovoljan/a	38,3
3. uglavnom sam zadovoljan/a	20,0
4. vrlo sam zadovoljan/a	2,0
5. ne znam/ne mogu procijeniti	20,3

62. Neovisno o tome imate li pravo glasa, za koju stranku biste glasovali da su sada izbori za Hrvatski sabor?

HDZ	16,4
SDP	15,8
Hrvatski laburisti	4,1
HSP	3,3
HNS	2,8
HSS	2,4
HDSSB	2,0
HSLs	1,5
Zeleni	1,4
IDS	1,2
HSU	0,7
HČSP	0,5
HRAST	0,6
SRP	0,1
Stranka mladih	0,5
Piratska stranka	0,4
neovisni kandidati	1,0
ne glasam	1,9
ne znam	0,4
bez odgovora	42,9

63. Kakav je Vaš odnos prema religiji?

1. uvjereni/a sam vjernik/ica i prihvaćam sve što moja vjera uči	27,2
2. religiozan/a sam, ali ne prihvaćam sve što moja vjera uči	32,5
3. dosta razmišljam o vjeri, ali nisam načisto jesam li ili nisam vjernik/ca	7,3
4. prema religiji sam ravnodušan/a	11,8
5. nisam religiozan/a iako nemam ništa protiv religije	14,7
6. nisam religiozan/a i protivnik sam religije	6,5

O VAMA I VAŠEM KUĆANSTVU

64. Kako trenutno stanujete?

1. s roditeljima u zajedničkom stanu ili kući	74,5
2. u vlastitom ili partnerovom stanu ili kući	10,7
3. kao podstanar	11,8
4. u učeničkom ili studentskom domu	2,0
5. nešto drugo	1,1

65. Koliko Vaša obitelj ima članova, uključujući Vas?

		M
1. 1 član	1,2	4,29
2. 2 ili 3 člana	23,4	
3. 4 člana	37,4	
4. 5 članova	24,1	
5. 6 i više članova	13,8	

66. Koje izvore prihoda ima Vaše kućanstvo? (Navedite SVE izvore prihoda koji ostvaruju članovi Vašega kućanstva.)

1. plaća	88,0
2. mirovina	34,0
3. honorarni/povremeni rad (izvan radnog odnosa)	26,2
4. iznajmljivanje nekretnina i sl.	8,6
5. socijalna pomoć	3,2
6. dječji doplatak	18,0
7. stipendija (učenička, studentska)	10,0
8. nešto drugo (što?)	1,1

67. Koliki je ukupan mjesečni prihod svih članova Vašeg kućanstva (plaće, honorari, mirovine, najamnine, prihodi od poljoprivrede i dr.)?

1. do 3000	7,3
2. 3001 do 5000	17,6
3. 5001 do 8000	28,0
4. 8001 do 10000	20,2
5. 10001 do 15000	17,4
6. preko 15000	9,6

DODATAK A: PITANJA SAMO ZA UČENIKE

1A. Koju školu pohađate?

1. trogodišnju strukovnu školu	18,1
2. četverogodišnju strukovnu školu	48,8
3. četverogodišnju umjetničku školu	1,8
4. gimnaziju	31,3

2A. Gdje se nalazi škola koju pohađate?

1. u mjestu u kojemu živim	46,2
2. u drugom mjestu u koje svakodnevno putujem	50,0
3. u drugom mjestu u kojemu tijekom tjedna imam smještaj	3,9

3A. Što je bio glavni razlog da odaberete upravo tu školu? (Zaokružite JEDAN odgovor.)

1. zanimaju me predmeti koji se predaju u toj školi	62,7
2. odabrao/la sam tu školu po savjetu profesionalnog savjetnika/ce	3,2
3. odabrao sam tu školu na nagovor roditelja	8,6
4. u blizini nema drugih odgovarajućih srednjih škola	6,0
5. nisam imao/la drugog izbora zbog slabih ocjena	8,0
6. u drugim školama koje su me zanimale nije bilo mjesta	4,5
7. nisam imao/la izbora zbog financijskih poteškoća u obitelji	0,9
8. nešto drugo (što?)	6,0

4A. Što ste od sljedećih oblika učeničke potpore dobivali tijekom dosadašnjeg školovanja?

1. nikad nisam dobio/la nikakvu vrstu potpore	88,1
2. učeničku stipendiju	8,7
3. jednokratnu financijsku pomoć	1,7
4. nešto drugo (što?)	1,3

5A. Što planirate nakon završene srednje škole?

1. o tome još nisam razmišljao/la	13,9
2. naći stalni posao	16,6
3. naći privremeni posao dok ne odlučim što dalje	6,2
4. naći privremeni posao da zaradim za daljnje školovanje	3,4
5. upisati višu školu ili fakultet u Hrvatskoj	52,5
6. nastaviti školovanje u inozemstvu	6,1
7. nešto drugo (što?)	1,4

DODATAK B: PITANJA SAMO ZA STUDENTE**1B. Koji studij pohađate?**

1. sveučilišni preddiplomski studij	44,9
2. sveučilišni diplomski studij	33,5
3. stručni studij na javnom visokom učilištu	12,2
4. stručni studij na privatnom visokom učilištu	5,6
5. neki drugi (koji?)	3,8

2B. Kako studirate?

1. redoviti studij bez plaćanja školarine	58,7
2. redoviti studij uz plaćanje školarine	27,3
3. izvanredni studij	14,0

3B. Koji su Vaši daljnji planovi u obrazovanju?

1. završiti samo višu školu	4,3
2. završiti višu školu i upisati fakultet	1,5
3. završiti samo preddiplomski studij na fakultetu	8,5
4. završiti diplomski studij na fakultetu	61,6
5. upisati poslijediplomski specijalistički ili doktorski studij	24,0

4B. Jeste li tijekom studija neko vrijeme studirali na nekoj inozemnoj ustanovi visokog obrazovanja?

1. da, više puta	2,5
2. da, samo jednom	3,3
3. ne	94,2

5B. Ukoliko ste studirali neko vrijeme u inozemstvu, tko Vam je podmirio glavninu troškova tog studija? (Zaokružite JEDAN odgovor.)

1. roditelji	57,4
2. osobna uštedovina	1,3
3. europski program razmjene studenata (Erasmus Mundus i sl.)	22,9
4. stipendija stranog sveučilišta	4,1
5. stipendija strane Vlade	4,6
6. sredstva iz više izvora	5,4
7. netko/nešto drugo (tko/što?)	4,3

6B. Ukoliko nikada niste studirali u inozemstvu, što je tome glavni razlog? (Zaokružite JEDAN odgovor.)

1. ne zanima me odlazak na strano sveučilište	23,9
2. ne želim se odvajati od obitelji	2,4
3. nisam informiran/a o programima studentske razmjene	11,5
4. ne bih mogao/la pratiti nastavu na stranom jeziku	2,2
5. bojim se da ću na svom sveučilištu zaostati s nastavom ili izgubiti semestar jer programi nisu usklađeni	11,7
6. bojim se da se neću snaći u stranoj sredini	2,7
7. nemam novca za pokrivanje svih troškova boravka	25,7
8. nisam se prijavio/la jer nemam dobre ocjene	5,3
9. nisam se prijavio/la jer programom razmjene nije obuhvaćena institucija u koju želim ići	5,3
10. nisam se prijavio/la jer od toga u Hrvatskoj nemam koristi	1,8
11. nisam se prijavio/la jer nemam „vezu“	1,2
12. prijavio/la sam se ali nisam prošao/la na natječaju	1,7
13. nešto drugo (što?)	4,7

7B. Namjeravate li u skorij budućnosti otići na studij ili stručno usavršavanje u inozemstvo?

1. ne	34,7
2. da	25,9
3. ne znam	39,4

8B. Jeste li tijekom studija obavljali kakav plaćeni posao?

1. jesam, i to tijekom cijelog ili gotovo cijelog studija	14,5
2. jesam, povremeno	56,2
3. nisam, jer nemam potrebe zarađivati	5,4
4. nisam, jer sam okupiran/na studijem	18,1
5. nisam, iako sam pokušavao/la naći posao	4,8
6. nešto drugo (što?)	1,1

DODATAK C: PITANJA SAMO ZA NEZAPOSLENE

1C. Koliko dugo ste nezaposleni?

1. manje od 6 mjeseci	22,4
2. 6 do 12 mjeseci	40,2
3. 13 do 24 mjeseca	20,0
4. preko 24 mjeseca	17,4

2C. Jeste li se prijavili na Hrvatski zavod za zapošljavanje?

1. ne	19,2
2. da	80,8

3C. Koliko puta ste se od kad ste nezaposleni javljali na natječaje za slobodna radnamjesta?

1. niti jednom	17,4
2. 1 do 2 puta	17,8
3. 3 do 5 puta	18,7
4. 6 do 10 puta	17,2
5. 11 do 20 puta	12,5
6. preko 20 puta	16,5

4C. Za koja radna mjesta ste se do sada natjecali?

1. samo za radna mjesta na kojima se traži moje zanimanje	29,5
2. za radna mjesta drugih zanimanja, ali istog stupnja stručnosti	21,2
3. za bilo koje radno mjesto	49,0

5C. U kojim mjestima ste se do sada natjecali za posao?

1. samo u mjestu stalnog boravka	26,2
2. u mjestu stalnog boravka i bližoj okolici	35,5
3. u mjestu stalnog boravka i većim gradovima	12,0
4. svugdje, bez razlike	26,9

6C. Pod kojim uvjetom biste jedino prihvatili posao izvan svoje struke?

1. neprihvatljiv mi je bilo kakav posao izvan moje struke	5,2
2. ako je posao dobro plaćen	35,3
3. ako je posao zanimljiv i poticajan	20,6
4. prihvatljiv mi je bilo kakav posao na neodređeno vrijeme, bez obzira na struku	38,0
5. nešto drugo (što?)	0,8

7C. Pod kojim uvjetom biste jedino prihvatili posao izvan mjesta u kojemu živite?

1. neprihvatljiv mi je bilo kakav posao izvan mjesta u kojem živim	8,5
2. ako je posao u mojoj struci	10,1
3. ako je posao dobro plaćen	58,3
4. ako je posao zanimljiv i poticajan	13,4
5. ako je u tom mjestu lakše kupiti stan/kuću	6,0
6. nešto drugo (što?)	
7. bilo što samo da radim*	2,8

8C. Kako se uzdržavate za vrijeme nezaposlenosti? (Zaokružite sve odgovore koji se odnose na Vas.)

1. uzdržavaju me roditelji	62,9
2. uzdržava me zaposleni suprug/a	12,6
3. povremeno honorarno obavljam razne poslove	38,4
4. primam novčanu pomoć s burze	10,5
5. pomaže mi humanitarna organizacija (Caritas i sl.)	1,8
6. nešto drugo (što?)	0,8

DODATAK D: PITANJA SAMO ZA ZAPOSLENE KOJI IMAJU UGOVOR O RADNOM ODNOSU

1D. Gdje ste zaposleni?

1. u javnom sektoru	23,7
2. u velikom poduzeću privatnog vlasnika/poslodavca	26,5
3. u malom poduzeću ili obrtu privatnog vlasnika/poslodavca	38,0
4. u obiteljskom poduzeću/obrtu	6,6
5. vlasnik sam ili suvlasnik poduzeća/obrta	3,2
6. negdje drugdje (gdje?)	2,1

2D. Trenutno radite:

1. u svojoj struci	45,0
2. samo dijelom u svojoj struci	20,2
3. izvan svoje struke	34,7

3D. Za radno mjesto na kojemu radite imate ugovor na:

1. određeno puno radno vrijeme	42,7
2. određeno skraćeno radno vrijeme	4,6
3. neodređeno puno radno vrijeme	49,8
4. neodređeno skraćeno radno vrijeme	2,8

4D. Koliko sati prosječno radite tjedno?

1. manje od 40 sati	11,4
2. 40 sati	46,0
3. 41 do 50 sati	33,5
4. više od 50 sati	9,1

5D. Kolika je Vaša mjesečna plaća?

1. 2501 do 3500	28,9
2. 3501 do 4500	21,9
3. 4501 do 5400	17,3
4. preko 5400	17,5

DODATAK E: PITANJA SAMO ZA INDIVIDUALNE POLJOPRIVREDNIKE

1E. Koliko poljoprivrednog zemljišta Vaše kućanstvo posjeduje?

1. manje od 10 hektara	43,9
2. 10 do 50 hektara	35,0
3. više od 50 hektara	21,1

2E. Kojom se vrstom poljoprivredne proizvodnje bavite za prodaju na tržištu? (Zaokružite SVE vrste proizvodnje kojima ostvarujete prihode od prodaje.)

1. uzgoj ratarskih kultura	43,2
2. uzgoj povrća	56,0
3. uzgoj voća	31,1
4. vinogradarstvo	15,8
5. maslinarstvo	17,2
6. uzgoj peradi i jaja	31,6
7. svinjogojstvo	24,9
8. mljekarstvo	10,0
9. nešto drugo	9,0

3E. Koje su najveće teškoće s kojima se kao individualni poljoprivrednik susrećete? (Zaokružite najviše DVA odgovora.)

1. visoke cijene repromaterijala (sirovina)	44,5
2. niske prodajne cijene poljoprivrednih proizvoda	27,6
3. nedovoljan interes tržišta za domaće poljoprivredne proizvode	18,6
4. ovisnost o vremenskim ili klimatskim uvjetima	19,1
5. preveliki utjecaj velikih otkupljivača poljoprivrednih proizvoda	31,6
6. premala pomoć države (poticaji)	41,3
7. nešto drugo (što?)	0,0

4E. Koji je glavni razlog zbog kojeg se bavite poljoprivredom?

1. nastavak obiteljske tradicije	68,9
2. želja da budete neovisni, tj. "svoj gazda"	9,4
3. bolja kvaliteta života u seoskim područjima	17,7
4. nešto drugo (što?)	4,0

5E. Planirate li se i u narednih 10 godina baviti poljoprivrednom proizvodnjom?

1. ne, nikako	15,6
2. da, ako ne nađem neki drugi izvor prihoda	38,1
3. da, svakako	46,3

BILJEŠKE O AUTORU I AUTORICAMA

Mirjana Adamović je znanstvena suradnica u Centru za omladinska i rodna istraživanja u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, gdje radi od 2005. godine. Diplomirala je, magistrirala i doktorirala sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Vanjska je suradnica u nastavi na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Vodila je šest i sudjelovala u realizaciji šest znanstvenoistraživačkih projekata i stručnih projekata. Bavi se istraživanjima iz područja sociologije roda, sociologije kulture i sociologije migracija. Samostalno ili u suautorstvu objavila je četiri knjige te oko 30 znanstvenih i stručnih radova. Glavna je i odgovorna urednica Biblioteke *Znanost i društvo*.

Dejana Bouillet je redovita profesorica na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirala je, magistrirala i doktorirala socijalnu pedagogiju na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se istraživanjima raznorodnih aspekata socijalne i inkluzivne pedagogije, istražujući i poučavajući široki spektar etioloških, fenomenoloških i intervencijskih aspekata problema u ponašanju te posebne odgojno-obrazovne potrebe drugih skupina djece i mladih s teškoćama. Samostalno ili u suautorstvu je objavila više od 80 znanstvenih i stručnih radova, tri znanstvene monografije, dva sveučilišna udžbenika i sedam priručnika. Sudjeluje u radu Hrvatske udruge socijalnih pedagoga, Foruma za slobodu odgoja, Hrvatskog udruženja za obrazovna istraživanja i Europske mreže za socijalnu i emocionalnu kompetenciju. Članica je uredništva *Hrvatskog časopisa za odgoj i obrazovanje te Kriminologije i socijalne integracije – časopisa za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*.

Anja Gvozdanović je znanstvena suradnica u Centru za omladinska i rodna istraživanja u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, gdje radi od 2007. godine. Diplomirala je i doktorirala sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sudjelovala je u realizaciji 11 istraživačkih projekata od kojih je vodila tri na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Bavi se istraživanjem socijalnog kapitala, civilnosti, volonterstva i vrijednosti mladih. Suautorica i suurednica je pet knjiga te autorica i koautorica oko 20 znanstvenih i stručnih radova. Tajnica je Hrvatskog sociološkog društva.

Vlasta Ilišin je znanstvena savjetnica u poljima politologije (trajno zvanje) i sociologije te predstojnica Centra za omladinska i rodna istraživanja u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, gdje radi od 1986. godine. Diplomirala je, magistrirala i doktorirala na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Kao stalna vanjska suradnica u nastavi predavala je na Kineziološkom fakultetu i Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, gdje je izabrana u naslovnu redovitu profesoricu. Bila je voditeljica 11 i suradnica u realizaciji 17 znanstvenoistraživačkih projekata, od čega tri međunarodna. Primarno se bavi istraživanjima mladih te njihove političke kulture, slobodnog vremena i korištenja medija, a istražuje neke dimenzije europskih integracijskih procesa i hrvatske političke elite. Samostalno ili u suautorstvu objavila je 17 znanstvenih knjiga te više od 100 znanstvenih i stručnih radova. Članica je Znanstvenog savjeta Centra za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Savjeta Fakulteta

političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Izvršnog odbora Hrvatskog politološkog društva i Savjeta za mlade Vlade RH.

Marko Kovačić je asistent u Centru za omladinska i rodna istraživanja u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, gdje radi od 2013. godine. Završio je preddiplomski i diplomski studij politologije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, magistarski studij iz političke znanosti na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti i doktorski studij javnih politika na Sveučilištu u Ljubljani te se znanstveno usavršavao na sveučilištima u Španjolskoj i SAD-u. Bavi se proučavanjem političke participacije mladih i njihovih građanskih kompetencija te politika za mlade i rada s mladima. Sudjelovao je u realizaciji tri znanstvenoistraživačka projekta te desetak stručnih projekata, većinom kao voditelj. Objavio je tri knjige kao suurednik ili suautor te oko 20 znanstvenih i stručnih radova. Nacionalni je korespondent za politiku za mlade pri Vijeću Europe i Europskoj komisiji.

Ana Maskalan je znanstvena suradnica u Centru za omladinska i rodna istraživanja u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, gdje radi od 2006. godine. Diplomirala je i doktorirala filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Suradivala je u realizaciji četiri znanstvenoistraživačka projekta, a područja njezinog istraživačkog interesa su rodni i utopijski studiji, društvena pravednost i diskriminacija. Objavila je po jednu autorsku, suautorsku i suuredničku knjigu te oko 30 znanstvenih i stručnih radova. Članica je uredništava časopisa *Sociologija i prostor* i *Filozofska istraživanja* te Upravnog odbora Hrvatskog filozofskog društva.

Dunja Potočnik je viša znanstvena suradnica u Centru za omladinska i rodna istraživanja u Institutu za društvena istraživanja, gdje radi od 2003. godine. Diplomirala je i doktorirala sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sudjelovala je u realizaciji devet znanstvenoistraživačkih projekata, među kojima je pet međunarodnih, te u brojnim stručnim projektima. Bavi se istraživanjem mladih, obrazovanja, društvene strukture, zapošljavanja i novih tehnologija. Suautorica je dviju znanstvenih monografija, suurednica tri znanstvene knjige te autorica 22 znanstvena i dvadesetak stručnih radova. Članica je uredništva biblioteke *Znanost i društvo* te članica stručne skupine za istraživanje mladih pri zajedničkom tijelu Europske komisije i Vijeća Europe.

Vedrana Spajić Vrkaš je redovita profesorica u trajnom zvanju na Odsjeku za pedagogiju i Studiju antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te gostujući profesor Sveučilišta u Mostaru. Diplomirala je pedagogiju i doktorirala u području vrednovanja likovnog djela na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Predavala je na UN University for Peace u Kostariki, University of California - Berkeley, Central European University i u nekoliko zajedničkih europskih MA programa. Od sredine 1990-ih suradivala je s nizom europskih i međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija, uključujući UNESCO, UNICEF, UNHCHR i Vijeće Europe na promicanju odgoja i obrazovanja za ljudska prava, građanstvo, kulturni pluralizam i mir u četrdesetak zemalja Europe i svijeta. Vodila je dvadesetak međunarodnih i domaćih znanstvenoistraživačkih projekata te objavila oko 100 znanstvenih članaka i 30 knjiga na hrvatskom i drugim jezicima. Njezine najnovije publikacije istraživački su izvještaji o provedbi i ishodima građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj.

40

BIBLIOTEKA **znanost i društvo**

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Zagreb, Amruševa 11
tel. +38514810264; fax. +38514810263
e-mail: idiz@idi.hr

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA
Mirjana Adamović

UREDNIŠTVO

Irena Borowik
Eric Gordy
Dinka Marinović Jerolimov
Iris Marušić
Dunja Potočnik
Saša Puzić
Adrijana Šuljok
Jelena Zlatar Gamberožić

TAJNIK UREDNIŠTVA I GRAFIČKA PRIPREMA
Stjepan Tribuson

LEKTURA
Meri Šimara

PRIJEVOD SAŽETKA NA ENGLLESKI JEZIK
Marijana Pasarić

NASLOVNICA
Ivan Doroghy

TISAK I UVEZ
Rotim i Market

NAKLADA
500

